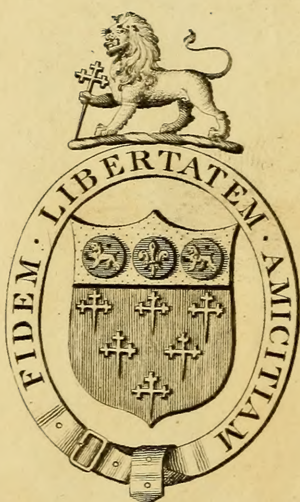

John Quincy Adams.

J. Adams.

G. VANDER MUELEN
IN
HISTORIAM
POMPONII
DE
ORIGINE JURIS,

Et omnium Magiſtratuum & ſucceſſione prudentium, Exercitationes.

PARS PRIMA.

TRAJECTI ad RHENUM,

Ex Officina FRANCISCI HALMA, Academiæ Typographi, cIↄ Iↄc xci.

Illustri & Generoso

VIRO

D. D. EVERARDO
de WEEDE, TOPARCHÆ
de WEEDE, de DYCK-
VELT, RATELES &c. DE-
CANO BEATÆ MARIÆ,
PRÆSIDI ORDINUM
TRAJECTENSIUM, ET
EORUNDEM NOMINE

 CON-

CONSESSUI ORDINUM GENERALIUM, QUI HAGÆ COMITIS EST, ADSCRIPTO, AGGERUM, QUI SUPERIOREM LECCÆ PARTEM CINGUNT, PRÆFECTO, OLIM BELGII FOEDERATI AD REGES GALLIARUM & BRITANNIARUM LEGATO, & NUPER EADEM LEGATIONE AD REGEM INVICTISSIMUM & POTENTISSIMUM GULIELMUM TERTIUM, VERÆ FIDEI DEFENSOREM, IN PERPETUAM RUENTIS BRITANNIAE SERVITUTEM STATOREM, VINDICEM, RESTAU-

RATOREM, RELIGIONIS CONSERVATOREM, EUROPÆ AB IMPORTUNA IMMINENTE UNIUS DOMINATIONE LIBERATOREM, PATRIÆ NOSTRÆ PRÆSIDIUM, REFUGIUM, DILICIAS, ORNAMENTUM, TEMPORUM FELICITATEM, SÆCULI GLORIAM, FELICITER & SUMMA CUM LAUDE FUNGENTI.

S. D.

G. VANDER MUELEN.

Uicunque ad excolendam divinam illam & cœlitus nobis datam juris civilis disciplinam, divinarum atque humanarum rerum ſcientiam,

animum applicare velit, eum haud pœnitebit, antequam ſanctiſſimum Themidis templum intrat, omnem ſuam induſtriam atque operam, in veteris memoriæ priſcarumque literarum acquirenda ſibi cognitione collocaſſe, & Romanæ antiquitatis perluſtraſſe monumenta. Quippe, cum jus illud ex variis partibus juriumque ſpeciebus, quæ in veteri repub. diverſis obtinuêre temporibus, collectum ſit atque compoſitum, nec te Vir Illuſtris & Generoſe, cujus præclara & ſumma domi foriſque ſapientia, conjuncta cum ſingulari publici privatique juris ſcientia, omnes in tui admirationem rapit, fugere poteſt, quantum uſum, quantam utilitatem,

quantum denique momentum & pondus ad eas, quas adhuc habemus cancellatas legum Romanarum reliquias, percipiendas cognoscendasque adfert ex veteribus monumentis eruta Romanæ antiquitatis cognitio; qua neglecta, non solum difficillimè earum intellectum consequi possumus, verum & in multos incidimus errores, qui nos sæpissimè alienis risibus exponunt & jurisconsulti nomini atque famæ non levem inurunt ignorantiæ maculam.

Dixit olim Mutius Scævola turpe esse jurisperito jus ignorare, in quo versatur. Sed non minus profectò turpe est, ea ignorare, quibus quis non instructus, ad juris Romani, tot actionum for-

mulis, tot cujuſdam priſcæ forenſis artis tenebris involuti, notitiam pervenire nequit. Hinc adeo inſignes olim admiſit errores Accurſius, aliique juris Romani commentatores, quod inclytæ veteris reipub. fabricam, magiſtratus eorumque juriſdictiones & imperia, judicia & eorum antiquas formulas, alioſque priſcos mores & ritus ignorarunt. Idem nobiſcum ſentiens Pomponius, voluit præclarum, nobiliſſimum & pulcherrimum (ut interpretes vocare ſolent) in frontiſpicio Pandectarum *de origine juris & omnium Magiſtratuum* &c. titulum nobis ob oculos ponere, tanquam tabellam, in qua compendio depinxit priſcæ florentis

Reipub. Romanæ imaginem, augustissimæ antiquitatis formam; ut hac scil: ratione faciliorem ad ejus notitiam consequendam viam aperiret iis, qui juris civilis studio sese tradere animum induxerunt; & simul ab oblivione vindicaret tot clarissimorum jurisprudentiæ antistitum memoriam, qui & ante principes, & sub eorum imperio claruêre; quorum docta & æqua responsa, imperiali ornata auctoritate, nobis sunt agendorum norma. Nullus dubito Vir Illustris & Generose, quin ex hisce facilè perspicias, oleum & operam non perdidisse, qui antehac viri doctrina & eruditione florentissimi, in hanc Pomponii Historiam de *origine juris & omnium*

nium Magistratuum & successione Prudentum, operas suas contulêre, & ad eam illustrandam adjecerunt animum, suisque commentariis exornarunt, quorum in numero *Corasius*, *Muretus*, *Budæus*, *Cujacius*, *Gotofredus*, *Balduinus*, *Bachovius*, *Coccejus*, aliique plurimi. Quis non credit tantorum virorum notis & commentariis contineri, quicquid de hac re disputari queat; ita ut nihil de ea jam dicatur, quin dictum sit prius. Attamen hæc cogitatio me avocare non potuit, quo minus quicquid hac in parte pro virili in chartam conjeci, in lucem propellerem: præsertim cum animadverterem, tam amplum hanc materiam nobis præbere evagandi

cam-

campum, ut, quamvis tantum doctissimorum virorum agmen ei curam suam impenderit, tamen nonnulla & posteris eruenda atque explicanda reliquerint. Quamobrem quantum pro mea tenuitate possum, de publico benè merendi studio inflammatus, ea, quæ ad subjectam materiam pertinentia, ex probatis veterum monumentorum auctoribus collegeram, te potissimum auspice Vir Illustris & Generose, divulgare volui. Non equidem, quod existimem a me aliquid proficisci posse, quod nomen tuum clarius vel ornatius efficere queat, vel quod omnibus penè sensibus orbatus, fieri posse mihi persuadeam, ut eximias animi

tui dotes, quarum omnes capti magnitudine obſtupeſcimus, exigui ingenii mei illuſtrem momento. Neque enim obſcurum eſt, ſed omnes ſummoperè admirantur in publicis gerendis negotiis ſummam tuam ſapientiam, & induſtriam, animi ſingularem moderationem, ſagacitatem incomparabilem, de inſtantibus negotiis judicandi veriſſimè facultatem, de futuris conjiciendi callíditatem, ut ait Thucydides de ſummo Athenienſium Imperatore Themiſtocle. Teſtantur id ipſum tot variæ, eæque ampliſſimæ legationes, quas pro ſalute, communi tranquillitate & gloria fœderati noſtri Belgii ſuſcepiſti; quibus feliciter obeundis, tam be-

ne de republ. meritus es, ut constanti bonorum omnium civium voce concelebratum, te revera PATRIÆ ESSE PATREM, justitiæ sacerdotem, libertatis, qua hucusque illibata fruimur, assertorem & vindicem, atque tot belli calamitatibus concussæ & & labefactatæ reipub. sustentatorem; ita ut meritò ad præcipuam nostræ reipub. salutem, præsidium atque ornamentum te natum omnes uno ore prædicent, publicisque tuis in eam meritis, sese in perpetuum tibi devinctos fateantur libentissimè. Quæ causa & me ejusdem reipub. civem impulit, ut divulgando tuis sub auspiciis hoc industriæ meæ exiguum monumentum, tibi persua-

derem,

derem, me nullam prætermittere voluiſſe teſtificandæ meæ erga te Vir Illuſtris ſummæ obſervantiæ occaſionem. Quamquam non ignarus meæ conditionis, hoc officii genere me gratiæ tibi referendæ longè imparem eſſe confitear; præſertim quando mecum reputo quantum tibi debeo, pro tot tantiſque muneribus & beneficiis, quibus Trajectenſem Eccleſiam, cui nomine Decani præes, & affeciſti, & quotidie adjuvas, quorum ejuſdem collegii membro, participem eſſe, mihi contigit. Spero tamen Vir Illuſtris & Generoſe, hoc, utcunque ſit leve & parvum munus, tibi non fore ingratum, tanquam ſummæ erga te reverentiæ & grati animi in-

genuum

genuum teſtimonium. Interim Deum optimum max: veneror, ut te Vir Illuſtris & Generoſe diu incolumem bono Reipub., cui totum te dediſti, conſervet. Dabam Trajecti ad Rhenum. MDCXCI

AD LECTOREM.

Ffero tibi Lector benevole, in Hiſtoriam Pomponii de Origine Juris & omnium Magiſtratuum & ſucceſſione Prudentium, *excercitationes meas. In quam licet multi viri doctrina & eruditione florentiſſimi operas ſuas collocarint; attamen, cum eorum commentariis, non omnia, quæ de ſubjecta materia veterum monumentorum autores nobis tradiderunt, contineri animadverterem; vel quædam malè explicata, nonnulla obſervatione digna, ab illis prætermiſſa perſpicerem; ſubit animum tot virorum doctiſſimorum eruditis notis & obſervationibus, meas, utcunque ſint tenues, adijere. Mecum illud Plinii reputans.* Naturam non ita laſſam & effœtam eſſe, ut nihil jam laudabile pariat. *Nullus itaque dubito, quin probaturus ſis animum, quo Reipub. litterariæ inſervire & prodeſſe volui. Sin expectationi fortaſſe non reſpondeat opuſculum; In magnis voluiſſe ſat erit.* Nullum ſine venia placuit ingenium. *Parce itaque faveque noſtro.* Nec cuiquam tam clarum (*auctore Plinio*) ſtatim ut poſſit emergere, niſi illi fautor commendatorque exiſtat.

G. VAN-

G. VANDER MUELEN IN HISTORIAM POMPONII DE ORIGINE JURIS,

& omnium Magistratuum & successione prudentium Exercitationes.

INSCRIBITUR TITULUS DE ORIGINE JURIS, ET OMNIUM MAGISTRATUUM ET SUCCESSIONE PRUDENTIUM.

O*Rigine juris.*] Quamvis hujus tituli inscriptio tam latè pateat, ut, & jus naturale & divinum morale, & positivum amplectatur; attamen de jure civili tantum intelligenda est: quoniam in hoc titulo, nihil aliud docetur, nisi quâ viâ jus civile in eam formam, quæ nunc habetur, redactum, ad Romanos pervenerit.

Originem juris nonnulli duplicem statuunt, naturalem scil. quam internam vocant, quæ consistit in caussis & principiis, ex quibus *jus civile* collectum est: Et civilem & Historicam Reipub. Rom. propriam; quæ etiam externa vocatur, posita in existentiâ seu tempore, quo jus Romanum seu civile incepit, & quomodo progressum habuerit; ut in hoc tit. videre est.

Prima origo, quæ *naturalis* vocatur, est naturalis ratio seu æquitas, fons omnis juris cum publici, quo omnes gentes utuntur; tum etiam privati, quod quis

populus ſibi conſtituit, ſubnixum æquitate tanquam fundamento: quippe jus ſine æquitate ſumma eſt injuria; recta ratio ſive æquitas naturalis legis anima eſt, quare quemadmodum tantiſper homo vivere dicitur, dum animam circumfert; ita tantiſper vivit lex, quamdiu æquitas cum lege conjuncta pari paſſu ambulat, & ei tanquam aſſidua comes lateri adhæret. Hinc *legum periti* dicuntur boni & æqui notitiam profitentes. *l.* 1. *ff. de juſt. & jur.*

Gaius lib. 1. ad legem 12. Tabularum.

Facturus legum vetuſtarum interpretationem, neceſſario prius ab urbis initiis repetendum exiſtimavi: non quia velim verboſos commentarios facere, ſed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum eſſe, quod ex omnibus ſuis partibus conſtaret. *Et certe* cujuſque rei potiſſima pars principium eſt. *Deinde ſi in foro cauſas dicentib. nefas, ut ita dixerim, videtur eſſe, nulla præfatione facta, judici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit, omiſſis initiis, atque origine non repetita, atque* illotis, *ut ita dixerim,* manibus, *protinus materiam interpretationibus tractare? namque niſi fallor, iſtæ præfationes & libentius nos ad lectionem propo-*

ſitæ

sitæ materiæ producunt: & cum ibi venerimus evidentiorem præstant intellectum.

F*Acturus legum vetustarum interpretationem.*] Leges vetustæ a *Cajo JCto* appellantur leges XII. Tabb. fons omnis publici privatique juris, ut inquit Liv. Vetustæ dici possunt, quatenus summam continent æquitatem, & cum naturali seu divino morali jure consentiunt; eatenus enim æternam perpetuamque causam & originem habent: vel quatenus sunt aliis legibus ex illis desumptis anteriores & tempore priores. Hoc sensu legimus apud Tacit. 3. *Annal. cap.* 26. *Vetustissimi mortalium*, id est, *primi mortalium:* & 2. *Annal. cap.* 43. *Quia Silani filia Neroni vetustissimo liberorum pacta erat:* id est, *natu maximo, primo:* Sic *vetustas* dicitur *ætas superior.* Et eo sensu *vetustæ* leges a Cajo vocantur leges XII. Tabb. quia longe anteriores & priores aliis legibus erant; ideo legum fontes a Cicerone appellantur. *Amo totam civilem scientiam, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus* XII. *Tabb. contineri* inquit *in j. de Orat.*

Anno 299. missi sunt in Græciam tres legati ad petendas leges: anno ab U.C. 302. creati decemviri ad leges ferendas: unde primum decem tabulæ, postea adjectis duabus XII. tab. conflatæ sunt, ex quibus fluere cæpit jus civile *l.* 2. §. 6. *h. t.* quod a parvis initiis ad tantam crevit magnitudinem, ut mole laboraret sua; ad duo quippe librorum, & ter centena usque versuum millia tempore Imperatoris Justiniani excreverat. Quia autem verendum erat, neminem fore hominem, qui ad hanc excolendam scientiam animum applicaret, quam sibi tanquam immensum oceanum ob oculos ponebat, quo facile posset immergere, utpote quæ nullis librorum finibus concluderetur; tandem Sacratissimus Imperator Justinianus, bellis feliciter peractis, & hosti-

bus suis domitis, faciliorem juris prudentiam addiscendi viam nobis pandere voluit: itaque inutilibus rejectis, adjectis necessariis, tot leges, tot librorum ac versuum millia, curâ & studio viri magni & excelsi Triboniani, Magistri & Exquæstoris sacri Palatii. *Proëm. Inst.* §. 3. *&* 4. in unum corpus collegit, & in unam redegit juris consonantiam. §. 2. *eod.*

Interpretationem.] Interpretatur, qui rem exponit, explicat, explanatque. Cic. 2. *off. Nequicquam aliud est Philosophia, si interpretari velis, quam studium sapientiæ.* Sic obscurè *dicta interpretari* apud Quinct. *lib.* 3. *cap.* 2, 4. id est, *explicare, exponere. Interpretari legem, & æquitate explicare.* Cic. 7. *Philipp. Interpretari* etiam dicitur is, qui corrigit, arctat, prorogat, extendit; ita ut interpretatio sit correctio, prorogatio, &c. quæ nominis significatio in hac lege huic voci quam cæteræ conjunctior erit. vid. *l.* 1. §. 6. *ff. ad Senatusconf. Tertyll. l. fin Cod. de leg. & conf. & gloß. ad h. t.*

Urbis.] Urbs est oppidum muro cinctum: ita dicta ab *urvo* aratri curvaturâ: seu ut alii volunt ab *orbe*, qui ducebatur aratro, quo extruendi essent muri. Antiqui enim junctis bobus Tauro in dextra & Vacca in sinistra. (Hetrusco ritu) in excitandis urbibus, interiore aratro circumagebant sulcum, intra quem urbem conderent: *Hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut fossâ & muro essent munita: terram, unde exsculpserant, fossam vocabant: & introrsum factum murum: postea quod fiebat orbis, urbs.* ait Varro 4. *de ling. Lat.* Et idem *Oppida, quæ prius erant circumducta aratro, ab orbe & urbo, urbes: & ideo coloniæ nostræ omnes in litteris antiquis scribuntur urbes: quod item conditæ ut Roma.* Unde Virg. 5. *Æneid.*

Interea Æneas urbem designat aratro.

Et 2. *Georg.*

Apta dies legitur, quâ mœnia signet aratro.

Confirmat idem Pomponius in *l.* 239. *ff. de verb. sig.*

Urbs

Vrbs inquit *ab urbo appellata eſt. Vrbare eſt aratro definire. Et* Varrus ait *urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condendâ adhiberi ſolet.* Unde territorium dictum quaſi tritorium, tritum bubus & aratro. Quemadmodum autem in condendis urbibus aratrum adhibere veteres ſolebant; ita in deſtruendis eo etiam utebantur: ut videre eſt in *l.* 21. *ff. quib. mod. uſusfruct. amitt.* Ita ut civitas amplius non eſſet, ubi aratrum inductum fuerat: morem hunc deſcribit Cic. 2. *Philipp.* cum inquit; *Vt vexillum videres & aratrum circumduceres, cujus quidem vomere portam Capuæ penè perſtrinxiſti.*

Urbs aliquando pro ipſa civitate ponitur: ſcil. pro civibus, qui in ea degunt, ita apud Virg. 4. *Æneid.*

Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam.

Per quandam antonomaſiam urbs propriè dicta eſt ROMA, quum cæteræ dicuntur oppida, ut apud Quinctil. *lib.* 9. *cap.* 2. Quemadmodum cum Poëtam dicimus, apud Græcos *Homerum*, apud Latinos *Virgilium* ſignificamus, ut inquit *Imperator*, & quoties juris alicujus fit mentio, non addito cujus ſit civitatis, jus Romanum intelligitur: ita quando de urbe non expreſſo nomine civitatis alicujus ſermo eſt, Romana intelligenda civitas. Hinc Alphenus, *urbem ait eſſe Romam, qua muro cingitur. l.* 82. *ff. de verb. ſig.*

Genitor urbis Quirinus. Apud Ovid. *met.* 15. Iſidorus *lib.* 8. *cap.* 6. *Roma ſola urbs, cætera oppida.* Quæ ab Auguſtino de *civ. Dei lib.* 2. *cap.* 5. vocatur *urbs fortium virorum. Lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium* vocat Cic. *in orat.* 4.

En hujus nate auſpiciis; illa inclyta Roma.
Imperium terris animas æquabit Olympo:

Vrbis initiis.] Cum cæperit, cum nata fuerit Roma: ab infantiâ ejus, ut inquit Florus *lib.* 1. De origine ſive primordio ejus non conſentiunt ſcriptores. Sunt, qui *Romam* ante Romulum conditam volunt; & initio appellatam VALENTIAM: deinde ab Euandro Ro-

mam nominatam fuiſſe, Græco ſcil. nomine, ῥώμη, quod robur ſive valentia eſt. Alii ſentiunt Trojâ captâ, quoſdam ex Achivis in ea loca, ubi nunc Roma eſt, deveniſſe per Tyberim: deinde ſuadente nobiliſſima captivarum fœmina, cui *Romen* nomen erat, incenſis navibus poſuiſſe ſedes, & extructum oppidum *Romen* ab ea fuiſſe appellatum. Nonnulli & originem *&* appellationem urbis a *Romo* Æmathionis filio deduxêre. Verum eorum opiniones ſolido deſtituuntur fundamento: Vero magis conſentaneum eſt, a Romulo & Remo fratribus Romam conditam eſſe anno primo ſeptimæ Olympiadis, 250. vel 252. ante nativitatem noſtri ſalvatoris. vid. *Dionyſ. Halicarn. lib.* 2. *c.* 2. Liv. *lib.* 1. *cap.* 6. *& Flor. lib.* 1. *cap.* 1. *Primus ille urbis & imperii conditor Romulus fuit.* Romulus dictus quidam autumant ab arbore *Ruminali*, id eſt, *ficu*, ſub qua Romulus & Remus pueri inventi ſunt cum lupâ, præbente infantibus *Rumen*, id eſt, mammam: Hinc ſubrumi, qui ſub mammis ſunt & iis aluntur. Ficus illa in Comitio ad tempora uſque Neronis nongentos circiter annos ſtetit. vid. Tacit. *lib.* 13. *cap.* 58. ubi inquit. *Eodem anno Ruminalem arborem in Comitio, quæ ſuper octingentos & quadragintos ante annos Remi Romulique infantiam texerat: mortuis ramalibus & areſcente trunco diminutam, prodigii loco habitum eſt: donec in novos fœtus revireſceret.* Lipſius damnat illum numerum, quem vid. in notis ſuis ad hunc locum. Vel eandem potius quam ſupra deſcripſimus nominis originem retinebimus, ſcil. a Græco vocabulo ῥωμη Romam dictam vel nominatam fuiſſe, quod Latinis Robur; unde etiam dicti ῥωμος, ῥώνυλος: ῥῶνος enim vir fortis, ut μῶμος irriſio dicitur. Sic ῥῶμος, & fortitudo & vir fortis. Latinis *Remus* a Ῥῶμος, Ῥωμύλος, inde Latinis Priſcis Romulus: itaque ſi a Romulo & Remo Romam nominatam volumus, eandem nominis derivationem retinere poſſumus. *Romulus & Remus a virtute*, id eſt, *robore appellati.* Feſtus.

Per-

Perfectum esse quod omnibus suis partibus constaret.] Perfectum id judicat Cic. *in orat.* 2. cui nihil addi potest, cui nihil deest, sed omni ex parte absolutum est. *l. penult. Cod. ad Senatusc. Silan. l.* 19. §. 11. *ff. de aur. & argent. leg.* Arist. *lib.* 15. Metaphysicus perfectum ait esse, cum secundum speciem propriæ virtutis, nulla desit particula, & finis adest: & Cic. 1. *de Nat. Deor. Aptum undique perfectum, expletum omnibus suis partibus & numeris.*

Cujusque rei potissima pars principium est.] Principium rei cujusque maximum est, quippe quod rei dimidium est; unde est quod semper dicere solemus, semper cujusque rei initium, originis & caussæ rationem habendam esse. *l.* 8. *in p. ff. mand. l.* 1. §. 30. *ff. depos. l.* 12. *ad S.C. Maced.* Principium plus est quam dimidium totius operis. *Arist. Eth.* 1. cui convenit tritum illud Horatianum.

Dimidium facti qui benè cepit habet.

Contra vero vix feliciter procedunt, quæ male inchoata sunt: Principium malum, malo etiam excipitur fine. *Ut mala posuimus initia, sic cætera consequentur:* inquit Cic. ad *Attic. Enim vero cum dicebant veteres, principium esse dimidium totius, hoc nimirum docere nos voluerunt, in quacunque re, quam suscipias, plurimum operæ esse ponendum, ut illam recte inchoes, merito siquidem non vereatur aliquis confirmare, principium non esse totius dimidium, sed ad ipsum quoque operis finem pertinere.* Polyb. *Hist. lib.* 5. *cap.* 31.

Si in foro.] Forum dicendum non *forus* ut barbarè enuntiavit *Isidorus.* Forum est, quo res vænum ab annonariis, causæ distrahendæ a litigatoribus conferuntur. Sic Varro *lib.* 4. *Quo conferrent suas controversias, & quæ vendere vellent, & quo quæque ferrent, forum generatim appellarunt, a ferendo nempe. Ita ut brevissime possit definiri locus, quo res feruntur venales ut ait.*

Festus. Salust. *in Jugurt. Erant haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum vænalium totius regni maxime celebratum: ubi & incolere & mercari consueverant Italici generis multi mortales.* Plenior est Etymologia, quæ duplex genus fori complexa est: fuit unum *judiciale*, alterum *venale*. Utrumque suos mores, sua officia, suosque præfectos sortitum. Illi magistratus, qui juris disceptandi, dicundi, jubendique potestatem habent, præerant. Unde forum agere dicuntur magistratus, qui conventum juris dicundi gratia habent, hinc Cicero *epist. 6. lib. 3. fam. ad Appium. Cum interea, credo equidem, malevoli homines (late enim patet hoc vitium & in multis) sed tamen probabilem materiam nacti sermonis, ignari meæ constantiæ, conabantur alienare a te voluntatem meam, qui te forum Tarsi agere, statuere multa, decernere, judicare dicerent.* Et ad Attic. *Epistola 16. lib. 5.* Huic Ædiles plebei, Curules, Cereales, præfecti annonæ præponebantur. Foro huic venali pro rerum varietate, quæ venales comportabantur, varia nomina imposita fuêre. Sic forum *Boarium* in quo boves apud Liv. *lib.* 9. Forum *Suarium* in Varr. *lib.* 1. in quo sues vendebantur. *Piscarium Olitoriumque*, in quo pisces & olera: sicut *forum Cupedinis*, in quo cupedinarii negotiabantur. Sic forum *aleatorium* ab Augusto vocatum, in quo solitus erat aleâ ludere. Ita enim apud Suet. *Lusimus per omnes dies, forumque aleatorium calefecimus.* vid. Alexand. ab Alex. *dier. genial. lib.* 2. *cap.* 12. A Cajo vero hic forum judiciale intelligitur, in quo jus reddebatur, lites & judiciariæ controversiæ excercebantur, quod Julius Paulus vocat auditorium *l. 4. ff. si cert. pet. l. 54. ff. de re jud.* Hoc autem forum & caussarum officina, & veluti quoddam juris quod cujusque esset, deribitorium est. Non omnes autem lites coram eo ventilabantur tribunali; verum publicæ tantum: privatæ enim, quæ ad centum viros pertinebant, sub tecto in Basilicis concertaban-

tabantur: publicæ in aperto ſub dio perorabantur, eamque ob cauſam illæ *Baſilicanæ*; hæ *ſubdiales* vocabantur; Franſ. Polæt. *hiſt. for. Rom. lib.* 1. *cap.* 2. Populus Romanus diu unicum habuit forum, in quo lites dirimebantur, quod *Latinum* ſive *Romanum* & *Latium* appellebatur. Hinc Stat. Sylv. de equo Domitiani

Stat Latium complexa forum.

Addita quid Latio Flavia templa foro.

apud Mart. *lib.* 9. *Epigram.* 4. Romani fori fit mentio apud Propert. *lib.* 4. *eleg.* 2.

Romanum ſatis eſt, poſſe videre forum.

Alterum Cæſaris forum dictum eſt, ubi Veneris templum ab eo extructum fuit, in quo Cæſar paſſus eſt loricam ſtatuam ſibi fieri: de hoc foro canit Ovid. *lib.* 3. *triſt.* 1. *verſ.* 27.

Hæc ſunt fora Cæſaris inquit:

Hæc eſt à ſacris, quæ via nomen habet.

Vid. Appian. *bel. civ. lib.* 2. Tertium forum ab Auguſto excitatum eſt cum æde *Martis Vltoris.* Hæc tria fora judiciaria fuerunt. Hinc Ovid. *lib.* 3. *triſt.* 12. *verſ.* 25.

Scena viget ſtudiiſque favor diſtantibus, ardet:

Proque tribus reſonat Terna Theatra foris.

Et Martial. *lib.* 3. *epigram.* 38.

Cauſſas inquis agam Cicerone diſertius ipſo,

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

De aliis foris vid. *Alex. ab Alex. dier. genial. lib.* 2. *cap.* 12.

Nulla præfatione uti.] ab hoc more olim Areopagitæ maxime alieni erant, nullum admittentes orationum proëmium: quod ſuſpecta eſſent, quæ judicis animum afficere & commovere poterant. Cautum itaque apud eos fuiſſe conſtat, ut qui cauſſam dicat, neque proëmio utatur, nec ad miſerationem, nec invidiam adducat: ne cui plus in miſericordia, quam in cauſa ſpei eſſet. Unde apud Apulej. *lib.* 10. *Placuit ſalubre conſilium,*

& illico jussus præco, pronuntiat: PATRES IN CURIAM CONVENIRENT. *Quibus protinus jure consueta loca residentibus, rursum præconis vocatu, primus accusator incedit. Tunc demum clamatus inducitur reus: & exemplo legis Atticæ Martiique judicii, causæ patronis denuntiat præco, neque principia dicere, neque miserationem movere.* Unde Quintil. *lib. 6. Athenis affectus movere per præconem etiam prohibetur orator.* Verum apud Romanos moris fuisse videtur, ut in foro causas orantes aliquâ præfatione utantur. Sed quali uti debeat vid. *in l. 3. ff. de his quæ in testam. del. vel induc. &c.* scilicet, ut causarum patronus judicem roget vel supplicet eum benigne audire. Ita Junius Zeno Anton. Augusto. *Rogo domine Imperator audi me patienter.*

Illotis manibus.] id est abruptè, temerè, & nondum præparatis audientium vel legentium animis. Ducta Metaphora à sacrorum cerimoniis, ad quas accedere non liceret, nisi summa cum puritate, ne ulla labe vel macula contaminarentur. Ita Cajus noluit ad interpretationem sanctæ Themidis oraculorum, scilicet legum vetustarum, tanquam rei sanctissimæ illotis & impuris manibus accedere.

Istæ præfationes] rationem reddit quare præfationem præmittere voluerit. 1. quia illæ præfationes nos ad lectionem materiæ invitant. 2. ut evidentiorem & dilucidiorem nobis præstent intellectum. *Ut nobis mens legis & statuentis constet, recurrendum ad præfationes & proëmia legum, statutorum, aliarumque constitutionum.* Rebuff. *ad h. t.*

Pomponius] fuit Pomponius Papiniani discipulus, Felici Alexandri Severi Imperatoris tempore ann. 975. legum peritissimus, ut nominatur a Lampridio, vixit. Philosophiæ Stoicæ præceptionibus imbutus fuit, ut declarant verba, *rerum mixtura* in *l. 30. ff. de usurp. & usuc.* quæ Senecæ doctrinam redolent *lib. 2. natural. quæst. cap. 2.* Volunt nonnulli male hoc caput a Triboniano

boniano Pomponio attribui, propter ſtyli diſcrepantiam, & errores quoſdam, qui in eo occurrunt: cum iſtiusmodi ignorantiam rerum reipub. ſuæ in virum eximium in conſilio Principis exiſtentem non cadere exiſtimandum ſit, Coccej. *de orig. jur.* ad *hunc T.* Verum cum aliunde non certum conſtet, quiſnam hujus legis autor ſit, quare non æque in hoc, quam in cæteris, quæ nobis a Triboniano tradita ſunt, ei fidem haberemus: donec alter e cælo ceciderit Tribonianus, qui de legis hujus autore nos certiores fecerit. Quod enim in nonnullos incidimus errores, non ſtatim ideo accuſandus Tribonianus, quaſi nobis falſum obtrudiſſet authorem: quippe divinum potius quam humanum eſt nunquam labi vel errare. Sapientiâ, doctrina, & eruditione florentiſſimi, maximos ſæpe admittunt errores. Vid. Henel. *de veter. juriſc. cap.* 30. & Bertrand. *lib.* 1. *dt juriſp.* ubi inquit de Pomponio. *Is eſt qui magiſtratuum & juriſconſultorum ſucceſſionem & quaſi juris civilis proſapiam eleganti & brevi ſtylo deduxit, &c.* Celeberrimæ illius legis ſecundæ de origine juris autor, in qua initia & progreſſum Reip. Romanæ magiſtratuum & juris conſultorum veterum nomina & ſucceſſionem, ad ſua uſque tempora eleganti ſtylo contexuit. Henel. *cit. loc.* & in ipſius laudem hoſce cecinit verſus.

Juris origo tibi ſic dicta ejuſque periti:
Ut ſummus dici juris mereare ſacerdos.
Ad diſcendum ætas tibi ſera haud ulla, parato
Diſcere, pes quanquam tumulo jam inſiſteret alter.

Ipſe enim declarat Pomponius *lib.* 7. *epiſt.* *Ego diſcendi cupiditate, quam ſolam vivendi rationem optimam in octavum ſeptuageſimum annum duxi.* Reliquit autem ſuæ eruditionis atque doctrinæ multa egregia & ſpecioſa monumenta, quæ paſſim in corpore juris extant.

Proceſſus] proceſſus hic non barbarè ſignificat viam ac rationem quâ utimur in foro in cauſis agendis. Verum eleganter ſignificat progreſſum juris civilis, quo ad

ad eam magnitudinem, quæ hodie extat pervenerit. Procedere enim eleganter dicitur de eo, qui magnos provectus & progressus in aliqua re, cui operam dat, facit. Ita CIC. *epist.* 16. *ad fam.* *Longius in dies discendo excercendoque procedere.* Idem *de Claris orat.* *Gradus tuos & quasi processus dicendi studio cognoscere.* Sic etiam Suet. *de claris Gramm.* *Scripsit se in græcis litteris magnum processum habere.* Eodem sensu apud Flor. *in prolog.* *Quatuor gradus processusque ejus inveniet.*

Civitas] cum multa & attentione & lectu digna de civitate ejusque origine a diversis auctoribus disputata sint, non abs re alienum fore persuasus sum, hanc materiam paullo altius repetere, & in brevi quasi tabella ejus originem ac fabricationem depictam lectori intuendam exhibere: fortasse aliquam voluptatem præbiturus sum illis, qui juri publico dederunt operam: cum ejus juris objectum sit cui potissimum applicatur.

Est autem civitas liberorum hominum natura æqualium, naturalis libertatis, qua quisque sui juris est, jacturam facientium, sub uno eodemque summo imperio sociata & unita multitudo. Unio enim ista seu societas arctissimum civitatis vinculum est, quo rupto tota corruit societatis fabrica. Diximus civitatem esse multitudinem liberorum hominum naturâ æqualium; quia naturâ omnes homines sunt æqnales: creavit enim initio Deus hominem liberum nullius nisi creatoris imperio subjectum: unde acres adhuc stimuli quasi innati ad libertatem, quam semel nactus est conservandam, nisi fortior suadeat ratio, ei renunciare, qualis est illa, quâ ad semetipsum conservandum & defendendum homo impellitur. Vocatur autem hæc libertas à Cicerone *potestas vivendi ut velis*, & a Justiniano definitur *facultas naturalis quod cuique facere libet: nisi lex aut vis sit impedimento*, quæ à civitate vel summo imperio originem habet. Talis scilicet facultas, quæ a me ipso dependet, & a nemine mihi potest eripi: ita ut meo non alieno vivam

vam arbitrio, & omnibus meis actionibus dictis ac factis regulam & modum statuam, àd quam eas formare cupio: Quamobrem nemo jure mihi potest esse impedimento, ne exequerer, quæ exequi in animum induxi: & inclinationi contraria mihi imponere negotia. Quippe quoniam naturâ sumus æquales, id est, liberi nati, alteri in alterum imperium excercendi nulla competit facultas, quo libertatem socii sui aliquatenus imminueret. Quivis in statu naturali sibi imperat, & cuique pro ratione suarum actionum stat propria voluntas & arbitrium, consentiens cum rectâ ratione & æquitate naturali: qua duce nullo pacto errari potest, ut inquit Cic. 1. *de ll.* Hanc libertatem potestatemque *naturalem* vocamus, quia cum ipso homine nata est: per hominem autem marem tantum intelligimus, exceptâ fœminâ: utpote quæ potius ad parendum, quam imperandum nata videatur, itaque ea libertate gaudere nequit, multis motus rationibus, de quibus inferius sermo erit. Quoniam autem tali libertate caret, maribus æqualis non est, & consequenter tanquam pars civilem societatem constituens, considerari nequit: Diximus enim civitatem ex æqualibus eodem jure gaudentibus excitatam esse. Æquales autem sibi invicem dici non possunt, quorum alter alterius imperio subest: Nullus autem dubito quin omnes mihi concessuri sint, fœminam maris potestati subjectam esse, & Deum & naturam voluisse: ideoque tanquam pars civitatem augens, non vero constituens considerari debet. Non destituti sumus argumentis cum ex sacris litteris, tum etiam ex ratione petitis, quibus hæc veritas adstruitur. Qui a limine tantum sacras paginas salutaverit ignorare nequit, Deum Adamum totius humani generis parentem primum ex pulvere terræ finxisse. Deinde omnipotentem profundo somno eum obruisse, & de costis ejus tulisse unam ex quâ ædificavit Evam. Genes. 2. *cap.* 21. Non dicitur creata Eva, quia non ex nihilo erat producta: verum ædificata ex præ-
exiſtente

existente materiâ ossibus & carne, ex quibus hominis constat corpus: Rudem scilicet illam massam finxit in effigiem similem & conformem viro. Quam autem aliam ob causam primo loco creatus Adamus, nisi ut secundum tritum illud proverbium (quod qui tempore prior jure potior sit) sibi imperium jure vindicare posset, cum in mulierem, tum etiam in cæteras creaturas, jam antea ipsi a Deo concessum. Nam cum de naturâ summi imperii sit, ut dividi non possit, rationi consentaneum erat, illud in unum conferri: Deinde quamobrem ex costa viri extructa, nisi ut posset inde concludere, se nihil habere a se, sed ab alio scil. viro, ideoque se ad Adamum pertinere, utpote ex corpore ejus desumptam; & consequenter se ejus esse, cujus fuisset materia, ex quâ ædificata erat: nihil enim magis rationi & æquitati convenit, quam meum id esse, quod ex re mea factum est: ex quo fluit imperium, quod mihi in illud, quod ad me pertinet, habeo, scilicet ut sim arbiter & moderator rerum mearum, ideoque potestas de illis disponendi, pro arbitrio mihi competit, modo caveam ne iis abutar. Concedit lex naturæ in statu naturæ mihi rerum ad me pertinentium usum, abusum vero vetat: Re enim suâ malè uti est contra bonos mores, ideoque a jure naturæ vetitum. Nulla igitur inter marem & fœminam intercedit æqualitas, tum juris, cum etiam virium, quibus indigent, qui in statu naturæ vivunt, quamobrem Romani olim voluêre ut mulieres essent in perpetuâ tutela, ut legimus apud Cic. *orat. pro Muræn.* Stat itaque fixum, quando definimus civitatem esse multitudinem liberorum hominum naturâ æqualium, solummodo mares intelligi; mulierem, liberos a viro progenitos tanquam accessorium ejus, sub una eademque persona comprehendi: Verum ut distinctius civitatis structuram lectori explicemus, sciendum est olim mortale genus in familias divisum fuisse; cujus familiæ, quæ tanquam parva respublica erat, finis & caput erat vir seu pater familias, cæteri ut uxor

&

& liberi membra & quasi cives erant, a patrisfamilias tanquam principis civitatis nutu dependentes: ita ut monarchicum penes eum resideret imperium: ipsi competebat facultas leges & jura dandi, quæ norma & regula essent secundum quam ceteri negotia peragerent; ei itaque soli incumbebat cura nequid familia aliquid detrimenti caperet; uxori & liberis obsequendi solâ gloriâ relictâ. Ita ut ille totam haberet administrationem, solus omnibus imperaret; a nemine vero regebatur, a nullo enim nisi Deo imperium tenebat; quare nemini nisi summo rerum omnium conditori rationem suæ administrationis reddere obligatus erat. Hæc fuit humani generis conditio, antequam in civitatem coaluissent mortales. Quanquam vero hanc libertatem flagrantissimè cupiant homines, tamen propter innumerabilia pericula & incommoda, quæ homini in statu naturali ab homine imminent, pati debuerunt multum de illa detrahi, si salvi & incolumes esse vellent: Quis enim ignorat Saturno in Tartara misso aureâque delapsâ ætate, ferream statim prodiisse omnium scelerum matrem. Tum exui pudor & modestia cepit, visque & ambitio incedêre; omnia ad se trahere, aliena tanquam sua rapere mos erat, homo homini lupus erat, in mutuam advolabant perniciem, non hospes ab hospite tutus erat, sibi invicem diffidentes. Tot tantisque molestiis tandem fatigati mortales, cogitare ceperunt, qua potissimum ratione a se hæc pericula depellerent, suasque possessiones & facultates in securitatem assererent. Nullum autem efficacius remedium peti potuerunt nisi ab homine ipso, a quo malum metuebant; scil. ut quisque sibi socios quæreret, quorum ope & auxilio adeo potens esset, ut nisi summo cum invasoris periculo opprimi posse videretur; nam quoniam quisque omnibus modis sui ipsius conservationi incumbit, summa ope declinare studet ea, quæ sibi nocitura videntur, quam obrem non ita facile illum oppugnaturus est, quem non sine morte

morte dubiâ debellare dubitat. Talem vero securitatem accessio duorum vel trium præstare nequit, cum additio vel conspiratio unius vel paucorum ab altera parte iterum incitaret hostem ad impetum faciendum: quare oportet ut numerus in unam eandemque societatem coëuntium tantus sit, ut exiguam manum facile repellere possit. Postquam numerus satis validus est, nihil tamen efficiet, si singula societatis membra libertatem naturalem conservare vellent, quippe, si quisque ad propriam defensionem suis viribus, suo arbitrio utitur, nullaque sit animorum concordia, summa oriretur confusio, sibique invicem essent impedimento, quo minus communis salus defenderetur, & singulorum utilitas promoveretur: ita ut tandem tota societas mutua illa dissensione labefactaretur & ad interitum vergeret: Quemadmodum enim vis unita fortior, ita distracta debilior. Ergo ut communis salus conservetur, singulorum actiones ad unum eundemque finem & scopum collimare necesse est, ita ut omnium sit una voluntas, quod commode fieri nequit, nisi plures vel unus societatis utilitati tuendæ ac promovendæ præponatur, cujus voluntati ceteri voluntatem suam subjiciant, ita ut illius voluntas, qui societati præest, sit pro voluntate omnium, & quicquid ille ad conservationem communis salutis pertinere statuerit, id cæteri ratum habeant. Quemadmodum patris familias in familia tantum conspicitur majestas, cæterorum in obediendo partes consistunt, ita in civitate summi imperantis tantum auctoritas & majestas venerari debet. Ejus est leges condere, mandata dare, negotia civibus imponere, boni civis officium ea sine morâ exequi. Ex hac submissione summus imperans satis validam acquirit potestatem, qua communem pacem, & salutem intactam & illibatam ab improborum hominum machinationibus conservare queat. Si quis morem gerere recusat, eum tanquam perturbatorem societatis & hostem e civitate ejicere vel

alio

alio quocunque modo in eum animadvertere poteſt. Quid enim ſalvum, quid incolume eſſet, ſi cuique e plebe ſummam majeſtatem, ex qua noſtram pendere vitæ beatitudinem & ſalutem demonſtravimus, pedibus conculcaret, ad vetus Chaos iterum delaberetur reſpub. omnium miſeriarum fontem & ſcaturiginem. Ut enim ſummum Olympi cacumen Poëtæ ſemper quietum eſſe ajunt, propterea quod altius ſit, quam ut eo ventorum tempeſtatumque vis perveniat, ita majeſtas atque auctoritas eorum, qui ſummo imperio ornati ſunt, ſublimior & excelſior exiſtimari debet, quam ut perditorum hominum peſtiferis flatibus & improbis machinationibus concuti & labefactari poſſit, ſi propriæ ſaluti & conſervationi inſerviamus. Ex illâ igitur animorum concordiâ & voluntatum unione, & renunciatione libertatis, naturalis perfecta naſcitur civitas, ſeu ſocietas civilis, unicum præſidium, ad quod confugere neceſſe erat mortalibus, ſi ſemetipſos tot tantiſque periculis & miſeriis, quibus in ſtatu naturali viventes vexabantur, liberare vellent. Longius quidem quam par fuit de hac diſputavi materia, verum ſpero ut mihi lector hoc facile condonaturus ſit, ſi diligenter examinaverit, quanta ejus ſit utilitas.

---

2. Pomponius lib. ſingulari Enchridii.

Neceſſarium itaque nobis videtur ipſius juris originem, atque proceſſum demonſtrare.

§. I. *Et quidem initio civitatis noſtræ populus ſine lege certa, ſine jure certo primùm agere inſtituit: omniaque manu à regibus gubernabantur.*

C*Ivitatis nostræ.*] Scil. Romanæ. Significat hic *civitas* habitatores, congregatam hominum multitudinem. Ita etiam in *l.* 27. *ff. si cert. pet.* Erat hæc civitas ex agrestium hominum incondita multitudine a Romulo fundata. Liv. *lib.* 1. *cap.* 8. Legibus autem tum ad sacra, tum ad politicum regimen pertinentibus, brevi Romulus populum ita formavit, ut cuilibet moratiori genti non tantum par esset, sed jure præferri potuerit.

Populus sine lege certâ.] *Principio rerum, gentium, nationumque imperium penes Reges fuit. Populus nullis legibus tenebatur. Arbitria Principum pro legibus erant*, inquit Justinus *lib.* 1. *cap.* 1. Per ora Principum divinitus jura emanabant: Quod justum illi judicassent id pro lege erat. Dionys. Halicar. *lib.* 4. *cap.* 1. Cic. 3. *de ll. Omnes antiquæ gentes Regibus quondam paruêre; quod genus imperii primo ad homines justissimos & sapientissimos deferebatur.* Nonnulli sentiunt melius & optabilius esse regi a Principe quam lege scripta; Quia Rex justus in singulis causis judicat secundum æquitatem, quæ sibi videtur. Hinc Plato formavit Rempub. sine lege scriptâ, sed quæ regeretur a viris prudentibus. Et apud Liv. *lib.* 2. *cap.* 3. Regem hominem esse, a quo impetres, ubi jus ubi injuria opus sit, gratiæ esse locum & beneficio: & irasci & ignoscere posse: inter amicum & inimicum discrimen esse. Leges rem surdam inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi, quam potenti: nihil laxamenti & veniæ habere, si modum excesseris periculosum esse. In tot humanis erroribus solam innocentiam vivere. Verum contraria opinio huic præferenda videtur. Debent enim certæ esse leges, quibus respub. tanquam suo fundamento fundatur, & quæ regula & norma sunt, secundum quam cives actiones suas dirigere, negotia & commercia peragere necesse habent. In hoc enim Reges cæteris hominibus æquales sunt, scil. quod homines nati iisdem humanæ naturæ imbecillitatibus,

ut

ut odio, iræ, invidiæ, aliisque pravis animi agitationibus obnoxii sint; iisque agitati sæpissime, ab eo quod justum & æquum est, animus deflectitur & amore proprio flagrantes sæpe publicæ utilitati privata commoda anteponunt, non sine gravi civium damno. Quamobrem nonnulli, inter quos Vasquius, Aristoteles, aliique, melius, commodius ac tutius gubernari rempub. per legem quam principem censuere. *Ubi lex imperat Deum præesse, cum lex sit imago Dei, ratioque pura & ab omni affectu libera: ubi vero homo imperat affectum ut immanem belluam adjungi, qui ira, odio, cupiditate possit agitari,* inquit Arist. 3. *polit. cap.* 12.

Agere instituit] id est incepit; sæpius hoc sensu apud scriptores occurrit. Terent. *in prologom. Eunuch.* 19.

Quæ proferentur post, si perget lædere
Ita ut facere instituit.

Sic etiam Cic. in Verr. *Verum ut institui dicere,* id est, cepi. Et *pro Cluentio. Quæso ut me judices sicuti facere instituistis, benigne attenteque audiatis.* Notandum verbum *instituere* hic non ad populum referri in eo sensu, in quo significat *decernere, statuere,* quod imperii est, quasi penes populum fuisset istius arbitrium: Verum sensus est, quod populus Romanus initio civitatis Romulo imperii habenas moderante, agere incepit secundum leges & jus incertum; ab ore quippe Romuli pendens; quod ex sequentibus videre est.

Omnia manu a regibus gubernabantur]. nempe potestate & arbitrio regis. Libido regum pro legibus habebatur. *Justin. lib.* 2. *cap.* 7. & Tacit. 3. *Annal. Nobis Romulus,* inquit, *ut libitum imperitaverat.* Notandum hic tres esse regiminis species. Vel enim uni, vel pluribus sive concilio multorum permittitur rerum summa: porro illud concilium vel ex omnibus civibus, ita ut singulis ferendi suffragium jus sit; vel ex quibusdam tantum personis constat. Ex hisce diversis civitatum formis diversa nomina orta sunt. Si unus summæ rerum

præeſt, *Monarchia* dicitur: ſi plures, non vero omnes imperii teneant gubernacula, *Ariſtocratia* vocatur. Si omnibus denique adminiſtratio permiſſa ſit, *Democratia* appellatur. Reſpub. Romana nunquam magis floruit quam ſub unius imperio: pluribus eam adminiſtrantibus, ſeditionibus belliſque inteſtinis adeo ſæpiſſime divulſa atque dilacerata fuit, ut jamjam interitura videretur, & hoſtibus internecivo odio erga eam accenſis, prædæ futuram metuendum eſſet. Et meo judicio *Monarchicum* regimen abſtractè, ut Logici loquuntur, conſideratum, nulla habita ratione perſonæ imperantis, qui eo ſæpiſſime abutitur, eamque ob cauſam periculoſum, cæteris civitatum formis præferendum exiſtimo.

Urbecula eſt felix, quæ præconem audiat unum. Olim oraculum Soloni redditum fuit. Qui de præſtantia dictarum ſpecierum plura deſiderat, adeat Hobbeſ. de civ. cap. 10. ubi quæ optima ſit ex contentione commodorum & incommodorum cujuſque regiminis oſtendit.

---

§. 2. *Poſtea aucta ad aliquem modum civitate, ipſum Romulum traditur populum in triginta partes diviſiſſe, quas partes Curias appellavit; propterea quod tunc Reipublicæ curam per ſententias partium earum expediebat. Et ita leges quaſdam & ipſe curiatas ad populum tulit. Tulerunt & ſequentes reges, quæ omnes conſcriptæ extant in libro Sexti Papirii: qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. Is liber, ut diximus, appellatus* jus

civile

civile Papirianum, *non quia Papirius de ſuo quicquam ibi adjecit, ſed quòd leges ſine ordine latas in unum compoſuit.*

A*Ucta ad aliquem modum civitate*] ſcil. aperto aſylo: *eo enim ex finitimis populis turba omnis ſine diſcrimine liber an ſervus eſſet avida novarum rerum perfugit: id primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit.* Liv. *lib.* 1. *cap.* 8. Quid enim urbs civibus orbata, quam urbis imago. Hinc Plin. *lib.* 7. *epiſt.* 31. *Cupio patriam omnibus quidem rebus augeri, maxime tamen civium numero: id enim oppidis firmiſſimum ornamentum.*

Hoc primum urbis incrementum aliud excepit, ſcil. raptus virginum *Sabinarum*, *Antemnatium* aliarumque, quæ Romam profectæ erant, ſtudio cum ſpectandi ludos, quos Romani *Conſualia* vocant, quia *Conſo*, id eſt, *Neptuno* conſiliorum Deo ſacra, tum etiam videndæ novæ urbis cupiditate flagrantes. Graviſſima inde orta bella, donec tandem mulierum precibus fatigati, ad quos injuria hæc pertinebat, non tantum pacem, ſed etiam ex duabus civitatibus unam fecëre, regnum conſociarunt, & imperium omne Romam contulerunt. Liv. *dict. lib. cap.* 8. & 9. Ab eo tempore magis magiſque acceſſione aliarum nationum *Cenenſium*, *Antemnatium*, *Cruſtuminum*, eo crevit civitas, ut decedens Romulus loco 3000. peditum, & 300. Equitum, quos ſecum adduxerat, reliquit peditum 46000. & equitum 1000. Dionyſ. Halicar. *lib.* 2. *cap.* 16.

In triginta partes diviſiſſe.] Romulus, arrepto imperio, cogitavit non in civium multitudine, nec amplis profundisve foſſis, ſummam rempub. ſitam eſſe: ſed aliud quid eſſe quod ſervet civitates, & ab exiguis profectas initiis magnas facit, boni ſcil. magiſtratus, & æquæ leges, ſine hiſce inſanit & furit ſemper bellua illa multorum capitum. Statum igitur, quem judicavit optimum

reipub. imposuit, & quidem a se ipso tanquam capite totius civitatis incepit: deinde ad cætera membra descendit. Primo itaque se ipsum summo imperio ornatum, venerabilem & augustum sumptis imperii insignibus, tum maxime lictoribus facere voluit: Quamobrem trecentos etiam armatos circa se habuit, quos *Celeres* appellavit, non tantum ad custodiam corporis, verum ad defensionem quoque summæ majestatis adversus omnes sordidas & pestiferas concussiones, quas homines perditi, novarum rerum cupidi, communis tranquillitatis perturbatores meditantur. Deinde ad universam multitudinem bene ordinandam animum applicuit: eam igitur divisit in tres partes, unde tribus dictæ sunt, singulas tribus in decem curias. Alii tribus a tributo dictas volunt, quod populus Romanus in tribus divisus conferre solitus fuerat. Non consentiunt de hac re Dionysius & Livius, neque de tempore, quo tribus & curiarum nomen inventum fuerit. Dionysius *Romulum*; Livius Regem *Servium Tullium* tribuum auctorem dicit. Ille ante bellum Sabinum, Hic post illud peractum, populum in tribus & curias divisum memoriæ prodidit.

Narrat quippe Dionysius Romulum universam multitudinem in tribus divisisse, & singulis suos præfecisse duces; tribus singulas iterum in decem curias partitum fuisse: singulas curias singulos agros sortiri jussisse, excepta ea parte, quæ publicis & sacris obeundis muneribus inserviret. Livius contra, inito fœdere cum Sabinis & consociato regno, tres equitum centurias & triginta curias a Romulo factas, iisque a mulieribus Sabinis nomina imposita fuisse, tradit. *Ex bello*, inquit, *tam tristi læta repente pax, cariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omnes Romulo ipsi fecit. Ita quum populum in curias triginta divideret, nomina earum curiis imposuit. Id non traditur, cum haud dubio numerus aliquanto major hac mulierum fuerit, ætate an dignitatibus suis, virorumve,*

an

an sorte lectæ sint, quæ nomina Curiis darent. Eodem tempore tres equitum Centuriæ conscriptæ sunt. Ramnenses a Romulo, Tatienses a Tatio, Lucerum nominis & originis causa incerta est. Dionysius in ipso civitatis primordio, antequam adversus Sabinos bellum gessisset, populum in tres tribus, & illas tribus iterum in triginta curias divisisse. Livius post bellum peractum, in triginta curias populum divisum fuisse scribit. Nonnulli hac in re Dionysii, alii Livii opinionem amplectuntur. Nos autem videbimus, num hæc dissensio aliqua ratione tolli possit. In eo ambo consentiunt Romulum auctorem tribuum fuisse, verum de tempore non conveniunt, quo populus in tribus divisus fuit. Legimus apud Livium Romulum civitate jam condita, statim reipub. curam suscepisse, & vocata ad CONSILIUM multitudine jura dedisse populo, legesque condidisse: quod universam multitudinem convocaverit id causæ fuisse videtur, nimirum, ut omnium consensu & voto leges promulgarentur & comprobarentur, quod jus hoc ipso tempore populo concessum, deinde ipsi semper integrum inviolatumque mansit. Neminem hominem adeo insanum fore mihi persuadeo, ut crederet illud concilium sine ullo ordine concurrisse: quippe tanta fuisset orta confusio, ut ab illa præsertim incondita agrestium multitudine nullum negotium peragi potuisset. Itaque nullus dubito, quin Romulus, antequam illam multitudinem ad concilium vocavit, optimam quam potuit excogitaverit rationem, qua convenirent & suffragia darent, hanc autem rationem eo tempore reipub. utilissimam & optimam fuisse nemo negabit. Præterea admodum verosimile est illud *consilium*, cujus mentio fit in *cap.* 8. *lib.* 1. idem esse quod *comitia*, propterea quod sæpissime hæc nomina confundit. Sic enim inquit *lib.* 3. ubi de Cæsonis Quintii judicio. *Judicii die quum accusaretur solum vertisse, exilii caussa, nihilominus Virginio comitia habente, collegæ appellat; dimisëre concilium.* Idem agens de

Manlii judicio: *In Lucium Petilinum concilium populi indictum est.* Et *lib.* 5. de multâ agens, quæ M. Posthumio publicanô a Carviliis dicta erat, ita scribit: *Multa certandæ cum dies advenisset, conciliumque tam frequens adesset, ut multitudinem area Capitolii vix caperet.* Et paulo post *Comitia* vocat, quod antea *Concilium* plebis appellaverat. Et *Comitia*, inquit, *quæ vi, armis prohibitum erat.* Ex quibus clare perspicimus apud Livium sæpissime comitium idem quod concilium esse. Unde consequenter fluit idem illud concilium sive comitium ex triginta partibus constitisse, ideoque idem fuisse quod Comitia Curiata, nulla enim ante ea comitia instituta fuisse legimus. Est autem Concilium *concio plebis coacta comitiis curiatis per Tribunos & minores magistratus. Polet. Hist. for. Rom. lib.* 3. Itaque si eodem sensu concilium in dict. cap. octavo explicemus, commodè Dionysius cum Livio conciliari posse videtur. Si talis fiat sensus explicatio scil. Romulum ab initio quidem populum divisisse in tres tribus, & has iterum in triginta curias, ex quibus illud comitium sive concilium constabat, verum illis, post datam Sabinis civitatem, omnemque Sabinum populum per singulas tribus & partes distributum, a mulieribus Sabinorum nomina imposuisse, & vocasse Ramnenses a Romulo, Tatienses a Tit. Tatio Sabinorum rege, Luceres a Lucumone Etrusco, sive ab Ardeatibus, qui cum Lucero Romulo regnante, fortunarum suarum domicilium Romæ collocarunt. Vid. Sig. *lib.* 1. *de antiq. jur. civ. Rom.* Pigh. *lib.* 1. *annal. Rom.* Has autem tribus Livius centurias equitum vocat, quod ex singulis tribubus singulæ equitum centuriæ conscriptæ erant. Vid. Onuphr. Pavin. *in descrip. civit. Rom. lib.* 2.

Quas partes Curias appellavit.] Ita Dionys. *lib.* 2. *cap.* 2. In tres partes divisa multitudine singulis singulos præfecit duces præclarissimos. Deinde unamquamque iterum in 10. partitus, totidem iis duces præposuit. Harum autem partium majores tribus, minores curias appel-

appellavit: A curâ ſcilicet, propterea, ut ſubjicit Pomponius, quod reipub. curæ per ſententias partium earum expediebantur. Hinc Varro de *ling. lat. lib. 5. Curia (*inquit*) ubi Senatus rempub. curat. Illa etiam curia dicitur, ubi cura ſacrorum publica.* Item Feſtus *lib. 3. Curia locus eſt, ubi publicas curas gerebant. Curiæ etiam nominantur, in quibus unusquiſque partis populi Rom. quid geritur, quales ſunt hæ, in quas populum Romulus diſtribuit, numero triginta.*

Hinc Curiones ſunt, qui conſumuntur & marceſcunt curis. Plaut. in *Aulularia.*

Volo ego ex te ſcire, quid ſit Agnus Curio.

Eucl. *Quia oſſa atque pellis eſt, ita curis macet.*

Eſt autem Curiæ triplex ſignificatio, ut videre eſt apud Sigon. *lib. 2. cap. 3. de antiq. jur. civ.* Vel ſignificat locum, vel cœtum quendam civium, qui inde Curiales dicti ſunt, vel jus quo ipſi Curiales donati ſunt. Fuit Curia Romæ duplicis generis: Una in quâ Sacerdotes res divinas, ſacra, & ceremonias cultuſque Deorum curabant. Ita apud Var. *de ling. lat. lib. 4. Curiæ duorum generum.*] *Nam & ubi curarent ſacerdotes divinas, ut Curiæ veteres, & ubi Senatus humanas, ut Curia Hoſtilia, quod primus eam ædificavit Hoſtilius Rex ſub veteribus.*

Ita in Calabria curia tantum ſacrorum ratio gerebatur; teſte Sex. Pompejo *lib. 2. de verb. ſig.* Hinc etiam Curia Saliorum in Palatio. Altera eſt ubi ſenatus conveniebat, deliberaturus de Repub. Quamobrem Curia domus ſenatoria nuncupata eſt, nobis *Stadthuys*, imo aliquando pro ipſo Senatu accipitur. Ut ait Cic. *in 3. de orat.*

Leges quaſdam tulit.] ferebat leges, qui rogabat populum per verba VELITIS, JUBEATIS. Et is, qui rogabat populum, legiſlator vocabatur. Ita ut hodie perperam legiſlator dicitur, qui ex plenitudine poteſtatis ſuo arbitrio condit legem; hi non legumlatores ſed conditores vocandi ſunt: qualis poteſtas ſolis ſum-

mis imperantibus concessa est. *l. ult. Cod. de ll.* Formula rogandi populum occurrit apud Gell. *lib.* 5. *cap.* 19. Velitis Jubeatis. Quirites. uti. Lucius. Valerius. Lucio. Titio. tam jure. lege. filius. Sibi siet. quam. si. ex. eo. patre. matre. Q. familias. ejus. natus. esset. uti. Q. vitæ. necis. Q. in. eo. potestas siet. uti. patri. endo. filio est. hæc. ita. uti. dixi. ita. vos Quirites. rogo. Item illa apud Livium *lib.* 22. *cap.* 10. Rogatus in hæc verba populus est, Velitis Jubeatis, *hoc sic fieri, si res pop. Rom. Quiritium, ad quinquennium proximum, sicut velim eam salva servata erit, hisce duellis, datum donum duit, populus Romanus Quiritium.* Si populus intellexisset Rogationem, vel eam approbabat, vel rejiciebat suffragiis suis. Suffragiorum autem genera tria erant: *Voce, manu, pedibus vel tabellis.* Tabella judicum, fuit voce pedibus senatus usus est, unde pedaria sententia dicebatur: Voce etiam populus in comitiis. Si populo placeret, quod continebatur in suffragio voce aut tabella, observandum in legibus jubendis Uti Rogas. vetandi, Antiquo dictum Scriptumve esse. Ita apud Livium lib. 6. *Cum uti Rogassent primæ tribus dicerent.* Et idem *lib.* 30. *De pace uti rogatæ omnes tribus erant jusserunt.* lib. 8. *cap.* 37. *M. Flavius Tribunus plebis tulit ad populum, ut in Tusculanos animadverteretur: quorum eorum ope ac consilio Veliterni Privernatesque populo Romano bellum fecissent. Tribus omnes præter Polliam antiquarunt legem:* id est, vetarunt nequid crudelius in eos consuleretur. Et Cic. *lib.* 1. *ad Attic. In hac causa Piso, amicitia P. Clodii ductus, operam dat, ut ea rogatio quam ipse fert, & fert ex S.C. & de religione antiquaretur:* id est abrogaretur. Idem *lib.* 1. *epist.* 14. *Cum dies venisset rogationi ex S. C. ferendæ, concursabant barbatuli juvenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola*

liola Curionis, & populum ut antiquarent rogabant. Niso autem consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. Operæ Clodianæ pontes occuparant. Tabellæ ministrabantur, ita ut nulla daretur UTI ROGAS. Tota lex in æs incidebatur, & publicè populo legenda proponebatur. Unde Ovid. I. *Metam.*

- - - - *Nec verba minacia fixo*
Ære legebantur:

Æs autem, in quo leges incidebantur, in tot tabulas secabatur, quot commodum erat. Sic duodecim tab. lex appellationem accepit: non quia duodecim tantum leges essent, sed quot totidem tabulis continebatur. Ant. Augus. *de leg.* Leges quas Romulus tulit ex Dionysio aliisque scriptoribus colligi possunt, quarum quasdam nonnulli ab æquo jure alienas existimarunt; inter quas ea numeratur, quâ sancivit, NE MULIERI JUS DIVORTENDI ESTO. Cum tamen viro permitteret uxorem repudiare, si stuprum commisisset, aliud ve quid peccasset. Item quâ patri summam auctoritatem potestatemque concedebat in liberos, venundandi & occidendi permittebat libertatem: ita tamen si postea ab emptore manumitteretur, in potestatem patris filius rediret; nisi tertia secuta esset venditio: ita verba legis sese habent; SI PATER TER VENUM DUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO. Tulit & alias leges, quas omnes studiosè collegit Lipsius.

Curiatas.] Leges, quas Romulus tulit ad populum, *Curiatæ* a Pomponio vocantur, quia populus in triginta Curias divisus, curiatim cōvocatus suffragia dabat Vid. sup. Sic Centuriatæ leges dicebantur, quæ comitiis centuriatis a S. Tullio Romanorum rege institutis ferebantur: Is enim postquam censum instituisset *rem saluberrimam tanto futuro imperio*, ut inquit Livius, universum populum secundum illum censum pro fortunarum facultate divisit in Classicos & infra classem. Classicos in quinque classes divisit, classes iterum in 193, cen-

centurias: Quarum prima classis eorum fuit, qui habebant centum millia æris, id est, secundum nostram computationem mille philippeum, seu ter mille florenorum; & eorum fuerunt equitum centuriæ 18. peditum 80, 40, juniorum & totidem seniorum; juniores dicebantur, qui annum attigerant 17; seniores qui annum excesserant 46: quibus addidit duas centurias fabrorum ad machinas bellicas faciendas. Observandum vero interjecto tempore primæ hujus classis cives tantum classicos fuisse dictos, aliarum classium, ut secundæ, tertiæ, quartæ & quintæ infra classem vocatos fuisse.

Secundæ classis eorum erat, qui non habebant minus quam 75000 æris, nostrorum 750 philippeum sive 1950 florenorum, eorum fecit centurias viginti, decem juniorum, decem seniorum.

Tertia classis eorum erat, qui non infra 50000 æris vel 500 philippeos possidebant, eorum viginti centurias fecit, decem juniorum & totidem seniorum.

Quarta classis eorum erat, qui non infra 25000. æris sive 250 philip. habebant, quorum etiam 20 fuêre centuriæ, decem juniorum & totidem seniorum.

Quinta classis eorum erat, qui non minus habebant quam 11000 æris, quorum fecit triginta centurias, quindecim juniorum & totidem seniorum. Qui erant infra classem, id est, qui hoc censu minus possidebant, ab omni reipub. administratione remoti erant, & jure suffragii carebant, neque militatum ire poterant; hujus generis erant *proletarii* & *capite censi*. *Proletarii* appellati, qui prole juvabant rempub. & sic dicebantur tenuissimi & pauperrimi ex plebe, non amplius quam mille quingentum æris in censum deferentes. *Capite censi* vocabantur, qui nullo aut perquam exiguo & parvo ære censebantur. Gell. Noct. Att. lib. 13. cap. 10. *Classicis* vero scilicet quinque primarum classium civibus potestatem Rex concedit secum tractandæ reipub. per *comitia*

tia centuriata, in quibus ſingulæ centuriæ ſuum faciebant ſuffragium. Verum pro hoc honore tenebantur ſuo ſumptu ire militatum, & pro cenſu tributum pendere, a quibus oneribus immunes erant, qui infra claſſem eſſe dicebantur, ut *proletarii* & *capite cenſi*. Hæ vero *centuriæ* licet initio nihil commune habuerint cum *curiis* & *tribubus*, poſtea tamen claſſes tribuum partes eſſe inceperunt, ita ut tandem qui tribum eſſet adeptus, eodem tempore & claſſem & centuriam obtinuiſſet. Sig. *de antiq. jur. civ. lib.* 1. *cap.* 4. Centuriata comitia indicendi tres fuêre cauſæ. *Magiſtratuum creatio, legum latio, & judiciorum excercitatio.* Dionyſ. *lib.* 4. Magiſtratus autem apud Romanos alii erant majores, alii minores: illi his creabantur comitiis, hi non item. Erant autem majores magiſtratus, *conſules, prætores, cenſores*, eo quod majoribus fierent auſpiciis. Gell. *Noct. Att. lib.* 13. *cap.* 14. Conſules hiſce comitiis creari videre eſt apud Liv. *lib.* 1. *in fin.* ubi inquit, *Duo conſules comitiis centuriatis a præfecto urbis ex commentariis Servii Tullii creati ſunt, L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.* Qui ſe paullo poſt conſulatu abdicavit, propter nomen Tarquinii civitati inviſum. Liv. *lib.* 2. *cap.* 2. Prætores illis comitiis creatos fuiſſe teſtis eſt Gellius. *cit. loc.* iiſdem quippe auſpiciis, quibus conſul creari mos erat: id eſt, iiſdem comitiis. De *cenſoribus* ita inquit *lib.* 13. *cap.* 14. *Patriciorum auſpicia in duas diviſa ſunt poteſtates. Maxima ſunt Conſulum, Prætorum, Cenſorum, &c.*

Verum aliquis fortaſſe nobis objiciet, *Dictatorem, Interregem, Magiſtrum equitum*, magiſtratus eſſe majores, attamen hiſce comitiis non fuiſſe creatos. Reſponderi poteſt hiſce comitiis tantum fuiſſe creatos magiſtratus majores ordinarios, non autem extraordinarios, quales ſunt illi. Creabatur *dictator* a Conſule: Jubebatur enim conſul, ſi ſenatui videretur dictatorem dicere, ſuo pro arbitrio, (modo eſſet vir conſularis.) Dictator

ctator autem dicebat magistrum equitum, qui habebat summum jus in equites & *accensos*; id est, milites in mortuorum locum subrogatos. Num *Proconsules* comitiis centuriatis fuerint creati? non puto: Sed legimus apud Livium *lib.* 26. *cap.* 18. Cornelium Scipionem centuriatis proconsulem in Hispania dictum fuisse. Verum responderi potest hisce comitiis P. Cornelio Scipioni non magistratum, sed solummodo imperium ad bellum mandatum fuisse. Quidam enim mittebantur ad jus in Provincia & bellum administrandum, alii ad bellum tantum mittebantur, & hi non dicebantur magistratus, sed esse dicebantur cum imperio: Qui creari solebant tributis comitiis sine auspiciis, quare illam Scipionis creationem extraordinariam fuisse dicimus, fortasse propter cladem acceptam in Hispania. Vid. Sig. *de antiq. jur. civ. lib.* 3. *cap.* 14. *Decemviri* legum auctores, & *Tribuni militum consulari potestate*, hisce comitiis etiam fuêre creati. Alteram causam comitia centuriata indicendi diximus fuisse legumlationem: docet id Liv. lib. 8. Leges, quæ hisce comitiis ferebantur, veræ leges dicebantur, distinctæ ideoque a plebiscitis. Hinc legimus *in Inst. lib.* 1. *tit.* 2. *Legem esse id quod populus Romanus Senatorio magistratu interrogante (veluti consule) constituebat.* Plebiscitum plebs plebeio magistratu (veluti tribuno) constituebat. Tertia causa fuit judiciorum excercitatio. Verum notandum non omnia judicia ad comitia centuriata pertinuisse: *Verum tantum crimen perduellionis.* Nam *majestatis judicium* in foro a prætore exercebatur. Perduellionis in *Campo Martio* a populo. Perduelles dicuntur, qui hostili animo adversus remp. vel principem animati sunt. *l. fin. ff. ad L. Jul. majest.* Hos quia populus tanquam hostes habebat, postea hostes perduelles dicti sunt. Hinc Cajus *in l.* 234. *ff. de verb. sig.* inquit, quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant. Sic *bellum* ab antiquo verbo *Duellum* originem habet. Personæ autem, quibus

jus erat convocandi comitia, erant *Consules, Prætores, Censores, Dictatores, Interreges, Tribuni militum potestate consulari, Decemviri.* Liv. lib. 10. & Dionys. passim. Verum notandum *Interreges* & *Censores* non in omnibus jus comitia convocandi habuisse: quippe legum ferendarum causa comitia Censores habuisse nullibi occurrit: Itaque cum legum censoriarum apud autores fiat mentio, censorum subscriptio tantum intelligenda est: sic etiam *Interreges* neque judiciorum, neque legum causa unquam comitia habuëre, cum imperii brevitas eas promulgandi non permitteret. Jus suffragia ferendi omnibus competebat, qui in centuria erant descripti, tam in urbe quam extra urbem in Italiâ morantes, scilicet civitate & jure suffragii donati. Locus, quo habebantur Comitia, inauguratus esse debebat, erat autem extra *pomærium* in *Campo Martio*, inauguratus locus dicitur ab *Auguribus* ad eam rem dicatus. Augures erant ejus generis sacerdotes, qui ex avium volatu & cantu, ex pullorum & gallinaceorum pastu, aliisque simillimis signis nunciabant, num res quam erant facturi, feliciter succederet, nec ne. Horum tanta Romæ erat auctoritas, ut nihil majoris rei, nisi illis adhibitis, publicè privatimque gereretur. Tempus Comitiis destinatum *dies comitiales* vocabantur. Sed notandum quod diebus sacrificiorum, ludorum, & feriarum, ea haberi vetitum erat: neque etiam haberi poterant nisi præmissis auspiciis. Vide Gell. *lib.* 13. *cap.* 14. Hæc de legibus, quæ Curiatis & Centuriatis comitiis ferebantur, ideo leges curiatæ & centuriatæ dictæ. Tributam legem nunquam a nemine dictam contendit Sig. lib. 3. *de antiq. jur. provinc.* Contra Nicol. Gruch. *Lex enim*, inquit, *tantum curiata & centuriata dicta est. Pro tributa plebiscitum dixerunt.* Plebiscitum est quasi plebis statutum: & definitur quod plebs plebejo magistratu interrogante (veluti tribuno) constituebat. §. 4. *Inst. de jur. nat. gent. & civ.* Et in eo differt a lege, quod

quod lex Senatorio magiſtratu interrogante (veluti Conſule) ab univerſo populo lata, omnes omnino cives tam patricios & ſenatores, quam plebem obligaret. *Plebiſcitum* vero non patricios, id eſt, qui ex origine ſenatoria erant, nec nobiles Romanos, verum plebes tantum obligabat. Differt enim in eo plebs a populo, quo ſpecies à genere: quippe appellatione populi univerſi cives continentur connumeratis etiam patriciis & ſenatoribus: plebis autem appellatione cæteri cives, exceptis patriciis & ſenatoribus, ſignificantur. §. 4. *eod.* Eſt enim vilior pars populi: unde Cic. *pro Mil. plebs & infima multitudo.*

Plebiſcitum igitur eſt lex, quam plebs, non populus accepit. Gell. *lib.* 13. *cap.* 20. Nam & *plebiſcita* & *privilegia* tranſlato nomine leges appellaverunt. Donec primum tandem ad tollendas diſcordias inter patres & plebem *L. Valerio* & *M. Horatio coſſ.* lex centuriatis comitiis lata fuerit, qua ſanciebatur: *Ut quod tributim plebs juſſiſſet, populum teneret*: quâ lege Tribuniciis rogationibus acerrimum telum datum eſt. Liv. *lib.* 3. *cap.* 55. Deinde *Q. Hortenſius* dictator poſt ultimam ſeceſſionem legem tulit; *Jure, quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur.* Gell. *lib.* 15. *cap.* 27. Sig. *in faſt. ab U. C.* 467. Plin. *lib.* 16. Liv. *lib.* 17. Plebiſcita itaque deinde leges appellata fuëre & univerſum populum tenuëre.

Tulerunt & ſequentes reges.] Sex poſt Romulum numerantur reges, qui, prout reipub. facies poſtulabat, diverſas & varias tulerunt leges. Numa Pompilius imprimis, cujus inclyta religio & juſtitia erat, conſultiſſimus vir, ut illa quiſquam ætate poterat, omni divini humanique juris peritus. Liv. *lib.* 1. *cap.* 18. varias tulit leges, quarum plurimæ reſpiciebant rem divinam, nonnullæ quoque ad civilem ſocietatem pertinebant; quas partim collegit Juſtus Lipſius, partim habet Gellius *lib.* 4. *cap.* 3. Plin. *nat. hiſt. lib.* 14. *cap.* 12. *Dionyſ.*

nyſ. Halicar. lib. 2. Miror quoties illarum legum harmoniam & conſonantiam, non tantum cum legibus divinis moralibus, verum etiam legibus Ebræorum ceremonialibus conſidero, ita ut non in totum a vero aberrare mihi videatur, quiſquis ex Moſis divinique fontis præceptis hauſtas fuiſſe aſſerit. Quamobrem ipſum Numam Pompilium, quem Pythagoreum vocarunt ob diſciplinæ ſimilitudinem (quamquam non ſine errore, cum multis ante Phythagoram annis eum floruiſſe ex Cic. *lib.* 2. *de orat.* & Liv. *lib.* 1. *cap.* 18. conſtet) a Judæis inſtitutum, eorumque imbibiſſe doctrinam cenſet *Clemens Alexandrinus*, eamque legem, quâ cavetur, *Ne Dii cum ſimulacris colerentur*, ex legibus Moſaicis deſumptam putat. Ita enim inquit *Strom.* 1. *Numa autem Rex Romanorum erat quidem Pythagoreus, ex iis autem, quæ a Moſe tradita ſunt, adjutus, prohibuit Romanis, ne homini aut animali ſimilem Dei facerent imaginem.* Et Plutarch. *in Numa epiſt.* 65. *Jam hujus de ſtatuis ſcita undequaque Pythagoræ placitorum ſunt germana: Neque enim ille ſenſui aut dolori ulli expoſitum rerum principium eſſe, ſed inviſibile, incorruptum, ſola mente exiſtimavit apprehenſibile, hinc vetuit Romanis, ne hominis vel beſtiæ formam tribuerent ipſi Deo.*

Quæ lex tam ſanctè Romæ ſervata fuit, ut in centum & ſeptuaginta annis nullam imaginem nec effictam nec depictam fecerint: idem teſtatur Clemens. Et Plutarch. *in Numa.* *Neque fuit apud eos ante vel poſt picta vel ficta imago Dei, ſed primos centum ſeptuaginta annos templa extruxerunt & templa Diis: Simulacrum per id tempus nullum habuerunt, nefas eſſe putantes exprimere auguſtiora humilioribus, neque adſpirari aliter ad Deum quam mente poſſe.* *Sane* inquit Seldenus *quiſquis credere velit, libros illos ſeptem de diſciplina ſapientiæ, Græcè conſcriptos, in agro Petilii Scribæ circa annum ab* V. C. DLXX. *ſub janiculo repertos, Numæ ex arculæ inſcriptione tributos, & poſtmodum Senatus juſſu crematos, ipſius Numæ reverâ fu-*

isse, is, Numam in iis, sive disciplinam aliquam Ebraicam, sive ejusdem propaginem tradidisse, non immerito forsan existimabit. lib. 1. *cap.* 2. *de jur. nat. & gent.* Vid. Liv. *lib.* 40. *cap.* 29. Neque ulla in eis scripta fuisse, nisi Pythagoricæ disciplinæ consona tradiderunt *Cassius Hermina* & *C. Piso.* Sane si Pythagoris disciplinam redolerent, quæ istis libris continebantur, quis dubitare potest, quin illa Ebræorum doctrinæ consentanea fuerint: quippe constat Pythagoram multa eorum, quæ a Judæis recepta sunt, in suam transtulisse disciplinam. Origines adversus Celsum *lib.* 1. *Fertur Hermippum in libro primo de legislatoribus prodidiße, Pythagoram philosophiam suam a Judeis ad Græcos traduxisse.* Imo adjicit *Clemens Alexandrinus* eum circumcisum fuisse, & quidem ritu judaico, ut vult Laërtius *de vitis philosop. lib.* 8. De eodem ita Ambrosius, *Cum ex populo judæorum genus Pythagoras duxerit, ut plerique arbitrantur, ex ejus disciplinâ derivavit etiam magisterii præcepta, merito magnus apud philosophos habitus, qualem, ut ajunt, vix reperis ullum.*

Sic etiam lex illa, quâ cautum erat a piissimo rege Pompilio, *ut quis festis diebus ab omni opere abstineret*, ex iisdem divini fontis præceptis, id est, Ebræorum legibus desumpta videtur, ejusque auctorem Numam nuncupat Plutarch. *in ejus vita. In profestis & omnino in Sacerdotum festis, per urbem præcones præcedebant, qui ut quiescerent & ab omni opere abstinerent jubebant.* Hinc Servius ad Virgil. *lib.* 1. *Georg.* annotavit. Quod pontifices sacrificaturi, præmittere calatores suos solebant, ut ubi viderint opifices adsidentes opus suum prohibeant, ne pro negotio suo, & ipsorum oculos & ceremonias Deum attaminent, feriæ enim Deorum operæ creditæ sunt. Ex quibus perspicimus non a vero alienum videri debere, & leges & instituta quædam Numæ Pompilii ex divini fontis præceptis & Ebræorum legibus desumpta fuisse, unde illa harmo-

nia

nia & consonantia, quam eorum cum divinis præceptis animadvertimus, originem ducit.

Superbus Demarati Corinthii filius.] Errat jurisconsultus quod *Tarquinium Superbum Demarati Corinthii* filium nuncupat: quippe Demarati filius non *Superbus* fuit, sed *Tarquinius Priscus.* Gothofredus ad hunc locum annotat Prisco etiam nomen Superbi tributum fuisse, ideoque *Pomponium* demonstrationis vel distinctionis causa Demarati patris adjecisse nomen, quando de Tarquinio Prisco sermonem esset habiturus. Testes citat *Livium*, *Victorem*, *Plinium*: apud Livium vel Victorem id me legisse non memini, vel Plinium id testari nullibi invenire potui: quippe quæ apud Plinium de Tarquinio Superbo occurrunt, ultimo Regi, qui jure Superbus appellatus est, applicantur. Quidam aliam invenerunt rationem, ad Pomponii errorem tegendum; scilicet Tarquinium Superbum non quidem fuisse Demarati Corinthii filium, verum a Tarquinio Prisco genitum, nepotem fuisse Demarati, & consequenter sub verbo *filii* satis posse comprehendi juxta *l.* 84. *ff. de verb. sig.* ubi inquit *Jctus Filiorum appellatione omnes liberos intelligi*; ergo & nepotes: quippe liberorum appellatione nepotes & pronepotes cæterique, qui ex his descendunt continentur. *l.* 220. *ff. eod.* Pomponius qui Jctus fuit, eadem vel scribendi vel loquendi ratione usus est, ideoque facile excusandus.

Verum notandum, quod filiorum appellatione omnes liberi continentur & consequenter nepotes & pronepotes, id ex interpretatione contigit, non ex proprietate sermonis: unde qui filiis tutorem dedit nepotibus dedisse non videtur, quia aliter filii, aliter nepotes appellantur *l.* 6. *ff. de testam. tut.* Cum autem in recensendis Historiis maxime verborum proprietas attendatur, alioquin semper essemus incerti, quid proderet Historia: verosimilius est Pomponium in concinnanda juris Historia idem observare voluisse: præter-

quam quod illa extensio in jure tantum quibusdam in casibus obtinet legibus expressis, ideoque ad consequentias trahi non debet. Filium enim definimus, qui ex viro & uxore ejus nascitur *l. 6. ff. de his qui sui vel alie. jur. sunt.* Non mirum videri debet Pomponium hic errasse, cum sæpissime *JCti* in iis, quæ ad Historiam pertinent, fallant. Ita Ulpianus crasse erravit, dum a Domitia Neronis filiâ Paridem Pantomimum decem, quæ ei dederat pro libertate repetiisse, ex Neratii sententia scripsit. *l.* 3. §. 5. *ff. de condict. caus. dat.* Quoniam constat, Domitiam amitam Neronis filiam fuisse, ut annotavit Gothofredus, & testatur Tacitus *annal. lib.* 3. *cap.* 19. *Hæc Iturius & Calvisius a Timeto Domitiæ Neronis amitæ liberto aperiunt.* Iisdem erroribus obnoxius fuit ipse Cicero, ut constat ex Gellio *lib.* 15. *cap.* 6. *Cum Ajacem pro Hectore acceperit.* Fuit igitur Damaratus Tarquinii Prisci pater, ex nobilissimâ *Bacchidarum* ortus familiâ, negotiator dives, ob seditiones domo profugus, Cypselli dominationem fugiens, in Hetruriam commigravit. Liv. *lib.* 1. *cap.* 34. Plin. *nat. hist. lib.* 33. *cap.* 3. & *lib.* 25. *cap.* 12. Cic. 5. *Tusc. quæst.* comparatis opibus luculentis, a Tarquiniensibus populis benigne receptus fuit, duxitque uxorem ex illustri & generosa apud Hetruscos familia, ex quâ duos progenuit filios, Lucumonem atque Aruntem: Aruns prius quam pater moritur, nec diu manet superstes filio pater, cui Lucumo superfuit omnium bonorum hæres, Liv. *lib.* 1. *cap.* 39. Hic uxorem duxit *Tanaquil* summo loco natam, & quæ haud facile iis in quibus nata erat humiliora sineret ea quæ innupsisset: itaque cum animadverteret maritum velut exulem advenâ ortum sperni ab Etruscis, ferre indignitatem non potuit: cumque ad aures ejus pervenisset fama, Romæ virtutis magis quam nativitatis rationem haberi, ibique *Tatium Sabinum*, *Numam Pompilium*, *Ancum Martium* omnes peregrino loco ortos ad regiæ dignitatis fastigi-

um

um fuisse evectos, oblita ingeniti erga patriam amoris, dummodo virum honoribus auctum videret, consilium migrandi a Tarquiniis cepit: sublatis itaque rebus Romam commigrarunt & jus civitatis nacti pro Lucumone Lucii, & ab oppido Tarquiniorum Tarquinii nomen assumpsit, Prisci autem cognomen non tulit, nisi postquam L. Tarquinius Superbus florere cepisset, Sig. *in notis ad Liv.* aliquamdiu Romæ moratus, propter opes, ingenii dexteritatem, & liberaliter dextrèque obeundo officia, ut inquit Liv. *lib.* 1. *cap.* 34. in Anci Regis amicitiam insinuatus est, voluitque Rex publicis pariter ac privatis consiliis eum interesse, imo per omnia expertus, a rege moribundo testamento liberis tutor institutus est. Quorum commodis proprias rationes anteponens, brevi effecit, ut ingenti consensu Populus Romanus eum regnare jusserit, suaque virtute effecerit, nunquam pœnituisse Romanos, quod de finitimis potius quam de suis regem creavissent. Egregia ejus facinora, & speciosa virtutis documenta hic enarrare nimis longum foret, de iis vid. Liv. *lib.* 1. *cap.* 34. *Dionys. Halicar.* Flor. *lib.* 1. *cap.* 5.

---

§. 3. *Exactis deinde regibus*, lege Tribunicia *omnes leges hæ exoleverunt: iterumque cepit populus Romanus incerto magis jure & consuetudine ali, quam per latam legem; idque propè viginti annis passus est.*

E*Xactis regibus*] id est, exclusis, ejectis, expulsis, quasi extra actis. Sic apud Virgil. 2. *Æneid.* 34.

- - - - *quos improba ventris.*
Exegit cæcos rabies.

& Cic. Philipp. 78. *Mimam illam suam, suas res sibi habere*

bere jussit, *ex* XII. *Tabb. causam addidit*, *exegit*. Sic apud Terent. in eadem significatione occurit *in prolog. Andr.*

Favete adesse æquo animo, & rem cognoscite,
Ut pernoscatis, ut quid spei sit reliquum.
Post has quas faciet, de integro comœdias:
Spectandæ an exigendæ sint vobis prius.

Exigendæ, id est, *excludendæ*, quia displicent. Sic etiam *Hercyr. prolog.*

Novas qui exactas feci ut inveterascerent.

Et mox subjungit.

Partim sum earum exactus, partim vix steti.

Cic *lib.* 1. *de orat.* *Quid in Numa Pompilio, quid in Servio Tullio, quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia, ad constituendam Rempub. Quid exactis regibus? tametsi ipsam ejectionem, mente non linguâ perfectam L. Bruti esse cernimus.*

Lege Tribunicia.] Quænam hæc lex Tribunicia fuerit non adeo manifestum est: putat Cujacius intelligi legem, qua primum Tribunicia potestas constituta est, sed a vero aberrat; quippe Tribuni septimo decimo demum anno post ejectos reges creati sunt: & Pomponius intelligit legem, qua populus imperium regi abrogare exulemque esse juberet Lucium Tarquinium cum conjuge ac liberis.

Goveanus *variar. lect. lib.* 1. *cap.* 21. putat legem fuisse *Terentillam* a *C. Terentilla Arsa* Tribuno plebis promulgatam, de *quinqueviris creandis, legibusque de imperio consulari scribendis.* Verum & hanc opinionem amplecti nequeo, propter eandem rationem, quam statim allegavi: quippe 47 annis post libertatem adeptam hæc lex lata fuit, anno scilicet ab *U.C.* 291 *T. Lucretio Tricipitino, & Veturio Gemino coss.* Liv. *lib.* 3. *cap.* 9.

Si meam sententiam dicere liceat, puto duplici modo *legem Tribuniciam* explicari posse. Vel lex Tribunitia vocatur illa, qua populus per præconem ad *L. Brutum Tribunum celerem* vocatus, jussit regi Tarquinio

cum conjuge ac liberis exilium indici: vel dicitur lex Tribunicia, qua populus post reges jam exactos interrogante L. Bruto Tribuno Celerum, *ne unquam Romæ alius Rex regnaret.* Hanc potius quam alteram a Pomponio intelligi puto, quoniam hac lege latâ, recte demum reges exacti dici possunt.

Omnes hæ leges exoleverunt] id est, paulatim leges a regibus latæ in desuetudinem abiêre, mutatâ enim reipub. formâ, ut novæ condantur leges necesse est, quæ præsenti statui accommodantur. Verosimile attamen est populum ejecta dominatione regiâ, statim illas abrogasse leges, quæ a *Tarquinio Superbo* latæ fuerant, tanquam injustæ & perperam promulgatæ, & tyrannicam redolentes dominationem: quippe nullus dubito, quin, quemadmodum populo bellum indicendi, fædus feriendi, ita quoque leges ferendi, ceteraque jura ademerit. Hinc inquit Liv. *lib.* 1. *cap.* 49. *Regum primus traditum a prioribus morem, de omnibus Senatum consulendi solvit. Domesticis consiliis Rempub. administravit, bellum, pacem, fœdera, societates, per se ipsum cum quibus voluit, injussu populi & Senatus fecit, diremitque.* Ideoque leges illas tanquam vim suam non habentes, quoniam populi consensu, & senatus auctoritate destitutæ erant, abrogatas statim fuisse opinor. Ut & eas, quæ ad Regium imperium pertinebant. Nam quædam leges, licet a regibus promulgatæ, Reipub. tamen utiles, non modo sublatæ, verum & restitutæ fuëre ut ex Dionys. constat. Quæ legum revocatio seu restitutio, debet considerari tanquam nova promulgatio a populo facta, ideoque licet ratione originis regiæ appellari possint, tamen omnem vim a populi consensu auctore senatu ut cæteræ leges in duodecim Tabb. translatæ habent, & idem sortitæ nomen, atque merito dicit Pomponius omnes leges regias tribunicia lege exolevisse, & incerto jure populum Rom. uti cepisse; nam licet quædam leges regiæ non sublatæ fuëre, ut dicere incepi-

 mus,

mus, attamen legis vim non habuêre, antequam a populo approbatæ & receptæ ſunt.

Incerto juro.] Incertum jus vocatur, quod non ſcriptum, nec definitum eſt, verum ex arbitrio legiſlatoris pendet, & ab eo pro re nata & tempore, pro ut ipſi æquum videtur, conſtituitur.

Prope viginti annis.] Errat hic iterum *JCtus* in calculo, nam quomodocunque computes, errorem invenies; ſive ab exactis regibus uſque ad conſulatum *Lucretii* & *Veturii*, quo de quinqueviris creandis actum eſt, computationem incipias, numerabis 46 annos: Si ad tempus legationis ſpectes, quo tres legati ad leges a Græcis civitatibus petendas miſſi ſunt, 55 annos computabis: ſi tempus promulgationis reſpicias 59 invenies; itaque quomodocunque rationes ineas, longe numerum vicenarium calculus excedet: Sed excuſemus jurisconſultum, quem hominem fuiſſe novimus, cujus labilis ſæpiſſime eſt memoria, ideoque multis erroribus obnoxia.

---

§. 4. *Poſteà ne diutius hoc fieret: placuit publica auctoritate decem conſtitui viros, per quos peterentur leges à Græcis civitatibus, & civitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas perſcriptas pro Roſtris compoſuerunt. Ut poſſent leges apertius percipi datumque eſt iis jus eo anno in civitate ſummum: uti leges & corrigerent, ſi opus eſſet, & interpretarentur, neque provocatio ab iis, ſicut à reliquis magiſtratibus, fieret.*

fieret. Qui ipse animadverterunt aliquid deesse istis primis legibus: ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt & ita ex accidentia appellatæ sunt leges duodecim tabularum: *quarum ferendarum auctorem fuisse decemviris Hermodorum quendam Ephesium, exulantem in Italia, quidam retulerunt.*

P*Ublica auctoritate*] universi populi consensu, penes quem summum jus residebat; non exclusa tamen auctoritate senatus. Auctoritas erat in senatu, sicuti penes populum potestas & majestas: proptetea populus *sciscere* & *jubere* dicebatur; Senatus vero *censere* & *author esse*. Quod constat ex Liv. *lib.* 1. *cap.* 17. *Decreverunt enim, ut, cum populus regem jussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent. Hodieque observatur in legibus magistratibusque rogandis idem jus, vi adempta.* Ultima hæc Livii verba cum hac distinctione intelligenda sunt, scil. quod patres hoc nostro seculo, si ordine res geratur, quidem auctores fiunt, ita tamen ut si aliud jubeat populus, quam Senatui visum est, non possunt irritum reddere quod actum est, quemadmodum olim. *Gronov.* ad illum locum. A primo enim urbis ortu, & post exactos reges de nulla re populus judicavit, aut suffragia tulit, nisi ex consulto senatus: prius enim jubebat populus, deinde confirmabat Senatus. Quod Livius affirmare videtur in Numa *lib.* 1. ubi inquit, *Quirites regem create, ita patribus visum est: Patres deinde, si dignum, qui secundus a Romulo numeretur, crearitis, auctores fient,* & *lib.* 6. *Omnium comitiorum eo anno patres auctores facti sunt.* Et Alex. ab Alexand. *Dier. genial. lib.* 4. *cap.* 11. *Leges quoque a populo latæ, haud*

 aliter

aliter ratæ fuerunt, quam si patrum consensu approbarentur. Verum hoc jus diu Senatus tenere non potuit. Nam de iis, quæ plebs sciverat, non Senatus, ut prius dijudicabat, sed depravato usu, de his quæ senatus cognoverat, populus judex erat. *Quod patres apud majores nostros tenere non potuerunt, ut essent reprehensores comitiorum.* Cic. *pro Planc.* Et *Dionys. Halicar. lib.* 2. ita inquit, *ferebat autem suffragia, non universus populus, sed per curias, & quicquid visum fuit pluribus curiis, id ad Senatum referebatur. Qui mos nostra ætate mutatus est: non enim senatus plebiscita, sed plebs Senatusconsulta suo assensu comprobat.* Factum hoc lege *Mænia* a Monio Tribuno plebis lata, qua cavebatur ut ante initum suffragium patres auctores essent ejus rei, quam populus jussurus erat: ita fiebat ut quicquid populus jussisset, ex auctoritate patrum actum videretur: cum ante post lata suffragia patrum auctoritas requireretur. Qua lege antiqua patrum auctoritas enervata fuit, & inutilis reddita.

Decem constitui viros.] Cujus rei causam attulit *C. Terentius Arsa,* de quo supra mentionem fecimus, qui anno ante undecimo *L. Lucretio,* & *T. Virginio,* cum consulum imperium nimium civitatique grave contenderet, legem promulgavit de quinqueviris, qui leges consulari imperio scriberent, creandis: cui rogationi cum consules & patricii acriter repugnarent, vix post longas gravissimasque inter patricios & plebem contentiones, *Romilio, Veturioque coss.* in plebem militiam detrectantem impotentius se gerentibus, tandem eo ventum est, ipso Romilio auctore, ut communis quædam iniretur legum ferendarum ratio: placuit itaque ex Senatusconsulto, ut tres crearentur legati, qui à Græcis civitatibus jura peterent. Legati creati fuere *Sp. Posthumius, A. Manlius,* & *P. Sulpitius Camerinus.* Dissentit Pomponius a Livio, Dionysio aliisque fide dignis scriptoribus, dum scribit decem constitutos fuisse viros,

viros, ad leges petendas, cum tres, ut jam diximus duntaxat fuerint missi. Clarus Sylvius in suis commentariis ad *ll.* XII. tab. putat tres illos legatos ex decemviris fuisse, qua ratione aliquo modo defendi posset Pomponius; scilicet, Pomponium illos tres legatos dixisse decemviros, quia repræsentabant decemviratum & ita partem posuisse pro toto: Verum ista conciliatio admitti nequit, quoniam ex Livio luce meridiana clarius constat, quod postquam legati rediissent demum decemviros creari placuerit. Inter quos *Sp. Posthumius*, & *A. Manlius* quoque numerantur. Profecti sunt legati *Sp. Tarpejo*, & *A. Aterio coss.* seque Athenas contulerunt, quæ tum erat bonis moribus & institutis florentissima Atheniensium civitas, & sapientia virtuteque præstantem habebat gubernatorem *Periclem*, pauloque ante duces habuerat, belli ac pacis artibus adeo insignes, ut nominis fama non tantum mare, sed & terras impleverat, *Themistoclem*, *Aristidem*, *Cimonem*. Neque magis opportunè Athenas venire potuissent, quippe si serius venissent, non vidissent illum civitatis & reipub. florem, cum interjecto aliquo tempore, bello Peloponesiaco tam miserè lacerata & attrita fuerit, ut nunquam pristinum decus recuperare potuerit. Dionysius tradidit missos quoque legatos ad eas Græcorum civitates, quæ in Italiâ erant, in ea scilicet parte, quæ olim magna Græcia dicta est: nam & ea habebat civitates bonis moribus & institutis florentissimas. Nulla tamen earum bonis disciplinis & æquis legibus ditior erat Athenis, quare hanc potissimum elegerunt, unde jura peterent. Vigebant adhuc *Solonis* sapientissimi legislatoris *tabulæ*, quibus vel æquiores, vel honestiores excogitari nullæ poterant. Ita ut tunc temporis Atheniensis illa civitas esset quasi bonarum artium & disciplinarum officina, quæ universam Græciam erudiret: cujus mores cæteræ civitates imitarentur, & quæ nata videretur ad leges aliis populis dandas Tucydid. *lib.* 2.

Hinc

Hinc Cic. *pro Flacco. Adſunt Athenienſes unde humanitas, doctrinaque, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributæ putantur.* Poſt trium annorum decurſum, *Manenio* & *Seſtio coſſ.* legati cum legibus revertuntur: Inſtant Tribuni ut legum ſcribendarum fieret initium. Res refertur ad Senatum, Patres in utramque partem inclinantes, varias dixere ſententias: quidam ſuis moribus, alii ſcripto ac certo jure rempub. tractandam eſſe opinabantur. Vicit tandem *Appii Claudii* ſententia, qui conſul in eum annum deſignatus erat, & ſenatusconſultum factum eſt, ut reliquis magiſtratibus abrogatis, *decemviri* crearentur cum imperio conſulari & regio ſine provocatione, qui ex patriis moribus, legibuſque etiam regiis, & peregrinis optimas ſeligentes nova jura conderent, quæ ubi Senatus populuſque probaſſet, in perpetuum populum Romanum obligarent. Notandum autem omnes antiquas leges hiſce legibus non fuiſſe abrogatas, ſed quædam cum iis manſerunt Liv. *lib.* 6. *Imprimis fœdera & leges (erant enim eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges.)* Sic *leges ſacratas*, & legem *Iciliam* non ſuſtulerunt Liv. ibidem, ſed quædam leges regiæ in XII. tabb. redactæ ſunt, & reſcriptæ, ita ut reſtituantur: nec immerito quis eas vocaverit leges XII. tabb. quoniam iis ſunt quaſi reſtitutæ & reparatæ, nec abs re eſt etiam regias appellari, ratione originis Clarus Sylvius *in ſuis comment. ad leg.* XII. *tabb.* Hi decemviri decimo die ſinguli jus promptum & veluti ex oraculo incorruptum populo dicebant, dabantque. Interea univerſi legibus condendis operam dabant: donec tandem ingenti hominum exſpectatione propoſitis decem tabulis, populum ad concionem advocarunt: & quod bonum, fauſtum, felixque reipub. ipſis liberiſque eorum eſſet, ire & leges legere propoſitas juſſerunt. Se quantum decem hominum ingeniis provideri potuerit, omnibus ſummis infimiſque jura æquaſſe. Plus pollere multorum hominum

num ingenia consiliaque. Versarent in animis secum unamquamque rem, agitarent deinde sermonibus, atque in medium quid in quaque re plus minusve esset conferrent. Has leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium non jussisse magis quam tulisse videri posset. Quum ad rumores hominum de uno quoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatæ sunt.

In tabulas Eboreas.] Non Eboreas, sed æneas cum Livio & Dionysio fuisse censeo. Liv. testatur prius quam urbem egrederentur (scil. Consules ad bellum profecturi) *leges decemvirales, quibus tab. duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuisse.* Dionysius in bases æneas vel æreas columnas incisas scribit. Et apud Diodor. Sicul. legimus, *jura populi Romani sic absoluta*, XII. *tabulis æneis inciderunt, easque pro curiis rostris adfixere.* Hanc consuetudinem incidendi leges in æs affirmat quoque Plin. *lib.* 34. *cap.* 9. ubi inquit, *usus æris perpetuitatem monumentorum jam pridem translatus est, tabulis æreis in quibus publicæ constitutiones inciduntur.* Et Suetonius *in Cæsare, Romani veteres, suas leges ex jure decemvirali promulgatas, atque in æs incisas, in ærarium condebant.* Hinc canit Ovid. I. *Metam.*

- - - - *Nec verba minacia fixo*
Ære legebantur,

Per quæ verba intelligit leges, quæ æreis tabulis inscriptæ, & loco conspicuo adfixæ, publicæ legendæ proponebantur. Unde *leges figere, & refigere*, pro leges *ferre & abrogare*

- - - - *fixit leges pretio, atque refixit.*

Virgil. *Æneid. lib.* 6. Et Cic. *Philipp.* 3. *Falsas leges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curavit.* Et idem, *acta Antonii rescindisti; leges refixisti per vim.* Sic etiam in *l.* 8. *ff. ad L.*

Jul.

Jul. pecul. Qui tabulam æream, leges, formamque agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde mutaverit, lege peculatus tenetur. Vetus mos incidendarum in æs constitutionum & legum, usque ad posteriorum Cæsarum tempora duravit, ut videre est in *l.* 2. *Cod. de frument. urb. Constant.* ubi Imperatores *Theodosius & Valentianus* jubent tabulis æneis incidi legem suam de frumento urbis *Constantinopolitanæ.* Et in Codice *Theodosiano, lib.* 11. *tit.* 27. extat lex *Constantini*, qua voluit, ut *tabulis æreis, vel Cerussatis aut Linteis mappis scripta per omnes civitates Italiæ proponatur lex*, &c.

Pro rostris composuerunt.] Postquam tabulæ jam compositæ & in æs incisæ erant, pro rostris proposuerunt illustri loco in foro ante *Curiam Hostiliam*, in quo loco erat extructum suggestum ex rostris navium, quas Romani ab *Antiatibus* cepissent Liv. *lib.* 8. *cap.* 15. *Naves Antiatium partim in navalia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earum suggestum in foro extructum, adornari placuit: Rostraque id templum appellatum.* Et Plin. *lib.* 16. *cap.* 4. *Ante Rostra navium tribunali præfixa fori decus erant, velut populo Romano ipsi corona imposita.* Cic. *pro lege Manil. In eum ipsum locum ascendere, quem majoris exuviis nauticis, & classium ornatum reliquissent.* In eo loco & leges ferri, & conciones ad populum haberi, & magistratus sedere, & clarorum virorum imagines, qui reipub. navassent operam, pro immortali gloria coli solebant. Cic. *pro Rabir. Si lex ferretur, convolaretis ad Rostra.* Et Plinius. *Concionaturi Rostra ascendebant.* Et Cic. in Philipp. testatur. *Q. Octavii clari & magni viri, qui prius in familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, consulatum attulit, statuam videmus in rostris.* Hasce tabulas pro rostris incolumi sculptura propositas, sua adhuc ætate perdurasse scribit Diodorus Siculus, *lib.* 12. qui Augusti vixit temporibus. Imo Cyprianus plusquam ducentis post eum annis, referen-

te

te Balduino in *lib. de leg.* XII. *tabb.* ſuo tempore nondum expunctas fuiſſe teſtatur, in *lib.* 2. *epiſt.* 2. *ad Donatum*, cum ita ſcribit. *Inciſæ ſint licet leges* XII. *tabulis, & publico ære præfixo jura perſcripta ſint, inter leges ipſas delinquitur, inter jura peccatur: innocentia nec illic ubi defenditur, reſervatur.*

Jus eo anno in civitate ſummum.] Summum jus vel ſummam habere poteſtatem in civitate ille dicitur, cujus actus alterius juri vel poteſtati non ſubſunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti poſſent reddi. Grot. *de jur. bel. & pac. lib.* 1. *cap.* 3. qualis fuit poteſtas decemvirorum, utpote qui diſſolutis omnibus magiſtratibus, & ad populum provocandi jure, illuſtriſſima ſummæ poteſtatis nota, ſublato, abſolutè, nullum ſuperiorem agnoſcentes, rempub. tractabant. Hinc leges corrigendi & interpretandi jus apud eos, tanquam ſumma poteſtate ornatos, reſidebat. *Jus enim* (inquit Pomponius) *eo anno in civitate ſummum eis datum eſt: ut leges corrigerent ſi opus eſſet, & interpretarentur.* Quemadmodum condere & ferre leges, ita eas interpretari & corrigere, ſummi imperantis eſt. *Si enim in præſenti condere leges ſoli imperatori conceſſum eſt: & leges interpretari, ſolo dignum imperio eſſe oportet:* inquit Juſtinianus in *leg. ult. Cod. de leg.*

Neque provocatio ab eis.] Merito inquit Pomponius ſummum decemviris jus in civitate fuiſſe datum, quia ab eis ſicut a reliquis magiſtratibus provocatio nulla concedebatur. *Placet* inquit Liv. *lib.* 3. *cap.* 32. *creari decemviros ſine provocatione.* Imo quidam ampliorem habuiſſe poteſtatem, atque olim ipſi Reges, licet eximio pollebant imperio volunt. Quippe ab ipſis provocandi ad populum jus fuiſſe docere nos voluiſſe videtur Liv. in judicio Horatiano *lib.* 1. & Dionyſ. Halicarnaſſeus *lib.* 3. Quæ provocatio meo judicio non debet conſiderari tanquam jus populo quæſitum, verum tanquam ſpontanea & ex libera regis voluntate profecta conceſſio.

Quippe

Quippe constat summam potestatem, ut superius diximus liberumque nullisque legibus circumscriptum imperium habuisse Romanos reges, atque in eorum manu, ut Pomponius loquitur, omnia fuisse. Hinc Dionysius *lib.* 2. sermonem habens de Romuli legibus atque institutis, testatur eum legum & juris custodiam judiciaque criminalia penes se & sequentes reges retinuisse. Dissentiunt a se invicem hic scriptores. Tradit Liv. *lib.* 1. Horatium ad regem Tullum Hostilium raptum in jus fuisse, verum Regem, ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus judicii, ac secundum judicium supplicii auctor esset, concilio populi advocato, *duumviros, qui Horatio perduellionem judicarent, fecisse.* Dionysius Halicarnasseus testatur Regem Tullum Hostilium cognitionem criminis suscepisse, verum cum neque condemnare vellet civem, qui optime de repub. meritus erat, neque nocentem absolvere, eam cognitionem ad populum remisisse. Valerius sibi non constat *lib.* 6. *cap.* 2. refert enim Horatium cum sororem suam virginem Curatii sponsi mortem profusius quam illa ætas debebat flentem vidisset, gladio, quo patriæ rem bene gesserat interemisse, *hoc nomine reum ad populum actum fuisse*, nullam de rege mentionem faciens. Cum *lib.* 8. *cap.* 1. *n.* 1. tradit *M. Horatium interfectæ sororis crimine a Tullo rege damnatum, ad populum provocato judicio absolutum fuisse.* Quibus ex verbis perspicimus cognitionem sive criminale Horatianum judicium quidem pertinuisse ad regem, verum à rege ad populum provocandi jus reo fuisse, idque scripserat Tullius in libris de repub. referente Seneca *epist.* 108. *Ciceronis libros de Republica*, inquit, *cum prehendit philologus, provocationem ad populum etiam a regibus fuisse notat.* Et M. Fabius apud Liv. *lib.* 8. *cap.* 33. ad dictatorem orationem habens. *Quandoquidem* (inquit) *apud te nec auctoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitasque magistri equitum a te ipso nominati valet: nec preces, quæ sæpe hostes mitigavêre,*

quæ

quæ deorum iras placant : tribunos plebis appello, & provoco ad populum, eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus judicium, judicem fero, qui certe unus plusquam tua dictatura potest polletque; videro cessurusne provocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit. Videamus quo pacto hæc omnia conciliari possunt. Quippe, ut superius ex Dionysio retulimus, constat, penes reges summum fuisse imperium potestatemque adnimadvertendi in homines facinorosos, rerumque criminalium cognitionem & judicium habuisse; idque a se ipsis, nullo interveniente populi consensu vel suffragio: nam ut Pomponius testatur *l.* 2. *ff. de orig. jur.* §. 19. *initio urbis omnem reges potestatem habuêre.* Et Liv. *lib.* 2. tradit *Tarquinium Superbum cognitionem rerum criminalium per se solum ac sine consilio exercuisse, perque eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare potuisse.* Itaque quum omnem populus in principes potestatem, quæ merum imperium, & judicia criminalia amplectitur, ut videre est in *l.* 3. *ff. de jurisdict.* contulerit quorsum ad populum provocatio? Verum si diligenter examinemus, quæ supra allegati scriptores de rege ad populum provocatione tradunt, facile ex illis colligimus, Horatianæ cædis cognitionem ad regem Tullum quidem pertinuisse, ut & ad reges sequentes judicia criminalia spectarunt, verum ne tam tristis ingratique judicii invidiam ad populum subiret, vel auctor esset subvertendi judicii si absolvisset, Tullo Regi optimum factu visum eam cognitionem ad populum referre. Tradit Livius concilio populi advocato duumviros creasse regem Tullum Hostilium, qui Horatio secundum legem perduellionem judicarent. Quod idem est ac si ipse cognitionem susceperit, quippe quod ad se pertinebat, duumviris demandavit, qui sua vice fungerentur, quod quis enim per alium facit per se fecisse videtur. Dionysius nullam quidem de concilio a Tullo Rege convocato, neque de duumviris, quibus cognitionem de Horatiana cæde demandavit, sive de provocatio-

ne mentionem facit, verum regem ipſum primo ſuſce-piſſe cognitionem, & tandem poſt longam hæſitationem ipſi viſum factu optimum eam ad populum referre propter rationem jam dictam. Ideoque Regem criminalem juriſdictionem ſive merum imperium habuiſſe privative ut ita dicam a ſe ipſo, quamobrem poſt admiſſum facinus ſtatim raptum Horatium ad regem fuiſſe affirmat Liv. in eo cum Dionyſio conſentit. Verum minus accurate formam procedendi a rege Tullo Hoſtilio adhibitam deſcribit, quam cum omnibus ſuis circumſtantiis tradere nobis voluit Livius. Atque parum intereſt an per viam provocandi a duumviris, vel directè a rege ad populum per provocationem cauſæ cognitio delata fuerit: Dummodo probemus populum de Horatiana cæde judicium non habuiſſe, niſi interveniente conſenſu regis, & quod Dionyſius minus dicit hoc petendum & ſupplendum ex Livio; non inter ſe pugnant magis & minus. Et eo ſenſu intelligenda, quæ tradit Valerius *cap.* 1. *lib.* 8. *M. Horatium interfectæ ſororis crimine a Tullo rege damnatum.* Nullo mentione duumvirorum facta, quamvis *cap.* 2. *lib.* 6. nullum de rege habens ſermonem, dicit *hoc nomine apud populum reum actum Horatium.* Scil. permittente & volente Tullo Hoſtilio, cujus conſenſus & permiſſionis rationem jam ſupra ex Dionyſ. & Liv. perſpeximus. Itaque ſponte & voluntario ceſſit Tullus Hoſtilius provocationi. Quippe Horatio regem auctorem fuiſſe, ut ad populum provocaret, conſtat ex iis, quæ a Liv. & Dionyſ. narrantur, *Acceſſerat lictor, injiciebatque laqueum. Tum Horatius, auctore Tullo clemente legis interprete,* PROVOCO *inquit.* Liv. citato loco. Itaque quod ſemel contigit in judicio Horatiano, principe volente, ex eo non deducere poſſumus jus aliquod populo quæſitum, quo ipſi cognitionem rerum criminalium per provocationes competere affirmare quis vellet; conſenſus enim ultra illum caſum ſingularem extendi nequit, niſi accedat ipſius principis benigna interpretatio. Ex quibus concludimus pro-

provocandi ad populum sub regibus nisi speciali consensu principis jus non fuisse, cujus exemplum nullum, nisi illud Horatii apud autores tempore regum occurrit, quod me legisse memini. Sed possint nobis objici illa, quæ M. Fabius dictatorem alloquens profert, cum inquit *Videro cessurusne provocationi sis? Cui Rex Romanus Tullus Hostilius cessit.* Ubi Regem Romanum comparat dictatori, quem ex Livio patet cessisse provocationi. Sponte autem an necessario id factum dubitari posset. Notandum olim a dictatore non magis atque a rege non consentiente provocari licitum fuisse. Liv. *lib.* 2. quod & Festus affirmat cum inquit. *Optima lege cum dicebatur, in magistro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam plenissimum posset jus significabatur, ut fuit M. Valerii, M. Fabii Volusinæ gentis, qui primus magister a populo creatus est. Postquam vero provocatio ab eo magistratu ad populum data est, quæ antea non erat, desitum est dici, eum optima lege esse, utpote imminuto jure priorum magistratuum.* Ex quibus verbis respondebimus olim ante legem Valeriam de provocatione, a dictatore provocari non licuisse, post latam autem legem illam Valerii generalem, *ne quis ullum magistratum sine provocatione crearet. Qui creasset eum jus fasque esset occidi, neve ea cædes noxæ haberetur.* Liv. *lib.* 3. (specialis autem lex qua cautum fuit, *ne dictatorem quis sine provocatione crearet,* nullibi quod memini reperitur) provocari licuisse, dicendum ideoque quod ante jus illud novum, cujus mentionem facit Festus, fuit voluntatis, postea fuit necessitatis. Sed quare non ab ea lege Valerii exceptum atque solutum fuisse dictatorem, ideoque sponte ut reges cessisse provocationi dicemus propter ea, quæ Titum Quintum Consulem apud Livium ita in senatu differentem legimus *lib.* 4. *Consules immerito increpari, qui constricti legibus de provocatione ad dissolvendum imperium latis, nequaquam tantum virium, in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quan-*

tum animi haberent. Opus esse non solum forti viro, sed etiam libero exolutoque legum vinculis, itaque se dictatorem L. Quintum dicturum, ibi animum parem tanti potestati esse. Dicere possumus legem Valeriam vetuisse ne quis magistratum scil. ordinarium ut consulem, sine provocatione crearet. Ita supra demonstravimus Comitiis Centuriatis creatos fuisse magistratus, scil. ordinarios, ut *consules, prætores, censores.* Dictatorem vero voce magistratus respectu creationis non contineri, quia erat extraordinarius, ideoque hisce quoque comitiis non creabatur. Verosimile enim est, quia Dictator non erat magistratus ordinarius, verum in summa reipub. necessitate creabatur, quando bellis intestinis & seditionibus jactata, necesse erat illi per unum consuli, omnibus legibus majorem potestatem habens, cæteris magistratibus cessantibus speciali aliqua lege datum provocandi a dictatore jus fuisse. Idque eo magis quod illa provocandi libertatem dolet Tullius tanquam legum omnium dissolutionem, quæ adhortabatur adolescentes & cives, *ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi esse velint.* Itaque vix credere possum ab eo magistratu, qui creabatur ut seditio, bella intestina e repub. tollerentur, provocandi licentiam, eorum incommodorum causam, ulla lege datam reis fuisse, saltem nulla specialis lex extat. Et diserte Pomponius §. 18. testatur a dictatoribus provocandi jus non fuisse indistinctè, & quidem eo tempore, quo appellatio a dictatore erat ex mente Festi. Itaque concludimus, argumento a dictatore ad regem non probari a regibus provocandi jus fuisse. Verum ab uno & altero provocari jure non potuisse putamus, donec fortioribus argumentis & rationibus victus, contrariam sententiam amplecti cogor.

Leges duodecim tabb.] *Non est mea auctoritas tanta, meo ut testimonio valde commendari, meisque nunc verbis ornari, sicut merentur, possint,* inquit Balduin. *in comment. ad*

LL.

LL. XII, *tabb.* Hasce leges veteres appellat Cajus in principio *h. t.* Et in *l.* 1. *ff. de petit. hered.* *Antiquam legem* vocat Antoninus Imperator in *l.* 1. *Cod. de except.* *Legum fontes* appellantur a Cicerone. A Livio *lib.* 3. *cap.* 34. *Fons omnis publici privatique juris. Finis æqui juris* a Tacito vocatur. Præclarum vero extat testimonium Crassi apud Ciceronem 1. *de orat.* ubi ita inquit. *Sive quem hæc aliena studia delectant, plurima est in omni jure & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies. Quod & verborum prisca vetustas cognoscitur & actionum genera quædam majorum consuetudinem vitamque declarant. Sive quis civilem scientiam contempletur, quam Scævola non putat oratoris esse propriam: sed cujusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus* XII. *tabb. contineri videbitis. Sive quem ista præpotens & gloriosa philosophia delectat, hosce habet fontes omnium disputationum suarum, quæ jure civili & legibus continentur. Fremant omnes licet, dicam quod sentio bibliothecas me herculè omnium philosophorum unus mihi videtur* XII. *tabb. libellus, si quis legum fontes & capita viderit & auctoritate & pondere & utilitatis ubertate superare.* Imo tantam olim existimarunt earum utilitatem, ut ipsi etiam pueri male instituti videbantur, nisi a teneris annis hasce imbibissent, atque memoriæ mandassent. Testatur Cicero adhuc puerum hisce ediscendis continuo sese applicasse, & cum jam ad provectiorem pervenisset ætatem, & multo rerum usu esset prudens, sibi eo nomine gratulatur, & dolet alios in hac re esse negligentiores. *Discebamus* (inquit) *duodecim ut carmen necessarium, quas jam nemo discit, lib.* 2. *de ll. cap.* 23. Ferunt Favorinum quoque philosophum solitum dixisse, sese non minus leges duodecim tabularum legisse, quam Platonis decem libros de legibus, Gell. *lib.* 10. *cap.* 1. Et merito talibus decoran-

corantur laudibus, hisce enim universi juris divini humanique partes comprehensæ sunt, unde canit Ausonius

Jus triplex, tabulæ quod ter sanxère quaternæ,
Sacrum, privatum, & populi commune quod usquam est.

Unde factum est propter juris præstantiam, cum quid in lege scriptum esse diceretur, de XII. tabb. intelligatur: & legitimæ hæreditates, & legitimæ tutelæ appellarentur, quæ legibus duodecim constituerentur, & legis actiones, quæ ex iis originem habebant. Sig. *lib.* I. *cap. 6. de antiq. jur. civ. Rom.*

Quarum ferendarum auctorem fuiße decemviris Hermodorum quendam Ephesium, in Italiâ exulantem, quidam retulerunt.] Hujus Hermodori Ephesii neque Dionysius, neque Livius mentionem faciunt: Pomponius hanc Historiam neque affirmat, neque negat, verum refert tantum, quæ alii de hac re tradiderunt, propterea fortasse, quod huic relationi fidem habere non potuerit: quippe illarum legum aliam occasionem & compositionem paulo ante prodiderat, cujus etiam Livius & Dionysius meminerunt. Fuit autem iste Hermodorus, ut Strabo, Diogenes Laërtius, Plinius reliquêre, vir singulari probitate insignis, ab Ephesiis vitiis inquinatissimis, ideoque neminem frugi vivere tolerantibus, ut inquit Alex. ab Alex. *lib.* 5. *cap.* 18. *dier. genial.* urbe exactus, *quod neminem ipsorum inæqualem esse, id est, cæteris excellere vellent,* ut testatur Diog. Laërt. *in Heraclito Ephesio.* Unde Cic. *lib.* 5. *Tusc. Est apud Heraclytum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro; universos ait Ephesios morte mulctandos, quod cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: nemo de nobis unus excellat, sed si quis extiterit, alio in loco & apud alios sit.* Et apud Strab. *lib.* 14. *pag.* 42. legimus sequentia. *Viri in ea memorabiles nati sunt, antiquis temporibus Heraclytus qui Scoteinus, id est, tenebricosus fuit cognominatus ob obscuritatem sermonis: & Hermodorus, de quo sic Heraclytus.*

Digni

Digni sunt Ephesii, qui ad puerum usque strangulentur, quod Hermodorum virum inter ipsos frugi ejecerunt, addito, nemo nostrum frugi esto, aut alibi id esto, aut inter alios: postea autem subjungit, is Hermodorus videtur quasdam leges Romanis scripsisse.

---

§. 5. *His legibus latis, cœpit ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret prudentium auctoritate necessariam esse disputationem fori. Hæc disputatio, & hoc jus, quod sine scripto venit, compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceteræ partes juris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus: sed communi appellatur jus civile.*

C*Oepit ut naturaliter evenire solet*, &c.] Hunc locum corruptum Goveanus ita restituit *lib.* 1. *variar. lect. cap.* 4. *iis legibus latis, cæpit ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideret prudentum auctoritatem, necessariæ esse disputatio fori.* Sensus est, quoniam mirifica quædam leges XII tabb. implicabat obscuritas, Gell. *lib.* 20. *cap.* 1. aliqua interpretatione indigebant; cum autem in iis interpretandis non omnia una erat sententia (quippe secundum Terentianum illud. *Quot homines, tot sententiæ, suus cuique mos.*

Mille hominum species, & rerum discolor usus.
Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.

Canit Persius *Satyr.* 5.)

 factum

factum est, quod naturaliter evenire solet, ex naturali rerum ipsarum necessitate, ut ea interpretatio virorum ingenio & doctrina præstantium auctoritatem requireret, ut quædam interpretatio seu quoddam jus certum esset, quod sequi posset; ut vero ea prudentium auctoritas adhiberetur, fori disputationem invehere necesse erat, quæ efficeret ut prudentium interventus desideraretur, qui, ut inquit, Cic. 1. *de orat. legum consuetudinisque ejus, quâ privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum periti essent:* ex quorum consilio & auctoritate jus redderetur. Ex illis igitur multi prudentiâ longo rerum usu comparatâ, & juris peritiâ conspicui, ad eas populo interpretandas se contulerunt, & capita inter se conferentes fori disputationem introduxerunt. Sig. *lib.* 1. *cap.* 6. *de antiq. jur. civ.* Disputationem hanc non modo inter litigatores, sed nonnunquam inter ipsos etiam prudentes fuisse credendum est, donec post multas varietates tandem apparuit quid prudentibus, & peritioribus magis probaretur. Fab. *in rational. lib.* 1. *cap.* 2. Hinc est, quod Hermog. *in l. fin. ff. pro legato.* inquit, *pro legato usucapit, cui recte legatum relictum est. Sed & si non jure legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato usucapi, post magnas varietates obtinuit.* vid. etiam *l.* 32. *ff. de oblig. & act.* ubi eadem phrasis occurrit.

Quod sine scripto venit.] Sine scripto venire jus dicitur, quod non a scripto, quemadmodum jus scriptum, sumebat auctoritatem, sed a prudentum solummodo eruditione & dignitate. Imperator Justinianus jus universum in duas describit partes, *in scriptum*, & *non scriptum*, scriptum vocat legem, non scriptum consuetudinem seu mores §. 3. *inst. de jur. Nat. gent. & civ. l.* 32. *ff. de leg.* Verum notandum, quod etiamsi lex opponatur juri non scripto, attamen scripturam ad essentiam legis minime pertinere, sed eam ab expressa voluntate & sanctione summi imperantis dependere. Lex

enim

enim eſt decretum ſummæ poteſtatis, quæ plerumque quidem ſcribitur, ut eo facilius innoteſcat populo, verum & lex eſt antequam ſcribitur, modo conſtet de voluntate ejus, qui ferendi legem jus habet. Confirmant id evidentiſſimè Lacedemoniorum leges, quæ licet non erant ſcriptæ, attamen leges vocabantur. Contra quanquam reſponſa prudentum in ſcripturam redigebantur, & vel litigatoribus ſignata dabantur, vel judicibus ipſis ſcribebantur, tamen jus non ſcriptum vocabantur. Verum quare lex jus ſcriptum dicitur? ſcilicet, quia Romani leges ſcribere, & ſcriptas promulgare ſolebant, id eſt, in tabulis inciſas publicè proponere, quemadmodum leges XII tabb. in æs inciſæ pro roſtris publicè proponebantur, ut ab omnibus poſſent videri, & unicuique conſtare quid legibus ſanciebatur: Quemadmodum itaque Juſtinianus jus ſcriptum ſive legem opponit conſuetudini ſeu juri non ſcripto, ſic Pomponius prudentum reſponſa opponit legibus XII tabb. quibus illa tempeſtate *jus ſcriptum* continebatur, utpote quibus omnia requiſita applicari poſſunt, quæ legibus ſeu juri ſcripto tribui ſolent. Verum poſſet nobis objici, a Juſtiniano reſponſa prudentum inter partes juris civilis ſcripti quoque numerari, ut videre eſt in §. 3. *inſt. de jur. nat. gent. & civ.* Sed reſponderi mihi poſſe videtur, initio inſpecto, jus hoc ſcil. prudentium reſponſa ſine ſcripto veniſſe; verum interjecto tempore poteſtas reſpondendi de jure juriſprudentibus a Cæſaribus conceſſa fuit, eorum reſponſa pars Juris civilis eſſe cæperunt, præſertim cum Theodoſius vim legis ipſis tribuerit *l. 1. Cod. Theod. de reſpon. prud.* & deinde Juſtinianus vicem legis obtinere voluerit, & juri ſcripto annumerari. *l. 1. §. 6. Cod. de veter. jur. enucl.*

Compoſitum a prudentibus.] Occurrit hic nobis quæſtio examinanda: An quædam ſit ſtatuenda differentia inter *juriſperitum*, & *juriſprudentem*. Affirmat Conring. in opere *de Fin. imp. exer.* Juriſperitum re-

ctius vocari eum, quem quidem juris, quod in repub. obtinet & observatur, non fugit notitia, verum ignorat num illud reipub. expediat nec ne: jurisprudentem autem illum esse, qui non tantum jus novit, sed etiam quid reipub. utile est, ejusque conservationi inservit, quid iterum huic nocet, providit, & proinde leges præsenti reipub. statui consentaneas ferre sollicitus est. Alii in contrariam adducti opinionem, omne discrimen rejiciunt, moti §. 8. *inst. de jur. nat. gent. & civ.* Alii iterum distinctione litem dirimere conantur, quorum in numero habetur Amad. Echolt. *in comment. ad pand. lib.* 1. *cap.* 2. ubi distinguit inter juris publici prudentiam, quæ jus statum reipub. ejusque gubernationem ac conservationem concernens, applicatur illis negotiis & actionibus, quæ directè ad reipub. statum pertinent, & inter juris privati prudentiam, quâ jus negotia civium privata dirigens, ad istiusmodi negotia accomodatur. Verum quid de jurisconsulto & jurisperito dicemus Frantzius *in comment. ad D. lib.* 1, *cap.* 2. statuit; nimir: quod etsi jurisconsultus quoque sit jurisperitus, propriè tamen a jurisperito differre, quod olim jurisconsulti vocabantur antecessores, qui jus publicè profitebantur, & studiosi juris, qui & candidati, iique plerumque adsessores erant. *l.* 1. §. 1. *Cod. de assess. l.* 2. *ff. quod quisque jur. in alter.* vel etiam libris seu orationibus principalibus legendis vacabant *l. unic. ff. de offic. quæst.* jurisperiti autem erant pragmatici, qui & formularii & leguleji vocabantur, propterea quod in formulis componendis occupati erant, & quasi mercenarii, Echolt. *cit. loc.* Verum hæc differentia mihi a quibusdam excogitata potius videtur, quam solidis rationibus subnixa; neque in corpore nostro juris, neque apud ullos probatæ notæ antiquorum monumentorum scriptores ullum hujus differentiæ extat vestigium: Verum contra promiscuè hisce denominationibus utuntur, & eandem illis significationem tribuunt, patet illud ex hoc nostro

noſtro titulo, cujus explicationi incumbimus, § 3. ubi auctores & conditores juriscivilis à Pomponio jurisperiti vocantur, quos in hoc paragrapho prudentes appellat, *Conſtare jus non poſſe* (inquit) *niſi aliquis ſit jurisperitus, per quem poſſit quotidie in melius produci.* Sic etiam Cic. 1. *de orat. legum conſuetudiniſque ejus, qua privati uterentur in civitate, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cavendum periti eſsent.* Quem hic peritum vocat, alio loco iterum appellat jurisconſultum, ut 3. *de orat. De jure prædiorum ſancitum eſt apud nos jure civili, ut in his vendendis vitia etiam dicerentur, quæ nota eſsent venditori: nam cum* XII *tabb. ſatis cautum erat, ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata; quæ qui inſiciatus eſset, duplici pœnam ſubiret, a jurisconſulti reticentiæ pœna eſt conſtituta.* Et in orat. pro Murœn. *Poſset agi lege nec ne, pauci quondam ſciebant: faſtos enim vulgo non habebant; erant in magna potentia qui conſulebantur, a quibus etiam dies tanquam a Chaldæis petebantur: Juventus & ſcriba, quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & ſingulis diebus ediſcendos faſtos populo propoſuerit, & ab ipſis cautis jurisconſultis eorum ſapientiam compilarit.* Et vid. *l.* 40. *ff. de reb. Cred. Lecta eſt* (inquit) *in auditorio Æmilii Papiniani jurisconſulti cautio,* &c. Quod jurisperitos propriè leguleios, & formularios vocari nonnulli ſtatuant a vero alienum eſt, ut patet ex Cicerone 1. *de orat.* ubi traditurus definitionem jurisconſulti, ita inquit. *Jurisconſultus ipſe per ſe nihil niſi leguleјus quidam cautus & acutus, præco actionum, cautor formularum, & auceps ſyllabarum.* Verum notandum hic falsè Ciceronem exagitare formularem iſtam jurisprudentiam, cui nonnulli ſeſe applicabant ex jurisconſultorum ſive jurisperitorum turba, qui juris diſciplina abutentes, linguam & doctrinam venalem habebant. Veram autem & ſublimiorem jurisprudentiam laudibus ornat, & ſemper ejus magna fuit Ciceroni commendatio. Hinc 2. *off.* inquit, *Cum multa præclara majo-*

rum,

rum, tum quod optimè constituti juris civilis summo semper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Et in orat. pro Cæcinn. *Nihil,* ait, *in civitate tam diligenter retinendum, quam jus civile; quo sublato nihil cuique exploratum esse potest, quid suum, quid alienum sit.*

Sed ad rem redeamus, quid fuit munus jurisprudentis, quam vel judicibus, vel partibus de jure consulentibus respondere, quamobrem Imperator §. 8. *inst. de jur. nat. gent. & civ.* responsa prudentum vocat sententias, & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere, nonne idem fuit munus jurisconsulti, unde Cicero 1. *de orat. domum jurisconsultorum oraculum civitatis* vocat.

---

§. 6. *Deinde ex his legibus, eodem tempore ferè, actiones compositæ sunt; quibus inter se homines disceptarent, quas actiones ne populus, prout vellet, institueret, certas solemnesque esse voluerunt, & appellatur hæc pars juris* legis actiones, *id est legitimæ actiones. Et ita eodem ferè tempore tria hæc jura nata sunt; leges duodecim tabularum: ex his fluere cœpit jus civile: ex iisdem legis actiones compositæ sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia & actiones, apud Collegium Pontificum erant; ex quibus constituebatur, quis quoquo anno præesset privatis, & ferè populus annis propè centum hac consuetudine usus est.*

Actiones

ACtiones compositæ sunt.] Miror hic tam multos viros eruditos cæcutire, ut contendant omnes actiones & quoad formulæ solennitatem, & quoad originem ex jure civili esse: jure gentium olim nullas fuisse actiones, testemque citant Pomponium, qui in hoc §. affirmat, ex ll. XII tabb. descendisse, quorum in numero sunt BARTOLUS, SALICETUS, JASON, ANTONIUS FABER in *Rationalibus*, aliique magni viri. Quis adeo stupidus esse potest, ut non videat Pomponium hic loqui de forma juris Romani propria, quæ a prudentibus inventa, & excogitata est, compositis certis ac solennibus quibusdam formulis, quibus virtute legis XII tabb. quisque rem suam persequi judicio posset, quod satis confirmat verbum *componere*, quo solennitas aliqua significatur. Præterquam quod ab omni ratione, & recta legum interpretatione alienum esset, si statueremus, omnia, quæ ex ll. XII. tabb. descendunt, ex jure civili originem habere: cum satis distincte dicatur in §. 41. *inst. de rer. divis. Quanquam caveatur ex ll.* XII. *tabb. tamen recte dicitur jure gentium, id est, jure naturali effici.* Sic jus patriæ potestatis civium Romanorum esse dicitur §. 2. *inst. de patr. potest.* quatenus scilicet Romani singularia quædam jura sive commoda patri in liberos tribuerunt concesseruntque, originem vero ejus juri naturali adscribendam esse neminem hominem negaturum mihi persuadeo. Imo quam multa ll. XII tabb. capita, ex purissimo juris naturalis fonte hausta sunt, quæ juris civilis dicuntur, quod civitas Romana ea sibi fecit propria constituitque, qualis dispositio non rem ipsam mutat, sed alienam ei tantummodo induit formam. Quamobrem vero magis, & rectæ rationi consentaneam eorum opinionem existimo, qui actiones ex jure naturæ seu gentium dimanasse statuunt, eodemque jure provenisse, quo obligationes natæ sunt; frustra enim fuit hominum inter se invicem obligatio, nisi cuique esset facultas persequendi,

sequendi, quod obligatione sibi quis acquisiverat, quam persecutionem actionem appellari luce clarius constat. Actio enim ab imperatore Justiniano definitur §. 1. *inst. de action. Jus persequendi in judicio quod sibi debetur.* Quod ut evidentius constaret lectori, non inutile fore judicavimus, ut rem paulo altius repetamus. Superius, ubi de origine societatis vel civitatis disputavimus, diximus mortales, antequam in civilem societatem coivissent, segreges in familias divisos, vitam traduxisse, cujus familiæ caput ac princeps erat paterfamilias, qui summo imperio eoque monarchico ornatus, summæ rerum præerat, jussa dabat, leges ad familiæ seu parvæ civitatis salutem pertinentes, ferebat, quibus uxor, liberi, servi, familiæ membra morem gerere, & secundum ea actiones, & negotia dirigere ac formare obligabantur: quædam autem obligationes immediatè ex legibus naturalibus descendebant, quædam facto eorum, qui familiam constituebant, interveniente: omnes autem producebant actionem, si actio erat instituenda, coram patrefamilias ventilari debebat, tanquam supremo judice; quæ actiones quodam respectu civiles etiam vocari poterant, tanquam ex eo jure profectæ, quod familiæ gubernator (quam tanquam parvam rempub. seu civitatem, consideramus) proprium sibi fecerat. Imo consideremus homines nullius imperio subjectos, suo viventes arbitrio, ideoque tot principes, quot homines, tamen in illo statu naturali efficere nequirent, ne leges naturales sibi locum vindicarent. Ex illis autem multæ & variæ profluunt obligationes, quarum quædam vocantur mutuæ, quædam non mutuæ: non mutua vocatur obligatio, quando unus alteri quidem aliquid præstare tenetur, ita tamen, ut in illo altero, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad æquipollens aliquid præstandum adstringens, cujus naturæ sunt obligationes hominum erga Deum. Obligationes vocantur mutuæ, quæ sibi invicem respondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia

ſit obligatio, cujus intuitu viciſſim alteri quid præſtare debeat, Puffend. *de jur. nat. & gent.* Et vix aliqua extat lex naturæ, quæ non reciprocam continet obligationem, exceptis iis, quæ Deum reſpiciunt. Illæ autem obligationes ex legibus naturalibus deſcendentes unicuique tribuunt jus (quatenus leges homini tanquam animali rationali, & ſociabili applicantur) perſequendi quod ex iſtis obligationibus alter alteri ut ſocio, & ejuſdem conditionis participi debetur, quæ perſecutio revera actio eſt, judex autem Conſcientia. Verum, ut ſuperius notavimus, quædam obligationes immediate ex legibus deſcendunt, quædam ex facto & actionibus hominum proveniunt. Quæ immediate a lege producuntur, vel ejuſmodi ſunt, ut, ſiquis adimplere declinat, quæ ab ipſo ſecundum obligationis tenorem peto, vim adhibere mihi liceat: quale jus competit parentibus in liberos ex obligatione naturali, quâ liberi tenentur obedientiam præſtare genitoribus, marito in uxorem ex obligatione, qua adſtricta eſt ipſi exhibere debita officia: vel ejuſmodi ſunt conditionis, ut tametſi lex quædam jubeat, tamen obligatio ex ea proficiſcens mihi tantum jus tribuit ea placidè exigendi vel perſequendi, quæ obligatione continentur, cujuſmodi ſunt caritatis, humanitatis, aliaque id genus officia. Ita pro diverſa obligationum natura, una actio alterâ magis limitata eſt atque circumſcripta.

Obligationes, quæ ex facto hominum oriuntur, vel ex contractu, vel pacto, vel fœdere, vel alio ejuſmodi negotio deſcendunt; atque etiam vel mutuæ ſunt, ita ut ab utraque parte aliquid ſit præſtandum, vel non, hoc enim a voluntate contrahentium dependet: idem jus ex illis competit ſcilicet perſequendi, quod mihi debetur, & quidem fortius, ut ita dicam, ad conſequendum id, ad quod præſtandum ſeſe alter alteri obligavit: Ita ut ſi ultro vel ſæpe interpellatus contractum adimplere declinaverit, vim adhibere poſſim, & omnibus uti mediis,

quibus

quibus tergiversantem cogi posse arbitror, ad præstandum quod debet. In statu naturali quisque rerum suarum arbiter est & moderator, id est, quisque secundum propriam conscientiam sibi jus dicit, & sententiam propriis viribus exequitur; ita tamen ut in omnibus negotiis peragendis habenda sit ratio æquitatis naturalis, scil. ut juxta eam perficiantur, quæcunque aguntur, ne a recta recedatur ratione: quemadmodum enim contractus vel pactum secundum hanc regulam initum validum est, & obligationem producit; ita quoque parit actionem, id est, mihi dat jus persequendi, quod ex illo contractu seu pacto debetur: & hæc est obligatio, quæ in jure dicitur naturalis, quæ etiamsi in foro civili actionem non pariat, attamen conscientiam hominis adstringit, ad præstandum vel solvendum, sive faciendum, ad quod semetipsum obligavit; nihil enim æquitati sive legi naturali convenientius est, quam stare promissis, & solvere id quod debitum est; omnis autem obligatio est debitum, ideoque obligatum adstringit ad solvendum, quod alteri debet, & obliganti jus tribuit persequendi, quod sibi debetur.

Postquam vero homines libertati naturali renunciantes, in civitatem coaluissent, & jus suum ac omnem potestatem in summum imperantem transtulissent, alia quidem ratio jus suum persequendi introducta fuit, fons tamen idem mansit, ex quo actiones derivantur, scilicet æquitas naturalis, quæ suadet pactis standum, suum cuique tribuendum esse. Sin autem de negotiis, quæ inter cives peraguntur, jam oriatur controversia, nulli jam civitatis membro amplius facultas competit jus sibi dicendi, sed ubi judicem (id est, eum, cui de civium controversiis seu litibus cognoscendi potestas data est) adeundi copia est, ipsum adire, ejus auxilium implorare, coram eo actionem instituere, omnem quæstionem ventilare necesse est, qui ubi & unam & alteram audivit partem, jus litigatoribus dicit: qui mos actiones instituendi,

ſtituendi, & cognoſcendi de civium negotiis, jam diu ante leges XII. tabb. apud omnes gentes, Aſſyrios, Perſas, Medos, Ægyptios, Græcos invaluerat, imo cum ipſa civitate introductus eſt. Et conſtat apud ipſos Romanos vetuſtiſſimo ſæculo, initio ſcil. civitatis, jus litigantibus dictum, adeoque & actionum uſum fuiſſe, quamvis non ea ſolennitate vel ea formula, qua poſt leges XII tabb. judicia excerceri cæperunt, verum regum arbitrio, vid. Liv. *lib.* 1. & Dionyſ. *lib.* 1. *&* 2. Sic Romulum ipſum purpurâ ornatum, & togâ inſuper purpureâ amictum, ac in excelsâ ſede conſpicuum ſedentem, dediſſe jura populo & judicia exercuiſſe, ſcribit Plutarchus in Romulo. Et Dionyſ. *lib.* 10. *Quamdiu regnatum eſt in urbe, regum arbitrio lites dirimebantur, quod tunc erat pro legibus.* Et ut ait Pomponius, *omnia manu a regibus gubernabantur.* Hoc autem jus incertum vocabatur, quia ex regum vel ſummorum imperantium pendebat arbitrio, eoque jure non ſolum ſub regibus, ſed iis etiam exactis ſub conſulibus aliquo tempore populus uſus eſt §. 2. *&* 3. *h. t.* donec hujus juris pertæſus, populus certum jus poſceret, & ita poſt magnas inter patres & plebem contentiones, (ut ſuperius diximus) tandem res eò devenit, ut communis quædam legum ferendarum iniretur ratio. Ex ſenatusconſulto itaque tres fuêre creati legati, qui ad leges petendas in Græciam miſſi, & poſt trium annorum decurſum cum legibus reverſi, decem conſtituere viros placuit, qui leges conſcriberent, & populo ferrent, quas leges XII tabb. appellarunt, fontem omnis publici privatique juris. Jam certum quoddam jus in repub. vigebat, quod ſcriptum vocari poſſet. Ex hoc jure ſeu legibus XII tabb. emanarunt legis actiones, non quoad originem, ut modo enarravimus, ſed quoad ſolennitatem & formam, quatenus jus civile ex his legibus fluens, eas actiones antea informes perpolivit & concinnavit, certis quibuſdam formulis conſtitutis, ſecun-

dum quas litigatores in judiciis experirentur: Hinc Cicero pro *Rosc. Comæd.* *Sunt jura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis aut in genere injuriæ, aut in ratione actionis errare possit Qui non secundum formulam accuratissime servasset, causâ cadebat. Ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.* Cic. *lib.* 2. *de invent.* Itaque quot actiones, tot formulæ. *In actione in personam* hæc erant concepta verba. AJO TE MIHI DARE AUT FACERE OPORTERE. *In actione in rem*, ut rei vindicatione, & quidem rei immobilis hæc erant concepta verba. *Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est: eum ego ex jure meum esse ajo. Ibi ego te ex jure manu consertum volo.* Cui alter respondebat. *Unde tu me ex jure manu consertum vocasti, inde ego te revoco.* Cic. *pro Muræn.* Rei vero mobilis ita instituebatur vindicatio; qui rem vindicabat, manu eam exhibitam tenens, dicebat. *Hanc ego rem ex jure Quiritium meam esse ajo.* Cui reus. *At ego contra eam vendico.* vid. *l.* 1. §. 1. *ff. de rei vind.* Sig. *lib.* 1. *cap.* 10. *de antiq. jur. civ.* ubi fere omnes formulæ, quibus in actionibus instituendis Romani usi fuêre, occurrunt. Justinianus septem actionum veterum attulit divisiones: quarum aliæ in rem sunt intentæ, aliæ in personam, aliæ in utrumque. In rem, cum egerunt cum iis, qui nullo sibi jure obligati erant, sed iis de aliqua re intulerunt litem. Ut in re corpus habente; Si Titus fundum suum esse affirmasset, Sempronius autem possessor Dominum ejus se esse dixit. Actio in personam, cum egerunt cum iis, qui sibi obligati erant, vel ex contractu vel maleficio, atque contenderunt dare sibi aut facere oportere §. 1. *inst. de action. l.* 25. *ff. de obl. & act.* Secunda divisio est, quod aliæ *legitimæ* dictæ sint, aliæ *honorariæ.* Legitimæ vocantur, quæ ex ll. XII tabb. proficiscuntur, ut superius annotavimus. Honorariæ, quas prætor ex sua jurisdictione comparatas habet, tam in rem, quam in personam, qualis *Publiciana*, *Pau-*

Pauliana, *Serviana*, a prætorum nominibus ita appellatæ. Tertia diviſio eſt, quod aliæ *perſequendæ rei cauſſa*, *aliæ pœnæ*, *aliæ utriuſque cauſa inſtitutæ ſint*. Quarta, quod *quædam in ſimplum conceptæ ſunt*, *ut* ex mutuo, locato &c. Quædam *in duplum*, ut furti nec manifeſti, damni injuria dati; aliæ *in triplum*, ut rapinæ; nonnullæ in *quadruplum*, veluti furti manifeſti, item de eo quod metus cauſa §. 21, 22, 23, 24, 25. *inſt. de act.* Quinta diviſio, *quod quibuſdam actionibus ſemper ſolidum*, *quibuſdam modo ſolidum*, modo minus perſequamur, ut actio de peculio filii, de dote. Sexta diviſio, Actiones quædam *natæ ſunt ex contractibus*, & maleficiis Dominorum, & patrumfamilias: *quædam ex contractibus*, & maleficiis ſervorum, de primo modo dictum. Ut actio quod juſſu, excercitoria, inſtitoria, tributoria, quæ actiones locum ſibi vendicabant, ſi ſervi conſenſu Domini negotiati fuerant: ſi ſine conſenſu negotiati fuerant, actiones de in rem verſo, & de peculio proditæ erant. Septima diviſio eſt, quod quædam actiones ſint *bonæ fidei*, ut ex empto, locato, vendito; quædam *ſtricti juris*, ut ex ſtipulatu; quædam *arbitrariæ*, quæ ex judicis arbitrio pendebant, in quibus niſi arbitrio judicis, is, cum quo agitur, actori ſatisfacit, veluti ſi rem reſtituat, vel exhibeat, vel ſolvat, vel ex noxali cauſa ſervum dedat, condemnari debeat: & hæ actiones fuerunt tam in rem, quam in perſonam; in rem velut Publiciana, Serviana de rebus coloni, quæ etiam hypothecaria vocabatur. In perſonam; quod vi aut metus cauſſa, aut dolo factum eſt. §. 28, 29, 30, 31. *inſt. de action.* Hæ fuerunt actiones antiquæ, ex quibus, qui jus ſuum perſequi judicio voluerunt, aliquam neceſſario inſtituerunt. Singulis controverſiis ſingulæ erant actiones conſtitutæ, ſingulis actionibus certæ ac ſolennes formulæ præſcriptæ, a quibus ne latum unguem, uti diximus, recedere licuit.

Legis actiones.] Vocantur legis actiones certæ ac solennes agendi formulæ, compositæ ex legibus XII tabb. quibus formulis, si quis apud magistratum, vel eum, qui dicendi habebat posteatem, agere vellet, utendum erat. Legis actiones dictæ sunt, quod earum rerum, de quibus lex duodecim tabb. scripta erat, privatim agendarum formulam præscribebant. Sig. *de jud. cap.* 9. *lib.* 1. Ut autem legis actiones variæ, & multæ erant, sic quoque multiplex erat jurisdictio. *Lege autem agere* nihil aliud erat, quam aliquid eorum, quæ lege continerentur, apud prætorem vel apud eum, qui talem jurisdictionem haberet, in jure obire, nempe vindicare, atque in jure cedere, filium suum emancipare, alienum adoptare, servum manumittere, tutorem, bonorum possessionem, interdictum, & actionem postulare. Sig. *eod. loc.* Lege igitur agere dicebatur is, qui à magistratu, ut jus sibi de eo dicatur, petit; ubi igitur legis actio est, ibi magistratus sit oportet. Differunt itaque *actus legitimi*, de quibus in *l.* 77. *de reg. jur. a legis actionibus.* Illi enim extra jus, & sine prætore vel alio magistratu expediuntur; legis autem actiones nunquam nisi apud magistratum. Jus vero dicere est aliquid horum, quæ statim enumeravimus, aut dicere, aut addicere, aut dare. Quod etiam lege agere commode dici potest, quatenus illa verba referuntur ad judicem, qui ex formula, & præscripto legum, judicat, decernit, & de causa cognoscit. *Lege agi, ut opinor ego, id olim significabat, quod nunc jus a magistratu reddi, aut judicium excerceri dicimus.* Coras. *in comment. ad tit. de adopt.* Hinc Livius de Flavio, qui fastos divulgavit sermonem habens, inquit *lib.* 9. *cap.* 46. *Jus civile repositum in penetralibus pontificum evulgavit: fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset sciretur.* Fastus autem dies vocabatur, quo jus dicere aut judicium excercere, vel tria illa verba a prætore, qui judiciis præerat, fari licitum erat, *Do, Dico, Addico.* Hinc Ovidius. *lib.* 1. *fast.*

Ille

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,
Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Sic magistratus quidam dicuntur, apud quos est legis actio, quidam apud quos ea non est *l.* 4. *ff. de adopt. l.* 1. *Cod. eod. l.* 3. *ff. de offic. proconf.* magistratus, apud quem legis actio est, is est, qui plenam habet jurisdictionem, contentiosam & ordinariam, apud quem experiri actione adversus unumquemque potest. Budæ. *in annot. ad pand. ad tit. de adopt.* Hinc in *l.* 2. *ff. de offic. proconf.* dicitur apud proconsulem, postquam urbem egressus est, manumitti & adoptiones fieri posse, quia voluntariam habet jurisdictionem: apud legatum proconsulis adoptari non potest, quia apud eum omnino non est legis actio, scil. antequam proconsul provinciam suam est ingressus. *l.* 2. *ff. eod.* Nulla apud eum est juris excercitium, idque quia nullam habet jurisdictionem, nisi mandatam à proconsule *l.* 13. *ff. de offic. proconf.* non mandatur autem, nisi proconsul provinciam suam intraverit, nec enim prius ei competit. *l.* 4. §. *ult. ff. eod.* esset enim perquam absurdum, antequam ipse jurisdictionem nanscifcatur, alii eam mandare; tales autem actus, quorum mentionem fecimus, peragi nequeunt, nisi apud eum, cui plena competit jurisdictio, uti constat ex *l.* 1. *Cod. de adopt.* Lege agere etiam dicitur lictor, cum ex officio suo agit & sententiam in damnatos exequitur, Valerius *lib.* 3. *Deligatis ad palum hostibus, litteras a P. C. nequicquam Capuanus salutares accepit, in sinistra manu enim sicut erant traditæ reposuit, ac jusso lictore lege agere, tum demum aperuit, postquam illis obtemperari non poterat.* Eodem modo Livius *lib.* 26. *cap.* 15. *Et Fulvius id ita esse ratus, acceptas litteras neque resolutas quum in gremio reposuisset, præconi imperavit, ut lictorem lege agere juberet.* Et paulo post in capite sequenti. *Sub hæc dicta, jussu proconsulis præconem ita pronunciasse: lictor viro forti adde virgas, & in eum primo lege age.* *Lege agere* Cic. alibi dicit, *facere judicatum,*

 id

id eſt, exequi, implere latam ſententiam. Plautus in Mercat. *act.* 5. *ſcen.* 4.

- - - Eutyc. *Imo dicamus, ſenibus leges cenſeo,*
Quas leges teneant contentique ſunt priuſquam abeamus.
Annos natus ſexaginta qui erit, ſiquem ſcibimus
Seu maritum, ſeu hercle adeo cælibem, ſcortarier
Cum eo nos hic lege agemus: inſcitum arbitrabimur.

Id eſt, pœnas legibus indictas infligemus, & legem in eum exequemur.

Collegium Pontificum.] Quod a Numa fuit inſtitutum. *Ultima in ſacris ordinibus a Numa inſtitutis claſſis eſt Maximi apud Romanos ſacerdotii, & cujus poteſtas eſt ampliſſima, hi ab uno ſuorum operum reficiendo ſcil. ponte ſublicio, ipſorum lingua vocantur pontifices ſumma auctoritate præditi.* Dionyſ. Halicar. *lib.* 2. Huic nominis derivationi etiam ſubſcribit Varro *lib.* 4. *de ling. lat. Pontifices ego a ponte arbitror dictos: Nam ab iis ſublicius eſt factus primum; & ſæpe reſtitutus, quum ideo ſacra & uls & cis Tiberim non mediocri ritu fiant.* Verum hæc nominis derivatio non videtur vero conſentanea, quia Numa Pompilio regnante nullus pons fuit, qui refici potuit: Demum, poſtquam ad Ancum Martium regnum devolviſſet, pons primum Tiberi impoſitus fuit. Quod ex eodem Dionyſ. conſtat *lib.* 3. ubi de rebus ab Anco Martio geſtis ſermonem habens, ita inquit, *Sublicium quoque pontem, quem ſolis lignis ſine ære ac ferro contineri fas eſt, ille impoſuiſſe Tiberi dicitur: qui uſque in hunc diem conſervatur, & ſacer habetur ab omnibus, cujus ſi qua pars laboret, Pontifices eam reficiendam curant, patria quædam in ejus inſtauratione peragentes ſacrificia.* vid. quoque Liv. *lib.* 1. *cap.* 33. Quamobrem Pomponius Lætus de *ſacerdot. Rom. cap.* 10. a Numa non Pontifices, ſed ſacerdotum principes nominatos, & indè regnante Anco Martio, quando pons ſublicius factus fuit, a Ponte pontifices appellati, & ideo ſacra ab iis trans Tyberim non

non mediocriter ad pontem fiunt. Verum & antea quoque pontifices dictos fuisse Livius testatur *lib.* 1. *cap.* 20. ubi inquit. *Pontificem deinde Numam Martium Marci filium ex patribus legit, eique sacra omnia exscripta, exsignata attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus erogaretur, cætera quoque omnia publica privataque sacra Pontificis scitis subjecit.* Nisi vellemus sacerdotum principes appellari, quod eorum erat summum, & primarium sacerdotum collegium. Potius itaque Pontifices dictos arbitramur a *posse* & *facere*, ut Scævola apud Varronem contendit. *Pontifex enim est, qui potest facere, id est, sacrificare. lib.* 4. facere enim sæpe sacrificare; *unde canit Virgilius*

Cum faciam vitula pro frugibus ipse venito.

id est, sacrificabo offerens vitula. Vid. Plutarch. *in Numa. pag.* 65. Horum quatuor a Numa instituti, ex patriciis lecti, quem numerum, & eligendi rationem retinuerunt usque ad annum ab V. C. 454. quo Q. *Appulejo Pansa* & *M. Valerio Corvo* coss. Q. & *Cn. Ogulniis Trib. pleb.* rogationem promulgarunt, ut cum quatuor Augures, quatuor Pontifices ea tempestate essent, placeretque augeri numerum sacerdotum, quatuor Pontifices, quinque Augures, de plebe omnes adlegerentur. Ita auctior Pontificum numerus est factus, qui usque ad *L. Syllæ Felicis* dictaturam mansit: Is enim inter multa, quæ abrogavit vel addidit, Pontificum numerum auxit, ut essent 15 pontifices, & totidem Augures: Pontifices vero divisit in *majores* & *minores*. Majores vocabantur octo priores, & qui in eorum locum erant surrogati, minores reliqui dicebantur. Universus Pontificum cœtus collegium vocabatur. A Collegio itaque Pontificum primorum successores cooptari soliti sunt usque ad annum v. c. circiter 451; post autem legem Domitiam latam *Cn. Domitio, Ænobarbo Trib. pl. C. Mario. L. Aurelio Areste coss.* qui pontificibus offen-

ſus erat, quod alium quam ſe, in locum patris ſui ſurrogaſſent, jus ſurrogandorum Sacerdotum a Collegis ad populum tranſlatum fuit, ita ut non Collegarum cooptatione, ſed tributis comitiis creabantur. Suet. *in Nerone cap.* 2. Et Vellejus Paterc. *lib.* 2. *Quo anno Cn. Domitius Tribunus legem tulit, ut ſacerdotes, quos antea Collegæ ſufficiebant, populus crearet.* Cum vero interjecto tempore abrogaſſet illam legem L. Sylla, plebi parum æquus, reſtituit, abrogatâ Corneliâ, Domitiam, *T. Attius Labienus Trib.* anno ab V. C. DCXC. *M. Tullio Cicerone, & Antonio coſſ.* teſte Dione *lib.* 37. Abrogavit eam iterum *C. Antonius* conſul anno DCCIX. Reſtituit ſecundo ſenatus, *C. Vibio Panſa, & A. Hirtio coſſ.* Cic. *Philipp.* 13. Poſtea iterum ſub Auguſto, abrogatâ lege Domitiâ, Collegiorum primo, deinde Romanorum principum arbitrio pontifices, & reliqui Sacerdotes cooptari cæperunt Plin. 4. *epiſt.* 8. *Gratularis mihi quod acceperim auguratum, jure gratularis, primum quod graviſſimi principis judicium, in minoribus etiam rebus conſequi pulcrum eſt; deinde quod ſacerdotium ipſum cum priſcum, & religioſum, tum hoc quod ſacrum plane, & inſigne eſt, quod non adimitur viventi,* &c. De muneribus, & dignitatibus Pontificum hæc legimus apud Dionyſium *lib.* 2. *Pontifices de omnibus cauſis ad ſacra pertinentibus judicant, tam inter magiſtratus ſacrificos, quam inter privatos homines: novaſque leges de ſacris ſuo arbitratu condunt: & magiſtratus penes quos ſunt ceremoniæ, & ſacrificia, Sacerdoteſque omnes examinant: miniſtros quoque ſacrorum in officio continent, ne quid contra ſolennes faciant ritus, a profano etiam, & imperito vulgo conſuluntur de cultu, & genio Deorum, aliiſque religionibus, quod ſi quem animadvertant præſcripta ſua contemnere, eum mulctant pro delicti multitudine: ipſi nullius poteſtati ſunt obnoxii, nec tenentur ad reddendam rationem, vel Senatui, vel populo. Id genus Doctores ſive ſacri doctores, ſive ſacrarum legum conſulti, ſive ſacrorum cuſtodes recte dicendi ſunt: Ego Hierophantas noſtris*

ſtris appellari dixerim. Vide quoque Cic. *pro dom.* ubi inter alia ait, *omnis reipub. dignitatem, omnium ſalutem, vitam, libertatem, aras, focos, Deos, Penates, bona, fortunas, domicilia, eorum ſapientiæ, fidei poteſtatique commiſſa ac credita eſſe.* Duravit hoc pontificum Collegium uſque ad Theodoſii Senioris tempora, quibus Chriſtiana religione jam omnia obtinente, Imperatoribus antiquis ſuperſtitionibus adverſantibus, uno Edicto omnium ſacerdotum reditus fiſco applicati fuêre, teſte *Zoſimo.* Unus erat, qui omnium erat ſupremus, ideoque *Maximus* vocabatur; Cui Numa maximarum rerum, quæ ad ſacra, & religionem pertinebant curam judiciumque commiſit, eum vindicem eſſe juſſit contumaciæ privatorum, & magiſtratuum, ut tradit Dionyſius. Primus Pontifex creatus fuit Marcius, Marci filius, ut teſtatur Liv. *lib.* 1. *cap.* 20. *Pontificem* (inquit) *deinde Numam Marcium, Marci filium, ex patribus legit, eique ſacra omnia exſcripta exſignataque attriquit, quibus Hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque unde in eos ſumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica privataque ſacra Pontificis ſcitis ſubjecit; ut eſſent quo conſultum plebs veniret: Nequid divini juris negligendo patrios ritus, peregrinoſque adſciſcendo turbaretur. Nec cæleſtes modo ceremonias, ſed juſta quoque funebria, placandoque manes, ut idem Pontifex edoceret.* Apud eum quoque tabula eſſe dicitur, in qua Solis, & Lunæ defectus, quoties luminis caligo fit, & anni, & menſium faſtorumque ratio perſpicitur. Feneſtella *cap.* 8. *lib.* 1. Animadvertendi quoque poteſtatem habebat in Virgines Veſtales, veluti ſi paſſæ fuiſſent ſacrum extingui ignem, verberibus & flagris puniebantur: quæ virginitatem prodiderat, viva ad portam, quam *Collinam* vocant, defodiebatur: vir cum quo concubuerat, verberibus necabatur. Feſt. Pomp. in verbo *probrum.* Apud hoc Pontificum collegium erant etiam legum actiones, & interpretandi ſcientia, uti con-

ſtat ex hoc §. id eſt, ſolennes formulæ, quibus cuique eſſet experiundum, de quibus ſupra diximus, ita ut in *eorum penetralibus*, ut ait Liv. *lib.* 9. *abditum eſſet jus civile, abdita dierum ratio, quibus lege agi poterat.* Leges condebat de ſacris, quæ non erant ſcripta, aut moribus recepta; etiam & de religione ac jure divino conſulebantur, tam a ſenatu, quam a reliquis civibus, nam & ſacra curabant, ut Pontifices, & de jure reſpondebant ut juriſconſulti: inde Juſtinianus jurisprudentiam vocat divinarum & humanarum rerum ſcientiam, quia eaſdem partes apud Romanos ſuſtinebant, itaque juris univerſi quaſi cuſtodes, interpretes, ac diſpenſatores erant. Creabatur Pontifex Max. a Collegio Pontificum, non collegarum coöptatione, ut in cæteris ſacerdotiis, ſed Tributis populi comitiis: neque etiam niſi ex patriciis, donec omnibus cum plebe communicatis honoribus, ex plebe etiam Pontifex Max. creatus eſt T. Corruncanus. Ad quam dignitatem deinde multi tam patricii quam plebeji provecti ſunt, uſque ad *Jul. Cæſarem.* Quo mortuo pontificatum per vim invaſit. M. Lepidus, poſt ejus obitum in Auguſtum iſta dignitas tranſlata fuit. Cæteri deinde Imperatores Pontifices Max. ſe appellari paſſi ſunt. Donec Gratianus Edicto vetuit, ſe Pontificem Max. appellari, quo factum eſt, ut hæc dignitas in Imperatoribus extincta ſit, & ad Eccleſiaſticos tranſierit.

---

§. 7. *Poſtea cum Appius Claudius propoſuiſſet, & ad formam redegiſſet has actiones: Cnæus Flavius ſcriba ejus libertini filius ſubreptum librum populo tradidit, & adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret,*

fieret, & senator, & Ædilis curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur jus civile Flavianum : *sicut ille, jus civile Papirianum, nam nec Cnæus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescente civitate, quia deerant quædam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Ælius alias actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur jus Ælianum.*

A*ppius Claudius.*] scilicet Cæcus, orator Romanus, a quo Appia via secundum quosdam: factus hic cæcus est, cum munus sacrificandi Herculi a gente Potitiorum antiquissima ad servos translatum ivisset. Unde Livius *lib.* 9. *cap.* 29. *Eodem Appio auctore Potitia gens, cujus ad aram maximam Herculis familiare sacerdotium fuit, servos publicos ministerii delegandi causa, solennia ejus sacra docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimovendis statu suo sacris religionem facere posset, quum duodecim familiæ ea tempestate Potitiorum essent; puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Potitiorum interiisse, sed censorem etiam Appium, memori Deûm ira post aliquos annos luminibus captum.* Antiqua & illustris fuit Romæ gens Claudia, orta ex Regillis oppido Sabinorum Dionys. Halic. *lib.* 11. Prius itaque peregrina, verum postea a patribus in patricios coöptata, sexto fere anno post reges exactos, Suet. in *Tiberio.* Liv. *lib.* 6. *cap.* 40. Duo & triginta in eo numerantur consulatus, dictaturæ quinque, censuræ septem; triumphi septem, duæ ovationes, quas adepta est.

Cnæus Flavius scriba ejus, libertini filius, surreptum librum

brum populo tradidit.] A sordidis initiis ad summum honoris ac dignitatis fastigium provectus est Flavius, cujus hic mentionem facit Pomponius; quippe humili fortuna scil. patre libertino ortus, ædilitate curuli fuit ornatus, idque ut Livius scribit, *quod jus civile repositum in penetralibus pontificum evulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur. lib.* 9. *cap.* 46. Quo contigit, ut tantam apud populum adeptus fuerit gratiam, ut ædilem Curulem ipsum creaverint; *jus civile per multa sæcula inter sacra ceremoniasque Deorum immortalium abditum, solisque Pontificiis notum, Cn. Flavius libertino patre genitus & scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione factus ædilis curulis, vulgavit, ac fastos penè toto foro exposuit.* Valer. Max. *lib.* 2. *cap.* 1. vid. Gell. *lib.* 6. *cap.* 9. Nonnulli ex hoc Valerii & Livii loco probare conati sunt, hanc fastorum divulgationem causam neque Tribunatus, neque ædilitatis fuisse; Flavium enim ante Ædilem fuisse, quam divulgatio fieret, Valerius cit. loc. testis est. Verum contrarium testantur ea, quæ legi apud Cic. *pro Muræn.* & *epist.* 1. *lib.* 6. *ad Attic. Posset agi lege nec ne pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia, qui consulebantur, a quibus etiam dies, tanquam a Chaldæis petebantur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis JCtis eorum sapientiam compilarit.* Et *epist.* 1. *lib.* 6. *ad Attic. Unum* ἱστορικὸν *requiris de Cn. Flavio, Cn. Filio. Ille vero, ante decemviros non fuit, quippe qui Ædilis Curulis fuerit; qui magistratus multis annis post X. viros institutus est. Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis. Nec vero pauci sunt auctores, Cn. Flauium scribam fastos protulisse, actionesque composuisse; ne me hoc (vel potius Africanum. is n. loquitur) commentum putes.* vid. quoque Plin. *lib.* 33. *nat. Epist. cap.* 1.

Verum

Verum qui contrariam tuentur ſententiam, ita argumentantur; primo quod ante Ædilitatem tribunus fuerit, ut conſtat ex Liv. *lib.* 9. *cap.* 46. ubi inquit. *Invenio in quibuſdam annalibus, cum appareret Ædilibus,* (de Flavio ſermonem habens) *fierique ſe pro tribu Ædilem videret, neque accipi nomen quod ſcriptum faceret, tabulam poſuiſſe, & juraſſe ſe ſcriptum non facturum, quem aliquanto antea deſiſſe ſcriptum facere, arguit Macer Licinius, Tribunatu ante geſto, triumviratibuſque; nocturno altero, altero coloniæ deducendæ.* Secundo, quod ante Ædilis fuerit, quam divulgatio facta eſt, ut conſtat ſupra ex Valerio, vel ſaltem quod eodem anno facta eſt, quo Ædilis fuit. Verum notandum quod legimus apud Plin. *lib.* 33. *cap.* 1. *Frequentior uſus annulorum non ante Cn. Flavium, Annii filium deprehenditur. Hic namque publicatis diebus faſtis, quos populus a paucis principum petebat, tantam gratiam plebis adeptus eſt, alioquin libertino patre genitus, & ipſe Appii Cæci ſcriba, cujus hortatu exceperat eos dies, conſultando aſſidue ſagaci ingenio, promulgaveratque, ut Ædilis curulis crearetur cum Q. Anicio Præneſtino, qui paucis ante annis hoſtis fuiſſet, præteritis C. Petilio & Domitio, quorum patres conſules fuerunt. Additum Flavio ut ſimul & Tribunus eſſet, quo facto, tanta Senatus exarſit indignatione, ut annulos ab eo abjectos fuiſſe in antiquiſſimis reperiatur annalibus.* Itaque ut merito opinari liceat, divulgationem & tribunatus, & Ædilitatis fuiſſe cauſam, quoniam hiſce honores uno eodemque tempore in eum collati fuerint. Neque obſtant, quæ ſcribit Liv. Quippe qui non affirmat eum primo Tribunatum, deinde Ædilitatem geſſiſſe, ſed tantum refert quid in annalibus invenerit; ita ut nihil certi inde poſſimus concludere. Admodum quoque veroſimile, populum contra mores atque ritus hanc Ædilitatem in Flavium non contuliſſe, niſi aliquid ab ipſo perpetratum fuiſſet, quod tanta populi gratia dignum erat.

Scriba ejus.] Scriba, ut teſtatur Feſtus, nomen erat apud

apud Romanos librarii, qui rationes publicas ſcribebat in tabulis. Habebant enim ſinguli magiſtratus ſuos ſcribas, qui res in magiſtratu geſtas, in tabulas referrent, & leges actaque omnia perſcriberent. Hinc dixit Cic. *in Verr. Scribarum ordinem honeſtum eſſe, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magiſtratuum committantur.* Sic igitur Cn. Flavius fuit Appii Cenſoris ſcriba, unde occaſionem habuit divulgandi faſtos. Leges quodammodo in manibus ſcribas habuiſſe, & magiſtratibus jus ſuggeſſiſſe oſtendit Cic. de *ll. lib.* 3. *Animadverto* (inquit) *quoſque in magiſtratibus ignoratione juris ſui tantum ſapere, quantum apparitores velint.* Quod de ſcribis intelligendum docet Plutarchus, ubi ſcribarum arrogantiam a M. C. minore fractam, & repreſſam eſſe tradit: cum inquit. *Cato cum quæſturam iniiſſet, miniſtros & ſcribas coërcuit, qui publicas tabulas legeſque tractantes, cum adoleſcentes nacti eſſent, quibus magiſtratibus apparerent, quod ii propter inſcientiam magiſtris egerent, poteſtate non cedebant, ſed ipſi erant magiſtratus. Eos vero Cato apparitorum loco, ut erant, tractavit: cum alios fraudis, alios inſcitiæ inſimularet. Cumque illi auxilio collegarum Catonis uſi reſiſterent, Cato primum eorum damnatum defraudata hereditate ab ærario expulit, alterum vero de inertia poſtulavit, qui cum gratia Caſuli cenſoris evaſiſſet, eo nunquam uſus eſt Cato.* Non deſunt qui hoc ſcribarum munus vile atque abjectum Romæ fuiſſe ſtatuunt. Nam mercenarii erant, vel ſervi, vel libertini, ut videre eſt de Cn. Flavio apud Plin. *lib.* 33. *cap.* 1. & Liv. *lib.* 9. *cap.* 46. qui eum libertino patre genitum, hoc munere functum aſſeverant. Præterea quod Probus in Eumene, ſcribarum munus apud Græcos multo honorificentius quam apud Romanos fuiſſe tradidit: Quod non mirum, quoniam apud Græcos nemini ad hoc munus patebat aditus, niſi illi, qui præter prudentiam, & probatam fidem honeſtos & claros habebat natales. *Fulgebat jam in adoleſcentulo indoles virtutis: Itaque (Philippus Amyntæ*

fil.)

fil.) *eum habuit ad manum scribæ loco; quod multo apud Grajos honorificentius est, quam apud Romanos: nam apud illos ad id officium nemo admittitur, nisi honesto loco, & fide, & industria cognita, quod necesse est, omnium consiliorum esse participem*, inquit Cor. Nepos. Verum quod apud eos honoratiores scribæ fuerint, quam apud Romanos, ideo non concludere possumus vile, & abjectum fuisse Romæ scribarum munus, cum expresse Cicero affirmat honestum eorum fuisse ordinem. Verum notandum non omnes scribas ejusdem fuisse dignitatis; quippe scriba navalis omnium minimæ dignitatis erat, minoris quoque notæ erant scribæ privati. Cum vero multi essent in civ. scribæ, factum est, ut in varias transferrentur decurias, ut Quæstoriorum, Ædilitiorum, Prætoriorum: prout a Quæstoribus, Ædilibus, vel Prætoribus lecti sunt, quibus jus hoc competebat. Aliquot etiam decurias pretio fuisse emptas docet Cic. *in Verr.* ubi ita disserit. *Ad eos me scribas revoca, si placet noli hos colligere, qui nummulis corogatis de nepotum bonis, ac de sceniorum corollariis, cum decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum in secundum ordinem civitatis se venisse dicunt, eos scribas tecum disceptatores hujus criminis habebo, qui istos scribas esse moleste ferunt, tametsi cum in eo ordine videamus multos esse non idoneos, qui ordo industriæ præpositus est, & dignitati, mirabimur turpes aliquot in eo esse, quo cuivis licet pretio pervenire.* Postquam vero Respub. in principatum versa est, in majori pretio ista dignitas habita est, cum ad Principum arcana admissi sunt, unde *Notarii Principis* apud Cassiodorum appellantur, qui iidem cum Macædonum scribis, scil. ejusdem dignitatis.

Et Senator.] Ædilem curulem fuisse testatur Liv. *lib.* 9. *cap.* 46. *Valer. Max. lib.* 2. *cap.* 1. Gell. *lib.* 6. *cap.* 9. Tribunum etiam fuisse testis est Plinius *lib.* 33. *cap.* 1. Verum senatoria dignitate ornatum fuisse nullibi legitur. Nullus enim dubito, quin hujus dignitatis mentionem fecissent scriptores, utpote qui honor, &

gra-

gravior, & præstantior est, quam ut a Livio cæterisque veterum monumentorum scriptoribus silentio prætereiri debuerit. Tribunis plebis jus fuisse habendi senatum, quanquam Senatores non essent constat ex Gell. *lib.* 14. *cap.* 8. ubi inquit, *Nam Tribunis plebis habendi senatus jus erat, quanquam senatores non essent ante Attinium plebiscitum.* Ex quibus verbis colligimus, post Attinium plebiscitum demum Tribunos plebis in Senatorium ordinem coöptatos fuisse. Verum cum *C. Attinius Labeo* Trib. pleb. hujus plebisciti autor sit, vixeritque anno ab. v. c. 623. *Q. Claudio* & *Ap. Pulchro. coss.* longe postquam *Cn. Flavius* Ædilis factus est, quod accidit, *P. Sulpicio Saverrione*, & *P. Sempronio Sopho coss.* anno ab v. c. 449. virtute hujus plebisciti senatoriam dignitatem obtinere non potuit, itaque vel errat hic iterum Pomponius noster, vel verba *& Senator* subdititia sunt.

Ædilis Curulis.] De hoc munere inferius suo loco disputabimus: obiter tamen hic notandum, quod hujus dignitatis in Cn. Flavium collationis certum est testimonium, eum apud plebem in summa existimatione fuisse, utpote qui contra mores & leges eum ad hanc dignitatem provexerat, qua indignus erat, quia scriba vel tabularius censoris Appii, vel etiam quia libertino patre ortus.

Actiones continet.] Id est, jus civile. Per actiones denotantur illæ formulæ certæ ac solennes a JCtis olim inventæ, quibus virtute legum XII tabb. quisque in judicio rem suam persequi posset, ab Appio Claudio deinde in formam redactæ. vid. quæ de hisce disputavimus ad §. 6.

Jus civile Flavianum.] Non, ut inquit JCtus, quia de suo aliquid adjecit vel addidit, verum quod surreptum librum popoulo tradiderit, ita quasi autor fuerit quod populus ejus juris, quo utebatur, copiam habuerit. Itaque in honorem Flavii Flavianum appellatum, ex quo per-

perſpicimus ex dolo ſuo aliquem interdum præmium conſequi.

Quædam genera agendi.] Id eſt, quædam novæ agendi formulæ a Jctis noviter excogitatæ, & notis quibuſdam ſignificatæ, quæ ab omnibus intelligi non poſſunt: ita ut ſi forte evulgarentur, tantum non paterentur damnum, quantum ipſis adtuliſſet Flavii formularum divulgatio; verum ut ſemper ab iis petenda neceſſariò eſſet interpretatio. *Itaque irati illis, quod ſunt veriti, ne dierum ratione pervulgatâ & cognitâ, ſine ſua opera lege poſſet agi, notas quaſdam compoſuerunt, ut omnibus in rebus ipſi intereſſent.* Cic. *pro Muræn.* Notarum ejuſmodi uſum apud Romanos antiquiſſimum fuiſſe conſtat; quibus etiam in ſcribendis epiſtolis uſos fuiſſe teſtatur, Cic. 13. *ad Attic.* Et Suet. *in Julio Cæſare cap.* 36. *Extant* (inquit) *epiſtolæ ad familiares domeſticis de rebus, in quibus, ſi quæ occultius perferenda erant, per notas ſcripſit*: id eſt, ſic ſtructo literarum ordine, ut nullum verbum effici poſſet. Per notas igitur literas intelligimus, quæ ſingulæ vel binæ & inverſo ſæpiſſime ordine poſitæ, ut pro D, A, integrum aliquod verbum deſignabant. Hiſce notis non diſſimiles ſunt, noſtrorum Rabularum forenſium quædam adulterinæ loquendi, & in cauſis patrocinandis agendi formulæ; quippe ut ab iis petendum ſit omne auxilium, tot Barbaris vocibus prætexantur agendi ſua genera, ut omnia pragmaticorum hiſce contineri videantur arcana: ita ut in forum deſcendere quis non audeat, vel in pragmaticorum ordinem coöptari non mereatur, qui non magnam harum in cerebro collegit copiam, & in forum propellere valeat. Tales ſubtilitates merito vocat Cicero *Inaniſſimas prudentiæ, fraudis autem & ſtultitiæ pleniſſimas.* Ad haſce pertinet illa Jcti definitio, quam tradit Tullius 1. *de orat.* nimirum, *quod ipſe per ſe nihil aliud eſt quam legulejus quidam cautus & acutus præco actionum, autor formularum, auceps ſyllabarum.*

Jus Ælianum.] Qui alias quaſdam actiones compoſuit,

ſuit, id eſt, agendi formulas excogitavit: Summus fuit enim juris peritus, teſte Cic. 1. *de orat.* prudentia & juris ſcientia inſignis hoc carmine celebratur ab Ennio,

Egregie cordatus homo Catus Ælius ſextus.

Catus appellatus a præſtanti ingenii acumine & prudentia, quippe veteres providum, cautum, & acutum hominem Catum dixêre. Ita Cic. 1. *de legibus. Quis igitur prudentem, & ut ita dicam Catum non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa judicet.* Cenſuram cum M. Cethego egit, in qua, in ſpectaculis ſenatum a populo ſecrevit, cum antea in promiſcuo ſpectabant. *lib.* 4. *decad.* 4. Cum legati Ætolorum in conſulatu, prandentem in fictilibus adiiſſent, miſſa ab his vaſa argentea non accepit, neque aliud habuit argenti ad ſupremum vitæ diem, quam duo pocula, quæ Lucius Paulus ſocer ei ob virtutem, devicto Perſeo rege, donaverat. Plin. *lib.* 33. *cap.* 11.

---

§. 8. *Deinde cum eſſet in civitate lex duodecim tabularum, & jus civile: eſſent & legis actiones: evenit, ut plebs in diſcordiam cum patribus perveniret, & ſecederet, ſibique jura conſtitueret, quæ jura plebiſcita vocantur: Mox cum revocata eſt plebs: quia multæ diſcordiæ naſcebantur de his plebiſcitis, pro legibus placuit & ea obſervari, lege Hortenſiâ, & ita factum eſt, ut inter plebiſcita, & legem ſpecies conſtituendi intereſſent: poteſtas autem eadem eſſet.*

Deinde

DEinde cum esset in civitate lex duodecim tabularum & jus civile, eßent & legis actiones: evenit ut plebs in discordiam cum patribus perveniret, & secederet, sibique jura constitueret, quæ plebiscita vocantur.] Errat hic iterum Pomponius, quod scribit post legem duodecim tabularum, plebem sibi jura quædam constituisse, quæ plebiscita vocantur: Cum ex Livio, Dionysio, aliisque Historicis constat, primam secessionem in sacrum montem, longe antequam leges duodecim tabularum compositæ sint, factam fuisse, atque ab illo tempore plebiscita originem duxerunt; quod ut clarius constet lectori, rem paulo altius repetemus. Tres legimus apud Historicos factas fuisse secessiones; quarum prima accidit anno ab V. C. 259. cum plebs ære alieno ob diuturna bella contracto, nec dissoluto, se demersam, a nobilibus creditoribus in vincula, & servitutem rapi, quæsta, auctore Sicinio Belluto, raptis signis, in sacrum montem trans Anienem amnem, tria ab urbe millia passuum, secessit. Ibique vallo fossisque communitis castris, quietos, rem nullam nisi necessariam ad victum sumendo, per aliquot dies neque lacessiti, neque lacessentes, se tenuêre, non sine patrum ingenti trepidatione; qui urbem robore militum orbatam periclitari, si qua vis belli erumperet, aperte providebant. Itaque placuit tandem Senatui, ut decem legati eligerentur, inter quos etiam Menenius Agrippa, cujus tantum mentionem facit Liv. *lib.* 2. *cap.* 3. Dionysius vero decem enumerat. Hi inquam, ad plebem revocandam missi sunt. Eorum autem primus Menenius Agrippa vir summæ authoritatis, & plebi charissimus, quod inde oriundus erat, qui facunda usus oratione, ducta ab intestina membrorum cum otioso, & quiete ventre seditione, & comparando quam intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexit ac lenivit hominum mentes: Ita ut tandem de concordia agi cæptum sit, concessumque in conditiones: *Ut plebi sui magistratus essent sacrosancti,*

ſancti, quibus auxilii latio adverſus conſules eſſent. Neve cui patrum eum magiſtratum capere liceret. Hanc legem ſacratam vocat Livius, & meritò, plebiſcitum dicitur, utpote quod plebe advocata interrogante Bruto Trib. pleb. ſcriptum ſit. Vid. Dionyſ. *lib.* 6. *pag.* 410. juramento ad hoc perpetuo obſervandum omnes adſtringebantur cives, & per omnia adigebantur ſacra, hac lege in perpetuum uſuros ſe & poſteros: additabatur imprecatio, ut ejus obſervatoribus ſuperi & inferi eſſent propitii; transgreſſoribus vero a Diis, & demonibus accideret contrarium, tanquam graviſſimo obſtrictis piaculo. Itaque & ante leges duodecim tabularum plebiſcita obtinuiſſe luce meridiana ex hiſce conſtat clarius. Secunda ſeceſſio accidit anno ab V. C. 305. ob inſolentiam decemvirorum & ſcelus Appii Claudii decemviri; qui puellam L. Virginii filiam libidinis cauſa per calumniam in ſervitutem vocaſſet, quo facto adeo plebs irritata fuit, ut armata ex caſtris authore L. Virginio patre, & per cædem vindice, urbem porta Collina intraverint ſub ſignis, & media urbe agmine in Aventinum pergerent, ibique conſederint. At paulo poſt ſuadente M. Duilio, qui tribunus plebis fuerat, inde in ſacrum montem tranſiit. Liv. *lib.* 3. *cap.* 52. Dionyſ. *lib.* 11. *pag.* 722, & 23. deinde miſſi Valerius Horatiuſque ad plebem, quibus videretur conditionibus, revocandam, componendaſque res; qui in caſtra a plebe ſummo recepti gaudio, quærebant, quænam plebis eſſent poſtulata, *poteſtatem tribuniciam revocationemque ſe repetere dixerunt: quæ ante decemviros creatos, auxilia plebis fuerant, & ne cui fraudi eſſet, conceſſiſſe milites aut plebem, ad repetendam per ſeceſſionem libertatem.* Liv. *lib.* 3. *cap.* 53. Qui cum patribus expoſuiſſent, factum ſenatus conſultum eſt, *ut decemviri ſe primo quoque tempore magiſtratu abdicarent. Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi eſſet ſeceſſio militum plebiſque.* Quibus ſenatusconſul-

tis

tis perfectis, decemviri in concionem prodeunt, abdicantque se magistratu: Nunciatur hoc plebi; convertunt inde quo jam consederant signa, profectique Romam, armati silentio in Aventinum perveniunt, ibique creato pontifice maximo, tribunos plebis creaverunt, omnium primum *A. Virginium*, inde *L. Jcilium*, & *P. Numitorium* autores secessionis: Deinde etiam *C. Quirinium*. Tribunatu inito, L. Jcilius rogavit plebem, & plebs scivit, *ne cui fraudi esset secessio a decemviris facta* De consulibus creandis cum provocatione, M. Duilius rogationem pertulit, quæ omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta. Notandum hic, in secunda secessione in montem sacrum, nihil horum actum fuisse, neque plebem reversam in Aventinum creasse tribunos, ut Livius refert, & quædam alia pro libertate tuendâ scivisse. Ita ut ea quæ Pomponius de plebiscitis per secessionem factis memoriæ prodiit, cum hisce quoque, quæ de secunda secessione diximus, non consentiant. Nisi vellemus ita interpretari Pomponii verba; scil. quod occasione hujus discordiæ, & secundæ secessionis, plebs jura quædam sibi constituit, quæ plebiscita vocantur. Verum ex hisce verbis non concludendum est, quasi ab hac secessione plebiscitia originem duxissent: quia tum demum illa jura, quæ plebs sibi constituisset, plebiscita vocari ceperunt, inquit Pomponius. Nam ut superius diximus jam dudum ante in prima secessione in sacrum montem, plebs quædam statuit jura, ac primum tribunos creavit, eosque sacrosanctos esse jussit ac scivit, unde reliqua plebiscita profecta sunt: itaque in secunda secessione rogabant tantum restitutionem eorum, quæ ante in prima secessione scivissent; & postquam jam plebs reversa erat, restituunt & legem de sanctitate tribunorum, & de provocatione magistratuum. Ita ut etiamsi concederemus in secessione secunda, de qua Pomponius, quædam plebs scivisse, & jura sibi constituisse, non potest tamen Pomponii er-

 ror

ror excusari, qui plebisscitorum originem a secunda derivare secessione videtur. Imo, etiamsi nova quædam scivissent ac statuissent jura, vocis tamen origo aliunde deducenda. Tertia secessio facta est anno ab V. C. 467. cum plebs iterum propter æs alienum, post graves & longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum, unde Q. Hortensio dictatore deducta est. Liv. *lib.* 11. *epit.* Verum ne quidem in hac secessione plebiscita facta sunt, nec post controversiam de illis, lege Hortensia inductum est, ut pro legibus haberentur. Quippe post secundam secessionem L. Valerio & M. Horatio coss. plebs, quum veluti in controverso jure esset, tenerenturne patres plebiscitis, legem centuriatis comitiis tullit, *ut quod tributim plebs jussisset, populum teneret.* Quam legem Q. Hortensius dictator postea postquam plebem ex tertia secessione reduxerat, repetiit ac renovavit; hinc plebiscita, deinde leges appellata fuëre, & universum populum tenuëre. Vid. quæ superius de plebiscitis diximus.

---

§. 9. *Deinde, quia difficile plebs convenire cœpit, populus, (certe) multo difficilius in tanta turba hominum! necessitas ipsa curam Reipub. ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponere, & quicquid constituisset observabatur, idque jus appellabatur Senatusconsultum.*

D*Einde quia plebs difficile convenire cœpit.*] Tres Romæ fuëre ordines, *Senatorius, Equestris* ac *Plebejus*, ut testatur Cic. *in Catilin.* cum inquit: *A quibus consulatum petit? a senatoribus, qui se auctoritate sua spoliatum, orna-*

ornamentis omnibus vinctum, penè Africanis oratoribus tradiderunt? ab equestri ordine, quem trucidasti? a plebe, cui spectaculum ejusmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo sine luctu aspicere, sine gemitu recordari posset? Trium horum ordinum summus erat senatorius; medius equestris, infimus plebejus; ita ut plebis verbo vulgaris illa populi multitudo significaretur, in qua senatores gentesque patriciæ, aut equestris ordinis viri non erant: si quem ex amplissimo ordine esse significare vellent, senatorem; qui e medio erat equitem; ex infimo, hominem e plebe, vel plebejum dicebant.

Populusque multo difficilius.] Quo uno verbo, ut supra diximus, omnes cives cujusvis ordinis, tam senatores, & equites, quam plebei continentur. Plebs enim differt a populo ut species a genere: nam appellatione populi universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis, & senatoribus; plebis autem appellatione sine patriciis, & senatoribus, cæteri cives significantur: inquit Imperator *in §. 4. inst. de jur. nat. gent, & civ.* Itaque merito inquit Pomponius, populum in unum convenire multo adhuc difficilius fuisse, quam plebem. Quamobrem non sine ratione, *cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa, æquum visum est, Senatum vice populi consuli. §. 5. inst. eod.*

Curam reipub. ad Senatum deduxit.] Jam dudum ante ll. XII tabb. Senatusconsulta obtinuisse legimus, atque curam reipub. ad eum pertinuisse testantur historiæ; ita ut hæc Pomponii relatio inaccurata sit, & iterum ab historica veritate aberrans: constat enim ex Suetonio *in Vespasiano cap.* 8. Vespasianum instrumentum fecisse pulcherrimum, in quo penè ab exordio urbis Senatusconsulta, & plebiscita fuerunt contenta. Scio Romulum populo permisisse potestatem leges ferendi, bellum indicendi, & magistratus creandi; verum ea non a populo peragebantur, nisi Senatus accedebat autoritas,

atque de hiſce Senatus interpoſita fuiſſent decreta. Vid. Dionyſ. Halicar. *lib.* 2. *fol.* 87. *Ferebat*, inquit, *ſuffragia non univerſus populus, ſed per curias; & quod pluribus curiis viſum fuiſſet, id ad ſenatum referebatur: qui mos noſtra ætate mutatus eſt. Non n: ſenatus de plebiſcitis decernit: ſed de ſenatusconſultis plebi permiſſum eſt ſuffragium.* Ordo autem Senatorius a Romulo habet originem, ut eſſent qui rempublicam adminiſtrarent, ex primoribus patrum, qui tum aderant civibus, centum huic ordini adſcripſit, qui patres, vel ſenatores dicti, vel ab ætate, ut ait Feſtus: vel ab honore; quemadmodum apud Lacedemonios ſenes appellabantur, qui ſummum quemdam magiſtratum gerebant, ut Cic. *lib.* 1. *de Senect.* teſtatur. Livius autem inquit, patres ab honore, patriciique progenies eorum appellati *lib.* 1. *cap.* 8. Dionyſ. Halicar. in dubio hæret, quare ita fuêre appellati, *verum* (inquit) *propter ætatem, an propter virtutem huic conſeſſui nomen ſit inditum, non poſſum certo dicere.* Verum non mihi a vero aliena videtur nominis derivatio, quam apud Ciceronem legimus, a ſenibus potiſſimum ſenatum majores noſtros appellaſſe; hi enim quia conſilio, ratione, & multo rerum uſu excellunt, ad rempublicam tractandam eligebantur, ideoque & patres dicti, quod civitatem ſtudio, & caritate quadam patria complexi, totam ſuis conſiliis, ſuaque prudentia foverent: & hinc ſummum concilium ſenatum dicimus, & qui ampliſſimum gerunt magiſtratum, ſenes vocamus. Per ſenes autem hic non intelligimus viros decrepitos, quibus gravis eſt ſua ætas; verum tales per eos deſignantur, qui jam toga prætexta relicta, ad eam pervenerunt ætatem, ut tuto iis poſſit committi reipub. cura. Ætatem enim, quæ in legendo ſenatore obſervatur, veroſimile eſt eandem prope fuiſſe, quæ in quæſtore creando requirebatur. Legitimus autem capiendæ queſturæ annus fuit viceſimus ſeptimus. Sig. *lib.* 2. *cap.* 2. *de antiq. jur. civ. Cum autem maxime* (inquit) *qui magi-*

magistratus ceperunt, legi in senatum consueverunt, quæstura autem primus urbanus fuerit magistratus, fit, ut ego ætatem quæstoriam eandem prope ac senatoriam fuisse existimem. Legitimum autem capiendæ quæsturæ annum fuisse vicesimum septimum ab aliis satis demonstratum. Oritur autem hic dubium, num præter illos centum Romuli temporibus etiam non alii fuerint patricii. Credibile enim videtur, confecto bello Sabino, Tatioque in societatem regni adscito, ex Tatii Sabinorumque numero aliquot in patres lectos. Quod affirmare videtur Dionysius *lib.* 2. *fol.* 111. ubi inquit. *Jamque ordinatis rebus, visum est regibus, quando turbæ multitudine magnopere crevisset civitas, duplicare patriciorum numerum, æquali numero e novis incolis ad priores familias illustres adlecto, quos patricios vocarunt, atque ita his centum viros curiarum suffragiis electos, ad veterem senatorum numerum adscripserunt.* Idem quoque confirmare videtur Livius *lib.* I. *cap.* 17. ubi inquit, *sublato Romulo, inter ordines certatum fuisse. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatii mortem ab sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres* (scilicet centum illi a Romulo in patres lecti) *regem peregrinum aspernabantur.* Verum si plures, intereunte Romulo, fuerint patricii, quomodo ad interregem prodendum, decem tantum decuriæ, factæ ex centum patribus, coierunt. Inquit enim Livius: *Itaque rem inter se centum patres, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociant,* & Postea: *Fremêre deinde plebs; multiplicatam servitutem, centum pro uno dominos factos.* Contra scribit Dionysius. *Ducenti patres conscripti, ex quibus senatum rege Romulo constitutum diximus, distributi in decurias, sortes inter se jaciebant, decemque viris quos sors contigisset primos, committebant urbis imperium.* Itaque nihil ad conciliationem facit cujusdam conjectura, qui putat, coëundi munus veterum Romanorum

fuisse, qui a Romulo lecti fuerant, cætera communia cum reliquis. Nam & novitios simul cum veteribus in decurias distributos, coivisse, claris verbis testatur Dionysius. Postquam imperium ad Tarquinium Priscum descendit, adhuc centum viros spectatæ virtutis, & prudentiæ ad conciliandum fortasse sibi plebis favorem, selectos ex omni plebeorum numero, in senatorium ordinem coöptavit, atque ita e ducentis trecentos fecit Senatores: qui deinde minorum gentium sunt appellati. Liv. *lib.* 1. *cap.* 35. Tametsi Tacitus credat a Bruto familias minorum gentium inventas. Onuphrius Pavinius de *civitate Romana lib.* 2. putat illam distinctionem jam antea obtinuisse, bello Sabino jam confecto, Sabinisque in urbem æquo jure susceptis, atque ex illustrioribus familiis, viris centum curiarum suffragiis veteribus Senatoribus adscriptis, patres minorum, & majorum gentium appellari cæperunt. *Nam eos*, inquit, *tantum patricios, qui a Romulo primum lecti sunt, majorum gentium fuisse, vel sequentis lectionis patriciorum testimonio confirmari posset, qui eorum ratione habita, non nisi minorum gentium se ipsos esse profiterentur. Fuerunt, equidem & hi majorum gentium, si iis, quæ a sequentibus regibus lecti sunt, conferantur; ita ut a Romulo lecti, ita majorum gentium sunt, ut minorum esse non possint. Novissimi vero a Bruto creati, ita sint minorum, ut majorum appellationem obtinere nequeant: medii vero a regibus allecti, modo majorum, modo minorum dici possunt, majorum quidem inferiorum, minorum vero superiorum patriciorum habita ratione.* Verum nescio qua auctoritate hæc opinio utatur: nam videtur verosimilius patricios secunda lectione a Romulo veteribus adscriptos, ejusdem quoque honoris, & juris participes fuisse. Postulabat enim id regni & imperii societas, ut æqua portio utrique regiminis & honoris genti tribueretur: unde ducentos patres conscriptos in decurias distributos coivisse, & per vices imperium urbis tractasse, scribit Dionysius

nysius & uno eodemque nomine patres patriciosque eos appellat, nullius distinctionis mentionem faciens; ita & Livius sub Tarquinio Prisco hanc differentiam inventam asserit, ut superius ostendimus. Ex hac differentia Senatorum, translatione quadem ex Diis Cicero eleganter quosdam *majorum*, quosdam *minorum gentium* dixit *lib.* 1. *Tusc. quæst.* Majorum gentium appellans eos, qui celestes habiti sunt semper, & ab antiquis *selecti* dicti sunt; quemadmodum Augustinus *lib.* 17. *de civit. Dei* cap. 1. 2. & 3. eos *præcipuos & selectos* vocat: Nobiles Deos, & alibi summatos vocat etiam Tullius 3. *de nat.* 1. *Deor. Minorum gentium* Dii appellantur adscriptii quidam, & allecti in Deorum numerum, qui ex hominibus divinos honoros meruerant, & consequenter non eodem honore venerandi. Postea autem regibus exactis, Junius Brutus primus consul, cædibus regiis diminutum Patrum numerum, primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorum summam explevit, traditumque inde fertur, ut in senatum vocarentur, qui patres, quique conscripti essent, conscriptos videlicet in novum senatum appellabant lectos. Liv. *lib.*2.*cap.*1. Observandum patrum conscriptorum originem Livium Bruto tribuere, cui & consentit Plutarchus, & Tacitus. Ita enim scribit Plutarch. in Problem. *Cur senatores alios patres conscriptos, alios tantum patres? An eos qui ab initio Romulus elegerit, patres ac patricios nominabant, quasi bonis natos parentibus, reliquos deinde ex plebe electos, & adscriptos, in senatum conscriptos vocitarunt.* Onuphrius ab hac sententia discrepat, & patrum conscriptorum originem inde manasse credit, quod cum Romulus Sabinos Etruscos, & multos ad asylum confugientes, pace cum Tatio facta, æquo jure in civitatem suscepisset, ex veteribus, & illustrioribus familiis senatorum numerum auxerit ad ducentos, a qua, ut diximus secunda electione conscriptorum quoque nomen manasse autumat. Quippe si *conscriptum* idem est, inquit, quod

ad-

adlectum, cur hi, qui in ordinem jam institutum coöptati sunt, conscripti non sunt appellandi. Sed Livio aliisque rerum fidei dignis scriptoribus potius fidem habendam censeo, quam Onuphrii nulla scriptorum auctoritate subnixæ conjecturæ. Diserte Livius nobis earum denominationum narrat originem, eamque & alii confirmant. Interjecto vero tempore C. Gracchus Trib. pl. allectis ex equestri ordine aliis trecentis, sexcentos Senatores fecit, quam legem populus paulo post antiquavit. Postea, circa tempora Syllæ, cum is senatum exhaustum supplevisset, quantus fuerit senatorum numerus, non certo constat, tamen supra 400. fuisse puto. Auctus postea ad noningentos a Cæs. Dictatore. Imo & supra mille, & quidem indignissimi numerabantur tempore Augusti.

Cæterum Senatores triplicis fuëre ordinis. Alii enim *Patricii*, alii *Conscripti*, alii *Pedarii*. Patricii hi maxime sunt, qui non solum a centum illis patribus, ante jactum fœdus cum Tatio Sabinorum rege, a Romulo lectis; verum qui quoque ab istis, qui Titio Tatio in societatem regni adscito, a Romulo veteribus adscripti, geniti sunt, ut ex Dionysio constat. Conscripti, postea regum, consulum, censorum decreto in senatum allecti sunt. Pedarii dicti sunt, qui non habebant sententiæ dictionem in senatu, sed in aliorum sententiam pedibus ibant; vel ut alii volunt, quod non sella curuli vectarentur in curiam. Auctore M. Varrone Pedarii sunt Equites Romani, qui amplioribus magistratibus functi, nondum tamen a censoribus in senatum lecti, senatores quidem non erant, sed quia honoribus populi functi erant, in senatum ipsis venire permissum erat, & sententiæ jus habebant. Non tamen rogabantur, sed quas sententias principes dixerant, in eas pedibus ibant: a quo pedarii, & eorum sententia pedaria dicta est. Gell. *lib.* 3. *cap.* 18. negat pedarios senatores appellatos propterea, quod sententiam in senatu verbis non dicerent, sed in alienam

senten-

ſententiam pedibus irent. *Quid igitur*, inquit? *quum ſenatusconſultum per deceſſionem fiebat, nonne univerſi ſenatores ſententiam pedibus ferebant? atque hæc etiam vocabuli iſtius ratio dicitur, quam Gabius Baſſus in commentariis ſuis ſcriptam reliquit. Senatores enim dicit in veterum ætate, qui curulem magiſtratum geſſiſſent, curru ſolitos honoris gratia in curiam vehi, in quo curru ſella eſſet, ſupra quam conſiderent; quæ ob eam cauſam curulis appellaretur: ſed eò ſenatores, qui magiſtratum curulem nondum cæperant, pedibus itaviſſe in curiam: propterea ſenatores nondum majoribus functos honoribus pedarios nominatos.* Ad hunc locum ita Gronov. *in ſuis notis & emendationibus. Vixerat quiſquam, opinor, ſenatorum, qui non aliquando pedibus iviſſet in ſententiam. Nunquid igitur omnes pedarii; Haud quaquam. Neque enim pedarii dicti, quotquot pedibus in ſententiam diſcederent, ſed qui tantum pedibus irent, aut rariſſime aliter; ſive ipſi non haberent fiduciam dicendi, ſive non rogarentur, ut qui eſſent in poſtremis ſcripti, ut Brutus accuſator vocatus, non quod non alii omnes nobiles adoleſcentes id officium reipub. aliquando præſtarent, quamtumvis invidioſum, ſed quod hic toties. Et quotidie, & nonnunquam inſontibus periculum faceſſeret, &* Alexand. ab Alexand. dier. *genial. lib.4. cap. 11. Senatores quoque qui honoribus functi eſſent, quippe curules geſſerant magiſtratus, curuli ſella in ſenatum, & curiam vehi, & cum ſceptris, ſi duces aut viri conſulares fuiſſent: qui vero non geſſiſſent, pedibus in curiam, & quod videbatur e repub. cenſere, & ideo pedarios nuncupari perſpectum eſt.* Siquidem ſi ſenatusconſultum per diſceſſionem fiebat, univerſi ſenatores pedibus ſententiam ferebant, ideoque omnes pedarii poſſent dici ſenatores. Per diſceſſionem ferebatur ſententia hoc modo. Mos erat apud Romanos, quando de aliqua re fieret ſenatusconſultum, ut primum rogarentur primarii ſenatores, civitatis principes, qui ſæpius de una eademque diverſas pronunciabant ſententias: fiebat vero S. C. in eam ſententiam,

quam

quam plures laudassent. Exemplum extat apud Cic. *epist.* 2. *ad famil.* ubi ita inquit. *Itaque cum sententia Bibuli prima pronuntiata esset, ut tres legati regem reducerent, secunda Hortensii, ut tu sine excercitu reduceres: tertia Volcatii, ut Pompejus reduceret.* Pronunciatis de rege reducendo differentibus senatorum opinionibus, in singulas discedebatur, ut quam plures probassent, cognosceretur, atque in eam *fieret. S. C.* Permittendæ dissensionis formulam invenimus apud Festum. *Qui hoc censetis hic transite, qui alia omnia in aliam partem.* Majoragius in suo de *Senatu Romano* libello cap. 2. quatuor senatorum esse genera statuit. *Patricios*, *Conscriptos*, *Allectos*, & *Pedarios*. Patricii ex ejus sententia sunt omnes vel majorum, vel minorum gentium, qui post L. Bruti institutionem a senatoribus patricii generis ducebant originem. Conscripti vocati sunt illi, qui consulum censorumve decretis in senatu essent scriptis notati. Quæ appellatio principium habuit ab ipso Junio Bruto, qui cum senatorum voluerit augere numerum, non solum ex patriciis, sed etiam equestri ordine, quosdam virtute ac nobilitate præstantes viros senatui adscripsit. Quam sententiam confirmare videtur Festus, cum inquit, *Allecti dicebantur, qui propter inopiam ex equestris ordine inter senatum assumpti fuisset.* Verum hoc discrimen in allectos, & conscriptos, quibusdam eruditis non arridere videtur, idque merito. Allecti enim in conscriptorum numero ponebantur, & conscripti vocabantur. Hinc Plutarchus in problem. *Cur senatores alios patres conscriptos, alios tantum patres appellabant? An eos, quos ab initio Romulus delegerit, Patres ac Patricios nominabant, quasi bonis parentibus natos, reliquos deinde ex plebe electos, & adscriptos in senatum Conscriptos vocitarunt?* Omnes scil. post Romulum in senatum coöptatos uno eodemque nomine conscriptos appellabant. Quæri solet etiam fueritne Senatoria dignitas magistratus, & exploratum est senatum magistratum non fuisse. Hinc distinguit Dionysius

nysius *dignitatem senatoriam* a *magistratu*, cum inquit? *Atque hinc quidem plebis opes creverunt: optimates autem multos patres antiquæ dignitatis amiserunt; cum & senatus, & magistratuum, & sacerdotiorum partem plebejis fecissent, & alia etiam ornamenta communicassent, quæ propria patriciorum fuerant.* Imo senator nullus legebatur ex ordine, nisi qui magistratum gessisset. Cui mori congruenter Cicero sanxit in legibus suis, *è magistratibus senatum esse oportere.* Festus eum dicit magistratum, qui in aliquâ est potestate constitutus, quique singuli authoritatem habent, ut Consul, Prætor, Proprætor. Senator autem nullam nisi in senatu sententiæ dicendæ potestatem habet. Universi autem totum reipub. sustinebant pondus. Ita ut non inconcinnè annotaverit Vent. Cæcus ad *h. t.* Senatum & paruisse magistratibus, & imperasse. Parebat, cum jussu cogebatur magistratuum: Imperabat cum Senatusconsultis magistratus obtemperabant.

Quanta autem fuerit Senatus auctoritas docet nos Livius lib. 1. *Quum sensissent ea moveri patres, offerendum ultro rati quod amissuri essent, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, ut non plus darent juris, quam retinerent. Decreverunt enim, ut cum populus regem jussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent? hodieque in regibus magistratibusque rogandis usurpatur idem jus, vi adempta: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum eventum Patres auctores fiunt.* Quid sit *auctorem fieri* tradit Paulus in *l. 3. ff. de auct. & cons. tut.* Etiamsi, inquit, *non interrogatus tutor auctor fuerit, valet auctoritas ejus, cum se id probare dicit quod agitur, hoc est enim auctorem fieri.* Quemadmodum antiqui vocabant *auctores mulierum*, sine quorum consensu, quæcunque egissent mulieres, rata non erant. Similiter quoque id juris patres habebant, ut tum demum rata essent, quæ populus jusserat, *si patres auctores fierent.* Auctoritas autem senatus, majestas populi dicebatur.

Cic.

Cic. *Philipp.* 3. *Tantus autem consensus est municipiorum coloniarumque Provinciæ Galliæ, ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majestatemque populi Romani defendendam conspirasse videantur.* Senatorii hujus ordinis ornamenta, quibus a cæteris præsertim Equitibus distinguebantur, fuerunt *Latus clavus*, & *Calceus lunatus*. Fuit latus clavus tunica purpura prætexta, latior tunica vulgari, atque longior, discintaque, cui toga superinduebatur ut tunicæ. Cum enim Romani cives omnes indistinctè tunica uterentur, contigit, ut tunica ordines distinxerit. Et alia fuerit tunica senatorum, alia civium. Horum sine clavi, illorum clavata, id est, claves purpureos intextos habens, qui iterum vel lati vel angusti. Illi Senatum, hi Equitum Romanorum fuêre. Lampridius in Alexandro. *Tum satis esse constituit, ut equites Romani a senatoribus clavi qualitate discernerentur.* Hinc quoque apud Papinium legimus *lib. 5. Sylv.*

Non sanguine cretus
Turmali, trabeaque Remi nec paupere clavo
Augustam sedem, & Latii penetrale senatus
Advena pulsasti.
Primaque patricia clausit vestigia luna,
Mox Tyrios ex more sinus, tunicamque potentem
Agnovere humeri.

Equitum autem erant turmæ, Trabea, & pauper sive angustus clavis, ideoque per Turmalem sanguinem, trabeam, & pauperem clavem, Equestrem explicat ordinem. Quare Martialis in Gelliam respuentem ordinis Equestris maritum *Epigram.* 17. *lib.* 4.

Dum proavos atavosque refers, & nomina magna
Dum tibi noster Eques sordida conditio est:
Dum te posse negas, nisi lato, Gellia, clavo
Nubere: nupsisti, Gellia cistifero.

Fuerunt autem clavi quasi flores seu nodi panno intesti, similes capitibus clavorum, & clavata fuit tunica, cui insuta purpuræ fragmenta, unde detrahi quoque & resui possent

possent, ut vult Manutius, & quoque Cic. *pro Sex. Rosc. Amer.* Contra vero Scaliger ad Varronem lib. 8. clavum vult fuisse plagulam, quæ ab humeris in pectus dimittebatur, ut erat ἐπωμὶς Græcorum, ut amuleta, numismata, quæ de collo suspendunt, ideoque non fuisse partem tunicæ. Quod affirmare videtur Horatius Satyr.

Nam ut quisque insanus nigris medium impedit crus
Pellibus, & latum dimisit pectore clavum.

Sed notandum, Senatores, cui laticlavii jus erat, tunicam laticlaviam cingere non consuevisse: quo fiebat, ut clavi purpurei, cum zonâ non constringerentur, caderent in pectus sive dimitterentur pectore. Secus in equitibus, qui cum cingerent tunicam, angusti clavi in pectus non descendebant, sed in sinu & supra ipsam zonam conspiciebantur. Vid. Quinctil. *lib.* 11. Usus autem clavorum a Tullo Hostilio Romanorum rege petendus, quem, ut inquit Plinius *lib.* 9. *cap.* 39. toga prætexta & latiore clavo e regibus primum usum Etruscis devictis satis constat.

Nec solum tunicæ, sed etiam suppellex lectorum, & mensarum latis clavis prætexebantur, ut apud Mart. Epigram. lib. 4. cap. 46.

Et lato variata mappa clavo.

Unde quoque apud Petronium. *Circaque oneratas veste cervices laticlaviam immiserat mappam.* Est autem mappa, qua inter scyphos & epulas utebantur, & pro se quisque afferebat.

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur.
Mart. *lib.* 12. *epigram.* 29.

His itaque mappis adsuti quoque fuëre clavi. Nec tantum purpurei, sed & aurei clavi commemorantur ab Ulpiano l. 19. *ff. de aur. argent. mundo*: ait enim, *Argento cedere, quod ad speciem argenti junctum est, quemadmodum & clavi aurei, & purpuræ pars sunt vestimentorum.* Et ex Pomponii sententia. *Etsi non sunt clavi vestimentis consuti, veste legata continentur.* Atque hinc auro clavatæ

 vestes

vestes apud Vopiscum, quarum usum Tacitus Imperator interdixit.

Denique ex omnibus constat alias esse *vestes clavatas* auro ac purpura; alias *aureas purpureasque*, quæ totæ auro textili aut purpura constant. Aliam quoque tunicam esse palmatam, aliam laticlaviam; non omnis etiam lati clavi tunica palmata erat. Palmata siquidem, quam triumphantes accipiebant, a latitudine quidem clavorum ita dicebatur, non tamen inde omnes tunicæ laticlaviæ palmatæ fuëre: postea enim a genere picturæ palmata dicta fuit, Festus. Ut enim toga picta olim purpurea, post picta fuit; sic tunica socia pictæ togæ olim latus clavus, post palmata, a genere picturæ vocata, & simul cum toga picta triumphantibus data. Sig. *lib.* 3. *de antiq. jur. civ.*

Alterum Senatoris ornamentum fuit *calceus lunatus*, qui senatorem quoque a plebe cæterisque ordinibus distinguebat. Calceorum usus per longa sæcula apud veteres non obtinuit; hinc initio reipub. Romanæ non tantum servi, sed & ipsi Senatores nudis pedibus incedebant, nisi necessitas cogeret, paulatim uti fasciis curalibus, & pedulibus; postea pedes tegendi non tantum mos invaluit, verum variis quoque calceamentorum formis fuëre usi: imo adeo calceandi luxus tandem Rempub. invasit, ut & argenteis, aureis & gemmatis pedes texerint calceis. Hinc de Cæsare Seneca, de alieno cultu, quo se ornabat, sermonem habens, inquit. *Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum: ajunt socculum auratum, imo aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse.* Et Eutropius cap. 9. *Eamque ob rem ornamenta gemmarum vestibus, calceamentisque addidit.* Calceamentorum porro genera fuëre duo, *Calceus*, & *Solea*; Calceus totum pedem texit, Solea plantam tantum. Verum calceorum, & solearum varia genera: a cæteris autem differebat Senatorum Calceus, utpote cui præter cætera ornamenta lunula erat adsuta, quibus, inquit vetus Scholiast. ad *Juv. Sat.* 7. *Discernuntur Patricii*

tricii a novitiis. Quod non obscure videtur hisce versibus annuëre Juvenal.

- - - *& nobilis, & generosus*
Ad positam nigræ lunam subtexit alutæ.

Et Martialis lib. 1. epig. 50.

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga,
Olidæve vestes murice.

id est, non aderant nobiles sive patricii Romani: & epig. 29. lib. 2. ubi de quodam servo literato ad equestrem dignitatem evecto.

Non extrema sedet lunata lingula planta,
Coccina non læsum cingit aluta pedem,

Pro *extrema*, alii legunt *externa*; quidam hesterna, id est, nova, ut notet hunc servum hominem novum, & hodie primum nobilitatum: novi enim homines sunt, qui primi e familia ad honores perveniunt. Sic *hesternos Quirites* Persius Sat. 3. vocat servos recens libertate donatos, pridie manumissos, & cives Romanos factos. Ligula enim illa, quæ in pede sedet, extrema a Martiali vocari nequit, quia hesternus ille eques heri atque hodie ad hanc evectus dignitatem, in quem invehitur Poëta, calceos patritios gestabat, quatuor corrigias sive ligulas habentes; quamobrem infima ligula, quę pedem tangit, extrema dici nequit, cum contra in calceis plebejis extrema erat, illi enim non habebant alias ligulas, quæ inter se implexæ usque ad suras ascendebant. Rub. *de calceo Senat.* hæc ligamenta enim ad suras portensa fuisse docet Virg. Ecloga 7.

Puniceo stabit suras evincta cothurno.

Lunula autem hæc apponebatur ei loco, ubi extremitates calceorum inter se coëunt, quæ in fronte calcei infixa, ubi pes incipit, præter nobilitatis significationem eum quoque habebat usum, ut claudendis adstringendisque inter se calceorum ausulis esset admodum commodus. Unde Statius

Primaque patricia clausit vestigia luna.

Fuit autem initio reipub. lunula una tantum calceo ad-

 posita,

posita, eaque vel ferrea, vel ærea, vel eburnea; donec profusior luxus rempub. invasit, quando non una, sed plures, eæque pretiosiores, utpote vel argenteæ, vel aureæ, vel etiam gemmeæ calceis assuebantur. Quare autem Patres illi, qui generis nobilitate a cæteris distinguebantur, lunulas calceis adsutas gestabant, variæ adferuntur rationes: Plutarch. *q.* 76. diversas enumerat; vel quod signum esset habitationis supra lunam; vel ut significarent genus suum ab Evandro repetere, qui ipse a luna ortum se diceret; vel ut secundis rebus elati ac superbientes, mutationis fortunæ in alteram partem admonerentur, lunæ videlicet exemplo, quæ primum recens e caligine emergit, deinde fulgore faciem splendiorem augescit illustrans: & cum splendescit pulcherrima, orbe pleno, iterum exuit lumen suum, & oculos spectantium fugit; vel ut obedientiæ assuescere discerent lunam imitantes, præstantiori parere non recusantes; quod quemadmodum illa secundas in illustrando orbe partes obit, Phœbei semper radiis intenta nitoris; ita ipsi quoque magistratibus obtemperarent, a quibus, & honorum, & potentiæ in se redundarent fructus. Verum magis viris doctis placet Isidori de significatione lunulæ opinio, qui putat *lunam non syderis in eis formam, sed notam centenarii numeri significasse, quod initio patricii tantum centum fuerint.* Et Zonaras, *Patricii*, inquit, *gestabant in urbe calceos urbanos forma litteræ* RHO, *ut a centum Senatoribus originem trahere viderentur, aut quod prima esset littera Romanorum.* His ergo ornamentis sive insignibus scil. lato clavo, & calceis lunatis ab aliis ordinibus distinguebantur, ut Equites annulo aureo, *Annuli distinxere alterum ordinem a plebe, ut semel cæperunt esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum.*

Præterea senatoribus fuit jus spectandi in orchestra. Equitibus vero in quatuordecim ordinibus theatri. *Cumque intercedentibus annis, Patribus Equitibusque, ac plebi Romanæ confusa loca fuissent, ubi spectarent, Corn.*

Scipione

Scipione & T. Sempronio coss. ludis Romanis per Ædiles Curules discreta loca senatoria a populo fuêre, ut suus cuique honos servaretur, lege cautum fuit, ut optimatibus subsellia proxima darentur. Quo tempore præcipua loca in orchestra Senatoribus data sunt, ubi in scena saltabatur, & chorus inducebatur. Podium imperatori & consulibus, proscenia & pulpita optimatibus, nonunquam Principi. Alex. ab Alexand. *dier. Genial. lib. 5. cap. 16.* Quidam Orchestram Pantomimorum saltibus dicatam fuisse contendunt, atque a græco verbo ὀρχέομαι quod significat *salio*, locum ita vocitatum volunt. Unde apud Isidorum lib. 18. cap. 44. *Orchestra* (inquit) *erat scenæ, ubi saltator agere posset aut duo inter se disputare, ibi enim Poëtæ, Comœdi, & Tragœdi ad certamen descendebant, iisque canentibus alii gestus edebant.* Hinc vetus Scholiastes ad *Juvenal. vers.* 178. *sat.* 3. dicit orchestram esse spatium chori, & saltatorum, & ad v. 47. *sat.* 7. vocat orchestram spatium in Theatro, quod Pantomimo saltanti vacat. Verum eorum potius sententiæ tanquam vero magis consentaneæ subscribo, qui Orchestram locum Senatui destinatum fuisse affirmant, in quo senatores spectaturi sedebant, & sua habebant subsellia, non destitutus testimoniis fide dignis. Sic apud Juvenal. Sat. 3. v. 178.

Æquales habitus illic, similesque videbis
Orchestram & populum.

Id est, optimates & plebem. Sic apud Sueton. in Nerone cap. 12. *Deinde in Orchestram senatumque descendit, & orationis quidem, carminisque Latini coronam, de qua honestissimus quisque contenderat, ipsorum consensu concessam sibi recepit.* Ex quò clare perspicimus populo Orchestram non patuisse. Et in Cæsare *cap.* 76. *Insuper prænomen imperatoris, cognomen patris patriæ, statuam inter reges, suggestum in Orchestra.* Et in Augusto cap. 35. *Servavitque etiam excusantibus insigne vestis, & spectandi in Orchestra, epulandique publicè jus.* Et clarius id pro-

bant, quæ apud Vitruvium legimus lib. 5. Architect. cap. 6. *Ex his trigonis cujus latus fuerit proximum scenæ, ea regione qua percipit curvaturam circinationis, ibi finiatur scenæ frons, & ab eo loco per centrum parellelos linea ducatur, quæ disjungat proscenii pulpitum, & Orchestræ regionem, ita latius factum fuerit pulpitum quam Græcorum, quod omnes artifices in scenam dent operam. In Orchestra autem senatorum sunt sedibus loca designata, & ejus pulpiti altitudo, sit ne plus pedum quinque, uti qui in Orchestra sederint, spectare possint omnium agentium gestus.*

Superest jam, cum per omnes ordinis senatorii partes percurrere nobis animus est, de jure ac modo senatus habendi & convocandi aliquid disputemus. Per quos Senatus more majorum haberi & consuli usus obtinuit, ex Gellio perspicimus, qui *lib.* 14. *cap.* 7. *ex Varrone* asserit Dictatorem, Consulem, Prætorem, Tribunum plebis, Interregem, Præfectum urbis, neque alios præter hos, jus habuisse facere senatusconsultum; quotiescunque usu venisset, ut si omnes isti magistratus eodem tempore Romæ essent, tum quo supra scripti ordine essent, qui eorum prior aliis esset, ei potissimum senatus consulendi jus fuisse. Addit deinde extraordinario jure tribunos quoque militares, qui Proconsules fuissent, item Decemviros, quibus imperium consulare tum esset, item Triumviros reipub. constituendæ causa creatos jus consulendi senatum habuisse. *Cap.* vero 8. quæsitum esse inquit, an Præfectus urbi latinarum causa relictus senatum habere posset, quod Junius negavit, propterea quod senator non erat, neque jus habebat sententiæ dicendæ, quum ea ætate præfectus fiat, quæ non sit senatoria. *M. autem Varro*, & *Attejus Capito* contrariam amplectebantur sententiam, & ajunt Præfecto urbi jus esse habendi senatus, quandoquidem & tribuno plebis jus senatus habendi erat, quanquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum.

His vero magistratibus, quibus senatusconsultum faciendi

ciendi jus erat, poteſtas etiam fuit intercedendi. *Poſtea,* inquit Gell. *cap.* 7. *lib.* 14. *ſcripſit de interceſſionibus, dixitque intercedendi ne ſenatusconſultum fieret, jus fuiſſe iis ſolis, qui eadem poteſtate, qua ii, qui ſenatusconſultum facere vellet, majoreve eſſent.* Locus autem ſenatusconſultus faciendi per Augurem conſtituebatur, & templum appellabatur, etiamſi prophanus eſſet. Auguris enim conſecratio locum aptum reddebat ad ſenatusconſultum habendum, poſt eam, licet antea prophanus, templum appellabatur, quamobrem in Curia Hoſtilia, & Pompeja, & poſtea in Julia, cum profana ea loca eſſent, templa fuiſſe per Augures conſtituta, ut in iis ſenatusconſulta more majorum juſta fieri poſſent. Gell: *dict. loc.* tradit. Loca iſta Senacula fuiſſe appellata docet Feſtus, inquiens; *Senacula Romæ tria fuiſſe, in quibus Senatus haberi ſolitus ſit, memoriæ prodidit Nicoſtratus in lib. qui inſcribitur de Senatu habendo. Unum ubi nunc eſt ædes concordiæ inter Capitolium & forum, in quo ſolebant magiſtratus, ut dicit, Tritinius cum ſenioribus deliberare. Alterum ad portam Capenam. Tertium intra ædem Bellonæ in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, Senatus dabatur.* Aliquando tamen fiebat ſub Dio vel Jove frigido, propter aliquam prodigii cauſam, ut cum nunciabatur de bove locuto, teſtante Plinio *lib.* 8. *cap.* 45. loco tamen inaugurato, ne ſenatusconſulta irrita forent, ut ſuperius diximus. De tempore vero habendi Senatus ita differit Gell. Senatusconſultum ante exortum aut poſt occaſum ſolem factum ratum fuiſſe. Opus etiam cenſorium feciſſe exiſtimatos, per quos eo tempore ſenatusconſultum factum eſſet. Certum tempus autem, quo Senatus haberetur, lege Pupia definitum, a M. Pupio Piſone lata, qua conſtitutum eſt. *Ne Senatus ab* XIX. *Kalend. Februarii ad uſque Kalendas Februarias haberetur. Ne niſi perfectis vel rejectis legationibus aliis de rebus Senatus haberetur* Cic. *lib.* 1. *epiſt.* 4. *ad famil.* Februario men-

ſe ſenatus frequens poſtulatis provinciarum, & legationibus audiendis dabatur. Imo lex Gabinia jubebat legatis quotidie Senatum dari Cic. *epiſt.* 12. *ad Q. Frat. Comitialibus diebus Appius interpretatur, non impediri ſe lege Pupia, quo minus habeat ſenatum; & quod Gabinia ſanctum ſit, & cogi legatis quotidie ſenatum dari.* Tranquillus in Auguſto ait cap. 35. *Sanxiſſe Auguſtum ne pluſquam bis in menſe legitimus ſenatus haberetur, Kalendis & Idibus, neve Septembri Octobrive menſe ullos adeſſe alios neceſſe eſſet quam ſorte ductos, per quorum numerum decreta confici poſſunt.* Legitimus autem vocatur, qui ſtatis & lege Pupia deſignatis diebus convocatis habebatur. vid. Cic. *lib.* 1. *epiſt.* 4. *ad Lentulum, lib.* 8. *epiſt.* 8. *ad Ciceronem.* Si præter ordinem ob incidentia aliqua negotia ſenatus cogebatur, edictus vel indictus dicebatur. Excipiebantur autem ſemper dies comitiales, quibus ſenatus haberi non poterat: Ideoque nec cogi vel indici. Cic. *ad Q. Fr. epiſt.* 2. *lib.* 2. *Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta eſt, conſecuti ſunt dies comitiales, per quos ſenatus haberi non poterat.* Cauſam hujus prohibitionis ex Jul. Capitolino colligimus *in Gordiano* ſcil. ne *ſenatores a ſuffragio ferendo avocarentur.* Excipiebantur quoque dies feſti, & ludi publici. Qui autem Senatum habiturus eſſet, prius hoſtiam immolabat, auſpiciumque capere conſueverat. Ita Appianus lib. 2. *Eſt vero mos magiſtratibus Senatum ingreſſuris, prius uti Haruſpicina.* Hinc Livius lib. 22. *Ita rebus divinis peractis de bello requepublica retulit dictator.* Auguſtus ſanxit, *ut priuſquam conſideret quiſque thure & mero ſupplicaret, apud aram ejus Dei, in cujus templo coiretur.* Quæ ejus ætatis conſuetudo fuit, cum ſerio quid ageretur, idque probatur ex Ovidio, cum uxorem docet quanam eſſet Livia ratione convenienda;

Sed prius impoſito ſanctis altaribus igni
Thura fer ad magnos vinaque pura Deos.

Quid autem ſi ſenatus haberetur in Curia? & ibi quoque

que fuisse aras existimat Casaubonus: quemadmodum in Julia Curia, ubi ara victoriæ. Præterea, ut superius diximus, Augures constituerunt plurimas curias templa esse. Prius autem de rebus divinis, quam humanis in Senatu referendum erat.

Notandum quoque neminem, senatu convocato, sententiam de aliqua re dixisse, nisi prius rogatum; ordinem vero in rogandis dicendisque sententiis describit Gell. *lib.* 4. *cap.* 10. Ante legem, quæ nunc de senatu habendo observabatur, ordo rogandi sententias varius fuit; alias primus rogabatur, qui a censoribus princeps in senatum lectus fuerat, alias qui designati consules essent. *Qui ordo in sententiis rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur consule designato, more majorum capiamus exordium.* Cic. *Philipp.* 5. *cap.* 13. Interdum consules, studio aut necessitudine aliqua adducti, quem iis visum erat honoris gratia, extra ordinem sententiam primum rogabant, alium tamen quam consularem virum rogari fas non erat. Ex qua consuetudine C. Julium Cæsarem in eo consulatu, quem gessit cum M. Bibulo, quatuor solos duntaxat extraordinem rogasse testatur Gellius, M. Crassum, deinde Cn. Pompejum, postquam Cn. Pompejo filiam desponderat. Et Cicero *in libro de senectute cap.* 18. testatur tantum honoris senectuti fuisse tributum, quod, ut quisque ætate antecedit, ita sententiæ principatum teneat: neque solum honore antecedentibus, sed iis etiam qui cum imperio sunt, id est, quibus senatus populusque Romanus exercitum dederat, qui nisi prius imperium deposuissent, ingredi urbem legibus vetabantur. Cum autem consul alter ambove retulissent, sententias rogati Senatores dicebant, consul eas pronunciabat, ut facta discessione, voluntas senatus appareret. Verum notandum quod refert Gellius *eod. loc.* Senatori jus fuisse, antequam sententiam de re proposita pronunciaret, ante quicquid vellet alius rei & quoad vellet,

diceret, quo contingebat, ut perficere nolentes quod proponebatur, vel de quo agebatur, diem dicendo eximerent, ut fecisse Catonem testatur, qui a Cajo Cæsare consule rogatus perficere nolebat rem, de quâ rogabatur, quod ea e repub. non videbatur, ejus rei gratia ducendæ longa oratione utebatur, eximebatque diem dicendo. Cum aliquis in dicenda sententia duas pluresve res complectebatur, eam si non omnibus placeret, postulabatur, ut divideret, scil. ut separatim de singulis referret. Observandum porro, suo loco quemque sententiam dixisse, primi sedebant magistratus majores Consules, Prætores, quod si censores in senatu, infra prætores locum habebant. Censura enim non magistratus erat perpetuus, sed quinto quoque anno creabatur, ad civitatem censendam sive lustrandam, unde lustrum quinquennii spatium significat; dictum autore Varro a *luendo*, id est, *solvendo*: quoniam in quinque annos olim prædia locari solebant, & quinto quoque anno tributa sive vectigalia exigebantur. Cum autem inter majores magistratus censoria dignitas numerabatur, supra minores magistratus in senatu sedisse dubitari nequit. Sequebantur deinde minores magistratus, Ædiles curules, Ædiles plebis, & Quæstores; tum qui magistratum gesserant, quisque suo ordine, Consularii, Prætorii, Ædilitii, Quæstorii: cum autem sententiam dicebant surgebant, & stantes pronunciabant opinionem.

Ita cæpit senatus se interponere.] Id est, Senatus cæpit se iterum immittere iis rebus, quæ potestati & autoritati, quæ sibi olim competebat, recuperandæ inserviebant. Ita enim apud Cic. in Vatinium. *Num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem Trib. plebis reperiri posse, qui se interponat, quo minus reus mea lege fias.* Idem ad Q. *Fr. lib.* 3. 20. 7. *De Ascanione tu vero ne quod voles facies, me nihil interpono, id intermisceo.* Itaque interponendo vel intermiscendo se senatus paulatim sibi pristinam autoritatem, & potestatem vindicavit, necessitate cogen-

te

ſte populus ſenatui favere, omnemque ad eum deferre reipub. curam neceſſe habebat, ſi ſibi aut reipub. conſulere vellet. Notandum itaque, hæc verba Pomponii non ita explicanda eſſe, quaſi ante hac ſenatus nullam curam habuerit: quippe ſuperius oſtendit, & ſub regibus, & poſt illorum exactionem magnam ſenatus fuiſſe autoritatem, & poteſtatem. Verum poſtremis temporibus, plebe reluctante, multum de ea fuit detractum, & imminutum, ita ut non tantam jam haberent, quantam occaſione præſentis neceſſitatis recuperarunt, ſcil liberam de omnibus rebus, quæ ad reipub. curam pertinebant, præterquam de gravioribus, (ut creandis magiſtratibus, ſanciendis legibus, quarum ferendarum auctores tantum fiebant, de bello indicendo, & ineundis fœderibus,) ſtatuendi, & quæ ſtatuta erant exequendi poteſtatem. Ita ut quicquid ſtatuiſſet, decreviſſet, & conſtituiſſet obſervaretur, & vim legis haberet, idque jus appellabatur ſenatusconſultum, non quod lex aliqua ſenatusconſultis legum vim, quemadmodum plebiſcitis tribuerat lex Hortenſia, verum neceſſitate cogente populus eandem ipſis vim tribuit, & quiquid ſenatus decreverat, ut legem obſervabat, niſi tale quid eſſet, quod plebis jus læderet, quo caſu ſalvum erat Trib. plebis jus intercedendi, qua interceſſione impediebant ne ſenatusconſultum vim & effectum ſortiretur. Itaque major poteſtas Trib. in prohibendo, quam ſenatus autoritas in conſtituendo vel decernendo. Hinc Gellius *lib.* 14. *cap.* 7. *Intercedendi ne ſenatusconſultum fieret, jus iis ſolis fuiſſe, qui eadem poteſtate, qua ii, qui ſenatusconſultum facere vellent, majoreve eſſent.*

Idque jus appellabatur Senatusconſultum.] Non ambigitur Senatum jus facere poſſe, ut inquit Ulpianus *l.* 9. *ff. de ll.* quamvis non potuerit facere legem, ſed tantum legi ſimilem conſtitutionem, vim legis habentem *l. unic. Cod. de Senatusconſ.* Lex enim eſt populi juſſum generale, penes quem privativè eſt legis condendæ poteſtas,

populi

populi autem appellatione, ut superius diximus, universi cives continentur, connumeratis etiam patriciis, & senatoribus. Hæc enim tria reliquerat Romulus populo commoda, magistratuum creationem, legum lationem, & belli ac pacis arbitrium, ita tamen, ut patres, dum hæc expediebantur, auctores fierent. Varia autem de Senatusconsultis annotanda occurrunt, & primum quidem examinandum nobis incumbit, qua ratione fiebat. Potestas juris faciendi, quam Ulpianus in dicta lege Senatui competere affirmat, non tantum novissimis obtinuit temporibus, sed ab imperii primordio derivanda, utpote ipso Romulo imperii conditore Senatui tributa, qui de ordinanda civitate, quam excitare in animum induxerat, sollicitus, ante omnia ad ea animum applicat, quæ ad ejus gubernationem pertinent, & ut superius diximus centum creat senatores, qui ob ætatem venerabilem Patres dicebantur, eorumque collegium sive concilium senatus dictum, cui tantum Romulum largitum fuisse potestatem apud Dionysium legimus, lib. 6. (*Scitis sane, legem nobis esse jam inde ab U C. quæ omnia in Senatus potestate facit, præter magistratuum creationem, legum lationem, & belli inferendi finiendique arbitrium, horum trium potestatem esse penes suffragia populi*) ut fere reipub. omnis administratio penes senatum esset, præter ea jura, quæ populo Romulus concesserat. Quod autem a senatu decretum jussumve erat Senatusconsultum dicebatur. *Senatusconsultum*, §. 5. *inst. de jur. nat. & gent. est quod Senatus jubet. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa, æquum visum est senatum vice populi consuli.* Verum hæc non ita debemus interpretari, quasi potestas senatusconsulta faciendi tum cœperit, cum populus ad eam multitudinem pervenerat, ut eum convocari esset difficile: quippe, ut modo diximus, Senatusconsultorum primordia vetustissima: sed & idem dicere vult Justinianus, quod Pom-

ponius,

ponius, ſcil. aucta populi multitudine, difficultas conveniendi ad Senatum curam reipub. deduxit permittente populo, quæ Pomponii relatio minus accurata videtur; nam apparet ex Hiſtoriis poteſtatem populi ad Senatum tranſlatam aſtutia Cæſarum. Senatus enim potentiam augendo ſuæ ſerviebant, ut videre eſt. Hinc paulatim jura populi imminuebant. Cæſar dictator jus comitiorum non in totum populo ademerat, ſed cum eo partitus erat, Suet. *in Jul. cap.* 43. Tiberius autem jus antiquum populo ademit, & ſub ejus imperio Comitia e Campo ad ſenatum tranſlata, Tacit. 1. *Annal. cap.* 15. Niſi dicamus Pomponium hoc ſignificare voluiſſe, quod ſuperius diximus, nimir. Senatum non nova quædam jura ſibi arrogaſſe, vel acquiſiviſſe, ſed tantum priſtinam recuperaſſe poteſtatem auctoritatemque poſtremis illis mutatis Reipub. temporibus labefactatam, propter frequentes tribunorum interceſſiones, & patrum cum plebe diſcordias, quia in tanta turba hominum difficile erat in unam eandemque convenire ſententiam, propter varia hominum deſideria; quot enim homines tot fere ſententiæ, quas ad unam redigere conſonantiam hoc opus, hic labor eſt; naturalis enim hominum ad diſſentiendum facilitas, ut idem inquit Pomponius *l.* 17. *ff. de receptis arbitr.* Cum itaque plebs animadverteret illa cum ſenatu certamina reipub. interitum portendere, reverſa in concordiam cum ſenatu, veterem curam, & auctoritatem, permittente propter communem ſalutem populo, ſenatus recuperavit, & quod ſenatus decrevit ac conſtituit pro lege habuit. Ut autem ſenatusconſultorum vetuſtiſſima probemus primordia, Dionyſium citamus, qui eorum quædam nobis exhibet exempla: Quorum unum eſt, ut Sabinæ mulieres ad gentiles ſuos urbem obſidentes, reconciliationis cauſa proficiſcerentur. *Factum eſt*, inquit, *Senatusconſultum, ut quotquot Sabinæ haberent prolem, his domi apud maritum relictis pueris, liceret legationem ad ſuos*

popu-

populares suscipere. lib. 1 *.cap.* 82. Alterum fuit de interregibus creandis. Tertium cum decreverunt, ut cum populus regem jussisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent. Liv. *lib.* 1. *cap.* 17. Dionys. *dict. lib.* Quartum cum plebs regem creandi potestatem a Senatu sibi delatam, senatui concessit, jussitque ut senatus decerneret, qui Romæ regnaret, pro potestate itaque sibi data, Numæ Pompilio regnum deferendum decreverunt. Qua autem ratione senatusconsulta fiebant, de ea superius quædam disputavimus. Inquit autem Gellius Senatusconsultum fieri duobus modis, aut per discessionem si consentiretur, aut per sententias singulorum exquisitas, id est, per suffragia: Consul, vel is cui senatum habendi jus erat, convocato senatu, cum causam convocandi retulisset, rogabat sententias, eo ordine quem servare volebat qui senatum convocasset, modo e consulari esset gradu, quem primus rogabat, ut diximus. Verum notatu digum, quod tradit Suet. *in Jul. Cæs.* consuetudinem obtinuisse, ut quem ordinem in rogandis sententiis tenuisset *Kalend. Jan.* eundem toto observaret anno. Pronunciatis opinionibus, eam quam magis e republica fore putabat, primam pronunciabat, & rogabat ut senatus judicaret hisce verbis. *Qui hoc censetis illuc, transite, qui alia omnia in hanc partem*; quibus verbis præibat ominis causa, ne diceret, qui contrariam sentiret. Hinc *ire in alia omnia, transire*; pro contrariam sententiam amplecti. Postquam igitur rogasset Consul vel qui senatum convocasset, ut dicessionem facerent, ipse primus, facta discessione, alii deinde, in quam quisque partem, quam probabat, transibat. Discessione facta, numerabantur Senatores ab utraque parte stantes, ex quorum numero apparebat voluntas senatus, & quod plures approbassent, in eam fiebat senatusconsultum, præsertim si major pars sententiam a Consule pronunciatam amplectebatur. Sin minus, contingebat sæpius, ut res, de qua agebatur, omnino abjiceretur,

ceretur, vel in aliud tempus rejiceretur, quæ interjecto tempore iterum propoſita, comprobabatur ſæpiſſime. Ex quibus perſpicimus ex conſulis aliorumque, quibus ſenatus conſulendi jus erat, fere arbitrio pependiſſe ſenatusconſultum. Quippe ſuperius diximus iiſdem magiſtratibus, quibus ſenatusconſulti faciendi jus erat, poteſtatem etiam fuiſſe impediendi, ne ſenatusconſultum fieret.

Quando autem is, qui ſenatum habebat, rogabat ſingulos ſenatores, quid de re propoſita ſentiret quiſque, eorumque ſingulas exquireret ſententias, appellabatur ſimpliciter ſenatusconſultum. Si ſenatusconſultum per diſceſſionem factum dicebatur, non rogabantur neque dicebat quiſque ſententiam, ſed tantum pedibus in eam partem ibant, quam probabant, unde pedibus ire in ſententiam apud Cic. & Livium toties. *Cum Senatusconſultum per diſceſſionem forte fieret, tranſeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, ſecutus eſt nemo* Suet. *in Tib. cap.* 31. Addit forte per diſceſſionem, ut diſtingeret ſenatusconſultum per diſceſſionem ab eo, quod exquiſitis ſingulorum ſentententiis ſimpliciter Senatusconſultum, non additis verbis per diſceſſionem, diceba-tur. Hinc Cic. *Philipp.* 3. *cap.* 9. *Ac quæ ſine cauſa videretur edixiſſe, ut ſenatus adeſſet, cum de repub. relaturus fuiſſet: allato nuntio de legione quarta, mente concidit: effugere feſtinans ſenatusconſultum de ſupplicatione per diſceſſionem fecit, cum id factum eſſet antea nunquam.* Notandum vero nullum ſenatusconſultum potuiſſe fieri diſceſſeſſione non facta, in omnibus diſceſſio erat neceſſaria: ſed alia fiebant per diſceſſionem non dictis neque rogatis, vel exquiſitis ſententiis; alia ſcrutatis, vel auditis ſingulorum ſententiis: ambo per diſceſſionem fiebant, & hac ratione facile Tuberonem cum Varrone conciliare poſſumus, quos a ſe invicem diſſentire putat Gell. *lib.* 14. *cap.* 7. propterea fortaſſe quod vel non intellexit vel quod rejecit illam loquendi formulam ex Varrone relatam, quod ſcil ſenatusconſultum fit, vel per diſ-

cessionem, si consentitur, aut si res dubia esset, per exquisitas singulorum sententias. *Hæc enim*, inquit, *parum convenire cum eo, quod Atejus Capito in conjectaneis scriptum reliquit. Nam in libro ducentesimo quinquagesimo nono Tuberonem dicere ait, nullum senatusconsultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatusconsultis, etiam in iis, quæ per relationem fierent discessio erat necessaria: idque ipse Capito verum esse affirmat.* Et sine dubio quoque Varro, licet non addidit per discessionem, quando de senatusconsulto per suffragia facto sermonem habet, etiam id adeo necessarium existimat, ut sine ea nullus posset fieri senatusconsultum, quamobrem non opus erat ejusdem vocis repetitione. Discessione facta, & exquisitis singulorum sententiis, Senatusconsultum scribebatur. Quum autem scriberetur, moris erat, ut ea res, de qua sententiæ rogatæ erant, summatim exponeretur. Scribebantur autem non omnium nomina, qui senatusconsultum probaverant, sed eorum potissimum, quorum nomina auctoritatem, & pondus senatusconsulto adderent, vel quorum auctoritate Senatusconsultum factum erat, qui præter cæteros ita decerni conati erant. Quæ Senatusconsulta auctoritates dicebantur, quasi senatusconsulti auctoritas in eo esset posita, si per claros viros videatur scriptum. *Aliquando tamen sæpe re dilata, & graviter acta, & plane perspecta, Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum decedere post Kalendas Martias placeret, senatusconsultum quod tibi mihi factum est, auctoritatesque perscriptæ.* Epist. Cæli ad Cic. 3. & Cic. de orat. ubi de L. Crasso sermonem habet, *Permulta cum vehementissimo contentione animi, ingeniique virium, ab eo dictum esse constabat, sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis, & gravissimis verbis, ut populo Romano satisfieret, nunquam senatusconsultum reipublicæ, ne fidem defuisse ab eo dictum, & eundem, id in auctoritatibus præscriptis extat, scribendo admisisse.* Extat in prædicta Cælii epistola integra senatusconsulti

formula,

formula, cui ſcribendo adfuerunt vix duodecim Senatores; cum, ut ſcribit Livius, *ſenatusconſultum fieri potuerit, ſi centum non minus in ſenatu eßent.* Pædianus in Corneliana, *Lege Cornelia cautum fuiſſe,* inquit, *ne quis in ſenatu ſolveretur legibus, niſi ducenti adfuiſſent.* Imo poſtea ſenatores quadringentos in ſenatu adeſſe oportebat, Dio. *lib.* 54. Occaſionis prædictæ formulæ movet quæſtionem Paulus Manutius, in eleganti ſuo tractatu *de Senatu Romano.* Cur in illo ſenatusconſulto, cujus formula in dicta Cælii epiſtola ad Ciceronem extat, invenimus eorum nomina, qui ſcribendo affuerunt, bis poſita? cum moris tantum fuerit, ſemel ea ſenatusconſultis adſcribi, idque in capite, vel in principio, quæ tamen in fine repetita ex Cœlii epiſtola perſpicimus. Non abs ratione erit, ut eam, quamvis ſatis prolixam, deſcribamus; tum ut rei veritas magis eluceat; cum etiam ut ratio ſenatusconſulti faciendi, & ſcribendi cuique hæc legenti ſit magis perſpicua. Ita ſeſe habent S. C. verba. *S. C. auctoritas. Pridie Kalend. Octob. in æde Apollinis, ſcribendo affuerunt,* (erat hæc ſolennis formula, quam præmittebant Senatusconſultis) *L. Domitius Cn. filius Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius, Lucii F. Pomt. Annalis, C. Septimius T. F. Quirina, Cajus Luccejus C. F. Pup. Hirrus, Scribonius, C. F. Pop. Curio, L. Attejus, L. F. An. Capito, M. Oppius, M. F. Terentina, Quod M. Marcellus Conſul, V. F.* verba fecit, *de provinciis conſularibus.* D. E. R. I. C. (de ea re ita cenſuerunt) *uti L. Paulus, Q. Marcellus Conſules, cum magiſtratum iniißent, ex a. d. x. Kal. Mart.* (Ex ante diem *Kal. Mart.* uti veteres fuiſſe locutos probat Manutius, non ante diem, ex epiſt. 17. *lib.* 3. *ad Att.* Nuncii nobis triſtes, nec varii, venerant ex ante diem Non. Jun.) *quæ in ſuo magiſtratu futuræ eſſent, de conſularibus provinciis ad Senatum referrent, neve quid prius ex Kalendis Mart. neve quid conjunctim de ea re referretur a conſulibus, utique ejus*

rei causa per dies comitiales senatum haberent, S. Q. C. (senatusque consultum) *facerent: &, cum de ea re ad senatum referreretur a coss. eorum, qui in CCC. judicibus essent, se adducere liceret. Si quid de ea re ad populum, ad plebemve lata opus esset, ut Serv. Sulpicius, M. Marcellus coss., prætores, tribunique pleb. quibus eorum videretur, ad populum plebemve ferrent, quod ii non tulissent, uti, quicunque deinceps essent ad populum plebemve ferrent. I. V. Prid. Kalend. Octob. in æde Apollinis, scrib. adfuerunt. L. Domitius, Cn. F. Ahenobarbus, Q. Cæcilius, Q. F. Metellus Pius Scipio, L. Villius, L. F. Pomt. Annalis, C. Septimius, T. F. Quirina, C. Scribonius, C. F. Pop. Curio, L. Attejus, L. F. An. Capito, M. Oppius, M. F. Terentina. Quod M. Marcellus Cos. V. F. D. E. R. I. C. Senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi, impediendi, moram afferre oportere, quominus de R. P. Q. P. ad senatum referri senatusque consultum fieri possit. Qui impedierit, prohibuerit, eum senatum existimare contra rempub. fecisse. Si quis huic Senatusconsulto intercesserit, senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum populumque referre. Huic Senatusconsulto intercessit.* C. Cœlius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa. *Item Senatui placere, de militibus, qui in exercitu C. Cæsaris sunt: qui eorum stipendia emerita aut causas, quibus de causis missi fieri debeant, habeant, ad hunc ordinem referri, ut eorum ratio habeatur, causæque cognoscantur. Si quis huic S. C. intercesserit, Senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum populumque referri.* Huic S. C. intercessit, C. Cœlius, C. Pansa, tribuni pleb. *Itemque Senatui placere, in Ciciliam provinciam, in octo reliquas provincias, quas prætorii pro prætore obtinerent, eos, qui prætores fuerunt, neque in provincia cum imperio fuerunt, quos eorum ex S. C. provincias ire oporteret, eos sortito in provincias mitti placere. Si ex eo numero, quos ex S. C. in provincias ire oporteret, ad numerum non essent, qui in eas Provincias proficiscerentur: tum*

tum, uti quodque collegium primum prætorum fuiſset, neque in provincias profecti eſſent, ita ſorte in provincias proficiſcerentur. Si ii ad numerum non eſſent, tunc deinceps proximi collegii, qui prætores fuiſſent, neque in provincias profecti eſsent, in ſortem conjicerentur, quoad is numerus effectus eſset, quem ad numerum in provincias mitti oporteret. Si quis huic S. C. interceſſit, auctoritas perſcriberetur. Huic Senatusconſulto interceſſit C. Cælius, C. Panſa tribuni plebis. Hujus ſenatusconſulti occaſione quærit Paulus Manutius in dicto tractatu; cur in eo eorum nomina, qui ſcribendo affuerunt, bis ponantur? Quippe ſi ſemel, inquit, tantum in ſingulis ſenatusconſultis ſcribebantur, fugit me rationem, quare in hoc bis; ſin quot erant capita ſenatusconſulti, toties adſcriberentur, cur in hoc, in quo quatuor habentur capita, bis tantum, & non quatuor? Quod ſi quis non quatuor capita, ſed quatuor Senatusconſulta eſſe dicat, quare igitur non quater nomina ſenatorum adſcripta ſunt? Quod ſingulæ partes non debeant conſiderari, quaſi tot eſſent Senatusconſulta, ſatis indicat numerus ſingularis, *Senatusconſultum, quod tibi mihi factum eſt*; unius tantum Senatusconſulti mentionem facit Cœlius. Præterea una tantum præcedit formula, quæ ſingulis ſenatusconſultis præponebatur. Scio ſingula capita ſenatusconſultum appellari in dicta epiſtola, ſed hoc idem quaſi legem pro legis capite in *orat: pro Cluentio* diceret. Si quatuor ſint partes, quare non ſingulis partibus adſcribuntur nomina? ſi unum tantum ſenatusconſultum, quaré non ſemel tantum ponuntur? Fatetur hanc dubitationem ſe torquere. Ad tollendam autem hanc difficultatem putat, & ante, & poſt ſenatusconſulta ſenatorum nomina ſcripta fuiſſe; ſcilicet, ſi non intercedebatur, nam tum revera ſenatusconſultum erat. Quod ſi intercedebatur, non dicebatur ſenatusconſultum, ſed auctoritas. Quamobrem merito huic ſenatusconſulti parti auctoritates adſcriptæ ſunt, quia nemo ei interceſſerat,

cesserat, ideoque revera senatusconsultum erat. Ad cæteras senatusconsulti partes nulla adposita sunt nomina sive auctoritates, propterea quod iis intercessum est; ideoque senatusconsulti vi & effectu, sive nomine caruerunt. Verum merito dubito, num vero sit consentanea hæc Manutii conjectura; propterea quod eorum nomina, qui scribendo affuerunt, nunquam post, sed semper ante senatusconsulta fuerint posita, unde præscriptæ dicuntur auctoritates, quæ præscribebantur in capite Senatusconsulti. *Primis Senatusconsulti versibus poni semper solebant nomina eorum, qui scribendo affuissent,* inquit Brisson. *de formul. lib.* 2. Unde legimus apud Cic. *de orat.* *Ut populo Romano satisfieret, nunquam senatusconsilium Reipub. nec fidem defuisse ab eo dictum, & eundem, id quod in auctoritatibus præscriptis extat, scribendo adfuisse.* Et in *Agraria.* 2. *Collegas suos adscriptores legis agrariæ non repudiabit, a quibus ei locus primus invidiæ in præscriptione concessus est.* Sic quoque in *epist.* 2. *lib.* 5. *ad Fam. Jam illud S. C. quod eo die factum est, ea præscriptione est* (habuit tot clarorum, & magnorum virorum præscripta nomina) *ut, dum id extabit, officium meum in te obscurum esse non possit.* Hinc legendum in epist. Cœlii *auctoritates præscriptæ.* Cum ex hisce perspicimus moris fuisse, ut præscriberentur nomina, idque semel tantum in principio, persuadeo mihi, secundam solennem senatusconsulti formulam, ad sequentes auctoritates perscriptas, a prima S. C. parte, quæ revera senatusconsulti nomine, utpote cui nemo intercesserat, appellatur, separatas & distinctas pertinuisse. Nuspiam quod scio legi, auctoritatibus nomina eorum, qui scribendo affuerant, apponi moris non fuisse. Nam licet decretum senatus irritum redderet intercessio, tamen inscribi solebat publicis tabulis; propterea quod testata hisce senatus voluntas, auctoritatem quandam habere videbatur. Impedito enim intercessione senatusconsulto, extare tamen senatus sententiam

suam

ſuam voluit. Teſtis eſt Livius *lib.4.cap.57. Si quis intercedat S. C. auctoritate fore contentum.* Et in deſcripto Senatusconſulto. *Si quis huic S. C. interceſſerit; ſenatus placere auctoritatem perſcribi, & de ea re ad ſenatum populumque referri.* In ea itaque auctoritas a ſenatusconſulto differt, quod neque executioni mandari poterat, neque populum obligabat Senatus decreto obtemperare ac morem gerere, revera tamen erat Senatus decretum ſive conſultum legitimum, & perfectum, ſcil. legitimo loco, die, habitum a magiſtratu, cui ſenatum habendi jus erat, præſentibus tot ſenatoribus, quot adeſſe legibus cautum erat, ſed vi obligandi, ideoque nomine ſenatusconſulti deſtitutum interceſſione trib: erat: & quemadmodum publicis quoque inſcribebatur tabulis, ut conſtaret voluiſſe quidem, & auctores fuiſſe ſenatum, ſed intercedente tribuno non potuiſſe; Ita præſcribebantur nomina ſive auctoritates eorum, qui ſcribendo aderant, ſive qui magna auctoritate pollentes propter ſingulares animi dotes potiſſimum ſuaſerant, ut ejuſmodi ſenatusconſultum fieret. Quando ſenatusconſultum per interceſſionem tantum irritum reddebatur, alia omnia requiſita aderant ſenatusconſulto faciendo neceſſaria: ideoque addebatur, ut in dicto S. C. videre eſt, *Huic S. C. interceſſit C. Cœlius, C. Panſa. tribb. plebis.* Quippe ſunt & alia impedimenta, utpote ſi non legitimus ſenatorum numerus aliquid decreviſſet, vel cum ſenatus alieno loco aut tempore, aut non legitime edictus habitus eſſet, ſenatusconſultum irritum erat, extare tamen ſententiam volebat ſenatus, ideoque auctoritas perſcribebatur: ut conſtaret de voluntate, & ſententia eorum, qui tunc adfuiſſent, & ſine dubio eorum quoque adſcripta fuêre nomina.

Verum poſſet aliquis objicere illud Manutii, cur huic parti potius, & non cæteris adſcripta ſint eorum, qui ſcribendo adfuerunt, nomina. Quod ideo factum conjecturari licet, quia Senatusconſultum, ſive ea pars, cui

nemo intercesserat, ideoque verum senatusconsultum erat, separat a cæteris partibus, quibus intercedebant tribuni plebis, ideoque auctoritates dicebantur, & sufficiebat primæ earum parti, cujus ejusdem conditionis & reliquæ erant, adscribi eorum nomina, qui vehementer concupierant, ut de iis rebus senatusconsultum fieret, & scribendo adfuerant. Quod idem in Senatusconsultis observatum fuisse opinor, ut tantum in principio auctoritates apponerentur, licet plures partes complectebantur, nam omnibus æqua conditio nullo intercedente. Hæc mea quidem sententia, licet aliis aliter opinari. Senatusconsulta scripta olim arbitrio consulum supprimebantur, vitiabanturque. Hinc postea a coss. Valerio & Horatio institutum est, ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrerentur. Liv. *lib.* 3. *cap.* 55. Docet autem Cicero Philipp. 5. *cap.* 4. postea senatusconsulta ad ærarium fuisse delata, cum inquit. *Neque solum commentariis commentitiis, chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum, quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere diceret: sed etiam senatusconsulta, pecunia accepta, falsa referebat: syngraphæ obsignabantur: senatusconsulta, tanquam facta, ad ærarium deferebantur.* Quod erat in templo Saturno dicato, cujus sub custodia erant pretiosissimæ res Romanorum. *Quasi tutissimum videretur ejus Dei numine, quo regnante, aureo illo seculo, nulla vis illata, nullum furtum factum, nihil omnino facinoris esset commissum.* Manut. *de Senat. Rom.* Suet. *in Aug. cap.* 94. *Autor est Julius Marathus, ante paucos, quam nasceretur menses, prodigium Romæ factum publice, quo denuntiabatur regem pop. Rom. naturam parturire: Senatum exterritum censuisse, nequis illo anno genitus educaretur: eos qui gravidas uxores haberent, quo ad se quisque spem traheret, curasse ne senatusconsultum ad Ærarium deferreretur.* Eò enim delatum non erat ultra in potestate senatus; ideoque nil ex illis absque nova ad populum rogatione

gatione mutari poterat. Nec rata ſenatusconſulta donec eo delata, interea auctoritas dicebatur. Quamobrem quiſque curabat ne ad Ærarium deferreretur, ubi delato, coactus eſſet vi ſenatusconſulti, partum, cui quiſque augurium illud applicabat, abjicere, & ſemetimpſum vana hac ſpe fruſtrari. Vid. Tacit. *lib.* 3. *cap.* 51. De impediendi Senatusconſulti ratione ſupra egimus; niſi quod addamus vetuſtis temporibus jus non fuiſſe Tribunis curiam intrare, ſed ante valvas poſitis ſubſelliis decreta patrum examinaſſe, quæ ſi approbaſſent litteram T ſubſcripſiſſe, qua nota ſignificabant, ſe decreta patrum habere rata: quod poſtea mutatum; nam tempore Ciceronis poterant curiam intrare, imo & ante, cum ex patribus, & conſularibus viris tribunos pl. creavêre: donec tandem lex lata eſt, ne tribunus plebis quis crearetur, niſi qui ante ſenator fuerit, ita ex ſenatu tantum creabantur, & curiam ingredi poterant, ſcil. ut ſenator. Quanquam & vetuſtis temporibus curiam vel Senatum ingreſſi, L. Valerio & M. Horatio coſſ. vi expelli non potuerint, quoniam lege cautum erat. *Ut qui tribunis plebis, Ædilibus, judicibus, decemviris nocuiſſet, ejus caput Jovi ſacrum eſſet.* Cic. orat. *pro Sextio* hoc amplius notat, eam fuiſſe tribunatus ſanctitatem, ut non modo contra vim & ferrum, ſed & contra verba, & interfationem legibus ſacratis eſſent armati. Poterant, ut modo diximus, intercedere tribuni, poterant & omnes quoque magiſtratus, quibus ſenatum habendi jus erat; impedimento & ſenator erat ne ſenatusconſultum fieret, cum conſuli dicebat, *Numera ſenatum*: quippe nihil decerni, vel conſtitui poterat, niſi certus ſenatorum adeſſet numerus, legibus ſtatutus. Erant & alia impediendi rationes, quas ſupra enumeravimus. Numerus ſenatorum ad ſenatusconſultum faciendum neceſſarius, non ſemper idem fuit, aliquando L. fuerunt, ut videre eſt apud Liv. *lib.* 9. Lege Cornelia poſtea cautum, ne quis ſenatu ſolveretur, niſi ducenti adfuiſſent. Poſtea & 400. adeſſe

esse oportuisse, diximus sup. ex Dionys. *lib.* 54. Senatusconsultum aliquando largiorem & amplam, aliquando restrictam magis ac limitatam, aliquando uni, vel utrique consuli, nonunquam pluribus tribuebat potestatem. De hoc Cic. 1. Catil. 4. *Decrevit* ait *quondam senatus, ut L. Opimius consul, videret nequid respub. detrimenti caperet: nox nulla intercessit, interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis.* Utrique consuli ut apud. Saluft. *in Bel. Catilin. cap.* 19. *Itaque quod plerumque, inquit, Senatus decrevit, darent operam coss. ne quid Respub. detrimenti caperet. Et potestas more Romano magistratui maxima permittitur, excercitum parare, bellum ingerere, coërcere omnibus modis socios atque cives, domi militiaque imperium atque judicium summum habere, aliter sine populi jussu nullius earum rerum consuli jus est.* Ubi autem grave aliquod periculum Reipub. imminebat, ad illum extremum S. C. inquit. Cæsar *lib.* 1. *de bel. civ.* decurrebatur, *quo nisi in ipso pene urbis incendio atque desperatione omnium salutis, nunquam ante descensum est. Dent operam Consules, Prætores, Tribuni pl. quique pro Consulibus sunt ad urbem, ne quid Respub. detrimenti capiat.* Quæ verba amplissimam, & absolutissimam consulibus cæterisque magistratibus, qui Senatusconsulto continentur, dabant potestatem; cum & exercitus conscribendi, & bellum gerendi jus complectebatur, quod tantum populo competebat, idque privativè ut ita dicam, exclusis cæteris magistratibus. Dictatori quoque absoluta concedebatur potestas, ita ut penes eum liberrimum idque summum esset imperium, ita ut cæteris magistratibus, eo tempore quo dictatura exercebatur, nulla prorsus potestas esset circa ea, quæ Reipub. moderamen spectabant, Dictatori incumbebat cura, *ne quid Respub. aliquid detrimenti caperet.*

§. 10. *Eodem tempore & magistratus jura reddebant: & ut scirent cives, quod jus de quaque re quisque dicturus esset: seque præmuniret:* edicta *proponebant, quæ edicta prætorum* jus honorarium *constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore prætoris venerat.*

M*Agistratus jura reddebant.*] Sig. de *antiq. jure civ. Rom.* vocat *magistratus* potestates omnes eorum, qui res humanas, quæ quidem ad Rempub. spectant, publica autoritate gerunt. Festus *magistratum* vocat eum, qui in aliqua potestate est constitutus, *ut Consul, Proconsul, Prætor, Proprætor*, & alii qui civitates & provincias regunt; nimirum, qui domi & in pace administrabant Rempub. quippe de illis, qui bellis præsunt, imperia dicuntur. Quamobrem Suet. in Cæsare *cap.* 53. *imperia* & *magistratus* distinguit. *Abstinentiam* (inquit) *neque in imperiis, neque in magistratu præstitit.* Notandum tamen quod magistratibus quoque imperium tribuatur, scil. *mixtum* & *merum*, ut videre est *in l.* 3. *ff. de jurisdict.* verum hoc sensu significat imperium, majorem prehendendi, & graviorem coërcendi potestatem, quam Consules aliique majores magistratus habebant. Hinc Varro apud *Gell.* ita scribit. *In magistratu habent alii vocationem, alii prehensionem, alii neutrum. Vocationem ut Consules, qui habent imperium*, &c. Et in *l.* 2. *ff. de in jus vocand. In jus vocari non oportet, neque Consulem, neque Prætorem, neque Præfectum, neque Proconsulem, neque cæteros magistratus, qui imperium habent, qui coërcere aliquem possunt*; nimirum graviori coërcitione, quam cæteri magistratus, qui tali imperio ornati non sunt; quales sunt magistratus minores. Aliter

imperium significat, excercitum habendi, & belli gerendi facultatem: Quod valde ab eo, de quo jam sermo est, differt; illud enim in urbe, hoc nisi extra urbem exercetur. Qui illud habet, nullo alio honoris nisi magistratus titulo insignitur; hoc qui adeptus est, Imperatoris quoque nomen sibi vendicat: illud civile, hoc militare est. Interjecto tempore varii in Rempub. magistratus illati sunt. Cum Respub. a regibus gubernaretur, omnia ab eorum pendebant nutu. Penes illos summum jus vitæ & necis, omneque belli imperium fuit. Penes eosdem universa residebat jurisdctio, ut testatur Dinonys. Halicarnaß. *lib.* 2. *cap.* 14. ubi inquit. *Regi quidem eximia fuerunt munia hæc, primum ut sacrificiorum, & reliquorum sacrorum penes eum esset principatus, perque eum gereretur, quicquid ad placandos Deos attinet. Deinde ut legum & consuetudinum patriarum custodiam haberet: Omnisque juris quod vel natura docuit, vel pacta & tabulæ sentiunt, curam ageret, ut de gravissimis delictis ipse decerneret, leviora permitteret Senatoribus, providendo interim ne in judiciis peccaretur, ut senatum cogeret, populum in concionem vocaret, & præterea summum in bello imperium.* Nonnulla plebi ex propria voluntate commisit, ita tamen ne in illis, quæ illius curæ commendaverat, absolutam haberet potestatem; nam quandocunque vellet, poteret ea revocare & plebi adimere: quippe nullo pacto vel contractu intercedente ea sibi acquisiverat, verum princeps ex liberalitate sua quædam ipsis concesserat administranda. Exactis vero regibus, duo creati sunt Consules, in omnibus pari cum regibus potestate atque imperio: præterquam quod illi perpetui, hi annui; ille solus, hi duo. *Ne tanta potestas mora vel solitudine corrumperetur*, ut inquit Flor. *Maxima libertatis custodia est, si magna imperia diuturna esse non sinas, & temporis imponatur modus, quibus juris non potes.* Liv. *lib.* 2. *cap.* 1. Cum autem nimis magnum & amplum Consulum imperium plebi videretur, de eo in dies magis

gis magisque detraxerunt. Primus Valerius Publicola (a colenda plebe ita dictus) lege sanxit, *ut a magistratu ad populum cuivis provocare facultas esset.* Qua lege omne imperium consulare dissolutum scribit Liv. *lib.* 4. Deinde creatio tribunorum militum multum etiam de Consulum imperio, & auctoritate imminuit; creati quippe ut auxilio essent plebi adversus injurias Consulum, nequid crudelius in plebem consuleretur; & ad intercessiones faciendas. *Unicum præsidium libertatis legem hanc, qua illud sancitum fuit,* Livius vocat. Creati deinde *Ædiles*, Ædibus sacris, in quibus plebiscita recondebantur asservabanturque, tuendis præfecti, unde Ædiles quasi *Æditui*, dicti. Postea quoniam consules perpetuis bellorum curis occupati, censum agere amplius nequibant, duos *Censores* creavêre, censores ab re appellati censui agendo præpositi, ut de numero civium, de bonis, quæ possidebat quisque, constare posset magistratui. Hisce magistratibus anno ab U. C. 387. duo novi adjecti sunt *Prætura*, & *Ædilitas Curulis.* Prætor ut jus in urbe redderet: primo unus, postea non sufficiente uno, quod multa turba peregrinorum quoque in urbem veniret, creatus iisdem auspiciis alius, qui peregrinus appellabatur, quia plerumque inter cives, & peregrinos jus dicebat, cum alter *Urbanus* diceretur. *Ædiles Curules* ludorum, urbis, & annonæ curam habebant, Sunto Ædiles, Curatores Urbis, Annonæ Ludroumque Solennium. Cic. 3. *de leg.* Hæc præmittere non inutile judicavimus, antequam de singulis magistratibus, tum Urbanis tum Provincialibus, de eorumque officio, & jurisdictione inferius suo loco disputabimus. Observandum autem Pomponium hic *magistratus* verbo significare Prætorem, cujus proprium erat munus, jura reddere petentibus; unde apud Ciceronem *lib.* 3. *de leg. Juris disceptator, qui privata judicet, judicarive jubeat prætor esto*, lege vetustissima fuisse sancitum, itaque

itaque non novum hoc prætoris officium, quod a Pomponio hic ipsi tribuitur, sed & initio liberæ Reipub. obtinuit. Postquam sublato jure incerto, leges duodecim tabb. fuëre compositæ, ex quibus fluxisse jus civile diximus, & certum consequenter in Repub. jus vigere cœpit, quod adjuvare, supplere, interpretari, & mitagare prætoris erat officium *l.* 7. §. 1. *ff. de just.* mutare autem, vel tollere nequaquam poterat *l.* 12. §. 4. *ff. de publicia*, cum enim leges condere erat populi, ita eas tollere atque abrogare sine consensu populi nemini licebat, naturale enim, ut unumquodque eodem modo dissolvatur, quo colligatum est.

Edicta proponebantur.] Scil. ut scirent cives, quod jus de quaque re quisque dicturus esset, seque præmunirent: *Quid mereri velis jam, cum magistratum inieris, & in concionem ascenderis (est enim tibi edicendum quæ sis observaturus in jure dicendo,) quid merearis igitur, ut dicas in eo magistratu omnia voluptatis caussa facturum.* Cic. 2. *de fin.* Sunt igitur edicta nihil aliud quam leges, quas in tabella illa dealbata, prætores initio magistratus proposuerunt, in quibus admonebant cives, quomodo de singulis controversiis jus dicturi essent in suo magistratu. Quæ cum prætura evanescebant, ideoque annua erant, quare Cic. in Verr. edictum *annuam vocat legem* Hinc actio albi corrupti *l.* 7. *ff. de jurisdict.* Adversarium ad album producere. *l.* 1. *ff. de edend.* id est, deducere eum ad tabulam dealbatam sive gypsatam, in qua edicta scribebantur, & publice proponebantur, illique demonstrare quo actionis genere quis sit experturus. Erat autem gypsum, ut Plin. scribit *lib.* 36. *cap.* 24. *calci simile: plura autem ejus erant genera, nam & e lapide coquitur, ut in Syria ac Thuriis, & e terra foditur, ut in Cypro & Perchæbis. Qui coquitur, lapis non dissimilis alabastritæ esse debet, aut marmoso, omnium autem optimum fieri compertum est e lapide speculari, squamamque talem habente. Usus gypsi in albariis, sigillis ædificiorum, & coronis gratissimus.* Legimus

mus de *pede gypsato*, apud Ovid. 1. *amor. eleg.* 8. id est, creta illito. *de gypsatis manibus*. apud Cic. ad Trebatium. apud. Plaut. in Pers. *act.* 1.

Qui sic albo rete aliena oppugnant bona.

Quod respectum habere putat Brissonius ad *Album*, id est, tabulam dealbatam, in qua prætores edicta sua, quia omnibus innotescerent, actionesque & interdicta proponebant. Verum cum prætores passim ab edictis suis propositis recedere in jure dicendo consuessent, C. Cornelius Balbus tribunus plebis anno U. C. DCLXXXVI, legem tulit. *Ut prætores ex Edictis suis perpetuis jus dicerent.* Et quod semel Kalend. Januariis edixissent, id in toto præturæ suo tempore observarent. Quæ lex multum de autoritate ambitiosorum prætorum detraxit, qui pro arbitrio jus varie dicebant. Fiebat autem, ut aut integra edicta ex superioribus aliorum edictis; aut capita aliquot in sua posteriora transferrent, eaque translatitia nominata sunt. Unde Cic. in Verr. *Sed in re tam usitata satis est ostendere, omnes antea jus ita dixisse, & hoc vetus edictum translatitium esse.* referente Sig. *lib. de judiciis.* Donec tandem C. Salvius Julianus, Divo Hadriano imperii Romani modererante habenas, omnia quæ unquam fuêre prætorum edicta collegit, & in ordidem digessit: quod edictum prætoris, edictum urbanum, & edictum perpetuum dictum est, quo universum fere jus civile continetur. Sig. *lib.* 1. *de judiciis.* Hoc edictum magni nominis jurisconsulti Ulpianus, Paulus, Cajus, statim illustrare conati fuerunt suis commentariis, unde passim inscriptiones, *Ulpianus ad Edictum, Paulus ad Edictum.*

Quæ Edicta Prætorum jus honorarium constituerunt.] Honorarium dicitur, inquit Pomponius, quod ab honore prætoris venerat; non solum Urbani sed & Peregrini. Ut & aliorum magistratuum, Consulum, Ædilium Curulium edicta jus honorarium dici manifestum est in §. 12. *h. t.* Jus enim honorarium appellatur, quod

quod qui honores gerunt, id eſt, magiſtratus, authoritatem huic juri dederunt, ut inquit Juſtinianus, §. 7. *Inſt. de jur. nat. gent. & civ. Honor* enim nonnunquam pro *magiſtratu* ponitur, ut apud Juvenal.

Nunc cum ſummus honos finito computet anno
Sportula quid referat.

Nam honores ſunt magiſtratus apud Ariſt. *lib.* 3. *polit. cap.* 10. Per excellentiam autem jus prætorium fere tantum dicitur jus honorarium, idque quia prætor potiſſimum præ aliis magiſtratibus erat cuſtos juris civilis. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibuſdam cauſis, nimirum de rebus vendendis, ut de rerum venalium vitiis, vel ſi quid a venditore dictum eſſet vel promiſſum, ut id præſtaretur, unde actiones quanti minoris, quæ & æſtimatoria dicitur. *l.* 43. §. 6. *D. de ædil. Edicto.* item redhibitoria. Item de animalibus feris non habendis, qua vulgo iter fit, *tit. ff. ſi quadr. paup. fec. dicat.* quod jus ædilitium & juris honorarii portio eſt.

Cavendum vero ne jus Ædilitium cum Prætorio confundamus. Juris honorarii duæ ſunt partes, ſcil. Prætorium & Ædilitium, unum ab altero diſtinctum. Jus prætorium honorarium eſt, ſicut & ædilitium, verum omne jus honorarium non eſt prætorium. Nam ut diximus, jus ædilitium recte dicitur honorarium, prætorium vero dici nequit. Verum poſſet nobis objici §. 2. *inſt. de diviſ. ſtipul.* ubi inquit, Imperator, *Prætorias ſtipulationes ſic exaudiri oportere, ut in iis etiam contineantur ædilitiæ. Nam & hæ a juriſdictione Prætoris veniunt.* Itaque videntur confundi hic juriſdictiones, cum tamen ſint diverſæ; ita ut ex unius juriſdictione venire non poſſit, quod ſit alterius. Notandum in *l.* 5. *ff. de verb. oblig.* unde hic locus deſcriptus eſt, *prætoris* vocem abeſſe, ideoque expungendam cenſuère viri docti. *Ruſſard. Baron. Cont. Cujac. Hotom.* In dict. §. quippe, ut diximus, luce clarius eſt, ſtipulationes ædilitias

litias non venire a jurisdictione Prætoris, cum veniant a jurisdictione Ædilium. Quod & Theophilus aperte significat, non posse dici venire a jurisdiction prætoris. Verum utrique commune est, quod a jurisdictione veniant magistratus, ideoque quod de prætoris tanquam principali specie stipulationum honorariarum dicitur, etiam ad ædilitias recte refertur. Nam & hæ veniunt ab officio jus dicentis, & juris honorarii perinde atque stipulationes prætoriæ portio sunt, & licet specie quidem diversæ, attamen in genere conveninunt, scil sub jure honorario.

---

§. 11. *Novissimè, sicut ad pauciores juris constituendi via transisse ipsis rebus dictantibus, videbatur: per partes evenit, ut necesse esset reipublicæ per unum consuli. Nam senatus non proinde omnes provincias probè gerere poterat. Igitur constituto principe, datum est ei jus, ut quod constituisset, ratum esset.*

Novissime sicut ad pauciores.] Novissimis scil. temporibus, everso jam reipub. statu, cum Julius Cæsar invasisset reipub. gubernacula, eam sub nomine dictatoris perpetui occuparet, & Augustus sequentesque Imperatores sub principis appellatione eam tractandam accepissent, ad pauciores condendi juris potestas, quæ soli competebat ex concessione Romuli populo, delata est. Nimirum ad Senatum, qui minimam quoad numerum totius populi partem constituebat.

Via.] Id est, quo modo, quibus mediis, & qua ratione,

ratione, *Habeo certam viam, & rationem, qua omnes illorum conatus investigare, & consequi possum.* Cic. 2. *Verrina.* Et 2. *offic. cap.* 12. *Præclare Socrates, hanc viam ad gloriam proximam, & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi vellet, talis esset.* Et Plaut. *in Trinummo.* Act. 3. sc. 2.

Pernovi equidem, Lesbonice, imperitum tuum ingenium
Scio te sponte non tuapte errasse, sed amorem tibi
Pectus obscurasse, atque ipse amoris teneo omnes vias.

Sic *dicendi via* apud Quintil.

Per partes.] Putat Antonius Faber in *suis Rationalibus* ad *h. t.*, aliique, *per partes* significare, *per vices, paulatim,* & *succedaneis mutationibus*, quomodo legimus *navim per partes refectam*, id est, paulatim, in *l.* 10. §. 7. *ff. quib. mod. usufr. amittitur.* Alii explicant per factiones principum virorum. *Nam nunc quidem*, inquit Cicero, *partium contentionem esse dictitant, quarum partium alteri victi sunt, alteri sunt e mediis C. Cæsaris partibus.* Et Liv. *lib.* 5. *Donec ab iis, qui Romanæ partis erant, Quinctius est accitus.* Neminem enim qui in Historiis versatus est, fugere potest, quam misere fuit dilacerata, & vexata respub. optimatum factionibus, & bellis intestinis, cum C. Marius & Sylla anno U. C. 662. se partes facerent. Anno 699. Julius Cæsar & Pompejus, Cæsare interfecto. Anno 709. evenit, ut ad Triumviratum Octavii Cæsaris, M. Antonii, & M. Lepidi perveniret. Tot factionibus laborante Republica, salva esse non poterat, nisi beneficio servitutis. *Non aliud discordantis patriæ remedium erat, quam ut ab uno regeretur.* Tacit. *Necesse erat reipub. per unum consuli.* Popularis dominatus cum senescit in Anarchiam, & omnium rerum confusionem transit; cui non aliud remedium, quam potens unius dominatio: atque in ea conditione jam erat Respub. Romana, ut impossibile esset recuperare libertatem perditam, neque salva esse poterat, nisi ad unum omnis transferebatur potestas,

potestas, omnia factionibus laborabant, quibus mederi non poterat populus, nisi beneficio servitutis, ut diximus: hinc tot millia hominum, quot Romanum amplectebatur imperium, pugnabant non ut servirent, sed cui. Quid tibi vis, exclamat M. Cato, non agitur de libertate, quæ pessumdata est? quæritur utrum Cæsar an Pompejus possideat rempub. Forstnerus in Tacit. Discordiis itaque civilibus fessa, & fatigata respub. multisque jactata periculis, variaque morborum symptomata passa, unius flagitabat dominatum. *Ea enim est imperandi conditio, ut non aliter constet, quam si uni ratio reddatur*, ut inquit Crispus Salustius ad Tiberium. *Non potest respub. bene geri multorum imperiis*, ut apud Homerum videre *est Iliad.* 2. *Et Caligula* apud Suet. cap. 2. *cum audiret forte reges, qui officii causa in urbem advenerant, concertantes apud se super cœnam de nobilitate generis, exclamavit*, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλῆς. *Unus Dominus sit, unus Rex.*

Nec Regna socium ferre, nec tæda sciunt.

Constituto Principe datum est ei jus, ut quod constituisset ratum esset.] Cæsaris constitutio non a voluntate populi, verum Tyrannide cæpit, quam causam Pomponius referre noluit, fortasse ne in odium principis sui incurreret. Postquam enim intestinis bellis & dissensionibus, misere jactata esset, & afflicta Respub, Julius Cæsar, victo in Græcia Pompejo, eoque fugiente in Ægypto obtruncato, Rempub. vi & armis occupavit, atque semetipsum non principem, ne regnandi cupidine agitatus reipub. gubernacula invasisse populo videretur, verum dictatorem fecit. Cæterum a C. Cassio & M. Decimo Bruto principibus conjurationis in Cæsarem Idibus Martiis, in Pompeji Curia 23. vulneribus confosso, anno ab U.C. 710. Respub. in C. Cæsaris Octaviani, Antonii & Lepidi Triumviratum incidit, sub quo graviter concussa est: donec exuto Lepido, & interfecto Antonio, posito

Triumviri nomine, rerum ſolus potiretur Auguſtus; & ſub nomine principis imperium accepiſſet, populo id ipſi deferente, non voluntario, ſed neceſſitate coacto: ad eas enim reſpub. reducta erat anguſtias, ut ſalva eſſe non poſſet, niſi ad unum tranſlato imperio, quod quaſi patrum precibus victus, & invito accepiſſe Octavianus ſimulabat; imo non voluit tractare imperium, niſi expreſſa patrum & populi voluntate. Hinc delapſo primo poteſtatis decennio, imperium prorogari ſibi petiit, atque hoc exacto, iterum iterumque, & deinceps uſque dum ſupremum diem obiit: Quam regnandi, & ſimulandi artem paucis tradit verbis *Tacit.* 1. *Annal.cap.* 2. *Poſtquam*, inquit, *Bruto & Caſſio cæſis, nulla jam publica arma; Pompejus apud Siciliam oppreſſus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Julianis quidem partibus niſi Cæſar dux reliquus. Poſito Triumviri nomine, conſulem ſe ferens, & ad tuendam plebem Tribunicio jure contentum; ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit; inſurgere paulatim, munia ſenatus, magiſtratuum, legum in ſe trahere nullo adverſante; cum ferociſſimi per acies aut proſcriptione cecidiſſent: cæteri nobilium, quanto quis ſervitio promptior, opibus & honoribus extollerentur: novis ex rebus aucti, tuta & præſentia, quam vetera & periculoſa mallent. Neque provinciæ illum rerum ſtatum abnuebant ſuſpecto ſenatus populique imperio ob certamina potentium, & avaritiam magiſtratuum, invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, poſtremo pecunia turbabantur.* Conſtituto igitur principe, datum eſt ei jus, ut quod conſtituiſſet, ratum eſſet. Ita ut, *quod principi placuerit, legis habuerit vigorem. l.* 1. *ff. de conſt. prin. Utpote* ait Ulpianus, *lege Regia, quæ de ejus imperio lata eſt, populus ei, & in eum omne ſuum imperium, & poteſtatem conceſſit.* Unde ſequitur quod legem condendi poteſtatem quoque habuerit, quippe, ut ſæpius diximus, ea populo competebat; tranſlato igitur imperio a populo in principem, conceſſa quoque ei fuit eadem poteſtas, quoniam illa Ulpiani verba

verba ita sunt explicanda, ut populus ita transtulerit jus suum, ut nihil sibi retinuerit: nec illum imperii participem fecerit, sed solum Imperatorem esse voluerit, ut uni summum rerum competeret arbitrium, cæteris obediendi relicta gloria, ut inquit Tacitus. Verum quæ de placitis principum dicit Ulpianus, sano sensu intelligenda sunt. Quippe non vult omnia principi placita legis vigorem habere, sed ea tantum, quæ principi placuerunt, ut essent pro lege, utque reipub. cives iis teneantur. Lex enim est præceptum commune, *l.* 1. *ff. de ll.* cujus proprium est, ut omnes afficiat, & obliget Reipub. sive imperii cives. Quod si princeps particularia quædam jura statuat, & quibusdam commoda, vel privilegia concedat, legis vigorem non habent, id est, pro jure communi & generali ad omnes Reipub. cives pertinente, non observantur; jura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur, *l.* 8. *ff. de ll.* Optime Muretus. *Olim quod populo placuerat, lex erat. Postea in locum populi successit princeps, omnis populi potestas in eum translata est. Sunt igitur hæc analoga, Princeps, populus, placuit principi, quod populo; quorum ut primum ad secundum, sic tertium ad quartum. Ita si Princeps habet potestatem populi, id quod principi placuit, vim habet ejus, quod populo placuit.* Et deinde. *Nihilo plus potest Princeps, quam olim potuit populus. Quod igitur populus sciscere poterat, id si jubeat Princeps, æque lex erit, atque si olim a populo scitum esset. Quod ne si populus quidem scivisset, lex fuisset, id ne si Princeps quidem jubeat, legis vim obtinebit.* Quippe cum omnem potestatem a populo habeat, non potest ampliorem excercere, quam in eum transtulerit, neque populus plus juris in eum potuit tansferre, quam ipse habuit. Omnia itaque Principis jura ex populi in eum concessa potestate derivanda sunt, ita ut quod populus facere potuit, illud & Princeps possit; quod autem facere nequivit, id neque Princeps statuere potest; quanquam postea ampliorem sibi potestatem arrogarint,

& transilierint limites, quibus populi potestas circumscripta erat, & consequenter iisdem sese continere Principes, in cujus locum successisset, debuissent. Jubebat quidem populus, Patres autem auctores fiebant; apud populum potestas, apud hos consilium & auctoritas. Quod quidem aliquamdiu ab imperatoribus observatum: periculosum enim fuisset, & tyrannidem, a qua alieni maxime videri volebant, redoluisset, si statim recta via, non interposito senatu, omnem a suo pendere nutu voluissent. Hinc potestatem juris condendi primum ad Senatum, a senatu ad se deduci passi fuêre, insurgere paulatim, munia senatus, magistratuum & legum in se trahere, cæperat Augustus. Quasi cæteros labore exsolveret; ipse omnem molestiam reipub. causa in se transferre ac suscipere vellet. *Legationes antea in Senatu audiri solebant. Hac molestia senatum liberavit Augustus. Quanquam & eas in senatu audire nonnunquam voluit, ut Senatus etiam aliquid agere videretur. Senatus de pace, de bello, de Provinciis deliberabat. Quid opus erat tam multos senes tantum laborem capere, tam mane convenire in Curiam, tam multa ibi audire, tam multa dicere, tam vesperi domi fessos, & viribus exhaustos redire. Valetudini ac quieti eorum prospexit Augustus.* Muret. *in lib.* 1. *Annal. Tacit.* Hinc penes Senatum nihil juris mansit reliquum, nisi inane honoris nomen. Eadem quidem adhuc exaudiebantur magistratuum vocabula, verum omnis vis ac potestas sublata erat. Quod ad fallendam plebem callide, & sapienter a Cæsaribus excogitatum. Quando enim rerumpub. convertuntur formæ, quia id sine mutatione legum, & consuetudinum fieri non potest, umbra quædam, & imago saltem ejus, quod adimitur relinquenda est. Jus imperii valeat, inania transmittantur, & ita paulatim & per gradus veteris reipub. evertatur forma. Omnia enim repentina periculosa. Quamobrem paulatim insurgere, & rempub. occupare cæpit Augustus. Singula senatus, & magi-

magiſtratuum munia in ſe trahendo, qua ratione revera reipub. ſtatum quidem mutavit, verum externa reipub. facie manente eadem, plebem adeo fefellit, ut nequid in ea immutatum ſentiret. Hinc Trajan. Boccalin. *in 1. Annal. Chi dunque, novellamente divenuto ſignore dè uno ſtato, ama mutar forma di governo, impari da Tiberio, contentandoſi in effetto quello, che piu pretende, mà che laſci i vocaboli d'e Magiſtrati, e d'e Regimenti nel loro antico termine, cioè, ſiano quelli, d'e quali il popolo hà maggior volonta, è miglior concetto.*

---

§. 12. *Ita in civitate noſtra, aut Jure, id eſt, lege conſtituitur: aut eſt proprium jus civile, quod ſine ſcripto, in ſola prudentium interpretatione conſiſtit: aut ſunt Legis actiones, quæ formam agendi continent, aut Plebiſcitum quod ſine auctoritate patrum eſt conſtitutum: aut eſt magiſtratuum Edictum, unde jus Honorarium naſcitur: aut Senatusconſultum, quod ſolum ſenatu conſtituente inducitur ſine lege: aut eſt principalis conſtitutio, id eſt, ut quod ipſe princeps conſtituit, pro lege ſervetur.*

I*Ta in civitate noſtra, aut jure, id eſt, lege conſtituitur.*] Continet hic paragraphus enarrationem eorum omnium, de quibus hactenus diſputavimus: per verbum *jure* ſive *lege*, intelligit leges duodecim tabb. ex quibus tanquam fonte omne jus cum publicum, tum privatum fluere & originem derivare ſupra demonſtravimus.

Aut est proprium jus civile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit.] *Jus civile* est *l.* 8. *ff. de just. & jur. Quod ex legibus, plebiscitis, Senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentum venit.* Cui illa Ciceronis convenit finitio, cum dicit jus civile Romanum esse, *quod ex legibus, Senatusconsultis, rebus judicatis, juris peritorum auctoritate, Edictis magistratuum, more, æquitate consistit.* Cic. *in Topic.* quæ definitio plenior est, omnes quippe juris partes complectens, tam jus scriptum, quam quod sine scripto venit. Vid. quæ ad §. 5. *h. t.* annotavimus.

Plebiscitum, quod sine patrum auctoritate constitutum.] Sup. ad §. 2. *h. t.* diximus *plebiscitum esse, quod plebs plebejo magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat.* Ad cujus sanctionem non erat opus auctoritate senatus sive patrum, quemadmodum in condenda lege requirebatur: quippe cum comitiis centuriatis rogante consule leges sciscere populi erat, Boët. *in Top. Cic.* ita senatus erat auctores fieri, antequam comitia haberi, vel rogatio procedere poterat. Cum autem plebs ter secessione a patribus facta, ad tollendas, & sedandas seditiones obtinuit, ut sibi quoque jura constituere liceret, quæ non universum populum, sed plebem obligabant: donec tandem, ut supra diximus, lege Hortensia, vel Horatia, si velis, sancitum fuit, ut plebis scitis universus populus teneretur, quam sanctionem deinde lege Pisoniana, & Hortensia renovatam, & comprobatam apud Liv. & Dionys. videre est, ita ut deinde non minus quam leges valere cæperint, ut inquit Imperator. Unde & *Lex Falcidia*, quam tulit *P. Falcidius* trib. pl. *Cn. Domitio Calvino, & C. Asinio Pollio. coss.*, & *lex Voconia* lata a *Q. Voconio Saxa* trib. pl. *Et lex Aquilia*, cujus auctor Aquilius Trib. pleb. (de quo vid. Doctissimi, & Florentissimi Jurisconsulti, & Antecessoris D. GERARDI NOODT, librum singularem ad legem Aquiliam, singularis doctrinæ & eruditionis notis refertum,

tum) & ſimiles, quanquam plebiſcita fuerint, leges tamen dicebantur. Hinc Feſtus plebiſcitum Papirianum vocat legem Papirii Trib. pl.

Aut eſt Principalis conſtitutio, id eſt, ut quod ipſe conſtituit, pro lege ſervetur.] Id eſt, a principis auctoritate & poteſtate profecta conſtitutio, principale dicitur quod principem ſpectat, ut apud Suet. in Calig. *cap.* 39. *Modo pœnitentiam ſimulans, quod principalium rerum,* (id eſt, ad Principem pertinentium) *privatis copiam faceret.* Plin. Paneg. 50. *Tanta benignitas principis, tanta ſecuritas temporum eſt, ut ille nos principalibus rebus exiſtimet dignos.* Inde in jure noſtro *Principales conſtitutiones. l.* 33. *ff. ſi cert. pet.* Libri principales *l. un. ff. de offic. quæſt.* & alia id genus. Hæc itaque conſtitutiones pro lege ſervabantur, legis vim habebant, quod enim principi placuit, legis habet vigorem, poſtquam ſumma rerum a populo ad principem delata fuit. Quamobrem recte dicimus voluntatem, & arbitrium Principis pro lege eſſe, modo conſtet principi placuiſſe, ut pro lege habeatur; repræſentat enim & vicem gerit populi, in cujus ſucceſſit jus & locum, itaque quod olim potuit populus, id princeps poteſt, & quod princeps vult, id populum velle exiſtimari debet.

F I N I S.

Si quæ errata irrepſerint, candido & equo lectori corrigenda relinquimus.

G. VANDER MUELEN

IN

HISTORIAM POMPONII

DE

ORIGINE JURIS,

Et omnium Magistratuum & successione prudentium, Exercitationes.

PARS II.

TRAJECTI ad RHENUM,

Ex Officina FRANCISCI HALMA, Academiæ Typographi, cIↄ Iↄc XCIII.

PRÆFATIO.

QUemadmodum nulla civitas rectè gubernari queat, vel diu ſubſiſtere, ſine juſtitiæ adminiſtratione; ita nulla juſtitia poteſt excerceri ſine magiſtratuum ope et auxilio, & conſequenter utroque ſocietas civilis indiget. Fruendę namque juſtitiæ cauſa, & bene morati reges conſtituti, & leges quondam promulgatę fuerunt Cic. 1. *offic.* Juſtitiæ enim exercitatio, eſt vinculum, imo fundamentum, quo innititur ſocietas civilis, eaque ſublatâ, tota corruit ejus fabrica, & unumquodque membrum ſive quiſque civis quaſi jure poſtliminii recuperat facultatem, quam in ſtatu naturali habuit, in quo quiſque ſui judex eſt, ſibique & familiæ jus dicit, legesque præſcribit, proprioque arbitrio jus

ſuum perſequitur. Cujusmodi juris perſecutio ſeu vindicatio, quoniam propter multorum hominum malè compoſita deſideria jus ſæpe utilitate, non vero honeſtate vel æquitate plerique metiebantur, ſæpiſſime cum læſione & damno alterius, ſive proximi inſtituebatur. Vel ſiquidem a parte actoris juſtitia obſervabatur, ſecundum rectæ rationis dictamen ſive naturæ leges jus ſuum perſequentis, reo tamen actori quod ipſi debebat, vel ex malitia vel ſcelerato habendi quodam amore, qui omnia ad ſe rapere & ſibi retinere cupit, nihil in commune afferre, declinante tribuêre quod jure petebat & vindicabat, ſtatim oriebatur ſtatus belli, & cunctis tentatis remediis, vim adhibere neceſſe habebat actor, quia nullus erat ſuperior magiſtratus ſive ju-

judex, qui intercedere poterat, vel ſua auctoritate litem dirimendi, & ſuum cuique tribuendi facultatem habebat. Hinc igitur duellum ſive bellum, id eſt ſtatus duorum per vim certantium; quare merito *meum* & *tuum* vera belli ſive duelli cauſa & origo dicitur. Quoniam vero homo animal eſt, quod ſimulac natum ſibi ipſi conciliatur, & tenerrimo erga ſe amore afficitur, quo ad conſervationem ſui fertur & impellitur, & conſequenter declinat, quę nocitura ſibi videntur, appetit autem vehementer, quæ conſervationi ſui ſtatus inſervire arbitratur. Hinc cœpit cogitare de mediis, quibus potiſſimum ſe in ſecuritatem aſſerere, atque a tot malis & periculis, quæ in naturæ ſtatu, in quo quiſque juris ſui vindex & arbiter, ſibi imminebant, liberare poſſet. Hiſce

vero incommodis mederi se non posse perspiciebat, nisi status sui mutatione, scil. jacturâ libertatis, cujus Paulus inquit in *l.* 176. *ff. de R. J. infinitam æstimationem esse*, quamobrem eam nemo bonus nisi cum anima simul amittere cupit. Vix homo in medio positus & tanquam in bivio collocatus, sciebat quo se verteret; ab una parte innato sui conservandi studio agitatus; ab altera naturali libertatis amore impulsus hæsitabat merito, quid consilii caperet. Huic tamen renunciare, si illam in tuto esse vellet, non voluntatis sed necessitatis esse satis animadvertebat. Quemadmodum enim, ut Philosophi disputant, unius corruptio est alterius generatio, ita & libertatis interitus sive amissio, erat sui conservatio. Quoniam vero, ut initio diximus, homo illud cum

cæteris animantibus commune habet, quod ei nullius rei ſtudium altius a natura inſitum eſt, quam ſtudium ſe conſervandi; ita & illud ceteris naturæ ſtimulis prævaluit. Quamobrem ut a ſe depellerent mortales tot incommoda & pericula, quibus in naturæ ſtatu degentes expoſiti erant, in ſocietatem coaluerunt, & libertatis, quæ cuique dabat facultatem ſibimet jus dicendi, & propriis viribus vindicandi, quæ ſibi deberi judicabat, ſive ex jure quod in omnia ipſi competebat, (quod ſano ſenſu intelligimus, ſcil. eatenus, quatenus nemo vel occupatione, vel diutina poſſeſſione, ſive alio quovis titulo ſibi acquiſiverat, quę perſequebatur) renunciantes, in unum vel plures hanc ſibi jus ſuum perſequendi poteſtatem a natura conceſſam, legibus ta-

men & naturali æquitati consentaneam, transtulerunt; qui, si aliqua inter ejusdem societatis membra, vel cives, de re quadam movebatur controversia, ejus cognitionem susciperet, utriusque jura examinaret, & secundum allegata & probata sententiam pronunciando litem dirimeret. Quam jurisdictionem tam in criminalibus quam civilibus habebat, quem societati præfecerant. Ita ut nemini amplius sibi jus dicere liceret, sed quoties judicis habebat copiam, ejus implorare auxilium, & coram eo jus allegare teneretur: Adversarium itaque in jus vocare experiundi juris causa, actionem, qua adversus eum uti vellet, instituêre & edere, argumenta & probationes, quibus jus suum adstruêre conabatur proferre & deducere actori incumbebat. Reus contra

ſeſe vel exceptione, vel alia quacunque ratione dilvendo & refellendo actoris argumenta defendebat, ut actionem adverſarii inanem redderet. Ita ut judex litigantium argumentis & teſtimoniis cognitis & perſpectis, ſecundum ea litem dirimeret. Optime itaque inquit Pomponius, quod per magiſtratum ſive judicem effectus rei accipitur, ſcil. per eum obtinemus, quæ legibus & jure ſancita ſunt. Quantum enim eſt jus in civitate eſſe, niſi ſint qui jura regere ſive reddere poſſunt, id eſt, ad uſum humanæ ſocietatis accommodare. Qui juſtitiam, quæ & *expletrix* & *attriburix* a Grotio, a Juſtiniano *commutativa* & *diſtributiva* vocatur, adminiſtrant, vel in criminalibus vel civilibus cauſis, ſua ſceleribus ſupplicia decernendo, &
ſuum

ſuum in quibusvis negotiis cuique tribuendo. Qua ratione ſatisfit intentioni, qua impulſi mortales civitatem ſeu ſocietatem civilem excitarunt. Et magiſtratus officium ſuum exequendo ſatisfacit obligationi, qua tenetur juſtitiam adminiſtrando ſocietatis tranquillitatem & concordiam, a qua ſingulorum civium ſalus pendet, conſervare ac tueri. Quippe, ut initio diximus, judiciorum & jurisdicundi ſive exercendi ratione, quam eo ipſo, quo in ſocietatem conſpirarunt mortales, introducere voluêre, ſublata, priſtinum jus redit, & naturalem quisque ſibi jus dicendi recuperat facultatem, uberrimam rixarum & litium, quæ ſæpe, niſi cum læſione alterius litigantium finiuntur ſegetem: quæque Reipub. magnum detrimentum adferunt, imo

imo interitnm & everſionem ejus ſæpiſſime portendunt. Optime itaque legibus ſancitum, ne quis ſibi jus dicere, ubi judicis adeundi copia eſt, liceat: Quare Paulus in *l.* 176. *ff. de R. J. Non eſt ſingulis concedendum, quod per magiſtratus publice poſſit fieri, ne ſit occaſio majoris tumultus faciendi.* Atque judici incumbit providere, ne ad rixam & arma procedant, quos ſua jurisdictione poteſt componere *arg. l.* 13. *§.* 3. *ff. de uſufr.* Nam ſicut ex diſcordiis rixæ, ita ex rixis arma, ex armis tumultus, ex tumultu ſeditiones, ex ſeditionibus bella inteſtina, ex bellis cædes, incendia, interneciones, denique quid aliud, niſi caſus & interitus reipub. Quoniam itaque eſt inter magiſtratum & jus ſive leges ejusmodi relatio, ut unum altero, ſocietas autem civilis utroque indigeat,

geat, optime Pomponius poſtquam de origine juris tanquam cauſa prima, quæ magiſtratuum ſive judici creationi occaſionem præbuit, quædam delibavit, ad magiſtratuum nomina & originem, eorumque jurisdictionem, poteſtatemque, quam quiſque jure magiſtratus, vel alio quovis titulo habuit, exercuitque, ſive in ipſa urbe Roma, vel in Provinciis, explicandam atque deſcribendam deſcendit: fruſtra enim juſtitiæ adminiſtrationi magiſtratus prȩficerentur, ſi nullum jus extaret, nullæ eſſent ſancitæ vel promulgatæ leges, quarum executio eorum curæ demandari poſſet; & quas exequendo jus dicerent & juſtitiam adminiſtrarent inter cives, ſuum cuique tribuendo, juſtitiæ unicus ſcopus & finis.

G. VAN-

G. VANDER MUELEN

IN

HISTORIAM POMPONII

DE

ORIGINE JURIS,

& omnium Magiſtratuum & ſucceſſione prudentium Exercitationes.

---

§ 13 *Poſt originem juris, & proceſſum cognitum, conſequens eſt, ut de magiſtratuum nominibus, & origine cognoſcamus. quia, ut expoſuimus, per eos, qui juri dicundo præſunt, effectus rei accipitur: quantum eſt enim jus in civitate eſſe, niſi ſint, qui jura regere poſſint? Poſt hoc dein de auctorum ſucceſſione dicemus: quòd conſtare non poteſt jus, niſi ſit aliquis juriſperitus,*

per quem possit quotidie in melius produci.

Ost juris originem] tres partes hic titulus complectitur; quarum prima agit de juris scil. civilis origine ejusque processibus, & quâ potissimum ratione ad eam, quæ hodie extat, magnitudinem creverit, de qua in priori exercitationum parte pro tenuitate nostri ingenii quædam delibavimus. Altera tractat de magistratibus. Tertiâ prudentium successio continetur, quorum ope & industriâ jus civile quotidie in melius productum ad nos pervenit.

Ut de magistratuum nominibus & origine cognoscamus] Imitatur Pomponius summum ICtum Ulpianum, qui nobis juris artem traditurus, ab ipsa nominis sive vocis significatione & origine ordiendum esse statuit: Nihil magis rectæ disputandi de quâcunque re & disciplinâ rationi conveniens judicans, quam quid nominis præcedit, quid rei sciamus, antequam ad alia materiæ, de qua disputatio futura est, transeamus capita. *Juri operam daturus prius nosse oportet, unde juris nomen descendat, inquit Ulpianus in l. 1. ff. de Just. & jur.* Nominis enim sive vocis explicatio vel intellectus faciliorem nobis viam pandit ad acquirendam cognitionem ejus, de quo disputatur. *Nominis enim rectitudo illa est, ut qualis res sit ostendat.* Plat. *in Cratylo.* Quam obrem vetus & verissimum fuit dictum, *Ad recte docendum oportet primum scrutari nomina.* Unde idem Epictetus, *Initium doctrinæ nominum consideratio.* Quare merito jurisconsulti veram philosophiam profitentes, optimam disputandi rationem judicarunt, prius de de nomine, quam de re tractare: quare iis summus semper circa verborum proprietatem fuit labor & cura, ut docet elegans & necessarius de *verborum significatione* Titulus. Testatur

ſtatur Gellius *lib.* 13. *cap.* 10. *Noct. Attic.* De Antiſtio Labeone, eum *latinarum vocum origines rationesque percalluiſſe: eaque præcipue ſcientia ad enodandos pleroſq; juris laqueos uſum fuiſſe.*

Quia, ut expoſuimus per eos, qui juridicundo præſunt, effectus rei accipitur] Nihil enim prodeſt de rebus juſtis judicia dare, aut ſententias eloqui, niſi ſint qui executioni mandent: nam ut idem inquit Pomponius, *Parum eſt jus in civitate eſſe, niſi ſint, qui jura regere, ſive potius reddere poſſunt.*

Quæ enim legum erit utilitas, ſi in literis duntaxat conſiſtant, non etiam per ipſa facta atque opera ſubditis utilitatem de ſe præbeant, inquit Imperator Novell. 161. Magiſtratuum igitur auxilio & ope indigemus, ut ad effectum deducatur & hominum negotiis atque actionibus applicetur quicquid legibus ſancitum eſt. Unde *Cic:* 3. *de offic. Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe vim, ut præſit præſcribatque recta & utilia & conjuncta cum legibus. Ut enim magiſtratibus leges, ita populo magiſtratus præſunt: Vere dici poteſt, magiſtratum legem eſſe loquentem, legem autem mutum magiſtratum.* Et paulo poſt. *Magiſtratibus igitur opus eſt, ſine quorum prudentia, ac diligentia civitas eſſe non poteſt, quorum deſcriptione omnis Reipub. adminiſtratio continetur.* Qui autem magiſtratus vocabulo denotantur diximus ad § 10.*inſtit.* Feſtus Magiſtratus vocat *omnes eos, qui in aliqua poteſtate conſtituti ſunt.* Diſtinguit vero Lipſius inter *dignitatem, poteſtatem* & *Magiſtratum. Dignitatem* appellat auctoritatem in ſuadendo, conſulendo, decernendo, qualis *Senatorum* & *Judicum*; *Poteſtatem* jus legitimum regendi, jubendique extra urbem & ejus fines, ut ſunt *imperia, præſidatus. Magiſtratum*, jus ſimile, ſed in urbe ipſa.

Verum cum Latini ſcriptores hæc nomina confundant, & tam Proconſules, Pręſides provinciarum, quam Conſules, Prętores, magiſtratus appellant: hanc diſtinctionem amplecti nequeo; eſt enim magiſtratus nomen univerſale & generale, quod ad omnes, qui res humanas, quæ quidem ad Rem-

pub: spectant publica auctoritate gerunt, pertinet. Sig: *de antiq. jure. civ.* Nomen magistratus a *magistro* dictum. *Magister* autem, cui magis ceteris potestas. *Magistri* (inquit Festus) *non solum doctores artium, sed etiam pagorum, societatum, virorum, collegiorum, equitum dicuntur; quia omnes ii magis ceteris possunt.* Unde *& Magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati.* Varr: 4. *de ling: latina. Magister equitum dicebatur, quod summa potestas hujus in equites & accensos, ut est summa populi dictatori, a quo is quoque Magister populi est appellatus.* Item magistri societatum, qui societatibus præsunt, & præcipuam curam gerunt earum rerum, quæ ad societatem pertinent. *l*: 14. *ff. de pact.* Unde Paulus Jctus. in *l.* 57. *ff. de verb: sig: Cui præcipua rerum cura incumbit, & qui magis quam ceteri, diligentiam & sollicitudinem rebus, quibus præsunt, debent, hi magistri appellantur. Quin etiam ipsi Magistratus per derivationem a magistris cognominantur.* Neque absratione, quia ipsis cura incumbit nequid respub: detrimenti capiat. Quare facultas agendi, quæ magistratibus competit, vocatur *magisteria potestas. l: ult. Cod. de offic. mil: jud.*

---

§ 14. *Quod ad magistratus attinet, initio civitatis hujus constat, Reges omnem potestatem habuisse.*

Q*Uod ad magistratus attinet, initio civitatis hujus constat, Reges omnem potestatem habuisse*] In parte priori ad §. 1. *h. t.* tres regiminis species sive civitatum formas enumeravimus, a quibus diversis speciebus sive formis, varia civitatum nomina derivationem & originem suam habent. Aliquando unus summæ rerum præest. Nonnunquam plures, non vero omnes reipub. regimem tenent. Interdum omnibus

nibus ejus cura incumbit civibus. Unde aliud imperium dicitur *Monarchicum*; aliud *Aristocraticum*; Aliud *Democraticum*. Omnium vero horum & vetustissimum & optimum ac perfectissimum scil. abstracte, ut Logici loqui amant, consideratum, nulla habita ratione subjecti, cui inhæret, quod eo sæpissime abutitur, est imperium Monarchicum, quando unus fulminat Jupiter, unius adoratur purpura, unius exaudiantur jussa & imperia, ceteris obedientiæ relictâ gloriâ. Perfectissimum & consequenter optimum merito dicitur, quia est cælesti regiminis quædam imago & æmulatrix, cum & universum ab uno Deo regatur: quare etiam Antiqui statum Monarchicum ceteris prætulerunt, quod regimen Deorum uni Jovi tribuebant. Hinc Arist: *polit: Primum maximeque divinum regnum.* Et quia optimum, ideo cum ipso genere humano ortum & introductum. Quale fuit imperium paternum vetustissimo mortalium, legibus attamen naturalibus circumscriptum & limitatum a Deo concessum, & ab ipso ad posteros devolutum. Unde quisque paterfamilias in sua familia Princeps, imperio ornatus Monarchico, suo arbitrio jussa dabat eaque exequendi necessitatem imponebat ceteris familiæ membris, quorum voluntates, prout familiæ utile & consultum fore arbitrabatur, ad propositum sibi finem & scopum dirigebat, a qua concordia & voluntatum unione totius familiæ, quæ tanquam parva civitas considerari debet, pendebat conservatio ac salus; omnis enim domus regio imperio administratur. Arist: 1. *polit. cap.* 1. Et hoc est quod ait Homerus. *Natis dat & conjugibus quisque leges.* Qualis animorum ad unum eundemque finem conspiratio sæpe exulat, ubi plures imperant, propter varia hominum ingenia & multorum malè composita desideria: Quot enim homines tot sententiæ. Quam ingenii humani varietatem sæpissime gravissimarum discordiarum civilium in liberis, ut vocari solent, rebusp. causam & originem fuisse rerum usus abunde docuit. Quibus incommodis mederi non possumus, nisi unus constituatur

dominus, unus Rex, ut exclamat Caligula apud Suetonium *Cap.* 2. Quod cum præviderent mortales, eandem in civitate excitanda regiminis formam, quam quisque in regenda sua familia approbaverat, introduxerunt; quippe quam humanæ naturæ coætaneam, ei quoque maxime consentaneam merito arbitrabantur, & ita quasi naturæ stimulis ad illam regiminis constituendam formam ferebantur: præterquam quod & ipsa ratio rerum usu confirmata dictabat vix concordiam & tranquillitatem, a qua communis civitatis dependet salus & beatitudo, diu conservari posse, ubi penes plures residet imperii majestas. Quali in statu tot sæpe bellorum & discordiarum civilium causæ, quot homines;tot Nerones, quot capita, propter illas factiones optimatum, quibus Respub. non solum misere dilaceratur, verum sæpissime funditus evertitur. Illustre exemplum nobis est Romana Respub. quæ, exactis regibus, discordiis civilibus & bellis intestinis ac optimatum factionibus adeo jactata & vexata fuit, ut jam jam interitura penitûs videretur, & necesse habuerit, si salva esse vellet, & tot malis, quæ ruinam ipsi portendebant, mederi, in unum iterum imperium conferre, & eandem, quam imperii conditor Romulus Reipub. initio imposuerat, regiminis formam revocare. *Non potest Respub. geri multorum imperiis*, est apud Salust. *Multorum imperium haud bona res* apud Homerum. & Cic. 1. *offic. cap.* 12. *Mihi quidem non apud Medos, ut ait Herodotus, sed etiam apud majores nostros, justitiæ fruendæ causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam cum premeretur inops multitudo ab iis, qui majores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant, virtute præstantem, qui cum prohiberet injuria tenuiores, æquitate constituenda, summos cum infimis pari jure retinebat.* Cui illud Aristot: convenit III. *polit: Hanc ob causam Regum potestati se olim tradebant, quia rarum erat invenire viros multos virtute præstantes.* Vide quæ annotavimus ad § 11. h. t.

Constat itaque initio civitatis, inquit Pomponius, *Re-*

ges omnem potestatem habuisse. Quod non solum in civitate Romana, sed ubique per omnes terrarum plagas apud omnes gentes obtinuit. *Principio rerum gentium nationumque imperium penes reges fuit: quos ad fastigium hujus majestatis, non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat. Populus nullis legibus tenebatur: arbitria principum pro legibus erant.* Justin: *lib.* 1. *cap.* 1. Hinc annotavit Cujacius Homerum nuspiam uti legum nomine, quod nullis tum legibus uterentur Græciæ populi. *Omnes antiquæ gentes Regibus quondam paruerunt* inquit Cic. 3. de *ll.* Primum in Regum imperio erant civitates & nunc etiam gentes. Arist: 1. *polit cap.* 1. Pomponius autem sermonem tantum habet de civitate Romana, *quam*, ut testatur Tacitus, *a principio Reges habuerunt*, & ita quod antiquissimum in terris nomen imperii est, idem in urbe primum fuit, & regnatum est Romæ â condita urbe ad liberatam annos ducentos quadraginta. Liv. *lib.* 1. *in fin.* cujus imperii conditor Romulus genitus *Marte & Rhea Sylvia*, ut Florus inquit, *Hist.Rom: lib.* 1. *cap.* 1.

Serviam appellat Ælianus variar. *Hist:- lib.* 7. *cap.* 16. *Jliam* vocat Ovid. *lib.* 2. *Fast.*

Jlia Vestalis Cælestia semina partu
Ediderat, patruo regna tenente suo.

Et lib. 3.

— — — ut huic urbi semina digna dares
Jlia Vestalis (quid enim vetat inde moveri?)
Sacra lavaturas mane petebat aquas.

& alibi

Romulus Iliades Iliadesque Remus.

Sic quoque apud Virgil. 6. *Æneid.*

— — — Donec Regina sacerdos.
Marte gravis geminam partu dabit Ilia Prolem.

Et 6. *Æneid.*

Quin & avo comitem sese Mavortius addet

 Romu-

Romulus, Aßaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet:

Eodem quoque nomine appellatur ab Horat. *lib.6. Od. 2.*
Ilia dum se nimium quærenti jactat
Ultorem.

Et Stat. *Sylv. 2. lib. 1. verſ. 243.*

——— Sic victa ſopore doloſo
Martia fluminea poſuit latus Ilia Ripa:

Et Claud. *in conſ: Probini & Olivry, verſ. 224.*
Palla graves humeros velat, quam neverat uxor
Ilia, percurrens vipreas ſub gurgite telas.

Vulgati Codices legunt *illi* pro *Ilia*; ſed male.
Hinc quoque vetus Scholiaſtes Juvenalis ad *Sat. 9. v. 53.*

——— & ſtrata poſitus, longaque Cathedra
Munera fœmineis tractas ſecreta Calendas.
Calendis Martiis, quibus Junonis Sacra celebrantur ab Romanis; quia & tunc Ilia *compreſſa eſt à Marte.*

Idem ad *Sat. 11. verſ. 106.* & ad *Sat. 1. verſ. 7.*

Nota magis nulli domus eſt ſua quam mihi lucus
Martis,

Lucum Martis dicit, (inquit Schol:) *qui Romæ eſt in Appia, in quo ſolebant recitare Poetæ. Aut illum, qui apud Colchos, in quo fuit pellis aurea: aut in quo* ILIA *peperit.*
Et apud Plin. *Neglexerat Ilia Mater Romulum, ſed Acca nutrix curabat.*

Salmaſius in ſuis exercitationibus in Solin: *cap. 1.* opinatur apud autores probatæ notæ nuſpiam nomen Rheæ Sylviæ occurrere, verum ſuſpicatur eandem fuiſſe Serviliam, hoc eſt ξερβήλιαν in ϛυλοπινακίοις Cyziceni templi, quod matri Attali, & Eumenis erat dicatum.

Omnem

Omnem Poteſtatem] hoc eſt omne imperium, omnis Jurisdictio & cognitio penes Romulum ejuſque ſucceſſores fuit, nullus ipſi par neque ſecundus; omnis enim poteſtas *impatiens conſortis erit*, ut inquit ille. Omnia erant Romuli, ſi non dominio, ſaltem imperio Ant: Fab. *in ration. ad h.t.* Idque ſuo jure, tanquam in urbem à ſe conditam ſibi vindicare poterat. Quanquam, ut legimus apud Dionyſium *lib.* 2. non omnia ſupremæ majeſtatis jura ipſe executus fuerit, ſed quædam populo conceſſerit, ut *legum lationem, magiſtratuum creationem, & pacis ac belli arbitrium.* Ea tamen conditione ut Patres auctores fierent. Quæ voluntaria conceſſio nihil de ſummo, quo fuit ornatus imperio, detraxit, verum actualem, ut ita dicam, eorum exercitationem in populum tranſtulit, qui tanquam miniſter & vice fungens ſummi imperantis, illa omnia executus fuit. Nam ad ſenatum nihil pertinebat, niſi a rege relatum; Neque ad populum niſi rogatione ejusdem: quod autem quis per alium facit, per ſe feciſſe videri debet. Quemadmodum enim, qui mandavit jurisdictionem alii non eo minus jurisdictionem retinere, & ipſe cognoſcere intelligitur, quoniam is qui mandatam ſuſcepit nihil proprium habet, ſed aliena vice fungitur, non ſua. *l.* 1. *§.* 1. *ff. de officio ejus*: *l.* 16. *ff. de Jurisd.* Ita populus quoad ea, quæ ſibi demandata & conceſſa ſunt, non jure ſuo, ſed beneficio ſummi imperantis, cujus vice fungitur, habet & exequitur, ſummum vero imperium ipſe ſibi retinet, & eorum, quæ demandavit, revocandi poteſtatem.

Per *Poteſtatem* itaque Pomponius non tantum intelligit adminiſtrationem civilem, ſed omnem quoque Jurisdictionem & cognitionem, quæ diverſis interjecto tempore in repub. competiit magiſtratibus. Qualem poteſtatem Cæſares ſibi quoque arrogaſſe teſtatur Suet. *in Nerone cap.* 15. *Cognoſcendi morem eum tenuit, ut continuis actionibus omiſſis, ſigillatim quæque per vices ageret. Quoties autem ad conſultandum ſecederet, neque in commune quicquam, neque pro-*

palam deliberabat; ſed conſcriptas ab unoquoque ſententias tacitus ac ſecreto legens, quid ipſi libuiſſet, perinde atque pluribus idem videretur, pronuntiabat.

Poteſtatis verbo (inquit Ictus) *l. 215. ff. de verb. ſig: plura ſignificantur, in perſona Magiſtratuum imperium, in perſona liberorum patria poteſtas: in perſona ſervi Dominium.* Hinc Magiſtratus *poteſtas* appellatur *l. 26. ff. de pig. & Hypoth. l. 17. §. 19. ff. de ædilit. edict.* ſcil. ratione meri vel mixti imperii vel etiam ſimplicis Juriſdictionis. Nec enim quisquam Magiſtratus eſt aut eſſe poteſt ſine aliqua *poteſtate*, id eſt ſine imperio vel Jurisdictione.

Omnibus Magiſtratibus, non tamen duumviris, ſecundum jus poteſtatis ſuæ conceſſum eſt Jurisdictionem ſuam defendere pænali judicio. l. unic. ff. ſi quis jus dic. non obtempe. Et *l. 13. ff. de Injur. §. 6. Quæ jure poteſtatis à Magiſtratu fiunt, ad injuriarum actionem non pertinent.*

Notavit ad hunc tit. Cujacius, quod licet nullus poſſet eſſe Magiſtratus ſine Jurisdictione, attamen non omnes, qui Jurisdictionem habent, Magiſtratus eſſe: Principes & Imperatores, à quibus tanquam fonte & origine omnis derivatur Jurisdictio, celſiores eſſe magiſtratibus eoque nomine non venire. Quamobrem Tiberius apud Tacit. 3. *Annal. Non Ædilis, aut Prætoris, aut Conſulis partes ſuſtineo, majus & excelſius aliquid à Principe poſtulatur.* Qua ratione (inquit) juris & Pontificii Interpretes, Pontificatum ſcribunt non eſſe dignitatem, ſed culmen dignitatum. Jure Canonico quoque vocatur poteſtas ſecularis Judex ſecularis ſeu magiſtratus. *cap. novimus de verb. ſig. in Decret.* Et qui poteſtati reſiſtit, ordinationi Dei reſiſtit. *c. qui reſiſtit. 11. q. 3.*

§. 15.

§. 15. *Iisdem temporibus &* Tribunum Celerum *fuisse constat. Is autem erat, qui equitibus præerat, & veluti secundum locum à Regibus obtinebat, quo in numero fuit Junius Brutus, qui auctor fuit regis ejiciendi.*

TRibunum Celerum *fuisse constat*] Celeres quinam fuerint & unde dicti docet nos Dionys. *lib.* 1. *cap.* 64. *Senatu deinde ex centum Senioribus constituto, videns sibi & juvenum aliqua manu opus futurum, cujus ministerio & ad corporis tutelam, & ad necessaria munia peragenda uteretur,* CCC. *viros robustissimos, ex nobilissimis familiis delectos, circa se habuit, commendatos curiarum suffragiis, quemadmodum Senatores antea, denos per singulas curias. His in universum fuit nomen sicut & nunc, Celeres, ut plerique tradunt, à celeritate ministerii: (Promptos enim & citatos in exsequendis negotiis, Celeres Romani vocant) ut vero Valerius Antias auctor est, à duce suo, cui nomen id fuerit.* Hinc Metellum *Celeris* cognomen adeptum fuisse observavimus, quod paucis diebus a patris obitu funebres ludos & gladiatoria munera celeritate admirabili exhibuerit. Vel à Celere Remi interfectore, qui primus iis ordinibus à Romulo præfectus est, fuisse dictos alii opinantur.

Celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initio à Romulo iis præpositus fuit, qui primitus electi fuerunt ex singulis curiis deni, ideoque omnino trecenti fuerunt, apud Festum. Ex hisce constat non semper huic ordini Celerum nomen fuisse, verum postea

regio

regio imperio ſublato, equites dictos fuiſſe, idque non incongrue: quippe ut ex Dionyſio conſtat, *quia ubi campus ad equeſtre certamen accommodus*, equo inſidentes prælium committebant. Hinc celer pro Equite, Græcis κέλης, unde Celeres & Celetes iidem. Ita dicti quia non bigis aut quadrigis in certamine utebantur, ſed uni equo inſidebant. Quare apud Homerum celes equus dicitur, qui ſolus agitatur quaſi monampix. Unde *Celetizontes* Juvenes dicebantur, qui frequenti equorum ſingularium certamine delectarentur. *Hagia, Minerva, Pyrrusque Rex laudatur, & Celetizontes pueri.* apud Plin. *lib.* 34. *cap.* 8. Et cap. 7. *Equeſtres utique ſtatuæ Romanam celebrationem habent, orto ſine dubio à Græcis exemplo. Sed illi Celetas tantum dicabant in ſacris victores. Poſtea vero & qui bigis vel quadrigis viciſſent.*

Hinc Gellius *lib.* 10. *cap.* 25. inter genera navium celoces vocat, quas Græci Celetes vocant, in quibus ſinguli ſingulos tantum tractant remos. *Celox per Tranſlationem à Celete equo dicitur, cui vir inſidet unus ut docet* Suidas. Cujus mentem ita explicat *Scheff. de milit. Naval. lib.* 2. *cap.* 1. *Ut quemadmodum Celetes, vel ut Latini nominabant, ſingulares equites ex equis tantum ſingulis pugnabant, quemadmodum in prælio tantum ſingulis utebantur, ita celoces dicebantur eæ naves, in quibus ſinguli ſingulos tantum tractabant remos. Patet hoc ex Amphippis equitibus, qui celetibus opponuntur. Sicut enim ex Amphippis, qui duobus ſimul utuntur equis, dictæ ſunt Ampheres, in quibus quiſque duos remos agitat; ſic ex celetibus dictæ ſunt celoces, in quibus ſinguli ſingulos tantum tractant remos.* Valerius Probus in notis, TRIB. CEL. *Tribuni Celerum vel celetium. Nec procul hinc Romam &c.* Itaque *celeres* & *celetes* eoſdem facit. Servius *ad* 8. *Æneid.* Romulus (inquit) *cum turbam civium non haberet, aſylum condidit, ad quem locum ſiquis confugiſſet, eum exinde non liceret auferri, hic cum videret multitudinem ſine virorum connubiis poſſe deperire, à vicinis civitatibus matrimonia poſtulavit,*

vit, sed ab eis contemptus, Celetes se Neptuno equestri Deo qui & consus dicitur, editurum proposuit, ad quos Celetes cum de vicinis civitatibus maxima multitudo cum omnibus fœminis convenisset, &c. Perperam *Celeres* pro *Celetes* ibi reponunt Viri docti, inquit Salmasius in suis Notis in Ælium Lampridium.

Atque inde *Celer* pro *veloci*, nihil enim equo vel equite velocius. Postea dicti sunt flexutes à flectendis equis in gyrum. Deinde Trossuli cum oppidum in Thuscis citra Volscinios passuum 9. *M.* sine ullo peditum adjumento cepissent: Plinius enim *lib.* 33. *cap.* 2. ita inquit. *Equitum nomen sæpe variatum est in iis quoque qui ad equitatum trahebantur. Celeres sub Romulo regibusque appellati sunt: Deinde flexumines: postea trossuli, cum oppidum in Thuscis citra Volscinios passuum* IX. *M. sine ullo peditum adjumento cepissent ejus vocabuli: idque duravit ultra C. Gracchum. Junius certe, qui ab amicitia ejus Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis: Quod ad equestrem ordinem attinet, antea trossulos vocabant, nunc equites vocant: Ideo quia non intelligunt trossulos nomen quid valeat, multos pudet eo nomine appellari: & causam quæ supra indicata est exponit, invitosque etiamnum tamen trossulos vocari.* Et apud Festum *Trossuli equites dicti, quod oppidum Thuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint.* Emendat autem Salmasius Plinium. Et pro *Flexumines* legendum putat *Flexutes. Flexutes* à flectendis equis dicti. Virgil. *Flectere ludus equos*, à *flexus* autem *flexos flexitis* & ἀρχαϊκῶς *flexutis*; ut ab *arcus*, *arces*, *arcutis*. *Servius*; *equites apud veteres flexutes dicebantur, sicut ait Varro rerum Humanarum.* Hæc Salmasius. Quod autem multos eo nomine appellari puduisse scribit Plinius causa fuit, quia cum olim vox *Trossulus*, equitem bellis & laboribus assuetum significabat, interjecto tempore vitiis paulatim indies magis magisque in Rempub. immigrantibus, hominem delicatum, mollem, obesum & succulentum, quem natura ventri obedientiam finxisse videtur

detur ſignificabat. Unde vetus Gloſſ. putat *Troſulum* dictum quaſi *toroſulum, à toroſa ſcilicet carne & arvina.* Nonius Marcellus, *Troſuli dicti ſunt toroſuli quaſi habitiores à toroſa ſcilicet pinguedine.* Hieronym: in *Jovianum. Unius tantum Philoſophi exemplum poſui, formoſuli noſtri, & troſuli: & vix ſummis pedibus adumbrantes veſtigia, imitentur ſaltem gentilium parcitatem.* Et apud Varronem. *Nunc emunt troſuli Nardo nitidi vulgo attico talento equum.* In eadem ſignificatione apud Senecam *Epiſt.* 4. *c.* 87. *O quam vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his troſſulis in via divitibus, Curſores & Numidos, & multum ante ſe pulveris agentem. Hic ſine dubio cultior comatiorque quam M. Cato videretur.* Et *Epiſt.* 86. *Quid ergo? Idem faciam, quod troſſuli & juvenes.* Unde Perſius Sat. 1.

——— Unde iſtud dedecus: in quo
Troſſulus exultat tibi per ſubſellia levis?

Per Troſſulum levem denotat, auditorem voluptatibus indulgentem, opimum, corpulentum, ſuccoſum, quem magis pigmenta floſculi, lenocinia orationis, quam res, quam argumenta commoveant, levem, mollem, nihil habentem ſeveri Judicii.

Qui huic ordini præerat Tribunus appellabatur, & ſecundum à rege locum obtinebat, ut magiſter equitum à dictatore. Dictus Tribunus à tribus quibus præerat Centuriis. Diſtinxerat enim Romulus trecentos illos juvenes, quos Celeres appellavit, in tres centurias, quibus ſingulis ſuos præfecit duces, qui centuriones dicebantur. Qui vero his omnibus, nec non & centurionibus præerat, præfectus ſive tribunus Celerum vocabatur. Ejus autem curæ regis perſona demandata, cui ſemper aderat, ad cujus tutelam & corporis cuſtodiam 300 robuſtiſſimos ex nobiliſſimis familiis delectos juvenes circa ſe habuit, quorum in rebus urgentibus & ſumma neceſſitate utebatur miniſteriis, qui ad exequenda regis juſſa alacres & prompti, regumque ſtipatores erant. Huic quoque Numa quædam Sacra

pera-

peragenda tribuisse scribit Dionys. *lib. 6. cap. 92. Primam sacrorum munerum institutionem tradidit triginta curionibus. Secundam iis, quos Romani flamines vocant. Tertiam Tribunis Celerum, quos dixi & pedestres & equestres militare, regisque corpus stipare. Nam & hi solemnia quadam peragebant Sacra.* Plura de Tribunorum Celerum jure vel potestate nuspiam invenimus.

Quo in numero fuit Junius Brutus] Brutorum familia Romæ illustris fuit. Pater huic fuit M. Junius Brutus, ab uno Æneæ sociorum oriundus, inter nobilissimos Romanorum ob virtutem habitus. Dionys. *lib. 4. cap. 195.*

Brutus dictus fuit propter simulatam stupiditatem & stoliditatem; cum enim Tarquinius Patrem ob divitias, simulque Fratrem natu majorem, ne scelus ulcisceretur, è medio sustulerat, timens ne quid crudelius in eum Tarquinius consuleret, stultum se simulavit, qua fallacia, opes nihili faciens, Regis Tyrannidem evasit. De quo Ita Ovid. *lib. 2. fast.*

Brutus erat stulti sapiens imitator, ut esset
Tutus ab insidiis, dire Superbe, tuis.

Brutum enim dicitur, quod *stupidum stolidumque* est, & sine sensu quasi obruptum. Quamobrem Cic. fortunam brutam id est insentatam appellavit. Et bruta animalia ratione carentia dicuntur. Unde Cyprianus ad Demetrianum scribens ait: *Nullum affectus lumen cæco offert, sermonem surdo, sapientiam Bruto, cum nec sentire Brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire.* Quæ simulata stupiditas unicum ei fuit tutamen contra sævitiam tyranni debacchantis in multos cives optimos, ut inquit Dionys. dict. loc. Refert idem, cum insolitum pestilentiæ genus sub Tarquinii imperio grassabatur, quod non modo puerorum & virginum magnam tollebat multitudinem, sed etiam prægnantibus infestissimum, matres una cum ipso fœtu passim per vias sternebat, Regem Aruntem & Titum, Delphos ad maximè inclytum in terris oraculum

missise,

mississe, ut morbi causam & remedium ex oraculo cognoscerет, iisque Junium Brutum comitem addidisse.

Qui cum ad oraculum pervenissent acceptoque cujus causa missi erant responso, donariis Deum honorassent, multum riserunt Brutum, quod aureum baculum inclusum corneo cavato donum Apollini tulisset. Privatim deinde rogaverunt Deum, *ad quem eorum regnum Romanum esset venturum*. Ex infimo specu vocem redditam ferunt: *Imperium summum Romæ habebit, qui vestrum primus, ô Juvenes! osculum matri tulerit.* Adolescentes non percipientes sensum oraculi, pacti sunt inter se ut simul matrem oscularentur, communibus auspiciis regnum administraturi. Vel ut Livius refert, ipsi inter se uter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Verum Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: Scil. quod ea communis mater omnium mortalium esset.

Unde canit Ovid. *lib.* 2. *fast.*

Ille jacens pronus matri dedit oscula terræ,
Creditus offenso procubuisse pede.

Putat autem Coccejus in suis comment. ad h.t. propter hanc fatuitatis simulationem, improbabile esse, eum Tribunum Celerum fuisse, tantumque imperii & potestatis obtinuisse; quanquam Livius & hic Pomponius contrarium testantur. Multo verisimilior, inquit, est relatio Dionysii, quod *Princeps* fuerit *sacrificorum*. Quod nuspiam apud Dionysium invenire potui. Quippe ubi Brutum Valerio de comitiis, quis ea habiturus esset, cum nemo ipsorum esset in Magistratu, quærenti, respondentem inducit, semetipsum quoque Tribunum Celerum vocat. Nulla fit principis sacrificorum mentio: *Ego* (inquit) *Valeri. Sum enim Tribunus Celerum, licetque mihi per leges quandocunque in comitium vocare populum. Hunc enim honorem, maximum alioqui, Tarquinius mihi*

mihi dedit ceu fatuo, ut qui nec potestatem ejus sim animadversurus, nec, si vel maxime intelligam, ea usurus. Unde Coccejus illa habet fugit me, itaque dubito num ipse ex Dionysio descripsit, quæ de Bruto refert. Vid. Liv. *lib.* 1. *in fin.*

Qui auctor fuit regis ejiciendi] Atque ita totius populi in libertatem vindicandi. *Quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit.* Cic. *in Orat. pro Planc.* & *in* 1. *Philipp. L. Brutus regio dominatu Rempub. liberavit, & ad similem virtutem, & simile factum in prope quingentesimum annum propagavit. Hic est enim ille Brutus omnium sermone celebratus, qui legum & libertatis summus auctor & vindex, cum furere se simulaßet, latentem animum nimium diu reconditum, suo tempore detexit, magnificaque oratione, non vecordis & dementis, avunculo imperium abrogavit, populusque Romanus auspicium imperiumque sequuti suum, ex gravi servitio, & dominatu regio se in libertatem vindicavit.* Alex. ab Alexand. *dier. Genial. lib.* 5. *cap.* 28.

Hinc Tacit. 1. *Annal. Urbem Romam à Principio Reges habuere. Libertatem & consulatum L. Brutus instituit.* Non restituit igitur. *Fuit enim prima illa Romani populi libertas, cum ab initio urbis conditæ reges urbem ipsam habuerint, nunquam proinde urbs libertatem* inquit Faber *in suis rationinal. ad h. t.*

---

§. 16. *Exactis deinde regibus,* Consules *constituti sunt duo: penes quos summum jus uti esset, lege rogatum est. Dicti sunt ab eo, quod plurimùm Reipublicæ consulerent, qui tamen ne per omnia regiam pote-*

B testa-

testatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset, néve possent in caput civis Romani animadvertere injussu populi, solum relictum est illis ut coërcere possent, & in vincula publica duci juberent.

Consules constituti sunt duo] Liber jam populus Romanus, alia regiminis forma Reipub. imposita, seque invicem cives jurejurando adegerunt, *Neminem Romæ passuros regnare.* Regiæ itaque potestati, quæ ducentos quadraginta quatuor annos duraverat, consulare successit imperium, quod à regio nisi nomine tenus differebat: Ita ut potius nomen, quam imperium immutatum videretur. Duo igitur creati sunt Consules in omnibus pari cum regibus potestate, præterquam quod hi perpetui, illi annui, hic solus, illi duo; *ne potestas solitudine vel mora corrumperetur*, ut inquit Florus *lib.* 1. *cap.* 9. Quare Liv. *lib.* 2. *cap.* 1. *Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia jura, omnia insignia, primi consules tenuêre.* Et quidem ut æquum & reipub. utile videbatur illud in Brutum Collatinumque libertatis suæ vindices & auctores populus Romanus initio transtulit: quod sibi quodammodo pro tot tantisque in rempub. meritis, jure suo vindicare potuissent. Consules dicti secundum Varronem, quod consulere Senatum ac populum deberent. Quinctilianus dubitari posse dicit, utrum à *consulendo*, an à *judicando* consules dicantur. Quippe hoc consulere veteres dixere. Unde remansit illud, *Rogat*

benè

benè consulas, hoc est *judices*. Lips. *de Magist. Rom.* Unde Cic. 3. *de leg.* testatur ex legibus duodecim tabularum], eosdem Prætores, Judices, & Coss. dici à præeundo, judicando, & consulendo. *Regio imperio duo sunto, iique praeundo, judicando, & consulendo, prætores, judices, & consules appellantur; militiæ summum jus habento; nemini parento; illis salus populi suprema lex esto.* A consilio simpliciter derivat nomen Dionysius *lib.* 3. *cap.* 199. *Hos Magistratus placuit ipsorum lingua nominari Consules: quod vocabulum si Græcè interpretari velimus, significat συμβούλους sive προβούλους. Nam consilia Romani vocant, quas nostrates συμβουλάς. ὕπατοι tamen procedente tempore à Græcis dicti sunt, à potestatis præcellentia, quoniam omnibus præsunt, & summum locum obtinent. Nam quod præcellens & summum est, prisci Græci ὕπατον vocabant.* Pomponius Consules ab eo dictos putat, *quod plurimum Reipub. consulerent.* Quæ nominis derivatio à consulum officio non aliena. Ipsis enim incumbebat providere, ne quid respub. detrimenti caperet. Et ut vel inquit Florus *l.* 1. *c.*9. *Consules appellavit pro regibus ut consulere se civibus suis debere meminissent.* Optimè enim *Cic.* 1. *offic. Omnino qui reipub. præfuturi sunt, duo Platonis præcepta teneant; Unum ut ad utilitatem civium sic tueantur, ut quæcunque agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, ut totum reipub. corpus curent, ne dum partem aliquam tueantur, reliquas deserant. Ut enim tutela sic procuratio reipub., ad utilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum, quibus commissa est, gerenda est. Imperium* (enim ut ait Ammianus) *cura salutis aliena est.* Quare Imperator Hadrianus & in concione & in Senatu sæpe dixit. *Ita se Rempub. gesturum ut sciret populi rem esse, non propriam.* Apud Spartianum *cap.* 8. Ut enim tutor in rem pupilli constituitur, ut ejus rationibus serviat; ita principes & magistratus populi saluti & utilitati consulere debent, & publica commoda privatis anteponere. Singulare erga Rempub. & cives amoris & studii exemplum, illud L. Bruti facinus, quod Flo-

rus prodidit. *Quum favori civium, etiam domus sua clade & parricidio velificatus est. Quippe quum studere revocandis in urbem regibus liberos suos comperisset, protraxit in forum & concione media virgis cecidit, & securi percussit: ut planè publicus parens in locum liberorum adoptasse sibi populum videretur.* Triplici olim nomine, ut patet ex Cic. sup. allegato hunc Magistratum appellarunt Prætorem, Judicem, Consulem, à consulendo, præeundo, judicando. Quippe olim prætores dicti, qui nunc consules. Unde apud Fest. *Prætoria porta in castris dicitur, qua exercitus in prælium educitur: quia initio prætores erant, qui nunc consules: & ii bella administrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur prætorium.* Prætores, quia præibant populo, Consules, quod consulerent Senatui, Prætor dictus (inquit) Varro, qui præiret jure & exercitu: Unde imperator Justinian, in *Novel.* 25. *Est hoc nomen* (scil. prætoris) *quasi jure patrio Romani imperii proprium, & ante ipsos etiam Coss. in ampla Romanorum repub. usui habitum.*

Hinc nomen Prætoris in XII. tab. pro consule causas cognoscente de addicto debitore: *Inter eos dies trinis nundinis, ad Prætorium in Comitium producito, quantæque pecuniæ judicatus erit, prædicato.* Ad prætorem id est consulem, quippe ea tempestate nondum Prætor erat creatus. Primum creatus fuit Prætor Anno ab V. C. 389. post latas XII. Tab. 72. ut apud Liv. videre est. Quanquam idem auctor sup. *lib.* 3. *cap.* 55. tradiderit Horatia lege consules & prætores iisdem auspiciis fuisse creatos, ita ut sibi constare non videatur Livius. Sed responderi potest, Livii mentem esse, quod illud nomen, quo antea Consules significabantur, postea transierit ad novum illum Magistratum, qui eo tempore creatus est. Sic quoque Impubem ll. XII. tab. Prætoris, id est consulis arbitratu verberari, noxamve duplionemve decerni vetabatur. Plin. *lib.* 18. *cap.* 3. Prætores enim, ut confirmat Sonaras *Tom.* 2. *pag.* 28. ad decemviros usque Prætores fuisse appellatos: Post vero

abro-

abrogatum decemviratum, Consules vocari incepisse. Unde Livius *lib. 3. cap. 55. Fuêre qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege Consulibus quoque & Prætoribus, quia iisdem auspiciis, quibus Consûles crearentur, cautum esse, Judicem enim Consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio, quod his temporibus nondum consulem Judicem, sed prætorem appellari mos fuerit.*

Penes quos summum jus esset, lege rogatum est.] Superius diximus imperio regio consules fuisse creatos. Unde *Cic. 3. de ll. Regio imperio duo sunto.* Fastigium dignitatum vocat Cassiodorus. Græci ὕπατον, ut ex Dionysio descripsimus, appellabant: in omnibus rebus pari cum regibus potestate erant ornati; omnia jura, omnia insignia, quæ Reges olim habuerant, consules tenuêre Liv. *lib. 2. cap. 1.* Nimirum lictores cum fascibus, purpuream prætextam, sellam curulem Regiam: Id tantum cautum, ut alter consul, penes quem erat imperium, Fasces XII securibus alligatos, alter virgarum Fasces cum lictoribus haberet, idque per vices singulis mensibus, donec annuum eorum imperium expleretur. Ne si ambo Fasces haberent duplicatus terror videretur. Unde Suet. in Cæsare *cap. 20. Antiquum etiam retulit morem, ut quo mense Fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores ponè sequerentur.* Fasces fasciculi erant, ut inquit Budæus, virgarum, inter quos virga securis obligata erat, ita ut ferrum in summo fasce extaret. Liv. *lib. 3. cap. 36. Fascibus secures illigatas præferebant.* Ex betula autem virgæ fiebant. Quodque fascibus, quos præferebant lictores, betullas virgas maximè commodas duxere. Itaque ex illarum virgis, tum propter candorem, tum propter tenuitatem publicos Fasces, qui magistratibus præirent, effecere. Alex. ab Alexand. *Dier. Genial. lib. 1. cap. 28.* & inde Plin. *lib. 16. cap. 18. Gaudet frigidis sorbus, & magis etiam betulla. Gallica hæc arbor mirabili candore atque tenuitate, terribilis Magistratuum virgis.*

Cur autem virgæ colligatæ adnexis securibus feruntur, docet nos Rhodiginus *lect. antiq. lib.* 23. *cap.* 21. scil. ut Magistratus præmonerent, lente ad irrogandam pænam pergendum: Vel ut inquit Budeus sup. alleg. ut *mora tantisper Magistratuum ira fiat, dum virgæ dissolvantur: id quod sæpe pænitentiæ occasionem magistratibus attulit. Enimvero quoniam facinorosi partim sunt emendabiles, partim perditissimi: ut virgæ admonendis illis, sic secures his tollendis de medio instituta sunt.* Accensus, de quo fit mentio sup. *cit. loc. ex Suet.* est minister magistratuum, qui accirent, & erat supra lictores, ab acciendo id est vocando ita dicti, qui vel Quirites ad concionem, vel jus postulantes ad Prætorem acciret: Varro *de lingua latina. Consul loquitur ad exercitum: Impero qua convenitur ad comitia centuriata. Quare hic accenso, illic præconi dicit, hæc est causa; in aliquot rebus item ut Præco Accensus acciebat, a quo Accensus quoque dictus. Idem jussu Prætoris clamabat esse tertiam meridiem, & horam nonam. Accensum solitum ciere, Bœotia ostendit. Ubi primum accensus clamarit meridiem.* In actionibus Prætor accensum solitus erat jubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam esse tertiam itemque meridiem, & horam nonam.

Præterquam quod ejus quoque erat officium, ut molestis interpellatoribus silentium imponeret. Sig. *de jur antiq. Civ. lib.* 2. *cap.* 15. aliter accensus nomen est ordinis & promotionis in militia, ut nunc dicitur Princeps vel Commentariensis, aut Cornicularius & dabatur à Tribuno militum centurioni adjutor. Accensi quoque dicuntur, apud Fest. *lib.* 1. qui in locum demortuorum militum sufficiebantur, ita dicti quod ad censum adjiciebantur. Veget. *de re milit. lib.* 2. *cap.* 19. *Ad obsequia tamen judicum vel tribunorum, nec non etiam Principalium deputabantur milites, qui vocantur accensi, hoc est postea additi, quam fuisset legio completa, quos nunc supernumerarios vocant.* Postea etiam optiones dicti, quia referentibus centurionibus adoptati in

cohortes

cohortes subibant, ut semper plenæ essent legiones. Vid. Budæum in suis *Annotat, in Pandect.* Hæc de Accensis. Lictores initio nascentis Reipub. Romanæ regum ministri fuêre. Livius de Romulo sermonem habens, *vocataque ad consilium multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat, jura dedit, quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperii fecisset, cum cætero habitu augustiorem, tum maximè lictoribus XII. sumptis fecit.* Exactis vero regibus iis fuere usi Consules, Prætores, Interreges, Dictatores, & si qui alii Magistratus non potestatem solum habuerunt, sed etiam imperium. Viatoribus ii, quorum potestas potius, quam imperium extitit. Sig. de *antiq. Jur. Civ. lib.* 2. *cap.* 15. Horum erat munus fasces cum securibus ligatos Magistratibus præferentes, præire, turbas summovere, *Repente strepitus ante curiam lictorum summoventium auditur* apud Livium. Jussi autem fasces & secures, quas portabant, solvebant & expediebant, atque primo sontes virgis cædebant, mox securi feriebant. Valgius Rufus apud Bell. *lib.* 12. *cap.* 3. lictorem aliquando dictum putat, quod cum Magistratus P. R. virgis quempiam verberari jussissent, crura ejus ac manus ligari vincirique à viatore solita sint. Isque, qui ex collegio viatorum officium ligandi habet, lictor sit appellatus: utiturque ad eam rem testimonio M. Tullii, quæ dicta est pro Rabirio. *Lictor* (inquit) *colliga manus.* Quam opinionem & ipse Cellius probat. Verum Tiro Tullius inquit. M. Ciceronis libertus *lictorem* vel à *limo* vel à *licio* dictum scripsit, licio enim transverso, quod limum appellatur, qui Magistratibus, inquit, præministrabant cincti erant. Et ita quoque Plutarch. *in Romulo. Præcedebant alii qui baculis turbam summovebant loris succincti, ut ilico vincirent eos quos ille juberet, unde lictores dicti: & virgæ, quas gestabant, fasces.* Potuit fortasse vox Lictores, interposita *nunc litera* C. *dici, quum olim litores dicerentur, quasi*

λειτȣργοὶ, *id est ministri publici.* Francisc: Polet. *Hist. for. Rom. lib.* 5. *cap.* 13. Lictorem interpretatur quasi legis actorem. Annotavimus ad *§. 6. h. t.* ad verba *Legis actiones, lege agere* dici lictorem, cum ex officio suo agit & sententiam in damnatos exequitur. Vide ibidem allegata scriptorum testimonia. Hi è plebe Romana fuerunt, ut ex Festo constat, apud quem quis ex plebe quæritur, quatuor & viginti lictores apparêre consulibus, & eos ipsos plebis homines.

Post bellum vero Punicum, qui Magistratibus in Provincia apparerent, Bruttii fuere, unde Bruttiani dicti inquit Gell. *lib.* 10. *cap.* 3. quifuere servi lorarii, hoc est qui accincti loris verbera & plagas imponebant. Cum enim hi primum ad Annibalem descivissent, idque Romani egerrime tulissent, fugato Annibale, secundum senatus sententiam, Bruttios ignominiæ causa nec milites scribebant, nec pro sociis habebant, sed Magistratibus in provincias euntibus parere, & præministrare servorum vicem jusserunt. Itaque ii sequebantur Magistratus tanquam in scenicis fabulis, qui dicebantur lorarii. Et quos erant jussi, vinciebant aut verberabant, qui autem ex Brutiis erant, appellati sunt Brutiani. Hæc Gellius dict. loc. Purpurea etiam usi fuere consules prætexta, & sella curuli, unde Liv. *lib.* 7. *in pr. Cum de industria omnia, ne quid per plebeium Consulum ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum, ac justitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes, nobilitas sibi sumpsisset; prætorem quidem etiam jura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum.* Et apud Suet. in Claudio *cap.* 23. *De majore negotio in Curia medius inter consulum sellas tribunitio subsellio sedebat.* Cic. *in Pison. Tu etiam mentionem facies consulatus tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? quid? tu in lictoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? quæ or-*

ornamenta etiam in Sex. Clodio te consule esse voluisti.

Et Silius Italicus originem Curulis ac fascium repetens ita canit

Mæoniæque decus quondam Vetuloniæ gentis,
Bis senos hæc prima dedit præcedere fasces,
Et junxit totidem tacito terrore secures,
Hæc altos eboris decoravit honore curules,
Et Princeps Tyrio vestem prætexuit ostro
Hæc eadem pugnas accendere protulit æra.

Præter hæc insignia sceptrum eburneum consuli attribuit Dionysius *lib.* 3. *cap.* 146. ubi inquit. *Attamen Tarquinio quoque inter cetera insignia regia allatas etiam secures* XII, *quemadmodum & nunc Romani sceptra & diademata dono mittunt regibus, quando eis confirmant potestatem regiam; quibus utuntur etiamsi ab illis non accipiant. Hos honores non statim admisit Tarquinius, si plerisque scriptoribus Romanis credimus, sed cum ad S. P. Q. R. retulisset juberentne ut ista sumeret, volentibus & consentientibus omnibus, tum demum illis usus est, totoque deinceps vitæ tempore amictus toga picta purpurea, gestabat coronam auream, & cum sceptro eburneo, sella item sedebat eburnea, duodecim lictoribus, cum securibus & virgis jura reddenti adstantibus, & per vias eum præcedentibus. Idem ornatus mansit ejus successoribus, & post pulsos reges annuis consulibus, excepta corona togaque picta.* Ita in Valerianis exemplis apud Vopiscum: *Nam te hoc die consulem designo scripturus ad Senatum, ut tibi Scipionem deputet, deputet etiam fasces. Hæc enim imperator non solet dare; sed a Senatu quando fit consul accipere.* Meminit Liv. M. Papirium, Gallo barbam suam, ut tum promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso, iram movisse. *lib.* 5. *cap.* 41. Valer: Max. *lib.* 4. *cap.* 4, De Attilio sermonem habens, *nec fuit iis rubori eburneo sceptro deposito, agrestem stivam aratri repetere.* Ad cujusmodi genus insigniorum alludens Claudianus ita canit *lib.*2. *de bello Childonico.*

Proh labor! in Bochbi regnum ſudavit uterque
Scipio. Romano viciſti ſanguine Mauri.
Ille diu miles populus, qui præfuit orbi,
Qui trabeas, & ſceptra dabat, quem ſemper in armis
Horribilem gentes, placidum ſenſere ſubacta.

Per *trabeas* & *ſceptra* conſulatum intellige. Salmaſius in notis ad Trebell. Poll. de Tetrico juniore. Sceptrum etiam conſules gerebant. Vetus Epigramma.

Conſulibus ſceptrum, menſis decus, arma tabliſtis.

Duces etiam olim cum ſceptris curiam ingrediebantur, Servius, *Apud majores omnes duces cum ſceptris ingrediebantur curiam, poſtea ceperunt tantum ex conſulibus ſceptra geſtare, & ſignum erat eos conſulares eſſe.*

Habebat autem ſceptrum in ſummo aquilam, cujus meminit Prudentius.

Cum conſulatum initis, ut vernæ ſolent.
Pudet fateri farre, pullos paſcitis,
Aquila ex eburna ſumit arrogantiam
Geſtator ejus, ac ſuperbit bellua
Inflatus eſſe, cui figura eſt alitis.

Et Juvenal. Satyr. 10. verſ. 43.

Da nunc & volucrem, ſceptro quæ ſurgit eburno.

Notat autem Salmaſius veteres conſules ſcipionem tantum geſtaſſe triumphi die aut aliis feſtis diebus; at recentiores iſti conſules quotidie ſceptrum geſtabant & cum ſcipione curiam ingrediebantur, unde Dionyſius *lib.* 4. *cap.* 199. *Præterea tam multis regiis inſigniis, ſi qua ſunt invidioſa & moleſta populo, partim minuenda, partim planè tollenda judico; ſceptra iſta dico, & coronas aureas, & purpureas auro intertextas trabeas; niſi ſtatis feſtis & in pompis triumphalibus aſſumantur honoris deorum gratia.* Quemadmodum quo ad alia conſulum inſignia poſterior ætas ſub principibus & imperatoribus quædam immutavit, quædam adjecit. Notandum quod initio hæc dignitas non niſi in patricios conferebatur, verum poſtea aſſiduis Tribunitiis ſeditio-

ditionibus victi Patres alterum ex plebè consulem creandum concessere. Ac primus de plebè consul L. Sextius creatus est. Liv. *lib.* 6. *in fin.* & *lib.* 7. *in Principio* Creabantur comitiis centuriatis in Campo Martio ab interrege nonnunquam & dictatore. *Comitia consularia novis consulibus creandis, non modo per consules haberi, sed per interregem; nonnunquam absentibus consulibus, alterum consulem cujus erat sors ut comitiis praeesset, ex Provincia evocari, aut si morbo vel necessitate impediti, commodo reipub. avocari non possent, dictatorem dici, qui comitiis praeesset, sæpe rescriptum est.* Alexand. ab Alex. *Dier. Genial. lib.* 3. *cap.* 3. Et passim Liv. *lib.* 3. *cap.* 8. *lib.* 4, *lib.* 7. *lib.* 8. *lib.* 10. *cap.* 12. *Eo anno, nec traditur causa, interregnum initum. Inter reges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpicius. is comitia consularia habuit, creavit. M. Fulvium & L. Cornelium Scipionem. coss.* Ineundi autem consulatus tempus non semper fuit idem. Aliquando idibus Martiis, nonnunquam Calend. Quinctilibus. Interdum Calend. Sextilibus. Et Idibus Decembris Magistratum inierunt. Postea videtur institutum ut Calendis Januariis consules inirent, ut perspicimus ex Vell: *lib.* 2. *cap.* 12. ubi inquit, *At Cajus Marius, Lucium Syllam, jam tunc, ut præcaventibus fatis, copulatum sibi quæstorem habuit, & per eum missum ad regem Bocchum Jugurtha rege, abhinc annos ferme centum triginta octo, potitus est: Designatusque iterum consul, in urbem reversus, secundi consulatus initio Calendis Januariis eum in triumpho duxit.*

In consulibus creandis observatur quoque ætas, quæ certis annis finita erat. Unde Ovid. 5. Fast.

— —— -- finitaque certis
Legibus est ætas unde petatur honos.

Ea rogatio inquit Liv: *l.* 4. *c.* 43. *primum lata est L. Julio Trib. pleb. quot annos nati quemque Magistratum peterent, caperentque. Inde cognomen familiæ inditum, ut Annales appella-*

pellarentur. Appellatur hæc lex quoque annaria auctore Festo. Unde Lamprid. in Commodo *cap.* 2. *Post hac venia legis annariæ impetrata cos. est factus.* Ante hanc legem frequenter etiam juvenibus, quorum singulares animi dotes virtutesque enitebant, concedente Populo Romano aditus ad consulatum patebat. Quod Cic. *Philip.* 5. affirmat. *Quid est enim P. C. cur eum non quam primum amplissimos honores capere cupiamus. C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiaque virtute progressum ætatis expectari non oportere. Itaque majores nostri, veteres illi, admodum antiqui leges annales non habebant, quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter æquales. Ita sæpe magna indoles virtutis, priusquam reipub. prodesse potuisset, extincta fuit. At vero apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii à recentiore autem memoria, superior Africanus, T. Flaminius, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint.* Quæ autem fuerit ætas legitima docet nos Cic. *Philipp.* V. cum inquit; *Quid Macedo Alexander, cum ab ineunte ætate res maximas gerere cepisset, nonne tertio & tricesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quam consularis.* Ex quibus verbis perspicimus annum consularem fuisse 43. Notandum hic non perpetuo obtinuisse quod Livius tradit *l.* 2. *c.* 7. scil. nemini ad consulatum aditum patuisse, nisi qui quæsturam, Ædilitatem, Præturamve gessisset, & ita per gradus ad consulatum, quod in Repub. summum erat honoris fastigium, evehebantur. Inquit enim Liv: quod cum M. Fulvius, & M: Curius tribuni plebis impedirent T. Quintium Flaminium ex quæstura consulatum petere. *Jam Ædilitatem, præturamque fastidiri: nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Rex ex campestri certamine in senatum venit, patres censuerunt, qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo*

creandi

creandi quem velit, potestatem fieri, æquum esse. Et Appian, Alexand. *de bel. civil. lib.* 1. de Sylla sermonem habens inquit; *Ad hæc leges alius antiquabat, alius ferebat; edixitque nequis præturam ante quæsturam gereret, neve consulatum ante præturam, neve eundem Magistratum susciperet iterum, nisi post decimum annum.* Hinc jurisconsultus in *l.* 11. *ff. de muner & honor. Ut gradatim honores deferantur, edicto, & ut à minoribus ad majores perveniatur, Epistola Divi Pii ad Titianum exprimitur.* Et *l.* 14. *§.* 5. *ff. eod. Gerendorum honorum non promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibitus est: nam neque prius majorem Magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest, neque ab omni ætate, neque continuare quisque honores potest.* Verùm, ut diximus, hoc perpetuo non obtinuit. Quippe & P. Servilius Quinti filium Galbam, qui nullum antea honorem gesserat, Cajus Claudius Cento comitiorum causa dictator dictus, consulem creavit. Sic quoque Pompejus Magnus, qui nec præturam nec quæsturam gesserat, consul factus est, ut ex Appiano constat *l.* 1. *de bel. civ.* Tribuit Jurisconsultus consulibus jus summum regiamque potestatem, cujus partes nobis descripsit Polybius *lib.* 6. *cap.* 10. Cum inquit. *Consules quamdiu in urbe sunt, priusquam legiones educant, omnia quæ publicè fiunt, in potestate habent, omnes reliqui Magistratus præter Tribunos, consulibus parent. Hi legationes in Senatum inducunt. Idem quoties deliberari aliqua de re usus postulat, referendi jus habent: estque in eorum manibus Senatusconsulta conficiendi totum negotium. Præterea publicæ omnes actiones, quæ per populum fieri debent, ad curam horum pertinent. Item advocare conciones, rogationes ferre, è suffragiis majoris partis populi legem aut plebiscitum condere. Insuper belli adornandi, gerendi, & omnia quæ ad expeditionem pertinent administrandi potestatem propemodum absolutam Coss. habent. Nam & auxiliaribus sociorum copiis imperare quod visum fuerit, & tribunos militum constituere, & conscribere exercitum, & dilectus*

agere

agere Coss. licet. Accedit istis quod jus animadvertendi habent in quem voluerint cunque ex omnibus qui belli ipsis parent. Possunt etiam iidem de publicis pecuniis quantum libuerit insumere: comitante Quæstore, & promptè quicquid fuerit jussus, exsequente. Ut merito quis dicat hanc partem intuens, Remp. Rom. planè ab unius imperio pendere & regiam esse. Verum hanc regiam potestatem sive summum jus, ut vocat Pomponius, non ipsis integrum mansit, & postea restrictum atque limitatum fuit.

Qui tamen ne omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset.] Hac lege, quæ statim à Regifugio lata est à Valerio Poplicola, cautum fuit, ut si quis Magistratus civem Romanum necare, verberare, multare vellet, privatus eum ad populi judicium vocare posset. Unde Valer: Max. *lib.* 4. *c.* 1. de Poplicola sermonem habens, inquit, *Legem etiam comitiis centuriatis tulit, ne quis Magistratus civem Romanum adversus provocationem verberare aut necare vellet.* Vide Liv: *l.* 2. *c.*8. Ante hanc legem igitur non licebat à consulibus, non magis atque olim à regibus & postea à decemviris ad populum provocare. Quippe cum penes eos jus summum & planè regium residebat, illud omnis provocationis licentiæ denegabat. Postea ab eadem familia sæpius hæc lex renovata est. Anno trecentesimo quarto à *Lucio Valerio* repetita, quum paulo ante à decemviris fuisset abrogata. Quippe & his jus summum in civitate datum erat.

Deinde anno quadringentesimo quinquagesimo tertio iterum ab eadem familia perlatam legimus apud Livium *l.* 10. *c.* 9. *Eodem anno* (inquit) *M. Valerius Cos. de provocatione legem tulit diligentius sanctam, tertiò ea tum post reges exactos lata est. Semper à familia eadem. Causam renovandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant. Porcia tamen lex sola pro tergo civium lata videretur. Quod gravi pœna, si quis verberasset, necassetve civem Romanum sanxit. Valeria*

ria lex, cum eum qui provocasset, virgis cædi, securique necari vetuit, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat) visum, credo, vinculum satis validum. Nunc vix servo ita minetur quisquam.

Notandum vero hanc provocationem tantum fuisse intra urbem, & extra ad mille passuum, quam nunc Baleucam vocamus Liv. *l.* 3. *c.* 20. *Igitur Tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere eo magis, quod & augures jussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locumque inaugurari, ubi auspicato cum populo agi posset: ut quicquid Romæ vi tribunicia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. Omnes id jussuros quod consules vellent, neque enim provocationem esse longius ab urbe mille passuum, & Tribunos si eo veniant, in alia turba Quiritium subjectos fore consulari imperio. Terrebant hæc: sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quinctius dictabat, se consulum comitia non habiturum. Non ita civitatem ægram esse, ut consuetis remediis sisti posset. Dictatore opus esse Reipub. ut qui se moverit ad sollicitandum statum civitatis, sentiat sine provocatione dictaturam esse.*

Fiebat tamen interdum ne provocationi locus esset; primo quando extra primum lapidem, id est extra Baleucam exercitus educeretur, consul provocationi cedere non obligatus erat. Unde loc. cit. *Neque enim provocationem esse longius ab urbe mille passuum, & Tribunos si eo veniant in alia turba Quiritium subjectos fore consulari imperio.*

Deinde quando summo S. C. muniti erant. *Videant Consules ne quid Resp. detrimenti capiat.* Hoc enim S. C. rerum summa coss. tribuebatur, tumque in seditiosos, & perduelles, nulla habita ratione legum de provocatione, quibus exsolvebantur animadvertebant. Rarissimum vero id contingebat, & quidem nisi in summa reip: necessitate, quando ingens metus & periculi discrimen Reipub. imminebat. *Hinc apud* Salust: *in Bel: Catilin: Itaque, quod plerum-*

plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit, darent operam consules, ne quid Respub. detrimenti caperet. Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque cives, domi militiæque imperium, atque judicium summum habere. Aliter sine populi jussu, nulli earum rerum consuli jus est. Unde quoque Cic. *in* I *orat. in Catil. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius cos. videret, ne quid Respub. detrimenti caperet: nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus, occisus est cum liberis M. Fulvius consularis.* Idem pro Milone. *Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompejum juris publici, more majorum rei denique publicæ peritissimum, cum Senatus ei commiserit, ut videret ne quid Resp. detrimenti caperet (quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, Judicium expectaturum fuisse, in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret?* Et in 5. Philip. *Qua propter ne multa nobis quoidie decernenda sint, consulibus totam tempub. committendam censeo, iisque permittendum, ut rempub. defendant, provideantque ne quid respub. detrimenti capiat.*

Hoc itaque Senatusconsulto non armati consules, jure Magistratus, quo ornati erant, in caput civis Romani animadvertere non potuere quacumque ratione, vel pœna capitali vel deportatione vel libertatem adimendo, nam & hoc animadvertere est in caput civis Romani, *Eximere caput de civitate. l. penult. ff. de extraord. cognit.* Propterea quod servitus morti assimilatur *l.* 59. *ff. de cond. & demonst. l.* 32. §. 6. *ff. de donat. inter vir: & uxor.* Unde Ulpianus *in l.* 209. *ff. de R. J. Servitutem mortalitati ferè comparamus.* Denique nec aliud quicquam facere, quo civis Romani existimationem læderet ac minueret, pari enim passu ambulant vita ac fama, nec bono civi vita carior

quam

quam fama esse debet, unde nemo eam nisi cum anima simul amittere cupit. In servos autem consules, non obstante lege Valeria jure suo potuisse gravius consulere dicendum videtur, quia tantum civibus hac lege prospectum, nec habet quoque servus caput in civitate *l.* 3. *ff. de cap. diminutis.*

Solum relictum est iis ut coercere possent, ut in vincula publica duci juberent] Quod & confirmat Ulpianus *l.* 2. *ff. de in jus voc. Eum,* inquit, *in jus vocari non oportet, neque consulem, neque præfectum, neque Prætorem, neque Proconsulem, neque cæteros Magistratus qui imperium habent, qui coercere aliquem possunt, & jubere in carcerem duci:* Per coercere hic intelligit Jurisconsultus modicam coercitionem, quæ Jurisdictioni ita cohæret, ut ab ea divelli nequeat; quippe quæ sine ea nulla esset, & vana ac ridicula; quare cui competit Jurisdictio, ei quoque modica non denegatur coërcitio, ita ut cui mandata est jurisdictio, jus leviter coërcendi quoque habeat. Excipit igitur Jurisconsultus omnem graviorem coercitionem, quæ potius meri est imperii quam jurisdictionis, cujus varia sunt genera, pro ut varia sunt facinora, quibus irrogatur. Quædam enim gladio, quædam ignis interdictione, quædam metalli pœna, quædam deportatione coercentur. Omnis igitur gravior coercitio ad consulem non pertinebat, propterea quod erat meri imperii; Ait enim Venulejus *l.* 11. *ff. de officio Proconſ. Si quid erit quod majorem animadversionem exigat: rejicere legatus apud Proconsulem debet: neque enim animadvertendi, coërcendi, vel atrociter verberandi jus habet.* Cui convenit quod ait Ulpianus *in l.* 6. *ff. eod. Nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coërcitionis ad alium transferre.* Ita ut gravis & atrox quæcunque coërcitio revera posset dici merum imperium, & ideo consuli non competere. Quæ autem huic opponitur levior & mitior est, atque consul ad publicam emendandam disciplinam ea sæpius uti necesse habet, ut in publica vincula reum tergiversantem duci jubere, pignora capere, multam irrogare, verbera adhibere.

De hac loquitur Paul. 5. *Sententia tit. 16. ad L. Jul. de vi publica & privata. Hac lege* (inquit) *excipiuntur, qui artem ludricram faciunt: Judicati etiam & confessi, qui ideo in carcerem duci jubentur, quod jusdicenti non obtemperaverunt, qui contra disciplinam publicam fecerint.* Et *l.* 11. *ff. de offic. Proconf.* ubi dicitur legatum jus atrociter verberandi non habere, ergò leviter verberandi non fuit consuli denegatum. Unde Cic. *in 3. de l l. Magistratus* (inquit) *nec obedientem & noxium civem, multa, vinculis, verberibusque coërceto.* Sic in *l.* 1. *§.* 3. *ff. de ventre inspic*: ubi vocat Ulpianus remedia prætoria cogi *in jus venire, & si venit respondere*, pignoraque ejus capienda, & distrahenda, si contemnat: vel multis coërcenda. Quæ pœnæ sunt modicæ coërcitionis id est mixti imperii, ideoque magistratui jurisdictionem habenti competunt; quia ut initio diximus, Jurisdictio sine mixto imperio & consequenter modica coërcitione nulla est. *Mandata Jurisdictione privato, etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari, quia Jurisdictio sine modica coërcitione nulla est*, inquit Paulus *in l. ult. §.* 1. *ff. de offic. ejus cui mand.* Sed observandum si consuli Senatus permitteret, ut caveret, ne quid Respub. detrimenti caperet, tunc summum ipsi & merum dabatur imperium, ita ut de nece civium decernendi, illosque omnibus modis coërcendi haberet potestatem; verum id citra legem sive S. C. id est suo jure vel jure Magistratus non habuit, ideoque nec mandare id alii potuit, quare mandata Jurisdictione id ipsum cum Jurisdictione non transferebatur.

§. 17. *Post*

§. 17. *Post deinde cùm census jam majori tempore agendus esset, & consules non sufficerent, huic quoque officio* censores *constituti sunt.*

CEnsus] Census à censendo dictus, censere est putare, existimare, judicare, notare, æstimare. Hinc census definiri potest, quod est æstimatio rerum & bonorum facta, secundum quam tributa pendebantur, unde censum agere est recensere hominum facultates. Hinc Cic. in Verr. 4. *In censu habendo potestas omnis æstimationis habendæ, summæque faciundæ censori permittitur.* Ita autem agebatur census, ut quisque civis nomen, genus, ætatem de se, uxore, liberisque & servis dare tenebatur? Deinde pecunias & prædia sua profitebantur, quæ ita in censum juxta formam censualem referebantur, ut posset constare *nomen fundi cujusque, & in qua civitate, & quo pago sit, & quos duos vicinos proximos habeat: & id arvum quod in decem annos proximos satum erit, quot jugerum sit: vinea quot vites habeat: oliva quot jugerum, & quot arbores habeat. Pratum quod intra decem annos proximos sectum erit, quot jugerum; Pascua quot jugerum esse videantur: item Sylvæ caduæ: omnia ipse qui defert, æstimet l. 4. ff. de cens.* addito juramento legitimo, se vere illa & bona fide æstimasse. Dionys. Halicar. *l.* 4. *cap.* 165. Ita ut ei, qui censum neglexisset, pœna esset proposita, ut bonis in fiscum redactis, virgis cæsus, sub hasta veniret. Dionys. eod. Suet. *in Caligula cap.* 38. Quamobrem Zonaras tradit, qui se, aut bona, cum census agebatur, professi non erant, eorum facultates à censoribus, ipsi à consulibus vendebantur.

Annotavit Illustris Salmasius de *modo usurarum.* Censum tantum in urbe Romana agi, in provinciis autem professionibus magis uti solitum fuisse: quanquam revera non differant nisi nomine tenus. Hinc Cic. absolutè *profiteri, edere censum* & profiteri quantum quis habet in bonis in Orat: *pro Archeiâ* dixit. Sic in *l.* 4. *ff. de cens. Is vero, qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri debet, in qua ager est.* Sic quoque *§.* 4. Aliquando etiam census non ipsum negotium, verum tabulas sive libros & formam censualem in quibus civium professiones describebantur, denotat *l.* 4. *ff. de censibus.* Est autem inquit Theophilus census tabula seu charta, in qua Romani scribebant suas facultates, ut belli tempore pro modo patrimonii sui unusquisque conferret. Sic etiam nonnunquam census universum cujusque patrimonium, omnes facultates & fortunas significat. Hinc apud Horat. *l.* 2. *Od.* 15.

Privatus illis census erat brevis,
Commune magnum.

Id est propriæ facultates & copiæ erant exiguæ. In eadem significatione occurrit apud Plin. *in proœm. l.* 14. *Posteris* (ait) *laxitas mundi & rerum amplitudo damno fuit, postquam Senator censu legi ceptus, judex fieri censu, Magistratum ducemque nil magis exornare, quam census.* Sic apud Suet. *in Tiberio cap.* 49. *Sat constat, Cn. Lentulum augurem cui census maximus fuerit, metu & angore ad fastidium vitæ ab eo actum, & ut ne quo nisi ipso herede moreretur.* Id est cui maximum fuit patrimonium, utpote qui ut Seneca testatur *l.* 2. *cap.* 27. *de benef.* quater millies sestertium suum vidit, id est, ut vult Lipsius, centies centena millia, sive decem milliones Philippicorum nostra æstimatione. Ita census Senatorius, census equester, erat Senatoris vel equestre patrimonium, quod quisque habere debuit, qui in ordinem Senatorium vel equestrem legi vellet.

Censum

Censum autem, ut constat ex Dionysio, Livio, instituit Servius Tullius. *Censum* inquit *l.* 1. *cap.* 42. *instituit rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli pacisque munia non viritim, ut ante, sed pro habitu pecuniarum fierent.* Sic quoque Flor. *l.* 1. *cap.* 6. Ab hoc (inquit) de Servio sermonem habens, *populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque collegiis distributus: summaque regiæ solertia ita est ordinata respub. ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur; ac si maxima civitas minimæ domus diligentia contineretur.* Hoc autem jus primo regum, deinde consulum, & dictatorum; postea proprio ad id Magistratu creato, censorum fuit. Valer. Max. *l.* 3. *cap.* 4. Regi Tullio *quater condere lustrum contigisse*, id est quater egisse censum. Quintum P. Valerius & T. Lucretius coss. anno post reges exactos secundo; sextum decennio post T. Largius egit, Vid. Dionys. *l.* 5.

Et consules non sufficerent, huic quoque officio censores constituti sunt] Unde Zonaras. *Censores vero anno sequente designati sunt L. Papyrius, & L. Sempronius; Eorum creandi causa fuit, quod coss. ob multitudinem omnia negotia exequi non poterant.* Vide Fenestell. *de Magist. Rom. cap.* 17. Pompon. Lætum de *Magist. Rom.* M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum coss. *Ortum autem*, inquit, Liv. *l.* 4. *cap.* 8. *initium rei est, quod in populo per multos annos incenso, neque differri census poterat, neque consules, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab Senatu est rem operosam, ac minime consularem suo proprio Magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiaque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subjiceretur.* Censui igitur agendo populi suffragiis præfecti sunt L. Papyrius, & L. Sempronius Anno *V.* C. 310. Censores abs re appellati sunt Liv. *dict. loc.* vel ut tradit Festus, *quod rem suam quisque tanti æstimare solitus sit, quanti illi censuerint.*

Unde Varro *l.4. Censor* (inquit) *est ad cujus censitionem id est arbitrium censeretur populus.* Javolenus in *l.111. ff. de V.S.* à censendo censores dictos putat, quod his jus fuerit *& constituendi & præcipiendi. Censere est constituere & præcipere: unde etiam dicere solemus, censeo hoc facias, & semet aliquid censuisse. Inde censoris nomen videtur esse tractum.*

Initio censorum potestas non adeò magni momenti erat, ideoque primores civitatis sæpissime eam spreverunt. Utpote quæ consistebat tantum in populo censendo lustroque faciendo. Verùm interjecto tempore tanto incremento eorum potestas aucta est, ut maximarum minimarumque penes eos resideret arbitrium. Ideoque merito inter majores Magistratus numerabatur. Unde Livius. *l. 4. cap. 8. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei a parva origine ortæ. Quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eos regimen, Senatus equitumque centuriæ decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus Magistratus, publicorum jus, privatorumque locorum, & vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent.* Plutarchus in vita T. Q. Flaminii, summum magistratum & reipub. gerendæ quasi culmen vocat. Et de Catone (inquit) *decem annis post consulatum petivit Cato censuram. Fastigium quoddam est hic Magistratus honorum omnium, & quodammodo omnium in repub. actionum consummatio; Præfulgetque cum ingenti alia auctoritate, tum morum & vitæ judicio. Neque enim vel matrimonium vel sobolis procreationem, vel quotidianum victum, vel convivium solutum & liberum indagine, qua cujusque libido & institutum sit arbitrabantur prætermittendum. Quod autem longe ex his acutius, quam ex publicis & civilibus actionibus mores hominum perspici putarent, custodem & moderatorem, correctoremque, nequis ad voluptates deflecteret, aut excederet patria & vetera instituta, designabant unum ex nobilitate, alterum ex plebe. Potestas erat iis equum adimendi, Senatu movendi eum qui vitam agebat turpem vel libidinosam. Quare Catonis petitionem fere no-*

nobilißimi quique & principes Senatus premebant. Hinc quoque Asconius Pædianus in divinationem Ciceronis. *Regendis moribus* (inquit) *civitatis censores quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus cives sic notabant, ut qui senator esset, ejiceretur senatu, qui eques Romanus equum perderet. Qui plebejus in Ceritum tabulas referretur, & ærarius fieret, & per hoc non esset in albo centuriæ suæ, sed ab hoc eßet civis, tantum, ne pro capite suo tributi nomine æra penderet. Iidem impleto quinquennio urbem lustrabant, & Soli taurilia sacrificia, de sue, ove, tauro faciebant. Eorum notam plerumque successores solvebant.* Legimus enim apud Livium *l.* 39. *c.* 42. Censores Marcum Porcium & Lucium Valerium metu mixta expectatione Senatum legisse. Septem movisse Senatu, ex quibus unum insignem & nobilitate, & honoribus. *L. Quintium Flaminium* consularem virum. *Patrum memoria* (inquit) *institutum fertur, ut Censores motis è senatu adscriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit. Longe gravißima in L. Quintium Oratio est, qua si, accusator ante notam, non censor post notam usus esset, retinere Quintium in Senatu ne frater quidem T. Quintius, si tum censor eßet, potuisset.*

Notandum hic in transitu, eos, qui a censoribus notati fuêre, perpetuo non fuisse infames, ut constare potest ex Valer. Max. *l.* 2. *cap.* 9. ubi tradit *C. Getam, a L. Metello* & *Qu. Domitio* censoribus Senatu motum, postea censorem factum fuisse. Item *M. Valerium Messallam* censoria nota perstrictum censoria postmodum potestate imperasse. Quemadmodum nec *Mamerco Æmilio* obfuit nota censoria, quin postea Dictator crearetur. *Ceritum* verò *tabulæ* cujus meminit Asconius *loc. cit.* appellatæ, in quas censores referri jubebant, quos notæ causa suffragiis privabant. Unde Cerites apud Gell. *l.* 16. *c.* 13. dicuntur municipes qui suffragii jure carebant, concessumque illis, ut

Romanæ civitatis honores quidem caperent, sed negotiis tamen atque oneribus vacarent pro sacris Bello Gallico receptis custoditisque. Hinc apud Erasmum Chiliad. prima. *Cerite cæra digni*: id est, Ingenti ignominia. Cujus tradunt originem fuisse. Quod Romani Ceritibus bello subactis eam dixere conditionem ne suffragii jus haberent, ne leges ullas ederent aut haberent, eamque ignominiam in adagium abjisse. Hinc apud Horat. *Epist. lib.* 1. *Epist.* 6.

Quid deceat, quid non obliti: Cerite cera digni.

Cære sive Cærete nobilissimum olim Etruriæ oppidum fuit: cujus incolæ Cærites, aut â Cærete Cæretani. Servius in Æneid. ad hunc versum

Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem.

de urbis hujus appellatione ita differit. Est Agylla Tusciæ civitas a conditore Agella appellata, cui ex inscitia Romana inditum est aliud nomen. Nam quum Romani euntes per Thusciam interrogarent Agyllinos, quæ diceretur civitas, illi utpote Græci quid audirent ignorantes, & optimum ducentes, si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε, quam salutationem Romani nomen civitatis esse arbitrati sunt, & detracta aspiratione, eam Cære nominaverunt, ut refert Hyginus de urbibus Italicis. Ex hac civitate prodiisse innumeros circulatores, præstigiatores, quos Græci vacant ἀγύρτας, περιοδεύτας, Itali Chæretanos, Galli corrupto vocabulo, *Charlatans*, *bateleurs*, annotavit Chabotius ad *Horat. cit. loc.* Vid. Liv. *lib.* 7. *cap.* 20. Pertinebant & multa alia ad censorum munus, ut de juramento cognoscere, in perjuros animadvertere, epularum sumptus cohibere, principem senatus constituere, addere tribus, tueri urbes, templa, vias, pontes, aquarum ductus, & alia quædam ædificia publica: vectigalium quoque portoriique curam habuere, leges etiam condendi & abrogandi, certisque de causis cognoscendi, ut de matrimo-

trimonialibus apud eos fuit arbitrium: Quæ omnia censoriæ potestatis jura paucis verbis complectitur Cic. 3. *de ll.* ubi omnes partes ita enumerat. *Censores populi ævitates, soboles, familias pecuniasque censento: urbis templa, vias, & aquas, ærarium, vectigalia tuento: populique partes in tribus distribuunto: exin pecunias, ævitates, ordines partiunto: Equitum, peditumve prolem describunto: cælibes esse prohibento: mores populi regunto: probrum in Senatu ne relinquunto: bini sunto: Magistratum quinquennio habento: reliqui Magistratus annui sunto, eaque potestas semper esto.* Quod de juramento cognovêre testis est Cic. 3. off. Conviviorum cohibuisse sumptus testatur Valerius *l.* 2. *cap.* 9. ubi tradit *M. Antonium. & L. Flacculum* Censores *Duronium* senatu movisse, quod legem de coërcendis conviviorum sumptibus latam tribunus plebis abrogaverat. Sic quoque *Cornelium Rufinum*, duobus consulatibus & dictatura speciosissime functum, Senatu amoverunt censores, quod decem pondo vasa argentea comparasset & convivio apposuisset. Et apud Plin. *lib.* 14. *cap.* 14. *P. Licinius Crassus, & L. Julius Cæsar censores anno urbis conditæ.* 675. *edixerunt, ne quis vinum Græcum Ammineumque octonis æris singula quadrantalia venderet; Tanta vero vino Græco gratia erat, ut singulæ potiones in convictu darentur.* Quod etiam principem Senatus constituerunt videre est apud Gell. *l.* 4. *c.* 10. ubi de ordine in sententiis rogandis sermonem habens inquit, primum rogatum fuisse in Senatu, qui à censoribus princeps in Senatum lectus erat. Plutarch. *in vita Scipionis Africani* ait, Censores legisse Scipionem Africanum, Senatus Principem: quod genus honoris iis tum viris consuevit deferri, qui gloriam & authoritatem maximis in remp. meritis, præstantissimisque rebus gerendis essent consecuti. Idem iterum est continuatus, tertiumque lectus princeps à *T. Q. Flaminio* & *M. Cl. Marcello* censoribus, *Liv. l.* 40. *cap.* 51. Ædes quoque sacras, vias, aquæ ductus, & loca publica facienda locare, aut aquarum fluxus dare & in-

hibere poterant. *Eodem anno ædes Salutis à C. Junio Bubulco censore locata est.* Liv. *l.* 9. *c.* 43. Et *l.* 41. *c.* 27. *Censores vias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substernendas, marginandasque primi omnium locaverunt,* &c. ubi & de aquæductu, & cura locorum publicorum, tum & vectigalium portoriique & *l.* 4. *c.* 8. ubi tradit publicorum jus, privatorum locorum, & vectigalia populi Romani sub censorum nutu & arbitrio esse. Et *l.* 40. *c.* 51. *Portoria* (inquit) loquitur de M. Æmilio Lepido & Fulvio, *quoque & vectigalia iidem multa instituerunt. Complura sacella publica, quæ occupata à privatis; publicaque sacra ut essent paterentque populo, curarunt. In lege censoria portus Siciliæ ita scriptum erat: Servos quos domo quis ducet suo usu pro his portorium ne dato. l.* 203. *ff. de V. S.* De populi in tribus distributione in priori parte egimus, populumque Romanum in tres tribus divisum annotavimus, in Tatienses à Tatio Sabinorum rege, Ramnenses a Romulo: & Luceres, à quo hi denominati, an à Lucumone vel ab alio non certò constat. Verùm aucto populo Romano alias facere partes oportuit, itaque descriptus est in quatuor urbanas & 31 rusticas tribus. *Cœlibes esse prohibento.* Camillus & Posthumius censores inquit Valerius *l.* 2. *c.* 9. æra pæne nomine eos qui ad senectutem cœlibes pervenerant, in ærarium deferre jusserunt. Cum in hunc modum increparentur: *Natura vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit; parentesque vos alendo nepotum nutriendorum debito (si quis est pudor) alligaverunt. Accedit his, quod etiam fortuna longam præstandi hujusce muneris vacationem estis assecuti: cum interim consumpti sint anni vestri, & mariti & patris nomine vacui. Ite igitur & nodosam exsolvite stipem, utilem posteritati numerosæ.* Hinc Metellus Numidicus in oratio ne, quam in censura dixit ad populum, cum eum ad matrimonia capessenda adhortaretur. Si sine uxore possemus Quirites esse, omnes ea molestia careremus. Sed quoniam natura ita tradidit, ut nec

cum

cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit, saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum. Gell. *l.* 1. *c.* 6. Morum coercitionem penes eos fuisse jam supra docuimus ex Livio *l.* 4. *c.* 8. Et constat id ipsum, ut & cætera censoriæ dignitatis munera ex Trebell. Pollion. in *Valerianis*; Ubi Decius recitans Senatusconsultum, quo censor dicebatur. *Felicem te* (inquit) *Valeriane, Senatus sententia, imo animis atque pectoribus: totius orbis suscipe censuram, quam tibi detulit Romana Resp. quam solus mereris, judicaturus de moribus nostris. Tu æstimabis qui in Curia manere debeant, tu Equestrem ordinem in antiquum statum rediges, tu censibus modum pones, tu vectigalia firmabis, divides statum, Respublicas recensebis: tibi legum scribendarum auctoritas dabitur, tibi de ordinibus militum judicandum est: tu arma respicies: tu de nostro Palatio, tu de judicibus, tu de Præfectis eminentissimis judicabis. Excepto denique de Præfecto urbis Romæ, exceptis coss. ordinariis, & sacrorum rege & maxima Virginum vestalium, (si tamen incorrupta permanebit,) de omnibus sententias feres.* Hæc de potestate Censoria delibasse sufficiant. In creandis vero censoribus observatum, ut ad hoc munus obeundum nisi duo viri eligerentur, unde apud Ciceronem in 3. de leg: *Bini sunto* virtute & morum integritate insignes; num vero consulares, id non certò constat, neque pro vero affirmari potest. Quanquam ex Livio id ipsum probari posse videatur. *l.* 27. *c.* 11. ubi inquit, *Creati Censores ambo, qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus.* Ex quibus verbis colligi posse putant, præter consuetudinem eos Censores ante gestum consulatum creatos. Verum comperiemus in evolvendis veteribus monumentis, non adeo sollicite id fuisse observatum, an consulatum, præturam, vel dictaturam gessisset, qui ad censoriam dignitatem provehebatur, modo ex Patribus esset, in quem illud munus conferebatur. Quippe legimus apud Liv. *eod. lib. cap.* 6. Crassum Licinium, nec consulatu nec prætura fun-

functum, ex ędilitate gradum ad censuram fecisse. Quod autem ex patribus creati, itaque patritiis Magistratibus annumerata hæc quoque fuerit censoria dignitas constat ex Liv. *l.* 4. *c.* 8. *& cap.* 23. Imo & aliquando nefas fuisse Censores præterquam ex patribus creari, Fenestella *de Magist. Rom. cap.* 17. Verùm (ut idem inquit) id quoque, ut cætera, immutatum est, atque indifferenter fieri ceptum. Et postea cum plebe quoque hunc honorem communicarunt Patres. Atque censor de plebe primus Martius Rutilius creatus fuit, qui quoque primus de plebe dictator dictus fuerat. Liv. *l.* 7. *c.* 22. *l.* 10. *cap. ult.* Illud quoque notandum quod ex duobus censoribus, altero mortuo, in defuncti locum alium subrogari non licebat. Quod C. Julio censore mortuo, in ejus locum M. Cornelius suffectus, ea res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma à Gallis capta, ne deinde unquam in demortui locum censor sufficeretur cautum. Liv. *l.* 7. *c.* 31. & *l.* 6. *c.* 27. *Creati censores, C. Sulpicius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. Captaque jam res morte Posthumi, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. Igitur cum Sulpicius abdicaßet se Magistratu, censores alii vitio creati non gesserunt Magistratum.* Sic etiam *l.* 9. *c.* 34. in oratione Sempronii (ubi inquit) *An collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est. Urbs eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Julio censore L. Papirius Cursor, ne abiret Magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogavit, & quanto molestior illius cupiditas fuit, quam tua Appi? nec solus, nec ultra finitum lege tempus L. Papirius censuram gessit, tamen neminem invenit, qui se postea auctorem sequeretur, omnes deinceps censores post mortem collegæ se Magistratu abdicarunt.* Itaque censore defuncto non solum alium in locum mortui subrogare religio fuit, verum etiam collegam Magistratu abire oportebat. Quanquam Appius contra mores & instituta solus censuram gerere collega se Magistratu abdicante, non dubitavit. Ut

videre

videre eſt apud Livium *loc. cit.* Ceterum creabantur quinto quoque anno *Magiſtratum quinquennium habento.* Cum ceteri Magiſtratus annui eſſent, ſola cenſura quinquennio durabat, nimirum quia luſtris duntaxat ſingulis cenſeri populum vetus inſtitutum fuit: quare illud ſpacium luſtrum dicebatur, Auctore Feſto à *luendo* hoc eſt ſolvendo, quod quinto quoque anno vectigalia & ultro tributa per cenſores perſolvebantur. Varro *l.* 5. *de ling. lat.* Plinius Junior. *Nam priore luſtro, quanquam poſt magnos remiſſiones reliqua creverunt.*

Luſtrum à Latinis vocatur quod Olympias apud Græcos dicitur, id eſt quinquennium, quum quadriennio exacto, quintus annus jam procurrit. Quare ſæpe Luſtrum pro abſoluto quadriennio ponitur.

Sæpe coronatis iteres quinquennia luſtris.

Papin. Stat. *Sylv. lib.* 4. *cap.* 2.

Unde quoque Cujacius, *in commentaris ad lib.* **XI. Cod.** *de luſtralis auri collatione. Luſtrale aurum* χρυσάργυρον *dicebatur. Cujus oneris Zoſimus magnum Conſtantinum auctorem facit. Id Evagrius & Zonaras deſcribunt eleganter. Et quarto quoque anno pendi ſolitum narrant, id eſt, ſingulo luſtro.* Poſtea tamen ne morâ poteſtas cenſoria, quæ multum accreverat, nimis gravis eſſet, tempus illud quinquennale imminutum eſt lege Æmilia, à Mamerco Æmilio dictatore lata, & ex quinquennali annua & ſemeſtris facta. Liv. *l.* 9. *c.* 33. *Appius Claudius cenſor circumactis decem & octo menſibus, quod Æmilia lege finitum cenſuræ ſpatium temporis erat, cum C. Plautius collega ejus Magiſtratu ſe abdicaſſet, nulla vi compelli ut abdicaret, potuit.* Vide quoque Valer: Max. *l.* 4. *cap.* 1. Qui mos poſtea obtinuit, & creati quidem ſingulis quinquenniis, at non in quinque annos. Inſignia eadem habebant atque conſules præter lictores. Manſit integra hæc cenſuræ poteſtatis vis ad P. Clodii Tribunatum, utpote qui plebiſcito ſanxit, ne quem cenſores notarent, niſi antea

tea legitime accusatus, & utriusque censoris judicio damnatus foret, in tantum, ut Metello censori, quod minus juste pœnam irrogasset, aqua & igne interdictum fuerit. Alexand. ab Alex: *Dier. genial. l. 3. c.13.* neve in legendo Senatu quemquam præterirent. Verum eam Clodii legem sustulit Metellus Scipio: eamque potestatem iterum integram ut olim in repub. viguisset, reddidit reipub. Quæ sub principibus iterum fuit imminuta, imo cum in eo Magistratu magna vis & maxima dignitas esset, eandem, *cuncta legum & Magistratum munia in se trahentes*, ut inquit Tacitus, ad se traduxerunt Principes & Cęsares. Nomen vero declinarunt, cum non *Censores*, sed *morum Præfectos* se appellarent. Quanquam non omnes ab hoc nomine abstinuisse historiæ testantur. Julius Cæsar oblatam sibi censuram non sprevit, verum sub nomine *Præfecti morum* accepit. Suet. in Jul. Cæsare *cap.* 76. *Non enim honores modo nimios recepit, ut continuum consulatum, perpetuam dictaturam, præfecturamque morum &c.* Rem habuit, titulum specie modestiæ recusavit. A vero aberrat Dio quod scribit, eum censoris appellatione abstinuisse, quod id parum honorificum existimaretur. Quippe superius demonstravimus ex Plutarcho, censuram fuisse summam dignitatem, & honorum culmen. Vespasianum & Titum *Censoris* nomen cum reliquis titulis usurpasse, docet nos vir summa doctrina & eruditione sæculi nostri florentissimus EZECHIEL SPHANHEMIUS, in *Elegantissimis suis dissertationibus de præstantia & usu numismatum antiquorum, dissert.* 8. Ita ut in nummis Claudium Vitellium curuli insidentem & ante eum transvectionem equitis, cum inscr. CENSOR. videamus. Non opus ut omnia hic describamus quæ vir summus ibi disputat, quoniam majori cum fructu hæc peti possint ex ipso fonte.

§. 18.

§. 18. *Populo deinde aucto, cùm crebra orirentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrentur, interdum re exigente, placuit majoris potestatis magistratum constitui, itaque* dictatores *proditi sunt; à quibus nec provocandi jus fuit: & quibus etiam capitis animadversio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere.*

P*Opulo deinde aucto*] exiguam admodum manum secum adduxerat Romulus, qui Romanam condidêre gentem, 3000 scil. peditum, equitum 300, qui numerus eo crevit, ut decedens reliquerit peditum 46000, equitum non multo pauciores mille. Anno 256 primus dictator T. Laertius censum egit. Censa sunt puberum capita 150700. quod ingens hæc populi multitudo indies magis magisque augebatur potissima quoque causa fuit, novi hujus Magistratus creatio, cujus auxilio & ope seditiosa plebs intra obsequii limites coërceretur, & domestica illa vis à repub. averteretur.

Notandum verum Pomponium in recensendis magistratibus, qui variis temporibus creati fuere, non observasse illam seriem quam apud autores fide dignos invenimus: Quippe

Quippe constat Dictatores, Tribunos plebis, Ædiles aliosque qui sequuntur Magistratus, ante censores creatos fuisse, quoniam anno urbis conditæ 311 primum creari ceperunt Censores. Verum facile hic error condonandus Jurisconsulto, qui non videtur adeo sollicitus fuisse de tempore, quo quisque Magistratus creatus fuit, modo de ipsis constare posset Magistratibus.

Cum crebra orirentur bella.] Ex æmulatione & invidia finitimorum populorum, quos neque flumina, neque montes etiam quibus separabantur à Romanis continere, aut tutari in finibus suis poterant, si non mutuo potissimum metu separarentur, quod omnium fortissimum pacis est vinculum, semper fuit & erit, Anton: Fabr. *in suis Ration. ad. h. l.* Crebra vero bella, quibus jactabatur sæpissime Respub. occasionem quoque dedisse affirmat Pomponius creando dictatori, ad quem tanquam ad unicum refugium & tutissimum præsidium Respub. in summa necessitate & rerum discrimine confugeret. Hinc quoties externi belli vis Reipub. immimeret, cui avertendæ majori severitate & potentia quam consulari opus esset, dictator creabatur, cui summa rerum permissa, videret ne quid Respub. detrimenti caperet. Scribit Liv. *l.* 2. *c.* 18. T. Laertium dictatorem primum fuisse creatum ob belli Latini metum, quod triginta jam conjurasse populos concitante Octavio Mamilio satis constabat.

Dictatores proditi sunt.] Appellatus est autem *Dictator* & *Dictatura* à dicendo, quia dicendo creabatur, ut Varro tradit *lib.* 4. Dicebatur enim à consule, & quidem noctis silentio. Liv. *lib.* 9. *cap.* 38. Vel quod dicto audientes ipsi omnes essent. *Creato dictatore primum Romæ, posteaquam præferri secures ceperunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum, neque enim ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque provocatio erat: neque ullum usquam, nisi in cura parendi auxilium.* Liv. *l.* 2. *c.* 18. Vel, ut vult Dio-

Dionys. *l.* 5. *c.* 248. à potestate imperandi & edicendi quidlibet, tum aliis æqua & justa, quæ pro suo arbitrio usui judicabat præscribendi. *Dictum* enim apud, veteres Latinos summum imperium ac supremam potestatem significat Virgil: 6. *Æneid.*

Hic ego namque tuas sortes arcanaque fata
Dicta mea genti ponam.

Hanc administrationis publicæ speciem a Græcis mutuasse, idem scribit Dionysius loco cit. *Nam* (inquit) *qui αἰσυμνῆται apud priscos Græcos vocabantur tyranni quidam erant electi. Eligebantur autem a civitatibus pro ratione temporum; non infinitum nec continuum, sed certum præfuturi temporis spatium, quando & quantisper postularet reip. utilitas.* Spartianus in Adriano, docet ordinarium fuisse Lartii veteris magistratum. *Per Latina oppida* (inquit) *dictator & ædilis, & duumvir fuit. cap.* 19. Dictus idem apud veteres *Magister Populi* Cic. 3. *de fin. Rectius* (inquit) *appellabitur magister populi (is enim est dictator) quum Sylla, qui trium pestiferorum vitiorum luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit.* Unde quoque *lib.* 2. *cap.* 18. refert, *Dictatorem, moderatorem, magistrum consulibus appositum.* Et Seneca *Epist.* 108. prope finem scribit *eum, quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur magister equitum est. Prætor* etiam *Maximus* appellatur à Festo, quasi summus magistratus, cui maximum sive supremum competit imperium. Item *populi magister* dictus, quia *summa ei in populum potestas. Ex quo factum, ut qui potestatem aliquam de publico haberet, utpote quæ a suprema Dictaturæ potestate ortum duceret, Magistratus, velut a candido canditatus, vocaretur.* Fenestella *de Magist. Rom. cap.* 8. Huic Magistratui non absimilem fuisse apud Belgas Ruartem, apud

Leodienses Mamburum scribit Strada *de bello Belgico lib.* 9. Causa prima creandi, ut dicere incepimus, fuit seditio, & metus ab hoste. Quo autem anno fuere creati, nec quis primus dictator creatus sit, non satis constare inquit Liv. *lib.* 2. *cap.* 18. Caussam dicit fuisse belli imminentis Latini metum: Eutropius affirmat *lib.* 1. *cap.* 12. *nono anno post reges exactos, cum gener Tarquinii, ad injuriam soceri vindicandam, ingentem collegisset exercitum, nova Romæ dignitas est creata, quæ dictatura appellatur, major quam consulatus.* Dionys. anno undecimo creatum tradit, & Titum Lartium primum Dictatorem, Sp. Cassium *Magistrum* equitum creatum. Quos & Liv: quoque nominat. Verum de annis non satis inter scriptores convenit. Altera causa hujus creandi Magistratus fuit seditio, cui primo egena plebs occasionem præbuit, quæ ære alieno pressa, ad bellum Latinum nomina dare recusabat. Interjecto vero tempore etiam pluribus de causis Dictatorem creare ceperunt: Ut *clavi figendi* gratia; vel *comitiorum, ludorum, Senatus legendi, Magistratus coërcendi, quæstionis exercendæ*; denique quoties Respub. brevi & extraordinario hoc indigebat imperio. Quando civitas morbo laborabat, cum vis pestilentiæ, & insanibilis pernicies corpora afficeret, clavum figere, ejusque figendi causa dictatorem dicere moris erat Liv. *lib.* 7. *cap.* 3. ubi inquit. *Itaque Cn. Genutio, L. Æmilio Mamerco secundum consulibus, cum piaculorum magisque conquisitio animos quam corpora morbi afficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clavo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus Senatus Dictatorem clavi figendi causa dici jussit. Dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium Magistrum equitum dixit. Lex vetusta est priscis literis verbisque scripta, ut qui prætor maximus sit; idibus Septembris clavum pangat.* vid. *lib.* 8. *cap.* 18. figebatur clavus dextro lateri ædis Jovis optimi maximi ea ex parte, qua Minervæ templum est. Ferunt quoque eum *clavum, quia rara*

per

per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse eoque Minervæ templo dicatam legem. Qui numerus a Minerva inventus est. Volsiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Etruscæ deæ comparere, diligens talium monumentorum auctor Cintius affirmat. Liv. *lib.* 7. Ait quoque Festus *lib.* 3. *Clavus annalis appellatur, qui figebatur in parietibus sacrarum ædium per annos singulos, ut per eos numerus colligeretur annorum.*

Comitiorum habendorum causa creatum quoque Dictatorem tradit idem Liv. *lib.* 7. *cap.* 24. ubi Dictatorem L. Furium Camillum creatum invenimus, ut esset qui ægris consulibus comitia haberet. Et *cap.* 25. *Dictatorem Comitiorum causa T. Manlium Torquatum ex auctoritate Senatus dixit.* Et *lib.* 8. *cap.* 23. *Litteræ missæ, ut dictatorem comitiorum causa diceret. Dixit M. Claudium Marcellum, ab eo Magister equitum dictus SP. Posthumius. Ludorum causa* creatum Dictatorem idem tradit Liv. *lib.* 9. *cap. ult. Fabium* (inquit) *etiam in Aniliamque processisse, atque inde magna præda egisse, nec discrepat, quin Dictator eo anno A. Cornelius fuerit, id ambigitur belline gerendi causa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius Prætor gravi morbo implicitus erat, signum quadrigis mittendis daret.* Et *lib.* 9. *cap.* 34. *Quem semestri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem clavi figendi, aut ludorum causa Dictatorem audacter crees.* Senatus legendi causa M. Fabium Buteonem dictatorem creatum legimus apud Liv. *lib.* 23. *cap.* 22. qui postquam ingenti approbatione in demortuorum locum legerat in Senatum centum septuaginta septem extemplò se Magistratu abdicavit &c.

Coërcendi Magistratus] Dictator creatus fuit P. Sulpicius, ut pro jure majoris imperii Cn. Servilium Consulem, qui jussu Senatus trajecerat in Siciliam, inde in Africam transiturum in Italiam revocaret. *Quæstionis exercendæ* dictator dictus C. Mænius Liv. *lib.* 9. *cap.* 26. *Capuæ*, in-

quit *quoque occultæ principum conjurationes patefactæ, de quibus cum ad Senatum relatum esset, haud quaquam neglecta res est. Quæstiones decretæ: Dictatoremque quæstionibus exercendis dici placuit. C. Manius dictus. Is M. Follium magistrum equitum dixit.*

Feriarum constituendarum quoque dictum fuisse dictatorem apud Liv. *lib.* 7. *cap.* 28. invenio.

Notandum dictatori ob enumeratas hasce causas creato non certum fuisse tempus præscriptum, quo finito dictatura se abdicare debebat, verum peracto negotio statim se Magistratu abdicabat. At si *rei gerendæ* causa, hoc est belli, sex mensium ejus erat imperium, ne in tanto imperio si diurnum esset, insolentior quis redderetur. Reipub. enim interest ut magna imperia diurna esse non sinas, & temporis imponatur modus, quibus juris non potest. Hinc initio reipub. Rom. consulare imperium annuum fecêre, ne mora corrumperetur, & tyrannidem redoleret.

Cum vero, ut diximus, multis de causis dictator creari solitus fuerit, hæ tamen præcipuæ duæ semper habitæ sunt, pacis & foris & domi præstandæ. Quarum illa rei gerendæ dixerunt, hæc seditionis sedandæ Sig: *in Scholiis ad Tit. Liv. lib.* 7. Rem autem gerere est reipub. causa bellum gerere. Liv. *lib.* 34. *Novumque Imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse.* Hisce de causis creatus dictator ultra sex menses munus exercere non poterat: Verum finito semestri spatio illud deponere necessitatis erat. Unde Jurisconsultus. *Hunc Magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sex menses retinere.* Vid. *leg. unic. ff. de offic. Præfect. Prat.* Quamquam Sylla contra mores atque instituta majorum imperium in annos plures sibi prorogavit. Cujus exemplum secutus J. Cæsar perpetuæ dictaturæ munus sibi vindicavit. Appian. de *bell. Civ. cap.* 412. & *cap.* 494. tradit Cæsarem Pompejo juniori superato, ad urbem regressum, patrem patriæ appellatum, Dictatorem perpetuum, consulem in decennium creatum fuisse. Quod

Quod Zonaras affirmat Cum, inquit, *Cæsare victore, junior Pompeji filius fuga est elapsus. Post dies aliquot natu majoris caput Cæsari allatum: qui extremo hoc bello gesto Romam reversus, Dictator perpetuus est creatus. Quæ manifesta tyrannis fuit, præter Monarchiæ summam potestatem successore quoque carens.*

Creabatur vero dictator viva voce consulis,non a populo, ut dicere incepimus, idque noctis silentio in foro Romano, quippe extra agrum Romanum dictatorem dici posse negabant patres. Terminatur autem ager Romanus in Italia. Liv. *lib.* 7. quanquam illud in creatione C. Julii, quippe qui in castris creatus, non observatum Livius testatur. Sic etiam Camillus absens dictator dictus fuit. Liv. *lib.* 5. *cap.* 46. Liv. *lib.* 9. *cap.* 38. captatis auspiciis Cic. 3. *de ll. Isque avi sinistra dicta populi magister esto.*

Auctoritas tamen patrum præcedebat, ita T. Manlius Torquatus comitiorum causa ex auctoritate Senatus dictus est. Liv. *lib.* 7. *cap.* 16. Ex Senatusconsulto L. Æmilium Mamercum eadem de causa dictatorem dixerunt. Liv. *lib.* 8. *cap.* 16. Nonnunquam in rebus asperis & trepidis a Populo creatum invenimus, qui non tamen dictator sed prodictator dicebatur, *Dictatorem* inquit Liv. *lib.* 22. *cap.*8. *populus creare non poterat, quod nunquam ante eam diem factum erat, Prodictatorem populus creavit, Q. Fabium Maximum, & Magistrum equitum M. Minutium Rufum.*

Interdum quoque dictatorem, quem populus jussit, ex Senatus tamen auctoritate, dictum legimus apud Liv. *lib.* 22. *cap.* 5. scribit Cæsar *lib.* 2. *de Bel: Civ.* se a M. Lepido prætore dictatorem creatum. Initio vero ad hoc honoris fastigium non nisi patricii & viri consulares spectatæ virtutis evehebantur. Unde Liv. *lib.* 2. *cap.* 18. *Consulares legere, ita lex jubebat, de dictatore creando lata.* Et Fenestella *cap.* 8. *Prius non nisi e patribus, velut pleraque alia, dictatorem legi fas fuit.* Verum, inquit, *ut cætera quoque id ipsum imminutum est.* Bello enim, *quod populus*

Romanus cum Faliſcis geſſit, Tarquinienſibusque, primus de plebe creatus eſt dictator C. Marius Rutilus, qui & ipſe Magiſtrum Equitum etiam de plebe hominem L. Plautium dixit. Quod & affirmat Liv. *lib.* 7. *cap.* 17. *Concitatur deinde omne nomen Etruscum & Tarquinienſibus Faliſciſque ducibus ad Salinas perveniunt, adverſus eum terrorem dictator C. Marius Rutilus primus de plebe dictus, Magiſtrum Equitum item de plebe C. Plautium dixit.*

Nec provocandi jus fuit, & cui etiam capitalis animadverſio data eſt.] Dictatore creato pro illo tempore reſpub. ab unius pendebat nutu & arbitrio, unius tantum adorabatur purpura, unus fulminabat Jupiter, cui belli & pacis cæterarumque rerum, quæ ad Reipub. adminiſtrationem pertinebant, competebat regimen, cæteris cum Magiſtratibus, tum civibus obſequii relicta gloria. Ejus itaque ſummum fuit imperium regiaque poteſtas, quare ab eo provocari non licuit; quippe cum nullum habebat ſuperiorem, ſupremus erat Judex, penes quem univerſa reſidebat Jurisdictio, vitæ neciſque arbitrium. Quod ſatis oſtendunt lictores, faſces, ſecures, cæteraque regum inſignia, quæ vim & poteſtatem imperii illius ſignificabant. Legimus enim apud Liv. *lib.* 8. *cap.* 22. L. Papyrium Curſorem Dictatorem, Fabium Rutilium Magiſtrum equitum, quod adverſus edictum ejus, quamvis proſpere pugnaverat, juſſiſſe ſpoliari Magiſtrum equitum, ac virgas & ſecures expediri:nec contentioni aut precibus militum conceſſit animadverſionem, verum eum profugientem Romam perſecutus eſt: nec ibi quidem remiſſo prius ſupplicii metu quam ad genua ejus, & Fabius Pater & ipſe adoleſcens procumbebant, & iram dictatoris deprecabantur. Præcedebant Dictatori Lictores 24. ſi Dioni adhibenda fides, hinc totidem faſces, totidemque ſecures illi quoque attribuendi. Quod affirmat Plutarch. *in Fabio Maximo. At Fabius ipſe,* ait, *ilico imperii ſui populo vim ſpeciemque oſtenderet, quo magis obſequentibus uteretur, & dicto*

dicto audientibus civibus, processit cum 24. fascibus. Et apud Juvenal: *Sat.* 8.

——— Posthac virga deducere multa.
Fumosos equitum cum dictatore Magistros.

id ipsum testatur Dionys. *lib.* 10. *cap.* 479. ubi inquit. *Praefectus urbis Fabius misit qui ad imperium Quintium adducerent. Is forte tum quoque tractabat opus quoddam rusticum: & conspecta accedentium turba, suspicatus eam ad se venire, sumpta veste paulo decentiore, processit eis obviam; cumque appropinquasset, oblati sunt ei equi decoris ornati phaleris, assistere jussis 24 lictoribus cum virgis & securibus: oblatae item vestes purpureae, & reliqua insignia, quibus olim regium imperium exornabatur. Ibi videns se creatum dictatorem, adeo non delectatus est hoc honore, ut etiam indignabundus dixerit; Peribit ergo & anni hujus fructus propter meas occupationes, & male esuriemus omnes.* Unde quoque Appian. Alex. *de Bel. Civ. ubi de Syllae dictaturâ. Ipse vero jam plane regnans dictator consulibus praeerat: nam & secures ei ut dictatori praeferebantur viginti quatuor.* Polybius *lib.* 3. *Hist. Rom.* Inter dictatorem & consulem hanc differentiam annotavit, quod Consulum utrumque duodenae secures sequantur; hunc viginti quatuor. Summum itaque sive merum habuit imperium, id est jus gladii potestatemque animadvertendi in homines facinorosos, jus vitae scil. & necis, quod capitalem animadversionem vocat Pomponius. Seneca de Nerone loquens, inquit, *nulli unquam citius gladium commissum fuisse*, id est, jus vitae & necis. Sic securis jus imperii non solum summi illius & universi, ut cum dicimus provinciam aliquam fascibus & securibus subjectam, sed etiam meri imperii, quod in facinorum coercitione consistit, significat. Et quamvis lex Porcia pro tergo civium videretur lata, quae gravem poenam, siquis verberasset, necassetve civem Romanum, sanxit; Dictatori tamen impedimento esse nequibat, quo minus pro potestate sibi con-

cessa civem Romanum & in vincula conjicere, & capite multare, in exilium agere, bonis interdicere, aliaque summæ potestatis jura exercere poterat sine Senatus populique consilio. Salus enim universorum civium, jus de tergo vitaque, leges, aræ, foci, dii penates, omnes fortunæ ejus tutelæ ac potestati credebantur. Penes illum pacis bellique residebat arbitrium. Nullum cuique refugium vel auxilium nisi in obedientia & obsequio, utpote cujus imperium & edictum semper pro numine observatum Liv. *l.* 8. *cap.* 34. ita ut nullus esset in Repub. Magistratus cujus implorare auxilium adversum dictatoris potestatem quis posset, cum & consules & prætores, ædiles cæterique Magistratus, exceptis Tribunis plebis, quasi civiliter erant mortui, & dormire videbantut. Unde Dionys. *lib.* 5. *Decrevisse* (ait) *Senatum, consulari potestate in præsens sublata, alium Magistratum creare belli pacisque, & omnium rerum potentem*; & infra. *Cælium dicto collega dictatore, illico magistratu se abdicasse.* Et iterum, *sæpe civitatem legitimis Magistratibus dissolutis, omnia unius potestati permittere necesse habuisse.* Dictatore itaque creato omnes Magistratus cessarunt, scil. quatenus ex nutu dictatoris pendebant, cum nihil eorum ex equi quæ ipsi jure Magistratus competebant, sine permissu & consensu dictatoris, poterant, præter tribunos plebis, ut jam diximus, & penes eum omnis Jurisdictio, omneque imperium cum civile tum etiam militare erat; Verum notandum quæ refert Sig. *lib.* 3. *de antiq. Jur. Provinc. Dictatorem quacunque de causa creatum, ubi dictatores dicti sunt & inierunt Magistratum, dictaturæ jus quodcunque legibus contineretur accepisse, præter imperium militare; eo vero nunquam affectos, nisi post legem Curiatam.* Neque enim *cum legimus Dictatorem dictum rei gerendæ causa, intelligere debemus, ea nominatione imperium militare esse transmissum, verum causam, cur extraordinario jure opus esset, bellum fuisse, quod ei gerendum esset, ubi lege curiata imperium accepisset: Nam si nominatione consulis imperium militare accepisset,*

pisset, quid nova amplius de imperio lege fuisset opus, quam tamen, ut supra dixi, latam invenimus. Hinc cum Magistratus imperator legebatur, populus curiatim vocatus sic rogabatur; *Vultis, jubetisne, ut hic consul, aut prætor, aut dictator, imperium in hac aut illa provincia habeat.* Unde apud Liv. *lib.* 9. 37. Papyrius dictator ad exercitum proficiscens sibi legem curiatam de imperio tulit. *Papirius* (inquit) *C. Junium Bubulcum magistrum equitum dixit, atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omnes diem diffidit,* & Post. *Dictator postero die auspiciis repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus &c.* Vid. *lib.* 5. *cap.* 46. Et Cic. contra Rullum, *Consuli si legem Curiatam non habet, attingere rem militarem non licet.* Et in *Epist. ad Lentulum* 9. *lib.* 1. *Appius in sermonibus antea dictitabat, postea dixit etiam in Senatu palam, sese, si licitum esset, legem curiatam ferre. Sortiturum esse cum collega Provinciam: si curiata lex non esset, se paratum cum collega, tibique successurum: legemque curiatam consuli ferre opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex Senatus consulto Provinciam habebat, lege Cornelia imperium habiturum, quo ad urbem introiisset.* Observandum hic non omnino necessarium fuisse ut lege curiata imperium deferretur, quoniam id ipsum ex peculiari Senatusconsulto aliquis habere poterat. Cum itaque summum haberet dictator imperium, tum civile tum etiam militare, cæteris solutis Magistratibus, nulla ab eo concessa fuit provocatio, quippe ut dicere incepimus in prima nostrarum exercitationum parte, quoniam dictator in summa necessitate creabatur, quando bellis intestinis atque seditionibus dilacerabatur respub., ita ut necesse esset illi per unum consufuli, omnibus legibus majorem potestatem habentem, huic malo provideri non poterat, nisi provocandi jure sublato, plebi, nullum usquam nisi in cura parendi erat auxilium. Unde Quintius apud Liv. *lib.* 3. *cap.* 20. *dictitabat dictatore opus esse Reipub., ut qui se moverit ad sollicitandum*

ſtatum civitatis ſentiat ſine provocatione dictaturam eſſe. Dionyſius legem Valerii,quam de provocatione tulerat, cauſam quoque creandi dictatoris fuiſſe tradit. *lib.* 5. Hinc M. Fabio ad populum provocante à Papyrii Dictatoris judicio, populus ſibi cognitionem criminis non vindicavit, nec Dictator illam admiſiſſet, quia de jure ſuæ poteſtatis nihil diminiturum ſe velle obteſtabatur. Atque optare, ſe, inquit, ne poteſtas tribunitia inviolata ipſa violet interceſſione ſua Romanum imperium, ne populus Romanus in ſe potiſſimum dictatorem & jus dictaturæ extinguat. Itaque provocationem declinaverunt ipſi tribuni, & orare dictatorem inſiſtunt, ut *veniam errori humano, veniam adoleſcentiæ C. Fabii daret: ſatis eum pœnarum dediſſe.* Liv. *l.* 8. Quod ſi provocationi locus fuiſſet,nullus dubito quin facile ei ceſſiſſet Papirius,neque populus permiſiſſet ſe eo jure privari. Vid. quæ annotavimus ad *§.* 4. *h. tit.* Illud quoque ſummæ Majeſtatis erat teſtimonium, quod conſul cum lictatoribus dictatori occurrere non poterat. Hinc in Fabio Max. dictatore Plutarchus; *Quum autem alter conſul ad ipſum progrederetur, miſſo apparitore dimittere juſſit eum lictores, & inſignibus depoſitis imperii, privati more ſibi occurrere.* Quanquam vero ſummum erat Dictatoris imperium regiaque poteſtas, ipſi tamen equo vehi minime jus erat, niſi populi ſuffragio, ut conſtaret fortaſſe, licet magna eſſet dictatoris potentia, infinitam tamen non eſſe, ſed aliquo fine adhuc circumſcriptam, eumque aliquando populo indigere. Itaque quando equitare vellet, neceſſe habebat populum rogare ut equum ſibi aſcendere liceret, exque permiſſu populi equo vehi poterat. Unde apud Liv. *l.* 23. *cap.* 14. *Nam nec conſul ulli rei, quæ per eum agenda eſſent, deerat, & dictator M. Junius rebus divinis perfectis, latoque, ut ſolet, ad populum,* ut equum aſcendere liceret &c. Vid. Plutarch: in Fabio Max.

§. 19. *Et his dictatoribus* magistri equitum *injungebantur sic, quomodo regibus tribuni celerum quod officium ferè tale erat, quale hodie præfectorum prætorio: Magistratus tamen habebantur legitimi*

ET *his dictatoribus Magistri equitum injungebantur*] *Injungebantur id est* inquit Coccejus de *Orig. Jur.* ad *h.* §. *adjungebantur*, vel *jungebantur* ut vult Veltman. ad *h. t.* sed dubito an bene: quippe quoniam ipse dicebat dictator magistrum equitum, eumque sibi adjungebat, non admittit verborum sensus illam interpretationem: rectius Anton. Fab. *in suis Ration. ad h. t.* Intelligit per verbum *Injungebantur*, necessitatem dictatori impositam, qua tenebatur sibi magistrum equitum eligere. Itaque creato dictatore, is statim dicebat magistrum equitum. Dictatorem sine magistro creari fas non erat, ut colligimus ex Liv. *lib.* 23. *cap.* 23. Quippe cum Terentius consul ex S. C. dictatorem M. Fabium Buteonem, Senatus legendi causa sex menses creasset, ipse Buteo cum lictoribus in Rostra ascendit, neque duos dictatores tempore uno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum. Unde Dionys. *lib.* 5. *cap.* 249. de T. Largio dictatore sermonem habens, inquit; *Ergo mox ut magistratum iniit equitum magistrum creavit Sp. Cassium, qui mos usque ad nostram ætatem servatur à Romanis; nec ullus hucusque dictator imperium absque magistro equitum gessit.* Magister equitum, inquit Varro, dicitur quod summa ejus potestas in equites & ec-

& accensos; ut est summa in populum dictatoris. Et sicut olim tribuni celerum regibus aderant, & legatus consuli, & prætori quæstor auxilio & adjumento erant, sic dictatori magister equitum, & Imperatori præfectus prætorio, ut si quando abessent, aut graviori morbo implicitos contingeret, vices eorum gerere & munia obire possent: ac quædam inter eos societas & conjunctio imperii, ut virtutis, ignaviæ cujusque testes forent. Alex. ab Alex. *lib.* 4. *cap.* 23. Præerat igitur magister equitum equitibus, quemadmodum dictator legionibus; Subjectus autem erat Dictatoris imperio, & sine ejus jussu vel imperio nihil moliri vel exequi poterat. Unde apud Liv. legimus C. Fabium & M. Minucium qui contra edictum Dictatoris pugnaverat, in capitis discrimen venisse, & nisi precibus populi liberatus, ultimo supplicio fuisset affectus. Disciplina enim militaris flagitat, ut miles centurionis, centurio tribuni, tribunus legati, legatus Coss., magister equitum dictatoris pareat imperio. Liv. *lib.* 8. *cap.* 34. Verum contigit aliquando, ut magister equitum dictatori æquatus fuerit, Liv. *lib.* 22. *cap.* 29. ubi Minutium Fabio æquatum imperio legimus, quamvis id statim revocatum; quippe ipse *Magister deposito æqualis imperii jugo, magisterium equitum, sicut par erat, dictaturæ subjecit: imprudentisque vulgi errorem grata mentis significatione correxit.* Valer. Max. *lib.* 5. *cap.* 2.

Quod officium fere tale erat, quale hodie præfectorum prætorio.] Hinc Arcadius Charisius *in l. unic. ff. de off. præfect. Præt.* Ad vicem magistri equitum Præfectos Prætorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditum est. Nam cum apud veteres dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur, & magistros equitum sibi eligerent, qui adsociati participales curæ (ad militiæ gratia) secundam post eos potestatem gerebant, regimentis reipub. ad Imperatores perpetuos translatis, ad similitudinem magistrorum equitum præfecti prætorio à principibus ele-

cti

cti sunt, cui prætorii sui sive aulæ curam committerent. Nisi quod data est iis plenior licentia ad discipline publicæ emendationem. Quamobrem, inquit Pomponius, fere Magistri equitum fuisse officium, quale hodie Præfecti Prætorio. Quippe Magistrum equitum constat nisi pro militia operam reipub. navasse: Præfectus vero Prætorio non solum ad latus Principis cohortibus prætoriis præerat, sed criminalem & civilem Jurisdictionem, ac auditorium habuit. *l.* 40. *ff. de reb. cred. l. unic. Cod. de senten. Præfect. præt.* Unde nec ab illorum sententiis appellandi. *l.d.* sive provocandi, verum supplicandi intra biennium tantum nostro numini contra cognitionales sedis Prætorianæ Præfecturæ sententias post successionem Judicis numerandum eis tribuitur facultas. Neque adversus eorum sententias alius Magistratus restituere minores non poterat, quanquam aliter Magistratus non solum contra suam, sed & aliorum sententiam restituendi jus habebat. Vid. *l.* 16. *&* 17. *ff. de minor.* Simulac autem lectus erat Præfectus Prætorio, dabatur ei cingulum cum gladio, & cum gladio merum imperium, unde illud Trajani, cum præfectum suum cingulo donaret, tantæ potestatis & dignitatis insigni, ad eum dixisse fertur, *Accipito hunc ensem: & si siquidem recte ac e repub. imperavero pro me, sin secus in me utêre.* Plin: Jun. *in Panegyr.* Initio ad hanc dignitatem Senatores evehi vetitum fuit, primus Imperator Titus, à patre Præfectus Prætorio factus est. Ita enim Suet: *in Tit. c.* 6. *Præfecturam quoque Prætorio suscepit, nunquam ad id tempus, nisi ab equite administratam.* Idem tradit Capitolinus *de Pertinace cap.* 7. cum scribit M. Aurelium palam doluisse, quod ille, quum Senator esset, Præfectus Prætorio à se fieri non posset. Postea vero hoc institutum Alexander Severus mutavit: qui narrante Lampridio *de Alex. Sever. cap.* 21. *Præfectis Prætorio suis Senatoriam addidit dignitatem, ut viri clarissimi & essent & dicerentur: quod antea vel raro fuerat vel omnino non fuerat: eo usque ut*

si quis

si quis imperatorum successorem præfecto prætorii dare vellet; laticlaviam eidem per libertum submitteret. Alexander autem idcirco Senatores esse voluit præfectos prætorii, ne quis non Senator de Romano senatore judicaret. Scribit enim Capitolinus in Marco, illud quoque Senatoribus detulisse, ut quoties de illorum capite esset judicandum, non pateretur equites Romanos talibus interesse, causis, unde Spartian. *in Adriano*, *cap.* 8. *Equites Romanos, nec sine se de Senatoribus, nec secum judicare permisit.* Quum autem judicabat de Senatoribus Præfectus Prætorio, qui rarissimè factus ex ordine Senatorio, idcirco ut conservaret Senatoribus illud commodum, Senatores esse voluit Præfectos Prætorio. Hanc dignitatem postea admodum inquinavit Heliogabalus, quum saltatorem, qui histrionicam Romæ fecerat, adscivierit, ut tradit Ælius Spart. *in Heliog. cap.* 12.

Augustus hujus Magistratus auctor, duos ex equestri ordine Præfectos Prætorio creavit, ob eandem fortasse rationem, ob quam tradit Florus regibus exactis imperium ad consules translatum, scil: ne potestas solitudine corrumperetur, ut sibi invicem obstarent, ne quid alter novi moliretur. Quod exemplum tamen non imitatus fuit Tiberius, cui ex duplici placuit singulare imperium, quod in Ælium Sejanum contulit, cujus consilii ipsum postea pœnituit, quando eum ob nimiam potentiam suspectum coactus fuit e medio tollere. Interjecto tempore alii quoque Imperatores, duos & aliquando plures fecêre, tradit enim Lampridius Commodum tres creasse Præfectos Prætorio. Constantinus Imperator nimiam Præfectorum potentiam suspectam habens, pro duobus quatuor creare voluit, quibus singulis singulas assignavit regiones sive Provincias. Hinc fuit Præfectus Prætorio Orientis, qui quinque Diocœses gubernavit; alter Illyrici: tertius Italiæ. Quartus Galliis, Hispaniis, & Britanniæ præfuit. Eos civilia tantum jussit tractare negotia, & militibus, qui-

bus

bus antea imperabant, Magiſtros militum præpoſuit. Vid. Pancirol. *de not. imp. Orient. cap.* 5. Unde tot. *Cod. de offic. Præf. Prat. Orient. & Illyr.* Poſtquam Juſtinianus Africam à Vandalis exemit, ei proprium dedit Præfectum; quippe antea ſub præfectura Italiæ erat. Hinc tit. *de off. Præfect. Prat. Afr.* De quorum poteſtate ita in hanc ſententiam Caſſiodorus ſcribit *lib. 6. Epiſt. Poteſtati Præfecti Prætorio nulla dignitas eſt æqualis: vice ſacra, hoc eſt Imperatoris judicat: nullus ei miles fori autoritate præſcribit, excepto officiali magiſtro militum. Curiales etiam verberat, in officio ſuo jus retinet ſingulare: & talibus tantiſque noſcitur jubere, quos etiam provinciarum non audirent judices in qualibet parte contemnere.*

Magiſtratus tamen habebantur legitimi] Ita legitur in Florentino. Ventura Cæcus, & fortaſſe eum ſecutus Coraſius, item Zaſius legunt, *Magiſtratus enim habebantur.* Quam vero ob cauſam loco particulæ *tamen* legunt *enim*, fateor me divinare non potuiſſe. Quippe nulla erat quæſtio, an Magiſtros Equitum Magiſtratibus annumerari oporteret, ideoque non opus ut hac particula uteretur Pomponius, quaſi voluiſſet aliquid affirmare, quod à quibusdam negabatur. Placet itaque magis Florentina. Verum de ſenſu non conveniunt interpretes. Putat Cujacius hæc verba non ad Dictatores, qui non ſunt legitimi, id eſt ſtatuti & ordinarii, ut Dionyſ. ſentit, qui Dictatoribus opponit Πὰς νομίμȣς ἀρχὰς, id eſt, legitimos Magiſtratus *lib.* 10. Item quia Dictatores ante Pomponius ſatis affirmaverat eſſe Magiſtratus, qua ratione nec ad Magiſtros equitum hæc verba ſunt referenda, cum eos pares fecerat Trib. Celerum, & Præfect. Præt. qui etiam non erant legitimi Magiſtratus. Itaque (inquit) his verbis Pomponius refutat opinionem eorum, qui ſub dictatoribus exiſtimabant ceſſaſſe alios Magiſtratus. Quæ verborum interpretatio mihi non arridet, tanquam à mente Pomponii alieniſſima. Sermonem enim hic habet de eo Magiſtratu nimir. de Equi-

tum

tum Magistro, de quo paulo ante disputare inceperat. Quod sub dictatoribus legitimi Magistratus non cessarint, satis evincunt, quæ apud veterum monumentorum auctores passim legimus. Hinc interdum legimus consulem à dictatore increpari. Unde & apud Liv. *lib.* 8. *cap.* 22. L. Papirius Dictator inquit, *Quæro de te Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei Coss. regia potestas, Prætores iisdem auspiciis quibus Coss. creati, æquum censeas nec ne, magistrum equitum dicto audientem esse.* Hinc etiam interdum prohibitum consuli, ne cum lictoribus ad eum accederet. Quæ, si consul aliique Magistratus cessassent, id est revera munus non obiissent, fieri non potuissent. Quod Polybius aliique tradunt præter Tribunatum cæteros omnes Magistratus Dictatore creato, fuisse dissolutos: id sano sensu interpretamur. scil. eatenus dissoluti, quatenus nihil injussu dictatoris facere poterant, & ea quæ agebant, non jure sui Magistratus, sed jussu Dictatoris exequebantur, quæ aliter pro potestate & dignitate, ac munere, quo ornati erant, facere potuissent. Fateor libenter nonnunquam Dictatorem fuisse sine consulibus, ut in fastis videre est. Verum hæc exceptio à regula, raro enim id accidit, ideoque prætereundum, neque ejus habenda ratio *arg. l. 6. ff. de leg.*

Opinor itaque Pomponii verba referenda ad Magistrum equitum, quem licet cum Trib. Celerum & Præfectis Prætorio composuisset, qui, utpote olim arbitrio regum & Imperatorum constituti, legitimis Magistratibus non annumerabantur, attamen Magistratum legitimum fuisse, quanquam à Dictore creatum arbitror: cum alioquin solius populi erat creare Magistratum, ideoque nec ipse dictator omnino legitimus, utpote consulis vocis dictus; legitimus vero quatenus forma creandi legitima erat, ut recte annotavit ad *h. l.* Coccejus, quo pertinet lex de creando dictatore lata, itaque lex erat vice populi, & consul Dictatorem secundum legem à Liv. *lib.* 2. memoratam dicens, legiti-

legitimum faciebat magiſtratum, quemadmodum & dicta-tor equitum magiſtrum ſecundum eandem legem faciens, legitimis annumerabatur magiſtratibus; quod enim per a-lium quis facit, per ſe feciſſe videtur. Et hanc Pomponii eſſe mentem mihi perſuadeo.

---

§. 20. *Iiſdem temporibus cum plebs à patribus ſeceſſiſſet, anno ferè ſeptimo decimo poſt reges exactos,* tribunos *ſibi in monte Sacro creavit, qui eſſent plebeji magiſtratus, dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diviſus erat, & ex ſingulis ſinguli creabantur: vel quia tribuum ſuffragio creabantur.*

I*iſdem temporibus cum plebs a Patribus ſeceßiſſet.*] Hujus ſeceſſioni cauſam præbuit creditorum vel fœneratorum in egenos & ære alieno preſſos nimia crudelitas & ſævitia. Notandum a condita fere urbe, vel lege vel con-ſuetudine introductum atque conſtitutum, ut liberi, qui pecuniam debebant, cum ſolvendo non eſſent, trahi a creditoribus, atque ad operas in ſervitute præſtandas cogi poſſent. Cum autem Romani poſt reges exactos, con-tinuis vexarentur bellis, plurimi, quibus res erat anguſta domi, cum propter continuas expeditiones, tum etiam

propter populationes agrorum & tributa iniquo tempore imperata, æs alienum facere cogebantur, contingebat, ut domum reversi, & obærati, nihil habentes unde satisfacerent creditoribus, ab iis vincti in servitutem ducerentur, pro potestate & licentia sibi a legibus concessa, qua abusi multi in terga miserorum crudelissime sævierunt. Unde sæpius fremebat plebs, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi a civibus captos & oppressos esse. Hinc apud Liv. *l.* 2. *c.* 23. quidam cum omnium malorum suorum insignibus se in forum projiciens, obsitus vestis squalore, in hæc verba prorumpit. *Sabino bello* (ait) *se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquum suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. Id cumulatum usuris, primo se agro paterno avitoque exuisse, deinde fortunis aliis, postremo velut tabem pervenisse ad corpus. Ductum se ab creditore, non in servitium sed ergastulum & carnificinam esse. Inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum.*

Cum autem hisce miseriis vexata plebs, sæpissime de crudelitate & sævitia fœneratorum conquesta esset, & petiisset se paululum sublevari a patribus, seque non daturam nomina, nisi remissionem aliquam debitorum obtinerent, minata fuisset, animadverteretque se vanis patrum pollicitationibus illudi ac decipi, qui promittebant quidem causam plebis nexorumque post bella sibi curam fore, verum promissa exequi negligebant, tandem experti se vana a patribus spe lactari, Sicinio quodam auctore ut Livius tradit, in Sacrum montem secessit, neque prius inde revocari potuit, antequam Patres ipsi obtulissent per Menenium Agrippam, virum facundum & plebi carum, concessissentque, ut *plebi sui essent magistratus sacrosancti, quibus auxiliatio adversus consules esset; neve cui patrum eum magistratum caper liceret.* Liv. *l.* 2. *c.* 33. Sic etiam Dionys. *l.* 6. *Cumque Menenius juberet eum dicere, quænam esset illa securitas*

quam

quam à plebe requiri existimaret : Concedite (inquit) *nobis aliquot annuos ex nostro ordine creare magistratus, qui nullam aliam potestatem habeant, nisi ut plebeiis injuriam & vim patientibus succurrant, nec patiantur quemquam jure suo fraudari.* Et Flor. *Prima discordia ob impotentiam fœneratorum: quibus in terga quoque serviliter sævientibus, in sacrum montem plebs armata secessit: ægreque, nec nisi Tribunos imperasset, Meneni Agrippæ facundi & sapientis viri auctoritate revocata est.* Quo facto discordia sublata est, & plebs in urbem rediit.

Anno fere septimo decimo post reges exactos.] Sexto decimo anno, postquam reges ejecti erant, seditionem populum Romanum fecisse, & Tribunos plebis sibi creavisse tradit Eutropius *l.* 2. *c.* 14. Hinc Cic. apud Asconium in *fragm. Cornel.* *Tanta* (inquit) *in illis virtus fuit, ut anno sexto decimo post Reges exactos propter nimiam dominationem potentium secederent: leges sacratas ipsi sibi restituerent: duos Tribunos crearent: montem illum trans Anienem, qui hodie mons sacer nominatur, in quo armati consederant, æternæ memoriæ causa consecrarent &c.* Gellius *l.* 17. *c.* 21. quoque tradit ducentesimo sexagesimo anno tribunos & ædiles sibi plebem creavisse, Aulo Virginio Montano & T. Vetusio Gemino coss. Vel ut alii volunt hisce consulibus secessio accidit, Sp. vero Cassio, & Postumio Cominio coss. Tribuni creati sunt, ut Liv. testatur. *lib.* 2. *cap.* 33. Quorum consulatus incidit in annum 260. ut videre est apud Phigium, Eusebium, Emmium, Sigonium in Fastis.

Tribunos sibi in monte sacro creavit.] Accursius & qui eum sequuntur male sacrum montem interpretantur Aventinum, qui unus ex septem collibus Romæ est; cum Livius sacrum montem trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum describit, cui secessio nomen dedit, ut inquit Festus *lib.* 17. *Sacer mons* (inquit) *appellatur, quod eum plebs, cum secessisset à patribus, creatis tribunis plebis, qui*

sibi essent auxilio, discedentes, Jovi consecraverunt. Hinc sacrata lex, quod in sacro monte lata est. Tribuni igitur creati duo C. Licinius, & L. Albinus. Hi autem, ut Liv. inquit *l.* 2. *c.* 32. tres sibi collegas creaverunt & in his Sicinius fuit seditionis auctor. De duobus, qui fuerint, minus convenit. Aliter vero Dionys. *lib.* 6. *Plebs* (inquit) *in eas, quæ tunc erat tributa, curias annuos magistratus creavit L. Junium Brutum, C. Sicinium Bellutum, quos & antea duces habuerat; & præter hos C. & P. Licinios & Sp. Icilium Rugam. Hi quinque primi tribunitiam potestatem acceperunt quarto die ante Idus decembres; quemadmodum fit & nostro tempore. Junium Brutum* & *Sicinium Bellutum* nominat quoque Plut. in Coriolano. Suidas *Sicinium & Brutum.* Pedianus *C. Sicinium. L. F. Bellutum. L. Junium, C. F. Paterculum edit.* Quæ nomina a Pædiano ex Livio proferuntur: Unde Sigonius ad hunc locum, si Livium citat autorem Pædianus, quomodo dissentire potest Livius ab eo; potius itaque (inquit) existimandum corrupta fuisse hæc nomina apud Livium. Quod autem ad numerum attinet omnes fere in eo consentiunt, quinque primo anno factos, licet non omnes in monte sacro; ibi enim duo tantum creati, qui tres sibi collegas creaverunt, ita ut essent quinque singuli ex singulis classibus. Anno deinceps 297. C. Horatio & C. Minutio coss. quinque adjectis decem sunt effecti, qui numerus deinde stante repub. conservatus est. Liv. *lib.* 3. *cap.* 30. *Tricesimo sexto anno à primis tribunis plebis decem creati sunt: bini ex singulis classibus, itaque cautum est ut postea crearentur.* Quanquam legimus apud Livium *l.*4. *c.*16. L. Minutium undecimum aliquando tribunum plebis cooptatum fuisse quosdam tradidisse auctores. Verum ipse Livius vix illis autoribus fidem adhibet, cum inquit, *vix esse credibile, numerum Tribunorum patres augeri passos: idque potissimum exemplum à patritio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse aut certe tentasse.*

Qui

Qui essent plebeji magistratus] Id est solius plebis, qui plebem tuerentur contra vim & injuriam patriciorum. Plebeji, ut Manutius exponit, dicebantur, qui plebis causa & ex ipsa plebe: Patricii qui patriciorum causa, & ex patriciis familiis primum erant instituti. Veteres tamen putabant omnino non esse magistratum tribunum pleb. ad quod probandum Plutarchus inter cætera argumenta adfert, quod non anni principio ut reliqui magistratum ineant: Dies enim solennis ineundi tribunatum erat 4. Id. Decemb. ut supr. ex Dionys. retulimus. Neque purpuram quoque gestare: cum cæteri magistratus incedant purpurati. Hæc fere sunt ejus verba in Problem. *Cur purpura prætextam vestem tribunus non gestat, aliis magistratibus gerentibus? An quia omnino magistratus non est? nam neque lictores habet tribunus plebis, neque pro tribunali sedens responsa dat, neque initio anni quod alii solent magistratus, ineunt, neque dictatore creato abdicat, sed omni magistratuum jure in hunc translato, ipse solus officium retinet suum: utpote non magistratum gerens, sed diversæ functionis ordinisque persona. Atque ut oratores nonnulli exceptionem negant esse judicii genus, cum contrarium ejus quod judicii est præstet: (judicio nimir. sententia fertur, exceptione infringitur & aboletur) eodem modo censent tribunatum plebis impedimentum potius magistratui, quam magistratum esse.* Videtur quoque Livius satis indicare Tribunatum initio vix pro magistratu habitum fuisse, in describenda Ap. Claudii consulis contentione cum tribuno pleb: Lætorio *l.* 2. *c.* 56. ubi inquit. *Occupant Tribuni templum postero die, consules nobilitasque ad impediendam legem in concione consistunt. Submoveri Lætorius jubet, præterquam qui suffragium ineant. Adolescentes nobiles stabant, nihil cedentes viatori, tum ex his prehendi quosdam Lætorius jubet. Consul Appius negare, jus esse tribuno in quemquam, nisi in plebejum: non enim populi sed plebis eum magistatum esse, nec illum ipsum submovere pro imperio posse more majorum, qui ita dicatur: Si vobis*

bis videtur, discedite Quirites. Facile & contemptim de jure differendo perturbare Latorium poterat. Ardens igitur ira tribunus, viatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad Tribunum, privatum esse calamitans sine imperio, sine magistratu &c. Verum Cic. pro Quint. magistratum appellat Trib. pleb. eique etiam purpuram tribuere videtur pro *Cluent.*

Quoniam itaque plebeius erat magistratus, cautum fuit, ut supra demonstravimus, ne cui patrum capere eum magistratum liceret. Unde Festus *de verb. sig. Plebejum magistratum neminem capere licet, nisi qui ex plebe est.* Et Cic. *de provinciis consularibus.* Qui si plebejus omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? Et postea. *Si patricius Tribunus plebis fuerit, contra leges sacratus est.* Nonnunquam tamen hasce leges illuserunt patres; quippe quando non omnes decem unis comitiis a populo creabantur, & lege cautum erat, ut si quos minus decem tribunos plebis fecerint, primi sibi collegas cooptarent. *Hi tum utique quos sibi collegas cooptassint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebeios feceritis.* Liv. *l.* 3. *c.* 65. Quo contingebat nonnunquam, ut patricii clientum opera cooptarentur sæpissime. *Novi tribuni plebis in cooptandis collegis Patrum voluntatem foverunt. Duos etiam patritios consularesque Sp. Tarpejum & A. Æternium cooptavêre* Liv. *eod. loc.* Verum L. Tribonius tribunus plebis infestus patribus, quod se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum, proditumque à collegis ajebat, rogationem tulit, *ut qui plebem Romanam tribunus plebis rogaret, is usque eo rogaret, dum decem tribunos plebis faceret,* quæ lex ab auctore Trebonia dicta fuit. Nec aliam legem intelligit Liv. *l.* 4. *c.* 16. cum ait, *Ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceat.* Cui tamen legi postea anno 352 non fuit satisfactum, ut constat ex Livio *l.* 5. *c.* 10. ubi inquit, *Inter delectum tributumque & occupatos animos majorum rerum curis, comitiis tribunorum plebis expleri nequiit.*

quiit. Pugnatum inde in loca vacua, ut patricii cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis Treboniæ causa effectum est, ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius, & M. Acutius, haud dubie patritiorum opibus. Interjecto tempore sæpe tentatum de tribunatu cum patriciis communicando, sed frustra, nisi vel adoptione vel alia quavis ratione ad plebem se contulissent, ut P. Clodius fecit, qui patricius, ut tribunatum obtinendo se de Cicerone inimico vindicaret, a M. Fonteio se adoptari effecit. Quod idem Dolabellam fecisse tradit Dio, & Plutarchus in *Antonio.* Postea Tribunatus tam vehementer appetebatur, ut non patribus tantum, sed & equitibus communicatus sit, ut alicubi Dio tradit. Sic etiam Suet. *in Aug. cap.* 10. *Et quo constantius cætera quoque exsequeretur, in locum Trib. plebis forte demortui, candidatum se ostendit, quanquam patricius, necdum Senator,* Et *cap.* 40. *Comitiis Tribunitiis, si deessent candidati, Senatores ex Equitibus Romanis creavit: ita ut potestate transacta, in utro vellet ordine, manerent.* Postea vero sive Sylla sive alius, ait Appianus tribunatum a plebeiis ad Senatores transtulit: ex quo tempore nemo tribunus fieri potuit nisi Senator. Attejus Capito apud Gell. *l.* 14. *c. ult.* videtur ad Attinium plebiscitum referre hoc institutum, ait enim: *Tribunis Senatum habendi jus erat, quanquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum.* Quasi dicat Atinio plebiscito lectos è Senatu. Quanquam non certo constat de tempore hujus plebiscitii. Nonnulli hanc legem a C. Atinio Labeone latam arbitrantur anno *U. C.* 633. Tandem ipsi Principes & Cæsares tribunitiam potestatem sibi sumere consueverant, tanquam firmissimum imperii munimentum. Ea quippe ornati *inviolabiles habebantur & sacrosancti,* Sacrosanctum autem Festo dicitur, *quod jurejurando interposito, est institutum, si qui id violasset, ut morte pœnas penderet. Cujus generis sunt tribuni plebis.*

Primum hanc potestatem Senatusconsulto Julius Cæsar

in omnem vitam sibi oblatam accepit, ut tradit Dio *l.* 42. & 44. Recepisse deinde Augustum perpetuam tribunitiam potestatem tradit Suet. *in Aug. cap.* 27. eaque publice primus usus est, atque inde exortum est, ut qui post illum imperatores lege quadam tum aliis tum tribunitia potestate uterentur. Hujus summi fastigii vocabulum Augustum repperisse inquit Tacit. 3. *Annal. ne Regis aut Dictatoris nomen assumeret, hac tamen appellatione aliqua cætera imperia præemineret.* Vi enim hujus potestatis tria maxime Augustis competebant. Jus intercedendi amplissimum: alterum ut sacrosancti essent; tertium, Senatum cogendi facultas. Verum observandum quod vir Nobilissimus & Amplissimus de Repub. literaria egregie meritus Ezechiel Spanhemius in *dissert.* 6. & 8. *de præst. & usu numis.* annotavit, scil. non confundendam Tribunitiæ potestatis, & Tribunorum plebis prærogativam, quarum prior, ut ab Augusto reperta, aut juxta Dionem a Julio, omnia alia imperia præeminebat, postremi vero ut ut sacrosancti, infra consulum tamen & prætorum fastigium censebantur; Unde Tribunitiam potestatem assumebant quidem, ut præcipuum quoddam insigne majestatis, verum Tribuni plebis nomen declinabant, unde semper in nummis expressum, TR. POT. VII. TR. POT. VIII. *Adsumptum autem illud ab Imperatoribus nomen* (inquit Vir Amplissimus) *non vero Tribunorum plebis, ex more illorum temporum, quibus potestas Tribunitia, Censoria, Consularis, pro dignitate Tribuni plebis, Censoris, Consulis reperta. Hinc etiam discrimen haud leve hujus Tribunitiæ potestatis & Tribunorum plebis observes. Primo, quod illa patritiorum, quales necesse erat creari aut fieri Cæsares, hic plebejus esset magistratus. Secundo, quod prior omnia imperia præemineret, ut supra ex Tacito vidimus; hi non item, qui infra consulum & prætorum fastigium censebantur. Tertio, quod in illa etiam intra primum ab urbe milliare præsidium opis ejusdem indigi; in Tribunis plebis autem tantum intra urbis Pœmeria. Quanquam* pergit

& Tri-

& tribunos plebis nonnullos Imperatores legamus extitisse, sed privatos etiamnum neque adhuc summi fastigii hæredes & consortes; puta Hadrianum, qui auctore Spartiano, Tribunus plebis factus est, Candidato & Quadrato iterum coss. Aut Severum, qui tribunatum plebis Marco Impp. decernente promeruit. Nero autem Imperator multum de Tribunicia potestate detraxit, ut videre est apud Tacit. 13. *Annal.* ubi inquit; *Simul prohibiti Tribuni, jus Prætorum & Consulum præripere, aut vocare ex Italia cum quibus lege agi posset. Addidit L. Piso designatus consul, ne quid intra domum pro potestate animadverterent: neve multam ab iis dictam Quæstores Ærarii in publicas tabulas ante quatuor menses referrent: medio temporis contradicere liceret, deque eo consules statuerent.* Verum imperio ad Othonem devoluto Tribuniciam potestatem iterum in eum collatum tradit Tacit. & deinde Hadrianum & sequentes Imperatores eam accepisse testantur Spartianus, Lamprid. Capitolin. De potestate autem Tribunorum ut quædam delibemus disputandi ratio a nobis flagitat. Sciendum itaque eam initio non adeo amplam fuisse, verum interjecto tempore paulatim magis magisque auctam esse,ut magni muneris loco proque regali potestate Cęsaribus delata sit, ut statim diximus. Principio itaque Tribunorum potestas consistebat tantum in auxilii latione, ut Livius inquit, adversus consules, & defensione plebis adversus magistratuum majorum injurias, qui insolenter in plebem insultabant. Obviam ire potentiæ magistratus, nimiamque ejus licentiam retundere, munus est & potestas tribunatus plebis. Plutarch. in *Problemat.*

Itaque nec juridicundo nec postulatis civium noscendis, sicut alii magistratus, præerant. Unde apud Gell. *l.* 13. *c.* 12. *Trib. pl. antiquitus creati videntur, non juridicundo, nec caussis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent: ut injuria, quæ coram fieret, arceretur.* Idem testatur Plut. in Coriolano. *Habet enim magistratus ille vim in intercedendo potius quam in*

 agendo,

agendo & ubi reliqui dempto uno quid decreverunt omnes, is obtinet qui adversatur & intercedit. Et in vita Grachhorum. *Est autem*, inquit, *Tribunorum plebis maxima in prohibendo potestas: uno enim prohibente, nihil alii etiamsi complures sint, efficere possunt.* Coercebat itaque tribunus per intercessionem cæteros magistratus, atque etiam ipsos collegas suos. Et unius intetcessione reliquorum potestas irrita fiebat, ut jam diximus. Quæ intercessio peragi solita solenni verbo VETO Liv. *l.* 6. *Faxo* inquit *ne juvet vox ista* VETO, *quia nunc concinentes collegas nostros tam læti auditis.* Qua intercessione etiam adversus Senatusconsulta utebantur, unde apud Tacit. annal. 16. *Adrat Consilio Rusticus Atulenus flagrans juvenis, & cupidine laudis efferebat se Senatusconsulto intercessurum: nam plebis tribunus erat.* Quorum tamen intercessionibus si non obtemperabatur prehensionem habebant, id est jus prehendendi & in carcerem mittendi jure sacrosanctæ potestatis, etiam consulem, prætorem, censorem. Sic testatur Metellum Consulem a L. Flavio Tribuno in carcerem ductum esse. Et apud Liv. *l.* 9. *c.* 34. legimus P. Sempronium tribunum plebis Appium Censorem prehendi & in vincula duci jussisse. Tradit quoque Valer. Max. *l.* 9. *c.* 5. *M. Drusum L. Philippum consulem, quia interfari concionantem ausus fuerat, obtorta gula, & quidem non per viatorem, sed per clientem suum, adeo violenter in carcerem præcipitem egisse, ut multus e naribus ejus cruor profunderetur.* Sic quoque L. Licinius Lucullus, & A. Posthumius Albinus consules, cum delectum severe agerent, nec quenquam gratia dimitterent, a tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non poterant, in carcerem conjecti sunt. Liv. *Epitom. l.* 48.

Tria itaque erant Tribunorum plebis jura *auxilii latio, intercedendi jus, & jus prehensionis.* Vocationem vero non habebant. Unde Antistius Labeo Jurisconsultus apud Gell. *l.* 13. *c.* 12. per viatorem a Trib. pl. vocatus respon-

de-

derit. *Cum à muliere quadam Trib. pl. adversum eum aditi, Gellianum ad eum misissent, ut veniret, & mulieri responderet, jussit eum, qui missus erat, redire, & Tribunis dicere, jus eos non habere, neque se neque alium quemquam vocandi: Cum moribus majorum Trib. pl. prahensionem habent, vocationem non haberent. Posse igitur eos venire, & prahendi se jubere, sed vocandi absentem jus non habere.* Quod & M. Varro asserit, cujus verba ex Gellio hic subjiciam. *In magistratu* (inquit) *habent alii vocationem, alii prahensionem, alii neutrum. Vocationem ut Consules & cateri, qui habent imperium. Prahensionem, ut tribuni plebis & alii qui habent viatorem. Neque vocationem, neque prahensionem ut Quastores & cateri, qui neque lictorem neque viatorem habent. Qui vocationem habent, iidem prahendere, tenere, abducere possunt; & hac omnia sive adsunt, quos vocant, sive acciri jusserunt. Tribuni plebis vocationem habent nullam; neque minus multi imperiti, perinde atque haberent, ea usi sunt. Nam quidam non modo privatum, sed etiam consulem in rostra vocari jusserunt. Ego triumvir vocatus à Porcio tribuno plebis, non ivi, auctoribus principibus, & vetus jus tenui. Item tribunus cum essem, vocari neminem jussi, nec vocatum à collega parere invitum.* Propter hoc prehendendi jus inquit Gellius jus abnoctandi ademptum fuisse Tribunis pl., quoniam ut vim fieri vetarent, assiduitate eorum & præsentium oculis opus erat. *Praterea tribuni plebis*, inquit, *l. 3. cap. 2. quibus nullum diem abesse Roma licet, quum post mediam noctem proficiscuntur, & post primam facem ante mediam sequentem revertuntur, nam dicuntur abfuisse unum diem; quando ante horam noctis sextam regressi parte aliqua illius in urbe Roma sunt.* Horumque domus interdiu nocteque patere omnibus, tanquam asylum & tutissimum refugium, ad quod quique opem imploraturi confugere, & semetipsos recipere possent, auxilii sui jurisque expediundi gratia. Quare Plutarchus in *Problemat.* docet Tribunum se facilem &

hu-

humilem præbere, *se in tribunatu non supra plebem efferre, sed intervenientibus civibus habitu amictu victuſque ratione eſſe ſimilem. Faſtus n. Conſulem, Prætoremque decet. Tribunum plebis (ut dicebat Curio) conculcandum ſe præbere convenit, neque majeſtatem in vultu præſe ferre, aut aditus ad ſe difficiles facere, vel moleſtum multitudini, ſed propter hanc aliis odioſum, popularibus autem tractabilem promptumque eſſe. Eam ob rem quoque id receptum fuit, ut tribunorum januæ nunquam clauderentur, ſed noctes dieſque apertæ eſſent tanquam portus & perfugium ope indigentibus. Quanto ſubmiſsius ſe pro ſua perſona gerit, tanto magis augetur potentia tribunus.* Poſtea vero eo poteſtatis venêre, ut comitia conſulum prætorumve, & aliorum magiſtratuum habere, & ne quid fieret inhiberent, Liv. *l.* 4. *c.* 25. *Tribuni plebis aſsiduis concionibus prohibendo conſularia comitia, cum res prope ad interregnum perducta eſſet, evicere tandem, ut tribuni militum conſulari poteſtate crearentur.* Senatum diſſolvere, vel cogere, Appian. Alex. *l.* 2. *belli civ.* de Curione Trib. pl. ſermonem habens, cum nihil peregiſſet imperfectis adhuc rebus Senatum diſſolvit; Id enim Tribuno facere licebat. Et Cic. 3. *de orat.* ſcribit vocatu Druſi Trib. pl. non ſolum Senatum, ſed & conſulem Philippum in curiam veniſſe. Leges novas pro arbitrio & voluntate promulgare, quæ plebiſcita dicta fuere, tribunitiæ fuit poteſtatis, quibus Hortenſia lege lata omnes tenebantur Quirites. Pontificum Augurumque collegia denunciare, conciones qualeſcunque ciere, reliquis tribunis & quibuſcunque magiſtratibus diem dicere, ærarii curam gerere, atque Senatus decreta vel approbare vel improbare poterant. Hinc cum L. Manlius Acidinus a Senatu impetraſſet, ut ex Hiſpania decedens, ovans rediret, prohibitus eſt a M. Porcio Lecca Tribuno plebis, ut apud Liv. videre eſt *l.* 32. *c.* 7. Denique agros, vectigalia, pecunias publicas, magiſtratus, provincias, quibus vellent daret, vel auferre populi ſuffragio veriti non ſunt

Phig.

Phig. *Annal. l.* 2. Mulctam irrogare, illustres cives indicta causa bonis & exilio multare, obtorto collo ad supplicium trahere: Consules ipsos aliosque magistratus, ut sup. diximus, in carcerem ducere. Diemque illis dicere, postquam magistratu abiere supr. ex Valerio allegavimus. Diximus sup. juridicundo non præfuisse, neque de litibus & jure controverso cognovisse. Postea tamen aliqua etiam Jurisdictio tributa iis videtur, ut Jurisconsultus noster tradit §. 34. ubi inquit, decem tribunos, consules duos, decem & octo prætores, sex ædiles in civitate jura reddidisse. Vid. Cic. *pro Quintio* & ad *Herenn. l.* 2. *c.* 13. ubi definiturus quid sit Judicatum. *Judicatum est id* (inquit) *de quo sententia lata est, aut decretum interpositum, ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut prætori aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit; & fit ut de eadem re sæpius alius aliud decreverit, aut judicaverit.* Et docet nos Dionys. *l.* 6. plebem a patribus impetrasse, ut sibi quotannis duos e plebe viros designent, qui tribunis subministrent quicquid opus sit, & lites, quas tribuni eis commiserunt, judicent. E quibus perspicimus Tribunos de rebus quibusdam & litibus cognovisse ac judicasse, ideoque aliquam habuisse Jurisdictionem, verum quibus de causis cognoverint, non adeo manifestum est. *Partem majorem tribunorum plebis cum Prætore urbano tutores dedisse* illis, quibus neque testamento neque lege provisum erat, constat *ex §* 17. *inst. de Atil. tut. Lex Atilia* (inquit Ulpianus tit. 11. §. 18.) *Jubet mulieribus, pupillisve non habentibus tutores dari a Prætore, & majori parte, Tribunorum pl., quos tutores Attilianos appellamus.* Verum posset nobis objici, quod tutoris datio non descendat ex Jurisdictione, verum vel ex Principis, vel legis vel S. C. concessione; ideoque tutoris dandi potestas non probat Jurisdictionem competere ei, qui tutorem dedit. De hac re ita scribit Ulpianus *l.* 6. §. 2. *Tutoris datio neque imperii neque Jurisdictionis, sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit, vel lex, vel Senatusconsultum, vel Princeps.*

Ita ut argumentum a tutoris datione, ad Jurisdictionem alicujus probandam desumptam non procedat. Hæc Ulpiani sententia maximas parit difficultates, & inter doctores magnam contentionem, cum alii aliter interpretantur, ita ut in diversas eatur sententias, quæ vix conciliationem admittunt. Videtur enim non satis constare, quamobrem tutoris datio neque imperii sit neque Jurisdictionis: Cum Ulpianus in *l.* 1. *ff. de Jurisd.* ipse testetur *Jus dicentis officium latissimum patere, nam & bonorum possessionem dare potest, vel in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, judices litigantibus dare.* Quanquam jus dicentis officium Jurisdictione latius sit, ita ut ea etiam complectatur, quæ ad Jurisdictionem minime pertinent; magistratus tamen jus dicentis officium non potest ultra Jurisdictionis terminos extendi, sunt enim hæc conjugata jus dicens, jus dicere, & Jurisdictio ut inquit Gentil. *de Jurisdict. l.* 1. *c.* 1. Præterea inquit idem Ulp. *in l. nec mandantem pr. ff. de tut. dat. nec Præsidem mandare posse, ut aliis tutorem det. sed an mandare aliquid possit nec ne, quæritur de iis quæ sunt Jurisdictionis, vel imperii. l.* 1. *& possim ff. de offic. ejus cui mand.* Quomodo igitur nec Jurisdictionis nec imperii Ulp. esse dicit, tutorem dare? Non describimus hic omnia argumenta, quibus nonnulli doctores probare conantur Ulpiani negativam sententiam, eo enim fere omnes utuntur argumento; Scil. quia non exercetur nomine, quo quis imperium vel Jurisdictionem habet, sed ex causa tantum, quod hæc potestas a lege, Senatusconsulto, vel Principum constitutione nominatim conceditur vel non habentibus imperium aut Jurisdictionem, ut ait Longevallius de *Jurisd. omnium Jud.* Cujacius affirmat jus dandi tutores non esse Jurisdictionis, sed esse legis, legem enim hoc dare etiam privatis hominibus, puta parentibus, ut liberis suis tutores dare possint. *l. verbis legis ff. de V. S.* Verum optime & erudite huic difficultati respondit statim a nobis allegatus Alber. Gentil. in eleganti tractatu suo de

Juris-

Jurisdictione l. 1. c. 1. Primo negat Ulpianum hæc duo inter ſeſe opponere, n: aliquid eſſe Jurisdictionis & imperii, & aliquid dari ſpecialiter lege vel S. C. vel a Principe. Verum probat quicquid ſpecialiter vel lege vel S. C. defertur & conceditur, illud quoque commode dici poſſe eſſe imperii vel Jurisdictionis. Quippe merum imperium, quod ſpecialiter datur lege vel S. C. vel conſtitutione *l. 1. in fin. ff. de offic. ejus cui mand.* jurisdictione in latiori ſumpta ſignificatione continetur, quare ſub titulo ff. *de Jurisdictione* ponitur, Quin & in Codice Theodoſii titulus de Jurisdictione ad criminales etiam cauſas pertinet: item in Codice Juſtiniani. Negari enim non poteſt mero imperio ineſſe criminalem Jurisdictionem. Criminalis autem Jurisdictio vera Jurisdictio eſt. Imo de capite jus dici Pomponius in hac lege §. 23. teſtatur. Itaque merum imperium eſt ſpecies Jurisdictionis, quanquam ex lege vel ſpeciali conſtitutione dimanat. Ita etiam transactio non poteſt fieri niſi ex decreto prætoris, cui ſpecialiter oratione Divi Hadriani ea cognitio tributa eſt *l. 8. ff. transact.* & tamen ea diſerte in illa lege vocatur Jurisdictio. Sic judicem dare litigantibus ad eos pertinet, quibus id lege, vel conſtitutione vel S. C. conceditur *l. 12. §. 1. ff. de Jud.* & tamen Judices dare totum Jurisdictionis eſt: Jurisdictio enim definitur quod ſit Judicis dandi licentia *l. 3. in fin. ff. de Jurisd.* Ex quibus recte infertur mentem Ulpiani non fuiſſe, quod ea, quæ ex ſpeciali lege ſive S. C. aut conſtitutione conceduntur, propterea quod ex illis derivantur, non eſſe Jurisdictionis. Verum voluiſſe Jurisconſultum eatenus tutoris dationem non eſſe Jurisdictionis, quatenus opponitur illis rebus, quæ magiſtratibus jure magiſtratus competunt, & Jurisdictioni ita cohærent ut ab ea divelli neque ſeparari queant. Id eſt quæ Magiſtratus ſimulac creatus eſt ac ea dignitate ornatus, vi & jure poteſtatis ſive magiſtratus exercere poteſt. *Hæc tria* inquit Jurisconſultus ſtatim à nobis citatus, *diſtinguenda ſunt. Jurisdictionem a lege*

dari

dari vel deferri. Jurisdictionem specialiter & nominatim a lege dari : Jurisdictionem lege confirmari. Jurisdictionem lex & mos majorum, qui idem valet quod lex & eandem vim obtinet, dat omnibus magistratibus, & quæ jura hac ratione quis habet, jure proprio sive jure magistratus habere & exercere intelligitur. Jurisdictionem autem specialiter & nominatim certo magistratui defert, ut tutoris dationem, idque ideo, ne quilibet magistratus sibi earum causarum cognitionem usurpet. E quibus concludimus Ulpianum negare quidem tutorum dationem esse Jurisdictionis vel imperii, scil: ordinariæ Jurisdictionis, quæ jure magistratus competit, id est, quam quis habet, quia est magistratus, verum ex eo numero causarum Jurisdictionis voluit esse, quas lex vel Princeps noluit cuivis magistratui competere. Ita quoque Ulpiani dictum explicat Merillus tutoris dationem neque imperii esse neque Jurisdictionis: scil. non competere jure magistratus. Verum ex eo non sequitur ergo non est Jurisdictionis. Prætori jus competit dandi tutoris non quia Prætor, verum quod lex id ipsi concessit, attamen dando tutorem Jurisdictionem exercet, sive velis mixtum imperium, cui Jurisdictio ita cohæret ut ab ea divelli nequeat. Et quod ab uno procedit, etiam alteri applicari potest, licet quædam possint dici magis esse imperii quam Jurisdictionis, quædam magis ad Jurisdictionem, quam imperium pertinere. Unde concludimus Tribunos Jurisdictionem habuisse, quia tutores dare potuerint, non jure tribunatus, verum quia hæc pars legalis Jurisdictionis sive ex lege vel constitutione Principis, aut S. C. ipsis fuerit concessa & demandata. Sane miror tam densas quorundam cerebro offusas tenebras, ut non videant vel a lege vel consuetudine sive more & constitutione Principis omnem Jurisdictionem magistratibus tribui atque concedi, ac omnem potestatem & imperium profluxisse, ideoque absurdissimum esse argumentum, quo probare conantur aliquid Jurisdictionis non esse,

quia

quia ex prædictis causis habet originem. Sigonii verba hic describere non abs re erit. *cap. 13. de jud.* ubi inquit. *Quin etiam tutoris postulatio ad legis actionem, datio ad Jurisdictionem pertinet. Auctor est Ulpianus, cum inquit, jus dicentis officium latissimum est. Nam & pupillis non habentibus tutores constituere potest. Est autem intelligendum, si neque testamentarius, neque legitimus tutor adesset, tum datum à Prætore fuisse, eodem teste. Hoc autem cum faciebat Prætor, tertiam partem Jurisdictionis explebat, quæ verbum* DO *continebat. Atque hoc idem de consulibus & tribunis plebis dicimus, quorum idem jus fuisse accepimus.* Alterum argumentum quo Jurisdictionem Tribunorum adstruere volumus, desumptum est ex *Tit. 7. fragm.* Ulp. *§. 6.* ubi inquit; *Si maritus pro muliere se obligaverit: vel in rem ejus impenderit divortio facto, eo nomine cavere sibi solet stipulatione tribunitia.* Ex quibus Ulpiani verbis perspicimus tribunos ut & censores de causis matrimonii cognitionem habuisse, ipsis stipulationes etiam de iis competiisse, easque interponi jussisse. Quæ stipulationes ex Jurisdictione Tribunorum veniunt, quemadmodum prætoriæ à Prætore: ædilitiæ ab Ædilibus. Et Cic. *in orat. pro Quintio.* Cum prætor perseveraret decernere procuratorem ejus, qui ipse non satisdaret, satisdare oportere Tribunos appellatos ait: qui tamen auxilium cujus ergo creati erant ferre non poterant, nisi prius de Prætoris injuria cognovissent. Et Liv. *l. 4. c. 53. Mænio contra vociferante, si injusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere, decreto interposito novem tribuni sustulerunt certamen, pronuntiaveruntque ex collegii sententia, C. Valerio consuli se, damnum aliamque coercitionem, adversus intercessionem collegæ delectus causa detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus cum paucis appellantibus tribunum, collum torsisset, metu cæteri sacramento dixere.*

Quibus ex locis satis apparere mihi persuadeo Jurisdictio-

nem Tribunos habuisse. Quod & probat jus militiæ irrogandæ, quam Tribunos habuisse multis locis ostendit, Liv. *De T. Manio: In mulcta temperarunt Tribuni. Cum capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam dixerunt.* Item, *Tribuni pl. ducentum millium æris mulctam M. Posthumio dixerunt.* Quæ non ex potestate vel Reipub. administratione alicui competit, verum omnino ex Jurisdictione pendet, & derivanda est. arg. *l.* 2. *§.* 1. *ff. si quis in jus voc. non ierit* ubi inquit Jurisconsultus. *Si quis in jus vocatus non ierit, ex causa a competenti judice, multa pro Jurisdictione judicis damnabitur.*

Ad quæ verba *competenti Judice* Anton. Faber in suis *rationalibus*, ita commentatur. Scil. *per competentem Judicicem* non tantum intelligi Judicem competentem in illa causa, sed & qui Jurisdictionem aliquam habet & jus dicendæ multæ, ita ut hæc pari passu ambulent, & jus multæ dicendæ nulli competat, nisi qui aliqua competit Jurisdictio. Quanquam ex eo non sequatur, omnes magistratus qui Jurisdictionem habent, etiam habere jus multæ irrogandæ; quippe constat duumviris quanquam inter Magistratus numerantur Jurisdictionem habentes, attamen pænali judicio eam defendere leges non permittere *l. unic. ff. si quis jus dicent. non obtemp.* At vero cui jus multæ dicendæ, ei etiam competit Jurisdictio. *His datur mulcta dicendæ jus, quibus publice judicium est & non aliis nisi specialiter permissum. l.* 2. *§.* 9. *ff. de jud.* Hoc est qui jus dicunt & Jurisdictionem habent, mulctam irrogare possunt, ita ut jus multæ infligendæ supponat Jurisdictionem aliquam, ad quam defendendam judicium pænale sive multæ irrogandæ jus Magistratui Jurisdictionem habenti datum atque concessum est. Jus autem dicebant in Basilica Porcia, a Catone pecunia publica excitata & sub Curia foro adjuncta, quam Basilicam Porciam appellavit, Plutarch. *in Catone.* Itaque non e tribunali jusdicere ipsis permissum, sicut Prætores solent, sed è subselliis quod non summi sed mino-

minores essent Magistratus. Alexand. ab Alexand. *dier genial. l.* 5. *c.* 3. Verum Notandum quod si Tribuni pl. potestate sibi concessa abuterentur, & contra commoda plebis aliquid sceleste & injuriose agerent, aut exorta offensione apud collegas minus justè quis intercessisset, sacrosanctus amplius non erat, sed poterat ei a reliquis Tribunis diem ad populum dici; jussuque populi aut Tribunorum in vincula duci, eique Tribunatus abrogari, & in exilium agi, Senatuque amoveri. Hinc legimus apud Valer. Max. *l.* 6. *c.* 5. Quod cum *L. Cotta tribunus plebis fiducia sacrosanctæ potestatis creditoribus suis nollet satisfacere, collegium Tribunorum decrevisse; si neque solveret pecuniam, neque daret cum quo sponsio fieret, appellantibus se creditoribus auxilio futurum: iniquum ratum majestatem publicam privatæ perfidiæ obtentui esse. Itaque Cottam in tribunatu quasi in aliquo Sacrario latentem tribunitia inde justitia extraxit.* Sic quoque Cn. Tremelio tribuno pl. mulcta dicta est, quod cum M. Æmilio Lepido Pontifice maximo injuriose contenderat. Liv. *l.* 47. L. Rheginus Tribunum plebem Cæpionem in carcere conjectum liberasse tradit idem Valerius *l.* 4. *c.* 7. Et idem *l.* 6. *c.* 1. auctor est *M. Claudium Marcellum Ædilis Curulis C. Scantinio Capitolino tribuno pl. diem ad populum dixisse, quod filium suum de stupro appellasset. Eoque asseverante se cogi non posse ut adesset, qui Sacrosanctam potestatem haberet, & ob id tribunitium auxilium implorante, totum collegium tribunorum negavit se intercedere, quo minus pudicitiæ quæstio perageretur.* Et M. Octavio, qui contra publicam utilitatem legem à Tiberio Graccho collega latam, qua cautum ne ultra quinquaginta jugera civis Romanus non haberet, intercesserat, subornatus à locupletibus, Tribunitia potestas, majore parte tribuum suffragante, fuit abrogata. Plutarch. in Grachhis & Appianus *lib.* 1. *Bell. Civ.*

Dicti Tribuni quod olim in tres partes populus divisus erat, & ex singulis singuli creabantur.] Nomen *tribuni* non ab eotem-

 pore

pore deducit, quando plebs ſibi in monte ſacro tribunos creavit: verum ab eo tempore derivat, quo Romulus populum univerſum in tres tribus diviſit, ſingulisque ſuos præfecit duces. Nam & olim Tribuni celerum, qui ſub Regibus equitibus præerant, & veluti ſecundum à Regibus locum obtinebant, de quibns ſupra diximus. Unde hæc vox manaverit, de eo variæ ſunt auctorum opiniones. Varr. *l. 4. de ling. lat.* ex eo derivatam putat, quod terni ex tribus tribubus, *Ramnenſium*, *Lucerum*, *Tatienſium*, olim ad exercitum mittebantur. Jurisconſultus noſter putat ex eo ortam, quod tunc temporis tres tantum populi partes erant, quas tribus nominabant, & ex ſingulis ſinguli creabantur, qui eis præeſſent, qui Tribuni vocati. Nonnulli a centuriarum equeſtrium numero dictos volunt tribunos, quas initio Reipub. tres fuiſſe conſtat. Alii quia tribuum ſuffragio creabantur. Tribunorum igitur appellatio ab illa tempeſtate, qua Tribuni militum creati fuêre, petenda. Quia vero ſeceſſione Cruſtumerina plebs ſibi duos tribunos feciſſet, ut ſcribit Varro, ſicut ex ſeceſſione ſecunda ex tribunis militum ſibi feciſſe Tribunos plebis conſtat, ideo inquit Cujacius, meo quidem judicio retinuerunt tribunorum nomen, ſed additum eſt πρόσρημα plebis, ut Zonaras ait πρὸς διαστολὴν Tribunorum militum, ut diſcernerentur ab aliis Tribunis. Quippe & *Tribuni Celerum*, & *militum*, *Tribuni Ærarii*, *Tribuni vigilum*, *Scolarum*, in jure occurrunt.

Vel quia Tribuum, ſuffragio creabantur.] Suffragium eſt conſenſus ſive ſententia quâ quis voluntatem ſuam in mandando alicui Magiſtratu declarat. Quæ declaratio fiebat, quando Populus Romanus more ſolenni convocatus, ſuffragia dabat. Quod jus dandi ſuffragii non omnibus & cuivis e populo competebat, verum quibusdam denegatum, & iis tantum conceſſum, cum quibus comitiorum communio fuit. Ab iis autem arcebantur fœminæ, majores quoque ſexagenarii, qui ſi ſuffragii cauſa comitia frequentarent a juvenibus de-

ponte,

ponte, per quem ceperunt comitiis suffragium ferre, dejiciebantur. Sexagenarios de ponte olim dejiciebant ut Fest tradit. Sic Cic. *pro Roscio. Habeo etiam dicere, quæ contra morem majorum minorem annis Sexaginta de ponte in Tiberim dejecerit.* Hinc canit Ovid. *l.* 5. *Fast.*

Pars putat, ut ferrent juvenes suffragia soli,
Pontibus infirmos præcipitaße senes.

Quare *depontani* senes dicti sunt. Ut enim ordine negotia peragerentur, Romulus initio populum divisit in tres tribus, & singulas tribus in decem curias partitus, unde comitia Curiata originem derivant: in quibus populus curiatim suffragia dabat. Moris enim erat in his comitiis, ut populus per curias distributus sententiam rogaretur, & quod plures curiæ jussissent id ratum esset & populi jussum diceretur. De quibus ad *§.* 2. quædam delibavimus. Deinde Servius Tullius sextus Romanorum Rex, Populum Romanum in sex classes distribuit. Quas iterum in centurias divisit. Ita ut totum Romanorum corpus ex 193 centuriis constaret. A quibus centuriis dicebantur Centuriata Comitia, quæ nihil aliud quam populi conventus, per classium in centurias divisi ad suffragium ferendum, in quibus suffragia per centurias colligebantur, & quod plures jussissent centuriæ id ratum habebatur. De quibus quoque quæ ad *§.* 2. annotavimus vide.

Deinde Tribuni plebis tributa introduxêre comitia anno 262. M. Augurino, & A. Sempronio Atratino coss. quando Cn. Marcius Coriolanus nobilium primus damnatus a plebe perduellionis est, quod de tribunorum potestate abolenda in senatu disseruisset. De cujus capite plebs primis tributis comitiis in suffragia vocatus, eum absentem exilio damnarunt. Liv. *l.* 2. *c.* 35. Postea vero anno 281. *L. Pinario Rufo, & P. Furio Fuso coss. Volero Plubilius* homo plebejus & infimæ sortis, qui ordines duxerat, creatus Trib. pl. rogationem de Comitiis tulit ad populum.

Uti Tribuni, plebis. Ædiles. Tributis. non. Curiatis. crearentur. Comitiis. Et. quicquid. tribunus. plebem. rogaret. Iisdem. ſciſceretur. comitiis. Ante hanc legem plebejos magiſtratus curiatis, patricios centuriatis comitiis creatos vero ſimile eſt. Tributa autem comitia inde dicta quia *ex regionibus & locis hoc eſt, per tribus ſuffragium ferebatur.* Apud Gell. *l.* 15. *c.* 27. tributa autem a tribubus, unde vero tribus ſup. diximus. Ex Gellio igitur conſtat, non ſolum eos cives Rom. qui in ipſa urbe habitabant, & tribubus ſive locis diſtincti eſſent, ſuffragii jus habuiſſe. Sed & eos qui extra urbem in Italia habitabant, atque etiam regionibus & tribubus ipſam urbem circumjacentibus diſtincti eſſent, poſtquam civitate cum jure ſuffragii donati erant, ſive municipes & coloni eſſent.

Solitum erat hiſce comitiis creari Magiſtratus minores, quales erant *Tribuni plebis*, *Ædiles plebis*, *Adiles Curules*, *Quæſtores*, *Triumviri Capitales*, *Triumviri Nocturni*, *Triumviri*, *Tribuni militum.* De quibus Vid. Liv. *l.* 2. *cap.* 56. Gell. *l.* 6. *cap.* 9. Liv. *lib.* 4. *&* 9. 25. 23. fiebat quoque Sacerdotum in Collegia cooptatio. Sacerdotum vero non omnium. Quidam enim a collegis ſuis cooptabantur, quales erant, *Salii*, *Luperci*, *Fratres Avernales*, *Sacerdotes Galli & Sodales Titii*, *Veſtales* à Pontifice Max. *Rex Sacrorum*, centuriatis; *Flamines* & *Curio Maximus* Curiatis creabantur comitiis. Solus Pontifex Max. ante legem Domitiam, Tributis Comitiis fiebat, donec deinde etiam Pontifices, Augures, Feciales, Semptemviri epulonum & Quindecemviri ſacris faciumdis creati fuêre. Tertia tributorum comitiorum cauſa fuit *legumlatio* non omnium, ſed earum quas Tribuni pl. ferebant, quæque plebiſcita appellabantur. Ut ad §. 2. diximus, & in eo a lege differunt, quod lex à populo ferebatur, *Senatorio magiſtratu interrogante veluti conſule.* Plebiſcitum autem plebs *plebejo Magiſtratu interrogante veluti Trib. pl.* conſtituebat. Itaque plebiſcito non univerſus tenebatur po-

populus, verum plebs tantum, lex vero omnem populum, id est, Patricios & Senatores æque ac plebem obligabat. Donec lege Hortensia L. Valerio & Horatio Coss. sancitum fuit, ut quod plebs tributim jussisset populum teneret. Unde plebiscita leges quoque appellata fuêre.

Quarta tributorum comitiorum causa *judiciorum exercitatio*. Scil. ejusmodi judicia, quæ mulctæ alicui indicendæ causa exercebantur. Personæ, quibus tributorum comitiorum habendorum jus erat, erant Tribuni pl. Consules, Prætores, Dictatores. Personæ, quæ suffragia tulerunt, erant omnes cives Romani, per tribus 35. distributi, non solum, ut diximus, qui Romæ, verum etiam qui extra urbem in Italia domicilium habebant. Locus, ubi habebantur, non unus erat hisce comitiis, quemadmodum aliis, ut Curiatis & centuriatis, destinatus. Verum interdum in *Campo Martio*. Aliquando in *Comitio*, nonnunquam in *Pratis Flaminiis*, vel *Circo Flaminio*. De tempore idem dicendum, quod de aliis observatum, scil. non potuisse nisi diebus comitialibus haberi. Et antequam habebantur indici oportebat a Magistratu, qui ea habiturus erat trinundino antequam haberentur. Notandum vero in hisce habendis comitiis auspicia observari non solitum fuisse, ut in aliis moris fuisse ostendimus. Quod de avium inspectione, & tripudiorum animadversione intelligendum. Quippe observatio de cælo, ut in aliis, tributis quoque adhibebatur.

Populus suffragia daturus in tribus discedebat. Deinde sortitiones fiebant. Quæ variæ erant, sed quarum omnium prima, in qua tribu Latini suffragia ferebant. *Testibus datis, Tribuni populum summoverunt: Sitellaque allata est, ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferrent.* Liv. *l.* 25. *c.* 3. Altera sortitio fiebat inter Tribus, quo ordine quæque earum suffragium latura esset. In cistas autem populus tabellas sui suffragii mittebat per pontes transiens. Unde apud Cic. *Pontes disturbat, cistas dejicit.* Multi enim pontes erant, multæque cistæ, cum

multæ essent tribus; in cujus pontis initio stabant *Diribitores*, qui populo tabellas ministrabant.

Ex multis autem locis constat, eum ipsum, qui Comitia tributa habebat, cistam deferre colligendis per tribus suffragiis, solitum fuisse, isque *Rogator* dicebatur. Nominibus Tribuum vero in cistam conjectis, quæ prima exierat, prima suffragium dabat. Quod jus primi suffragium ferendi prærogativa dicebatur. Sitellæ in sortiendo mentio est apud Plaut: *in Casina act. 2. scen. 6. Appone hic sitellam sortis crede mihi*: Et apud Cic. *Dum tabellæ diribuntur, dum sitella defertur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit.* Et lib. 1. de nat. Deor. *Ut igitur T. Gracchum cum videor concionantem in Capitolio videre de M. Octavio deferentem sitellam.* Unde apud Turneb. *advers. l.* 13. *c.* 13. vetustæ legis fragmentum, *Ad sitellam sorti veniet, is in eam sitellam manum dimittito.* Iterum. *Sortem ex hac ce lege apertam brachioque aperto literam digitis opertam.* Colligebantur autem suffragia viritim, ita ut omnes, qui ex eadem Tribu essent, rogarentur, & quum tota tribus suffragium tulisset, numerabantur sententiæ, id est tot puncta notabantur in tabella, quot tabellæ similes reperiebantur, & in quam plures consensisse videbantur, ea tribus sententia renuntiabatur. Rosin. *antiq. l.* 6. *c.* 20. Et Gruch. *l.* 2. *c.* 4. Observandum vero initio vocibus & sententiis palam coram omni populo suffragia ferre solitum fuisse, postea lege Cassia à L. Cassio Longino lata hunc morem suffragii ferendi introductum. Verum cum animadversum hanc legem mentes hominum tegere, ac cuique libertatem dare, ut quod vellent facerent, promitterentque quod rogarent, ac libidinem occultaret, ad pristinam consuetudinem reditum. Hinc Cic. Orat. *contra Rullum. Sed tamen* (ait) *magnificentius & ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam indicem tantæ libertatis, sed vivam vocem præ vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis.* Petituri autem magistratum candida veste induti,

duti, unde candidati nuncupati, tribus circuibant, manus singulorum prensabant, & quoscunque etiam ex infima plebe homines rogabant, ut in consequendis honoribus se suis suffragiis adjuvarent. Unde Plutarch. in *Coriolano de more petentes consulatum rogabant & prensabant cives togis in comitiis sive tunicis amicti, sive quo magis ea specie summitterent se ad petitionem, sive quo subjicerent oculis, qui cicatrices habebant], perspicuas virtutis notas.*

---

§. 21. *Itemque ut essent, qui ædibus præessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat: duos ex plebe constituerunt: qui etiam* ædiles *appellati sunt.*

Itemque ut essent qui Ædibus præeßent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt: qui etiam Ædiles appellati sunt.] Tres in Republica Ædilium ordines fuisse apud Veterum monumentorum autores legimus, quorum alii *Plebeii*, alii *Curules*, alii *Cereales.* Plebeja vero Ædilitas cæteris vetustior, utpote quæ cum tribunatu plebis reipub. inducta. Quanquam non simul cum tribunis in monte sacro creati sint, ut tradit Dionys. *l.6.* Verum cum, inita inter patres & plebem comcordia, plebs quæ in montem sacrum secesserat, in urbem rediisset, à Senatu petiit sibi permitti quotannis duos e plebe viros designent, qui tribunis subministrent quicquid opus sit: & lites, quas tribuni eis commiserant, judicent, ædiumquè sacrarum, locorum publicorum, atque annonæ curam habeant. Hoc quoque per Senatum concesso, creaverunt quos tum mini-

ſtros & collegas ac judices tribunorum appellabant, nunc vero ab officiorum una vernacula lingua Ædiles (id eſt Sacrarum Ædium curatores,) vocant, poteſtatem habentes alterius Magiſtratus miniſtram, ut antea. Ædiles itaque appellati, inquit Pomponius, quod ædibus præerant;& Ædibus quidem ſacris, iiſdemque publicis; & videtur Pomponius verbum *Ædibus* ad Ædem ſacram Cæreris ſolummodo referre, in qua omnia ſua ſcita plebs deferebat, & Senatus quoque conſulta aſſervabantur, *ab iisdem conſulibus inſtitutum. Ut Senatusconſulta in Ædem Cereris ad Ædiles plebis deferrerentur, quæ ante arbitrio Conſulum ſupprimebantur, vitiabanturque.* Liv. *l.* 3. *c.* 55. Quod munus Imperante Auguſto tranſlatum ad Quæſtores, penes quos manſit perpetuo ætate Cæſarum eorum cuſtodiendorum cura, & mutata illa conſuetudine, in intimo reponebantur ærario. Pomponio quoque adſtipulatur Varro. Teſtatur quoque Zonaras *Annal. Tom.* 2. *Creatis Tribunis duos iis fuiſſe adjunctos ædiles, quorum miniſteriis ad literas uterentur. Qui cum omnia decreta, omnia plebiſcita, & Senatusconſulta acciperent atque aſſervarent, nihil eos eorum omnium quæ agebantur latebat. Olim igitur his de cauſis, dicundi juris ergo creabantur. Poſt autem cum alia, tum rerum venalium forum eis eſt commiſſum. Unde à Græcis ἀγορανόμοι appellantur.*

Videtur ſecundum Pomponii mentem initio ſacrarum tantum ædium curam ad Ædiles pertinuiſſe, verum poſtea privatorum quoque ædium aliarumque rerum curam habuiſſe teſtantur ſcriptores. Cum enim urbis intererat, ne in ea domus ruinoſæ eſſent vel inordinate extructæ, quo aſpectus deformaretur, privatarum quoque ædium curam egerunt teſte Varrone *l.* 4. Præterea curabant, ut loca publica, Theatra, ſtadia, fora, porticus, Baſilicæ, atque mænia, magnificis operibus reficerentur. Tum quoque feriarum & ſacrificiorum certaminumque curam Senatus Ædilibus commiſit.

Via-

Viarum, cloacarum, aquæductuum publicorumque quaſi omnium operum tutela atque cura iis commiſſa. Inſuper menſurarum ac ponderum, rerumque in urbe venalium examen iis erat. Unde Juvenalis *Satyr.* 10. *vers.* 102.

Et de menſura jus dicere, vaſa minora
Frangere pannoſus vacuis Ædilis Ulubris.

Et Perſ. Sat. 1. verſ. 130.

— — — Italo quod honore ſupinus,
Fregerit Heminas Arreti Ædilis iniquas.

Hemina eſt menſuræ genus dimidium ſextarii continens. Verum quia Ædiles menſuris præerant, pro qualibet menſura hic ponitur quas iniquas frangebant. A Græcis dicuntur *μέτρα κοβολὰ mutilæ* menſuræ, ut πλαστὰ falſæ, apud Plaut. *Si quæ improbæ ſunt merces, jactat omnes, ædilitatem gerit.* Et in *l.* 13. §. 8. *ff. locati. Si quis menſuras conduxerit, eaſque magiſtratus* (ſcil. Ædilis) *frangi juſſerit, ſiquidem iniquæ fuerunt &c.* Plura adhuc de ædilitate, ubi ad §. 26. pervenerimus.

---

§. 22. *Deinde cum ærarium populi auctius eſſe cœpiſſet: ut eſſent illi qui præeſſent, conſtituti ſunt* quæſtores, qui pecunię præeſſent: *dicti ab eo, (quod) inquirendæ, & conſeruandæ pecuniæ cauſa creati erant.*

D*Einde cum Ærarium populi auctius eſſe cæpiſſet.*] Ærarium aliquando ſumitur pro loco & repoſitorio ipſius

ipsius pecuniæ publicæ. Ut apud Cęs. *de bell. Civ. Quibus rebus Romam nunciatis tantus repente terror invasit, ut quum Lentulus Consul ad aperiendum ærarium venisset, ad pecuniam Pompejo ex Senatusconsulto proferendam, protinus aperto sanctiore ærario ex urbe profugeret.* Non nunquam denotat ipsam pecuniam quæ in ærario recondita asservabatur. Dictum ab ære, quod veteres ærea utebantur pecunia. Hinc Isiodorus *lib.* 16. *Antiquissimi nondum auro argentoque invento, ære utebantur, nam prius ærea pecunia in hominum usu fuit, postea argentea, deinde aurea subsecuta, sed ab ea qua cæpit, nomen retinuit, unde & ærarium dictum, quia prius tantum æs in usu fuit, & ipsum solum recondebatur.* Servius Romanorum Rex primus æs signavit nota pecudum, unde pecunia appellata Plin. *l.* 33. *c.* 3. Quanquam alii ad Saturnum primum nummorum signandorum & monetæ in formam incutiendæ usum referant, in qua ab una parte caput ejus impressum, altera navis, qua in Italiam vectus erat, apud Tertull. *Apologet. advers. Gent. cap.* 10. *Si quæras rerum argumenta, nusquam invenio fideliora, quam apud ipsam Italiam, in qua Saturnus post multas expeditiones, postquam Attica hospitia consedit, exceptus à Jano, vel Jane ut Salii volunt, mons quem incoluerat, Saturnius dictus, civitas quam depopulaverat, Saturnia usque nunc est, tota denique Italia post Oenotriam, Saturnia cognominabatur; ab ipso primum tabulæ, & imagine signatus nummus & inde ærario præsidet.* Hinc Ovid. in 1. Fast.

Multa quidem didici: sed cur navalis in ære
Altera signata est, altera forma biceps?

Æs Janus primus signavit *Macrob. Satur. l.* 1. Hinc quoque ærarii præsidem appellavere. Æs itaque pro omni pecunia sive argento sive auro facta. Seneca de benef. *l.* 5. *cap.* 14. *Æs alienum habere dicitur & qui aureos debet, & qui Corium forma publica percussum, quale apud Lacedemonios fuit.* Ærarium autem in æde Saturni a Valerio Publicola constructum, constitutum voluerunt.

Aurum,

Aurum, vasa Numæ, Saturniaque impulit Æra,
Vestalesque urnas, & Tuscum fictile mutat.

Æs inquit Vet. Scholiast. in *æde Saturni condebatur, nondum argento auroque signato. Unde ærarium nomen accepit &c.* Rationem, quamobrem potissimum ædem Saturni præ cæteris locis Romani elegerunt, tradunt, quia aureo illo sæculo, quo Saturnus vixit, Italiamque incoluit, nullum admissum furtum, aut, ut Macrobius ait, quia sub illo nihil erat privatum. Vel ut alii volunt ob reverentiam sacri loci, qui inviolabilis censebatur, ideoque tutissima credebantur, quæ in iis deponebantur. Verum illorum sententiæ subscribo, qui censuerunt, Valerium Publicolam Saturni ædem æris publici, legum, Senatusconsultorum tabularumque publicarum, & signorum militarium Sacrarium esse voluisse, quia locus erat provida naturæ manu munitissimus, omni aditu perseptus, undique præruptus, accessu difficilissimus. Plutatch. *in Problem. Qui* (inquit) *Saturni templo utuntur loco ærarii ibidemque contractuum monumenta adservant? an quia obtinuit opinio, regnante Saturno avaritiam apud homines, injustitiam locum non habuisse, sed fidem & justitiam? Aut quia Deus ille fructibus atque agriculturæ præesse creditur. Ex ubertate autem frugum & venditione pecuniæ nascitur copia. Itaque Saturnum autorem custodemque ejus faciunt. Aut* (inquit) *hæc quidem vetusta sunt. Primus autem ædem Saturni ærarium fecit post reges exactos Valerius Publicola, cum sentiret locum istum munitum esse, & conspicuum ab insidiis tutum.*

Ærarium Romæ triplex fuisse, opinantur quidam: unum, in quo civium tributa ac sacrorum vectigalia & præda Imperatorum asservabatur, quo sumptus bellorum ordinarii sustinebantur. Alterum sanctius. Tertium fuit in quo pecunia Gallici belli causa servabatur, de quo Appianus *l. 2. de bell. Civ. Post hæc* (inquit) *perfregit Cæsar ærarium, tribuno pl. Marcello obstanti mortem minatus, inde*

siste

ſiſteret; pecuniasque ad id temporis intactas abſtulit, quas ferunt per Gallicos tumultus depoſitas cum execratione publica in caput cujuſcunque contrectare auſi, niſi cauſa Belli Gallici. Ajebat enim, religione ſolutam Rempub. perdomitis a ſe Gallis, ut nihil inde ſit periculi. Dionyſ. & Plutarch. vero ærarium in univerſum ab eo expilatum tradunt. Verum illud Ærarium, quod a Cæſare expilatum ſcribunt, a Floro appellatur ſanctum. *Ærarium* (inquit) *quoque ſanctum, quia tardius aperiebant tribuni, juſſit effringi: cenſumque & patrimonium populi Romani ante rapuit, quam imperium.* Nonnulli tantum duplex fuiſſe ærarium volunt: unum quod *vulgare*, in quo ut diximus communis reipub. cenſus & ordinaria recondebantur tributa. Alterum *Sacrum* quod ad ultimam reipub. neceſſitatem & extremam ſublevandam laborantis reipub. fortunam deſtinatum erat, in quo aurum viceſimarium, quod ex viceſimis redactum, reponebatur. Quod & ærarium ſanctius appellatum, de quo Liv. *l.* 27. *cap.* 12, *Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, conſulibus, aurum viceſimarium, quod in ſanctiore ærario ad ultimos caſus ſervaretur, promi placuit.* Et Cic. *l.* 7. *ad Atticum Epiſt.* 21. *Capuam Cn. Caſſius Trib. pl. veuit, attulit mandata ad conſules, ut Romam venirent, pecuniam de Sanctiore ærario auferrent, ſtatim exirent urbe relicta.* Cæſar *l.* 1. *bel. Civ. Lentulus coſ. aperto Sanctiore ærario ex urbe profugit.* Sed & tertium addit Manutius ſcil. illud quo effracto, cum per annos multos clauſum fuiſſet, C. Cæſar pecuniam univerſam belli civilis initio ſumpſit, in quo conditum fuit aurum, quod in uſum gallici belli erogandum aſſervabatur. *Cum autem* (inquit Manutius) *tria æraria memorantur, diſtinguuntur pecuniæ potius, quam loca: cum in uno Saturni templo publicæ omnes pecuniæ aſſerventur, ſed in eo templo tres fuiſſe cellas, in quibus theſauri publici reponerentur, licet exiſtimare.* De effracto Cæſare ærario ita canit Lucanus

— *tum*

— — — — tum conditus imo,
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani census populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi,
Quos tibi Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Frabricius regi non vendidit auro,
Quicquid parcorum mores servastis avorum,
Quod dites Asiæ populi misere tributum,
Victoriaque dedit Minoia Creta Metello,
Pauperiorque fuit tum primum Cæsare Roma.

Quantum vero pecuniarum inde abstulerit tradit Plin. *l.* 33. *cap.* 3. ubi inquit C. *Cæsar primo introitu urbis in civili bello suo ex ærario protulit laterum aureorum XXVI. M. & in numerato pondo CCC. M. & fuit aliis temporibus Respub. locupletior.* Præterea non recondebantur tantum in ærario, ut dicere incepimus, opes reipub.; verum & Senatusconsulta, & leges in ære incisæ & tabulæ publicæ in eo servabantur. Unde Cic. 3. in Verr. *Primum mihi literas publicas, quas in sanctiore ærario conditas habebant, proferunt.* Et apud Suet. *in Aug. cap.* 9. *Auctor est Julius Marathus ante paucas quam nasceretur menses, prodigium Romæ factum publice, quo denuntiabatur regem populo Romano naturam parturire: Senatum exterritum censuisse, ne quis illo anno genitus educaretur: eos qui gravidas uxores haberent, quo ad se quisque spem traheret, curasse ne Senatusconsultum ad ærarium deferretur.* Idem in *Jul. Cæs cap.* 28. *Acciderat autem, ut is legem de jure Magistratus ferens, eo capite quo à petione honorum absentes summovebat, ne Cæsarem quidem exciperet per oblivionem: ac mox lege jam in æs incisa & in ærarium condita, corrigeret errorem.* In ærarium enim semel relatas leges nil ex illis absque nova ad populum rogatione mutari poterat. Suet. *in August. cap.* 49. mentionem facit ærarii militaris, a militibus, quorum causa constitutum sic dictum, ex illo enim pecunia militibus dividenda pro-

me-

mebatur. *Ærarium* (inquit) *militare cum vectigalibus novis instituit.* Anno *V.* C. 758. ut Phig. refert *M. Æmilio & L. Aruntio coss.* Dionys. *l.* 55. tradit Anno V. C. 759. *M. Æmilio, deinde Lepido, L. Arruntio coss. quum nullus reditus excogitari posset, quem omnes probarent, omnesque eum quæri indignarentur, Augustus pro se & Tiberio pecuniam in ærarium, cui militaris nomen indidit, intulit. Verum* (inquit) *cum hæc pecunia sumptuum magnitudinem minima parte attingeret, ac perenni copia esset opus, Senatoribus negotium dedit, ut pro se quisque aliquam rationem inveniret.* Cum autem multæ variæque de eo propositæ fuissent sententiæ, nulla earum probata, *instituit ut vigesima pars hæreditatum ac legatorum, exceptis iis quæ proximè genere junctis ac pauperibus morte aliorum relinquebantur, in ærarium militare inferrentur.* Verum postea anno V. C. 766. Quia vigesimæ pensio adeo omnibus fere molesta erat, ut videretur aliquid novi motûs excitatura, misso in Senatum libello, aliorum redituum excogitandorum negotium eis dedit: multis ea re in Senatu sermonibus agitata, nonnullisque etiam sibi per literas indicatis, quum quidvis eos facilius quam vigesimam toleraturos intelligeret, in agros & domos pensionem transtulit, ac confestim, non ostenso quantum aut quo pendendum cuilibet modo foret, alios alio dimisit, qui privatorum ac civium facultates describerent: qua ratione effecit, ut mallent vigesimam pendere quam novum illud subire onus. Dionys. *l.* 56. Alia quoque nova huic militari ærario constituit vectigalia, quibus tanquam subsidio niteretur. Ea fuere 1°. centesima rerum venalium, id est centesimus quisque nummus rerum auctione venditarum. Quare appellat Suet. *in Calig. cap.* 16. *Centesimam auctionum.* Hinc apud Tacit. 1. *Annal. in fin. Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius militare ærarium eo subsidio niti.* Quam postea Tiberius ducentesimam fecit, ut Tacit. scribit *l.* 2. *Regnum in provinciam redactum est,*

fructi-

fructibusque ejus levari posse centesima vectigal professus Cæsar, ducentesimam in posterum statuit &c. Hanc postea remisit C. Cæsar Caligula, ut ex nummo ejus æreo videre est, in cujus una parte inscriptum. C. CÆSAR DIV. AUG. PRON. AUG. S. C. in altera, COS. QUAT. PON. M. TR. P. IIII. PP. R. CC. Hoc est *Remissa ducentessima.* Et in nummo Galbæ. R. XL. Hoc est *remissa quadragesima*, ut apud Ursinum de Numis: legimus. Apud Tacit. *l.* 13. *Manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæque, & quæ alia ex actionibus illicitis publicani invenerant.* Bona quoque damnatorum in ærarium militare relata fuisse testatur Zonaras, qui Agrippæ Posthumi nepotis Augusti bona in ærarium relata refert. Sic quoque legem Papiam Poppæam incitandis cœlibum pœnis & augendo ærario, quam Augustus sanxit, inserviisse tradit Tacit. 3. *Annal. M. Pappio Mutilo, & Cn. Poppæo coss.* Quanquam & ante legem ab Augusto latam tradit Valer. *l.* 2. *c.* 9. obtinuisse, ut ii, qui ad senectutem cœlibes pervenerant, æra pœnæ nomine in ærarium detulerint.

Postquam vero imperium Romanum ad Cæsares devolutum est, Principes ærarium suum habuere, diversum atque distinctum ab ærario populi, quod & fiscus appellabatur, id est, proprium Principis ærarium. *Res enim fiscales quasi propriæ & privatæ Principis sunt: l.* 2. *§.* 4. *ff. ne quid in loc. pub.* Et Plin. *ad Trajanum. Ac fortasse* (inquit) *non eadem severitate fiscum, qua ærarium cohibes, imo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis.* Seneca de benef. *lib.* 7. *cap.* 6. *Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum ac sua, & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Et apud Ælium Spart. in *Adriano. Damnatorum bona in fiscum privatum redigi vetuit, omni summa in ærario publico recepta.* Sermonem hic habet de fisco privato, sive privato ærario, quasi alius esset fiscus præter privatum Principis, qui scil. publicus dicitur. Privati ærarii

rii etiam mentio apud Cornel. Nep. *in vita Attici cap.* 8. *Excogitatum est* (inquit) *a quibusdam, ut privatum ærarium, Cæsaris interfectoribus ab equitibus Rom. constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si & principes illius ordinis pecunias contulissent.* Et alibi Spartianus *in Adriano. Quæ Antonius in privatum ærarium congeri noluit: quare Senatu præcipiente in Ærarium publicum sunt relata.* Quod Ærarium populi Romani aliquando quoque fisci nomine denotatur, apud Spartian: est *in Adriano. Ad colligandam* (inquit) *gratiam nihil prætermittens, infinitam pecuniam, quæ fisco debebatur, privatis debitoribus in urbe atque Italia, in provinciis vero etiam ex reliquis ingentes summas remisit &c.* Habet igitur Princeps fiscum seu ærarium privatum, quod proprium ejus patrimonium, quod alio peculiari, quam dignitatis titulo sibi acquisivit, vel donatione, vel emptione, vel legato aut hæreditate. Unde à Zenone in *l.* 2. *Cod. de quadrien: præscript:* hæc distinctio observata. Et *l.* 3. *§.* 10. *ff. de jure fisci. Si in locis fiscalibus, vel publicis religiosis aut in monumentis thesauri reperti fuerint: Divi fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur, item si in Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam æque partem fisco vindicari.* Utriusque ærarii mentio in *l. unic. Cod. de Quæst. & Magist. off.* Sic quoque *Inst. de rer: divis. §.* 38. *locus Cæsaris* distinguitur a *loco, qui ad fiscum pertinet.* Potest definiri fiscus, *quod sit jus majestatis circa reditus publicos, sive circa reipub. patrimonium, ad tuendam dignitatem & potentiam suam Imperantibus concessam.*

Hodie vocatur *Domeynen*, Gallis *Domanium Coronæ sive Franciæ. Quod* Grotius vocat *patrimoninum populi cujus fructus destinati sunt, ad sustinenda reipubl: & regiæ dignitatis onera. lib.* 2. *cap.* 6. *de jure bel. & pac.* quod consequenter a regibus alienari nec in totum nec pro parte potest. Cum in hoc jus majus fructuario non habet. Unde apud Thuanum *lib.* 63. *anno* 1577. ubi Rex ordinibus communicat, se, si casus ferat, ut ad arma devenire necesse esset, pecu-

nia indigere, ideoque ad collationem in tam justum bellum faciendam, se decrevisse C aureorum annuorum, CIↃ ex patrimonio regio in perpetuum alienare: idque ut accedente ordinum auctoritate fiat, expetere. Æmarus Burdegalensis Præses ordinum nomine respondit, *& nullo casu alienari a Rege patrimonium coronæ multis verbis disseruit. Quippe cujus Rex tantum sit usufructuarius, proprietate penes regnum manente: quam nullo tempore alienatam, ne quidem extrema necessitate urgente. Cum Joannes Rex apud Anglos captivus esset, meminerint homines: quippe fulcrum & columen regni illud esse, quod sacrum inviolabile & proinde inalienabile majores semper existimaverint.*

Populi autem Romani ærarium a primordio Reipub: exiguum & tenue fuit, verum interjecto tempore, tot provinciis tot regionibus devictis & Romano imperio adjectis, propagatisque longe lateque imperii finibus, indies magis magisque aucta sunt populi Romani vectigalia atque tributa, & inde auctius magis cæpit esse ærarium.

Ut eßent, qui illi praeßent, constituti sunt Quæstores, qui pecuniæ praeßent] Origo Quæstoribus creandis antiquissima est, & pene ante omnes magistratus, inquit Ulpianus *l. unic. ff. de off: Quæst.* Gracchanus Junius *lib.* 7. *de potestatibus.* etiam ipsum Romulum & Numam Pompilium binos Quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert. Sed sicuti dubium est, an Romulo & Numa regnantibus Quæstor fuerit; ita Tullo Hostilio rege Quæstores fuisse certum est. Sane crebitior opinio est apud veteres, Tullum Hostilium primum in Rempub. induxisse Quæstores. Hinc apud Tacit. *lib.* 11. *Sed Quæstores, regibus etiam tum imperantibus, instituti sunt: quod lex Curiata ostendit, ab L. Bruto reperta. Mansitque Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret.* Contra Canulejus tribunus pl. apud Liv. *l.* 4. *c.* 4. nullos Quæstores regum fuisse tempore tradit. *Quid* (inquit) *postea? nullane res nova institui debet? &*

quod nondum est factum (multa enim nondum sunt facta in novo populo) ea, ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, Augures, Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt: census in civitate, & descriptio centuriarum classiumque quæ non erant, a Servio Tullio est facta: Consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat, apud patres esse cæpit. Tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant: institutum est ut fierent. Plutarchus in *Poplicola*, eorum primam institutionem ad *P. Valerium Poplicolam* refert, inquiens. *Quum esset enim ad bellum collatione stipendii opus, pro facultatibus civium, quod pecuniam neque ipse tractare vellet, neque permittere amicis, nec vero ut omnino in tecta privata pecunia publica deferretur, attribuit ærario templum Saturni, quo ad nostram usque ætatem utuntur, populoque concessit ut duos quæstores crearet.* Idem affirmat Zonaras Tom. 2. pag. 20. ubi de Poplicola disserens. *Pecuniæ* (inquit) *tractationem aliis mandavit, ne consulum per eam potentia augeretur, tum primum quæstoribus designatis. Ii principio causarum rerum capitalium cognitioni præfuere, ab inquisitione veritatis Quæsitores appellati? Post etiam ærario sunt præfecti, judiciis aliorum curis commissis.* Phigius 2. *Annal. V. C.* 244. autores conciliare volens ex iis, quæ ex Zonara descripsimus argumentatur, quod si fuerint Regum tempore iidem quos Sex. Pomponius parricidii, & Livius perduellionis duumviros appellat, a quibus ob sororem occisam, Horatium trigeminum damnatum ambo scribunt; non male profecto Junius Gracchanus tradit Romuli & Tullii Hostilii temporibus quæstores fuisse. Ipsos quidem regibus expulsis, Consulum tempore, perduellionis, sicut anno urbis 266.; item falsi, ut anno 294. aliorumque criminum cognitioni præfuisse. Et verosimile est quæstorum munus ab initio tempore Regum de perduellione aliisque criminibus anquisivisse, & secundum leges de illis cognovisse & judicasse; postea vero regibus exactis, publicæ pecuniæ curam iis commissam

missam & annuatim populo a Valerio Poplicola quæstores creandi potestatem concessam, qui ærario præessent, & pecuniæ tractationem haberent. Qui abs re nomen acceperunt, id est ab inquirenda vel quærenda pecunia quæstores dicti ut inquit Pomponius. Et Varro *l.* 4. Quicquid autem sit, verissimum est Quæstores hosce pecuniarios libera Repub. creatos, cum, ut Pomponius inquit, aucto ærario, opus fuit, qui præessent. Id accidit anno U.C. 269. si Dionys. & Liv. habenda fides. Plutarch. ad annos primos jam partæ libertatis refert. Et primo quidem duo creati, teste Plutarcho. *Publius Veturius & M. Minucius* & quidem ex patriciis, donec ut inquit Tacitus *eum quoque honorem populus mandaret.* Quod accidit anno Urb. 345. quando tres ex plebe creati sunt quæstores Liv. *l.* 4. *c.* 43. *& cap.* 54. eod. Livius autem *l.* 2. *cap.* 41. primos quæstores *Cæsonem Fabionem & L. Valerium. C. Fabio & Servio Cornelio coss.* nominat. Dionysius quoque alterum horum nominat *Cæsonem Fabium.* Tacitus autem alterum *Æmilium Mamercum* vocat. Verum Plutarchus, ut modo allegavimus, plane diversos ab hisce quæstores nuncupat. Creati autem primum anno post Tarquinios exactos 63 scribit Tacitus, in qua computatione a Dionysio & Livio iterum recedit, sed perperam. Quippe si eum sequemur, circa annum demum urbis 308 quæstores creatos statuamus necesse est. Quod a vero plane alienum, cum apud Livium & Dionysium post annum 269. sæpius quæstorum mentio. Quare pro 63 legit Lipsius 23 ut ratio constet.

Fuêre itaque initio duo quæstores, ad quos omnis publicæ sive Urbanæ pecuniæ cura pertinebat, quique ærario, quod in æde Saturni erat, ut jam diximus, præerant. Postea duo adhuc creati, qui consulibus ad ministeria belli præsto essent, & pecuniam militarem administrarent, Vid. Liv. *l.* 4. de quibus statim: Occurrit nobis hic examinanda quæstio, an Quæstores Urbani inter magistratus nu-

numerandi. Corasius ad h.t. negat fuisse magistratus, quia nullo fungebantur imperio: qui nec prehensionem, nec vocationem, & ita nec lictores, nec viatores habebant: ideoque a privato ad Prætorem in jus vocari poterat, ut ex *M. Varr. l. 21. rer. human.* scribit Gell. *l. 13. c. 13.* Verum meo judicio fallit Corasius. Magistratum enim esse vel ex eo intelligimus, quod populi creabatur suffragio *l. unic: ff. de offic. Quæst.* Comitiis curiatis olim, ut apud Tacitum. Magistratuum creatione populo jam initio ab ipso Romulo Romæ fundatore concessa. M: Tullius quæstorem socium Proconsulis facit in publico munere administrando. Imo in *divinatione* Jurisdictionem tribuit quæstori. *Ubi hoc Quæstori Cæcilio viro optimo, & homini æquissimo nunciatum est, vocari ad se Agonidem jubet. Judicium dat statim, si pareret, eam se & sua Veneris esse dixisse. Judicant recuperatores id, quod necesse erat: neque erat, cuiquam dubium, quin illa dixisset. Iste in possessionem bonorum mulieris mittit. Ipsam Veneri in servitutem adjudicat.* Verum aperte Gell: citato loco cum inquit; *Quæsitum esse memini in plerisque Romæ stationibus jus publice docentium aut respondentium, an quæstor populi Romani ad prætorem in jus vocari posset: id autem non exotiosa quæstione agitabatur: Sed usus forte natæ rei ita erat, ut vocandus esset in jus quæstor. Non pauci igitur existimabant jus vocationis in eum prætori non esse: quoniam magistratus proculdubio populi Romani esset, & neque vocari, neque si venire nollet, capi aut prendi, salva ipsius magistratus majestate, posset.* Et Varronis sententiam profert, qui scripsit, Hos magistratus in jus vocari posse, qui potestatem neque vocationis neque prehensionis habent. Ex quibus perspicimus magistratus Romæ fuisse, qui neque prehensionem neque vocationem habuêre. Quod & alibi etiam testatur Varro *lib. 12. apud Gell. c. 12.* Cum inquit, *In magistratu alii habent vocationem, alii prehensionem, alii neutrum. Vocationem; ut consules & cæteri qui habent imperium. Prehensionem; ut tribuni plebis & alii qui ha-*

habent viatorem. Neque vocationem neque prehensionem; ut quæstores & cæteri, qui neque lictorem habent neque viatorem. Merito igitur Pomponius Quæstores magistratibus annumerat. Fuit autem Quæstura primus honoris gradus, namque hinc aditum reliquis adeuntibus magistratibus auspicabatur: Siquidem primis experimentis quæsturæ initiati, qui nullis ante honoribus usi erant, inculpatæ vitæ testimonio ad ædilitatem, mox præturam, & demum consulatum evehebantur. Alexand. ab Alex: *cap.* 2. *lib.* 2. *Quæstura non honoris ipsius finis, sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus novis hominibus videbatur.* Liv. *lib.* 4. *cap.* 54. Unde Appian: Alex: *de bel. civ. lib.* 1. *Sylla* (inquit) *neque aliquem prius Prætorem quam quæstorem esse voluit, nec consulem antequam attingero.* Et *l.* 11. *ff. de Mun. & honor. Ut gradatim honores deferantur, edicto, & ut a minoribus ad majore perveniatur, Epistola Divi Pii ad Tatianum exprimitur.* Et in *l.* 14. §. 5. *Gerendorum honorum non promiscua facultas, sed ordo certus huic rei adhibitus est; nam neque prius majorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest; neque ab omni ætate, neque continuare quisquam honores potest.* Et Ulpianus *l. unic. ff. de offic. Quæst.* §. 3. dicit quæstoriam dignitatem *ingressum esse & quasi primordium honorum gerendorum, sententiæque in Senatu dicendæ.*

Urbanorum Quæstorum munus, ærarii & vectigalium populi Romani curam gerere, ut supra diximus: tum siquid pecuniarum publice vel privatim erogari, vel in ærarium condi deberet ad eorum curam pertinebat. Inde captis a Marcello Syracusis Quæstor cum præsidio ad Nasum ad accipiendam pecuniam regiam, custodiendamque missus Liv. *l.* 25. *c.* 31. Cumque exercitus scribi, & legiones in campum duci oporteret, signa militaria ex ærario depromere, atque ad consules in expeditionem ituros mittere. Hinc apud Liv. *l.* 3. *c.* 69. *Hæc omnia adeo maturè perfecta accepimus, ut signa eo ipso die a quæstoribus ex ærario prompta delataque in campum quarta diei hora, mota ex cam-*

campo sint. Legatos ab ultimis terrarum oris Romam venientes, pro dignitate populi Romani excipere, iisque obviam proficisci ipsorum demandabatur curæ, publicum hospitium & munera, quæ lautia dicta sunt, commeatus large & hospitaliter exhibere, & quandoque vestimenta per questorem Reipub. nomine præstabant legatis eorumque comitibus. Sic Prusiæ Bithyniæ regi Romam venienti datus, qui circumduceret eum L. Cornel. Scipio quæstor, qui & Capuam ei obviam missus fuerat: & ædes quæ ipsum comitesque ejus benigne reciperent ab eo conductæ. Liv. *l.* 45. *cap.* 44. Valer: Max. *l.* 5. *c.* 1. *&* *l.* 6. *c.* 6. *n.* 5. *Legatos ab Urbe Apollonia* Romam *missos, Cn. Fabius, & Cn. Apronius ædiles orta contentione pulsaverant; Quod ubi compererit, continuo eos perfeciales legatos dedidit, quæstoremque cum his Brundusium ire jussit, ne quam a cognatis in itinere deditorum injuriam acciperent.*

Quod autem ad commeatus & vestimenta attinet, scribit Liv. *l.* 42. *c.* 6. Legato Antiochi regis centum millium æris munus missum, & ædes liberas hospitio datas, sumptumque decretum, donec in Italia esset. Sic *Legatis Masinissæ Regis in singulos dona ne minus quinum millium, comitibus eorum millibus æris: & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque; qui ex custodia missi redderentur regi, ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta.* Liv. *l.* 30. *c.* 17. Duo igitur principio quæstores Urbani vel ærarii dicebantur, quorum curæ ea, quæ jam enumeravimus, demandata erant. Postea cum de plebe promiscue etiam fieri cæperunt, duo adhuc creati, qui rem militarem comitabantur, & consulibus apud exercitum aderant, annonam, stipendia & commeatus suppeditantes. Privatam militum pecuniam apud signa depositam custodiebant, manubias ærario Pop. Rom. publicandas recipiebant & de his apud Quæstores Urbanos reddebant rationem Phig. *lib.* 2. Qui numerus mansit usque dum Italia tota stipendiaria facta, tum octo ad tractanda provinciarum vectigalia, in quas cum

cum Proconsulibus & Propraetoribus sorte mittebantur, facti sunt. E quibus duo in urbe manebant, reliqui in provinciis rem curabant. Tacit. *l.* 11. *Mox duplicatus numerus, stipendiaria jam Italia, & accedentibus Provinciarum vectigalibus.* Quod accidit circa annum urbis CDLXXXVIII Postea lege Syllæ ad viginti numerum aucti, ut de sontibus pœnas exigerent tradunt authores. Vid. Tacit. *d. loco.* Quem numerum C. Julium Cæsarem iterum duplicasse testatur Dio *l.* 43. ubi inquit. *Numerus autem magistratuum in reliquis idem qui ante observabatur, sed prætores quatuordecim, quadraginta quæstores facti sunt.* Notandum vero Quæstoribus Provincialibus ampliorem concessam potestatem, majusque datum imperium, quam cæteris. Itaque concessum ut lictores haberent, utque vestem cæteraque magistratus insignia in Provinciis ferre, ac de istius modi negotiis jus dicere possent. Unde Cic. *in Verr.* 3. *Ne diutius teneam, pecunia atrributa numerata est: Profectus est Quæstor in Provinciam: Venit in Galliam exspectatus ad exercitum consularem cum pecunia. Hi autem Quæstores, lictores, & vestem, & insignia quæstoria habebant:* Quod Ciceronis significant verba. *Nam simulac me Dyrrachium attigisse audivit Plancius, statim ad me lictoribus dimissis, insignibus abjectis, veste mutata profectus est.* Et 1. in Verr: *Sic enim a majoribus accepimus, Prætorem Quæstori suo, parentis loco esse oportere: nullam neque gratiorem, neque justiorem causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciæ, quam officii, quam publicam muneris societatem.* Scribit vero Dio dicto loco. anno V. C. 709. a Julio Cæsare ærarii procurationem a Quæstoribus ad ædiles translatam, quæ postmodo ad quæstores non rediit, verum prætoriis viris demandata: Cujus auctorem Augustum Suetonius fuisse scribit *cap.* 36. *Auctor* (inquit) *& aliarum rerum fuit: in queis, ne acta Senatus publicarentur: ne magistratus deposito honore statim in provincias mitterentur: ut proconsulibus ad mulos, & ta-*

bernacula, quæ publicæ locari solebant, certa pecunia constitueretur: ut cura ærarii a quæstoribus urbanis ad prætorios Prætoresve transiret: quæ forte causa fuit, ut Augustus Prætorum numerum augeret, ita suspicatur Torrentius. Claudius vero eam quæstoribus reddit. Suet: in Claudio *c.* 24. *Collegio quæstorum pro stratura viarum gladiatorum munus injunxit; detractaque Ostiensi & Gallica provincia, curam ærarii Saturni reddidit, quam medio tempore Prætores, aut utique prætura functi sustinuerant.* Verum quia deerat robur ætatis eum primum magistratum capessentibus, Nero Præfectura perfunctos & experientia probatos huic muneri præfecit. Ut testatur Tacit. *l.* 13. *Dein* (ait) *Princeps curam publicarum tabularum a Quæstoribus ad præfectos transtulit.* Corrupte hic *Præfectura*, pro Prætura perfunctos legitur, ut vult Torrentius. Quod sic esse ipse Tacitus *lib.* 4. *Histor.* ostendit, quo loco etiam sub Vespasiano administratum à Prætoribus ærarium scribit. *Secutum* (inquit) *est aliud certamen. Prætores ærarii (nam tunc à Prætoribus tractabatur ærarium) publicam paupertatem questi, modum impensis postulaverant.* Quod ergo, inquit Torrentius, apud Gellium *lib.* 13. *cap.* 23. legimus curam ærarii a quæstoribus ad præfectum translatam fuisse, id ita intelligemus, ut Præfectus ex Prætoriis fuerit. *Manubiæ* (inquit) *sunt, sicuti jam dixi, non præda, sed pecunia per Quæstorem Pop. Rom. ex præda vendita, contracta. Quod per Quæstorem autem dixi intelligi nunc oportet Præfectum ærario significari. Nam cura ærarii a quæstoribus ad Præfectum translata est.* Sub Nerone itaque videtur ex Prætoriis creatos dici Ærario præfectos: quorum in jure nostro sæpissime mentio. Ut in *l.* 15. *§. ult. ff. de jur. fisc. & l.* 42. *eod. l,* 2. *§.* 4. *ff. ne quid in loc. pub.* & passim aliis in locis. Cæterum silentio non prætereundum quod præter eos, qui ad colligendam pecuniam provincias sortiebantur, novum sub Imperatoribus cæpisse quæsturæ genus, qui dicebantur Candidati *Cæsaris* sive *principis*, de quibus Ulpianus *l. unic. ff. de offic. Quæst.* qui proprio munere

munere quæsturæ non fungebantur, verum solis libris principalibus in Senatu legendis vacabant, quique epistolas ejus in Senatu legunt. *Quos voces regiæ linguæ* Cassiodores vocat, Suet. in *Nerone. cap.* 15. *Orationes ad Senatum missas, præterito Quæstoris officio, per consulem plerumque recitabat.* Sic etiam in Augusto *cap.* 65. *Nam Caii Luciique casu non adeo fractus, de filia, absens, ac libello per quæstorem recitato notum Senatui fecit*: ita quoque *in Tit. cap.* 6. *Receptaque ad se prope omnium officiorum cura, cum patris nomine & Epistolas ipse dictaret & edicta conscriberet, orationesque in senatu recitaret etiam quæstoris vice.* Tacit. *l.* 16. *Oratio principis per Quæstorem ejus audita est.* Vid. Dion. *l.* 54. *&* 55. Vellejus *l.* 2. *c.* 124. scribit se & fratrem suum aliquando candidatos Cæsaris fuisse. Spartian: *in Hadriano. c.* 3. *Quæsturam gessit Trajano quater & Arunculejo coss. in qua cum orationem imperatoris in Senatu agrestius pronuncians risus esset, usque ad summam peritiam & facundiam Latinis operam dedit.*

Observandum vero progressu temporis munus & potestatem Quæstorum libellis & epistolis Principum vacantium adeo crevisse & auctam fuisse ab ipsis Cæsaribus, ut legibus dictandis, respondendisque precibus, consiliisque imperatori dandis adhibiti fuerint. Unde in epistolis Symmachi Quæstor legum conditor dicitur, & condendarum sanctionum usu exercitatus, itaque omnia faciebant, quæ ad munus & dignitatem cancellariorum pertinent, ut rescripta nisi ab illis subscripta robur haberent. Nov: 114. *cap.* 1. quamobrem Quæstores sacri Palatii dicti, & inter illustres personas relati. *l.* 2. *cod. de offic. Quæst. & in l.* 32. *cod. de appell.* vocatur *Vir illustris Quæstor sacri palatii*: sacris Judiciis præsidens, *Nov.* 126. qualis fuit Tribonianus, ut constat ex inscriptione constitutionis de *veter. jur. enucl.* Dicebatur hic Quæstor apud Græcos παρεδρος, ut testatur Procopius *l.* 1. *de bel. Pers.* eratque summus post Principem magistratus: qui Principis responsa & rescripta dictabat,

bat, omniaque civilia negotia tractabat, ſicuti hodie apud Gallos cancellarius. Balduin. *ad inſt. Prœm.* Patet Quæſturæ dignitas & munus ex Caſſiodoro *l.* 5. *Variar. Epiſt.* ubi Theodoricus Rex Senatui urbis Romæ ita reſcribit. *Omnes quos ad quæſturæ culmen evehimus, doctiſſimos exiſtimamus, quales legum interpretes & conſilii noſtri decet eſſe participes. Dignitas ejus nec divitiis nec ſolis natalibus invenitur, ſed tantum eam doctrina cum conjuncta poteſt impetrare prudentia. Nam licet in honoribus aliis beneficia conferamus, hinc ſemper accipimus. Eſt nimirum curarum noſtrarum felix portio, Januam noſtræ cogitationis ingreditur pectus, quo generales curæ volvuntur, agnoſcit. Æſtimate quid de illo debeat judicari, qui tanti particeps ſit ſecreti. Ab ipſo legum peritia poſtulatur, illuc vota confluunt ſupplicantium; & quod eſt omni theſauri pretioſius, penes ipſum civilitatis noſtræ fama reponitur.*

Dicti ab eo, quod inquirende & conſervandæ pecuniæ cauſa creati ſunt.] Superius de nominis derivatione quædam diſputavimus, & ſecundum Varronem a quærendo quæſtores dictos ſtatuimus. *Lib.* 5. *de ling. lat.* inquit *Quærere ab eo, quod quæ res ut recuperaretur datur opera: à quærendo quæſtio, ab heis conquæſtor.* Verum ut genus quærendi non unum, ita nec unum genus quæſtorum, nam & quæſtores rerum capitalium dicebantur, qui quærendarum rerum capitalium cauſa creabantur, de quibus ſtatim.

§. 23. Et

§. 23. *Et quia, ut diximus, de capite civis Rom. injussu populi non erat lege permissum consulibus jus dicere, propterea quæstores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus præessent. Hi appellabantur* quæstores parricidii : *quorum etiam meminit lex* XII. *tab.*

ET *quia ut diximus de capite civis Romani injussu populi non erat lege permissum consulibus jus dicere. Propterea Quæstores constituebantur a populo, qui capitalibus præessent.*] Judicium publicum sive capitale primum ipsos reges exercuisse auctor est Dionysius, qui Romulum regem delicta maxima cognovisse, minora Senatoribus permisisse tradit. Et Liv. *l.* 1. *c.* 48. ait *Tarquinium Superbum cognitiones rerum capitalium, sine consiliis per se solum exercuisse: per eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare potuisse.* Quæ potestas exactis regibus ad consules translata fuit, quippe ut Liv. *l.* 2. tradit, ex regia potestate nihil fuit diminutum. omnia jura, omnia insignia primi consules tenuêre. Verum postea, ut superius ad §. 16. annotavimus, lege Valeria Consulibus de capite civis Romani jus dicere vetitum fuit, poterat tamen permitti speciali lege vel Senatusconsulto. Hinc constituti sunt Quæstores, qui publicis judiciis sive quæstionibus capitalibus præessent. Qui magistratus non perpetuam habebat potestatem, sed erat extraordinarius, qui quoties res pose-

sceret, cum aliquod enorme & atrox crimen animadversione & extraordinaria pœna dignum, admissum esset. Ut apud Livium ob sororem occisam perduellionis duumviri creati fuêre, qui Horatium perduellionis judicarent. Ipsæ autem quæstiones, quibus præerant, extraordinariæ dicebantur, iisque extra ordinem præficiebantur quæstores, quare merito magistratus extraordinarii dicuntur.

Quoties enim ejusmodi crimen commissum erat, toties populus vel plebs rogabatur, num vellet de hoc vel illo quæri & plebiscito quæstio, cui plebs vellet, decernebatur. Quem usum & morem judicandi pluribus locis adfert Livius: unde Cosso & Medullino Coss. Anno U. C. CCCXL. *Senatusconsultum factum scribit, ut de quæstione Posthumianæ cædis tribuni pl. primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni, quem vellet. A plebe consensu populi consulibus negotium datur. lib.* 4. *c.* 51. Et *l.* 38. *c.* 54. *Hoc autore existimantur Petilii & vivo Africano rem ingressi & mortuo rogationem promulgasse, fuit autem rogatio talis. Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, oblata, coacta ab rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt: quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius Pr. Urbanus ad Senatum referat? Quem eam rem velit Senatus quærere de iis, qui Prætores nunc sunt. Omnes tribus, uti rogasset, jusserunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatio Petilia quærere vellent, C. Terentium Culleonem patres jusserunt.* Sic quoque *lib.* 9. *c.* 26. *Cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoque occultæ principum conjurationes factæ, de quibus cum ad Senatum relatum esset, dictatorem quæstionibus exercendis dici placuit C. Nævius dictus.* Atque in hunc quidem modum usque ad annum DCIV. quæstiones publicæ exercitæ sunt. Deinde perpetuæ quæstiones esse ac proprium quæsitorem habere cæperunt. Postquam L. Piso tribunus plebis legem tulit, qua quæstionem repetundarum perpetuam fecit, ut Cicero testatur in Bruto hisce verbis. *Carbone forum tenente plura ju-*

di-

dicia fieri cæperunt. Nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ nullæ ante fuerant. L. enim *Piso trib. pl. legem primus de pecuniis repetundis Censorino & Manilio coss. tulit.* Qui locus nostram sententiam confirmat; quippe si tum demum quæstiones perpetuæ constitutæ sint; Ante illam igitur a Pisone latam legem magistratibus, qui quæstionibus exercendis præficiebantur, potestas perpetua sive ordinaria non fuit data. Quæstio autem dicebatur perpetua, quando Prætori in singulos annos mandabatur. Ex quibus manifestum est, antequam aliæ quæstiones perpetuæ introductæ fuere, nemini hæc potestas annua sive quæ hoc sensu perpetua dici potest, competebat, sed ut diximus, quoties res posceret, aut consules, aut dictator vel prætor Senatusconsulto aut lege quærere jubebatur. Interjecto vero tempore quæstio quoque de *peculatu*, de *majestate*, de *ambitu* perpetua facta est. Et singulis sui Prætores præfecti, atque tum si de aliquo horum criminum quærendum esset, non novo quæsitore vel quæstore, extra ordinem Senatusconsulto vel lege creato, opus erat, verum Prætor ei quæstioni præfectus adiebatur, isque, ut ante, de crimine illo cum consilio cognoscebat.

Verum notandum quanquam publicæ fuerint constitutæ quæstiones, tamen adhuc multas extra ordinem quæstiones aut S. C. aut plebiscito, ut ante, aut consulibus, aut magistratibus, vel etiam privatis hominibus mandatas fuisse: *Sive*, inquit Sig. *lib.* 2. *de jud. c.* 4. *quia nulla dum lex de iis constituendis erat lata, sive quod lata illa erat quidem, sed pro rei atrocitate extra ordinem quærendum esse videbatur.* Nam Anno. U. C. DCXI. P. Scævola tribunus tulit ad plebem, vellentne quæri de *L. Tubulo*, qui Prætor, cum quæstionem inter sicarios exerceret, ob rem judicandam pecuniam ceperat. Eoque plebiscito quæstio *Cn. Cæpioni* Cos. decreta est, ut inquit Cicer. 2. *de fin. cap.* 17. Anno deinde DCXV. *D. Brutus*, & *P. Scipio* Cos. ex S. C. quæstionem de cæde facta in sylva Sila exercuerunt,

erunt, ut idem scribit in *Bruto*. Sic Consules Piso & Messala rogationem promulgarunt, ut judicium constitueretur in Clodium de pollutis cerimoniis. Cic. *Epist: ad Att.* 13. Notandum vero Quæstorum officium non solum fuisse de rebus capitalibus inquirere, accusatorem & defensorem ac testes in officio suo continere: verum etiam reo de quacunque quæstione publica diem dicere, eumque causa cognita ultimo supplicio afficere. Hinc errare mihi videtur Ventura Cæcus, illis assentiendum credens, qui eandem Quæstorum parricidii fuisse authoritatem confirmant, quæ sub principibus fisci advocatorum fuit, inquirendi scilicet, & deferendi. Cujus contrarium ex supra allegato judicio Horatiano constat. Sic Liv. *lib.* 3. *cap.* 24. & 29. scribit M. Volsco, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extiterat, ab *Aulo Cornelio*, & C. *Servilio* Quæstoribus diem dictam, eumque damnatum Lanuvium exulatum abiisse. Unde Sig. *lib.* 2. *de jud. Ac quæsitorum quidem, sive ordinarii sive extraordinarii essent, quamquam potestas ab ea lege, qua creati erant, tota manavit; tamen omnium in his rebus collocata fuit, ut in foro, atque tribunali, & in sella curuli sedentes, judice quæstionis aliquo operam fidemque navante, gladio, ut dixi, posito judicium exercerent, cum eis judicibus, qui eis obvenissent, sedentibus in suis subselliis, scribis vero, accensis, præconibus, lictoribus, aliisque apparitoribus assistentibus.* Quid autem gladius denotat aliud quam merum imperium? Quid autem est merum imperium, nisi potestas animadvertendi in facinorosos homines, & de sontibus pœnam ad mortem usque exigendi facultas? Id est jus vitæ & necis, cujus juris insigne gladius; Quod & Seneca ita intellexit, quando de Nerone sic loquitur, *nulli unquam citius gladium commissum fuisse.* Quare Imperatores pugionem ad hoc ipsum jus ostentandum gestare soliti, Cor. Tacit. *l.* 31. *Histor.* de Vitellio, *solutum a latere pugionem Consuli in concione reddidisse, tanquam jus vitæ & necis*

& necis in cives. Quo ſpectat illud Pauli Apoſtoli, *non ſine cauſa magiſtratum gladium ferre.* Ex quibus meo judicio ſatis clare perſpicimus & inquirendi & exequendi poteſtatem habuiſſe quæſtores. Et hi conſtituebantur a populo, ut inquit Jurisconſultus, eum in finem ut capitalibus rebus præeſſent, id eſt ejusmodi rebus, quæ caput in ſummum diſcrimen vocant, quæ mortis vel morti ſimili pœna luuntur ac puniuntur. Crimem capitale definit Feſtus Pompejus facinus quod luitur pœna capitis. Pœna autem capitalis eſt, *mors* vel *exilium*, ſic dicta, quia per id pœnarum genus caput eximitur de civitate, *l.* 2. *ff. de pub. jud. Rei capitalis damnatum ſic accipere debemus, ex qua cauſa damnato vel mors, vel etiam civitatis amiſſio, vel ſervitus contigit. l.* 2. *ff. de pœn.* Et *l.* 103. *ff. de verb. ſig. Licet* (inquit Modeſtinus) *capitalis Latinè loquentibus omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen appellatio capitalis mortis, vel amiſſionis civitatis intelligenda eſt.* Amiſſio enim civitatis morti comparatur, Jurisconſultus enim *in l.* 63. *ff. pro ſocio §. ult. Intereunt autem homines* (inquit) *quidem maxima & media capitis diminutione, aut morte.* Sic deportati mortuorum loco habentur. *l.* 1. *§. pen. ff. de bon. poſſeſ. cont. tab.*

Hi appellabantur Quæſtores parricidii: quorum etiam meminit lex XII. tabb.] *Quæſtores* (inquit *Varro lib.* 4. *de ling. lat.*) *a quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia, quæ triumviri capitales nunc conquirunt; ab his poſtea qui quæſtionum judicia exercent, Quæſtores dicti. Quæſtores* vocat Cicero in *Divinat. ad quam* Aſconius, *Quæſitor eſt prætor de pecuniis repetundis quæſtionem exercens, nam proprie quæſitores dicuntur criminalium quæſtionum.* Ut Virgilius Minoem capitalium rerum apud inferos judicem dixit. Virg. *lib.* 6. *Æneid.*

Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine judice ſedes.
Quæſitor Minos urnam movet, ille ſilentum.

Conciliumve vocat, vitasque, & crimina discit.

Et Claudianus *lib.* 5. *vers.* 477.

— — — Quæsitor in alto,
Conspicuus solio pertentat crimina Minos.
Et justis dirimit sontes.

Et Cic. *pro Fontejo. Quid mihi opus est sapiente judice? quid æquo quæsitore? quid oratore non stulto. Parricidii* autem, ut inquit Festus, pro *parici* ut emendat Scaliger *appellantur, quia solebant creari causa rerum capitalium quærendarum. Nam paricida non utique is qui parentem occidisset dicebatur, sed qualemcumque hominem. Id autem fuisse indicat lex Numæ Pompilii regis his composita verbis:* SI QUIS HOMINEM LIBERUM DOLO SCIENS MORTI DUIT PARICIDA ESTO. Idem: *Quæstores dicebantur, quod quærerent de rebus capitalibus, unde qui talia quærunt, quæstores paricidii appellantur.* Paricidam enim veteres dixerunt quemcunque, qui hominem aliquem occidisset, quasi parem cæcidisset: unde nonnulli paricidæ nomen tam a *pari*, quam a *Patre* derivari posse opinantur. Notandum itaque *paricidii* & *paricidæ* duplicem esse significationem: Unam latiorem, alteram angustiorem. Latiore significatione apud veteres paricida dicebatur quivis reus capitalis criminis. Ut apud Cic. *lib.* 2. *de ll. Sacrum sacrove commendatum, qui clepsit rapsitve paricida esto.* Et in lege Romuli, *Omne homicidium, paricidium.* Plutarch. in Romulo. *Illud etiam Romuli proprium, quod cum nullam paricidæ pœnam definiisset, homicidium omne paricidium nuncupari voluit: Quod hoc impium & nefarium, illud autem impossibile esse duceret.*

Altera significatio paricidæ specialior est, & ad eum pertinet, qui aliquem ex proximis cognatis vel agnatis mortem intulit. ut explicatur in *l.* 1. *ff. ad legem Pompejam de Paricidiis.*

§. 24. *Et cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent, quo* decemviri *constituti anno uno cum magistratum prorogarent sibi, & cùm iniuriosè tractarent, neque vellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi & factio sua perpetuò rempublicam occupatam retinerent: nimia atque aspera dominatione eò rem perduxerant, ut exercitus à republica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cum animaduertisset, Appium Claudium (contra jus, quod ipse ex vetere jure in duodecim tabulas transtulerat) vindicias filiæ suæ à se abdixisse: & secundum eum, qui in seruitutem ab eo suppositus petierat, dixisse: captúmque amore virginis, omne fas ac nefas mis-*

cuisse. Indignatus, quòd vetustissima juris observantia in persona filiæ suæ defecisset (utpote cum Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui proditionis conjurationem indicio suo detexerat) & castitatem filiæ vitæ quoque ejus præferendam putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit: in hoc scilicet, ut morte virginis contumeliam stupri arceret ac protinus recens à cæde, madentéque adhuc filiæ cruore, ad commilitones confugit, qui universi de Algido, ubi tunc belli gerendi caussa legiones erant, relictis ducibus pristinis, signa in Aventinum transtulerunt, omnisque plebs urbana mox eodem se contulit (populique consensu partim in carcere necati.) ita

ita rursus respublica suum statum recepit.

ET *cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum*] Ne populus incerto magis jure & consuetudine aleretur quam per latam legem, placuit tandem ex Senatusconsulto, ut legati crearentur, qui à Græcis civitatibus jura & leges peterent, quibus civitas fundaretur. De quorum suscepta legatione atque decemvitatu legibus componendis constituto, & legibus ab ipsis in duodecim tabb: redactis propositis, summoque ipsis concesso sine provocatione imperio, egimus ad §. 4. *&* 5. *h. t.* ubi & quædam de utilitate, summaque æquitate legis XII. tab. aliasque nonnullas ejusdem legis laudationes descripsimus. Decemvirorum creatio in annum incidit trecentesimum alterum post Romam conditam, si Livio fidem habeamus, tradit enim *lib.* 3. *cap.* 33. *Anno trecentesimo altero quam condita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis, ab consulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ad consules venerat, translato imperio.* Cui & adstipulatur Eutropius *lib.* 1. *cap.* 18. *Anno* CCC *& altero* (inquit) *ab urbe condita imperium consulare cessavit, & pro duobus consulibus decem facti sunt, qui summam potestatem haberent, decemviri nominati.* Romæ enim regnatum a regibus annis ducentis quadraginta quatuor, a consulibus 58. qui anni summam superiorem efficiunt. Juxta Livium & secundum ejus computationem anno trecentesimo secundo decemviros creatos fuisse dicendum videtur. Quod & Solinus quoque affirmat *cap.* 2. incidit enim decemviratus in annum, quo App. Claudius & T. Genucius consules fuere designati, ut ex fastis colligimus, fuit autem hic annus V. C. CCCII. Dionysius *lib.* 10. dicit Olympiade 82. hoc est annis ab urbe condita trecentis expletis. Et secundum ejus computationem

anno 303 decemviros magiſtratum iniiſſe dicendum videtur; quippe anno trecenteſimo exacto, conſules deſignatos tradit P. Horatium, & Sextum Quintilium, qua ratione Olympias eadem & prædicti conſules pertinuerunt ad annum urbis conditæ ſequentem ſcil. CCCI. Poſt conſulatum Horatii & Quintilii Coſſ; ſubijcit L. Mænenium & P. Seſtium id eſt anno *V*.C. 302. Et his immediate attexit primum annum imperii X virorum, qui ex mente autoris erit annus urbis Romæ CCCIII, in quem annum conſules fuere deſignati *Appius Claudius & Tit. Genucius* & propterea in decemvirorum fuere numero, ut honor pro honore redderetur ut ait Liv. *l.* 3. *c.* 33. Quem annum Livius diſſentiens a Dionyſio dicit fuiſſe trecenteſimum alterum, ut ſtatim diximus, unum annum numero Dionyſiano detrahens. *Anno trecenteſimo altero* inquit Livius, id eſt *ſecundo. Alter* enim ſæpiſſime apud latinos pro *ſecundus*. Cic. *ad Att: lib.* 14. *Ego & Formiano exiens XVII calend. ut inde altero die in Tuſculanum, ſcripſi hæc.* Et pro Cluent; *Unus & alter dies interceſſerat.* Idem, *Philipp. Altero, tertio, denique reliquis conſecutis diebus, non intermittebas quaſi donum aliquod afferre Reip.* idem pro *Cluent: cum is unum jam & alterum diem deſideraret.*

Uti omnes magiſtratus ſe abdicarent] Hæc lectio Florentina eſt, attamen non conſtat mihi cur vulgata retineri non poſſet: *ut omnes magiſtratus ſe abdicarent ſc. imperio quo ornati erant* vel, *ut omnes magiſtratus abdicarent*, id eſt, ut omnes magiſtratum & imperium deponerent, eoque ſe ſponte exuerent, ne quis illo anno magiſtratus præter decemviros eſſet. Frequentius tamen apud claſſicos authores *magiſtratu ſe abdicare*. Apud Liv. *Valerius curia egreſſus, dictatura ſe ab dicavit.* Et idem. *Factum Senatusconſultum, ut decemviri primo quoque tempore magiſtratu ſe abdicarent.* Decemviris itaque conſtitutis, omnes alii magiſtratus ceſſarunt, ſummum penes eos reſidebat imperium, & ſuprema majeſtas, itaque nullum adverſus illam poteſtatem auxilium,

lium, ſublata ad populum provocatione, & Tribunorum ceſſante interceſſione, iiſque omni penitus erepta poteſtate. Unde Liv. *Placet creari decemviros ſine provocatione, & nequis eo anno alius eſſet magiſtratus.* Apud Dionys. *lib.* 10. *Sed vicit recens creatorum conſulum ſententia, quam dixit Appius claudius primo loco rogatus; eligendos decemviros e ſenatus primoribus, eorum annuum eſſe imperium ex eo die quo creati fuerint; & penes eos eſſe rerum ſummam, ut modo penes conſules, & olim penes reges, interim ceſſare omnes magiſtratus ceteros, donec rurſum juxta leges creati fuerint.* Et Paulo poſt. *Tribunorum vero, ædilium, quæſtorum, & ſi qui erant alii Romanis ſolennes magiſtratus, ad tempus antiquati ſunt.*

Quo decemviri conſtituti anno uno cum magiſtratum prorogarent ſibi] Placuit itaque populo, ut cæteris magiſtratibus ceſſantibus, decemviri crearentur in unum annum: cum enim nullis limitibus circumſcriptam habebant poteſtatem, e repub. erat, ut certum definiretur tempus, quo elapſo, populi erat eligere, num reipubl. vellet eandem regiminis formam imponere, an ad priſtinum reipubl. ſtatum relabi. Præterquam quod reipubl. intereſt, ne magna imperia diuturna eſſe ſinat, & temporis imponatur modus, quibus juris non poteſt; ſæpiſſime enim poteſtas mora corrumpitur, & diuturnitate inſoleſcit, ut itaque ſeſe juſtos civiumque ſtudioſos præberent decemviri, annuum fecerunt hunc magiſtratum, memores anno exacto, magiſtratu exutis privatorum inſtar ipſis judicium ſubeundum eſſe. Primo autem anno quo conſtituti ſunt, imperii moderamen plane expectationi populi reſpondit. Ea enim æquitate & modeſtia jus populo dixere, & in tractanda repubI: ea uſi fuere moderatione & vigilantia, ut populi plane ſibi favorem & propenſam erga ſe voluntatem conciliarent, ita ut peractis rebus, quæ potiſſimum in cauſa fuiſſent, quod mutata fuiſſet civitatis forma & a conſulibus ad decemviros tranſla-

tum imperium, id eſt, conſcriptis legibus, & in decem tabulas relatis atque in foro propoſitis, ut ab omnibus legi examinarique poſſint; idque juris populus Romanus haberet, quod ipſi placuiſſet, poſtquam centuriatis comitiis approbatæ & perlatæ fuere, in annum alterum decemviros creandi deſiderium populum cepit, idque eo potiſſimum, quod vulgabatur rumor duas deeſſe tabulas, quibus adjectis, abſolvi poſſet velut corpus omnis Romani juris. Itaque Appio comitiorum habendorum poteſtatem injungunt, *ars hæc erat*, ut inquit Livius *lib.* 3. *cap.* 35. *ne ſemet ipſum creare poſſet.* Quam tamen egregie illuſit, quippe ipſo Appio rogante, imprimis ſe ipſum (quod *præter tribunos plebis, & id ipſum peſſimo exemplo, nemo unquam feciſſet,* dicto *lib.* 3. *cap. eod.*) & novem alios collegarum in locum, quos per coitionem hoc honore dejecerat, nominatos a populo creari effecit. Verum, ut inquit Livius, ille finis Appio alienæ perſonæ ferendæ fuit, laruamque detraxit, aliamque ſibi induit perſonam, ſuo jam vivere cœpit ingenio novoſque collegas, priuſquam inirent magiſtratum, in ſuos mores formare. Hinc priorem modeſtiam & comitatem abjecerunt, pro qua ſuperbia & ſeveritas invaluêre, *unde initio magiſtratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem fecere. Nam cum ita priores decemviri ſervaſſent, ut unus faſces haberet, & hoc inſigne regium in orbem, ſuam cujuſque vicem per omnes iret, ſubito omnes cum duodecim faſcibus prodiere. Centum viginti lictores forum impleverant, & faſcibus ſecures illigatas præferebant. Judicia domi conflabant, pronunciabant in foro ſi quis collegam appellaſſet; ab eo, ad quem venerat, ita diſcedebat, ut pœniteret non prioris decreto ſtetiſſe. Opinio etiam ſine auctore exierat, non in præſentis modo temporis eos injuriam conſpiraſſe, ſed fœdus clandeſtinum inter ipſos jurejurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemviratu poſſeſſum ſemel retinerent imperium. Quod &* Dionyſi confirmat *lib.* 10. cum inquit, *Ante omnia fœdus clandeſtinum inter ipſos jureju-*

rejurando ictum est, ne quis ex collegio ulla in re adversaretur alteri; sed quod unus eorum probasset idem & cæteri haberent ratum; totoque vitæ spatio retinerent imperium, nec ullum alium ad reip. gubernacula admitterent, ipsique pari honore, pari potestate essent. Quamobrem cum jam & processerat pars major anni, & duæ tabulæ legum prioris anni decem tabulis erant adjectæ, nec quicquam supererat, si hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ essent, cur eo magistratu reip. opus esset, exspectabant quam mox consulibus creandis comitia edicerentur. Verum exspectationi non respondit eventus. Decemviri enim ut fœdere clandestino pactum erat, comitia non habuere, verum imperium sibi retinuere & in tertium annum, imo in perpetuum sibi vindicare conati fuerunt. Quæ imperii invito populo prorogatio, multis discordiis causam præbuit. Cui accedebat quod etiam injuriose & crudeliter tractabant plebem Romanam, in quam tanta utebantur licentia, ut non solum bonis abstinerent, verum ne conjugibus quidem, filiabusque nubilibus: In humiliores libidinose crudeliterque consulebatur? imo ne tergo quidem abstinebatur; virgis cædi alios, alios securi subjici, & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donationem sequi domini supplicium voluerunt. Liv. *lib.* 3.

Nimia atque aspera dominatione eo rem perduxerant, ut exercitus a repub. secederet.] Hinc merito a M. Horatio Barbato decem Tarquinii appellati, quamobrem non finis solum idem decemviris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperii amittendi fuit, ideoque nec eorum imperium diuturnum; moderata enim durant, verum ubi violentia accepit vires, finis sæpissime adest. Quod si æquo jure rempub. decemviri administrassent, & cives, qui eorum fidei & tutelæ semetipsos commisissent, eadem, qua imperii delati initio usi fuerant moderatione & modestia ac æquitate, tractassent, desiderium tenuisset populum iterum & iterum decemviros creandi

& reipub. illam regimis formam imponere, cujus dulcedinem jam antea experti fuissent. Verum ubi a priore æquitate & imperii moderatione descitum, & in cives ac plebem sævire & crudelius consulere cæptum, & alia super alia impie nefarieque ausi fuerunt, de mediis cogitare cęperunt, quibus se suasque fortunas in securitatem assererent, hinc exercitus a repub: secessio. Duplex erat Romanus exercitus eductus, unus contra Sabinos, qui in agrum Romanum incursionem fecerant. Alter adversus Æquos, qui in Algido castra locaverant, & Tusculanum depopulabantur agrum. Bellum in Sabinis mandatum Q. Fabio, M. Rabulejo & Q. Pœtilio, cum tribus legionibus. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, M. Sergio. Appio Claudio urbana jurisdictio ut magis violento & ad urbanos comprimendos motus, idoneo relicta est, adjutorem vero S. Oppium æquo omnium decemvirorum imperio decernunt. Nihil militiæ quam domi melius Respub. administrata est. Fusi ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. Occasionem vero secessionis tradit jurisconsultus verbis sequentibus.

Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam.] Cum autem importuna decemvirorum dominatio in magnum incurrisset odium, plebique admodum exosa erat, cum propter crudelitatem atque superbiam, tum etiam propter duo potissimum nefanda eorum domi militiæque facinora, quæ populum vehementer incitaverunt, ad tollendum e repub. decemviratum, & pristinam recuperandam libertatem, quam pessundatam videbant, nisi coadunatis viribus; & communi ope atque conspiratione, in ipsis quasi cunabulis decemvirorum tyrannidem opprimerent, quemadmodum enim corpus humanum morbo implicitum, ad pristinam sanitatem redire sæpius nequit, nisi humorum, quibus agitatur, discordia atque inter se contentione malum ejiciatur. Ita sæpissime respub. intestinis laborant malis atque morbis,

quibus

quibus mederi nequimus, nisi discordi concordia, & civium interse contentione. Quod admodum violentum & periculosum est remedium, utpote quo in summum respub. vocatur discrimem & sæpissime in pejorem statum incidit, cum juxta illud tritum, aliquod potius est habere imperium quam nullum; ideoque ad illud non confugiendum, nisi cunctis tentatis remediis, idque cautè, & omnibus diligenter perpensis, quæ in turbulento & agitato ventorum impetu mari nobis sunt observanda, ne temere navem reipub. irati maris impetuosis fluctibus tradamus, quando nulla nobis eam aliquando per tot rerum discrima salvam in portum reducendi est spes reliqua. Romana respub. ad eam videbatur decemvirorum dominatione redacta necessitatem, ut salva esse non posset libertas, nisi violentis adhibitis remediis. Hinc exercitus seditio, cui occasionem præbuere (ut superius dicere incepimus) duo potissimum admissa belli domique detestanda & nefanda flagitia. L. enim Siccium. virum fortissimum multis egregiis facinoribus clarum, decemviri per insidias opprimere at trucidare jusserunt, ut testatur Liv. *lib.* 3. *cap.* 43. ubi inquit. *L. Siccium in Sabinis per invidiam decemviralem tribunorum creandorum, secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occulte serentem prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt, datur negotium militibus, quos miserant expeditionis ejus comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. Nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se prævalidus pari viribus animo circumventus tutaretur.* Hoc nefas aliud in urbe excepit scelusque scelere cumularunt, a libidine Appii Claudii ortum, qui ardens amore stuprandæ virginis plebejæ L. Virginii honestum in Algido ordinem ducentis, viri exempli recti domi militiæque, filiæ, L. Icilio tribunitio viro acri desponsatæ, cum eam spe ac præmio pellicere haud posse perspiceret, omniaque pudore septa animadverteret, ad crudelem superbamque

vim

vim animum convertens, M. Claudio clienti negotium impoſuit, ut virginem in ſervitutem aſſereret, neque cederet ſecundum libertatem poſtulantibus vindicias. vid. *Liv.* 3. *cap.* 43. 44. *& ſeq.*

Qui cum animadvertiſſet, Appium Claudium contra jus, quod ipſe ex vetere jure in duodecim tabulas tranſtulerat, vindicias filiæ ſuæ à ſe abdixiße] Jus vetus illud commode dici poteſt, quod ante leges duodecim tabb. tempore Regum & poſtea ſub conſulibus viguit obtinuitque. Quare opinionem Cujacii amplecti non poſſum, ſtatuentis Pomponium de jure vetere ſermonem habentem, intelligere jus civile, quod ſine ſcripto in ſola prudentium interpretatione conſiſtebat. Quæ prudentium interpretatio vix cognita ante leges XII. tabb. Quippe ut ex §. 5. *& ſeqq.* hujus tituli perſpicimus, ſublato decemviratu apud Romanos, cui jus erat leges interpretari, ut ſemper extaret certa aliqua legum ſententia, ſucceſſiſſe prudentium operam, quorum eſſet ratum in hoc genere judicium, plurimique viri prudentia & judicio clari in Repub. floruere, qui ad interpretandum jus civile animum applicuere. Quorum dignitatem & auctoritatem admodum auxit Cæſar Auguſtus, qui cum animadverteret reſponſis eorum juſtam deeſſe auctoritatem, eamque quam habebant prudentes omnibus ſe paſſim ingerentibus doctis atque indoctis, quotidie magis magiſque in contemptum abire atque vileſcere, edixit nequis ſola ſuorum ſtudiorum judicio fretus, ſine impetrata a principe veniâ de jure reſponderet. Deinde placuit, ut ii, quibus id permitteret, publica & principali donarentur auctoritate. Ita ut certus & delectus eorum eſſet numerus, quibus ab Auguſto ea poteſtas tributa fuit. Hi jus interpretebantur, eorumque reſponſa ſic obſervabantur, ut jura condere dicerentur, a quibus recedere judici non liceret. Cum itaque longe poſt leges XII. tabb. Juris prudentium interpretationes juſtam nactæ fuerint auctoritatem & pro Jure obſervari cæperint, à ratione alienum mihi videtur,

ut

ut diceremus Pomponium per jus vetus ſignificare voluiſſe haſce prudentium,interpetationes, quæ cum ante leges XII. tabb. vix cognitæ, jus vetus dici reſpectu earum legum & conſequenter à decemviris in tabulas referri non potuerunt. Quicquid de hoc ſit, conſtat tempore Conſulum quinquageſimo nono anno antequam in libertatis ſuæ vindices Brutum Collatinumque imperium populus Romanus contulit, jus vindiciarum, quod poſtea Decemviri in duodecim tabulas tranſtulerunt, obtinuiſſe. Et quemadmodum ad l. 1. h.t. annotavimus leges XII.tabb. à Jurisconſulto Cajo vetuſtas appellari, quia ſunt aliis legibus ex illis deſumptis anteriores & tempore priores, quo ſenſu *vetuſtiſſimi mortalium* apud Tacitum dicuntur *primi mortalium.* Eadem ratione à Pomponio jus vetus dicitur, quod ante duodecim tabb. obtinuit, quatenus tempore prius eſt & anterius: Quo ſenſu *vetuſtas* dicitur *ætas ſuperior, prior, anterior*, ut ita dicam. Quodnam vero jus Appius Claudius decemvir ex vetere jure in XII. tabb. tranſtulit nobis examinandum incumbit, ut eo clarius poſſet conſtare, quid ſignificat quod Pomponius tradit Appium Claudium contra jus illud vindicias filiæ ſuæ à ſe abdixiſſe. Verum antequam ad juris veteris explicationem perveniamus, prius de nominis ſignificatione quædam præmittenda. Quippe ut ſuperius diximus, ad recte docendum oportet prius ſcrutari nomina;cum initium doctrinæ ſit nominum conſideratio. Quo ſenſu itaque vindiciæ hic & apud alios probatos auctores accipiendæ ſint, indagabimus. *Vindiciæ* à *vindicando* dictæ: Non à *vindicio*, ut putavit Accurſius, qui in multis vehementer erravit. Eſt autem vindicare jure proprietatis repetere, alteri auferre, liberare, aſſerere de manu & jure poſſeſſoris. Ipſa enim vindicandi vox nihil aliud, quam liberare, revocare, adſciſcere, ad ſe trahere, Non. Marcel. *in lib. de Propri: ſerm. latini* unde & ipſæ vindiciæ denominationem trahunt. Quod verbum à *vim & dico* compoſitum videtur, quod in vindicando

vis

vis quædam interveniat & adhibeatur, non quæ manu fiebat cum vi bellica & cruenta, ſed civilis, quæ feſtucaria dicebatur, ab eo quod ſumtis ex arbore ſurculis ſeu feſtucis, tam actor quam reus in re præſenti imaginario duello inter ſe concertabant, actorque rem ſuam eſſe aſſerebat, reus contra vindicabat. Gell. *lib.* 20. *cap.* 10. Feſtuca, ut Auguſtino placet, arboris novellæ omninoque infantis cujuſque ſati pullulus. Pers: *Sat*: *V.*

Non in feſtuca lictor quem jactat ineptus.

Videtur apud Romanas initio reipub. privatorum judiciorum fuiſſe rationem, ut qui rem ſuam ſibi vindicare vellet, manum cum adverſario conſereret. Quippe ut apud Gellium legimus *l.*20.*c.*10.Si qua de re diſceptaretur,ſive ager ſive quid aliud eſſet, ſolebat eam actor cum adverſario ſimul manu præhendere,& in ea re omnibus verbis vindicare, quæ vindicatio dicebatur vindicia, id eſt, correptio manus in re atque loco præſenti, fiebatque apud Prætorem ex duodecim tabulis, in quibus ita ſcriptum eſt. SI. QUI. IN. JURE. MANUM. CONSERUNT. Sed poſtquam inquit, prætores propagatis Italiæ finibus, datis Juriſdictionibus, negotiis occupati proficiſci vindiciarum dicendarum cauſa in longinquas res gravabantur; inſtitutum eſt contra duodecim tabulas, tacito conſenſu, ut litigantes non in jure ad prætorem manum contererent, ſed ex jure manum conſertum vocarent; id eſt alter alterum ex jure ad conſerendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret: atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus in urbem ad prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro vindicarent. Hæc Gellius. In eadem ſententia inquit Feſtus ex Cincio. *Vindiciæ olim dicebantur quæ ex fundo ſumptæ in jus allatæ erant.* Verum ne quidem hæc in fundum proficiſcendi neceſſitas perpetuò obſervata fuit. Fuit tandem alia a jurisconſultis ſolennis quædam manus conſerendæ excogitata ratio, quæ & actori & reo, nec non

Præ-

Prætori formulam agendi præſcribebat. Neque Prætores vindiciarum dicendarum gratia, neque litigantes manus conſerendæ, in agros proficiſci, indeque glebas in jus deferre opus erat. Verum ne omnis priſci Judiciorum ordinis ratio aboleretur, viſum fuit pontificibus, qui juri civili & legis actionibus præerant, aliquam profectionem imaginariam, in veræ profectionis locum ſurrogare, qua litigantes certam iniere viam eademque redire docerent. Rævard. *ad leg*: XII. *cap*. 6. Itaque quando actor in jus vocaſſet adverſarium, hac formula utebatur: *fundus, qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur, meus eſt. Eum ego ex jure Quiritium meum eſſe ajo. Inde ibi ego te ex jure manu conſertum volo*: ille vero, qui erat citatus, niſi ceſſiſſet reſpondebat: *Unde tu me ex jure manu conſertum vocaſti, inde ego te revoco. Prætor interea, ne pulchrum ſe atque beatum putaret, atque aliquid ipſe ſua ſponte loqueretur, ei quoque carmen compoſitum eſt, cum cæteris rebus abſurdum, tum vero nullo uſui. Utriſque ſuperſtitibus præſentibus: illam dico inite viam. Præſto aderat ſapiens ille, qui inire viam doceret. Redite viam, eodem duce redibant.* Cic. pro Muræna. Unde etiam Feſtus. *Superſtites teſtes ſignificat, cujus rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus præſentibus ii, inter quos controverſia eſt, vindicias ſumere jubentur.* Vindiciæ autem poſſeſſionem ſignificant. *Et lis vindiciarum eſt* (auctore Aſconio) *cum litigatur de ea re apud Prætorem, cujus incertum eſt quis debeat eſſe poſſeſſor, & ideo* (inquit) *is qui rem tenet, ſatisdat pro præde litis vindiciarum adverſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua jurgium eſt, rurſus cautione præſtita, ſponte provocatur ab adverſario certæ pecuniæ aut æſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hereditas, de qua contenditur.* Prædes autem dicuntur ſatisdatores locupletes pro re, de qua apud judicem lis eſt, ne interea qui tenet diffidens cauſæ, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, arbores excidat, & culta deſerat. Budæus. *in annot: ad D.* Obſervavit optime Rævardus veteres olim & vindiciis, &

ſacra;

ſacramentis contendiſſe ex Cicerone in *orat : pro Milon*, Ubi inquit: *Eum denique cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini: qui non calumnia litium, non injuſtis vindiciis, ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat.* ſic quoque apud Arnob : *adverſ. gentes lib.* 4. citante Ræ vardo : *Quis quaſitor, quis arbiter cervicibus tantis erit, qui inter perſonas hujuſmodi, aut vindicias juſtas dare, aut Sacramenta conetur pronunciare non Juſta.* Vindiciis agebatur, quando de poſſeſſione certabatur, uter litigantium, pendente lite proprietatis, rei controverſæ futurus eſſet poſſeſſor: ſacramentis quando de ipſa re principaliter, id eſt de proprietate contendebatur. Eſt autem Sacramentum pecunia ab utroque litigatore depoſita. Uterque enim litigantes certam aliquam pecuniam ad Sacrum deponebant. Victor pecuniam ſuam recipiebat: victi pecunia in ærarium deferebatur. M. Varro *de ling : latin : Ea pecunia* (inquit) *quæ in Judicium venit in litibus Sacramentum a ſacro dicta, Qui petebat & qui inficiabatur, de aliis rebus uterque quingenos æris ad pontificem deponebant, de aliis rebus item certum alium aſſium numerum. Qui Judicio vicerat, ſuum Sacramentum à ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat.* Et Aſconius. *Cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna Sacramenti peterent.* Unde Feſtus: *Sacramentum æs ſignificat, quod pœnæ nomine penditur, ſive eo quis interrogatur, ſive contenditur. Id in aliis rebus quinquaquinta aſſium eſt, in aliis quingentorum inter eos, qui judicio inter ſe contendunt.* Tribus igitur modis olim contendebatur atque res petebatur, vel vindiciis, quoties incertum erat, ut inquit Aſconius, uter litigantium deberet eſſe poſſeſſor, & eo caſu ſatiſdatio interveniebat, qui rem tenebat adverſario ſatisdandi pro præde litis vindiciarum incumbebat neceſſitas, quo ſatisfaciebat, nihil deterius in poſſeſſione facturum, de qua jurgium erat. Vel ſolis Sacramentis, nulla vindiciarum quæſtione mota, contendebatur, ita

tamen

tamen ut is, penes quem rei controversæ possessio est, idoneè satisdaret. *Quotiens hæreditas petitur, satisdatio jure desideratur: et si satisdatio non detur, in petitorem hæreditas transfertur. Si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet. In pari enim causa, potior est possessor*, Inquit Paulus Sent. *lib.* I. *cap.* II. Vel vindiciis & sacramento simul contenditur, quod in hereditatis petitione sibi locum vindicat, quando non solum petitur hereditas, verum insuper ille, qui hereditatis petitione agit, contendit, pendente principali lite hereditatis possessionem penes eum esse oportere. Cum petitor in hereditatem fundi ageret, ita dicebat: *Ajo hunc fundum meum esse jure Quiritium.* Cui possessor inficians respondebat: *Et ego meum non tuum esse ajo ex eodem jure Quiritium.* Tum petitor: *Satisda, te non deteriorem possessionem facturum.* Possessor satisdabat. Tum petitor *spondesne quingentos, si meus hic fundus sit?* Possessor *spondeo quingentos, si tuus hic fundus sit.* Inde restipulans: *Et tu spondes ne totidem, ni tuus hic fundus sit?* Petitor, *Spondeo, ni meus hic fundus sit.*

Si quæ autem vindiciarum erat controversia, res controversas in jure presentes alterutri ex litigatoribus vindicanti Prætor tamdiu addicebat, quamdiu alter alterum justo sacramento & sponsione non superasset, Rævard. *dict. loc.* Vindicias igitur dare dicebatur prætor, cum decerneret de possessione, penes quem illa pendente lite esse deberet. Dabantur autem secundum possessorem. *Commodum enim possedendi in eo est, quod etiamsi ejus res non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco possesio: propter quam causam cum obscura sint utriusque jura, contra petitorem judicari solet.* §. 4. *inst. de interdict.* Et Paulus *in l.* 2. *ff. uti posidetis. Justa enim an injusta adversus ceteros poßesio sit, in hoc interdicto nihil refert: qualiscunque enim poßessor, hoc ipso quod posseßor est, plus juris habet, quam ille qui non posidet.* Ex

hisce jam facile perspicimus sensum verborum quæ supra descripsimus, scil. justam fuisse Virginii adversus Appium querelam, quod contra jus in duodecim tab. ab ipso translatum, vindicias filiæ suæ a se abdixisset: & secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus petierat, dixisset. Existimat Hottomannus legem cujus hic mentio fit, in hanc sententiam fuisse conscriptam: SI DE LIBERTATE AMBIGETUR: PRÆTOR SECUNDUM EUM QUI LIBERTATEM DEFENDET, CUM IS SPONSORES JUDICIO SISTI DEDERIT, VINDICIAS ADDICITO. Per hanc legem voluêre decemviri, ut si liber homo controversiam status sui ab aliquo patiatur, & in servitutem e libertate petatur, eum relinqui debere in libertate, id est ejus quasi possessionem retinere, donec status quæstio seu liberalis causa terminetur: sive quis e servitute in libertatem ab aliquo assertore vindicetur, hunc interim pro libero homine habendum esse, & dominum ejus possessionem assertori cedere debere. Et hoc est *vindicias dicere secundum libertatem, vel addicere vindicias*, id est decernere, ut interim sui status quæstionem patiens, in quasi possessione (quia libertas est res incorporalis cujus proprie non est possessio) sui ac libertatis maneat & relinquatur, datis interim idoneis fideijussoribus, qui caveri debebant de eo qui status sui controversiam patiebatur, Judicio sistendo. Unde apud Dionys. *lib.* 11. Numitorius avunculus filiæ Virginii, quam in servitutem e libertate asserere cupiebat Appius, inquit; *Quod ad litem attinet, patrem ipsum militia reversum causam pro filia dicturum esse. Corporis vero vindicationem, quæ legibus debebatur, se sibi usurpare, qui puellæ sit avunculus, & paratum subire judicium. Nec se peregrinum nec novum aliquid petere, nec quod ceteris Quiritibus jus non concedat, etiamsi non omnibus hominibus; cum quis e libertate in servitutem asseritur, jus ejus esse non penes eum qui libertatem adimit,*

adimit, sed penes eum qui tuetur, usque ad litis cognitionem. Quod jus cum ab ipso Appio in duodecim tab. relatum erat, eodem jure postulabat, ut interim, dum puella status sui controversiam patiebatur, maneret penes eum in possessione libertatis. Advocati puellæ inquit Liv. *lib. 3. cap.* 44. *Cum Virginium Reipub. causa dixißent abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei sit, iniquum eße, absentem de liberis dimicare, postulant, ut rem integram in patris adventum differat: lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem, neu patiatur virginem adultam famæ prius, quam libertatis periculum adire. Vindicias postulare secundum libertatem*, nihil aliud est, quam postulare ut interim libertate potiretur, quemadmodum legibus erat sancitum. Quod & nostro jure retentum atque receptum est, ut qui in possessione sit libertatis, cum ei de statu suo controversia fiat, in ea maneat, donec judicium sit expeditum. *Lite ordinata in possessione libertatis is, de cujus libertate quæritur, constuitur & interim pro libero habetur. l.* 14. *Cod. de liberali causa.* Sic quoque *l.* 24. *ff. de eod. Ordinata liberali causa, liberi loco habetur is, qui de statu suo litigat:* Vid. *l.* 1. *Cod. qui dare tut.* Quæ juris constitutio non solum obtinet quando quis ex libertate vindicatur in servitutem, verum & si ex servitute quis proclamat in libertatem. Quod allegatæ jam leges probant, quæ generaliter & indistinctè loquuntur de eo, qui de statu suo litigat, ubi autem lex non distinguit, nec nos distinguere debemus *l.* 8. *ff. de public. in rem act.* Et ait Ulpianus *l.* 12. *ff. ex quibus caus. Major. Eum qui de statu suo litigat, tam diu in servitute esse videri, quam diu non sit ejusmodi lis capta.* Et idem *l.* 33. *ff. de procurat. §.* 1. *eum* ait, *qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse, non solum in administratione rerum, sed etiam in actionibus, quæ ei vel adversus eum competant, ex poßeßione sive servitutis, sive libertatis, de statu suo litiget.* Idque favore libertatis. Verum jus illud favore libertatis constitutum, Appius violare ausus fuit, idque callidè &

astutè sub larva quadem justitiæ, callida & malitiosa juris interpretatione legem, quam ipse decemvir in libertatis favorem sanciverat eludendo, abdixit a patre Virginio vindicias filiæ suæ, & secundum eum, qui in servitutem petierat dixit. Historia ita sese habet, erat Virginio cuidam filia, cujus forma ad invidiam elegans Appium cæpit, eumque impuro inflammavit erga eam ardore, qui a parva scintilla in eam erupit flammam, ut libidinis suæ nefariæ explendæ gratia, divina juxta que humana jura violare & pedibus proculcare flocci fecerit. (Amor enim omnia vincit.) Cum vero puella erat in potestate patris, quem pudicitiæ filiæ suæ egregium & diligentem fore custodem conjecturari poterat, & consequenter sibi vel precibus inducendi puellam, ut Veneris auspicio secum in arenam descenderet & manum consereret, vel si iis vinci nequiret, vi, quæ aliquando non ingrata puellis, eam expugnandi nullam daturum patrem occasionem providebat, (fortasse quia furtivi ejus amores satis manifesti) ad aliam excogitandam rationem, qua sibi ad puellam patefaceret aditum animum convertit. Quamobrem M. Claudio clienti negotium dat, ut virginem in servitutem asserat; dicens serva sua natam, servamque appellans: Absente vero patre, assertor ejus fuit avunculus Numitorius, seque Claudio opposuit. Ad Tribunal Appii perventum est. *In servitutem petebatur a Claudio puella; domi enim suæ natam, furto inde in domum Virginii translatam, suppositam ei esse, id se indicio compertum afferre: probaturumque vel ipso Virginio judice, ad quem major pars injuriæ ejus pertinebat, interim dominum sequi ancillam æquum esse.*

Imo contrarium æquum erat & legibus consentaneum, ut interim, dum de statu puellæ litigabatur, in libertate maneret. Quamobrem assertor avunculus Numitorius Appio Claudio objicit illam legem, qua cautum, uti de cujus libertate ambigetur, prætor vindicias secundum libertatem det, easque addicat ei, qui libertatem defendit.

Quæ

Quæ lex ipſum Appium auctorem una cum cæteris decemviris habuerat. Itaque virtute hujus legis vindicias ſecundum libertatem decernendas petit aſſertor; Appius vero eludens legem vindicias abdixit. Ne autem fraudem legi facere videretur, eam circumvenire conatus fuit. Ait enim, nemo idoneus auctor exiſtit, cui addicantur. Nam ſi ſui juris puella eſſet, & tutores adeſſent, iis decernerentur, darentur etiam patri, ſi adeſſet atque defenderet. At nemo pro ea, quæ in patris manu ſit juſtus eſt auctor præter patrem. Ita demum lex vindicias ſecundum libertatem decernere jubet, ſi quis idoneus auctor exiſtat, cui addicantur. Ceterum patre abſente, dominum debere eſſe potiorem, ei puellam addicendam eſſe, dummodo fideijuſſores det idoneos qui promittant, eum, ubi pater adfuerit, ſiſti apud magiſtratum. Quod fere idem fuiſſet, quaſi poſt vulneratam cauſam vellemus remedium quærere.. Vid. Dionyſ. *lib.* 11. Hoc ſignificare Appii verba videntur, quæ Livius deſcribit *lib.* 3. *cap.* 45. *Appius* inquit *decreto præfatus, quam libertati faverit, eam ipſam legem declarare, quam Virginii amici poſtulationi ſuæ prætendant. Cæterum ita in ea firmum libertati fore præſidium, ſi nec cauſis nec perſonis variet. In his enim quæ aſſerantur in libertatem, quia quivis lege agere poſſit id juris eſſe: in ea quæ in patris manu ſit, neminem eſſe alium, cui dominus poſſeſſione cedat. Placere itaque patrem acceſſi: interea juris ſui jacturam aſſertorem non facere quin ducat puellam, ſiſtendamque in adventum ejus, qui pater dicatur, promittat.* Malitioſam hanc & callidam juris interpretationem ab Appio libidinis ſuæ explendæ gratia excogitatam facile perſpicimus. Lex enim indiſtinctè & generaliter loquitur, ideoque non diſtinguit inter patrem abſentem vel præſentem; ſed univerſaliter de quavis liberali cauſa & de omnibus qui libertatem defendunt conſcripta; idque favore libertatis. Quippe ut eſt in regulis juris, omnibus rebus favorabilior & potior eſt libertas, utpote quæ res inæſtimabilis, quam nemo bonus

nisi cum anima simul amittit. *l.* 106. 122. *ff. de R. J.* Injustum itaque atque malitiosum pronunciamus Appii judicium, omnino indignum honesto ac bono viro, qualem decet judicem esse, impuri autem amoris furore correpto amatori conveniens, quo agitatus, omne nefas miscere ausus fuit, Nam ut ait ille.

Miscuit omne nefas, quem nulla modestia terret.
Optati compos, dum studet esse sui,
Non decus avertit, non lex divumque potestas.
Egit præcipitem, cæcus ad omne furor.

Et secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus petierat, dixisse.] Id est, decrevit vindicias secundum servitutem, pronunciavitque puellam Virginii in servitutem abducendam. Verba decreti apud Dionysium in hunc modum concepta legimus. *Ego nequid temere fecisse viderer, expectandum duxi parumper, dum res aliquo modo componeretur. Ceterum cum nihil, ut video, illis convenit, testor ego & decerno, Marcum Claudium libertum puellæ esse dominum: quibus dictis, ut mancipium abducere puellam jusit, datis duodecim lictoribus, ut comitarentur, ne quam vim formidaret.*

Utpote cum Brutus, qui primus Romæ consul fuerat, vindicias secundum libertatis dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui proditionis conjurationem judicio suo detexerat.] A Bruto, exactis regibus, primo Romæ consule, vetustissimam Virginius derivat juris observantiam, quam in persona filiæ suæ defecisse merito indignatus fuerat, quia summo jure petere poterat, ut cum ceteris civibus æquo jure sibi uti liceret. Vetustissimam dicit observationem; non quod longa temporis spatia inter Brutum & Virginium intercessissent. Ab exactis enim regibus ad decemviratum usque numerantur fere duo & sexaginta anni. Verum non altius quam ab eo, scil. Bruto, repeti poterat memoria ejus juris, quod in Repub. obtinuit; cum ante institutam libertatem nulla Reipub. vestigia: liber enim demum populus Ro-

Romanus ſub conſulibus Bruto Collatinoque libertatis ſuæ vindicibus & Reipub. conſequenter fundatoribus: *libertatem* ut inquit Tacit 1. *Annal. & conſulatum L. Brutus inſtituit.* Quamobrem ab eo qui reipub. fundatores prædicantur, juris, quod in ea obſervatum fuit, originem derivare ſive memoriam repetere merito debet, licet & antea ſub regibus obtinuiſſe idem jus conſtaret: quippe iis exactis, regias quoque leges exoleviſſe ſupra annotavimus, ideoque quicquid juris ex illis deſumpti poſtea in Repub. viguit, tanquam cum ea introductum & a populo receptum eſt. Jus autem, cujus originem a Reipub. initio repetit, fuit illud vindiciarum ſecundum libertatem jus, quod Brutus in perſona Vindicis Vitelliorum ſervi dixerat. Verum perperam illud ipſum a Pomponio hic allegari tanquam exemplum, ad refutandam iniquitatem ſententiæ, in cauſa filiæ Virginii ab Appio latæ, Coraſius, Muretus, aliique qui notis ſuis hanc Pomponii juris hiſtoriam illuſtrare conati fuerint, opinantur: propterea quod de ſtatu Vindicii nulla lis erat, cum omnibus conſtaret eum eſſe ſervum, & conſequenter hæc ſimilitudo vehementer claudicat. Budæus attamen in annotationibus ſuis ad Pandectas Juriſconſulti errorem quodammodo excuſare voluit, quando ex Plutarcho probare nititur Brutum quodammodo vindicias ſecundum libertatem dixiſſe, ex eo, quod Vindicem bene de repub. meritum, interea, dum Vitellii cauſa majeſtatis dicerentur, in manum ac poteſtatem infenſiſſimorum ob accuſationem hoſtium, excarnificandum tradi non ſivit, quod Collatinus collega permiſerat. Rem hoc modo geſtam apud Plutarchum legimus in *Publicola. At mollities Collatini & cunctatio animum dedit Aquiliis, ut diem poſtularent ad ſe purgandum, utque Vindicius ſervus ſuus* (qui conjurationem Aquiliorum, vel ut Livius tradit Vitelliorum detexerat) *ipſis reſtitueretur, nec detineretur ab accuſatoribus. Quæ concedere cum intenderet Collatinus, jamque concionem dimitteret, non dubitavit Valerius hominem*

retinere, turbæ, qua cinctus erat, immixtum, neque populum dimissis proditoribus: postremo corporibus eorum manus injicere, Brutumque appellare, ac rem indignam esse vociferari, si filiorum necandorum necessitate collegæ imposita, condonandos Collatinus mulieribus patriæ proditores & hostes existimaret. Ibi excandescente consule, & ut Vindicium abducerent jubente, hinc lictores repulsa turba eum prehendunt, si qui obsistunt, hos pulsant: illinc necessarii Valerii defendunt eum ab injuria, populusque Brutum inclamat. Qui reversus facto silentio, ait de filiis satis fuisse suum judicium, de cæteris cives, qui libertatem haberent, in suffragium mittere. Quatenus vero impediit ne servus dominis traderetur, Brutus, pendente judicio majestatis, ne quid domini infensissimi in eum crudelius consulerent, eatenus in libertatem vindicatus a Bruto videtur. Verum inquirendum, num illud jure fieri potuit, & a Pomponio allegari tanquam exemplum & factum, illo juri conveniens, quod ab Appio Claudio & ceteris decemviris ejus collegis in duodecim tabb. translatum est. Si rem diligenter examinemus, facile perspiciemus, jure Aquilios sive Vitellios pendente judicio postulasse, ut sibi tanquam justis & legitimis dominis traderetur servus: non potest enim proprietas alicujus rei ad alium transferri sine facto & consensu ejus, ad quem ea pertinet; neque alicui potest jus sibi quæsitum auferri sine justa causa, ne quidem a principe vel magistratu; itaque recte vindicabatur servus a Vitelliis titulo dominii & proprietatis. Quo dominio privari non poterant, neque pretextu criminis, neque juris sive legis, quæ in favorem de statu suo litigantis lata est, ex vetere jure desumptæ, licet crimine læsæ majestatis accusati essent; quippe pendente judicio & nondum lata sententia, eos tanquam sontes & læsæ majestatis reos punire ab omni ratione, jure, & æquitate alienum esset. Beneficio autem legis sive ea tempestate observati juris, possessione servi destitui non poterant, cum

nulla

nulla de statu suo erat controversia, ideoque secundum libertatem dari vindicias non debuissent; nemo enim negabat eum esse servum, ne quidem ipse servus, & quanquam ob detectam a se conjurationem bene esset meritus de Repub. (quamobrem postea libertate donatus fuit) attamen in potestate erat dominorum, a qua jure liberari non poterat, quamdiu adhuc ab ore judicis pendebat sententia, qui vel absolvere vel condemnare posset reos, itaque antequam damnati fuerant, merito postulabant, ut dominia & possessiones rerum suarum sibi retinere liceret, donec de perpetrato & admisso crimine pronunciatum esset; juxta ea quæ tradit Paulus *in l. 15. ff. Qui & a quibus manu miss. lib. non fiunt. Quæsitum est an is qui majestatis criminis reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante damnationem dominus est? Et Imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cognitionem jam de pœna sua certus esse poterat, multo prius conscientia delictorum, quam damnatione jus datæ libertatis amisisse.* Ubi & Gloss. dominium rerum suarum nemo amittit sola accusatione criminis majestatis, sed sententia sola & damnatione. Verum quanquam hæc ita sint, attamen videtur excusandus imo laudandus Romanæ libertatis vindex & autor egregius L. Brutus, quod æquitatem rigori & stricto juri prætulit, & illud sequutus est, quod & ipse legislator sancivisset, si fortasse de eo cogitasset. Æquitas enim, ut inquit Aristoteles, nihil aliud est quam *supplementum ejus quod lex prætermisit.* Neque leges neque Senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint comprehendant: *l. 10. ff. de leg.* Sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui Jurisdictioni præest, ad similia procedere, atque jus dicere debet *l. 12. ff. vid. l. 13. ff. eod.* Itaque non iniquum videri debet, quod libertatis favore, quæ debebatur servo, eodem legis sive juris, de quo jam sæpius mentionem fecimus, beneficio gaudebat, ideoque vindicabatur a domi-

 nis,

nis, quippe qui in præmium servatæ per indicium patriæ, semetipsum vindicare in libertatem posse videbatur, tanquam jure sibi competentem, ideoque ab ipso momento, quo conjurationem nefariam detexit, juris fictione quasi liber habitus, & postea a dominis in servitutem vindicatus, a Bruto in libertatem assertus est, quam assertionem vindicias secundum libertatem non abs ratione a Pomponius dicit, salvo meliori judicio. Par pari referre recta ratio & ipsa suadet æquitas, itaque qui reip. conservarat libertatem, in civium numerum adoptatur, & cum iis ejusdem libertatis fit particeps. *Præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & civitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus, quidam vindictæ quoque nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illum observatum, ut qui ita liberati essent, in civitatem accepti viderentur.* Liv. *l.* 2. *c.* 5. Vid. Plut. in *Publicola.* Ubi de conjuratione Vitelliorum sive Aquiliorum. & Liv. eod.

Castitatem filiæ vitæ quoque ejus præferendam putaret.] Si castitas sive pudicitia non præferenda vitæ, saltem ei æqualis est & cum illa pari passu ambulat, ideoque omnibus proinde bonis præciosior longe & pręstantior habenda, quare vim pudicitiæ illatam iisdem licet repellere mediis, quibus vitam nostram in mortis discrimen adductam tueri possumus, scil. cum cæde & internecione illius, qui eam nobis eripere meditatur, atque id ipsum & divina & humana permittunt jura. Quanquam prima fronte id videatur negandum, quo ad pudicitiam, quia vera pudicitia non consistit in conceptu physico, verum in constanti voluntate & proposito corpus intactum & illibatum ab omnibus illicitis voluptatibus & stimulis servandi. Quippe juxta Augustinum pudicitia moraliter considerata bonum animi est, quod nulla vi extrinseca, si animus bene sit communitus, eripi possit. Vid. Aug. *lib.* 1. *cap.* 18. *de civ. Dei.* ubi plura de hac integritate animi disputat. Quamobrem læsio illa, quæ infertur castitati, etsi atrox sit respectu

ctu inferentis, & ratione ordinis divini, attamen non videtur proportionata extemporaneæ interfectioni adversarii. Ex quibus posset concludi, arma non illico privata auctoritate in necem violatoris arripienda, sed coram judice vis illatæ reparatio petenda.

Verum placet mihi magis Grotii opinio, qui *lib.* 2. *cap.* 17. *de J. B. & P.* qui extra omnem ponit controversiam, quin pro pudicitiæ defensione strupum inferre conantem occidere liceat, cum non tantum communis æstimatio, sed & lex divina pudicitiam vitæ adæquet. Imo nostra lege municipali statutum est, ut eadem pœnâ puniantur qui aliquem stupravit, qua puniendus, qui occisione aliquem occidit. *Si quis virginem vel viduam, vel sanctimonialem, vel aliam mulierem honestam vi stupraverit, gladio punietur.* Quam puniendi potestatem lex sive naturalis sive civilis, in quemvis transfert, quando in eo est statu constitutus, ut sui sit judex, scil. quando ab aliquo aggressus ad eam sit redactus necessitatem, ut adeundi judicem erepta sibi occasione, ideoque quasi in primævo statu naturalis constitutus, propriis viribus sui suscipere defensionem & vim vi repellere atque etiam cum cæde aggressoris, si aliter salvus esse nequeat, sit coactus. Unde Paul. *lib.* 5. *ff. sentent, ad L. Cornel. de Sicar. Qui latronem cædem sibi inferentem, vel alium quem libet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Et Marcianus *in l.* 1. §. 4. *ff. ad L. Cornel. de sicar. Item divus Hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum.* Hinc quoque idem Augustinus *de liber: arbitr. lib.* 1. *tom.* 1. *Lex* ait *dat potestatem, vel viatori ut latronem, ne ab eo ipso occidatur, vel cuipiam viro aut fœminæ, ut violenter in se irruentem stupratorem, ante illatum stuprum, si possit interimat. Multo enim est melius, eum qui alienæ vitæ insidiatur, quam eum qui suam tuetur, occidi: Et multo est immanius invitum hominem stuprum perpeti, quam eum a quo vis illa infertur, ab*

eo,

eo, cui inferre conatur, interimi. Quemadmodum igitur ob vitam ita & ob pudicitiam aliquem occidi posse & divina & humana, imo & nostra municipalia permittunt jura statutaque. Accedente insuper ejusdem sexus imbellia, quæ omnibus modis munienda adversus improborum hominum malitiam. Idque eo magis, quia pudicitiâ & castitate semel amissa, nulla ratione recuperari queat, omni autem jure confirmatum ob damnum quavis via irreparabile aliquem interfici posse. Audenter loquar (inquit Hieronym. *in epist.* 22. *ad Eustachium*) *cum omnia possit* DEUS, *suscitare virginem non potest post ruinam: valet quidem liberare de pœna, sed non vult coronare corruptam.*

Unde Imperator Justinianus *in l. unic. Cod. de rapt. Virg.* rescribit, virginum, vel quarum libet viduarum honestarum raptores non solum ad injuriam hominum, sed etiam ad ipsius omnipotentis Dei irreverentiam crimen committere: maxime cum virginitas vel castitas corrupta restitui non possit. Quare ejus defensio adeo favorabilis est, ut non solum qui suæ pudicitiæ tutandæ causa quempiam occidit, immunis a pœna sit, sed ei qui suorum, quorum in numero sunt conjux, liberi, cognati, affines, imo vicini, & quidni extranei, defensionem suscipit, pœna legis Corneliæ videtur remittenda; Quippe natura (inquit Florentinus *in l.* 2. *ff. de J. & J. inter homines cognationem quandam instituit,* cujus vi & ad opitulandum oppressis accurrimus, & irascimur opprimenti.

Quod officium si quis præstare omittit, communem violat cognationem, & legem charitatis offendit. Imo si non repellat a socio injuriam cum possit, tam est in vitio, quam ille qui facit, juxta Ambrosium. Hinc apud Cic. 1. off. *Duo sunt Injustitiæ genera, unum eorum qui inferunt, alterum eorum qui ab iis, quibus infertur, si possint, non propulsant injuriam.* Hoc enim præscribit natura, ut homo homini quicunque sit, ob eam ipsam causam tantum, quod is homo sit, consultum velit. Idem 3. *offic.* tenemur enim

enim eodem amore quo nosmetipsos quoque socium amplecti. Hinc Solonem dicere solitum legimus, *beatam illam esse Remp: in qua quis injuriam alterius suam existimat.* Apud Hæbreos, ut tradit Seldenus *lib.* 4. *cap.* 3. qui alicujus sponsam vi comprimere vellet, non poterat tantum cum cæde repelli ab ea, cum qua concumbere volebat, sed & ab alio quovis ex Israëlitis, qui universi tenebantur, si quæ erat oppressa, eam liberare & eripere e manu & potestate persequentis.

Arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit: in hoc scilicet, ut morte virginis contumeliam stupri arceret.] Ex iis quæ statim disputavimus, perspicimus injuriam & vim alicui illatam non tantum ad ejus proximos sanguine sibi junctos, verum & ad extraneos tanquam communis cognationis & naturæ vinculo sibi devinctos pertinere, & consequenter opem ferre petenti & succurrere auxilium imploranti tanquam naturæ debitum homines sibi invicem præstare non solum adstringi, sed eodem jure a se invicim hæc officia exigere atque petere. Nam ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest: ita singulos juvare debemus, quia ad cætum geniti sumus; salva autem societas nisi amore & custodia partium nequit, Matheus *ad lib.* 48. *ff. tit.* 5. *de sicariis. cap.* 2. *Si justus es non solum non nocebis, sed etiam nocentes prohibebis,* inquit Seneca, & Cic. *Tusc.* 1. *Quæ est* (ait) *hominum generis natura melior, quam eorum, qui se natos ad homines servandos arbitrantur.* Verum omnia hæc argumenta, quibus castitatem & pudicitiam, quia, si non vitæ præstantior, saltem ei æqualis est & consequenter etiam cum cæde invasoris defendi posse, pro ingenii tenuitate probare conati fuerimus, attamen ad excusandum Virginii perpetratum & admissum parricidii crimen nihil ponderis habent. Probant quidem defensionem cum cæde adversarii licitam, eamque cuique oppresso ejusque proximis, imo etiam extraneis concedunt tribuuntque, idque quando nulla periculi,

li, quod alicui imminet, declinandi supereſt occaſio; verum Virginii quaſi furore & rabie agitati admiſſum parricidium neutiquam poſſunt juſtitiæ velo obtegere. Non defenſor filiæ ſed agreſſor erat, non depellebat vim, ſed inferebat, non quidem pudicitiæ, ſed vitæ. Pater erat, ideoque ad omnem vim & injuriam a corpore, a capite & vita filiæ ſuæ propulſandam & ſanguine & humanitatis vinculo tenebatur: hoc enim in brutis animalibus cernimus, quod non ſolum ſe, ſed & eos, qui ab illis geniti ſunt ſalvos velint, & ab hiſce omnem vim, quantum poſſunt, depellant. Defendere filiam itaque ad paternum pertinebat officium, non opprimere. Scio equidem jus vitæ & necis in liberos habuiſſe parentes, verum qui in liberos jus illud exercebat, cum nulla juſta vitæ adimendæ cauſa ſubeſſet, divini & humana juris violator parricidii crimen admittebat. Poſſit huic reſponderi Virginium non occidendi, verum depellendi a filia vim animum habuiſſe, quæ ſalva eſſe non poterat, niſi e medio ſublata: quippe adverſus M. Claudium, quem actorem ſubjeciſſet Appius, nullam, niſi coram judice Appio, defenſionem leges ſuppeditabant: vindicabat enim filiam, quia ſerva ſua natam, itaque juſtam apud ſe ſervientem ſervitutem, quæ ſuum perſequendi facultas nemini juri denegari debet. Nullum etiam adverſus vim Appii ei auxilium, nam legitimus erat Judex; ſummum enim & ſupremum in eum ejusque collegas erat collatum Imperium populi voluntate, itaque & conſentiente ipſo Virginio, qui & civis Romanus erat: penes eos & juris & reipub. adminiſtratio reſidebat, cæteris magiſtratibus ceſſantibus, itaque non poterat declinare forum, ſed coram Appio, tanquam unico & ſupremo tribunali de ſtatu filiæ litem ventilare neceſſe habebat, qui licet injuſtam pronunciaret ſententiam, tamen jus diceret; Quippe prętor quoque jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit, *l.* 11. *ff. de Inſt. & jure.* decreto tamen prætoris obtemperandum, atque quamdiu judicem adeundi copia eſt, nemini ſibi jus dicere licet.

licet. Quodnam itaque remedium Virginio reliquum, quo filiæ pudicitia adversus Appii insidias defendi posset? nullum, nisi judicis imploratio. Fateor justum Virginii dolorem atrocitatem facinoris quodam modo excusare, verum crimen non tollit, nec Virginium culpa vacuum efficit. Quippe justissimus ille dolor non ex aliquo a filia admisso flagitio vel scelere, verum ex tertii sive extranei alicujus scil. Appii impuro ardentis erga filiam amore, ejusque castitati insidias struentis, procedebat facinore. Postquam cuncta tentasset remedia, quæ ad conservandam filiæ castitatem adhibere jura & leges civitatis in qua degebat, ipsi tribuebant, boni patris & civis juxta impleverat officium, quæ si optatum non habuissent successum, temporum id iniquitati tribuendum, *necessitati enim cedere & temporibus inservire semper sapientis habitum est*, ut inquit Cicero. *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres & cætera naturæ mala, ita vitia dominantium tolerare debemus.* Tacit. *lib.* 4. *Hist. cap.* 74.

Ac protinus recens a cæde, madenteque adhuc filiæ cruore, ad commilitones confugit.] Quibus ordine cuncta, ut gesta sunt exposuit. Liv. *l.* 3. *c.* 50. *Supinas deinde tendens manus commilitones appellans orabat, ne, quod scelus Ap. Claudii esset sibi attribuerent: neuse ut parricidam liberum accusarentur. Sibi vitam filiæ sua cariorem fuisse, si liberè ac pudicè vivere licitum fuißet: cum velut servam ad stuprum rapi videret, morte amitti melius ratum, quam contumelia liberos: misericordia in speciem crudelitatis lapsum, nec se superstitem filiæ futurum fuisse, nisi spem ulciscendæ mortis ejus in auxilio commilitonum habuisset: illis etiam filias, sorores, conjugesque esse, nec cum filia suæ libidinem Appii Claudii extinctam esse. Sed quo impunitior sit, eo effrenatiorem fore: aliena calamitate documentum datum illis cavendæ similis injuriæ: quod ad se attineat, uxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non ultra pudica victura fuerit, misera sed honesta morte occubuisse, non esse jam Appii libidini locum in domo sua: ab alia violentia ejus eodem se animo suum corpus vindicaturum,*

quo

quo vindicaverit filiæ : ceteri ſibi ac liberis ſuis conſulerent. Liv. *lib.* 3. *cap.* 50.

Qui univerſi de Algido relictis ducibus priſtinis , ſigna in Aventinum tranſtulerunt.] Neque ut ſcribit Liv. *lib.* 3. *cap.* 51. in Sabinis quievit, (nam ut ſup. annotavimus, habebant Romani ea tempeſtate duos exercitus, unum in Algido, alterum in Sabinis, ſed ibi quoque auctore Icilio, cui deſponſata fuerat puella, Numitorioque ejus avunculo, ſeceſſio ab decemviris facta eſt, qui Porta Collina urbem intravere ſub ſignis, mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt, ibique conjuncti alteri exercitui XX tribunis militum negotium dederunt, ut ex ſuo numero duos crearent, qui ſummæ rerum præeſſent. Creati *M. Oppius* & *Sex. Manilius.* Mox autem relicto Aventino in ſacrum montem tranſiêre, quæ ſeceſſio accidit anno poſt reges exactos circiter 61. V.C. CCCV. Paulo autem poſt placata eſt plebs iis conditionibus, ut tribunis plebis ipſis reſtitutis, abdicatisque decemviris, iterum conſules crearentur.

Populique conſenſu partim in carcere necati] Longe aliter a Livio hæc traduntur. Scil. Appium ſibi mortem inveniſſe. Oppium vero in vincula ductum ante judicii diem ibi vitæ finem feciſſe. Bona eorum publicavêre tribuni. Quidam hæc verba, non a Pomponio, ſed ab interprete quodam ex veterum hiſtoriis, quia huic loco conſentenea, quamvis non integrè, propter interpellatam fortaſſe operam, fuiſſe adjecta putant, quæ poſtea in contextum irrepſêre, Eberlin. *ad h. t.* Quod integrè non fuerint adſcripta, cum ex dictione *partim*, quæ ſatis probat quædam adhuc deſiderari, tum ex iis quæ ex Livio deſcribere incepimus, & quæ ſequuntur ad hiſtoriam pertinentibus, conſtat. Cum inquit: *Collegæ eorum exilii cauſa ſolum verterunt, bona publicata ſunt. Et M. Claudius aſſertor Virginiæ, die dicta damnatus, ipſo remittente Virginio ultimam pœnam dimiſſus Tibur exulatum abiit.* Notandum carcerem in quem Appius conjectus erat, ipſe domicilium Romanæ plebis vocare ſolitus erat.

Et

Et ipse eum ædificaverat in eo loco, ubi nunc S. Nicolai templum est, itaque in foveam incidit tandem, quam ipse fecerat, & sic superbiæ crudelitatisque etsi seras non leves tamen dedisse pœnas perspicimus.

Suum statum recepit] Exactis decemviris, pristinam regiminis formam reipub. imposuere. Et summæ rerum iterum consules præesse voluêre, quo modo respub. veterem statum recepit. Hoc enim magistratu, sive hac regiminis forma fundata erat respub. quâ sublatâ tota ejus corruebat fabrica.

---

§. 25. *Deinde cum post aliquot annos, quam duodecim tabulæ latæ sunt, & plebs contenderet cum patribus, & vellet ex suo quoque corpore consules creare, & patres recusarent, factum est,* ut tribuni militum *crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate: hique constituti sunt vario numero: interdum viginti fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores.*

DEinde cum post aliquos annos, quam 12. tabb. latæ sunt, & plebs contenderet cum patribus. Et vellet ex suo quoque corpore consules creare, & patres recu-

sarent] In duodecim tabulis ſcriptum erat, ne patriciis cum plebejis connubium eſſet, ut ex Livio & Dionyſio conſtat: idque ut Manutius opinatur, eo conſilio à decemviris factum fuiſſe videtur, ne per nuptias reconciliati patres, iiſdem animis contra decemviros, quibus eripere imperii faſces volebat plebs, pro libertate conſentirent. At contra Zaſius idcirco a decemviris, qui omnes patricii erant, conſtitutum putat, quia more majorum nemo plebejus auſpicia habebat, ea enim ſolis patriciis Romulo conceſſerat. Et propterea futurum erat, ſi connubia non dirimerentur, ut prole incerta auſpicia turbarentur. Liv. *lib.* 4. *cap.* 6. M. vero Genucio, & P. Curiatio coſſ. C. Canulejus de connubio patrum & plebis aliam rogationem promulgavit; qua contaminari ſanguinem ſuum patres, confundique jura gentium rebantur. Sed nondum quievêre Tribuni, qui nati videbantur, ut quieti pacique publicæ ſemper officerent, & non ſecus ac pernicioſi nautis venti novis fluctibus novisque tempeſtatibus populum exagitarent, ut inquit Vent. Cæcus *ad h. t.* Itaque primo ait Liv. *lib.* 4. mentio ſenſim a tribunis illata, ut alterum ex plebe conſulem liceret creare, eo proceſſit deinde, ut rogationem novam tribuni promulgarent, *ut populo poteſtas eſſet, ſeu de plebe, ſeu de patribus vellet, conſules faciendi.* Id autem patres ferendum minime putabant; quippe hac ratione non vulgari modo cum infimis, ſed prorſus auferri a primoribus & ad plebem ſummum imperium deferri videbant.

Factum eſt ut Tribuni militum crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus conſulari poteſtate] Obſervandum tribunorum militum duo eſſe genera. Quidam eorum dicebantur *Rufuli*, propterea quod Rutilius Rufus conſul de illorum imperio primus tuliſſet. Hinc Aſconius Pædianus in *prœm.* I. *in Verrem evationis*, *Tribunorum militarium* (inquit) *duo genera. Primum eorum qui Rufuli dicuntur. Hi in exercitu creari ſolent. Alii ſunt comitiati, qui Romæ in comitiis deſignantur.* Et Feſtus Pompejus *lib.* 16. ita ſcribit,

bit, Rufuli appellabantur Tribuni militum a consule facti, non a populo: de quorum jure, quod Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli ac post Rutuli sunt appellati. Horum meminêre quoque Impp. *in l.* 11. *l.* 13. *Cod. de re milit.* Hi enim castris & legionibus præerant, imperium in milites habebant, exercituique & summæ rerum præficiebantur. Atque a primis originibus terni ex singulis tribubus Ramnensium, Titiensium & Lucerum creati fuêre. Tribuni militum (inquit) Varro, quod terni tribus tribubus Ramnensium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mittebantur. Postea vero lege militari cautum, ut singulis quatuor legionibus seni ac deni tribuni præessent.

Unde Liv. *lib.* 9. *cap.* 30. *[Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraque pertinentia ad rem militarem: unum, ut tribuni militum deni in quatuor legiones a populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia.* Verum interjecto tempore militibus munus datum fuit, ut militari suffragio & prærogativa crearentur. Deinde lege sancitum fuit, ut populi suffragio & tribunorum rogatione fierent. Unde *alii Rufuli*, de quibus jam diximus: alii *Comitiati*, qui Romæ comitiis designabantur Ascon. *in Verr.* Et hi dicebantur Tribuni consulari potestate. Quorum quoque duo genera Liv. memorat. Quidam enim bellorum causa creabantur, quia duo consules obire tot simul bella nequibant, qui tribuni militum dicti, quod militibus pro consulibus imperarent. Quare & imperio & insignibus consularibus usi. Quidam creabantur propter legem promulgatam a Tribunis de consulibus ex plebe creandis. De quibus hic Pomponius sermonem habet. Cum autem inter patres & plebem magnis contentionibus consulem alterum e suo corpori fieri postulantem, cum summa pertinacia certaretur, ita ut res ad ultimam spectaret seditionem secessionemque plebis eruptura, gravissimè sese patribus tribunis opponentibus, & contra Tribunis de suo fervore nihil remit-

bus, tandem res eo deducta eſt, ut tribunos militum conſulari poteſtate promiſcuè ex patribus ac plebe creari ſinerent, de conſulibus creandis nihil mutaretur. Eoque contenti tribuni, contenta quoque plebs fuit. Maluerunt vero patres communicare plebi conſularem poteſtatem, quam conſulum nomen, ut Zonaras inquit. Eorum autem imperio finito S. C. rurſum plebem rogare ſtatutum fuit, conſules ne, an tribunos mallent; quique magis placuiſſent, fierent. Comitia igitur tribunis conſulari poteſtate creandis indicuntur. Creati autem fuêre tres duntaxat patricii *A. Sempronius Atratinus*, *L. Attilius*, *T. Cæcilius*, atque hi anno trecenteſimo decimo, vel ut in aliis quibusdam codicibus legitur anno CCCXI. poſt quam urbs Roma condita erat, hunc primum magiſtratum ineunt: quorum in magiſtratu concordia domi, pax etiam foris fuit, Liv. *l.* 4. *cap.* 6. Eutropius anno CCC LXV. V. C. pro duobus conſulibus factos tribunos militares conſulari poteſtate ſcribit. Verum erroris eum convincit Livius & Faſti. Agell. ad annum fere conditæ urbis trecenteſimum quadrageſimum ſeptimum tribunos militares conſulari imperio Romæ creatos tradit. Capitolini lapides trecenteſimo nono, Et Suidas in voce Χιλίαρχοι trecenteſimo quinto primos tribunos militum magiſtratum accepiſſe volunt. Dionyſius imperium cæpiſſe proconſulare anno tertio quartæ & octogeſimæ Olympiadis, Archonte Athenis Diphilo ſummum obtinente imperio, tradit *lib.* 11. Verum ut apud *Livium* legimus, non profirmato ſtetit magiſtratus ejus jus, quia tertio menſe, quam inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati, honore abiêre, quod C. Curiatius, qui comitiis eorum præfuerat, parum rectè tabernaculum cæpiſſet. Dionyſ. vero *cit. loc.* tantum tres & ſeptuaginta dies ait geſſiſſe magiſtratum, & more vetere ſeſe ultro magiſtratu abdicaſſe, cum ſigna quædam divinitus oblata vetuiſſent illos rempub. gerere. Cum autem magiſtratum depoſuiſſent, Senatus cojit & interreges creavit. Magna au-

autem contentio iterum & patres & plebem aliquamdiu tenuit: interrex enim & senatus consulum comitia, tribuni plebis & plebs tribunorum militum, ut habeantur, tendunt. Vicere tandem patres. Fiunt iterum e patriciis consules, & *L. Papirium Mugillanum*, *L. Sempronium Atratinum*, fratrem ejus, qui cum collegis tribunatum deposuerat, *L. Quintius Barbatus* interrex consules creat. Tum postea iterum Tribuni, iterumque consules summæ rerum præficiuntur. Notandum quamvis S. C. cautum ut partim ex plebe partim ex patriciis crearentur Tribuni, attamen aliquamdiu soli patricii creati fuêre, & quidem XLIIII. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum fuisse testatur Liv. *l.* 6. *cap.* 37. Primus e plebe creatus fuit Tribunus militum P. Licinius Calvus, si Livio fidem habeamus. Anno V. C. CCCLIII. Sex eo anno fuêre creati, quorum Diodorus tres tantum nominat, qui eo anno tribunatum iniêre, P. Mælius, Sp. Mænius, L. Furius, & alii tres. Liv. *l.* 5. *cap.* 12. ita inquit, *Inter has iras plebis in patres, cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergiis Virginiisque ad plebejos viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen ultro processum est, quam ut unus ex plebe usurpandi juris causa, P. Licinius Calvus tribunus militum consulari potestate crearetur. Cæteri patricii creati: P. Mænius & L. Titinius, P. Mælius, L. Furius Medullinus, L. Publilius Volscus.* Sigonius autem in fastis ad annum 353. tradit omnes hos, quos Livius nominat, plebejos fuisse præter Furium, ex plebejis eorum magistratibus se observasse. Et Phigius quoque ait se mirari Livium hæc scribere: Constat enim (inquit) ex plebeis horum magistratibus, omnes præter solum Furium plebejos, non patricios fuisse; nisi imaginemur duplices earum gentium familias, quasdam plebejas, & quasdam patricias fuisse. Præter hos tamen ne exemplum quidem aliud, quod sciam, vel ipse Livius, vel alius suggerit, quo patriciatus istarum familiarum probari posset. Anno sequenti

ti inquit Liv. *eod. loc.* dulcedo invaſit tribunorum militum plebejos creandi, unus M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit. Plebejos alios tribunos militum conſulari poteſtate omnes fere centuriæ dixêre. Proximis comitiis iterum omnes tribunos patricios omnes creaverunt. *cap.* 14. *eod.* Anno ſequenti iterum patricii creati. Tum iterum omnes plebei. Anno 375 ſecundum Phygii computationem, æquatus patriciorum plebejorumque numerus ut auctor eſt Livius. Donec id genus magiſtratus finem adeptus eſt, quod poſt annum 77. quam in Rempub. introductus eſſet, contigit, cujus cauſam tradit Liv. *lib.* 6. *cap.* 34. Habebant autem Tribuni conſulari poteſtate creati eadem inſignia, eandemque auctoritatem & poteſtatem, quam olim conſules, quippe & ſella Curuli & conſulari prætexta utebantur, lictores præterea & faſces habebant; proinde ut nihil ipſis niſi conſulum nomen deeſſet.

Hique conſtituti ſunt vario numero : Interdum n. viginti fuerunt, interdum plures, nonnunquam pauciores.] Vario numero fuiſſe tribunos certiſſimum eſt. Initio enim hujus magiſtratus quamvis ſex creari permiſſum erat, S.C. tres tantum creati ſunt, ut ſupra admonuimus. Poſtea plures, quaterni, aliquando ſeni. Quinimo cum Vejentes Romanos gravi bello premerent, ad numerum octo tribuni creati ut Livius tradit. *Comitia utriuſque populi longe diverſa ratione facta ſunt: octo (quod nunquam antea) creati.* Nonquam vero 20. ut hic locus indicat. Quare Ventura Cæcus ad h. t. *Verum de Tribunorum, qui proconſularem tenuerunt imaginem augetur quæſtio: Nam illud ſane conſtat vario creatos eſſe numero, octonos tamen cum maxime apud Livium, ceteroſque legimus fuiſſe creatos, nec ſatis conſtat unde Pomponius viginti militares Trib. pro conſulibus cæperit renunciatos. Non temere tantus numerus adjectus Reipub. foret, neque quibus potiſſimum cauſis tot Tribunis eguerit Reſpub. ſatis liquet, & res ſane tanta imprudenter ab ſcriptoribus negle-*

glecta prætermissaque foret : Quare sibi persuadit non sine ratione *vel liberarium errasse, vel Pomponium Tribunos militares, qui apud Aventinum a duobus exercitibus sunt creati, Proconsularium accepisse loco, vel authorem aliquem habuisse Jurisconsultum, qui desideratur a nobis. Nec tamen* (inquit) *persuadere mihi possum, Livium tam negligentem fuisse, ut qui octo Trib. militum pro consulibus creatos scribit, non scripturum fuisse viginti, si modo creati fuissent.* Hæc ille. Putat Budæus errorem esse liberariorum, quem ita irrepsisse existimat: *Cum enim seni* (inquit) *hoc modo scriptum liberarii reperissent VI. cum NI. Syllaba supra posita, ita ut V. & I, sex facerent, & NI supra positum esset: existimarunt viceni legendum esse, literas numerales pro Syllaba accipientes. Quod admodum verosimile videtur.* Balduinus ad h. t. tradit, apud Livium viginti aliquando creatos se invenisse, quod nusquam memini me legisse, nisi militari suffragio, qui castris & legionibus præerant, imperium in milites habentes, itaque non annumerandi iis, qui populi jussu & comitiis consulari creabantur potestate.

---

§. 26. *Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules: cœperunt ex utroque corpore constitui. Tunc ut aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui, ita facti sunt* ædiles curules.

D*Einde cum placuisset creari etiam ex plebe consules.*] Supra ad §. 16. *h. t.* annotavimus propter bella intesti-

testina & civiles discordias inter patres & plebem, vehementer & assiduò flagitantem ut sibi alterum ex plebe consulem creare permitteretur, tandem Tribuni pl. id a patribus obtinuerunt, anno ab V. C. secundum Sigonium & Phigium 387. primusque de plebe L. Sextius consul creatus. *Vix dum persunctum eum bello, atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator senatusque victus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia consulum adversa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus coss. factus.* Liv. *lib. 6. in fin.*

Hinc perperam Plinius Junior tradit C. Licinium Stolonem primum e plebe consulem factum fuisse. Livius enim anno altero ab V. C. 389. T. Sulpicium Pæticum, & C. Licinium Stolonem coss. factos scribit. *lib.* 7. *cap.* 2. Is idem est, qui antea toties tribunus plebis cum L. Sextio, consulatum plebejum extorsit a patriciis. Valer. *l.* 8. *cap.* 6. Quanquam interjecto tempore iterum patricii consulatum sibi vindicavêre. Ut apud Liv. *l.* 7. *c*, 17. 18. *Quadringentesimo* (inquit) *anno, quam urbs Roma condita erat, quinto tricesimo quam a Gallis reciperata, ablato post undecimum annum a plebe consulatu, patricii consules ambo ex interregno magistratum inière, C, Sulpicius Pæticus tertium, M. Valerius Publicola.* Et infra, *Creati consules ambo patricii M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius.* Et *cap.* 19. *Consulatus uterque apud Patricios manet. Consules creati C. Sulpicius Pæticus quartum, M. Valerius Publicola iterum.* Postea tamen quoniam tribuni negarent passuros comitia haberi, ni secundum legem Liciniam haberentur, concordiæ causa iterum legem Liciniam patres observarunt, comitiis consularibus L. Cornelium Scipionem interregem jusserunt. Hinc P. Valerio Publicolæ datus e plebe collega C. Marcus Rutilius. Imo aliquando uterque consul plebejus, & tandem eo audaciæ processere tribuni, ut tulisse ad populum se apud quosdam invenisse scribat Livius *lib.* 7. *cap.* 92. utique liceret consules ambos plebejos creare.

Tunc

Tunc ut aliquo pluris patres haberent.] Id est, ne patres in omnibus plebi cedere viderentur, ut aliquod sibi reservarent in acquirendis & conferendis honoribus præ ceteris commodum & privilegium, pro concesso plebi altero consulatu.

Placuit duos ex numero patrum constitui: ita facti sunt Ædiles Curules.] Ad §. 2. h. t. quædam de ædilitate disputavimus, quæ ad subjectam materiam pertinere judicavimus. Incidimus hic quidem in ejusdem nominis dignitatem, sed alium tamen magistratum, novis honoribus & insignibus auctum, a patriciis inventum, sibique vindicatum quasi jure proprio, ad quem plebeis hominibus nullus patebat aditus. Putat Corasius veritatem Historiæ hic depravare Pomponium, cum prætor fuerit ob eam, quam exprimit causam, creatus: ut patres scilicet aliquo pluris haberent, non etiam Ædiles Curules, quos constitutos scribit Liv. *lib.* 6. *in fin.* ut ludi maximi fierent; ita se habent Livii verba. *Et ne is quidem finis certaminum fuit, quia patricii se auctores futuros negabant, prope secessionem plebis res terribilesque alias minas civilium certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt, concessumque ab nobilitate plebi de consule plebejo: a plebe nobilitati de prætore uno, qui jus in urbe diceret ex patribus creando. Ita ab diutina ira, tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoque id, si quando umquam alias, Deum immortalium causa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur; recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum a patriciis est juvenibus, se id honoris deum immortalium causa libenter acturos, ut ædiles fierent. Quibus quum ab universis gratiæ factæ essent, factum Senatusconsultum, ut duo viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret: patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.*

Verum miror Corasium nullam eorum habuisse rationem quæ sequuntur in principio *lib.* 7. ubi inquit. *Annus*

hic erat insignis novi hominis consulatu, insignis duobus novis magistratibus, pratura & curuli adilitate; hos sibi patricii quasivere honores pro concesso altero plebi consulatu. Et deinde, *Cum de industria omnia, nequid per per plebejum consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac justitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebejo tres patricios magistratus curulibus sellis prætexatos sibi nobilitas sumpsisset &c.* Fuêre autem primum creati Ædiles Curules anno CCCLXXXVII. primique ex patribus hoc munere ornati Cn. Quinctius Capitolinus, & P. Cornelius Scipio uti tradit Liv. *lib.* 7. *princ.* L. Sextio & L. Æmilio Mamerio coss. Curules vocati, ut tradit Festus, quod curru vehebantur. Alii a Curiâ deducunt, Lipsius *de magist. Rom.* a Curibus veteri oppido Sabinorum dicti putat curules. Et videtur pro hac derivatione militare Syllabæ ratio. Verum ut annotat Budæus, Curules a curru prima brevi scribendum, ut disertus a dissero, offella ab offa, &c. Ab Etruscis quippe imperii magistratuumque insignia Romanos accepisse tradit Florus *lib.* 1. *cap.* 5. ubi inquit. *Neque pace Tarquinius quam bello promptior. Duodecim namque Tuscia populos frequentibus armis subegit. Inde Fasces, Trabea, Curules, Annuli, Phaleræ, Paludamenta, Prætexta.* Et Macrob. *lib.* 1. *Saturn. cap.* 6. *Tullus Hostilius Hosti filius rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis sellam curulem, lictoresque & togam pictam atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant, primus ut Romæ haberentur, instituit.* Recta itaque & vero magis consentanea mihi videtur illa derivatio, quam primo loco descripsimus, a *Curru* scil. *Currulis* & abjecta secundum Budæi mentem altera litera R. *Curulis.* Nam ut apud Gellium *l.* 3. *c.* 18. *Solebant Senatores in veterum ætate qui curulem gessissent magistratum, curru solitos honoris gratia in curiam vehi: in quo curru sella esset, supra quam considerent; quæ ob eam causam curulis appellaretur.* Et Isidorus *lib.* 20. *cap.* 11. Consules & Præto-

res

res apud veteres propter itineris longinquitatem curru in forum provehebantur. Sellæ autem quæ post eos vehebantur, quibus sedentes dicere jura solebant, a curru curules sellæ sunt nominatæ. Hinc apud Suet. August. *cap.* 22. legimus Augustum bis ovantem urbem ingressum fuisse, atque tres curules triumphos egisse. Triumphos Curules vocat ad differentiam ejus, quod paulo ante dixerat, bis ovans ingressus est; quippe ovationes triumphi erant minores, in hoc a curulibus id est majoribus triumphis præter cætera discrepantes, quod ovantes equo insidentes, vel ut Sabinus Massurius apud Gell. *l.* 5. *c.* 6. dicit, pedibus, sequentibus eos non militibus sed universo senatu, urbem ingrederentur; triumphantes autem curru invehebantur. Vid. Symmach. *epist.* 21. 22. Et Servius ad XI. Æneid.

Et sellam regni, trabeamque insignia nostri.

annotat sellam curulem a curru dictam, quod ea tantum utebantur, qui triumphali curru invecti essent. Verum errare tamen hic videtur Servius, quod statuit ea tantum usi, qui triumphali curru invecti fuissent. Quippe & Prætores & Ædiles & Consules apud Festum per curules magistratus designantur, qui curuli sella utebantur. Verum Curules Triumphos a curru, quo urbem triumphantes invehebantur recte dictos autumat. Constabat autem sella, ut describit Casaubonus apud Suet. August. *cap.* 43. quatuor lignis pluribusve incurvis, in modum fere literæ S. productæ & minus curvatæ ab utraque parte. Hæc funibus ita compacta erat, ut aperiri claudique posset, in aperta sedebatur super loris & linteis. Unde Martialis. *lib.* 2. *epist.* 57.

Quem grex togatus sequitur, & capillatus,
Recensque sella, linteisque lorisque:

figura & forma ejus conspicitur in antiquis denariis; Fuit ea præterea gradibus eboreque & signis ornata sculptaque. Hinc Ovid.

Conspicuum signis cum premet altus ebur.

Signa

Signa quoque in sella nosßem formata curuli,
Et totum Numidæ sculptile dentis ebur.

Quo quis autem dignitate & honore illustrior, eo sublimius considebat. Quare post sellam imperatoriam excelsiores cæteris consulum sellæ. Unde per gradus ascendendum erat in sellam Curulem. Hinc Lucan: *lib.* v.

Lentulus e celsa sublimis sede profatur.

Et Tacit. 4. *Annal. Consulesque sede vulgari per speciem mœstitiæ sedentes, honoris locique admonuit*; id est sedebant in sedibus Prætorum aut Tribunorum, quæ humiles erant, consulum vero ut diximus altæ & sublimes. Papin. Stat. *l.* 3. *Sylv.* 3. *vers.* 116.

— — — — Fasces summamque Curulem,
Frater, & Ausonios enses, mandataque fidus
Signa tulit,

Per summam, consularem curulem intelligit addifferentiam cæterarum. Et apud Juven. *Satyr.* 10. *vers.* 91.

Atque illi summas donare curules.

id est, consules facere. Fuerunt itaque sellæ curules initio regum: Deinde majorum magistratuum, ut Consulum, Prætorum, Ædilium: scil. qui ex patribus creati erant, & propterea Ædiles dicti: Unde sella curulis, curule ebur, sæpissime pro consulari dignitate, imo & prætura atque ædilitate positum legimus, ut Juven. *cit. loc.* Hinc Horat. *l.* 1. *epist.* 6. *vers.* 53.

Cuilibet hic fasces dabit: eripiet curule
Cui volet, importunus ebur:

ubi interpretes per *curule ebur*, intelligunt ædilitatem majorem, quamvis non solum de illa, verum & de aliis magistratibus majoribus, qui sella curuli in forum & curiam vehebantur. Ceteri vero Magistratus, ut Tribuni, Triumviri, Quæstores, & hujusmodi minora exercentes judicia non in sellis curulibus nec tribunalibus, sed in subselliis sedebant, Ut inquit. Ascon. Pedian. *in divinat. in Verr.*

Ve-

Verum etsi hnnc honorem initio patres sibi tantum vindicabant, sequenti tamen anno, non patientibus tribunis quod pro uno consule plebejo, tres patricios magistratus curulibus sellis prætexatos sedentes, nobilitas sibi sumpsisset: primo, ut alternis annis ex plebe fierent, concordiæ causa concessum, scribit Cic. pro *Cn. Planco.* L. Cassium dixisse primum quendam Juventium, omni & virtute & humanitate ornatum adolescentem primum de plebe Ædilem Curulem factum esse, postea promiscuum fuit, donec ea dignitas ad libertini generis homines delata est: quod accidit, cum Cn. Flavius Appii scriba, de quo ad *§. 7. h. t.* quædam disputavimus, libertino patre natus, cum Quintio Anitio Prænestino, propter divulgatum ab eo jus civile, quod olim in penetralibus Pontificum reconditum asservabatur, a populo ad hujus honoris fastigium evectus est. Vid. a nobis *supr. annotata. ad dict. §.* 1. Ad eorum autem munus & officium multa pertinebant procuranda. Quæ potissimum Cicero *in* 7. *in Verr.* describit. Cum inquit. *Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem quid a populo Romano acceperim: mihi ludos sanctissimos, maxima cum ceremonia, Cereri, Libero, Liberæque faciendos: mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque esse faciendos: mihi sacrarum procurationem: mihi totam urbem tuendam esse commissam, ob earum rerum laborem & solicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, jus, imagines ad memoriam posteritatemque prodendam.* Ex quibus perspicimus quanta ædilibus incumbebant onera, quique etiam Ciceronis tempore eorum fuêre honores. Unde quoque, *Sunto. ædiles. curatores. urbis. annonæ, ludorumque solennium. Olleisque. ad. honoris. amplioris. gradum. is. primus. adscensus. esto.* Ejus quippe magistratus munificentia plerum

rum aditum aperiebat ad præturam & consulatum. Primum enim opera publica inspiciebant ac tuebantur, & templa Deorum, cloacarum, aquæ ductuum, & omnium denique publicorum privatorumque operum curam habebant, providentes, ut ea integra, munda, & incorrupta conservarentur. *l. unic. ff. de via public.* ut templa, theatra, stadia, fora, porticus, & basilicæ atque mænia magnificis operibus reficerentur & ornarentur. Seneca *Epistolarum 86. lib. ad Lucilium.* Balneorum sui temporis luxuriam notans, ostendit olim pauca fuisse balnea, nec cultu exornata. Verum suo tempore ad ædiles nobilissimos pertinuisse, ut intrarent loca quæ populum receptabant, exigerent munditias, & utilem ac saluberem temperaturam. Unde apud Plutarch. *quæst. nat.* *Ignis ex oleo* (inquit) *inimicus est balneis, & tabulata ac fornices subditus labefactat. Ideo periti Ædiles non permittunt balnearum redemptoribus lignis oleaginis uti, sicut nec lolium conjicere in ignem aut herbas, horum vapor gravedines capitis ac vertigines concinnat.* Et *in eadem Epist. Senec.* Dii boni inquit, quam juvabat illa balnea intrare, quæ scires Catonem tibi Ædilem aut Fabium Maximum manu sua temperasse. Annonæ curam quoque habuisse eodem loco scribit Cicero. Annonæ vero appellatione non solum res frumentaria verum & vinum oleum ceteraque rerum alimonia continetur. Hinc Liv. *lib.* 10. *cap.* 11. *Caritas etiam annonæ solicitam civitatem habuit: ventumque ad inopiæ ultimum foret, ut scripsêre, quibus ædilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet, ni ejus viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione, præparando ac convehendo frumento fuisset.* Et Apulejus *l.* 1. *Ædilem gerimus & annonam curamus.* Tertio ludos solennes curabant; vocantur ludi solennes qui statis temporibus fiebant, ut Florales, Circenses, Megalenses, Romani, qui publicè recepti erant: Privati autem ludi, funebres sive votivi ad eorum munus non pertinebant. Lips. *de Magist. Rom.* Quum & magnificentissima

tiſſima munera & ludos apparatiſſimos, ad conciliandum ſibi populi benevolentiam & voluntatem per Ædiles vel Curules plebejos, nunc Romanos nunc plebejos, nonnunquam ſcenicos, publicis vel privatis impenſis aut ex mulctatitia pecunia curatos & inſtauratos legimus. Alexand. ab Alexand. *decr. genial. lib.* 4. *cap.* 4. Æditii quoque fuit muneris, providere nequid occulti vitii, latentiſque morbus eſſet in rebus, quæ vendebantur. Deque iis rebus jus dicebant. Plaut. in Rudente. actus. 2. *Sen.* 3.

Ita ſolet Neptunus, quamvis faſtidioſus Ædilis eſt
Si qua improba ſunt merces, jactat omnes.

De menſuris etiam cognoſcebant ut ſupr. annotavimus. D. Hieronym, Ab Ædilibus, quos ἀγορανόμους Græci appellant, vendentium coërcebatur rabies. Itaque regebant omnia quæ ad venalium forum pertinebant. Unde Gell. *lib.* 4. *cap.* 2. In Edicto Ædilium Curulium, qua parte de principiis vendundis cautum eſt, ſcriptum ſic fuit. TITULUS. SERVORUM. SINGULORUM. UTEI. SCRIPTUS. SIT. COERATO. ITA. UTEI. INTELLEGI. RECTE. POSSIT. QUID. MORBI. VITII. VE. QUOI. Q. SIT. QUIS. FUGITIVUS. ERRO. VE. FIT. NOXA. VE. SOLUTUS. NON. SIT. Publica curare, ſpectavit quoque ad Ædiles, funera publica eaque per præconem edicere, populum ad exequias evocare, atque id genus alia. Ovid. *lib* 6. *Faſt.* 64.

Adde quod Ædilis, pompa qui funeris irent,
Artifices ſolos juſſerat eſſe decem.

Et Cicero *in fin. Philipp.* 9. de ſupremis honoribus Servio Sulpicio in legatione de functo ſtatuendis a Senatu decretum. *Placere* ait, *Eum quam ampliſſime ſupremo die ſuo efferri*: Et ſtatim: *Senatum cenſere atque e re publica exiſtimare Ædiles curules edictum quod de funeribus habeant, Servii Sulpicii* Q. F. *Lemonia, Rufi, funeri mittere, utique locum ſepulchro in campo Eſquilino C. Panſa conſul, ſeu in quo loco vide-*

videbitur, pedes triginta quoquo versus designet, quo Servius Sulpicius inferatur. Verum & matrimoniorum, scortationum, & meretricium coërcitionem quandam & regimen habebant, hinc matronas quandoque probri accusabant, *Ædiles* alibi ait Livius *plebeii aliquot matronas probri accusarunt: quasdam ex iis damnatas in exilium egerunt.*

Itaque habuêre Ædiles Curules coërcitionem & jurisdictionem aliquam, non minorem vero quam Ædiles plebis. Hinc de quibusdam causis edicta proposuêre, quæ juris honorarii portionem faciunt, unde frequens mentio ædilitii edicti ex quo venditionum controversiæ & actiones redhibitoriæ judicantur, & *Tit.* 21. *ff. de Ædilitio edicto & Redhibitione & quanti minoris.* Et Plaut. *captiv.* 10.

Euge, edictiones ædilitias hic quidem habet.

multam non parenti irrogare, vel etiam flagellis in eos animadvertere ædiles potuisse constat ex *l.* 12. *de decurion:* ubi inquit ICtus Callistratus. *Eos qui utensilia negotiantur & vendunt, licet ab ædilibus cæduntur, non oportet quasi viles personas negligi: Denique non sunt prohibiti ejusmodi homines Decurionatum vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames sunt, sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt, quanquam jure suo ita ædiles officio isto fungantur:* &c. vid. quæ ad *§.* 19. disputavimus. Erat autem, ut inquit Cicero, hic magistratus adscensus & ad honores ampliores gradus, ut præturam, consulatum, censuram, quanquam non semper per illos gradus ad cæteros majores magistratus pervenire necesse fuit. Quippe de P. Licinio Crasso legimus apud Livium, eum ex Ædilitate ad censuram provectum fuisse. Sic quoque T. Quintius Flaminius ex quæstura consulatum petivit, ut videre est ex notatis ad *§.* 16. Imo hujus magistratus ea fuit dignitas, ut viri consulares eam non fuerint aspernati. Unde apud Livium legimus Q. Fabium Maximum consulatui sibi non petenti oblato ædilitatem Curulem prætulisse *lib.* 10. *cap.* 9. Cic. *lib.* 2. *offic.* *Intelligo in nostra civitate inveterasse jam a bonis*

bonis temporibus, ut splendor ædilitatis ab optimis viris postuletur. Itaque & P. Crassus cum cognomine dives, tum copiis, functus est ædilitio maximo munere. Et paulo post, L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio, magnificentissima ædilitate functus est: Deinde C. Claudius, App. F. multi post, Luculli, Hortensius, Silanus. omnes autem P. Lentulus, me consule vicit superiores. Fuit consul Crassus anno DCXXII. cujus ædilitate primum elephantos pugnasse tradit Plin: *lib.* 9. *cap.* 5. *l.* 34. *c.* 7. & *lib.* 25. *cap.* 11. Et M. Agrippa post primum consulatum, etiamsi, quibus vellet ab Augusto honoribus ornaretur, ad ædilitatem adspiravit, eamque obtinuit. Phig. *lib.* 4. anno V. C. CCCXXVII. Quare apud Plin. *lib.* 36. *cap.* 25. *A. M. Agrippa in ædilitate post consulatum &c.* Quemadmodum certis finita legibus est ætas unde honos petatur, ita ad ædilitatem nemini aditus erat, nisi certum annorum numerum attigisset. Sic quæsturæ definitum annum XXV. tradit Lipsius de *magist.* multis rationibus motus: De Ædilitate inquit *quanquam firmi admodum aut fixi nihil repperi: tamen adtribuam fidenter Tribunatui sive Ædilitati an.* 27. *aut* 28. *Certe quidem annum XXX. includam, quod is Præturæ fuit, ut dicam. Atque hoc de utraque Ædilitate sento: etsi in Curuli valde a nobis dissentiant viri docti. An. n. ei XXXVI ei definiunt quod miremur. Cur. n. probabile, tantum otiosi intervalli fuisse inter Quæsturam & Ædilitatem.* Multos autem hac lege annali solutos fuisse passim apud scriptores legimus: sic ante definitum ædilitati annum Ædilis factus est P. Cornelius Scipio, cui post Africanus fuit cognomen. *Huic enim* inquit Liv. *petenti ædilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationem habendam esse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset? Si me inquit, omnes Quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo.*

§. 27. Cumque consules avocarentur bellis finitimis: neque esset, qui in civitate jus reddere posset: factum est, ut prætor *quoque crearetur, qui* urbanus *appellatus est, quod in urbe jus redderet.*

C*Umque consules avocarentur bellis finitimis: neque esset qui in civitate jus reddere posset, factum est ut Prætor quoque crearetur.*] Ex veteribus monumentis constat, consules olim non solum bello præfuisse foris, sed & juridicundo domi: Unde & judices appellantur. Cic. *l.* 3. *de leg. Regio imperio duo sunto: iique praeundo, judicando, consulendo,* PRÆTORES, JUDICES, CONSULES, *appellator. &c.* vid. *§.* 16. *h. t.* Verum postea cum finitimis bellis avocarentur consules, ita ut juridicundo vacare nequirent, peculiaris magistratus huic rei institutus est, qui in urbe jus diceret, cuique ab eo tempore illud nominis proprium esse cæpit. Prætor autem dictus, ut supr. ad *§.* 16. annotavimus, *a praeundo*, quasi *Præitor.* Varr. *lib.* 4. *de ling. lat. Prætor dictus, qui præiret jure & exercitu &c.* Quare consules olim prætores *ad dict. §.* 16. nominatos diximus, quia exercitui præibant. Et Non. Marcell. *Consules prætores dictos*, quod *præirent populo*, ait auctoritate Varronis *lib.* 2. Creatus vero est anno V. C. 388. Cujus instituendi causam duplicem fuisse tradit Lipsius; *utilitatem* scil. & *æmulationem.* Cum enim consules bellis finitimis gerendis occupati juridicundo in urbe vacare non possent, e repub. erat magistratum creari, qui jus redderet in urbe, & ju-

& justitiæ administrandæ præesset, non deberent enim inter arma silere leges: quid enim aliud est respub. a quâ exulat justitia, quam omnium nequitiarum, scelerum, & improbissimorum hominum in mutuam perniciem advolantium officina, non hospes ab hospite tutus est, non socer a genero, ubi pœna metusque absunt, nec supplex turba judicis ora sui timet, qui sua sceleribus supplicia & virtutibus premia decernit, & quod justum & æquum est pronunciat inter contendentes. Altera causa fuit *æmulatio*, ut ex Livio perspicimus *lib.* 7. Patricii enim novum hunc honorem & magistratum pro concesso plebi altero consulatu sibi vindicarant. Vix enim æquo animo ferre poterant, quod plebs sibi in omnibus muneribus fungendis æqualis erat, nulla sibi aliqua peculiari dignitate reservata. Verum & hic honos deinde plebi etiam communicatus est, anno urbis 417. cum Q. Publius Philo, ut Liv. tradit, primus e plebe prætor creatus est. Maxima autem erat præturæ dignitas, atque inter majores numeratus magistratus, summoque honore & auctoritate pollebat, in quem illa conferebatur. Quippe & imperio cum in urbe, tum in provinciis consulatui proxima; iisdem enim, quibus consules, creabantur Prætores auspiciis, quamobrem consulum collegæ appellati fuêre, ut perspicimus ex verbis Messalæ apud Gell. *l.* 13. *c.* 15. Patriciorum inquit *auspicia in duas sunt divisa potestates. Maxima sunt consulum, prætorum, censorum, neque tamen eorum omnium inter se eadem, aut ejusdem potestatis: ideo quod collegæ non sunt censores consulum aut prætorum; prætores consulum sunt. ideoque neque consules aut prætores censoribus, neque censores consulibus aut prætoribus turbant aut retinent auspicia. at censores inter se, rursus prætores consulesque inter se & vitiant & obtinent. Prætor & si collega consulis est, neque prætorem, neque consulem jure rogare potest, ut quidem nos a superibus accepimus, aut ante hæc tempora servatum est: & ut in commentario tertio decimo* C. *Tuditani patet, quia imperium minus prætor, majus habet consul: &*

a minore imperio majus aut major collega rogari jure non potest. Prætores nos his temporibus prætore creante veterum auctoritatem sumus secuti: neque iis comitiis in auspicio fuimus. Creabantur itaque, quia major magistratus, comitiis centuriatis. Regia quoque insignia, consularesque ferme apparatus, sella curulis, lictores vero non amplius sex, (alii duo tantum habuisse tradunt, trabea, cæteraque id genus ornamenta prætori tradita sunt. Attamen vetus lex apud Censorinum duos tantum lictores tribuit prætori urbano, cujus verba ita sese habent: *Prætor urbanus qui nunc est, quique post hac erit, duos lictores apud se habeto.* Et apud Plaut: *in Epid. act.* I. *scen.* I. TH. *At unum a prætura tua, Epidice, abest.* EP.: *quid nam.* TH *Scies, lictores duo, duo viminei fasces virgarum.* Sed id hac mente capiendum inquit Lipsius, ut ad minimum duo semper in tribunali ejus adsint & adpareant, non plures. Sed vide tamen quæ Cic. tradit *orat. de L. Agraria*: ubi inquit. *Cum ceteris in coloniis duumviri appellentur, hi se prætores appellari volebant, quibus primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonque arbitramini paucis annis fuisse consulem nomen appetituros? Deinde anteibant lictores, non cum bacillis, sed ut hic prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus.* Unde alii sex lictores tribuunt Prætoribus Provincialibus, vel quibus imperium dabatur extraordinem Prætoribus, quapropter Appianus, Plutarchus, & Polybius, *lib.* 3. hanc præturam, ἑξαπελέκυναρχίαν, quasi sex securium magistratum appellant. Cicero de Verre Siciliæ prætore: *Sex lictores circumsistunt valentissimi, & ad pulsandos, verberandosque homines exercitatissimi.* Verum statuit Passeratius prisco seculo duo tantum fuisse prætori, post vero sex dati.

Qui urbanus appellatus est, quod in urbe jus redderet] Urbanum appellavêre Romani prætorem, quem creavêre primum, ad differentiam alterius qui postea creatus est & peregrinus dictus, quod jus inter peregrinos dicebat, ita occasione collegæ, qui ei addebatur, urbanus dici cœpit, adque

que ad ejus pertinebat curam inter cives jus reddere, principemque locum inter prætores, quorum numerus interjecto tempore augebatur, obtinebat. Unde *Prætor urbanus* major, *peregrinus* minor appellatus fuit. Imo ratione aliorum prætorum & imprimis peregrini proprio cognomento honoratum eum dici ab Ovidio *lib.* 1. *fastor.* vult Lipsius

Verbaque honoratus libera prætor habet.

Unde quoque jus, quod ab eo ejusque edictis fluere cæpit, jus honorarium dicitur. Hotomanus tres differentias inter præturam urbanam & peregrinam fuisse tradit. *Prima est* quod soli cives Romani agere apud urbanum potuerint, peregrini non item; *Altera* quod apud urbanum lege ageretur, apud peregrinum nequaquam; *Tertia*, quod *Prætor Urbanus* edictum in albo proponeret, quibus de rebus jus eo anno dicturus esset: cum alterum nusquam legatur proposuisse, sed, ut idem vult, ex *Urbano edicto* jus dicebat. Unde juris honorarii appellatione intelligitur illud, quod ab urbani prætoris auctoritate provenit, qui & honorarius dicitur, tanquam & honore & dignitate altero major & superior. Imo ex urbani Prętoris edictis formabant edicta sua translatitia Prætores alii.

Munera autem Prætorum urbanorum tria præcipue fuêre: *Ludi, Sacra, Jurisdictio.* Ludis præfuisse sæpissime, eosque ad populi captandam voluntatem varios edidisse ignorare nequit, qui non plane in historicis hospes. Vid. Liv. *lib.* 26. *cap.* 23. ubi Prætore de Ludis Appollinaribus celebrandis ad senatum referente, decretum est, ut in perpetuum voverentur. A cæteris quidem Prætoribus largitiones, spectacula, & gladiatores: a te vero majorum tuorum debitum, eversionem tyrannidis repetunt, inquit Crassius ad Brutum, prætura urbana defungentem. Huc spectat quoque *l.* 5. *§.* 10. *ff. commodati vel cont.* ubi inquit ICtus. *Interdum plane dolum solum in re commodata, qui rogavit, præstabit, ut puta siquis ita convenit: vel si sua duntaxat causa commodavit, sponsæ forte*

suæ, vel uxori, quo honestius culta ad se deduceretur, vel siquis ludos edens Prætor scenicis commodavit, vel ipsi Prætori quis ultro commodavit. Et apud Juvenal. *Satyr.* 8. *vers.* 194.

Nec dubitant Celsi Prætoris vendere ludis.

Et *Satyr.* 10.

Quid, si vidisset Prætorem curribus altis
Exstantem, & medio sublimem in pulvere Circi
In tunica Jovis.

Et *Satyr.* 14. *vers.* 256.

Monstro voluptatem egregiam, cui nulla theatra,
Nulla æquare queas Prætoris pulpita lauti.

Hinc quoque Martial. *Epigram.* 29. *l.* 12.

Cretatam Prætor cum vellet mittere mappam.
Prætori Mappam surripit Hermogenes.

Erat autem Mappa signum quod mittendis quadrigis dabatur in ludis Circensibus. Quare apud Suet. in Nerone *c.* 22. *Mox & ipse aurigare, atque etiam spectari sæpius voluit: positoque in hortis inter servitia, & sordidam plebem rudimento, universorum se oculis in Circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam, unde magistratus solent.* Sic Juvenal. *Satyr. XI. Megalesiacæ spectacula mappæ,* pro ipsis megalensibus dixit. Bonæ Deæ sacrum plerumque curabant, quod domi ab uxore fiebat; quippe Sacra Bonæ maribus non adeunda Deæ. *Tibull.* 1. *eleg.* 6. unde apud Plutarch. in Cæsare. *Est apud Romanos dea, quam bonam dicunt, sicut Græci muliebrem. Hanc Phryges sibi asserentes peculiarem, Midæ regis autumant matrem esse, Romani nympham Dryada Fauno nuptam, Græci liberi patris eam matrem, quam nefandum est nominare. Unde Pampinis tentoria festum diem agitantes mulieres contegunt, ac sacer draco ex fabula ad pedes Deæ jacet. Eo virum fas non est accedere: neque dum sacra aguntur, in domo, ubi aguntur, esse. Solæ fœminæ multa Orphicis germana memorantur in solenni peragere. Ubi festus dies instat, celebratur in ædibus consulis vel prætoris, ipse au-*

autem domo omnesque viri cedunt. Uxor sola domum parat, peragiturque fere nocte per lusum pervigilio commistum, inter magnum concentum. Et idem in *M. Cicerone. Nam ipsius domum tenebant mulieres quæ arcanis sacris bonæ deæ, quam Græci appella Gynæciam, operabantur. Hæc sacra quotannis in ædibus consulis uxor ejus aut mater virginibus Vestalibus præsentibus obit.* Præcipuum vero prætoris erat munus jurisdictio, in ea consistebat maxima ejus auctoritas potestasque; apud eum enim omnis publici privatique juris residebat potestas, ita ut ipsi novum jus condendi veterique derogandi esset facultas, unde Liv. *Penes quem* (de Prætore sermonem habens) *magistratum omnis publici privatique juris potestas, ut & novus jus constituere, & vetera abrogare facultas esset.* Solebat vero initio præturæ Prætor urbanus edictum sive juris formulam ex legibus Romanis aliorumque superiorum Prætorum edictis, sibi constituere, & in albo proponere: secundum quod durante prætura jus dicere vellet de causis, quæ ad suam jurisdictionem pertinebant. Et erat revera hoc edictum nihil aliud quam legum & juris vera ex equo & bono interpretatio formulis certis descripta, publicata a prætore urbano. Phig. *annal. lib.* 4. Solebant aliquando Prætores jus civile vel adjuvare, vel supplere, vel corrigere, ubi publica id suadere utilitas videbatur *l.* 7. *ff. de just. & jur.* idque proponendo edicta sua, & quod hisce edictis constitutum erat, jus Prætorium dicebatur. Sic scriptis heredibus bonorum possessionem secundum tabulas decernendo juvabat jus civile: interdum corrigebat & emendabat: ut cum liberis emancipatis ab intestato, & alienis postumis institutis, contra duritiem veteris legis bonorum possessionem dedit. *§. emancipati. de hered. quæ ab intesta: §.* 1. *de bonor. poss.* non nunquam supplebat, cum utilem dabat actionem, quando nulla erat jure civili actio prodita, & tamen æquum erat actionem dari. Ita enim Pomponius in *l.* 11. *ff. de præscript. verbis. Quia actionum non plenus numerus esset,*

 ideo

ideo plerumque actiones in factum desiderantur. Sed & eas actiones, quæ legibus proditæ sunt, si lex justa ac necessaria sit, supplet Prætor in eo, quod legi deest: Quod fecit in lege Aquilia reddendo in actiones in factum accommodatas legi Aquiliæ: idque utilitas ejus legis exigit. Creatus igitur fuit Prætor, ut in urbe inter cives jus redderet, & quidem de rebus civilibus; nam in facinorosos gravius consulendi vel animadvertendi ipsi facultas non fuit. Cum merum imperium non habuerit, saltem primis reipub. temporibus; merum autem imperium definitur. quod sit potestas animadvertendi in facinorosos *l. 3. ff. de jurisd.* De nullo enim judicabat crimine. Quare nec quæsitor dicebatur: tantum in civilibus controversiis ad eum delatis jus dicebat, hoc est judices & judicia dabat. Forster: *de jurisd. Rom.* vel ipse judicabat, & duabus hisce in rebus tota prætoria jurisdictio posita fuit. Unde Cicero in legibus: *Juris disceptator, qui privata judicet, judicarive jubeat, prætor esto, juris civilis custos esto.* Quare jus dicentis verbo prætorem significamus *l. 1. ff. de jurisd.* Sic apud Plaut. *in Epid. act. 1. scen. 1.* Tespio Epidico jus se dicturum minanti respondit.

Jam tu autem nobis præturam geris.

Cum vero judicavit ipse, tum decrevisse aut decretum interposuisse; cum judicare jussit, tum judicem, judicium ve, aut actionem dedisse dictus est. Quando autem decrevit, tum aut dixit, aut addixit, aut dedit: cum judicare jussit, tantum dedit; Unde tota jurisdictio tribus hisce verbis contenta fuit, *Do*, *Dico*, *Addico.* Signon. *de jud. l. 1.* Verum augendæ & tuendæ auctoritati & dignitati suæ, ipsi prætores non solebant judicare de privatorum causis, verum judices privatis dabant: quibus juris & æquitatis formulam præscribebant, quam sequerentur, in hunc fere modum. *L. Octavius judex esto: si paret fundum Capenatem, quo de agitur ex jure P. Servilii eße: neque is fundus Q. Catulo petitori restituetur. Contra, si paret non Servilii: sed Q. Catuli ex jure esse: eum Servilius Catulo dare, resti-*

restituereve damnas esto. Cic. 4. *in Verr.* Imo tandem in consuetudinem abiit, ut ipsi prætores non nisi extra ordinem judicarent, quando id favor aut causæ necessitas, æquitasve flagitare videbatur. Extra ordinem ergo dicebat jus prætor, quoties non data actione ipse in jure decernebat, jubebat, cognoscebat. Hinc jus dicere & judicare a se invicem distinguntur. *Tit. Cod. nequis in sua caus. jud. vel jus dic.* Attamen cum & judicem dabat jus dicebat, quippe judicis dandi licentia est jurisdictionis *l. 3. ff. de jurisdict.* Possit nobis objici quod in datione judicis nulla causæ cognitio vertatur, adeoque non posse dici esse jurisdictionis. Verum notandum, ut supra diximus, Prætorem solitum fuisse causæ cognitione prævia formulam præscribere, secundum quam judicem pronuntiare necesse habebat. Quando itaque prætor ipse favore causarum vel personarum jus dicebat, extraordinaria illa cognitio dicebatur; propterea quod id fieret contra consuetudinem & solennem judiciorum ordinem. Unde quæ per judices datos fiebant juris ordinarii, quæ vero per prætorem extra ordinarii dicebantur, id genus sunt, *interdicta, jussus de cavendo prætoria stipulatione, restitutio minorum ex causa ætatis l.* 13. §. 1. *ff. de minor. Præjudicia.* Omnesque aliæ cognitiones prætoriæ. Quas causas vel suæ ipsi sibi reservarunt Prætores cognitioni; vel lex, vel Senatusconsultum, vel principis constitutio ipsis eas injunxit, ita ut ipse de variis rebus cognoscere necesse haberet Pretor nec alio mandari poterat: ejusmodi quoque erat jurisdictio de fideicommissis, quam voluit Tiberius in urbe tantum delegari magistratibus, & per provincias potestatibus. Suet. *in Claudio cap.* 23. scil. ut ipsi magistratus eorum cognitionem susciperent, eamque alio mandare nequirent: quamobrem in *l.* 178. *§.* 2. *in fin.* Ulpianus, inquit *persecutionis verbo extra ordinarias persecutiones contineri, ut puta fidei connissorum & si qua alia sunt, qua non habent juris ordinarii executionem.* Scil. quorum cognitio judici pedaneo vel delegato a prætore vel consule mandari nequit;

Et iterum *Tit.* 25. *inst. Fidei comissa non per formulam petuntur, ut legata, sed cognitio est Romæ quidem consulum, aut Prætoris, qui fideicommissarius vocatur: in Provinciis vero Præsidum provinciarum.* Per *formulam* id est per actionem, dato judicio, sive judice pedaneo, eique præscripta formula. Duobus itaque modis prætorem inter duos litigantes jusdicere solitum ex hisce, quæ disputavimus, perscipimus. Vel dato judice, qui jus secundum præscriptam formulam a pretore dicebat inter eos, qui litigabant de illis rebus, qui ordinarii erant juris; vel sine judice & sine formula ipse decernebat & suum interponebat decretum, idque in causis jam a nobis relatis, quæ non erant juris ordinarii: ideoque illud ordinaria via & more consueto, hoc autem extra ordinem fieri dicebatur. Hinc etiam illa differentia inter jus & judicium, ita ut quædam dicantur in jure, quædam in judicio fieri. Quod ita intelligendum, ut in jure agatur coram magistratu, sive pro tribunali jus dicente, sive de plano id est sella posita, ex loco æquo seu inferiore, Sutholt *de jurisd.* nunquam coram judice; in judicio agatur coram judice, nunquam coram magistratu. Quando autem ordinaria via litigabatur coram judice dato, obtinuit olim, ut antequam daretur judex vel judicium constitueretur, necesse erat, ut prius constaret de jure agendi, scil. an actio competeret, & si competeret, quomodo. De hoc utroque ut posset constare, apud prætorem sive magistratum causa agebatur summatim, qui examinatis & auditis litigantium intentionibus atque depulsionibus, actionem secundum ea quæ audiverat vel denegabat vel dabat, pro ut hoc vel illud fieret, ita judicium constituebat vel judicem dabat, qui in judicio de facto cognosceret, præscripta illa juris formula, secundum quam sententiam ferret aut id omne denegaret. Vultejus *de jud. lib.* 1. *cap.* 3. Ex quibus perspicimus, nec in jure semper agere moris fuisse, antequam agebatur in judicio; ita ut (inquit Vultejus) *illud prius, hoc posterius, non tamen ut se invicem sequerentur ne-*

necessario, cum interdum actum juris non sequeretur judicium, utpote a prætore denegatum, cujus in jure de eo cognitio erat omnis, utrum postulanti actio danda, ac proinde judicium constituendum esset, an vero deneganda. Vel etiam non sequebatur judicium, id est non dabatur judex, quoties ipse prætor (ut diximus) decretum interponebat, & ita in jure controversia prætoris decreto dirimebatur. Vid. Sig. *de judiciis.* Non abs re fore puto, si paulo altius hic repetam, quæ in solenni & consueta litigandi & disceptandi ratione, cum ante tum post litem contestatam obtinuerunt, ut clarius nobis judiciorum & eorum, quæ antequam judicium vel judicem prætor dabat observabantur, constaret ratio. Sciendum itaque si quis aliquem convenire, vel alia quacunque ratione actionem intendere animum induxerat, prius tentabat vel per amicos vel aliqua quacunque ratione privatos inter parietes, quid posset proficere, antequam jure experiebatur. Unde Livius. *Cum res peragi intra parietes nequisset, ventum in jus est.* Ubi vero coram disceptatore domestico intra parietes convenire nequibant, tum die postulationum petitor eum unde petebatur, in jus vocabat. Sig. *lib.* 1. *cap.* 18. Est autem in jus vocare, juris experiundi causa vocare: *l.* 1. *ff. de in jus vocand.* scil. apud eum, qui jurisdictioni præest. Quæ citatio est judicii principium, eum in finem facta, ut quis jus suum per judicem consequatur, quod sine judicii strepitu ab adversario impetrari nequit. Hæc autem in jus vocatio aliter jure veteri fiebat, aliter jure novo: Poterat olim actor non impetrata Prætoris venia auctoritate propria reum in jus vocare, eumque si sponte non vellet sequi, adhibita vi & manu injecta, obtorto collo trahere. Quare in legibus XII. tabb. SI IN JUS VOCET, ATQUE EAT, NI IT, ANTESTATOR. IGITUR IN CAPITO, SI CALVITUR PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO JACITO. Quæ legis verba exposuit Brisson. *de formul. lib.* 5. ubi ita inquit; Quod si

vo-

vocati in jus protinus illum non ſequerentur, ſed fruſtrarentur pedibuſve ſtruerent, teſtimonium iis qui præſto aderant, denunciabatur his verbis, *licet anteſtari?* Quæ hoc ſignificant, licetne vobis teſtibus ad hanc rem uti. Illi ubi *licet* reſpondiſſent annuiſſentve, aurem, in qua memoriæ ſedem veteres locabant, porrigebant, quâ molliter tactâ & apprehenſâ, monebantur rei geſtæ memores eſſe, quo facto manu injecta, adverſarius ni ſatisdaret in jus rapi, obtortoque collo ad prætoris tribunal trahi poterat. Ejuſmodi teſtem leges Bajoarium, ut & alii ſcriptores ævi poſteriores *teſtem per aurem tractum vocant.* Hinc quoque *aurem alicui pervellere*, eſt aliquid alteri in memoriam revocare. *Eſt in aure imâ memoriæ locus, quem tangentes anteſtamur.* Plin. *lib.* 11. *cap.* 45. Huc pertinet quoque illud Horatius. *Satyr.* 9.

— — — Caſu venit obvius illi
Adverſarius, & quo tu turpiſſime magnâ
Exclamat voce & licet anteſtari; Ego vero
Oppono auriculam, rapit in jus clamor utrinque
Undique concurſus. — — —

Qui enim non recuſabat eſſe teſtem, ſolebat opponere auriculam, & hanc ſibi contingere permittebat.

Hinc Plaut. *in Perſa act.* 4. *ſcen. ult.* SA: *Age ambulo in jus leno.* DO. *quid me in jus vocas?* SA. *Illi apud Prætorem dicam. Sed ego in jus voco.* DO. *Nonne anteſtaris?* SA. *tuâ ne ego cauſa carnufero*; Eam tamen legem quam ſtatim ex legibus XII. tabb. deſcripſimus, ita temperarunt decemviri, ut neque ſequi cogatur reus, neque duci poſſit qui morbo ſontico implicitus erat. Unde leg. XII. tabb. ſancitum. SI JUDEX ARBITERVE, VEL ACTOR, VEL REUS. SI ALTEUTER EX LITIGATORIBUS, MORBO SONTICO IMPEDIATUR, JUDICII DIES DIFFISUS ESTO. Morbus ſonticus ille dicitur, qui cujuſque rei peragendæ impedimento eſt, quo quis im-

impeditur, ut rebus suis superesse nequeat, nam levis morbus vel imbecillitas non excusat, attamen voluerunt leges ut si in jus vocatus leviori alicui morbo, vel senectuti, *quæ ipsa* (ut ait Terentius) *morbus est*, sit implicitus, ei jumentum vel vehiculum demus, quo commodo suo in jus venire posset. At morbo sontico vel graviori laborante; (Suadet enim humanitas, & æquitas, ne afflicto addetur afflictio) vel judice, vel actore aut reo, diem diffindere sive differre deberi legibus cautum. Quare Julianus *in l.75. ff.de jud.in fin. Si autem morbo impeditus, aut Reipub. causa avocatus, adesse non potuit reus, puto vel actionem judicati eo casu in eum denegandam, vel exsequi prætorem ita judicatum non debere.* Vid. *l.* 15. *&* 16. *ff. de recep. qui arb.* Et *in l.* 53. *§.* 2. *ff. de re jud. Pœnam contumacis non patitur, quem adversa valetudo, vel majoris causæ occupatio defendit.* Prætores autem deinde alteram exceptionem adjecerunt: ut qui satis dederit in jus vocatus, non ducatur. Legibus enim XII. tabb. ita constitutum erat, ut in jus vocatus necesse haberet protinus sine mora vocantem sequi: quam sequendi necessitatem nulla ratione declinare poterat, nisi satis dando vel cavendo judicio sisti, adeo ut neutro præstito, vocanti, ut supra annotavimus, vocatum obtorto collo in jus trahendi potestas esset. Quo pertinet *tit. ff. in jus vocati ut eant vel satis aut cautum dent.*

Postremo a prudentibus additum, ut in hoc quoque genere parceretur ei, qui domi esset suæ. Unde Gajus *l.* 1. ad leg. XII. tabb. *l.* 18. *ff. de in jus voc. Plerique putaverunt nullum de domo sua in jus vocari licere: quia domus tutissimum cuique refugium, atque receptaculum sit: eumque qui inde in jus vocaret vim inferre videri.* Quippe, ut inquit Paulus ICtus *in l.* 19. *ff. eod. Satis pœnæ subire eum si non defendatur & latitet, certum est: quod mittitur adversarius in possessionem bonorum ejus. Sed si aditum ad se prestet, vel ex publico conspiciatur, recte in jus vocari.* Et *l.*21. *ff. eod.* Idem ICtus. *Sed et si is, qui domi est, interdum in jus*

jus vocari potest, *tamen de domo sua nemo extrahi debet.* Attamen ne sic quidem domi se continens vocatus, judicium reddebat inanum ac inutile, verum non latitans, Edictis evocabatur. Idque ad ædes latitantis ponebatur cum solenni vicinorum testatione. Si autem primæ evocationi non optemperaret, alteram decernebat prætor, & mittebatur adversarius in possessionem bonorum ejus: quæ tandem vendebantur propter contumaciam latitantis. Si tertia evocatione sui defensionem suscepisset. Itaque in Edicto prætorio erat: Qui fraudationis causa latitaverit, si boni viri arbitratu non defendetur, ejus bona possideri vendique jubebo: de quorum venditionis sollennitatibus quæ in bonis auctioni subjiciendis observabantur Vid. Sig. *lib.* 1. *de jud.* Quando autem non latitabat in jus vocatus, sed secum agendi facultatem actori faciebat, postulationum die in jus sequebatur adversarium: & actor impetrata loquendi licentia actionem ei edebat, qua adversus eum uti volebat Sig. *dict. loc.* Itaque olim antequam in jus ventum erat, reo actionem edere actorem cogi non solebat. Quamvis contrarium statuat Vultejus *lib.* 2. *cap.* 2. *de jud.* ubi multa adfert argumenta quibus motus contrariam opinionem fuit amplexus. Ad nostram confirmandam sententiam faciunt quæ apud Plaut: in *Persa* legimus

Age ambula in jus leno. D. *quid me in jus vocas.*
S A. *Illic dicam apud prætorem? sed ego in jus voco.*

Licet aliquando copiam actionis describendæ priusquam veniret in jus actor facere posset, ut proinde reus deliberandi esset facultas, utrum cedere an contendere vellet, & si contendendum putaret, veniret paratus, cognita actione qua conveniretur. *l.* 1. *ff. de Edendo.* Verum id non erat necessitatis sed voluntatis. Edita actione, quâ usurus erat, actor eam a prætore postulabat, id est petebat ut sibi liceret in adversarium intendere. Sig. *dict. loc.* Est autem *Postulare, desiderium suum in jure apud eum qui jurisdictioni praest, exponere, vel alterius desiderio contradicere.* Illud

actoris

actoris est, hoc rei. *In jure*, est coram Prætore vel tribunali, non judice pedaneo, qui tribunali caret. Actione edita adversario, eaque a prætore post postulationem impetrata, tum actor certa verborum concepta formula vadabatur reum, id est vades, sive sponsores petebat, fore, ut certo die, qui plerumque perendinus erat, se in jure sisteret. Sig. *lib.* I. *de jud.* Vas autem, teste Varrone, fuit, qui pro altero vadimonium promisit, id est qui alterum adfuturum spondet. Definitur enim vadimonium sponsio ad certum diem sistendi se in judicio, vel per se, vel per procuratorem; qui autem tale vadimonium promittebat, si dejubebat suo periculo alterum venturum ad diem citatum. Cic. pro Quinctio. *Vadari vis, promittit.* Vadari autem nihil aliud est, quam die dicta vades exigere; cautio sive sponsio itaque ipsa dicebatur vadimonium, quasi promissio de vadendo interposita, ex quo is qui vadebatur, dicebatur promittere vadimonium; is cui promittebatur scil. actori, dicebatur vadimonium accipere, & fideijussores intervenientes dicebantur vades. Reus veniens & se condicto die sistens dicebatur obire vadimonium, non veniens dicebatur vadimonium deserere, quomodo promissio sistendi judicii causa facta deseri dicitur. *Solebat enim prætor tertio die, qui cognitionibus erat dicatus, & comperendinus appellabatur, actiones editas & postulatas ex ordine recitare, atque actores reosque per accensum jubebat citari, aut judicia actionibus eorum cognoscendis dare. Si vero litigatores die constituto ad vadimonium non accurrissent, item amittebant. Præcipue vero reus, si vadimonium deseruisset, quod promiserat, perdebat litem; quia prætor postulante actore, ex Edicto bona ejus possideri jubebat, & si 30 dies essent possessa neque ille se defendisset vendi jubebat.* Sig. *dict. loc.* Ut apud Cic. in causa Quintiana ubi Sextus Nævius missus est in possessionem bonorum Quintii, propter Quintii contumaciam deserti vadimonii. *Ad vadimonium non veneratis, qui cum tibi affinitas, societas, omnes denique cau-*

ſæ & neceſſitudines veteres intercedebant. Illico ne ad Prætorem ire convenit? Continuonè verum fuit poſtulare, ut ex edicto bona poſſidere liceret.

Si uterque occurriſſent, tum ſe ſtitiſſe dicebantur, ſuaque promiſſione dati fidejuſſores exſolvebantur. Atque tum prior reus ita agebat. *Ubi tu es qui me vadatus es, qui me citaſti? ecce ego me tibi ſiſto, tu contra & te mihi ſiſte.* procedente autem actore, rogabat, *Quid ais?* Reſpondebat actor. *Ajo vel fundum, quem poſſides meum eſſe. Vel ajo te mihi facere vel dare oportere.* Prout natura actionis poſtulabat, quam intendere volebat, reſpondebat. Sig. *lib.* I. *de jud.* Quemadmodum varias actiones intendebat actor, ita diverſæ quoque concipiebantur formulæ: Concepta vero actionis intentione, actor judicium ſive judicem a prætore poſtulabat. Verum notandum, quod judicis nomen ſit generale, adeo ut & arbitrum & recuperatores ſua ſignificatione amplectetur. Quippe pro actionis natura alterum horum poſtulabat actor. Erat vero in arbitrio prætoris aut dare aut non dare. Hinc toties in jure *judicium dabo, judicium non dabo*: Judex cognoſcebat de omnibus quæſtionibus cum juris, tum etiam facti, verum quæ eſſent & leviores, & ad judicandum faciliores. Sig. *dict. loc.* *Arbiter* quæ bonæ fidei & arbitrariæ appellatæ. *Recuperatores* dicti, de rebus privatis recipiendis reddendisque cognoſcebant. Quando de jure potius quam de facto quæreretur, prætor cauſam ad centumviros, qui conſilium ejus erat ordinarium, remittebat: Hinc Cic. I. de oratore: *Volitare in foro, hærere in jure, ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate & jure certetur, jactare ſe in cauſis centumviralibus, in quibus uſucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilia jura verſentur, cum omnino quid*

quid suum, quid alienum, quare denique civis, an peregrinus, servus an liber sit, insignis est impudentiæ. Si de facto quæstio versaretur, Recuperatores judices ab eo dabantur, præscripta judicandi formula, qua judicium constituerat, *Si paret R. dare oportere.* Dato autem acceptoque judicio, obtinuit, ut satisdationes præstarentur, vel a litigatoribus, vel eorum procuratoribus. Nimir: *judicatum solvi, & rem ratam habere*, alterum ad actorem, hoc ad procuratorem pertinet. Quibus rebus ita peractis litem contestabantur. *Contestari* autem litem dicebantur, cum ordinato judicio, utraque pars dicebat, *testes esto te.* Festus. contestari enim significat testibus adhibitis aliquid declarare ac profiteri, & quod ita fiebat præsentibus testibus dicebatur fieri contestato *l. 1. ff. quod jussu. l. 1. §. 12. ff. de agnoscend. lib.* Atque ita in litis contestatione contestari est cum utraque pars dicit, *testes estote*, quasi simul testentur. Cujac. *lib. 9. observ. cap. 21.* ait *Litis contestationem esse ejus rei de qua controversia est apud judicem, ex utraque parte factam narrationem testibus præsentibus.* Hoc genere, inquit, res in judicium deducitur, & litis nomen accipit. Nec enim proprie lis est, antequam contestetur, sed controversia *l. 25. §. si ante. ff. de hered. petit.* Lis contestata videtur, cum Judex per narrationem negotii & responsionem causam audire cæpit. Verum perperam statuit ICtus florentissimus litis contestatione rem in judicium deduci, & actorem contestando litem facere, judicium dictare, reum accipere: *arg. l. 11. ff. de jud.* Et optime Faber in suis *Ration. de hered. petit.* annotavit, nullum posse esse judicium, antequam Judex quisquam sit; Judex autem nullus est, nisi qui a prætore aut alio magistratu post litem contestatam datur. Qui in judiciis ordinariis jure veteri, in quibus ipsi magistratus non solebant judicare, post litem apud se contestatam dabant judicem, qui de facto cognosceret & pronunciaret. *l. 4. Cod. de pedan. jud.* itaque nullum potest esse judicium, nisi præce-

dat & absoluta sit prius litis contestatio. Tum judicis dati incipiebant partes, & de causa cognoscendi & pronunciandi facultatem nanciscebatur. Quæ præcedebant, omnia fiebant in jure apud prætorem vel magistratum, cui dandi judicem erat potestas. Quare quicquid a tempore litis contestatæ usque ad sententiam latam fiebat, id omne in judicio fieri dicebatur. Observandum judicem datum non mandantis, sed sua vice fungi, itaque in cognoscendo & pronunciando utebatur cognitione & potestate sua, non ejus qui dederat, vel Prætoris vel alius cujuscunque magistratus. Cognoscebat enim plerumque de facto: jus accipiebat ex formula actionis a Prætore ipsi præscripta atque data. Hinc Papinianus in *l.* 1. *§.* 4. *ff. ad S. C. Turpillian.* respondit, facti quæstionem esse in arbitrio sive potestate judicantis. Quare ne quidem referre de hujusmodi quæstionibus ad magistratum potest, id est ad eum, qui ipsum judicem constituit, consilii gratia, ut ab eo informetur. *l.* 3. *Cod. de pedan. jud.* Potestas exequendi & coërcendi pertinet ad eum, qui judicem dedit, ita ut judicis dati potestas sententia pronunciata finietur. Judex postquam semel sententiam dixit, postea judex esse desinit ut inquit Ulpianus in *l.* 55. *ff. de re jud.* coercitiones & judicati executiones illæ non nisi coram & a prætore fieri poterant, quoniam judex datus nullam omninò habebat jurisdictionem neque imperium, scil. mixtum quod jurisdictioni inest, atque ei ita cohæret, ut ab ea divelli nequit *l.* 3. *ff. de jurisd.* adeoque ipse sententiam suam exequi non poterat, sed magistratus, a quo datus erat: *A Divo Pio rescriptum est, magistratus populi Romani, ut judicum a se datorum vel arbitrorum sententiam exequantur hi, qui eos dederunt l.* 15. *ff. de re jud.* Hæc jam satis arbitror de jurisdictione prætoris, cum de extra ordinaria, tum etiam ordinaria judicis dandi licentia, quæ sibi locum vindicabat in judiciis privatis atque ordinariis. Verum annotandum, præterquam quod tam amplam in juredicundo potestatem habuerit Prætor urbanus, ad ejus officium

cium

cium multa quoque alia pertinuisse jura. Literas allatas, in Senatu recitabat, ut apud Liv. videre est *lib.* 32. *cap.* 31. ubi inquit. *Literæ consulum è Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius Prætor urbanus in Senatu eas, deinde ex auctoritate patrum ad populum recitavit.* Edicendo quoque comitia consularia, Senatusque jussu duumviros creabat, bonis interdicebat, Consules e Provinciis evocandi potestatem habebat. Idem *lib.* 22. *cap.* 33. *Itaque duumviri ad eam rem creati ab Æmilio prætore urbis, Cn. Pupius & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locaverunt. Ab eodem prætore ex Senatusconsulto literæ ad consules missæ: ut si iis videretur, alter eorum ad consules creandos Romam veniret. se in eam diem, quam jussissent, comitia edicturum.* Habendi Senatus ei quoque jus. Idem *lib.* 32. *cap.* 26. *Hujus rei tam fœdæ judicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ facta futuraque erant exposuerunt, quibus domi custodiri jussis: Prætor, senatu vocato, edoctoque quæ indices afferrent, proficisci ad eam conjurationem quærendam atque opprimendam jussus.* Interjecto vero tempore, Prætoris crevit potestas, ita ut data sit illi omnis publici privatique juris potestas. Tradit Suet. Octavium Augustum appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum prætori delegavisse urbano, *in ejus vita cap.* 33. Quæ appellationes quanquam in causis civilibus stante repub. rariores, attamen patet a prætore ad prætorem appellatum ex 3. Verrina.

---

§. 28. *Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo prætore, quod multa*

turba etiam peregrinorum in civitatem veniret: creatus est & alius prætor, *qui* peregrinus *appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat.*

POst *aliquod deinde annos, non sufficiente eo prætore*] Phigius Prætoris peregrini creationem in annum V. C. DX. incidisse refert. Sig. in Fastis. C. Lutatio Catulo, & A. Posthumio Albino coss. primum duos prætores creatos opinatur, ad annum 511. Quorum si alter fuerit peregrinus, sequeretur, inter urbani & peregrini Prætoris primam creationem plusquam 120 annos interfuisse. Alii volunt 507, vel 512. Prætorem peregrinum creatum.

Creatus est & alius Prætor, qui peregrinus appellatus est.] Cum multa turba peregrinorum in civitatem veniret, quorum multitudini unus prætor satisfacere non posset, necesse fuit Prætori urbano collegam addere; qui jus item diceret, sed diversis muneribus. Hic inter peregrinos, ille inter cives jus dicebat. Quare cognominibus fuêre distincti, hic Prętor urbanus, alter peregrinus dictus. Quanquam & Prætor peregrinus quandoque & inter peregrinos & cives jus dicebat, ut puta si peregrinus adversus civem actionem instituisset: quia actor sequi debet forum rei: forte & si civis adversus peregrinum, quia commune id utrique forum est: Urbanus autem inter cives tantum jus dixisse præsumendus. Verum observandum ab hac consuetudine recessum nonnunquam; ita ut jurisdictionem urbanam & peregrinam fuisse conjunctam aliquando legamus. Quemadmodum Æmilium Prætorem, cujus peregrina sors erat, suam jurisdictionem mandasse collegæ suo Atilio Prætori urbano legimus. Liv. *lib.* 24. *cap.* 44. Sic quoque

que *lib.* 25. *cap.* 3. *Et Prætores provincias ſortiti ſunt: P. Cornelius Sylla urbanam & peregrinam, quæ duorum ante ſors fuerat.* Et *lib.* 39. *cap.* 39. tradit Senatum mortuo C. Decimio Prætore urbano, in P. Cornelium Prætorem peregrinum, urbanam præturam contuliſſe. Attamen honoratior & major urbana prætura peregrinâ fuit, quanquam ambo iisdem creabantur auſpiciis, uterque Jurisdictionem exercerent in urbe, atque par in utroque poteſtas erat. Hinc major quoque urbanus prætor dictus. Quamobrem Brutum & Caſſium Prætores deſignatos inter ſe contendiſſe, uter juris inter cives dicundi provinciam obtineret, apud Appianum legimus. & Dion. *lib.* 42. refert M. Cæcilium indigne tuliſſe, quod prætura urbana ſibi non obtigiſſet, qua dignitate Cæſar collegam Trebonium ornàverat: Quod autem parem habuêre poteſtatem, ſibi invicem teſtatur intercedendi facultas, ita ut alter alterius decreto intercedere poſſet. Quemadmodum L. Piſonem peregrinum Prætorem Cajo Verri Prætori urbano interceſſiſſe apud Ciceronem legimus de Verre Prætore urbano. *Itaque L. Piſo multos codices implevit earum rerum, in quibus ita interceſſit, quod iſte aliter, atque edixerat, decreviſſet. Quod vos oblitos eſſe non arbitror, quæ multitudo, qui ordo ad Piſonis ſellam iſto Prætore ſolitus ſit convenire. Quem iſte collegam niſi habuiſſet, lapidibus coopertus eſſet in foro. Sed eo leviores iſtius injuriæ videbantur, quod erat in æquitate prudentiaque Piſonis paratiſſimum perfugium, quo ſine labore, ſine moleſtia, ſine impenſa, etiam ſine patrono homines uterentur.* Sic M. Cælium Rufum Prætorem peregrinum, tribunal ſuum juxta ſellam Caji Trebonii Prætoris urbani collocaſſe teſtatur Julius Cæſar *lib.* 3. *de bell. civ.* ubi inquit, *Iisdem temporibus Romæ M. Cælius Rufus Prætor cauſâ debitorum ſuſcepta, initio magiſtratus tribunal ſuum juxta C. Trebonii Prætoris urbani ſellam collocavit: & ſi quis appellaviſſet, de æſtimatione & de ſolutionibus quæ per arbitrium fierent, ut Cæſar præſens conſtituerat, fore auxilio*

pollicebatur. Imo majorem jurisdictionem habuisse Prætorem peregrinum, quam habuit Urbanus inde patet, quod Prætoris urbani Jurisdictione erat sine, ulla imperii meri parte: Peregrino non tantum jurisdictio inter peregrinos erat; verum videtur quoque quæstionem capitalem de repetundis, quæ peregrinorum sociorum causa instituta erat, exercuisse. Unde Asconius Pæd. *in orat. Cicer. in toga cand.* inquit; *Cajum Antonium, qui multos in Achaja spoliaverat, ab iis eductum in jus ad M. Lucullum prætorem, qui jus inter peregrinos dicebat: Lucullumque quod Græci postularant, decrevisse.* Bald. *ad h. t.*

---

§. 29. *Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset,* decemviri in litibus judicandis *sunt constituti.*

D*Einde cum necessarius esset magistratus, qui hastæ præesset*] *Magistratus* vocat Decemviros Pomponius, qui litibus judicandis constituti, hastæ præerant. Generaliter omnes magistratus juridicundo, vel jurisdictioni, vel tribunali præesse dicuntur, specialiter hi de quibus jam actum. Alii prꝍerant equitibus, alii præerant ædibus, alii ærario, alii rebus capitalibus, alii annonæ vel rebus provincialibus, & hoc loco decemviri litibus judicandis præesse dicuntur, Cujac. *ad h. t.* Perperam autem Budæus & Zasius ab hac Florentina lectione recessi, auctoritate Codicis Norici moti maluêre pro *Decemviris*, *Centumviros* legere, quam lectionem a Pomponii mente alienissimam testatur manifeste vox *magistratus*, quod honoris nomen nos docet, Ictum hic non sermonem habere de cen-

centumviris, utpote qui tantum Judices, non magiſtratus erant, & conſequenter voce *magiſtratus* non continentur. Hos decemviros ſive hunc magiſtratum haſtæ præfuiſſe inquit ICtus, ſcil. judicio centumvirali; de quo ſtatim. Uſus autem haſtæ in judiciis adhibendæ ab initio & ipſius urbis conditæ primordio videtur petendus; in memoriam fortaſſe Romuli primi Romanorum regis, quem haſta aſſidue uſum fuiſſe traditum, introductus. Quamobrem Quirinum appellatum volunt: Quiris enim Sabinorum lingua haſta dicebatur. Hinc canit Ovid. *lib.* 2. *Faſt. verſ.* 475.

— — — At tertia dicta Quirino.
Qui tenet hoc nomen, Romulus ante fuit.
Sive quod haſta curis priſcis eſt dicta Sabinis:
(Bellicus a telo venit in aſtra deus)
Sive ſuum Regi nomen poſuêre Quirites:
Seu quia Romanis junxerat ille Cures.

Curis eſt Sabinis haſta: unde Romulus Quirinus, qui eam ferebat eſt dictus, Feſtus. Quare etiam Juno, cui haſta ſacra habetur, ideoque ejus pleræque ſtatuæ haſta ſubnituntur, dicitur Dea Quiritis, & ipſa paſſim Quiris appellatur. Vid. Plutarch. *in Quæſt. Roman.* Sic & Mars *Quirinus* dictus apud Romanos Sabinosque, quia ipſi tanquam Deo bellico haſta ſacra. Hunc apud Gell. *lib.*4. *cap.* 6. *Ut terram moviſſe nunciari ſolet, eaque res procuratur: ita in veteribus memoriis ſcriptum legimus, nunciatum eſſe Senatui, in ſacrario, in regia, haſtas Martias moviſſe.* Haſta autem reges quam alio quodam inſigni potius uſos opinantur, quod erat belli juſti & imperii Symbolum, ideoque Quiris dicta, propter rectam æquitatem: & ita fortaſſe Quirini, ab æquo quirendo vel quirando nomen habere putatur. Phig. *Annal. lib.* 1. Quamobrem fortaſſe velut inſigne juſtitiæ deorum ſimulacris olim additam fuiſſe, quam & pro diis immortalibus veteres coluiſſe tradit Pompejus Trogus *l.* 43. *c.* 3. Unde in juſto ſuſcipiendo & indicendo bello

 haſta

hasta utebantur, quo indicto, deinde suo loco reponebatur. Unde apud Liv. *lib.* 1. *cap.* 32. *Fetialis* (ait) *hastam ferratam, aut sanguineam prævustam ad fines eorum ferebat, & non minus tribus puberibus præsentibus, dicebat: Quod populi priscorum Latinorum, hominesque prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis jussit esse, senatusque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico, facioque: Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat.* Ab hac belli indicendi ratione vetus adagium fortasse dimanavit, *hastam & caduceum mittere*, quod significare arbitratur Rodig. *antiq. lect. l.* 21. *c.* 16. ut alicui pro arbitrio vel bellum ineundi, vel pacem amplectendi detur facultas. Quæ belli indicendi ratio licet sublata postea videatur, tamen mansit tanquam quædam ejus imago alia consuetudo, scil. ut hastam Romæ jacerent in columnam, quæ ante Bellonæ templum fuit: de qua ita Festus. *Bellona dicitur Dea bellorum, ante cujus templum erat columella, quæ bellica dicebatur: Supra quam hastam jaciebant, cum bellum indicebatur.* Quia ex hisce perspicimus foris in justo indicendo & gerendo bello hastæ adhibendæ consuetudinem habuisse Romanos, non abs ratione nobis alienum videri debet, domi in justitia administranda ejus quoque usum apud eos obtinuisse, præsertim quando consideratur a nobis tanquam insigne & Symbolum justitiæ & æquitatis, quæ in utroque certandi genere locum sibi vindicare debet. Unde & hasta ipsum judicium denotat, in quo agitur de distributione justitiæ inter eos, qui de re aliqua controversiam & litem movent, apud eum vel eos qui jurisdictioni & justitiæ admistrandæ præsunt. Quemadmodum magistratus, quorum mentionem in hoc § facit Jurisconsultus noster, qui hastæ prẹsunt, nimir. judicio centumvirali: Ita apud

Valer.

Valer. Max. *l.* 7. *c.* 8. *Testamento is filium hæredem instituit: quod Ti. Longus sanguine proximus, hastæ judicio subvertere frustra conatus est. Magis enim centumviri, quid scriptum esset in tabulis, quam quis eas scripsisset, considerandum existimaverunt.* Et Cic. in oratione de *lege Agraria* contra Rullum inquit: *Primum causa populi Romani hereditatem decemviri judicent, cum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros judicare.* Et consequenter, *hastæ judicium* apud Valerium, *centumvirale judicium* significat. Imo Lucanus *hastam decemvirorum pro centumvirali dixit*, quia decemviri judicio centumvirali præsidebant atque centumviros cogebant. Ita Suet. *in Aug. cap.* 36. *Auctor* (inquit) *aliarum rerum fuit; ut centumviralem hastam, quam quæstura functi consuerant cogere, decemviri cogerent.* Et Lucanus ad Pisonem

Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum,
Et firmare jubet, centeno judice causas.

Itaque sive dicimus hastam decemviralem sive centumviralem, unum idemque judicium scil. privatum, sive prætorium, cui decemviri præsidebant, significamus: Quippe, ut inquit Sig. *lib.* 1. *de jud. Sive enim hasta sit Prætoria sive decemviralis, sive Centumviralis, parum refert, cum hasta pro privato judicio accipiatur. Mihi vero una eademque omnium hasta videtur, nempe Prætoria, quam Decemviri & Centumviri posuerint, ut judicium Prætorium esse demonstraretur.* Quippe Jurisdictionis erat judicium centumvirale, Prætorque id dabat, ut tradit Plinius *lib.* 5. *Epist. ult. Sedebant judices* (scil. centumviri) *decemviri venerant, observabantur advocati, silentium longum: tandem a Prætore nuncius, dimittuntur centumviri, eximitur dies. causa dilationis, Nepos Prætor qui legibus quærit, proposuerat breve edictum, &c. Hoc facto Nepotis commotus prætor, qui centumviralibus præsidet, deliberaturus, an sequeretur exemplum inopinatum, nobis otium dedit.*

Decemviri litibus judicandis sunt constituti] Cum enim prætores, quibus, licet ad jus dicendum creati erant, vacatio a belli administratione nequidem data est, ut tradit Liv. *lib.* 23. *cap.* 32. vel quod aliis muneribus occupati, judiciis quibus præesse solebant, vacare non poterant, decemviri creati fuêre, qui vice prætorum fungerentur, & eorum sustinerent partes, litibusque dijudicandis, iisque dirimendis incumberent, atque vacarent: qui abs re, cui inserviebant, Decemviri litium judicandarum appellati sunt. Eorum creationem secundum Pomponii mentem in idem fere tempus, quo Prætor peregrinus factus est, incidisse dicendum videtur, quo triumviri monetales & capitales, & quatuorviri viarum curandarum, circa annum V.C.DXII. constituti quoque fuêre. E corpore autem centum virorum decemviros fuisse opinatur Torrentius in notis ad Suet. in *Aug. cap.* 36. quanquam alios convocandi jus habebant: Eorum autem munus & officium erat, præsidere centumviris eosque cogere, litigatores citare, iique omnino hastâ positâ totum judicium pro suo arbitrio moderati sunt. Sig. *lib.* 1. *de jud.* Quid autem erat *centumvirale judicium* docet nos Festus *lib.* 3. cum inquit, *Centumviralia judicia a centumviris sunt dicta. Nam cum essent Romæ triginta & quinque tribus, quæ & curiæ sunt dictæ, terni ex singulis tribubus sunt electi ad judicandum, qui centumviri appellati sunt, & licet quinque amplius, quam centum fuerint, tamen quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti.* Quorum numerus postea ad 180 crevit, manente tamen eodem nomine, ut videre est apud Plinium *Epistolarum lib.* 6. *Fœmina* (inquit) *splendide nata nupta prætorio viro, exhæredata ab octogenario patre, intra undecim dies, quam ille novercam ei amore captus induxerat, quadruplici judicio bona paterna repetebat. Sedebant judices centum & octoginta, (tot enim quatuor consiliis conscribuntur) ingens utrinque advocatio & numerosa subsellia præterea densa circumstantium corona, latissimum judicium multiplici circulo ambibat.* Ex quibus quoque con-

conſtat in plura interjecto tempore, aucto judicum numero, judicia centumviralia conſilia diſtributa fuiſſe, unde *quadruplex judicium* Plinius vocat. Imo & ante Plinii ætatem, antiquioribus temporibus idem obtinuiſſe docet Quinctilianus, *lib.* 12. Cum inquit, *Trachalum cum in baſilica Julia diceret, primo tribunali, quatuor autem judicia, ut moris eſt cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum & intellectum, quod agentibus cæteris contumelioſum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini.* Et idem Plinius *lib.* 4. *epiſtolarum*: *Proximè cum apud centumviros dixiſſem, ſubit recordatio, egiſſe me juvenem æque in quadruplici judicio.* Habebatur autem hoc conſilium ut ex Quintiliani ſtatim adducto loco perſpicimus, non in foro, verum ſub tecto in Baſilicis, id eſt in aulis, quæ ei officii cauſa plures fuêre conſtructæ, undecim refert P. Victor in *libello de urbis Rom. region. & locis.* Earum autem illuſtre fuêre Porcia & Julia. Illa a Cenſorio Catone; hæc a Julio Cæſare excitata, ut & Opimia. Tranquillus in *Julio. c.* 10. *Ædilis Præter comitium & forum, Baſilicasque, etiam Capitolium ornavit, porticibus ad tempus extructis.* Hujus Juliæ Baſilicæ deſcriptionem eleganter depinxit Vitruv. *lib.* 5. In qua, ut teſtatur Quinctilianus, quatuor erant tribunalia, quæ inter ſe uſque adeo proxima, ut actiones unius tribunalis ab alio exaudiri poſſent. De hac quoque Martialis *lib.* 6. Epigram. 38.

Jam clamor centumque viri, denſumque coronæ
Vulgus, & infanti Julia tecta placent.

Et Plinius quoque alibi: *Deſcenderam in Baſilicam Juliam auditurus, quibus proxima comperendinatione reſpondere debebam.* De quibus autem cauſis Centumviri cognitionem habebant, & dijudicabant deſcribit Cic. *libro* 1. *de Oratore.* *Nam volitare in foro, hærere injure, ac Prætorum Tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire: in quibus ſæpe non de facto, ſed de æquitate ac jure certetur: Jactare ſe in*

se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura versentur. Testamentorum & hereditatum controversias ad centumviros pertinuisse jam supra ex Valerio, Cicerone *de lege Agraria contra Rullum* constat. Perperam vero opinatur Cujacius, non tantum de civilibus, verum & de capitalibus causis judicasse centumviros, auctoritate aliorum auctorum in hanc fortasse opinionem adductus. Tradit enim Quinctilianus *lib.* 4. *Quibusdam in judiciis, maximeque capitalibus, ut apud centumviros, ipsi judices exigunt sollicitas & accuratas actiones, contemnique se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt.* Atque illud ipsum (inquit) satis luculenter ostendit Ovidius, cum canit,

Nec male commissa est nobis fortuna reorum,
Usque decem decies inspicienda viris.

Vix enim ait *fortuna judicium*, *fortunave reorum* dicitur alia, quam in capitali causa, in *l.* 23. *ff. de statu hom.* Sic quoque Lucanus.

Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum.

Vix enim, inquit, *trepidi* dicuntur alii, quam rei capitalium criminum, qui pallentem famam experiuntur. Ovidius in *arte amand.*

Non tantum trepidos ut tueare reos.

Verum non videntur mihi hæc Cujacii argumenta tanti ponderis, ut ejus opinionem amplecterer: Supra enim annotavimus & ex auctoribus omni exceptione majoribus loca quædam descripsimus, quæ satis dilucide nobis ostendunt Prætoris Jurisdictionem ad privata & civilia pertinuisse negotia, merum imperium eum non habuisse, ideoque de nullo judicasse crimine jure magistratus, quem gerebat: Hinc publica & capitalia sive criminalia judicia non exercebat,

cum

cum autem judicium centumvirale erat prætorium, cui vel ipſe vel poſtea decemviri præſidebant, judicia capitalia non erant hujus fori, & ad cognitionem centumvirorum non perveniebant: Non juvat illud Quinctiliani opinionem Cujacii, quippe & cauſa exiſtimationis capitalis dicitur, ut videre eſt, in *l.* 103. *ff. de verb. Sig.* & Pœna capitalis ad famam & ſtatum ac exiſtimationem ea interpretatione ſæpe transferri ſolet: ut cum de capite & fortunis alicujus agatur, de exiſtimatione & fama ac facultatibus intelligi par eſt. Sic Cic. *pro Q. Roſcio Comœdo*: *Si qua enim* (inquit) *ſunt privata judicia ſummæ exiſtimationis, & pene dicam capitis, tria hæc ſunt, fiduciæ, tutelæ, ſocietatis. Æque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quæ continet, vitam; & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit; & ſocium fallere, qui ſe in negotio conjunxit.* Et idem in *oratione* pro *Quinctio*, de capite & fortunis Quinctii dicere ſe obteſtatur. Petebat enim Mævius adverſarius, ut ei ex edicto bona poſſideri liceret; ideo quod Quinctius vadimonium non obierat. Sic cauſæ ſtatus non perperam capitalis dicuntur. Sic capitis diminutiones ſeu, ſtatus mutationes, dicuntur maximæ vel mediæ vel minimæ. Caput enim in jure civili modo vitam, modo libertatem, modo familiam ſignificat. Sic quoque ad illa Lucani & Ovidii reſponderi poteſt, quod non vano timore vexatur & angebatur, qui de fama quæ cum vita pari paſſu ambulat, de fortunis ſuis vel libertate, quam nemo bonus niſi cum anima ſimul amittere cupit, litigat. Quamobrem in hiſce rebus adverſum vim & improborum hominum impetum defendendis, amplam ſatis poteſtatem conceſſêre leges, quas etiam cum nece invaſoris defendi poſſe arbitror, ſin aliter vis illata repelli nequeat, non ſecus ac ſi vita in ſummum eſſet adducta diſcrimen. Huic itaque judicio, ut ſupra a nobis relatum, præfuêre decemviri, quos litibus judicandis conſtitutos affirmat Pomponius, quorum licet apud ſcriptores aliquando mentionem fieri legimus,

mus, attamen non adeo omnia expedita & certa ſunt, quæ de hoc magiſtratu tradita invenimus. Videmus hodie antiqua marmora in quibus vetus nominis ſcribendi ratio extat. X VIRI STILITIBUS JUDICANDIS. Id eſt litibus; quæ vetus inſcriptio probat longe ante Auguſtum hunc magiſtratum creatum fuiſſe, cum veteres, *ſtlocum*, *& ſtlatum*, *& Sritavum*, *Stlitem* dicebant. vid. Lipſium *de vetere Scriptura.*

---

§. 30. *Eodem tempore &* quatuor viri, *qui* curam viarum gererent: & triumviri monetales, *æris, argenti, auriflatores : &* triumviri capitales, *qui carceris cuſtodiam haberent: ut, cùm animadverti oporteret, interventu eorum fieret.*

ET *quatuorviri qui curam viarum gererent*] Cum urbis maxime interſit, ut viæ bene muniantur ſternanturque, hinc ſumma olim fuit Senatus cura atque diligentia in reficiendis fulciendis atque adornandis viis, non tantum intra, ſed & extra urbem, ut commode poſſet unusquiſque per eas ire, agere, & ad urbem accedere & recedere. *Ideone Appius ille Cæcus viam munivit, non qua populus uteretur, ſed qua ſui poſteri latrocinarentur*, inquit Cic. *Pro Milon.* Earum vero curandarum munus cenſoribus primo commiſſum fuit, ut ex Cic. colligimus in 3. *de ll. Cenſores*, inquit, *urbis, templa, vias, aquas, ærarium,* ve-

vectigalia tuentor. Sic T. Quintium Flaminium, & M. Claudium Marcellum censores viam silice sternendam a porta Capena ad templum Martis locavisse, apud Livium legimus. Ita quoque Q. Fulvium Flaccum & Aulum Posthumium Albinum Censores vias quoque silice sternendas in urbe,&glarea extra urbem substruendas marginandasque primos omnium locavisse refert. Verum interjecto tempore, fortasse quod aliis rebus occupati huic muneri vacare non poterant, hæc cura ad Ædiles translata fuit, ut supr. ubi de Ædilibus eorumque munere disputavimus, annotatum fuit, & constat ex *l.* 12. *ff. de per. commod. rei vend. & l. unic. ff. de via pub. & ne quid.* ubi Papinianus, *Ædiles studeant, ut quæ secundum civitates sunt viæ, adæquentur, & effluxiones non noceant domibus, & pontes fiant ubicunque oportet, & §. 2. Curent autem ut nullus effodiat vias, neque subruat, Non permittant autem rixari in vias, neque stercora projicere, neque morticina, neque pelles jacere.* Unde legimus apud Suet. *in Vespan. cap.* 5. *Mox cum Ædilem eum C. Cæsar suecensens, propter curam verrendis viis non adhibitam, luto jussit oppleri:* Verum tandem specialis magistratus creatus est, ad quorum munus pertineret viarum curam habere, qui Quatuorviri viarum curandarum nominati fuêre, idque intra urbem: quippe extra urbem viarum curam Duumviri gesserūnt. Ita enim Dion. *lib.* 4. *Porro hi viginti viri in locum viginti sex virorum successerunt: eorum tres ad capitalia judicia sunt ordinati: alii tres cudendo numismati præsunt: quatuor vias urbanas curant: decem judiciis iis quæ ad centumviros sorte deferuntur, præficiuntur. Duo enim iis qui vias extra urbem curabant, & quatuor qui in Campaniam mittebantur, abrogati erant.* Libera enim adhuc republica consuetudo obtinuerat, ut populus quotannis XXVI viros crearet, quæ munia ita distribuebantur, ut modo dictum, quam consuetudinem eatenus mutavit Augustus, quatenus loco XXVI virorum viginti viros creavit.

Et Triumviri monetales, æris argenti, auri flatores] Monetales dicti quod monetæ curam gerebant, ut nequid in ejuſmodi metallis corruptelæ admiſceretur. Verum ut eſſent numiſmata probi auri argentique, & juſti ponderis, nequid Reſpub. detrimenti ex monetæ corruptela caperet. Optandum eſſet, ut & in noſtra Repub. ſcil. in ſingulis civitatibus, quibus jus eſt auri argentique ſignandi, aliisque quibusdam in Regionibus nobis vicinis, diligentius, imo ſummo cum rigore ejus cura ageretur ab iis, quibus hæc provincia demandata eſt, ne monetæ artifices ſive monetarii ut appellantur in *l. 6. Cod. de dignit.* propter metallorum male factam mixturam, vel corruptelam, adeo adulteratam monetam cuderent fabricarentque, cum quoad valorem & materiam, tum quoad ſpeciem ſive formam: Cui monetariorum illicito habendi amori, ſi non tempeſtive occurrant, quicumque in ſingulis civitatibus, e quibus tanquam tot membris conſtat Reipub. corpus, ſummæ rerum præſunt, verendum eſt, cum huic malo mederi conantur, adeo altè ejus egerit radices, ut niſi cum ſummo reipub. detrimento illud eradicari poſſe ſint experturi. Tutius enim opprimitur malum vitiumque aliquod in ſuis quaſi cunabulis, quàm ubi inveteratum ſit & jam vires acceperit: juxta illud Virgilii.

Principiis obſta, ſero medicina paratur.
Neglecta ſolent incendia ſumere vires.

Sed ad rem redeamus. Monetales igitur dicti, quod monetæ curam habebant: *Moneta* dicta a *monendo*, unde Junoni hoc cognomen inditum Suidas refert, quod bello Pyrrhi & Tarentino conſulentes Romanos de pecuniarum inopia monuiſſet, PECUNIAM NON DEFORE JUSTITIAM ET ARMA COLENTIBUS. Romani inde voti compotes facti, *Junonem Monetam* coluêre, tanquam conſultricem, a monendo ſic dictum, atque decrevêre quod in æde Junonis

Ca-

Capitolina nummi cuderentur, & inde *Monetæ* vox ad numiſmata tranſlata eſt. Quanquam alii ſic dictam volunt, quod nos illius character ſive impreſſio moneat cum autoris, tum pretii. Ipſe etiam locus cudendis nummis deſtinatus *moneta* vocatur. Ammianus Marcellinus *lib.* 22. *cap. XI. Dracontius monetæ præpoſitus & Diodorus quidam veluti comes, injectis per crura funibus ſimul exanimati ſunt: ille quod aram in Moneta, quam regebat, recens locatam, evertit. Sidon. Apollin. carm.* 23.

Delubris, Capitoliis, Monetis.

Et Macrobius *in Somnium Scip. lib.* 1. *cap.* 6. *Semine ſemel intra formandi hominis monetam locato, hoc primum artifex naturæ molitur, ut die ſeptimo folliculum genitivum circumdet humori ex membrana tam tenui, qualis in ovo ab exteriore teſtâ clauditur, & intra ſe claudit liquorem.* Proprie vero nota nummis impreſſa moneta eſt. Conſtat autem apud Romanos demum poſt primum bellum Punicum illam impreſſionem alicujus figuræ ſive formæ vel imaginis in ære ſive auro vel argento, quod æris appellatione venit, in uſu fuiſſe, & conſequenter tum primum creatos fuiſſe Triumviros monetales; Quamvis multis ante ſeculis cum Janus pater,quo nomine Noachum denotarunt, ſecundo in Italiam veniſſet, ſub Nino tertio rege Babylonico, æs ſignatum fuiſſe ſupra ad §. 22. annotatum fuit. Romanos vero ante Servium Tullium, tertium Romanorum Regem, ære uſos fuiſſe Plinius indicat, eoque gravi, id eſt rudi,informi, nondum ſignato, quo appenſo non numerato debita exſolvebantur. Unde libripendes qui æra pendebat. Audiamus Plinium *lib.* 33. *cap.* 3. *Proximum ſcelus fecit, qui primus ex auro denarium ſignavit: quod & ipſum latet [auctore incerto. Populus Romanus ne argento quidem ſignato, ante Pyrrhum regem devictum, uſus eſt. Librales (unde etiam nunc libella dicitur, & dupondius) appendebantur aſſes. Quare æris gravis pœna dicta. Et adhuc expenſa in rationibus dicuntur: item impendia, & dependere. Quin & militum*

 ſtipen-

stipendia, hoc est, stipis pondera, dispensatores, libripendes dicuntur: qua consuetudine in his emptionibus, quæ mancipii sunt, etiam nunc libra interponitur. Livius *lib. 5. Denis millibus æris gravis nos condemnat.* Et Festus: *Pendere pœnas, solvere significat: eo quod ære gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant: unde etiam pensiones dictæ.* Et Liv. *lib. 4. cap. 60. Quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris ad ærarium convehebant.* Verum notandum æris gravis pœnam dictam usque ad signatum ex argento nummum, atque adeo usque ad illud tempus, quo imminutum primo pondus æris: ut intelligas non rudi modo & informi, quale ante Servium Tullium, Numæ imperii Romani moderantis habenas temporibus fuit, *sed & signatum a Servio cæterisque deinceps, grave æs fuisse a pondere nuncupatum.* Harduinus in notis ad Plin. *lib. 33. cap. 3.* Festus. *Grave æs dictum a pondere: quia deni asses, singuli pondo libræ, efficiebant denarium ab hoc ipso numero dictum.* Æs itaque grave aliud fuit rude & nulla forma insignitum, usque ad Servium regem; aliud fuit signatum, post illum regem, quod tamen grave permansit usque ad id tempus, quo unciales & semunciales facti sunt. Vid. de hac re latius disputantem Doctissimus Gronovius, *lib. 3. de pecunia vetere.* Et Salmas. *cap. 14. de usuris.* Romæ autem (ut inquit Plinius *cit. loc. Servius Tullius rex primus signavit æs. Antea rudi usos Romæ Timæus tradit. Signatum est nota pecudum.* Unde Varro *lib. 2. de re rust. Et quod æs antiquissimum quod est flatum, pecore est notatum.* Postea anno V. C. 485. quinto ante primum bellum punicum, argentum primo Romæ signatum fuisse Q. Fabio Pictore & Qu. Ogulnio Gallo coss. testatur idem Plinius. *Et placuisse*, addit, *denarium pro decem libris æris, quinarium pro quinque, sestertium pro dupondio & semisse.* Livius in *Epitom. lib.* 15. tradit. *Victis Tarentinis tum primum populum Romanum argento uti cæpisse.* Varro tamen contrarium videtur

tur affirmare apud *Charis. lib. 1. Annal.* ubi tradit, *Nummum argenteum conflatum primum a Serv. Tullio dicunt.* Respondit Doctissimus & de Repub. literaria optime meritus Johan. Fred. Gronov. *l. 3. c. 4. de pecun. vet. Certum esse eum nummum non fuisse publici usus, sed temporum, & notam memorabilis alicujus eventus.* Et consequenter perperam nummi argentei, qualis in usu apud Romanos fuit, signandi & conflandi institutum ad Servium referre Hotomanum tradit in *libr. de re numar.* Posse quidem fieri, ut a Servio Tullio hoc institutum fuerit, sed propter Reipub. tenuitatem postea omissum esse, atque in desuetudinem abiisse. Postea aureus quoque nummus percussus est post annum LXII. ut idem Plinius refert *lib. 33.* post urbem conditam DXLVII. Ita ut tria genera monetæ apud Romanos in usu fuisse testetur Isidorus. *Prius* (inquit) *ærea pecunia in usu fuit, postea argentea, deinde aurea subsecuta: sed ab ea qua cœpit nomen retinuit.* Itaque æris nomine & alia monetæ genera continentur. Hinc obærati qui ære alieno oppressi, id est qui multum auri argentique aliis debent. Unde & Ærarium in quo & aurum & argentum recondebant Romani, & pecunia publica asservabatur, ab ære, quia illud primo fuit in usu.

Æris, Argenti, Auri flatoris.] Unde in antiquis denariis crebro occurrunt III-VIR. A. A. A. F.F. *Triumvir auro, argento, Ære, flando, feriundo.* Verum observandum in antiquis denariis aliquando occurrere IIII-VIR. A. P. F. *Quatuor-vir argento publice feriundo.* Ex quibus discimus, aliquando ad Quatuor-viros curam signandæ monetæ pertinuisse, idque circa Julii Cæsaris tempora. Melius videtur Tribonianus hasce in antiquis denariis notas, loco *æris, argenti, auri flatores; æri, argento, flando, feriundo,* interpretatus fuisse, quoniam ipsi triumviri non signabant neque cudebant monetam, verum flando, sive feriundo erant tantum præpositi atque præfecti, ejusque habebant curam, utpote quorum erat, ut dicere incepimus, of-

ficium providere ne quid detrimenti respub. ex adultera & corrupta moneta caperet, ut & materia sive substantia, quantitas & qualitas justa esset & proba & pondus debitum. Quod munus olim ad censores pertinuisse legimus apud Ciceronem de L. L. dum ait. *Censores pecunias censento.* Verum postea visum est e republica fore, hoc negotium peculiari alicui magistratui mandare, quare Triumviri monetales creati, ad quos hanc curam transtulerunt. Quid si vel in materia vel qualitate peccatum sit, reprobri dicuntur nummi, adulterini, ut lege Cornelia de falsis teneatur, qui eos flaverit *l. 9. ff. ad L. Cornel. de falsis.*

Et Triumviri capitales, qui carceris custodiam haberent: ut cum animadverti oporteret, eorum interventu fieret.] De his Plautus in *Amphitryone.*

Quid faciam nunc, si tresviri me in carcerem compegerint.

Creati hi fuêre Curio Dentato cos. de Samnitibus triumphante, Florus *Epitom. Livii, lib.* 11. *Curius Dentatus Consul, Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellaverant victis, & in ditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria, Triumviri capitales tunc primum creati sunt.* Ad eorum, inquit Pomponius, curam pertinuisse carceris sive latomiarum custodiam, verum carceris custodes non fuêre: fuit autem Latomiarum carcer Romæ prope Tullianum locum. Quod de hoc carceris genere sermonem habet Pomponius docet nos Livius *lib. 32. cap.* 26. *In timore* (inquit) *civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque & Romæ vigiliæ per vicos servatæ: jussique circumire eas minores magistratus, & Triumviri carceris Lautumiarum intentiorem custodiam habere jussi.* Erant autem *Latomiæ* proprie loca, in quibus lapides ad aliquod opus excidebantur. Plaut. *in Captiv. act. 3. Scn. V.*

Inde ibis porro in latomias lapidarias.

Quia in iis locis, postquam magna vis lapidum excisa fuerat,

rat, carceres constituebantur, hinc interdum illa vox pro carceribus accipitur. *Idem* Liv. *lib.* 37. *cap.* 3. *Per eosdem dies principes Ætolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater ejus erant, a duabus cohortibus missi a M. Acilio Romam deducti, & in Lautumias conjecti sunt.* Id est in carcerem. Et Callistratus *in l.* 9. *Succurritur etiam ei qui in vinculis fuisset. Vinculorum autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos, veluti lautumiis, vinctorum numero haberi placet: quia nihil intersit, parietibus, an compedibus teneatur. Lautumiæ* non *Latomiæ* scribi vult Gronov. in notis ad Liv. *lib.* 37. *cap.* 3. Atque ita scribendum esse in Digestis, Cicerone, Plauto, optimos habere libros summos viros observasse: idque ipsum confirmare maxime jocum Sabini apud M. Senecam *controv.* 27. *Cum movisset homines & flebili oratione & diserta, rediit tamen ad sales. Rogavit ut in Lautumias transferretur: Non est,* (inquit) *quemquam vestrum decipiat nomen ipsum Lautumiæ; illa animo mea lauta res est.* Scitote, inquit Gronov. illud nomen ortum, ut sint *Lautumiæ* dictæ, quasi *lautæ minimæ.* Et Schottus ad locum Senecæ, *Quamvis autem Latomus* dicatur, *Lautumias* tamen veteres potius, quam *Latomias,* ut *Locon* Petronius arbiter pro *Laocon*; & *Laucidea* pro *Laodicea.* Lautomiarum mentionem facit Varro *lib.* 4. *de ling. lat. Quod Syracusis,* inquit, *ubi de causa custodiuntur Latomiæ, exinde Lautumiæ translatum.* Ita quoque Plaut. *in Pœnul. act.* 4. *scen.* 2.

Ita me Dî ament: vel in lautumiis, vel in pistrino mavelim Ætatem agere.

Unde Asconius, *Lautumiæ carcer Syracusis.* Et ita quoque scribendum affirmat Cujac. *lib.* 6. *observat.* 7. Hujus itaque carceris custodiam habuisse Triumviros testatur Pomponius, & alii auctores confirmant. Quæstio hic posset moveri, num ipsi Triumviri capitales de capitali crimine cognoverint, vel an eorum tantum officium & munus erat

 exequi

exequi ſententiam & decretum judicis. Putat Coraſius ad hunc *Titulum*, Triumviros & de criminibus cognoviſſe & capitaliter judicaſſe; quippe inquit, Pomponius eos magiſtratibus annumerat: & Saluſtius ipſe, quo maxime adverſarii nituntur, eos rerum capitalium judices dicit. Sed vero magis conſentanea mihi videtur eorum ſententia, qui iſtiuſmodi Triumviros executores ſententię criminalis fuiſſe affirmant, quod evidenter teſtatur Valer. Max. *lib.* 5. *cap.* 4. *Sanguinis ingenui mulierem prætor apud tribunal ſuum capitali crimine damnatam triumviro in carcere necandam tradidit. Quo receptam, is qui cuſtodiæ præerat, miſericordia motus, non protinus ſtrangulavit. Aditum quoque ad eam filiæ, ſed diligenter excuſſæ, ne quid cibi inferret, dedit: exiſtimans futurum, ut inedia conſumeretur. Cum autem jam dies plures intercederent, ſecum ipſe quærens, quidnam eſſet, quod tamdiu ſuſtentaretur; curioſius obſervata filia, animadvertit, exerto ubere famem matris lactis ſui ſubſidio lenientem. Quæ tam ad mirabilis ſpectaculi novitas ab ipſo ad Triumvirum, a triumviro ad Prætorem, a Prætore ad concilium judicium perlata, remiſſionem pœnæ mulieri impetravit.* Ex quibus judicii ordinem & rationem perſpicimus. Scil. Triumviros crimina ad Prætorem detuliſſe; Prætorem conſilium atque judices cogiſſe; judices in conſilium miſiſſe, qui ubi judicaſſent, judicati ſive ſententiæ ab iis latæ executio injungebatur iterum Triumviris. Sic quoque idem tradit *lib.* 8. *cap.* 4. *n.* 2. Alexandrum Fannii Servum, cum in ſuſpicionem C. Fl. Equitis Romani occiſi veniſſet; quamvis ſexies tortum pernegaviſſet ſe ei culpæ affinem eſſe: verum perinde atque confeſſum reum, a judicibus damnatum, a L. Calpurnio triumviro in crucem actum eſſe. Et Saluſtius *in Catilinaria*. Cujus verba hæc ſunt; *Senatus in Catonis ſententiam diſceſſit. Conſul optimum factu ratus, noctem quæ inſtabat, ante capere: nequid eo ſpacio novaretur. Triumviros, quæ ad ſupplicium poſtulabat, parare jubet. Ipſe diſpoſitis præſidiis, Lentulum in carcerem de-*

deducit: idem fit cæteris per prætores. Et paulo infra, *In eum locum postquam demissus Lentulus, vindices rerum capitalium, qui præceptum erat, laqueo gulam fregêre.* Aliæ editiones habent *judices rerum capitalium.* Quare ipse Corasius adducit hunc locum, ut probaret rerum capitalium judices ipsos fuisse Triumviros. Verum ab aliis hoc mendum correctum est, & maxime quia verosimile videtur Salustium hoc loco per *vindices* non voluisse denotare Triumviros, sed potius lictores, utpote qui rei tam levissimæ & abjectæ incubuerint, ut annotavit quidam in notis ad Salust. idque magis vero consenaneum videtur, quia legimus apud Plutarchum in vita Ciceronis: *Forum egressus Consul, cum ad carcerem ventum esset, tradit lictori Lentulum, eumque strangulari jussit.* Quanquam etiam responderi posset, quod hanc Salustii loquendi formulam ita rigide interpretari non debemus, quasi ipsi Triumviri propria manu illam criminalem sententiam executi fuerint, & Lentulum necaverint, verum iis jubentibus & præsentibus id actum esse Suetonius indicare voluit. Ita Valerius, *Sanguinis ingenui mulierem Prætor apud Tribunal suum crimine damnatam, Triumviro in carcere necandam tradidit.* Et *lib.* 8. *cap.* 4. *n.* 2. statim allegato. Itaque quoties apud auctores legitur morte aut supplicio aliquem affecisse, ita interpretandum est, quasi interventu eorum lege actum est. Nam ut inquit Pomponius noster, quoties animadverti oporteret, interventu eorum id fieri necesse erat. Sed notandum fas non fuisse triumvirali supplicio virginem vel immaturas puellas afficere, licet maximorum criminum reæ essent, & pœnæ capitali obnoxiæ, ut ex Tacito colligimus 5. *Annal. cap.* 9. ubi de Sejani filia sermonem habens inquit: *Tradunt ejus temporis auctores, quia triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, a carnifice laqueo juxta compressam: exin oblisis faucibus, id ætatis, corpora in Gemonias abjecta.* Dio. *l.*58. *Liberi ejus* (Sejani) *ex Senatus consulto necati sunt, filia quam pactus erat Claudii filio, con-*

ſtuprata prius a carnifice, quaſi impium eſſet, virginem in carcere perire. Suet. *in Tib. c.*61. *Immaturæ puellæ, quia more tradito nefas eſſet virgines ſtrangulari, vitiatæ prius a carnifice, dein ſtrangulatæ.* Sed annotavit Lipſius, cur ait Tacitus inauditum virginem adfici triumvirali ſupplicio, id eſt *laqueo*: *Id ego ita cæperim*, inquit, *quaſi non ſimpliciter virginem dixerit, ſed impubem inveſtemque. Lex enim non tam virginitati ignotum cautumque voluit, quam ætati. Ita nec pueros interfici fas, niſi toga ſumpta & relatos in viros: Hinc apud Dionem ſcriptum, a Triumviris in proſcriptione juſſum puerum quendam togam virilem ſumere, ut ſcilicet jure poſſet interfici.* Hinc itaque priuſquam ultimo Sejani filia fuit affecta ſupplicio, a carnifice ſtuprata, ut jam compreſſa devirginataque mulier videretur plena annis. Triumviris quoque capitalibus mandatum fuiſſe docet Liv. *lib.* 39. *ut Vigilias quoque per urbem diſponerent; & ne qui nocturni cœtus fierent, obſervarent: utque ab incendiis caveretur*: Hinc P. Villius triumvir nocturnus a P. Aquilio trib. pleb. accuſatus, populi judicio concidit: quia vigilias negligentius circumierat. Et M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumviri, quod ad incendium in ſacra via ortum extinguendum tardius venerant, a trib. pleb. die dicta ad populum damnati ſunt. Valer. *lib.* 8. *cap.* 1. Pertinuit etiam ad eorum munus *Sacramenta* exigere; erat autem *Sacramentum*, ut deſcribit Feſtus, æs quod pœnæ nomine pendebatur, ſive in rem agitur, ſive contenditur. Varro autem ſic *lib.* 4. *Ea pecunia*, inquit, *quæ in judicium venit in litibus, Sacramentum a ſacro qui petebat, & qui inficiebatur, de aliis rebus uterque quingentos æris ad pontem deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero aſſium.* Sacramenta Græcorum, quæ in conteſtanda lite deponebantur: Qui vicerat judicio, ſuum Sacramentum a ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat. Id muneris autem Triumviris injungebatur, ut ejuſmodi Samenta exigerent, judicarentque ut Sex. Feſtus indicat

dicat *de verb. sig. lib.* 17. ex lege L. Papirii Trib. pleb. cujus verba ad hunc modum restituenda apud Ræyard. legimus *lib.* 2. *varior. cap.* 18. QUICUNQUE POST HAC PRÆTOR FACTUS ERIT QUI INTER CIVES JUS DICET, TRESVIROS CAPITALES POPULUM ROGATO: IIQUE TRESVIRI CAPITALES QUINQUE A POPULO FACTI ERUNT SACRAMENTA EXIGUNTO JUDICANTOQUE, EODEMQUE JURE SUNTO UT EI EX LEGIBUS PLEBEI QUE SCITIS, EXIGERE, JUDICARE, ESSEQUE, OPORTET. Cæterum nec quidem Sacramenta duntaxat exigebant judicabantque Triumviri capitales; verum etiam de servis furibusque & aliis vilibus atque infimæ abjectæque conditionis hominibus cognoscebant, eosque apud Columnam Mæniam puniebant, ut videre est apud Asconium. Hinc adolescens ille apud Plaut. in *Asinaria*, cui cum scorto negotium fuerat. *Act.* 1. *Scen.* 2.

Ibo ego ad tresviros, vestraque ibi nomina
Faxo erunt:

Verum quemadmodum interjecto tempore, cæteri magistratus, aliis in eorum locum substitutis, fuêre abrogati, ita quoque Triumvirorum munus & officium lapsis temporibus ad præfectum vigilum translatum est, ut videre est ex *toto tit. ff. de offic. præfect. vig.*

---

§. 31. *Et quia magistratibus, vespertinis temporibus, in publico esse inconveniens erat,* quinque

 viri

viri *constituti sunt* cis Tiberim, & ultra Tiberim, *qui possint pro magistratibus fungi.*

ET *quia magistratibus vespertinis temporibus in publicum esse inconveniens erat.*] Cum enim magistratibus debetur honor & reverentia, magis conveniens eorum dignitati, ut negotia quæ tanquam jure magistratus & ratione officii ipsis peragenda & administranda incumbunt, aperta die, id est post solis ortum & ante ejus occasum fiant, ut conspici posset eorum majestas & persona discerni, quam venerari omnes tenentur, qui sub eorum imperio degunt: noctu enim nimis eorum dignitas & persona exponi videtur improborum hominum pravis machinationibus & occultis insidiis. Quippe cum terrori malis sunt, cavere sibi debent, ne ab ejusmodi impiis & facinorosis opprimantur, qui tenebrarum præsidio se tutos fore arbitrantes, sæpissime eam opportunitatem non prætermittunt sese vindicandi ab iis, a quibus facinorum suorum conscii, malo aliquo affici metuant, vel propter admissa scelera jam puniti sunt; qui si ipsi facultatem neque occasionem habeant, ejusdem criminis & facinoris socii exequuntur, quod ipsi facere nequeunt. In duodecim tabulis apud Gell. *lib.* 17. *cap.* 2. scriptum fuisse legimus. *Ante meridiem causam conscito, cum perorant ambo præsentes. Post meridiem præsenti litem addicito. Si ambo præsentes, sol occasus suprema tempestas esto.* Et idem *lib.* 14. *cap.* 7. *Ex Varronis lib. Epistolicarum quæstionum* 4. describit *Senatusconsultum ante exortum, aut post occasum solem factum ratum non fuisse.* Propterea fortasse ne magistratus vespertinis temporibus in publico esset. Contrarium vero apud Athenienses Areopagitæ integri ac severi judices observarunt: illi enim noctu & in tenebris semper judicabant. Eam potissimum ob ratio-

nem,

nem, ne spectatores essent personarum, qui causas orabant & patrocinabantur, quorum aspectu sæpissime animum judicis commoveri posse arbitrabantur, verum ad ea quæ dicerent animum tantum attenderent, & secundum ea judicarent. Hinc sup. annotavimus *ad l.1. h.t.* nullum admisisse procemium sive præfationem, quia suspecta ipsis erant qui judicis animum afficere, & a vero deflectere poterant.

Quinqueviri constituti sunt cis Tyberim & ultra Tyberim.] Varia Quinquevirorum genera fuisse, ex Livio discimus. Erant alii agris dividundis præfecti; unde legimus apud Liv. *lib.* 6. *cap.* 21. de quinqueviris *Pomptino agro dividendo* creatis. Erant alii qui dicebantur mensarii, quod æs alienum pro his qui solvendo non essent de publico solverent Liv. *lib.* 7. *cap.* 21. *Inclinatis*, inquit, *semel in concordiam animis, non consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere unanimos videbantur, levare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt: quinqueviris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellaverunt.*

Erant alii creati muribus turribusque reficiendis Liv. *l.* 25. *cap.* 7. scribit idem *lib.* 3. *cap.* 9. a C. Terentillo Arsa tribuno plebis legem promulgatam, ut quinqueviris legibus de consulari imperio scribendis crearentur. Quam tamen legem Dionys. accuratissimus & diligentissimus Romanæ historiæ scriptor, non de quinqueviris, verum decemviris promulgatam fuisse scribit. Erant alii quos adjutores Triumviris capitalibus datos scribit Liv. *lib.* 39. *cap.* 14. *uti cis Tyberim suæ quisque regionis ædificiis præessent.* eos itaque recte hic Pomponius Triumviris subjungit, qui vespertinis temporibus, quum magistratus ad id temporis in foro esse inconveniens erat, eorum vices gerebant, & pro iis officio fungebantur. Itaque revera magistratus non erant, sed officio & auctoritate cujus vicem gerebant, utebantur. Postea horum Quinquevirorum munus ad Ædiles translatum est, ut infra tradit ICtus.

§. 32. *Capta*

§. 32. *Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi provincia: totidem* prę-tores, *quot provinciæ in ditionem venerant, creati ſunt, partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus præeſſent. Deinde Cornelius Sylla quæſtiones publicas conſtituit: veluti de falſo, de parricidio, de ſicariis: & prætores quatuor adjecit. Deinde Gajus Julius Cæſar duos prætores, & duos ædiles, qui frumento præeſſent, & à Cerere Cereales conſtituit. Ita duodecim prætores, ſex ædiles ſunt creati. Divus deinde Auguſtus ſedecim prætores conſtituit. Poſt deinde Divus Claudius duos prætores adjecit qui de fidei commiſſo jus dicerent, ex quibus unum Divus Titus detraxit: & adjecit Divus*

Ner-

Nerva, qui inter fiscum & privatos jus diceret. Ita decem & octo prætores in civitate jus dicunt.

CAptà deinde Sardinia] Est autem Sardinia insula in mari Meditarraneo amplissima, ferax frugum, frumenti ditissima, unde a Timæo inter præcipuas insulas primo loco ponitur, cum ob magnitudinem, tum etiam propter fertilitatem, hominumque multitudinem. Strabo *lib.* 14. Et *lib.* 5. tradit magnam omnium rerum habere copiam, excellenter autem ejus solum frumenti beatum esse. De ejusdem fertilitate Horat. *lib.* 1. *carm. od.* 31.

— — — Non opimæ.
Sardiniæ segetes feraces:

Hinc quoque Valerius Max. *lib.* 7. *cap.* 6. *Siciliam & Sardiniam, benignissimas urbis Romanæ nutrices* vocat. Et Varro *de re Rust. lib.* 2. *Igitur quod nunc intra murum fere patresfamiliæ correpserunt, relictis falce & aratro, & manus movere maluerunt in theatro ac circo, quam in segetibus ac vinetis, frumentum locamus, qui nobis advehat, qui saturi fiamus, ex Africa & Sardinia.* Flor. *lib.* 4. *cap.* 2. *Siciliam Sardiniamque annonæ pignora* vocat. Salvianus *lib.* 6. *de vero* DEI *judicio*, Sardiniam Siciliamque appellat fiscalia horrea, & vitales Romæ urbis venas. *Dives ager frugum* apud Claud. *de bell. Gildonico.* Et Silius Italicus *lib.* 12. de Sardinia canens.

Qua videt Italiam, saxoso torrida dorso,
Exercet scopulis latè freta; pallidaque intus
Arva coquit, nimium Cancro fumantibus Austris
Cætera propensæ Cæreris nutrita favore.

Ma-

Magnam vero tamen ejus partem asperam & parum paratam esse docet idem Strabo *lib.* 5. Aer ejus admodum pestilens & peregrinis valde infesta est ; & ibi præcipue, ubi feracissima : de qua Mela *lib.* 2. *cap. ult.* *Cæterum fertilis, & soli quam cæli melioris: atque ut fœcunda, ita pene pestilens.* Unde quoque Cicero Quintum fratrem moneat in *epist.* 3. *lib.* 2. etiam tum cum optime valeret, meminisse eum oportere in Sardinia se esse : Et *lib.* 7. *Epist.* 29. *ad famil.* Tigellium quendam Sardum ait esse hominem patria sua pestilentiorem. Quare apud Symmachum *lib.* 9. *epist.* 39. *Nihil enim de Sicilia reportavit, nisi bonam conscientiam, & malam valetudinem: horreis autem tantum frugis invexit, quantum illi provinciæ anni contulerat.* Tacit. *lib.* 2. *annal. cap.* 85. refert, sub Tiberio fuisse factum Senatusconsultum, ut quatuor millia Judeorum in insulam Sardiniam veherentur : qui si interiissent ob gravitatem cæli vile damnum fore. Unde Martial. *lib.* 4. *epigram.* 60. Sardiniam Tiburi, ut pestilentissimam saluberrimæ regioni opponens.

Nullo fata loco possis excludere: cum mors
Venerit, in medio Tibure Sardinia est.

Scil. si mors ad venerit quacunque in regione degit homo, sive in Tibure cœlo saluberrimo, sive in Sardinia regione pestilentissima, fati necessitati cedendum. Sardinia olim a Græcis mercatoribus a figura vocata est *Ichnusa*, quod formam vestigii humani referret. Aristoteles in *Mirabilibus* illa autem insula ut videtur Ichnusa primum appellata est, quia humanum vestigium ambitu suo maxime refert. Solinus *capite* 4. *Sardinia quoque, quam apud Timæum Σανδαλιῶτιν legimus Ἰχνοῦσαν apud Crispum, in quo mari sita sit, quos incolarum authores habeat, satis celebre est.* Causam hujus appellationis tradit Plin. *lib.* 3. *cap.* 7. ubi inquit, *Sardiniam ipsam Timæus Sandaliotin appellavit ab effigie soleæ, Myrsilus Ichnusam a similitudine vestigii.*

Hinc

Hinc Claudianus de bello Gildonico *carmen IV. verſ.* 507.

Humanæ ſpeciem plantæ ſinuoſa figurat
Inſula: Sardam veteres dixere coloni.

Poſtea vero Colonia ex Lybia eo deducta a Sardo Herculis filio, Sardo ſeu Sardinia ab eo dicta eſt, cujus fanum celeberrimum in Sardinia, quod Σαρδοπάτορος ἱερὸν indigetat Ptolomeus, Salmaſ. *Plin. exercit: in Solin. Nihil attinet dicere, ut Sardus Hercule, Norax Mercurio procreati, cum alter a Lybia, alter ab uſque Tarteſſo Hiſpaniæ in hoſce fines permeaviſſent, a Sardo terræ, a Norace Noræ oppido nomen datum.* Solin. *cap.* 4. Et Martianus Capella *lib.* 6. *Cæterum*, inquit, *Sardinia a Sardo filio Herculis appellata.* Pauſanias in Phocicis. *Primi in Sardiniam navibus transmigraſſe dicuntur Afri, duce Sardo filio Maceridis, cui apud Ægyptios & Afros Herculis cognomen fuit. Et de Maceride quidem nihil refertur illuſtrius quam ejus iter Delphos. Sardus vero coloniam Afrorum in Ichnuſam deducendam ſuſcepit. Unde mutato priore vocabulo de ejus nomine inſula dicta eſt.* Putat Bochartus *Macharid* apud Pœnos Herculis fuiſſe cognomen, quorum ſermone *Macharid* eſt ὁ ἐκφοβῶν *qui exterret* ſeu terribilis. Sic Levit. 26. verſ. 6. *Et dabo pacem in terra & dormietis & non erit (Macharid) qui exterreat* & Deut. 28: 26. Voce igitur (inquit) Hæbreis tam uſitata Pœnos ſuſpicor Herculem ſuum Macharid cognominaſſe, atque inde Græco μακήριδα Maceridem. Verum quicquid de Sardo dicitur valde ſibi ſuſpectum dicit. Eidem videtur nomen Σαρδῶ Pœniciæ originis eſſe, & idem valere Græcis *Ichnuſa*; Hebræi- צער *ſaad*, *veſtigium* notat, Græci reddunt τὰ ἴχνη αὐτȣ. Et Lament 9, 18. צער רבר vulgatus *veſtigia noſtra.* Inde Σαρδῶ vel Σαρδῶν dicta videtur hæc inſula, ſive Græci R. inſeruerint aut etiam ipſi Pœni, qua Epentheſi nihil frequentius. Hinc ramus Hebraice dicitur *Seapha* & *Serapha.* Pœnis ſane diu Sardiniam ſubditam fuiſſe ex Hiſtoriis conſtat; imo & anti-

tiquiſſimas Phœnicum colonias eò miſſas teſtatur Diodorus, adeo ut nomen Punicæ poſſet eſſe originis. Et hæc inſula, ut idem Solinus tradit *ſerpentum* expers, *ſed quod aliis locis ſerpens, hoc ſolifuga Sardis. Agris animal per exiguum, qua aranei forma, ſolifuga dicta, quod ſolem fugiat.* Pro *ſolifuga*, *ſolipuga* legendum ac ſcribendum docet Salmaſ. in ſuis *exercitationibus* Plin: *Solipugæ* dictæ non quod in ſole vehementius pungant, ut putat Feſtus. Verum quod minutulum animal ita acriter pungat, ut totum videatur eſſe punctura. Vid. Salmaſ. *dict. loc.* *Huic incommodo*, inquit Solinus, *accedit & herba Sardonia, quæ in defluviis fontaneis provenit juſto largius. Ea ſi edulio fuerit neſcientibus, nervos contrahit, rictu diducit ora, ut qui mortem oppetunt facie ridentium intereant.* Hinc in proverbium abiit *riſum Sardonium*, in eos qui intus triſtes, & foris lætitiam præſeferunt ridenteſque moriuntur. Quinam populi hanc inſulam inhabitarint, apud Bochartum videre *lib.* 1. *cap.* 31. Hoc certum varios eam inhabitaſſe populos, uſque ad, Carthaginienſes eam occuparint, poſtea Pœni Carthaginienſes inſulam obtinuerunt, adjutique ab incolis bellum contra Romanos geſſerunt. Verum quando inſulam in ſuam redegerint Carthaginienſes poteſtatem non ſatis conſtat. Quanquam multa adferri poſſint pervetuſtæ hujus coloniæ teſtimonia, & quidem ipſum inſulæ nomen, quod ſupra Punicæ originis eſſe diximus, jam Homeri ævo obtinuit. Et teſtatur quoque *Diodor.* antiquiſſimas Phœnicum colonias eo miſſas. Carthaginienſibus devictis & domitis, omnia in poteſtatem Romanam venerunt. Tradit *de antiq. jure Provinc. cap.* 4 Sig. anno V. C. DXC. Carthaginienſes a Romanis incuſati, quod naves mercatorum ſpoliaſſent, Sardiniam jam pridem bello a ſe partam, impetrandæ pacis cauſæ, Romanis tradidiſſe. Juxta quæ refert Zonaras hiſce verbis: *Tum etiam Sardinia Pœni citra pugnam Romanis ceſſerunt, ac pecunias alias tribuerunt; quod cum negotiatores Romanos populati eſſe mari incuſarentur,*

tur, Romanorum arma nondum satis firmatis opibus timuerunt. At Livius tradit in princip. *lib.* 21. ubi inquit *Angebant ingentis spiritus virum* (scil. Amilcarem Hannibalis patrem) *Sicilia Sardiniaque amissæ: nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, interceptam.* Non diu vero post pacem cum Carthaginiensibus initam, cum Sardi instigantibus Pœnis arma cepissent, T. Manlio Torquato consule duce, in potestatem redacti sunt. Liv. *lib.* 23. *cap.* 60. *Et in Sardinia res per T. Manlium Prætorem administrari coeptæ, quæ omissæ erant, posteaquam Q. Mucius prætor gravi morbo est implicitus.* Eorumque confecit uno prælio XXX millia, & mille trecentos vivos cepit, & infra. *Ibi navibus longis deductis, impositoque, quem secum adduxerat, milite, Romam navigat, Sardiniamque perdomitam nunciat patribus:* Deque eo ita Eutropius *lib.* 3. *cap.* 3. *Manlio Torquato, Cajo Atilio Balbo consulibus, de Sardis triumphatum est: & pace omnibus locis facta, Romani nullum bellum habuerunt, quod his post Romam conditam semel tantum Numa Pompilio regnante contigerat.* Et Vellejus. *Sardinia inter primum & secundum bellum Punicum, ductu T. Manlii consulis certum accepit imperium.* Verum postea anno V. C. 578. iterum rebellantes a Tib. Sempronio Graccho consule perdomiti sunt, quem Romam rediisse & tantam captivorum secum traxisse multitudinem ferunt Frontinus & Auctor de viris illustribus, ut longa venditione res in proverbium venerit, & *Sardi venales* pro rebus vilibus vulgari loco celebrati sint. Vid Liv. *lib.* 41. *cap.* 17. Hujus proverbii meminit quoque Cicero *Epist.* 24. *ad fam. Habes Sardas venales, alium alio nequiorem.* De eodem quoque videre est apud Plutarch. in *problem.* & Festum.

Interjecto tempore cadente imperio Romano a Sarrazenis occupata est, quorum jugum sustinuit, donec Genuensibus & Pisanis inter se certantibus, cujusnam imperio cederet insula, Pontificis Bonifacii VIII. concessu Arrago-

O niis

niis armis, ipsis tanquam injustis rerum Dominis detracta fuit, Mariana *de rebus Hispaniæ lib.* 16. *cap.* 19. Unde postea jure hereditario ad Carolum V. Cæsarem devoluta, & deinde per Philippum Caroli filium in Hispaniarum Regum ditionem concessit: hodieque *Cerdegna* nominatur.

Mox Sicilia] Hanc insulam Diodor. Sic. *lib.* 5. ait insularum esse præstantissimam & antiquitate rerum commemorandarum facile primas tenere: *Olim*, inquit, *a figura Tinacriæ, id est, Triquetræ nomen habuit. Postea a Sicanis cultoribus, Sicania dicta. Et tandem a Siculis, qui ex Italia cum tota illa gente trajecerunt, Sicilia nuncupata est.* *Trinacria* sive *Triquetra* a trianguli specie dicta. Plin. *lib.* 3. *cap.* 8. in tres enim partes sive promontoria diducta est. Hinc apud Horat. *lib.* 2. *Satyr.* 6.

— —— *Quid? militibus promissa Triquetra*
Prædia Cæsar, an est Itala tellure daturus
Prædia Triquetra, hoc est *Sicula.*

Et apud Ovid. *Fast. lib.* 4. *vers.* 419.

Terra tribus scopulis vastum procurrit in æquor
Trinacris; a positu nomen adepta loci.

Item Metamo. *lib.* 5.

Vasta gigantes injecta est insula membris
Trinacris.

Sic quoque apud Virgil. *lib.* 1, *Æneid.*

Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heres,

ubi Servius, Trinacrio Græcum est quod tria ἄκρα habeat, id est promontoria, Lilybeum, Pachynnum & Pelorum. Latine autem *Triquetra* dicitur. Strabo *lib.* 6. *Pelorus enim unum est de tribus promontoriis, quæ Siciliam efficiunt Triquetram*, Et Solin. *cap.* 5. *Ergo Sicilia, quod cum primis assignandum est, diffusis promontoriis Triquetra specie figuratur. Pachynus spectat in Poloponnesum: Pelorias adversa vespero Italiam videt: Lilybeum in Africam extenditur.* Vid. Mel. *lib.* 2. *cap.* 7. Et *lib.* 3. *Æneid.*

Ante

Ante & Trinacria lentandus remus in unda,

ubi annotavit idem Servius, multos & Trinaciam dicere. Verum hanc observat differentiam, ut quotiescunque Sicilia significatur, Trinacria totum per R. dicatur, quotiens Sicula per unam R. ut *Trinacia cernitur Ætna.*

Idem Poëta.

Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem,

Et Claud. *de bello Gildonico carm.* 15. *vers.* 457.

Romani jam finis erit Trinacria regni.

Et *in bello Get. carm.* 26.

IPSA ETIAM DIFFISA BREVI
TRINACRIA PONTO,

Elegans vero hujus insulæ descriptio *lib.* 1. *de raptu Proserp.* Sicania vero Thucididi dicta a Sicanis cultoribus, qui primi hanc incolam demonstrantur incoluisse, vid. Diodor. Sic *lib.* 5. Alii a *Sicano* duce ita dictam volunt, vel a *Sicanis*, inter Latii populos a Plinio numeratis, quos inde profectos insulam Italiæ vicinam occupasse, & eam a gentis nomine Sicaniam nominasse refert Servius in illud Virgilii Æneid. *lib.* 8.

Tunc manus Ausoniæ, & gentes venêre Sicanæ.

Verum doctissimus Bochartus *lib.* 1. *cap.* 30. non sine ratione opinatur Sicanos Siciliæ indigenas esse, eosque a Pœnis, qui Siciliæ partem occuparunt, punica voce *Sicani* dictos, qui Siculorum Pœnis erant proximi, quasi vicinos dixeris: Hebræis enim inquit, & Syris *Saken*, cujus plur. *Sekenim*, vicinum sonat. Inde *Sekenim* vel latine Sicani passim appellantur populi Judæis vicini. Sic quoque verosimile putat denominationem Σικελίας, deduci a nomine *escol* quod Hebræis est botrus, ut Syris *segol* & *segul*, ob vinearum in ea insula fertilitatem, quam refert Diodorus disertissimis verbis *lib.* 13. uti & Homerus, qui Cyclopum terram, id est, Siciliam eam describit eximiis vitibus fœcundam *Odyss. lib.* 9. *vers.* 111. Hinc apud Diodorum *lib.* 5.

de fertilitate hujus insulæ sermonem habens inquit. *In hac Deas, quas diximus omnium primas sese ostendisse, primasque ob soli bonitatem hic fruges pervenisse memorant.* Quæ clarissimus etiam Poëtarum suo testimonio confirmat.

Absque satu hic crescunt, & vomeris omnia sulco.
Hordeum & alticomum triticum, vitesque parentes
Uvarum & vini: Qua Jupiter imbribus auget.

Unde Virgil. 1. *Æneid.*

Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes,
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,

Et Silius *lib.* 14. de hac insula

Multa solo virtus, jam reddere fœnus aratris,
Jam montes umbrare olea, dare nomina Bachho.

Vina imprimis Mamertina e Sicilia olim summo in pretio habuêre veteres. Hinc Plinius *lib.* 14. *cap.* 6. *Genera autem vini alia aliis gratiora esse quis dubitet? Quamobrem de principatu se quisque judicem statuat. Quartum inquit curriculum publicis epulis obtinuêre a Divo Julio (is enim primus auctoritatem his tribuit, ut in epistolis ejus apparet) Mamertina, circa Messanam in Sicilia genita. Ex iis Potulana, ab auctore dicta, in loco proximo Italiæ laudantur præcipue.* Atheneus *lib.* 1. *cap.* 21. *Mamertinum extra Italiam provenit, nempe in Sicilia, Italicum tamen vocatur, leve, suave, validum.* Et Martial. *lib.* 13. *Epigram.* 117.

Amphora Nestorea tibi Mamertina senecta.
Si detur, quodvis nomen habere potest.

id est, vel *Falernum*, vel *Setinum*, vel *Cæcubum* dici potest; & cum præstantissimo quoque vino de bonitate contendere. Præter uvarum & vinearum fertilitatem & bonitatem frumenti ingentem quotannis proferebat copiam, ita ut Romani imperii horreum fuerit appellata. Quare Plin. *lib.* 18. *c.* 10. Cum centesimo germine quidem & Leontinos Siciliæ campos stipulas fundere. Hinc Cereri dicatam tradit Diodor. *lib.* 5. & Cic. 6. *in Verr. Vetus est*, inquit, *opinio, quæ constat ex antiquissimis Græcorum*

literis

literis atque monumentis, insulam Ciciliam totam esse Cereri ac Liberæ consecratam: hoc cum ceteræ gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut agris eorum insitum atque innatum esse videatur. Alii vero Siciliam dictam putant quasi Sicilitam resectam maris impetu ab Italia, cujus pars olim fuit. Apud Turneb. *lib.* 26. *cap.* 3. Seculę fasces sunt Varroni a secando, & *sicilire* deducitur, quod est tanquam *seculire*; inde *sicilices*: Ennius apud Festum

Incedit miles vulgo Sicilibus latis.

Sunt autem *Silices* apud Gellium *hastæ, habentes spicula lata.* Inde Strabo *lib.* 1. *Sicilia nihilo magis frustum ab Italia abruptum judicari potest*: Quondam enim Bruttio agro cohæruit, mox interfuso mari avulsa est Plin. *lib.* 3. *cap.* 8. Seneca *Consolat. ad Marcian. cap.* 17. *Videbis primum ipsam insulam, ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illo mare interrupit, &*

Hesperium Siculo latus abscidit.

Quamobrem Græci Rhegio nomen dedere, quasi avulso, Ante Romanos, nunquam tota insula uni paruit domino, verum partem Syracusani, partem Carthaginienses habuêre, donec Romani tempore primi belli Punici partem, quam Carthaginienses possederant, jure belli sibi acquesivêre, & in provinciæ formam redegêre, ut testatur Zonaras, cum scribit, *Q. Lutatium Cerconem consulem in Siciliam profectum omnia cum Catulo composuisse, ac Siciliæ arma ademisse; atque ita Siciliam a Romanis, excepto Hieronis regno, servitute mulctatam.* Postea vero bello Punico secundo, Hierone rege Syracusanorum mortuo, constantissimo Populi Romani socio, Syracusas ab amicitia Romana alienatas M. Marcellus consul in Siciliam ad Pœnos inclinantem profectus, diu a se oppugnatas tandem cepit, & Romano quoque adjecit imperio. M. Lævinus tamen in provinciæ formam redegit.

Item Hispania] Hispaniam Romani vocarunt quicquid

terrarum Pirenæis montibus, mari mediterraneo, atque Oceano ipſo eſt concluſum, Pirenæis quidem ab Oriente, mediterraneo vero a meridie, a reliquis partibus Oceano. Sig. *de jur. Provinc. lib.* 1. *cap.* 5. Strabo *lib.* 3. Fuit autem Hiſpania diviſa primo a Romanis in ulteriorem & citeriorem. Ulterior a Bæti flumine Bætica, qua & Luſitania quoque, quæ hodie Portugallia nuncupatur, continetur. Citerior Terraconenſis a clariſſima Terracone civitate appellata fuit, vid. Plin. *lib.* 2. *cap.* 1. Poſtea vero in tres partes fuit partita T. Bæticam a freto Herculeo, & mari Iberico ad Anam Fluvium: *Luſitaniam*, ad Oceananum occiduum inter Anam & Durium Fluvium; & *Terraconenſem*, longe maximam, ab his ad Pyrenæos montes & utrumque mare porrectam. vid. Melam. *lib.* 2. *cap.*6. De ejus nominis origine non conſentiunt ſcriptores: Pompejus Trogus *lib.* 44. *cap.*1. primo Iberiam appellatam tradit a veteribus, ab Ibero amne, poſtea ab Hiſpano Hiſpaniam cognominatam fuiſſe. Sic quoque Plin. *lib.* 3. *cap.* 3. *Iberus amnis navigabili commercio dives, ortus in Cantabris, haud procul oppido Julio brica*, CCCCL. *M. paſſ. fluens; navium per* CCLX. *M. a Varia oppido capax, quem propter univerſam Hiſpaniam Græci appellavere Iberiam.* Et Curt: Ruf. *lib.* 10. *cap.* 1. *Hiſpanias deinde, quas Iberiam Græci a flumine Ibero vocabant, adire; &c.* Olim ab Heſpero Atlantis Fratre Heſperiam dictam perhibent. Nonnulli ab Heſpero ſtella occidua, quæ in Hiſpania occidit & ad quam ferme reſpiciunt in eam regionem navigantes, Heſperiam nuncupatam volunt. Alii Hiſpaniæ nomen derivant ab rege *Hiſpalo*, & condita ab eo urbe *Hiſpali*: verum hæc nominis origo non admodum antiqua eſſe poteſt, quoniam ex Strabone aliisque Hiſtoricis conſtat, Hiſpalem ipſam Romanorum fuiſſe coloniam *lib.* 3. & a Julio Cæſare conditam urbem, quæ hodie Sevilia vocatur. Plin. *lib.* 3. *Et a læva Hiſpalis colonia cognomine Romulenſis.* Juliam Romulam a Julio Cæſare nuncupatam ait Iſidorus *lib.* 15. *orig. cap.* 1.

Alii

Alii tradunt Semele nato & in Hispaniam appulso, totaque provincia victricibus armis parere imperio coacta, e sociis unum ad res gerendas relictum Pana nomine effecisse, ut Provincia primum *Pania*, deinde additione unius literæ *Spania* diceretur. Doctissimus vero Bochartus *lib.* 3. *cap.* 7. ipsum Hispaniæ nomen, vel *Spania* ut veteres scripsêre, ostendit mere esse Hebraicum; *Hebræis enim*, inquit, *Saphan est cuniculus. Inde Spania dicta cuniculosa regio; quo epitheto partem Hispaniæ Celtiberiam insigniit Catullus.*

Cuniculosæ Celtiberiæ fili
Egnati.

Varro *de Re rustica lib.* 3. *cap.* 12. *Tertii generis est, quod in Hispania nascitur, simile nostro lepori ex quadam parte, sed humile.* Unde apud Plin. *lib.* 8. *cap.* 29. M. Varro auctor est, *a cuniculis suffossum in Hispania oppidum. Sed Phœnices*, pergit, *jure merito regionem universam, in qua cuniculi olim fuerunt ita frequentes, ut intactum nil relinquerent.* Nec radicibus solum & stirpibus & seminibus essent noxii, sed & oppida ipsa continuis suffossionibus subverterent. Quin & vicinis *Balearibus tam infesta fuit hæc pestis, ut ab Augusto coacti sint milites deposcere, quibus se tuerentur adversus hæc animalcula.* Sic quoque vocem *Iberiæ* ex Phœnicum lingua petendam asserit vir doctissimus. Hebræis enim *eber*, Chaldæis *ebra* vel *ibra* est transitus, & quicquid est ulterius. Inde plurale *ebrin* vel *Ibrin*, terminos & fines significat. Merito igitur, inquit, *Iberi* dicti, qui ex Phœnicum sententia terrarum fines ultimos occuparint; Hispani nempe, quorum urbem *Calpen* Tyrii putaverunt esse terræ habitatæ terminos. Hanc Hispaniæ terram tradit Mela, uvis, equis, ferro, plumbo, ære, argento, auroque adeo abundare, & fertilem esse, ut sicubi ob penuriam effœta & sui dissimilis est, linum tamen aut spartum alat. Et Plinius *lib.* 3. *cap.* 3. *in fin. Metallis, plumbi, ferri, æris, argenti, auri, tota ferme Hispania scatet.* In-

vadendæ porro Hiſpaniæ inquit Signonius, Romanis eadem cauſa, quæ Siciliæ fuit, nempe ut Pœnis occurrerent, qui majorem fere partem ejus Amilcare primum, deinde Aſdrubale Amilcaris genero occuparant. *Primi autem omnium in Hiſpaniam contra Afros exercitum duxere* Cn. & P. Scipiones, belli Punici ſecundi initio, qui octavo ejus belli anno a Pœnis cæſi ſunt, poſtquam multas regiones Romanæ feciſſent ditionis. Quorum gloriam poſtea P. Scipio P. F. qui poſtea Africanus dictus, cumulavit, multaque proſpere geſſit: Hic enim Hiſpaniam, quæ patris, patruique continuatis cladibus tota fermè defecerat, recepit. Ejus virtute factum ut imperium Pop. Romani, uſque ad Anam flumen propagatum ſit, atque Hiſpania omnis præter Luſitaniam & Callæciam ab occidente, & Cantabriam, Auſtriamque a Septentrione, ſub ditionem populi Romani conceſſerit, & ducis virtute in provinciam redacta ſit, quod contigiſſe anno V. C. DXLIII refert Sig. *lib.* 1. *de antiq. jur. Provinc.* Quo anno tradit Livius *Hiſpani primam continentis provinciam factam eſſe.* Idem vero *lib.* 2. *cap.* 12. de Hiſpania inquit, *Itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis ſint, poſtrema omnium noſtra demum ætate, ductu auſpicioque Auguſti Cæſaris perdomita eſt.* Cadente vero Romano imperio, Gothi, Vandali, Suevi, Alani, eam partiti fuêre, donec tandem Gothi rerum potiti ſunt. Interjecto vero tempore A. C. 1470. in unius Ferdinandi Arragoniæ R. qui duxerat Iſabellam Caſtellæ & legionis hæredem, Hiſpaniarum regnum, poteſtatem venit. Johanna ex hoc matrimonio filia, Philippo Auſtriaco fuit nupta, & ex eo genuit Carolum V. Imperatorem, qui imperii faſces ſponte filio Philippo ſecundo tradidit. Hic regnum Portugalliæ poſt mortem Sebaſtiani anno 1578. ſimulque totam Africam & Aſiam litoralem ſuo adjecit imperio. Quod deinde ad ejus deſcendit hæredes & ſucceſſores, excepta Luſitania, Philippum 3. & 4. Carolum II. qui immenſi hujus imperii habenas hodie ſumma cum gloria & laude moderatur.

Dein-

Deinde Narbonensi Provincia] Gallia olim a veteribus divisa fuit in *Cisalpinam* & *Transalpinam*; Cisalpinam dixere, quam hodie communi vocabulo *Lombardiam* vocamus, quæque hodie Italiæ pars est. Ex altera enim Alpium parte intra Italiæ latæ sumptæ terminos, ad utramque Padi ripam, Galli habitarunt usque ad Rubiconem fluvium, unde ea regio Gallia Cisalpina; Guilel. Hill. *comment. in Dionys.* Justin. *lib.* 20. *cap.* 5. tradit causam Gallorum in Italiam adventus, intestinam scil. discordiam, & assiduas domi dissensiones. Dicebatur quoque hæc Galliæ pars olim *Tonsa* sive *togata*, ita dicta quod populi illi Romanorum more *toga* utebantur. Transalpina cujus una pars *Comata* vocata est a comæ nutriendo studio, altera *Braccata* a genere vestium, Plin. *lib.* 3. *cap.* 4. quæ & *Gallia Narbonensis*, a *Narbone* Tectosagum oppido sic appellata: Quam tradit Strabo *lib.* 4. totius Galliæ Emporium. Cæsar *lib.* 1. *de Bell. Gall.* Galliam in tres partes divisam tradit, *quarum unam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum linguâ Celtæ, nostra Galli appellantur.* Hanc Narbonensis Provincia Romanis charissima; eamque cæteris Galliæ partibus magis consitam, ideoque etiam lætiorem esse, tradit Mela *lib.* 2. *cap.* 5. Et Plin. *lib.* 3. *cap.* 4. ait *agrorum cultu, virorum morumque dignatione, amplitudine opum, nulli provinciarum postferendam, breviterque Italiam verius, quam provinciam.* In quatuor dividitur Regiones, Occitanam a Garumna ad Rhodanum, Provinciam a Rhodano ad Alpes maritimas, Delphinatum a Druentia Fluvio & montibus ad Hisaram fluvium, & Sabaudiam ab Hisara ad Rhodanum & Lemnum lacum.

Provincia] *Provinciæ nomen*, inquit *Sig. de antiq. jur. Prov. lib.* 1. *cap.* 1. *tribus modis populus Romanus totius hujus rationis auctor accepit: uno, pro regione, quam aut armis devictam, aut quocunque modo in potestatem adductam, ipse magistratui suo administrandam subjecit; altero pro quacunque regione, in qua bellum Romanus Imperator administravit;*

ſtravit ; tertio pro quacunque muneris procuratione. Huic autem loco prima verbi ſignificatio cæteris conjunctior eſt, ita ut hic appellatione provinciæ ejuſmodi regio intelligi debeat, quæ ab Italia ſejuncta, populi dominio ſubjecta erat, id eſt quæ tum vectigalia Populo Romano pendebat, tum magiſtratui populi Romani fœderis lege obtemperare tenebatur, a qua immunis Italia, utpote quæ jure Italico donata, ſuis legibus & magiſtratibus utebatur, & conſequenter provinciæ appellatione, quanquam quidem vectigalis facta, non continebatur. Quamobrem Sigonius definit breviſſime provinciam regionem, quæ jus provinciale conſecuta eſt, ſcil. quæ legibus ſuis & magiſtratibus jus dicentibus ſpoliata eſt, in qua jus illud, quod provinciale vocamus, potiſſimum conſiſtebat: Populus enim Romanus non uno eodemque modo tractabat eas regiones, quas in poteſtatem redigebat, verum pro ſuis cujusque meritis leges accipiebant. Quo contigit ut aliæ civitates vectigales, aliæ immunes, aliæ ſervitute, aliæ libertate affectæ ſint. Cujus rei arbitrium primordio Reipub. penes ſenatum fuit, qui acceptis ab Imperatore de ſubactis & debellatis hoſtibus, & regione Romano imperio adjecta literis, de mulcta & premiis eorum, qui ſuperati erant, conſultavit, & Imperatorem certiorem fecit quid ſibi fieri placeret, miſſis ad eum decem aut quinque legatis, ut ex eorum ſententia de hoſtibus & eorum regione ſtatueret: Quibus de rebus Imperator certior factus, aut ex certa ſenatus, ſi ita præſcriptum fuerat, voluntate, aut de communi decem legatorum ſententia victis gentibus aut ignovit, aut in provinciæ formam redegit. Sig. *dict. loc.* Ignoviſſe dicebatur, quando libertate ſua frui ipſis permitteret, id eſt ſuis uti legibus, ſuosque creare magiſtratus more & ritu patrio: in provinciæ vero formam redigebat, cum Romanis legibus & magiſtratui obtemperare tenebantur.

Quæ cum de univerſa regione, tum de ſingulis civitatibus populisque conſtituta erant, ea in concione ſilentio

per

per præconem facto Imperator fere præconi pronuncianda mandabat, ac postremo Romam, relicto aliquo præfecto provinciæ, decedebat. In has itaque provincias mittere solebant Romani suos magistratus, qui& juridicundo & exercitui præerant, & vectigalia procurabant: Ita ut nulla esset provincia, quæ non habebat proconsulem vel prætorem, & quæstorem: Nam stante repub. aliæ provinciæ *consulares* erant, aliæ *prætoriæ*; Provinciæ consulares erant, quas illi, qui in urbe consulatum gesserant, consulari obtinebant imperio, ad quas peracto consulatu proficiscentes, proconsules dicebantur. Sic Prætoriæ erant, quas, qui Prætores proximo anno in urbe fuerant, Prætorio imperio obtinebant. Verum notandum Provincias non ex sui natura & essentia vel consulares vel prætorias fuisse, ita ut certæ quædam provinciæ consulibus, aliæ prætoribus decerni deberent, verum senatum eas in potestate habuisse constat, & quas prætorias, quas consulares esse vellet, quotannis pro judicio suo statuisse, quo contigit sæpissime, ut aliquando consulares Prætoriæ, & Prætoriæ consulares efficerentur. Quare apud Ciceronem legimus, *ex consulare provincia facere Prætoriam.*

Totidem Prætores, quot Provinciæ in ditionem venerant, creati sunt] Crescentibus provinciis, & latius patescente imperio, prætorum numerum augere necesse habuêre Romani. Duobus igitur prætoribus urbano & peregrino quatuor hi additi prætores provinciales, ad numerum provinciarum, quas enumerat Pomponius; verum in eo differt Ictus a Livio, qui Hispaniæ dat duos Prætores, atque ita sex efficit, omissa Narbonensi Provincia, ita enim inquit, *lib.* 32. *cap.* 28. *Cn. Cornelio, & Q. Minutio coss. omnium primum de provinciis consulum prætorumque actum, prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. Urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minutio obtigit. Sardinium Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus.* Sed Respondit

Cu-

Cujacius Pomponium ex duabus Hiſpaniis maluiſſe facere unam, quod & plerumque ad ſortiendam utramque unus admitteretur, quam omittere Narbonenſem, quæ poſtea proconſulem habuit.

Deinde Cornelius Sylla] Omittit Pomponius prænomen nimir. *Lucius*. Quiſnam hic fuerit L. Cornelius Sylla neminem fugere poteſt, qui a limine tantum antiqua ſalutavit veterum ſcriptorum monumenta: ex iis enim perſpicimus nobilem fuiſſe Romanum, ex antiqua Scipionum oriundum familia, eruditum & facundum, aſtutum ſed gloriæ imprimis cupidum virum, animo grandem, ſucceſſuque adeo felicem ut dubitari poſſe dicat Saluſtius, utrum fortior, an felicior fuerit. De eo tradit Plin. *de viris illuſtribus*. Cum adhuc parvulus a nutrice ferreretur, mulierem obviam dixiſſe, ſalue puer tibi & Reipub. tuæ felix. Et ſtatim quæſita, quæ hæc dixiſſet, non potuiſſe inveniri. Q. Florus Tertull. *Apolog. contra gentes cap.* 11. *Quis ex illis diis veſtris gravior & ſapientior Catone, juſtior & militarior Scipione, quis ſublimior Pompejo, felicior Sylla, copioſior Craſſo, eloquentior Tullio.* Scribit Appianus equeſtrem imaginem Syllæ auream ante roſtra poſitam cum inſcriptione: CORNEL. SYLLÆ. IMPERAT. FORTUNATO. Felicem ſe eo dici voluit, quod inimicos Marianos feliciter ultus eſſet. *Occiſo demum C. Mario ſepties conſulis filio, Felicis nomen aſſumpſit* Vellejus *lib.* 2. Et Plin. *natur. hiſtor. lib.* 7. *cap.* 44. *Unus hominum ad hoc ævi felicis ſibi cognomen aſſeruit L. Sylla, civili nempe ſanguine, ac patriæ oppugnatione adoptatum.* Verum ut inquit Jul. Solin. *Polyhiſt. cap.* 7. *Dictus potius, quam fuerit felix.* Niſi, ut inquit Plinius *loc. cit.* ideo felicem Syllam appellari quis velit, quod proſcribere tot millia civium ac trucidare potuerit. Quare apud Suet. in Tib. *cap.* 59. *Adſpice felicem ſibi, non tibi, Romule Syllam. O prava interpretatio & futuro tempore infelix.* Adoleſcentulus omnibus editus fuit vitiis. Hinc Valer. Max. *lib.* 6. *c.* 9.

Tur-

Turpem adolescentulum & virum fortem dicerem, nisi ipse se felicem appellari maluisset. Verum sub Mario ad Quæsturam evectus, ineuntis adolescentiæ vitia meliori vivendi ratione emendare cepit. *L. vero Sylla usque ad quæsturæ suæ comitia vitam libidine, vino, ludricæ artis amore, inquinatam perduxit.* Idem *dict. loc.* missus a Mario ad Bocchum Mauritaniæ regem legatus, Jugurtæ Numidarum regis proditi a Boccho, ad quem confugerat, manibus catenas injecit. Mithridatem compescuit: socialis belli fluctus repressit. Cinnæ dominationem fregit: Postremo Dictatura auctus, rempub. misere oppressit, ita ut nemo illo invito, nec bona, nec patriam, nec vitam retinere posset: teste Cicer. 2. *in Verrem. Crudeliter enim totam urbem atque omnes Italiæ partes civilis sanguinis fluminibus inundavit* Valer. Max. *lib.* 9. *cap.* 2. Privatus autem ad postremum dictatura deposita Puteolis (oppidum est distans decem millibus passuum a Neapoli) periit Pæthiriasi, id est morbo pediculari, sexagesimum ingrediens annum. Plutarch. *in Mario.* Dissentit autem a cæteris omnibus fere auctoribus Valerius, qui dicit Syllam nimia iracundiæ violentia supremum diem obiisse. *lib.* 9. *cap.* 3. ubi inquit. *Quid Sulla dum huic vitio obtemperat? nonne multo alieno sanguine profuso, ad ultimum & suum erogavit? Puteolis enim ardens indignatione, quod Granius princeps ejus coloniæ pecuniam a decurionibus ad refectionem Capitolii promissam cunctantius daret; animi concitatione nimia, atque immoderato vocis impetu convulso pectore, spiritum cruore ac minis mistum evomuit.*

Quæstiones publicas constituit] Id est publica constituit judicia: quæstiones enim sunt publica judicia, inde ducto nomine, quod in iis reo in judicium vocato, nocens sit an innocens constituto judicio quæratur. Quæstio enim status & constitutio causæ dicitur. Inquit vero Fabius *lib.*3. quod Quæstio in judiciali materia dupliciter accipienda sit. Altero modo quo dicimus multas quæstiones habere

bere controversiam : quo etiam minores omnes complectimur. Altero quo significamus summam illam, in qua causa vertitur: ex qua nascitur status an factum sit : an recte factum sit. Verum hic quæstio pro publico judicio accipitur: & quæsitor is dicitur, qui quæstionem habet scil. qui inquirendum curat de crimine, de eoque judicium exercendum: cui judicio præerat olim prætor, ideoque veteri nomine quæsitor vocabatur. *Quærere* enim proprium pro præesse dicitur. Cic. pro Rabyr. *Accusavi de pecuniis repetundis. Judex sedi, prætor quæsivi.* Sed quoniam in exercendis quæstionibus, sive judiciis criminum, servi sæpe tormentis subjiciebantur, qui testes sæpe rerum domi perpetratarum erant, hinc quæstio aliquando pro tormentis accipi potest, ut patet ex *tot. tit. ff. & Cod. de quæst.* & ipsa tormenta quæstiones appellatæ, inde fortasse, quod tormentis veritas credatur exquiri, & invitis extorqueri. An autem iste adhibendarum quæstionum sive tormentorum mos & usus ad eruendam facti veritatem, rationi & æquitati atque humanitati sit conveniens nec ne, alio loco a nobis, si Deus velit, disputabitur. Quæstiones igitur hic recte interpretamur judicia publica. *Publica* ideo dicta, quod cuivis e populo actio permitteretur, *publica autem dicta sunt, quod cuivis e populo executio eorum plerumque datur* inquit Imperator *inst. lib.* 4. *tit.* 18. Executio hic est criminalis accusatio, ita enim utimur executionis verbo *l.* 11. *ff. de accusat.* atque sæpissime apud Latinos ultionem significat. Quemadmodum Reipub. interest plures habere defensores, ita etiam plures maleficiorum accusatores. *Cæterum* (ut inquit Sig. *cap.* 1. *lib.* 2. *de jud.*) *judicia publica fuere decreta, quæ de criminibus, quæsitore aliquo judicium exercente, judices ab eo dati fecerunt, pro ut leges de singulis criminibus cognoscendis latæ jusserunt.* Notandum tamen, non omnia judicia, in quibus crimen vertitur, publica esse, sed ea tantum, quæ ex legibus judiciorum publicorum veniunt, ut *Julia Majestatis, Julia de Adulteriis, Cornelia*

de

de Sicariis, & Veneficiis, Pompeja de Parricidiis, Julia peculatus, Cornelia de testamentis, Julia de vi privata, Julia de vi publica, Julia ambitus, Julia repetundarum, Julia de annona l. 1. ff. de publ. jud. Publica etiam dici putat Duarenus, quod olim eorum cognitio & animadversio ad populum pertineret, qui lege lata quæstiones, & quæstionum judices constituebat; quippe cum lege Valeria vetabatur de capite civis Romani injussu populi animadvertere, sive jus dicere, quæstores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus præessent *l. 2. h. t. §. 23.*

Quæri hic possit num tot secula ante Syllam nullæ in Romana Rep. sive sub regibus, sive consulibus, fuerint publicæ quæstiones, quarum originem videtur Pomponius ad Syllam referre, cum eas ab eo tradit constitutas. Certissimum est longe ante Syllam a L. Trib. pl. legem latam esse, qua quæstionem repetundarum perpetuam fecit, ut Cicero scribit hisce verbis: *Carbone forum tenente plura judicia fieri ceperunt, nam & quæstiones perpetuæ* (de hisce enim Pomponius sermonem habet) *hoc adolescente constitutæ sunt, quæ nullæ ante fuerant. L. enim Piso trib. pl. legem primus de pecuniis repetundis Censorino & Manlio coss. tulit.* Post hanc de *repetundis* quæstionem interjecto tempore & aliæ quoque de *peculatu*, de *Majestate*, & de *ambitu* perpetuæ factæ sunt. Imo de veneficio etiam Romæ quæsitum publice constat, cum civitatis primores incertis & occultis morbis e medio tollerentur, ancillæ cujusdam indicio patefactum est muliebri fraude civitatem premi, matronasque venena coquere, quibus tot viri absumebantur. Quod ubi compertum est, occisæ viginti in forum matronæ, apud quas venena deprehensa erant, cum duæ ex iis contenderent salubria esse, quæ faciebant, medicamenta, ab confutante indice bibere jussæ, haud abnuentibus illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsa fraude omnes interierunt, comprehensæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicaverunt, ex quibus 170 damnatæ,

natæ. Quo primum tempore de veneficiis Romæ quæsitum Liv. *lib.* 8. *cap.* 18.

Veluti de falso, de parricidio, de Sicariis. Et Prætores quatuor adjecit.] Ita sese habet Florentina lectio: Quatuor autem putat Cujacius aliique horum verborum interpretes leges Cor. Sullam instituisse, & hisce tribus adjiciendam esse legem Corneliam de injuriis. Quot enim (inquit) sunt adjecti prætores, tot credibile est fuisse constitutas quæstiones, & prætoris de injuriis extat mentio in *l.* 35. *ff. de injur.* ubi inquit Ulpianus, *Si quis atrocem injuriam fecerit, qui contemnere injuriarum judicium possit ob infamiam suam & egestatem, Prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos, qui injuriam fecerunt, coercere.* Sig. *lib.* 2. *de jud. cap.* 4. enumerat inter leges a Cor. Sylla latas legem de veneficis, nullam legis Corneliæ de injuriis mentionem faciens. Et propterea (inquit) Pomponius prætores quoque quatuor, ut de iis quærerent, addidit. Verum reponit Cujacius, cui ex lege Cornelia de Sicariis obtigit quæstio, etiam de veneficiis procul dubio quærit, ut cui ex lege testamentaria, & ex nummaria; Itaque proprium hanc de veneficis legem prætorem non habuisse. Corasius longe ab hac Cujacii sententia recedit, & fatetur se hunc diu multum distorsisse, cum sciret judicium de injuriis privatum esse: ex *l.* 7. *§.* 1. *ff. de injur.* ubi inquit Ulpianus, *Si dicatur homo injuria occisus, nunquid non debeat permittere Prætor privato judicio legi Corneliæ præjudicari?* Ita etiam in *l.* 7. *Cod. de injur. Injuriarum causa non publici judicii, sed privati continet querelam.* Et *l. ult. eod. Si quando injuriarum actio (quam inter privata delicta veteris juris auctores connumerant &c.* Et tamen video inquit a Pomponio nostro inter quæstiones publicas a Sylla constitutas, repositum: ut non possim propterea non valde mirari connive ntiam scriptorum, qui hunc salebrosum locum, tam belle dissimularint: licet enim lege Cornelia ex tribus causis de injuriis datam actionem, Ulpianus Justinianusque re-

referant: De iis tamen causis publicam quæstionem non esse, sed privatam videre est in *l.* 1. 2. 3. *ff. de privat. delict.* Et fatetur se nihil habere quid dicat, nisi hæc verba de *injuriis* subdititia esse & ab audaculo quodam nobis obtrusa, & loco de *injuriis* reponendum censet *de repetundis*, quoniam nuspiam ab aliquo Cornelio aut Sylla crimen injuriarum publica quæstione coërcitum legimus. Sane Paulus ICtus in *l.* 42. *§.* 1. *ait* actionem injuriarum pro publica utilitate quidem exerceri, attamen privatam esse: ideoque in ea ex lege Cornelia procuratorem dari posse. Cicero quoque *lib.* 2. *de invent.* injuriarum actionem privatam fuisse affirmat. Ita ut hic locus merito suspectus videri debeat. Verum largiter putat hic Lipsius Pomponium errare, sentientem totidem Syllam instituisse prætores, quot quæstiones constituit. Constat enim sæpissime apud eundem Prætorem plures quæstiones exercitas fuisse: quippe ut vult Balduinus ad h. t. quæstio de parricidis comprehensa fuit lege & quæstione de sicariis tempore Cornelii Syllæ, idque ex Cicerone in *orat. pro Sex. Roscio*, probari posse affirmat; ita ut Cornelia lex & quæstio de sicariis pertinuerit quoque ad parricidas: & consequenter non videatur de his instituta quæstio diversa, donec Pompejus & legem de iis tulerit, & proprium quæstorem instituerit. Quid igitur, inquit, superessent duæ tantum quæstiones publicæ ex lege Cornelia, nempe de sicariis & de falso? nam & falsi quæstio comprehendebat quæstionem de veneficio, ut videre est *l.* 1. *§. ad leg. Cornel. de sicar.* Quicquid sit, putat Lipsius ad numerum quæstionem Syllam non auxisse numerum prætorum, sed in universum duos tantum addidisse. Ita ut non plures octo prætores ad Ciceronis ævum, & non decem, ut voluit ICtus fuerint. Quippe ut ex Dione constat, Cæsar primus dictator instituit decem prætores *lib.* 42. *Ut enim* (inquit) *pluribus gratiam posset referre, decem prætores ad insequentem annum designavit.* Sin autem Pomponio fidem habeamus, adjectis duobus prætoribus urbano &

peregrino, quatuor Provincialibus, & pro numero quæstionum quatuor aliis, decem tempore Syllæ prætores constitutos constabit.

Deinde Cajus Julius duos Prætores & duos Ædiles, qui frumento praeessent, & a Cerere cereales constituit.] Ita enim Suet. in Julio, *cap.* 41. *Senatum supplevit, patricios allegit: prætorum, ædilium, quæstorum, minorum etiam magistratuum numerum ampliavit.* Supra de Ædilibus plebis, qui in monte sacro primum a plebe & ex plebe creati sunt, atque de Ædilibus Curulibus, qui e patribus creati fuêre quædam disputavimus, hic Pomponius Ædilium Cerealium mentionem facit, quos Julius Cæsar creavit, ut essent qui rei frumentariæ operam darent, atque præessent frumento. Hi etiam ex plebe creati, unde quædam antiquæ inscriptiones, ÆDILES PLEBEI CEREALES. Didicerant enim Romani quanti sit momenti in Repub. frumenti & annonæ habere copiam, rerumque usu expertes sæpissime bellis intestinis annonæ caritatem causam præbuisse. Quæ vix evitari poterat nisi constituto aliquo magistratu, qui ejus curam gereret, & abs re nomen haberet. A Cerere itaque Cereales dicti. Fuit enim Ceres, Saturni & Opis filia, Dea frugum ab antiquis habita, a gerendis frugibus, ut tradit Cic. *lib.* 2. *de natur. Deor.* *Ceres* tanquam *geres*, priore litera immutata, sic dicta. Inter divos hac de causa relata, quod leges prima hominibus tulisse sit credita. Nam ante frumenti usum a Cerere inventum, ferarum more mortales sine lege vagabantur, quæ feritas interrupta est, invento frumentorum usu. Hinc Cereris numen veteres ad eam terram potissimum transferebant, quæ frumenti ferax erat. Ædilium itaque munus annonæ reique frumentariæ præesse. Unde Apulei: 11 Metam. *Annonam Curamus*, ait, *& ædilem gerimus.* Frumentum vero explorabant, probabant, dividebant, ac providebant ut ejus copia esset. Legimus apud Liv. frumentarios pecunia ab ædilibus damnatos ob annonam compressam.

Deinde

Deinde Divus Augustus sedecim Prætores constituit] Numerum prætorum Augustum auxisse testatur Suet. in ejus vita *cap.* 37. verum quot prætores adjecit non tradit. Si Pomponio fidem habeamus, & numerum ab eo traditum velimus explere, quatuor de novo creasse prætores dicendum. Cum enim tempore Julii Cæsaris duodecim jam prætores fuisse scribit Ictus, divumque Augustum sedecim constituisse, necessario sequitur quatuor Augustum prætores adjecisse prioribus sicuti jam dictum. Verum hac in re admodum variant authores. Tacit. 1. *annal. cap.* 14. Tiberium duodecim præturæ candidatos nominasse, qui numerus jam ab Augusto traditus erat, refert. Id saltem certissimum quemadmodum Cæsar, ita quoque Augustus sæpissime prætorum numerum & auxit & diminuit. Quippe Augustus jam summa rerum potitus minuit Cæsarianum numerum; qui ad sedecim usque creverat, ad decem reduxit. *Augustus vero decem tantum prætores, quia pluribus opus non haberet, constituit, id in plures etiam annos*, inquit Dio. *lib.* 53. Anno DCCLXIV. creavit decem. Ita tamen ut multis deinceps annis duodecim duntaxat crearet. Ad prima adjecit oculos Pomponius, ad ultima Tacitus cum de duodenario numero sermonem habet, Lipsius *dict. loc.* verum lubitu Cæsarum numerus vel auctus vel diminutus sæpissime fuit.

Divus Claudius duos prætores adjecit qui de fideicommisso jus dicerent] Fideicommissa dicuntur quæ restituenda fidei alicujus committuntur. Eum in finem inventa, ut, quibus olim hæreditatem vel legata relinquere vetabant leges, quorum in numero habebantur peregrini & cælibes, iis, si quid relictum a se vellent, eorum fideicommittebant, cum quibus erat testamenti factio activa vel passiva, qui capere ex testamento poterant. Iis ea conditione legata sive hæreditatem vel integram vel partem ejus relinquebant, ut restituerent. *Quæ*, ut inquit Imperator, *ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo juris vinculo, sed tantum pudore*

dore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea vero Divus Augustus semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quarundam perfidiam, jussit Consulibus authoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur & populare erat, paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem: tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant. Et hoc est quod tradit Suet. *in Claud.cap.23.* ubi inquit, *Jurisdictionem de fideicommissis quotannis, & tantum in urbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam per provincias potestatibus* (scil. Præsidibus) *demandavit.* Id est, ut dicit Imperator, in assiduam Jurisdictionem convertit: scil. non opus in singulis negotiis, neque quotannis, eam demandari, verum jam jure magistratus obtinebatur, imo proprius prætor constitutus est, qui fideicommissarius vocabatur, qui de fideicommissis cognoscebat & jus dicebat. Verum notandum, interdum quoque consules de iis jus dixisse, quamvis proprius jam creatus erat magistratus, ut perspicimus *ex fragmen. Ulpiani tit. 25. §. 12.* Sed cognitio (inquit) est Romæ quidem consulum, aut Prætoris, qui fideicommissarius vocatur. Et Quinctil. *lib. 3. cap. 6. Non debes* (inquit) *apud Prætorem petere fideicommissum, sed apud consules. Major enim Prætoria cognitione summa est.* Itaque ratione fideicommissorum, quæ petebantur, vel cognitio erat consulum, vel prætorum, de majoribus consules, de minoribus prætor cognoscebat sive judicabat.

Jus dicunt] diverso tamen modo, quidam enim cognoscendo per se, quemadmodum Prætor fideicommissarius. Tantus erat favor fideicommissorum, ut de iis cognoscere fideicommissarius ipse debebat. Itaque non poterat dare judicem. Quare persecutio fideicommissi non actio specialiter ac proprie dicebatur, ut & ceteræ, quæ non habebant juris ordinarii executionem. *l. 17. §. 2. ff. de verb.*

sig.

fig. ubi inquit Ictus. *Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri : ut puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem.* Alii jusdicebant dando judices pedaneos, qui nullam habebant jurisdictionem, verum judicandi tantum facultatem. *l. ult. ubi & apud quem cognit. in integ.* Nam & jus dicere magistratus dicitur cum dat judicem, quia judicis dandi licentia est jurisdictionis, ut supra annotavimus ex *l.* 1. & 3. *ff. de jurisd.*

---

§. 33. *Et hæc omnia, quotiens in republica sunt magistratus, observantur: quotiens autem proficiscuntur: unus relinquitur, qui jus dicat, is vocatur* præfectus urbi. *qui præfectus olim constituebatur, postea ferè Latinarum feriarum causa introductus est, & quotannis observatur. nam* præfectus annonæ, & vigilum *non sunt magistratus, sed extra ordinem, utilitatis causa constituti sunt: & tamen hi, quos* Cistiberes *diximus, postea ædiles Senatusconsulto creabantur.*

IN *republica*] Id est in civitate, in urbe Roma & intra muros ejus. Ita Salust. in *conjurat. Catilin. Postea*, inquit, *Piso in citeriorem Hispaniam Quæstor pro Prætore missus est, adnitente Crasso, quod eum infestum Cn. Pompejo cognoverat: neque tamen Senatus provinciam invitus dederat: quippe fœdum hominem a repub. procul esse volebat.* Et Tacit. 16. *annal. cap.* 3. *Helvidius & Paconius Italia depelluntur: Montanus patri concessus est; prædicto, ne in repub. haberetur.*

Proficiscuntur] Id est quoties omnes ab urbe discedunt, ita ut nullus relinquatur magistratus, qui jus dicat, & urbis custodiam habeat, absentibus omnibus magistratibus. Prætores quoque licet creati fuerant ut jurisdictioni præessent, & civibus litigantibus jus redderent, attamen ob urgens bellum oportebat ad illud proficisci nonnunquam, ejusque curam suscipere. Itaque ne justitiæ administratio absentibus magistratibus, quibus ejus incumbebat cura, cessaret, præfectus constituebatur, qui urbis custodiam haberet, justitiam administraret, atque provideret ne respub. interim aliquid detrimenti caperet.

Is vocatur Præfectus urbi] Constat hunc magistratum olim & sub regibus fuisse, ut quoties Rex abesset, regia præfectus obiret munia. Causam instituti hujus magistratus, describit Tacit. *lib.* 6. *cap.* 10. *&* 11. de L. Pisone Pontifice sermonem habens, ejusque laudes referens, ita inquit. *Sed præcipua ex eo gloria, quod præfectus urbi recens, continuam potestatem, & insolentia parendi graviorem, mire temperavit. Namque antea profectis domo regibus, ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui jus redderet, ac subitis mederetur. Feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium, & ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium, impositos. Dein consules mandabant; duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas præficitur, qui consulare munus usurpet.* Regibus exactis, consulibus etiam foris bellum profi-

cifcen-

cifcentibus, idem mos creandi præfectos,qui domi rempub. administrarent, aliquamdiu fervatus fuit. Liv. *lib.* 1. *in fin.* de Bruto Tribuno Celerum differens, inquit, eum in castra profectum, imperium in urbe Lucretio præfecto urbis, jam ante ab rege instituto, reliquisse. Et paulo post, *Duo consules inde comitiis centuriatis a præfecto urbis ex commentariis Servii Tulli creati sunt, L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.* Prætoribus vero creatis, qui, avocatis bello consulibus, in urbe jus redderent, in tantum præfecti urbi creari desierunt, ut tantum, quemadmodum statim ex Tacito allegavimus, simulacrum quoddam feriarum Latinarum sit relictum.

Feriarum Latinarum causa introductus est.] Harum latinarum feriarum crebro fit apud Livium mentio. Primo eas rex Superbus instituit, eam potissimum ob causam, ut, quemadmodum Latini rerum publicarum causa ad lucum Ferentinæ convenirent, sic sacrorum gratia in monte Albano cogerentur. Fuit autem locus, ut tradit Dionysius, in monte Albano, ubi populus Romanus & Latini fœderati convocabantur, ut Jovi Latiali communi consensu facerent sacrificium; cumque eorum alii agnos, alii caseum, alii lac, alii alia domo attulissent, tauro immolato, suam quisque carnis partem acciperent, hoc solenne *Latiar* appellatum, ad extrema usque reipub. tempora est conservatum. Neque enim ante consules exire paludati in provincias consueverant, quam ferias latinas indixissent, atque iis in monte Albano cum Latinarum civitatum magistratibus operam dedissent. Hinc est quod scribit Livius *lib.* 5. *cap.* 17. *Latinas ferias instauratas, quod legati ab Ardea questi in Senatum essent, sibi in monte Albano Latinis, carnem ut assolet, datam non esse.* Et *lib.* 37. *Latinas instauratas, quod Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non erat.* His autem feriis dicavit unum diem Superbus, quo tempore devicit Etruriam. Exactis vero regibus & alter adjectus est, ob libertatem adeptam; postea vero tertius

accessit, ob plebis quæ secesserat reditum. Anno demum urbis 396. composita, quæ diu civitatem turbaverat, de plebejo consulatu seditione, quartus additus. Cum autem hoc feriarum tempore, ex urbe primores civitatis cæterique magistratus abesse debebant, & pars populi numerosior sacra hæc vetusto ritu in montem Albanum factura unà cum magistratibus conscendebant, ne interim urbs sine imperio foret, hic magistratus creari cæptus videtur, qui munus suum exerceret per eos dies, quibus feriarum caussa abessent magistratus. Coras. *in comment. ad tit. de offic. Præfect. urb.* qui dies quia pauci cumprimis erant, & interim a negotiis civilibus abstinebatur, religionis potius causa constitutus censeri potest, ad sedandos tumultus, & continendos tantisper in officio cives, quo respectu eum jus convocandi senatum habuisse ex Gell. *lib.* 14. *cap. ult.* censet Frantzhius in *comment. ad h. t.* Hunc vero magistratum ab Augusto valde auctum atque ornatum fuisse ex veterum monumentorum auctoribus perspici potest, cujus postea in immensum crevit auctoritas. Hinc Mæcenatis apud Dion. *lib.* 52. *Oratio.* *Præfectus etiam urbis ex primariis viris quidam creandus est: qui omnes magistratus, quos geri ante hunc convenit, gesserit, non ut per absentiam magistratuum rempublicam administret: sed ut cum reliquis in rebus urbi præsit, tum causas quoque eas a quibus provocatio competit, capitalesque etiam omnes, exceptis iis, quas post dicam, in urbe, ac extra urbem usque ad LXXXI millia passuum dijudicet.* Quare apud Euseb. *Olymp. CLXXXVIII.* *Messala Corvinus primus præfectus urbis factus, sexto die magistratu se abdicavit, incivilem potestatem esse contestans.* Id est immodicam, quam habere non decebat civem. Imo in tantum processit, ut Nero a cognitionibus Præfecturæ urbis, honoris initia auspicaretur, Suet. *in Nerone. cap.* 7. Et ut supr. ex Tacito descripsimus Piso viginti annis præfecturam urbis, velut instar magni muneris, gerere non dubitavit. Extatque Divi Severi epistola ad Fabium Chilonem

lonem præfectum urbi, quæ magnam ei Jurisdictionem dedit, ita ut omnia omnino crimina, nec tantum ea, quæ intra urbem; verum ea quoque quæ extra urbem intra Italiam admittuntur, sibi vindicabat. Hinc Cassiod. *lib.6.Dictioni tuæ non solum Roma commissa est (quamvis in illa contineantur universa) verum etiam intra centesimam potestatem te protendere antiqua jura voluerunt, ne tantæ civitatis judicem muralis agger includeret, cum Roma omnia possideret.* Quod autem dicitur Præfectum *l. fin. ff. de præfect. urb.* extra urbem, id est extra centesimum ab illa lapidem, & consequenter extra terminum suæ potestatis sive jurisdictionis constitutum jubere judicare, hoc interpretamur, quod non quidem ipse exercet extra illum terminum jurisdictionem aliquam, verum quod judicem dare possit, qui intra centesimum ab urbe lapidem judicat, in suo territorio & intra jurisdictionis terminos. Alioqui posset ei impunè non pareri: *l. fin. ff. de jurisd.* Vel uti glossa, legendum *nec extra urbem*, Aut potius dicendum est, terminos urbis in *d.l. fin. ex l. 2. ff. de V. S.* non de centesimo lapide, sed ædificiis urbis, quibus urbs Roma finitur, accipiendos esse, sensumque esse, Prefectum urbis quotiens urbe excedit, non habere potestatem jusdicendi extra illius muros, sicut nec Prætor habuit, licet de omni causa, quæ ad centesimum usque lapidem accidit, in urbe jus diceret, judicem quæ extra urbem etiam judicat, dare possit: nam nec Proconsul, etsi statim imperium habere incipiat, quo urbe excessit, antequam provinciam ingressus est, potestatem exercet *l. 1. de offic. Proconf.* Amplam itaque Præfectus urbi habebat potestatem atque jurisdictionem, omnium ut diximus criminum habebat cognitionem. Servos qui ad statuas confugerunt, vel sua pecunia emptos, ut manumittantur, de dominis quærentes audiet. Sed & patronos egentes de suis libertis audiet, & maxime si ægros se esse dicant, desiderentque a libertis exhiberi: relegandi deportandique in insulam, quam imperator assignavit,

licentiam habent. *l* 1. *ff. de ff. Præfect. urbi.* Solent quoque ad eum mitti tutores, qui male in tutela sive cura versati, graviori animadversione indigent, quam ut sufficiat eis suspectorum infamia. *§.* 7. *ff. eod.* Cura carnis omnis ut justo pretio præbeatur, ad officium Præfecti pertinet: & ideo forum suarium sub ipsius cura est. Sed & cæterorum sive pecorum, sive armentorum, quod ad hujusmodi præbitionem spectat, ad ipsius curam pertinent. *§.* 11. *ff. eod.* Quies quoque populi, & disciplina spectaculorum ad Præfecti urbi curam pertinere videtur: & sane, debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam populi quietem, & ad referendum sibi quidin urbe agatur. *§.* 12. *ff. eod.* Et diligenter curare ne quid circa urbis custodiam aut munus vigiliarum segniter exequutum foret, quamobrem custos urbis vocatus est. Juven. *Satyr.* 13. *vers.* 157.

Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus urbis
Usque a Lucifero, donec lux occidat, audit.

Fuit enim *Rutilius Gallicus* urbis Præfectus temporibus Domitiani: apud quem secundas dignitatis partes obtinuit, omniaque ad eum urbis jura ab aliis magistratibus deferebantur. De quo etiam Statius. *lib.* 1. *Sylv.* 4. *vers.* 5.

——— — — *Dubitataque Sydera cernit*
Gallicus, es cœlo, diis es, Germanice cordi,
Quis neget? erubuit tanto spoliare ministro
Imperium fortuna tuum.

& *vers.* 15.

Quippe manet, longumque ævo redeunte manebit,
Quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.

Sed & Seneca & Josephus custodem urbis appellant, quem Suet. *in Tiberio cap.* 41. Præfectum fuisse tradit. Ita enim inquit. *Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pompejo Flacco & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumsit: quorum alteri Syriam Provinciam, alteri Præfecturam urbis confestim detulit, codicillis que-*

quoque jucundissimos, & omnium horarum amicos professus. De eodem Seneca *epist.* 83. *L. Piso urbis custos ebrius, ex quo semel factus fuit. Majorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat, hoc ejus matutinum. Officium tamen suum quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic & Divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe & suspecta relinqueret, & invisa. Puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino & madentem.* Et Vell. *lib.* 2. de eodem ita inquit, *Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus ejus gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodie diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanæ custodem habemus, virtus compressit.* Plinius *Curatorem* urbis Præfectum appellat. Hanc vero dignitatem interjecto tempore tam infimæ sortis habita est, ut Heliogabalus teste Lampridio in ejus vita, voluerit per singulas urbes lenones præfectos facere, & ut essent in urbe 14, & fecisset si vixisset, promoturus omnes turpissimos, & ultimæ professionis homines.

Nam præfectus annonæ & vigilum non sunt magistratus] Annona dicitur quicquid ad alimoniam pertinet. Itaque annonæ præfectus dicebatur qui ejus curam gerebat, atque providebat ne populus annonæ caritate & inopia premeretur, ut panis ubique copia esset, & ut audiret eos, qui deferrent ad eum, quæ ad utilitatem annonæ pertinebant. *l.* 13. *ff. de accus. l. fin. ad l. Jul. de annona.* Originem hujus magistratus tradit Liv. *lib.* 4. *cap.* 12. ubi inquit, *Postremo pepulere plebei haud adversante Senatu, ut L. Minutius præfectus annonæ crearetur; felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quam ad curationem ministerii sui: quamquam postremo annonæ quoque levatæ, haud immerito & gratiam & gloriam tulit.* Hujus magistratus quoque mentionem facit Tacit. 1. *annal. cap.* 2. & 13. *annal.*

cap. 21. Et de Pompejo annonæ præfecto ita Appian. Alex. *de bel. civ. lib.* 2. *At populus Romanus fame pressus, Pompejum annonæ præfecit, eique, sicut prius in bello* Piratico, *viginti ex senatu ministros addidit: quibus ille circa provincias dimissis, brevi urbem replevit omnigenis copiis rerum ad victum pertinentium: & hinc quoque auctus est tam gloria quam potentia.* Fuit autem hic magistratus extraordinarius. Sæpius enim ut quæque negotia occurrebant, quæ extraordinariam curam requirere videbantur, alii atque alii magistratus creabantur. Postea ordinarium fecit Augustus, ut Suet. tradit *in ejus vita, cap.* 37. qui eum curatorem frumenti populi dividundi vocat. *Quo plures*, inquit, *partem administrandæ reipub. caperent, nova officia excogitavit: curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis, frumenti populo dividundi &c.* Putat Casaubonus in suis *animadversionibus* in Suet. ad hunc locum, qui hanc curam sustinebat alio nomine dictum *Minutiæ curatorem*, ut in lapide veteri insculptum interpretatur. CURATOR. AQUARUM. ET. MINUTIÆ. CUR. ALBEI. TYBERIS. ET. CLOACARUM. URBIS. Verum observandum, hanc curationem quam præfecturam vocamus, cum illis curatoribus, qui ex S.C. in provincias mittebantur, ad frumentum emendum, & comparatum ad urbem mittendum curabant, non confundendam. Quorum meminit Cic. ad Atticum *lib.* 15. *epist.* 9. ubi inquit, *III Nonas vesperi a Balbo redditæ mihi litteræ, fore Nonis Senatum, ut Brutus in Asia, Cassius in Sicilia frumentum emundum, & ad urbem mittendum curarent.* Et Paulus ICtus in *l.* 21. *ff. ad Municipalem*, frumento comparando curatoris constituti mentionem facit. Præfecto autem annonæ nihil aliud incumbebat, quam frumenti ad urbem ab istius curatoribus missi distributio, atque divisio, nec non curare ut undique advehereretur, advectumque & in horrea publica transfusum justo pretio posset parari atque distribui. Imo si quid ultra proprios usus aliquis possideret in medium ponen-

ponendum curabat, Feneſtella. *lib.* 2. *cap.* 15. ita ut ſi quis uberes proventus expectando, fructus ſuos æquis pretiis vendere declinet extraordinarium committat crimen. *l.* 6. *ff. de extraord. crim.* Ita Seneca *de vita brevitate cap.* 19. *ad Paulinum. Simile tu putas eſſe, utrum cures, ut in corruptum a fraude advehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & coaleſcat, ut ad menſuram pondusque reſpondeat.* Hanc autem præfecturæ dignitatem ſummi honoris loco habitam ex Caſſiodoro conſtat, quæ eam præfecturæ urbi proximam facit: Unde & Pompejus magnus hanc ſibi delatam dignitatem, non recuſavit. Verum ſeneſcente imperio Romano, viluiſſe quoque hoc annonæ curandæ munus tradit Boëtius *de conſolatione lib.* 3. *Si quis* (inquit) *quondam populi curaßet annonam, magnus habebatur. Nunc ea præfectura quid abjectius?* Magiſtratum tamen non eſſe inquit Pomponius, proprie ſcilicet, ſumpto magiſtratuum nomine pro iis, qui ordinariam habent & perpetuam in urbe jus dicendi poteſtatem. Cæterum non impedit quo minus ſint magiſtratus, ſcilicet extraordinarii, quemadmodum dictator, & magiſter equitum, quanquam enim hi erant extraordinarii, attamen inter magiſtratus relati fuêre. Vocantur enim magiſtratus poteſtates omnes, qui res humanas, quæ quidem ad rempub. pertinent, publica auctoritate curant Sig. *de antiq. jur. civ. Rom. cap.* 20. *lib.* 1. quorum quatuor recenſentur jura, unum poſitum in imperando, alterum in jure dicendo, tertium in referendo, quartum in auſpicando, magiſtratus alii majores, alii minores; iterum alii ordinarii, alii extraordinarii, illi centuriatis creabantur comitiis: hi extraordinem in ſumma reipub. neceſſitate, vel quando ejus utilitas id poſtulabat. Vide quæ annotavimus *ad §.* 4. *h. t.* Præfectum autem annonæ jus dixiſſe oſtendit. *l.* 13. *ff. de accuſat. l. fin. ff. ad l. Jul. de annona.* Ideoque merito præfectura dicitur magiſtratus. Hinc quoque Onuphrius præfectum annonæ annumerat magiſtratui minori extraordinario,

dinario. *lib.* 2. *de civit. Rom.* Idem dicendum de Præfecto vigilum, cui excubiæ urbis commissæ sunt, & incumbit providere, ne incendia fiant, sive delinquatur: hinc omnes inquilinos admonere soliti erant, ne negligentia aliqua incendii casus oriatur *l.* 3. *§.* 4. *ff. de offic. Præfect. vig.* Apud vetustiores incendiis arcendis Triumviri præerant, qui ab eo quod excubias agerent, nocturni dicti sunt *l.* 1. *ff. eod. Hinc M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumviri, quod ad incendium in sacra via ortum extinguendum tardius venerant; a trib. pleb. die dicta ad populum damnati sunt* Valer. Max. *lib.* 8. *cap.* 1. Interveniebant quoque nonnunquam Ædiles & Tribuni plebis *d. l.* 1. Deinde Augustus maluit per se huic rei consuli, quamobrem hunc magistratum instituit. Suet. *in Aug. cap.* 30. *Adversus incendia excubias nocturnas commentus est.* Dio *lib.* 55. ad annum 759. *Quumque eo tempore multa in urbe incendiis essent vastata, libertinos septem locis ad ea curanda constituit, equitem eis præfecit: quos, & si haud diu ad officium gerere pati statuerat; tamen re ipsa expertus utilissimum ac maxime necessarium esse eorum munus, perdurare jussit. Suntque nostra etiam ætate nocturni hi custodes, non ex libertinis tantum, sed ex aliis etiam militibus: murosque in urbe tenent, & mercedem publice accipiunt.* Nam ut inquit Strabo *lib.* 5. *Continentes Romæ substructiones fiunt ab crebras ruinas, incendia, assiduasque venditiones &c.* Erant autem septem cohortes præfecti vigilum e libertinis conscriptæ; quos ut annotavit Casaub. *ad d. l. Suet. in August. cap.* 30. alii milites per comtemptum vocabant *Sparteolos;* ut opinor, inquit, a funibus, quorum multus usus in restinguendis incendiis: vel a Sparteis tunicis quibus erant amicti. Quemadmodum eos vocat vetus Juvenalis Scholiastes ad hæc verba ex *lib.* 5. *Sat.* 14. *vers.* 305.

Dispositis prædives hamis vigilare cohortem
Servorum noctu Licinus jubet,

ad quæ verba *Dispositis prædives hamis, per translationem*, inquit, *disciplinæ militaris, Sparteoli Romæ, quorum cohortes in tute-*

tutelam urbis cum hamis & cum aqua vigilias consuerunt curare vicibus. Hamæ Turneb. intelligit de vasibus aquariis rotundioris figuræ, & ventris globosioris, quibus ad incendia restinguenda utebantur. Unde illud Juvenalis interpretatur de homine incendium metuente, & vasa aquaria contra incendium parata habente. *lib.* 2. *cap.* 29. Et *lib.* 19. *cap.* 23. *ad vers.* adfert ad eam Columellam. *lib.* 17. de cucurbita sic loquentem.

—— —— — Sive globosi
Corporis, atque utero nimium quæ vasta tumescit,
Ventre leges medio: Sobolem dabit ille capacem
Naryciæ picis, aut Actæi mellis hymetti,
Aut habilem lymphis hamulam, Bacchove leganam.

Alii interpretantur de instrumentis, quibus disturbantur ædificia, a similitudine hamorum, sicque usurpatur in *l.*3. *§.*3. *ff. de præfecto vigil. Sciendum est autem, Præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere, & coërrare calciatum cum hamis & dolabris.* Cato de *re Rustica cap.* 133. in rusticis instrumentis recenset hamum. In *l.* 12. *§.*21. *ff. de instrum. leg.* 1. *Canales, Harpagones,* & *Hamos* instrumento contineri inquit ICtus. Cognoscebat autem Præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus *l.* 3. *ff. de Præfecto vigil.* nisi si qua tam atrox, tamque famosa persona sit, ut præfecto urbi remittatur. Habuit vero jus fustium, flagellorum, virgarum *d. l.* 3. & in servos fugitivos *l. ult. ff. eod.* adversus capsarios quoque, qui mercede servanda in balneis vestimenta suscipiunt, judex est constitutus *d. l.* 3. *§.* 5. In servum vero furem jus necis habuisse videre est in *l. penult. ff. de condict. caus. dat.* aliter in graviora delicta ipse non animadvertebat, ut statim diximus, verum ad præfectum urbi remittebat reum. Hinc in *l. unic. Cod. de Præfect. vig. Præfecti vigilum hujus urbis nihil de capitalibus causis sua auctoritate statuere debent: sed si quid ejusmodi evenerit, Culmini tuæ potestatis referre,* scil. præfecti urbis, ut ex inscriptione constat, *referre, ut de memoratis causis celsiore sententia judicetur.* *Quos*

Quos Cistiberis diximus] Intelligit quinque viros quos supra dixit cis & ultis Tiberim constitutos fuisse, qui quamvis minores erant magistratus, tamen postea cæperint evehi ad ædilitatem curulem.

---

§. 34. *Ergo ex his omnibus, decem tribuni plebis, consules duo, decem & octo prætores, sex ædiles, in civitate jura reddebant.*

ERgo] Concludit hic Ictus historiam suam de magistratibus scil. Urbanis Romæ constitutis, & ad sua usque tempora retentis. Quos omnes in civitate jura reddidisse tradit, ejusmodi itaque qui jurisdictionem exercebant, actiones & judicia dabant, eaque omnia faciebant quæ ad jus dicentis officium, quod latissimum est, pertinebat *l. 1. ff. de jurisdict.*

FINIS.

G. VANDER MUELEN

IN

HISTORIAM POMPONII

DE

ORIGINE JURIS,

Et omnium Magistratuum & successione prudentium, Exercitationes.

PARS III.

TRAJECTI ad RHENUM,

Ex Officina FRANCISCI HALMA, Academiæ Typographi, cIɔ Iɔc xciii.

PRAEFATIO.

Post originem juris ejusque processum, & Magistratuum nomina, eorumque dignitatem, potestatem, & Jurisdictionem, cognitam & explicatam, Ictus rectum disputandi tramitem sequens, de auctorum successione quædam dicere non abs re fore judicavit. *Quia* (inquit) *ut exposuimus per eos, qui juridicundo præsunt, effectus rei accipitur: quantum est n: jus in civitate esse, nisi sint, qui jura regere possint. Post deinde de auctorum successione dicemus: quod constare non potest jus, nisi sit aliquis jurisperitus, per quem possit quotidie in melius produci. §. 13 h. t.* Civilis juris cognitio atque interpretatio in summo semper honore & æstimatione habita fuit, quamobrem apud Romanos viri maximi,

doctrina, virtute & genere præstantes, ad hanc excolendam Spartam animum applicuêre, quorum diligentiæ & summæ eruditioni debemus, quod jus illud, quo hodie utimur, ubi patriæ leges vel consuetudines silent, ex tot Ictorum doctis responsis, interpretationibus, & fori disputationibus collectum & quasi compositum, atque ab iis quotidie in melius productum ad nos pervenerit, quamobrem juris auctores a Pomponio vocantur. Longe diversi ab istis Rabulis forensibus, fori latratoribus & rixatoribus, qui suam juris scientiam tanquam immaturum fœtum in forum propellunt, qui ad ravim usque in foro tanquam in foco laurus virens crepitant, alternis jurgiis convitiantur, rixantur, latrant tenso jecore, qui sonitum verborum inanem,

nem, nulla ſcientia, nulla ſententia crocitant, quibus,

--- *Immenſa cavi ſpirant mendacia folles,*
Conſpuiturque ſinus.

Quorum linguę volubilitas inanis, ridenda & puerilis eſt, conjunctaque cum aliquot legum rubricis, cancellis circumſcribitur forenſibus. Quos neque judicum reverentia, neque modo agendi & more contineri videmus. Polet: *Hiſt. for. Rom. lib.* 2. Si ejusmodi blaterones, & ut Gellius inquit, leves, futiles, & importuni locutores, qui nullo rerum pondere innixi, verbis humidis & lapſantibus defluunt, quorum diſputationes fori nihil continent quam inania verba, mutua jurgia & convitia, atque vituperandam quandam ſcurrilitatem, quæ tantum ignominiæ foro

inurit, quantum eidem adfert decoris honeſtorum oratorum & patronorum auctoritas. Quod ſi inquam ejuſmodi Rabulæ forenſes a foro arcerentur, tot rixarum prælia, tot lites non ſererentur inter mortales, quibus tanquam aſſiduis latratibus excercentur tribunalia; imo quid dicam? non videremus interneci- vo & immortali odio ſeſe mutuo proſequi, quos arctiſſimo & tanquam nodo Gordio, generationis & conjugii vinculo ſibi invicem devinxit natura. Non difficile mihi eſſet ejusmodi litium non in foro, ſed domeſticos intra parietes, parentes inter & liberos, maritum & uxorem creatores & ſatores, digito monſtrare & dicere HIC eſt. Illis debemus, quod res forenſis, ut idem inquit, *Polet.* ad tantam humilitatem e ſummo honorum faſtigio

gio dejecta ſit, ut pauci admodum virtute & genere præſtantes, cauſis agendis in foro operam dent & inſerviant. Cum olim, ut inquit Ictus, apud Romanos, imo & apud nos, in tanto honore fuerit juris civilis, id eſt ejus juris quod quiſque populus ſibi fecit proprium, cognitio atque ſcientia, ut plurimi ſummi & maximi viri ſemper eam profeſſi fuerint. Qui non tantum jura diſcentibus ſeſe dabant; verum etiam conſulentibus de quibuſcunque rebus reſpondebant, in foro diſputabant & cauſas orabant, ſuisque clientibus fideliter & honeſte, ut patronum decet, operam ſuam præſtabant. Teſtatur illud Cic. *in Bruto*. cum inquit, *Ego autem juris civilis ſtudio multum operæ dabam, Q. Scævolæ, P. F. qui quanquam nemini ſe ad do-*

 cen-

cendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Et deinde, *Alteros respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satisfacerent & consulentibus.*

Quid enim aliud est rem forensem agere? atque eam, quam ex ore præceptoris accepimus juris scientiam, rebus & factis applicare, id est theoriam cum praxi conjungere, Jus scriptum & non scriptum, mores & consuetudines interpretari, unum per alterum explicare, & ex convenientia vel disconvenientia unius cum altero, quod justum est deducere, illationes & argumenta formare, quibus in foro causas agentes, jus quod clientibus suis competere putant, tueantur & adstruant. Habet enim quisque populus & ci-

vitas, quemadmodum & noſtra, jus proprium ſibi conſtitutum, ſuosque mores & conſuetudines, quas ſequi ſolemus in iis, de quibus ſtatuunt atque diſponunt: ubi vero ſilent, locum ſibi vindicat jus Romanum, nobisque agendorum norma eſt, ſecundum quam res ſive jus noſtrum vindicamus atque perſequimur. E quibus facile perſpicimus cauſarum patronum vel cauſidicum, non ſolum juris, in quo verſatur, cognitione imbutum, verum etiam juris Romani ſcientia inſtructum eſſe oportere; hæc enim adeo ſibi invicem cohærent, ut qui utriuſque notitia animum non informaverit, potius cauſarum 'Oνος, quam patronus dici mereatur. Uſus fuit Populus Romanus & jure ſcripto & non ſcripto, ſive moribus ſeu conſuetudine. Jus

ſcriptum tum publicum tum privatum ex ll. XII. tab. tanquam ex fonte ſuo dimanaſſe ſuperius annotavimus: non ſcriptum populi ex tacita & dictis ac factis declarata voluntate derivatur, longa conſuetudine introductum & approbatum. Utriuſque juris, de quo nobis ſermo eſt, perfectam notitiam atque ſcientiam habuiſſe, quos autores juris hic prædicat Pomponius, teſtantur tot doctiſſima atque ſubtiliſſima eorum reſponſa, & eruditiſſima ſcripta, quorum ſeriem & Hiſtoriam nobis deſcriptam tradit Ictus, ne ulla unquam vetuſtas eorum deleret memoriam, qui optime de jure meriti, digni ſunt, ut ad poſteros transmittantur & nomina illorum & vitæ cujuſque inſtituendæ & agendæ ratio, tanquam exemplum, quod imitandum ſibi ob oculos ponerent, & ad quod ſeſe componere quemque juri operam daturum oportet.

G. VANDER MUELEN IN HISTORIAM POMPONII DE ORIGINE JURIS,

Et omnium Magiſtratuum & ſucceſſione prudentium Exercitationes.

---

§. 35. *Juris civilis ſcientiam plurimi & maximi viri profeſſi ſunt: ſed qui eorum maximæ dignationis apud populum Romanum fuerunt, (eorum) in præſentia mentio habenda eſt, ut appareat, à quibus & qualibus hæc jura orta, & tradita ſunt. Et quidem ex omnibus, qui ſcientiam nacti ſunt, ante* Tiberium Coruncanium *publicè pro-*

feſſum

fessum neminem traditur: ceteri autem ad hunc vel in latenti jus civile retinere cogitabant, solumque consultatoribus vacare potius, quàm discere volentibus se præstabant.

A *Quibus & qualibus hæc jura orta & tradita sunt.*] Hæc Pomponii verba non ita intelligenda, quasi illi viri, quos Juris civilis scientiam professos tradit ICtus, juris & legum condendarum potestatem habuissent, quod solius summi imperantis est, verum vel eatenus ortum ab ipsis jus dicitur, quatenus quotidie in melius productum paulatim receptum est, quæ innovatio sive succedanea mutatio videtur quædam nova legumlatio, quæ ad juris peritos tanquam autores & causam proximam hujus innovationis refertur; ideoque ab ipsis quasi orta dicitur: vel pars hic sumitur pro toto, & indigitatur jus, quod sine scripto venit, & auctoritatem sumebat a prudentum solummodo eruditione & dignitate. Verum notandum, quanquam responsa prudentium juris vim obtinuerint, illam tamen non ab auctoribus suis Jurisconsultis, verum ab ipso Cæsare obtinuisse. Augustus enim Cæsar, cum vidisset iis justam deesse autoritatem, primum edixit, ne quis sola suorum studiorum fretus fiducia, sine Principis permissu de jure responderet. Deinde voluit, ut ii, quibus permitteret, publica & principali donarentur autoritate.

Vel in latenti jus civile retinere cogitabant] In occulto, penes se, ut olim testatur Liv. *lib. 9.* abditum fuisse jus civile in Pontificum penetralibus.

§. 36. *Fuit*

§. 36. *Fuit autem imprimis peritus* Publius Papirius, *qui leges regias in unum contulit. Ab hoc* Appius Claudius, *unus ex decemviris, cujus maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit. Post hunc* Appius Claudius *ejusdem generis maximam scientiam habuit: hic* Centemmanus *appellatus est, Appiam viam stravit, & aquam Claudiam induxit, & de Pyrrho in urbe non recipiendo sententiam tulit: hunc etiam actiones scripsisse traditum est: primum de usurpationibus, qui liber non extat. Idem Appius Claudius, qui videtur ab hoc processisse, R. literam invenit: ut pro Valesii, Valerii essent, & pro Fusiis Furii.*

F*Uit autem imprimis peritus* Publius Papirius, *qui leges Regias in unum contulit*] De eodem Papirio sermonem habere videtur Pomponius in *§. 2. h. t.* quam-

quamvis eidem Sexti prænomen tribuit: quippe cum nequidem ipsi antiqui auctores de Papirii prænomine inter sese convenerunt, mirum nobis videri non debet Ictum nostrum, qui ex eorum monumentis, suam de juris Romani Historiam composuit, non adeo de eo sibi quoque constitisse. Dionysius & modo Cajum, modo Manium sive Mamium Papyrium vocat. Putat Cujacius P. verius prænomen. Complures ait, libros manu scriptos pro *Sexti*, habere hanc notam præscriptam VI. quæ forte mendum peperit. An idem Pontifex Max. an vero rex sacrificulus fuerit, in incerto quoque. Hottomannus putat eundem hunc nostrum Papyrium fuisse, quem primum regem sacrificiorum creavere, virum quietis amantissimum, ut tradit Dionysius. Verum cum idem autor nostro Papirio prænomen Caji tribuit, quem regem autem fuisse scribit sacrificiorum, Manium appellat, videtur diversus Manius Papirius rex sacrorum primus post exactos reges ab eo, quem leges regias in unum contulisse tradit Ictus noster. Quicquid sit, certum esse videtur nostrum Papirium floruisse Tarquinio Superbo regnante, & sub initio libertatis Romanæ. Eumque post liberatam ab importuna Tarquinii dominatione civitatem, leges regias tam Sanctas quam prophanas, quatennus nòvæ reipub. formæ conveniebant, in usum publicum deduxit atque uno comprehendit volumine. Quod jus civile Papyrianum appellarunt. Imo quia, ut inquit Ictus noster, §. 2. de suo nihil quicquam adjecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit. Ræyard. *lib.* 1. *cap.* 1. *de auctoritate prudent.* jus Papisianum & Sextum Papisium rectius hic legi posse inquit, quam jus Papirianum, quam Sextum Papirium, & ut suam sententiam vero consentaneam probet, adducit locum Ciceronis *Epist. ad famil. lib.* 4. descriptum. Ubi ita Papirio Pæto scribit. *Epist.* 21. *Sed tamen, mi Pæte, quid tibi venit in mentem negare, Papirium quemquam, nisi plebejum fuisse? fuerunt enim patricii minorum gentium,*

(de

(de quibus ad §. 9. *h. t.* quædam in chartam conjecimus) *quorum princeps L. Papirius Mugillanus, qui consul cum L. Sempronio Atratino fuit) cum ante censor cum eodem fuisset, annis post Roman conditam* CCCXII. *Sed tum Papisii dicebamini. Post hunc, XIII. fuerunt sella curuli ante L. Papirium Crassum, qui primum Papisius est vocari desitus.* Quemadmodum Valesii & Fusii, postea Valerii & Furii dicti fuêre, Quinctil. *lib.* 1. Nihil autem difficultatis habet, quod Pomponius supra dicto §. 2. tradit, Papyrium illum, qui leges regias variis temporibus latas, in unum corpus compositas divulgavit, vixisse quidem temporibus Superbi regis, atque e principalibus fuisse viris: verum Superbum, cujus ibi mentionem facit, Demarathi Corinthii filium fuisse, & consequenter longe ante exactos reges Papirium nostrum floruisse dicendum, in eo fallit. Ad dictum enim §. 2. errorem ICti nostri demonstravimus, & ostendimus non Superbum, sed Tarquinium Priscum filium Demarathi Corinthii fuisse, ideoque Pomponium errasse in nomine: Verum hunc nodum dissolvimus dicendo Tarquinium Superbum non quidem fuisse Demarathi Corinthii filium, verum quia a Tarquinio Prisco genitus ejus nepos fuit, & consequenter sub generali verbo *filii* satis comprehendi potuit juxta *l.* 84. *ff. de V. S.* ubi inquit ICtus. *Filiorum appellatione omnes liberos intelligi.* Ergo & nepotes; quippe quos appellatione liberorum contineri perspicimus ex *l.* 220. *ff.* eodem. Vide plura ad dictum §. a nobis annotata. Cui accedit, quod Dionys. Halicarnass. *lib.* 3. antiquitatum autor diligentissimus, tradit in vita Anci Marcii *eum commentarios, quos Numa Romanorum rex de sacris conscriptos reliquerat, transcripsisse in tabulas, & in foro proposuisse legendas quibuslibet, quæ tandem* (inquit) *vetustate sunt abolitæ; nondum enim in usu erant columnæ æreæ, sed in quernis tabulis incidebantur tam leges quam sacrorum ritus: quæ tabulæ post exactos reges rursum in publicum usum revocatæ sunt per summum Pontificem* C. *Papyrium.*

Ab

Ab hoc Appius Claudius, unus ex decemviris, cujus maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit.] Claudia familia duplex fuit, patricia & plebeja, nec potentia tamen nec dignitate altera minor, unde Ascon. in Cic. pro Scauro. *Fuerunt duæ familiæ Claudiæ: earum, quæ Marcellorum appellata est, plebeja: quæ Pulchrorum, patricia.* Et ipse Cic. *lib.* 1. *de oratore. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri judicarunt? cum Marcelli ad liberti filios stirpe, Claudii patricii ejusdem nominis hereditatem, gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis jure dicendum.* Utrum vero hæ familiæ, quemadmodum ejusdem nominis, ita quoque ejusdem originis fuerint, non adeo constat.

Notat Torrent *ad Suet. in Tiberio cap.* 1. complures ejusdem nominis, ac fortassis etiam originis familias eodem tempore & patricias & plebejas fuisse. Ut de Cornelia testatur Cicero 2. *de legibus.* Et de Papiria familia *lib.* 9. *Epist.* 21. Quod devenire certum erat, cum non tota gens aliqua, verum certa tantum ejus gentis familia vel a plebe transibat ad patricios, vel a patriciis ad plebem. Orta autem est hæc nobilis familia ab Regillis Sabinorum oppido, unde apud Tacitum *Annal.* 4. *Post Sabina nobilitas, Attus Clausus, ceteræque Claudiorum effigies, longa ordine spectarentur.* Ab hoc Atto sive Appio Clauso fuit propagata Appiorum familia, qui Regillis Romam recens conditam, cum magna clientum manu commigravit, auctore Tito Tatio consorte Romuli. Suet. *in Tib. cap.* 2. Et Liv. *lib.* 2. *cap.* 16. *Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. Namque Appius Clausus, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen, cum pacis ipse auctor a turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium manu Romam transfugit.* Quod accidit ut tradit Suet. *in Tib.* sexto fere post reges exactos anno. Qui post suum adven-

ventum non civitas tantum data eſt, verum a patribus inter patres quoque lectus eſt. Liv. dicto loco. Atque paucis interjectis annis conſulatum obtinuit. Deinceps procedente tempore, duodetriginta conſulatus, dictaturas quinque, cenſuras ſeptem, triumphos ſeptem, duas ovationes hæc familia adepta eſt. Suet. *in Tib. d. l.* Ex illuſtri hac familia noſter jurisperitus originem ducit, natus ex filio illius Appii Clauſi Regillani quod cognomen & illi manſit, viro conſulari, homine acri & plebi infeſto. Liv. *lib.* 2. *cap.* 56. Suæ vero familiæ gloriam magis afflixit, quam honeſtavit. Adoleſcens autem patri, cui diem dixerant tribuni, ante judicii diem ſive inventa ſibi morte, ſive morbo, ſupremum diem obeunti, pietatem egregie præſtitit. *Prolato enim* (inquit Dionyſius *lib.* 9.) *in forum cadavere filius ejus a tribunis & coſſ. petiit, ut quod inſtituto majorum in præſtantium virorum funere ſoleret fieri, ſibi quoque concionem de more cogere, & funebrem ſuper patre orationem habere permitterent. Tribuni vero, dum populus adhuc vocaretur a conſulibus, obſtiterunt, ac denunciarunt adoleſcenti ut cadaver e foro tolleret. Non tulit hoc populus, nec diſſimulavit hanc injuriam, ut inhonoratum corpus ejiceretur; ſed permiſit adoleſcentem patri extremum & moribus receptum honorem perſolvere.* Sic quoque Liv. *lib.* 2. *cap.* 61. *Ante tamen quam prædicta dies veniret, morbo moritur, cujus laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari ſolenni honore ſupremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audivit, quam vivi accuſationem audiverat, & exequias frequens celebravit.* Poſtea cum anno trecenteſimo altero, quam condita Roma erat, iterum civitatis formæ mutandæ plebem cupido cæperat, a conſulibus ad decemviros, quemadmodum a regibus ante ad conſules, imperium translatum eſt. Decemviri itaque creati ſunt, quorum in numero legum potiſſimum creandarum cauſa Appius Claudius, de quo nobis ſermo; quia enim in eum

annum consul designatus erat, pro honore ipsi honor reddebatur. Collegis quidem suis æqualis honore, verum potestate longe superior; quippe apud quem, ut tradit Livius, *regimen totius magistratus erat, favore plebis.* Initio Magistratus summa moderatione & æquitate usus est adversum plebem, adeoque novum sibi ingenium induerat, ut plebicola repente omnisque auræ popularis captator evaderet, pro truci sævoque insectatore plebis. Postquam vero decem tabulas legum confecissent decemviri, eæque ingenti hominum exspectatione essent propositæ, vulgatur rumor duas deesse tabulas, quibus adjectis, absolvi posset velut corpus omnis Romani juris. Quæ exspectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemviros creandi iterum fecit. In annum sequentem eandem potestatem & dignitatem rursus obtinuit. Atque tum demum detracta larva, suo vivere ingenio cæpit, suosque collegas, priusquam inirent magistratus, in suos mores formare, ut omni pro suo nutu & arbitrio administraret. Cum autem natura pronus esset ad vitia, multa crudeliter & libidinose haud obnuentibus collegis exequebatur, cujus argumentum satis erit exemplum intempestivi & scelerati amoris ejus, quo ardens L. Virginii filiam alteri desponsatam stuprare conatus fuit, notasse ad §. 24. *h. t.* ad quem mitto lectorem. Hinc inquit Suet. in *Tib.* multa multorum Claudiorum egregia merita, multa etiam secus in Rempub. admissa. Quorum in numero ponit illud Claudii decemviri detestandum facinus, qui cum legibus scribundis & justitiæ administrandæ præerat, ipsum jus quasi pedibus conculcavit & fœdissime violavit, dum conatus est virginem ingenuam per vim, libidinis gratia, in servitutem asserere.

Post hunc Appius Claudius ejusdem generis maximam scientiam habuit. Hic centimanus appellatus est.] Centimanum appellatum putat Antonius Faber *in suis rationalibus* ideo, quod plura fecisset in republica ornanda, quam ab

uno homine fieri potuisse crederetur. Sed verius est malè Pomponium eum Centimanum appellare, illud enim cognomen Fabiæ, non Claudię gentis proprium fuisse, testis est Livius. Itaque pro *Centimanus Cæcus* potius legendum cum aliis viris doctis arbitror, evincit id ipsum Ictus Ulpianus *l.* 1. *§.* 5. *ff. de postulando. Appius denique Claudius Cæcus consiliis publicis intererat, & in Senatu severissimam dixit sententiam de Pyrrhi captivitate.* Hoc eodem nomine eum Suet. in *Tib.* appellat, cum inquit, *Sed ut præcipua commemorem, Appius Cæcus societatem cum rege Pyrrho, ut parum salubrem iniri dissuasit.* Ita quoque Verr. in Fastis, atque Appianus in Samniticæ Historiæ fragmentis. Crassus primum deinde Cæcus appellatus est. Frontinus *de aquæductibus.* Censor fuit anno U. C. 441. L. Papirio Cursore 5. & C. Junio Bubulco 2. coss. collega ei datus C. Plautius, vel ut alii volunt L. Claudius, qui venox cognominatus ob inquisitas aquæ venas. Quamquam clara admodum fuit ejus censura ob multa quæ fecit præclara opera, tamen Senatorium amplissimum ordinem fœde iniquinavit, allegendo in Senatum libertinorum filios. Suet. in Claud. *cap.* 24. quam Senatus lectionem infamem & invidiosam vocat Liv. *lib.* 9. *cap.* 29. quamobrem collega Appii sese magistratu abdicans, solus cætera perfecit, quo contigit, ut feliciorem ad posteros transmiserit sui memoriam.

Appiam viam stravit] Sic enim Liv. *dict. loc. Memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii quod viam munivit, & aquam in urbem duxit*: id est lapidibus stravit. Ita quoque Cic. *pro Cœlio. Appius Claudius pacem Pyrrhi dirimit, aquam adduxit, viam munivit. Et Pro Milone. Hoc enim sæpe ab istis dicitur perinde, quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur.* Ab auctore vero Appia denominata est, cujus quoque fit mentio *in l.* 41. *§.* 5. *ff. de legat.* 3. ubi: *Concubinæ inter cætera his verbis legaverat, fundum in Appia*

cum villico suo contubernali ejus & filiis dari volo. Incipit autem a porta Capena, ea latitudine, ut plaustra duo ex adverso sibi occurrentia libere exciperet. Quam viam Cæsar Dictator vel exornavit vel restituit. Commissa dehinc illi Appiæ viæ cura, ingentes prodegit pecunias. Novissime vero Trajanus eam restituit, & Brundusium usque stravit. Marlianus in urbis Romæ Typographia *lib.* 7. *cap.* 17.

Et aquam Claudiam induxit.] Quod & Livius testatur loco statim allegato, Anienem nimir. ut videre est apud Plin. *cap.* 34. *de viris illustr.* Unde hæc quoque ab auctore aqua Claudia dicta est. Quæ alias Appia vocari solet, fortasse ad differentiam aquæ, quam Claudius Cæsar in urbem induxit. Ait Marlian. *lib.* 4. *cap.* 21. *Omnium autem primum Appium Claudium ex agro Lucullano arcuato opere deduxiße aquam, ab eodem authore literis traditur. Qui novem solum aquas suo tempore in urbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem in urbem influunt Appia, Anio vetus, Martia, Tepula, Julia, Virgo, Alsietina, quæ eadem vocatur Augusta, Claudia, Anio novus.*

Et de Pyrrho in urbe non recipiendo sententiam tulit.] De eo Cic. *cap.* 6. *de Senect. Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam, ut Cæcus esset: tamen is cum sententia Senatus inclinaret ad pacem, & fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quæ versibus persecutus est Ennius:*

Quæ vobis mentes, rectæ quæ stare solebant,
Ante hac, dementes sese flexere via?

cæteraque gravissime: notum enim vobis carmen est: & tamen ipsius Appii extat oratio. Atque hanc egit ille septem & decem annos post alterum consulatum: cum inter duos consulatus anni decem interfuissent, censorque ante consulatum superiorem fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sane fuisse: & tamen sic a patribus accepimus. Sic quoque *in Bruto. Possumus Appium Claudium suspicari disertum; quia Senatum jam jam inclinatum a Pyrrhi pace revocaverit.*

rit. Et Valer: Max: *cap.* 13. *lib.* 8. tradit Appium jam fessum vivendo, se in Curiam lectica deferri jussisse, ut cum Pyrrho deformem pacem fieri prohiberet. Et Liv. *Epitom.* 13. memoriæ prodidit, Cyneam legatum a Pyrrho ad Senatum missum, petiisse, ut componendæ pacis causa rex in urbem reciperetur, de qua re cum ad frequentiorem Senatum referri placuisset, Ap. Claudium, qui propter invaletudinem oculorum, jam diu a publicis consiliis abstinuerat, venisse in curiam & sententia sua tenuisse, ut id Pyrrho negaretur. Unde Ovid. *in* 6. *Fast.*

Appius est auctor: Pyrrho qui pace negata,
Multum animo vidit; lumine captus erat.

Ulpianus Ictus *in l.* 1. *§.* 5. inquit Appium Claudium Cæcum cum consiliis publicis intererat, in Senatu severissimam dixisse sententiam de Pyrrhi captivis.

Hunc etiam actiones scripsisse traditum est, primum de usurpationibus, qui liber non extat] Scil: libellum illum composuisse de actionibus legitimis, quem Enæum Flavium scribam ejus surripuisse & populo dedisse supra ad §. 7. annotavimus, a quo dictum jus Flavianum, quod multo justius Appianum vel Claudianum dici debuisset. Fab. *in Rational. ad h. t.* Præterea de usurpationibus scripsisse eum refert Pomponius, verum hunc librum sua ætate desiderari refert. Est autem usurpatio legis actio, qua usucapio interrumpitur. Si enim id quod possideo, necdum tamen usucepi, ab aliquo solenniter usurpetur, sive apprehendatur, is, si ejus rei dominus est, possessionem meam sua usurpatione interrumpit: Nulla enim usucapio procedit, ubi continuatio possessionis deest, atqui usurpatio est possessionis interruptio, ergo usucapionem impedit, quia continuationem possessionis tollit. Scribit Cic. pro Cecinna. *Legem in l. XII. tab. jubere usum & auctoritatem fundi esse biennii.* Idem in Topicis scribit, ex eadem lege *usum & auctoritatem fundi esse biennii: ceterarum rerum usum esse annuum.* Ex quibus

perſpicimus duo ea lege contineri, ſine quibus nulla procedat uſucapio, ſcil. poſſeſſio, quam uſum vocat Cicero, & tempus: & quidem ejuſmodi poſſeſſio, quæ continua eſt non interrupta, nulla interveniente uſurpatione. Ita enim ICti notant, *uſurpare* in legibus non *uti*, in quo ſenſu apud oratores occurrit, verum idem eſſe, quod alterius poſſeſſionem interrumpere, ſuamque retinere & confirmare. Hinc Paulus *in l. 2. ff. de uſurpation. Uſurpatio eſt uſucapionis interrumptio. Oratores autem uſurpationem frequentem uſum vocant.*

Idem Appius Claudius, qui videtur ab hoc proceſſiſſe R. literam invenit: ut pro Valeſii, Valerii eſſent, & pro Fuſiis Furii] Videtur hic locus quodammodo corruptus; Quippe videntur ea verba *ab hoc proceſſiſſe* ad tertium aliquem Appium pertinere, qui a ſecundo proceſſit, & tamen eundem eſſe ait ICtus: verum quid ſibi velit Pomponius mihi non conſtat. Alii, qui Appio Cæco hanc literæ mutationem tribui non poſſe ſibi perſuadunt, pro *Idem*, *Item*, vel *inde* legunt. Paulo ante ex Epiſtola Ciceronis *ad famil.* annotavimus L. Papirium Craſſum, primum Papiſium vocatum fuiſſe. Unde Varro: de *ling. Lat. lib. 6. In multis* (inquit) *verbis, in quo antiqui dicebant S. poſtea dixerunt R. ut in carmine S, aliorum ſunt hæc Coſaullæ, doloſi, eſo.* Sic Arboſem pro arbore antiqui dicebant & roboſe pro robore. Feſt. *lib.* 1. Sic *Aſa*, *Neſvo*, *Caſmen*, pro *Ara*, *Nervo*, *Carmen.* Sic *Fenoſe unciaſio*, pro *fœnore unciario*: *Araſit*, *vocaſit*, *ſecueſit*, pro *Ararit*, *Vocarit*, *Secuerit.* Lipſius *de vetere ſcriptura.* Et Quinctil. *l.* 1. *c.* 4. *Nam* (ait) *Valeſii & Fuſii, in Valerios Furiosque venerunt, ita arbos; labos, vapos etiam, & clamios ac laſes ætatis fuerunt.* Ad hanc ſcripturæ mutationem alluſiſſe videtur Martialis *lib. 6. Epigram:* 17.

Cui nam, Cinname, te jubes vocari;
Non eſt hic, rogo, Cinna, Barbariſmus?
Tu ſi Furius ante dictus eſſet,
Fur iſta ratione dicereris.

§. 37. *Fuit*

§. 37. *Fuit post eos maximæ scientiæ* Sempronius, *quem populus Romanus.* σοφὸν *id est* sapientem *appellavit: nec quisquam ante hunc, aut post hunc hoc nomine cognominatus est.* Gajus Scipio Nasica, *qui optimus à senatu appellatus est: cui etiam publice domus in sacra via data est, quo facilius consuli posset. Deinde* Quintus Mucius, *qui ad Carthagenienses missus legatus, cum essent duæ tesseræ positæ, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato, utram vellet referret Romam, utramque sustulit, & ait Carthagenienses petere debere, utram mallent accipere.*

F*Uit post eos maximæ scientiæ* Sempronius, *quem populus* Romanus *σοφὸν id est* sapientem *appellavit: nec quisquam ante hunc aut post hunc hoc nomine cognominatus est.*] Vixit hic P. Sempronius non post Appium, ve-

rum eodem tempore, quo Appius censura fungebatur. Genere plebejus, unde cum Tribunus plebis esset creatus, sensit eum Appius acrem adversarium; vehementer enim contra finiendæ intra legitimum tempus censuræ actionem suscepit ex lege Æmilia, non popularem magis quam justam. Extat gravissima & acerbissima ejus in Appium oratio apud Liv. *l.* 9. *c.* 34. Postea & ipse consulatum obtinuit anno V. C. 449. ut ex Fastis consularibus perspicimus, vid. Liv. *l.* 9. *c.* 45. Primus e plebe Pontifex creatus fuit, & paulo post censuram quoque obtinuit Liv. *lib.* 10. *cap.* 9. neque post hosce gestos summos honores, præturam aspernatus est. Eum σοφὸν id est sapientem Populum Romanum appellasse tradit Ictus, propter summam, qua præditus erat, sapientiam sive juris prudentiam, ea enim nihil nisi civilis sapientia est *l.* 1. *§.* 5. *ff. de extraord. cognit.* Sane Justinianus, quos prudentes dicimus, Σοφὺς Græce vocat. Quod cognomen ipsi soli tantum dederunt, ita ut post eum nec ante quisquam hoc nomine cognominatus sit: Nec obstat quod paulo infra Pomponius testatur Publium Attilium primum a populo sapientem id est σοφὸν appellatum fuisse, & consequenter plures fuisse, cui hoc cognomen a populo Romano dictum. Quippe etiamsi in sua σοφὸς id est sapientem significat, attamen nominis sono a se invicem differunt, & major dignitas Græca quam latina sapientis appellatione contineri videtur. Unde nunquam Attilius σοφὸς, neque Sempronius sapiens dictus fuit. Videtur hoc cognomen hujus familiæ fuisse proprium; Unde M. Sempronii Sophi fit mentio apud Liv. *Epitom.* 18. hujus proculdubio filius. Quæ familiarum nomina sicuti & locorum quacunque lingua retinentur sæpissime, nec per interpretationem in aliam linguam transfunduntur. Inter Romanæ severitatis exempla eundem ponit Valer. Max. *l.* 6. *c.* 3. *n.* 12, eo quod conjugem repudiaverit, quia ignorante se ludos spectaverat, *Jungendus* (inquit) *est his P. Sempronius Sophus, qui conjugem repudii*

repudii nota affecit, nihil aliud quam se ignorante ludos ausum spectare. Cujusmodi repudii causam interjecto temp[illegible] ab Impp. Theodosiano & Justiniano approbatam videre est *in l. 8. §. 3. Cod. de repud.* ubi prohibetur, ne n[illegible] alio modo jugalem suam expellat, nisi adulteram vel veneficam &c. vel ipsi invito sine justa & probabili causa foris scilicet pernoctaverit, vel circensibus, vel theatralibus ludis, vel arenarum spectaculis, in ipsis locis, in quibus hæc adsolent celebrari, marito prohibente vel ignorante interfuerit. Tunc enim inquit Imperator, necessario [illegible]cedendi permittimus facultatem, & causas dissidii legibus comprobare.

Gajus Scipio Nasica.] Errat hic Pomponius in prænomine, non Gajus enim, verum P. Scipio Nasica dictus fuit. Ortus Patre Cn. Scipione Calvo, qui consul cum Marcello fuit; atque in Hispania cum fratre P. Scipione, Africani patre Punicis insidiis interemptus est. Quapropter Livius fratres patrueles hunc & Africanum vocat.

Qui Optimus a Senatu appellatus est.] Sic quoque Plin. *lib. 7. c. 34. Vir optimus* (inquit) *semel a condito ævo judicatus est Scipio Nasica, a jurato Senatu.* Et Liv. *lib. 29. cap. 14. P. Scipionem, Cn. filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum optimum esse.* Idemque testatur Solinus *cap. 7. Vir Optimus Nasica Scipio judicatus est, non privato tantum testimonio, sed totius Senatus sacramento.* Cum bello Punico secundo, a decemviris librorum Sybillinorum carmen inter Sybillina esset inventum, fore ut hostes ex Italia pellerentur, si mater Idæa Pessinunte, civitate Phrygiæ Romam advecta esset: legati itaque ad Regem Attalum missi, qui ea tempestate ibi regnabat, ut senatus populique nomine Deam ab eo peterent. In via legatis Delphicum Apollinem consulentibus, ecquid spei habere possent de impetranda matre a Rege Attalo, responsum ab oraculo traditum, impetraturos se a Rege quod pete-

 rent,

rent, modo curarent, cum Deam Romam attulliſſent; ut a viro optimo totius civitatis acciperetur. Cum igitur legati impetraſſent quod petiiſſent, Deam Romam apportari eamque Tarracinæ jam eſſe, recens nuncius adeſſet, haud parvæ rei judicium Senatum tenebat, qui vir optimus in civitate eſſet, P. Scipionem adoleſcentem nondum quæſtorium, judicaverunt virum in tota civitate optimum eſſe: itaque cum omnibus matronis Oſtium obviam ire Deæ juſſus eſt: iſque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis.. Idem teſtatur Valer. *lib.* 8. *cap.* 25. Cum (inquit) *Rarum ſpecimen honoris a Scipione quoque Naſica oboritur: Ejus namque manibus & penatibus nondum quæſtorii, Senatus Pythii Apollinis monitu, Peſſinunte accerſitam Deam excipi voluit: quia eodem oraculo præceptum erat, ut hæc miniſteria Matri Deum a Sanctiſſimo viro præſtarentur.* Et Cic. de Haruſpicum reſponſis. *Sacra iſta noſtri majores adſcita ex Phrygia Romæ collocarunt: quæ vir is accepit, qui eſt optimus a P. R. judicatus P. Scipio, fœmina autem, quæ matronarum caſtiſſima putabatur Q. Claudia.* Hinc apud Ovid. *lib.* 4. *Faſt. verſ.* 260.

Mater abeſt; Matrem jubeo, Romane requiras.
Cum veniet, caſta eſt accipienda manu.

Et *verſ.* 347.

Naſica accepit: templi tunc extitit auctor.
Auguſtus nunc eſt: ante Metellus erat.

Pluraque ibi Poëta. Prætor creatus anno 559. & Hiſpaniam ulteriorem ſortitus trans Iberum multa ſecunda prælia fecit, quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt, adeo ut Hiſpaniam citeriorem quoque, ne tota rebellaret, ſuſpenſam tenuerit. Idem mox Proprætor Luſitanos pervaſtata ulteriori provincia cum ingenti præda domum redeuntes, in ipſo itinere aggreſſus eſt, cum diu incerto eventu pugnatum erat, in eo diſcrimine conſtitutus, vovit ludos Jovi, ſi fudiſſet cecidiſſetque hoſtes: tan-

tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus, deinde prorsus terga dedit: & cum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa; capti quingenti quadraginta, omnesque ferme equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. Liv. *lib.* 35. *in princip.* Quibus rebus feliciter gestis Romam reversus, in maximo consulatus ambitu, competitore ex Patriciis L. Quintio Flaminio, & C. Manlio Volsone in campum descendit, verum repulsam tulit, Quamquam tantum præjudicium Senatus pro se haberet, quo optimus in civitate vir judicatus erat, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet, obtinere tamen non potuit ut competitori præferretur; Quamvis ducebat eum Africanus, quamvis idem comitia habebat. Liv. *l.* 35. *c.* 10. In sequentem tamen annum *V. C.* 562. Consulatum obtinuit, cæterisque competitoribus prælatus est, ut testatur Liv. *lib.* 35. *cap.* 24. ubi inquit *Eo quoque anno magna ambitio fuit: quod patricii tres in unum locum petierunt. P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni ut dilatum viro tali non negatum honorem appareret, consulatus datus est.*

Additus ei de plebe collega M. Acilius Glabrio.] Consules inito magistratu, patres, priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majoribus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium in majorem partem anni fieri solet, precarique, quod Senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res Senatui populoque Romano bene ac feliciter eveniret. Quibus peractis Senatus decrevit, ut consules Italiam & Græciam sortirentur. Cui Italia evenisset Provincia, cum Boiis jussus bellum gerere, Acilioque Græcia, Cornelio Italia evenit. Itaque cum exercitu in Bojos profectus signis cum iis collatis egregie pugnavit. Duo detriginta millia hostium cæsis: captis tribus millibus & quadringentis, magnamque hanc fuisse victo-

riam

riam apparet, quod & castra capta sint, & Boii post eam pugnam extemplo dediderint sese, & quod supplicatio ejus victoriæ causa decreta ab senatu, victimæ majores cæsæ. Quamobrem triumphum egit consul universo consentiente senatu, ne quicquam obtinente tribuno plebis P. Sempronio Blæso. In quo triumpho Gallicis carpentis arma signaque, & spolia omnis generis transvexit, & vasa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: auri quoque atque argenti infecti factique magna vis fuit. Liv. *lib.* 35. *cap.* 38. *&* 40.

Cui etiam publice domus in sacra via data est, quo facilius consuli posset] Sacra via dicta, quia per eam augures ex arce profecti solebant inaugurari, sacraque quotquot mensibus in arcem ferre, secund. *Varr.* Sex. autem Pomp. sacræ ideo obtinuisse nomen tradit, quod in ea fœdus ictum sit inter Romulum & Tatium. In hac via Scipioni domum datam tradit Ictus noster, ut eo scil. facilius posset consuli, tanto semper in pretio olim jurisperiti habiti fuere apud Romanos, existimantes maxime interesse Reipub: ut in ea sint prudentes, qui de jure consuli & respondere possent. Quorum domus, ut inquit Cicero, quasi *oraculum totius civitatis est.* Verum non adeo certum est, an iste honos ad nostrum Scipionem, quam ejus filium potius pertineat, propterea quod ea, quæ de Scipionis jurisperitia auctores prædicant, ad hujus, quem autor noster laudat, filium P. Scipionem Nasicam, quem Corculum appellarunt veteres, referenda videantur. Cum is dignior fuit, qui in ordinem Jurisconsultorum referatur. Quod videtur affirmare autor de viris Illustribus, dum ait, *Eloquentia primus, juris scientia consultissimus, ingenio sapientissimus, unde vulgo Corculus dictus.*

Deinde Quintus Mucius, qui ad &c.] Pro Mucio hic reponendum Q. Fabius; hic enim revera fuit hujus legationis princeps, de eo ita Gell. *lib.* 10. *cap.* 27. *Quod Q. Fabius imperator Romanus dedit ad Carthagenienses epistolam*

stolam, ubi scriptum fuit, Po. Ro. misisse ad eos hastam & caduceum signa duo belli ac pacis: ex quibus utrum vellent eligerent: quod elegißent, id unum ut esse missum existimarent. Carthagenienses responderunt neutrum sese eligere. Sed posse quia attulissent utrum mallent relinquere, quod reliquissent, id sibi pro electo futurum. M. Varro autem non hastam ipsam neque ipsum caduceum missa dicit: sed duas tesserulas: in quarum altera caduceum, in altera simulacra hastæ fuerunt incisa. Q. Fabium hanc suscepisse legationem testatur quoque Liv. *lib.* 21. *cap.* 18. Eumque sinu ex toga facto dixisse, *hic vobis bellum & pacem portamus: utrum placet sumite.* Sub hanc vocem haud minus ferociter, *daret utrum vellet*, succlamatum, & cum is iterum effuso sinu bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt: & quibus acciperent animis, iisdem se gesturos. Male huic Quinto Fabio adjecisse Rutilium *de vitis veterum Jurisconsultorum*, cognomen Pamphilum annotavit Guielm. Grotius *de vitis Jurisconſ. lib.* 1. *cap.* 2. fuit quidem in eadem legatione quidam Pamphilus, verum ei Q. Bœbius nomen fuit, ut Livius eum appellat, *lib.* 21. *cap.* 7. & 18.

---

§. 38. *Post hos fuit* Tiberius Coruncanius, *ut dixi, qui primus profiteri cœpit: cujus tamen scriptum nullum extat, sed responsa complura & memorabilia ejus fuerunt. Deinde* Sextus Ælius, *& frater ejus* Publius Ælius, & Publius

blius Atilius, *maximam ſcientiam in profitendo habuerunt: ut duo Ælii etiam conſules fuerint. Attilius autem primus à populo* ſapiens *appellatus eſt. Sextum Ælium etiam Ennius laudavit & exſtat illius liber, qui inſcribitur Tripertita, qui liber veluti cunabula juris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum præpoſita, jungitur interpretatio: dein ſubtexitur legis actio. Ejuſdem eſſe tres alii libri referuntur, quos tamen quidam negant ejuſdem eſſe. Hos ſectatus ad aliquid eſt* Cato. *Deinde* Marcus Cato *princeps Porciæ familiæ, cujus & libri exſtant: ſed plurimi filii ejus, ex quibus cæteri oriuntur.*

Poſt hos fuit Tiberius Coruncanius, ut dixi, qui primus profiteri cœpit: cujus tamen ſcriptum nullum extat, ſed reſpon-

responsa complura & memorabilia ejus fuerunt.] Alii Titum eum appellant, sed verius Tiberium ejus prænomen fuisse, cum in vetustis libris scriptum sit TIB. CORRUNCANUS. Tradunt autem Plutarchus & Probus TI. Tiberium significare. Corruncanios autem Camerio oriundos esse testatur Tacitus in oratione Claudii Imperatoris pro civitate Gallorum, ubi inquit, *Neque enim ignoro Julios Alba, Corruncanios Camerio, Porcios Tusculo; Et ne vetera scrutemur, Etruriâ Lucaniaque & omni Italiâ in Senatum accitos.* Cicero quoque municipem fuisse dicit nostrum Corruncanium in *Oratione pro Sylla*: Hinc Tib. Corruncanius Camerinus dictus. Hæc autem familia non admodum illustris fuit, sed obscura, ex qua noster natus, verum virtutis ergo Romæ per omnes honorum gradus evectus, ipse suam familiam nobilitavit atque illustrem fecit. Anno V. C. 473. consulatum gessit cum P. Valerio Lævino, sub initio belli Tarentini, ut videre est apud Justin. *lib.* 18. *cap.* 1. Postea quingentis circiter ab vrbe condita annis primus e plebe Pont. Max. creatus est. Hinc apud Vellej. Paterc. *lib.* 2. *cap.* 128. *Antiqui ante primum bellum Punicum adhinc annos CCC. Titum Corruncanium, hominem novum cum aliis honoribus, tum Pontificatu etiam maximo, ad principale extulere fastigium &c.* Hunc autem ex Pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse ait Cic. *in Bruto.* Atque tanta fuisse sapientia, ut ad eum de omnibus divinis atque humanis rebus referretur scribit 3. *de orat.* *Hæc* (inquit) *fuit Tib. Corruncani, hac proavi generis mei Scipionis, prudentissimi hominis sapientia, qui omnes Pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur.* Et in oratione *pro Domo*, *Prudentissimum Pontificem* eum appellat. Hic autem primus fuit, ut inquit Pomponius, qui publice juris scientiam profiteri cœpit, quæ olim in Pontificum penetralibus abdita erat, latebatque: attamen scriptum nullum reliquit, verum responsa com-

plura

plura & memorabilia ejus fuerunt. Meminit responsi cujusdam Cicero 2. *de ll.* ubi ait placuisse P. Scævolæ & Coruncanio Pontificibus Maximis, eos qui tantundem cæpissent, quantum omnes hæredes, sacris alligari. Memorabilia a Paulo ICto memoralia dicuntur, quo nomine & libros quoque reliquit, ut testatur inscriptio *l.* 144. *ff. de V. S.* Et sic quoque apud Gellium memoralium libri constanter inscribuntur *lib.* 6. *cap.* 7. *lib.* 5. *cap.* 6. Præposterum autem est, quod Pomponius Tib. Coruncanium, post Q. Fabium, & Scipionem Nasicam ponit, cum utroque fuerit multo antiquior, & sexaginta plusquam ante annis susceptam a Fabio ad Carthaginienses legationem consul fuerit. Verum non accurate admodum Pomponius in recensenda Jurisconsultorum successione temporis ordinem observat, quod ei condonandum.

Deinde Sextus Ælius] Æliorum gens, quæ, ut inquit Festus, ex multis familiis conficitur, primitus quidem plebeja, verum interjecto tempore illustris fuit: Ita ut principes Romanæ civitatis cum ea matrimonia contrahere non recusarint. Ex qua familia oriundus Sextus Ælius, magnum ei attulit decus & ornamentum: quem maximum oratorem, maximumque jurisconsultum prædicat Tullius in *Bruto.* Cum inquit, *Numeroque eodem fuit Sextus Ælius, juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus.* De eo quædam annotavimus ad *§.* 7. *h. t.* quæ hic non repetemus. Consul autem fuit cum Quintio Flaminio, anno ab urbe condita 555. Verum ambo præter ordinem magistratuum coss. creati sunt: Quinctius ex Quæstura multo ante gesta. Sex. Ælius ex Ædilitate Curuli, sic ut neuter Præturam, & ille nec Ædilitatem attigerit, Phig. Annal. *lib.* 10. Ælio Italia, Quinctio Macedonia obtigit. Quorum ille nil memorabile gessit. Sig. *in Fast.* Huic Ælio *Cati* quoque cognomen adjiciunt, de quo vid. *dict. §.* 7. Multos de jure civili scripsit libros. Hinc *Jus Ælianum d. §.*

Ex-

Extat præterea, ut inquit Ictus, illius liber, qui inſcribitur *tripertita*. Qui liber veluti cunabula juris continet, ſcilicet prima initia & rudimenta. Tripartita autem dicitur, quoniam in lege XII tabb. præpoſita jungitur interpretatio, deinde ſubtexitur legis actio. Hinc *interpretem antiquum* eum vocat Tullius 2. *de ll.* Et Juſtinianus *juris antiqui conditorem. l.* 1. *cod. de comm. ſerv. manum*: Licet ſe non ſatis intelligere diceret, quid verbum *leſſum* in XII tabb. ſignificat. In quibus ſcriptum. MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO. Suſpicari tamen eſſe veſtimenti aliquod genus funebris. L. vero Ælius ejuſdem interpres, *Leſſum* quaſi lugubrem ejulationem interpretatus eſt. Quæ interpretatio vero magis videtur conſentanea, quia lex Solonis id ipſum vetat: quam legem decemviri iisdem prope verbis in decimam tabulam conjeciſſe Cicero autor eſt. Hinc 2. *Tuſcul. Et hic nimirum eſt fletus, quem XII. tabb. in funeribus adhiberi noluerunt.* Scripſit idem noſter & commentaria quædam, quorum Cicero meminit 1. *orat.* ubi inquit. *Et in P. Mucii fratris ſui libris, & Sex. Ælii commentariis ſcriptum protuliſſe.* Meminit ejus etiam Celſus *in l.* 3. *§.* 1. *ff. de actione empt. & vend.*

Et Frater ejus Publius Ælius, & Publius Attilius, maximam ſcientiam in profitendo habuerunt] Hi ergo etiam poſt Corruncanium publicè jus profitebantur, & quidem poſt eum primi, qui jura diſcere volentibus ſeſe dabant ultro ac publicè præſtabant. Fuit autem P. Ælius non minus juris ſcientia, quam belli gloria clarus, omnibus in Repub. per functus honoribus: quippe primum Ædilis, deinde Prætor creatus eſt Liv. *lib.* 29. *cap.* 38. Deinde M. Servilius dictator comitiorum habendorum cauſa dictus, magiſtrum equitum P. Ælium dixit. Et eodem habente comitia, creatus eſt cum Cn. Lentulo conſul. Liv. *lib.* 30. *cap.* 39. & 40. anno V. C. 552. ut habet Sig. *in Faſt.* & Phig.

 10. *An-*

10. *Annal.* quo anno bellum Punicum finitum fuit. Sic quoque Plin. *lib.* 18. *cap.* 18. *Et frugibus ostentum semel (quod equidem invenerim) P. Ælio, Cn. Cornelio coss. quo anno superatus est Hannibal.* Interjecto tempore, cum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu Scipionis proconsulis ejusque auspicio in Africa bellum perfecissent, decreverunt patres, ut M. Junius prætor urbis, si ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum populi Romani esset, metiendo dividendoque crearet. Quorum & in numero fuit P. Ælius Pætus. Liv. *lib.* 31. *cap.* 4. Deinde Narniensium legatis quærentibus, ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa triumvir cum Sex. Ælio fratre & C. Cornelio Lentulo creatus. Liv. *l.* 32. *c.* 2. Augur postmodum creatus supremum obiit diem, atque in ejus locum suffectus Q. Ælius Pætus ex fratre nepos Liv. *lib.* 41. *cap.* 21. Cum vero hic P. Ælius frater fuit Sexti, de quo paulo ante, non male a Pomponio hic traditur duos Ælios & quidem fratres consules in Repub. fuisse. Beata autem sane tum Respub. merito dici poterat, in qua fiebant ex prudentibus consules, & non consules antequam prudentes. Fab. *in ration. ad h. t.*

Attilius autem primus sapiens appellatus est.] P. Attilium eum appellavit paulo ante Pomponius: alii reponunt L. Acilium, idque auctoritate Ciceronis in *Lælio* ita scribentis. *Scimus Lucium Acilium apud patres nostros appellatum esse sapientem, quia prudens esse in jure civili putabatur.* Et idem 2. *de ll. Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento. Hoc veteres interpretes, Sex. Ælius & L. Acilius, non satis intelligere se dixerunt.* Meminit & Festus *Acilii* interpretis XII tabb. Hunc primum a populo sapientem nominatum scribit ICtus, non σοφὸν, ut de Sempronio supra dictum, e quibus perspicimus, hunc locum cum superiore non pugnare.

Hos adsectatus aliquid est Cato. Deinde Marcus Cato Princeps

ceps Porciæ familiæ.] Hic textus omnium fere consensu ita restituendus, *Hos sectatus ad aliquid est deinde M. Cato, Princeps Porciæ familiæ.* Aliter enim sensus horum verborum non constat. Pomponius Lætus de *Jurisperitis* hunc locum ita restituit. *Deinde Cato Porciæ familiæ Princeps, Tusculo genitus, cujus libri extant.* Fuit enim hic noster Tusculanus, quod & Cicero testatur 2. *de ll.* ubi inquit; *Cato cum esset Tusculi natus, in populi Romani civitatem susceptus est: itaque cum ortu Tusculanus esset, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris.* Nepos *in Catone.* *Cato ortus municipio Tusculo, adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quod ibidem prædium a patre relictum habebat.* Et apud Gell. *lib. 3. cap. 23.* *At Cato Consularis & Censorius, publicis jam privatisque rebus opulentus, villas suas in excultas & rudes, ne tectorio quidem prælitas fuisse dicit ad annum usque ætatis suæ septuagesimum.* *Atque ibi postea his verbis utitur: neque ne mihi,* inquit, *ædificatio, neque vasum, neque vestimentum ullum est manu preciosum, neque preciosus servus neque ancilla est: si quid est, inquit, quod utar, utor. Si non est egeo, suum cuique per me uti atque frui licet:* tum deinde addit: *vitio vertunt, quia multa egeo, at ego illis quia nequeunt egere.* *Hæc mera veritas Tusculani hominis, egere se multis rebus, & nihil tamen cupere dicentis &c.* Principem Porciæ familiæ eum Pomponius vocat: quod & Vellejus confirmat. *l.2. c. 35.* Et Solin. *cap. 5.* *Cato Princeps Porciæ gentis, senator optimus, orator optimus, optimus Imperator.* Idem testatur Valer: Max. *lib. 3. cap. 2.* ubi ait. *Felicior progenie sua superior Cato, a quo Porciæ familiæ principia manarunt.* Patre autem Marco non admodum illustri genitus, ob ejus singulare ingenium, & optimas animi dotes, moresque integros a Valerio Flacco Romam ductus, nec diu post Romana civitate donatus est, & omni in ea, ut scribit Tullius de *Senectute*, dignitatis honore functus est. Principio, ut testatur Plutarchus, tertio

nomine non Cato, sed Priscus vocabatur. Consequenti tempore Cato ei virtutis nomen extitit. Romani enim eum, in quo multarum rerum usus est, Catonem nominant. Floruit autem circa belli Punici secundi tempora usque ad Punicum bellum tertium; natus post primum Fabii consulatum, itaque anno V. C. 521. Fuit enim Fabius, ut ex fastis constat, consul 520. Annos vero quinque & octoginta natus vitam cum morte commutavit, L. Marcio Censorino & M. Manilio coss. anno V. C. 604. Quæstor fuit P. Cornelio Scipione Africano Consule. Deinde Ædilis factus cum C. Helvio. Quadriennio post Prætor provinciam obtinuit Sardiniam. Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, anno V. C. 558. Consules Provincias sortiti, M. Catoni Hispania, Valerio Italia evenit. M. itaque Cato cum classe & exercitu in Hispaniam profectus, ab emporiis expeditionem incipiens, difficili prelio hostium ad quadraginta milla occidit, castris exuit & agris late populatis, plurimos populos subegit & in deditionem recepit. Ob quas res feliciter gestas supplicationem in triduum Patres Romæ decreverunt. Itaque ipse consul, ut Nepos tradit, ex Hispania triumphum deportavit. Deinde cum eodem Flacco censor factus, ita severe præfuit ei potestati, ut abs re cognomen nactus fuerit, & appellatus Censorius: nam & in complures nobiles animadvertit, & multas res novas edicto addidit, qua re luxuria reprimeretur, quæ jam tum incipiebat pullulare. Nepos *in vita ejus.* Hinc censor, cum L. Flaminium T. Flaminii fratrem & ante consulem, quod ad arbitrium muliercolæ, cujus amore tenebatur, quendam in Provincia cui præerat, securi percusserat, e Senatu ejecit, ut refert Tullius *de Senect.* quamobrem sibi, populusque Romanus consularem statuam in templo posuit, cum hac inscriptione. M. CATO MORUM RESTITUTOR Magnis eum laudibus extollit Liv. *lib.* 39. *cap.* 40. ubi inquit, *In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut quocun-*

cunque loco natus eßet, fortunam sibi ipse facturus videretur: nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. Huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcunque ageret: in bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad magnos honores pervenit, summus imperator, si causa oranda esset, eloquentissimus: Nec is tantum, cujus lingua, vivo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum extet. Et *lib.* 34. *cap.* 18. *testatur. In consule eam vim animi atque ingenii fuiße, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret: nec in quemquam omnium gravius severiusque, quam in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & vigiliis & labore cum ultimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium haberet.* Nec minus excelluit in juris scientia, ut testatur Cicero 3. *de orat. Quid enim* (ait) *M. Catoni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atque adventitiam defuit? num quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut, quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? at utroque in genere & laboravit & præstitit.* Idem de Catone prædicat Quintil. *lib.* 12. *cap.* 3. *M: Cato cum in dicendo præstantissimus, tum juris fuit idem peritissimus.* Et alibi etiam Tullius. *Quid ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas, in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus.*

Cujus & libri extant, sed plurimi filii ejus, ex quibus cæteri oriuntur] Ex patre & filio cæteri oriuntur Catones sive Porcii, qui Romæ diu floruêre. Filii autem superioris nati Catonis patris virtutes & gloriam æmulati, magnam quoque nominis sui famam reliquêre. Filius enim major natu, quanquam juvenis, plurimos tamen in juris displina libros,

tanquam doctrinæ & juris imprimis scientiæ, qua præditus fuit, reliquit egregia specimina & monumenta, quod Gell. testatur *lib.* 13. *cap.* 19. ubi inquit. *Major Catonis filius, qui prætor designatus patre vivo mortuus est, egregios de juris disciplina libros reliquit.* Idem quoque Catonianæ regulæ auctorem fuisse admodum verosimile est. Cujus titulus extat in digestis *lib* 34. *tit.* 7. Catonianæ sententiæ fit mentio *in l.* 86. *ff de condit. & demonst.* vid. quoque *l.* 10. *§.* 1. *ff. de Ædilit. Edict. l.* 44. *§. solut. Matrem* ejusdem observationem de menso intercalari, ex jure Pontificio petitam perspicimus ex *l.* 98. *§.* 1. *ff. de V. O.* Commentariorum juris a Paulo Icto in *l.* 4. citantur libros 15. *§.* 1. ubi inquit. *Cato libro quinto decimo scribit &c.* Commentariorum juris civilis a Catone compositorum meminit quoque Festus in verbo *Mundus.*

---

§. 39. *Post hos fuerunt* Publius Mucius, *&* Brutus, & Manilius: *qui fundaverunt jus civile, ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit. Brutus septem: Manilius tres, & extant volumina scripta, Manilii monumenta. illi duo consulares fuerunt: Brutus prætorius; Publius autem Mucius etiam pontifex maximus.*

Post

Post hos fuerunt Publius Mucius] Scævolarum oriundus illustri familia, in qua complures juris scientia florentissimi extitere, ut non immerito quasi hereditaria ejus gentis existimata sit. Unde Scævolæ nomen Mucianæ impositum familiæ, scil. a L. Mucii Patricii generis adolescente. Cui Cordo ab initio cognomen fuit. Cum enim ipsi indignum videbatur populum Romanum servientem cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse, liberum eundum populum ab iisdem Etruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit, itaque magno audacique facinore eam indignitatem vindicandam ratus, Regem Porsennam per insidias in castris aggredi constituit: abdito itaque intra vestem ferro proficiscitur, atque ubi eo venit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit; ibi cum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum Rege sedens pari fere ornatu multa ageret, eum milites vulgo adirent, forte fortuna scribam pro rege obtruncat. Cum regii satellites comprehensum ante regis tribunal retraxissent, dextram accenso ad sacrificium foculo injicit, eique postea a clade dextræ manus Scævolæ cognomentum inditum. Hinc Scævolæ qui sinistra manu pro dextra utuntur, quos Ulpianus *l.* 1. *ff. de Ædilitio Edicto* ait non esse morbosos aut vitiosos, præterquam si imbecillitate dexteræ validius sinistra utuntur: sed hos non scævas sed mancos dici: sic scæva res dicitur mala quasi sinistra: σκαιὸν enim græce sinistrum dicitur: vulgus scævam & malam rem vocat. Fuit hic noster Scævola filius P. Mucii Scævolæ consulis anno V. C. 578. Meminit ejus Javolenus *in l.* 66. *ff. solut. matrim.* Anno V. C. 620. consulatum gessit, cum Calpurnio Pisone, qui Frugi dictus est; qui incidit in illud tempus, quo Gracchus seditiosas agrarias leges animo volvebat, in quem noster Mucius peroravit in Senatu. Eundem Pontificem quoque Maximum fuisse tradit Pomponius. Quod & Cic. testatur 2. *de orat.* Cum inquit, *Ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium*

Pont. Max. res omnes singulorum annorum mandabant litteris, quæ consuetudo in ejus Pontificatu abrogata videtur. Et *in orat. pro domo, P. Scævola,* inquit, *Pont. Max. pro collegio respondit, quod in loco Licinia C. F. injussu populi dedicasset, sacrum non videri esse.* Fuit etiam & eximius orator: qui valde prudenter & acutè & paulo etiam copiosius loqui, quam ex æqualibus suis multi asserit, Cic. in *Bruto.* Verum non minus exercitatus in jure civili, ita ut merito eum Pomponius inter clarissimos Jurisconsultos recenseat. Quod legum & consuetudinis qua cives ejus uterentur, ad agendum, cavendum, dicendumque peritus erat. Adeo ut juris civilis fundatorem eum fuisse testetur. Deque eo ita Cic. in 1. *de orat. Si,* inquit, *quæreretur quis nam ICtus vere nominaretur, P. Mucium nominarem.* Scripsit libros 14. ut videre est *ex l.* 30. *ff. pro Socio.* ubi inquit Paulus. *Mucius libro quartodecimo scribit, non posse coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat, Servius in notatis Mucii ait, nec posse societatem ita contrahi.* Ex quibus perspicimus Servium in libros P. Mucii notas scripsisse. Ejus quoque meminit Pomponius *in l. ult. ff. de legation:* tradit Valer. *lib.* 8. *cap.* 8. *n.* 2. eundem nostrum Mucium optime pila lusisse, quia videlicet adhoc diverticulum animum suum forensibus ministeriis fatigatum transferre solebat. Alveo quoque & calculis vacasse interdum, cum bene ac diu jura civium & cæremonias deorum ordinasset. Quod & Cic affirmat *de orat.* 1. *Licet ista ratione dicamus, pila bene & duodecim scrupis ludere proprium esse Jurisconsulti, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit.* Male itaque, ut annotavit Guielm. Grot. *de vitis Jurisc.* lusum pilæ & calculorum Valer. dicto loco Q. Mucio Auguri tribuit.

Et Brutus] Meminit hujus Bruti Cic. *lib.* 7. *Epist.* 22. sicuti & Sext: Ælii & M. Manilii, eosque coævos fuisse ex eadem epistola perspicimus. Putat Phigius in *annal:* ad annum 665, hunc fuisse patrem Bruti, qui Cæsarem inter-

interficiendo rempub. in pristinam libertatem asserere animum induxerat. Sed aliter sentit Guiel. Grot. Atque hunc ejusque filium diversum putat a Bruto, qui Cæsarem occidit ejusque patre. Propterea quod Cic. in *Bruto.* utriusque mentionem faciens, postea Brutum quoque patrem Tyrannicidæ, posteriori sæculo inserit, eumque magis boni Senatoris, quam oratoris laude cohonestat, quod in Icti Bruti filium non quadrat. Cui sententiæ quemcunque qui digenter evolverit Ciceronem *de Clar. orator.* subscripturum arbitror. Orator insignis, juris publici privatique peritus. Sæpius Cicero eum virum optimum nominat & juris peritissimum *de Claris. orat. Iisdem temporibus* inquit, *M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi vestro, qui cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset, & juris peritissimum, accusationem factitaverit ut Athenis Lycurgus.* Ex quo perspicimus Heroum filii sæpe noxæ; *Hic magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatæ voluntatis.* Quemadmodum contraria juxta sese posita elucescunt magis, ita quoque quando degenerem filium cum optimo patre comparo, quo hujus virtutes & egregiæ animi dotes magis splendescunt, eo filii depravata indoles, & inquinatus omnibus vitiis animus, quasi in illustri positus theatro, ab omnibus magis conspicitur, & consequenter culpatur. Cum enim opulentæ essent patri possessiones, amplaque prædia; fundos enim tres habebat, Privernatem, Albanum & Tiburtem, & præter hos Balneas. Hæc omnia paterna bona dilapidavit & decoxit filius degener. Hinc illi contumeliarum aculei, quibus L. Crassus in quodam judicio eum oppugnavit, quorum mentio apud Cic. 2. *orat. cap.* 55. Ubi ita inquit, *Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & altera de Colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia, & cum contraria inter sese de repub. capita contulisset, noster hic fa-*

cetissime tres partes Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit: *Et libro primo,* FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo,* IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primus nostræ civitatis: norat hunc gurgitem: metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri,* IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.* Quibus lepidis sane faceriis refutatus est a Crasso M. Brutus. Sed ut ad nostrum revertamur. Virum Prætorium appellat Pomponius, quod aliquando præturâ perfunctus fuisset. Quemadmodum vir consularis dicitur, qui aliquando consulatum gessit. *l.* 1. *cod. de dignit.* Majores magistratus non obtinuit, fortasse quod ad eos non adspiravit: Quot libros de *jure civili* reliquit, ex statim citato Ciceronis loco constat: verum tres tantum numerat Cicero, septem autem eum reliquisse libros Pomponius affirmat. Verum hosce auctores conciliat Bertrandus: dicendo Brutum revera tres tantum reliquisse libros, quorum ipse auctor extitit, attamen plures ei tributos, ut colligimus ex Tullii verbis. Cum inquit: *Tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri libri Bruti:* argumentum quod ea tempestate plures, quam tres ipsum composuisse libros credebatur. Qui error ad posteriora delapsus sæcula, Pomponium fortasse in erroneam hanc opinionem adduxit, Brutum tot scripsisse libros, quot enumerat. Quam tamen conciliationem vir ipse Bertrandus vix admittit, ne eam admittendo Pomponium

ta-

tacite ignorantiæ accusaret; quod non facile præsumendum de auctore nostro, propter perfectam ejus eruditionem. Quare potius textum mutare volut, quam existimare Pomponium vulgarem errorem, Ciceronis & Scævolæ sententiis prætulisse, & hac quidem ratione,ut majorem numerum ad Manilium, minorem ad Brutum referat, & unius dictionis transpositione hoc modo textum restituat, *Septem Manilius, Brutus tres.* Quæ transpositio eo verosimilior videtur, quia ipse Pomponius ait, Manilium *plura volumina composuisse.* Quæ locutio librorum copiam denotat. Bruti nostri Icti meminit Ulpianus *l.* 27. *§.* 22. *ff. ad L. Aquil. Si mulier*, inquit, *pugno vel equa ictu a te percussa ejecerit, Brutus ait, Aquilia teneri, quasi rupto.* Et *l.* 13. *ff. de in diem addict.* Sic quoque Paulus in *l.* 3. *§. ff. ff. de acquir. vel amitt. possess.* ubi ait. *Ceterum quod Brutus & Manilius putant eum, qui fundum longa possessione cepit etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum.* Quamvis juris fuit peritissimus, homo tamen erat,ideoque multis quoque erroribus obnoxius.

Manilius] De pronomine & familia hujus Icti non inter se conveniunt scriptores: quidam ex nobilissima Manliorum familia oriundum tradunt. Eumque ex iis fuisse Manliis, qui, post Marcum Manlium Capitolii defensorem perduellionis damnatum, decreverant, ne quis suæ gentis Marcus appellaretur, Guilelm. Grot. de *vitis Ictorum cap.* 6. *lib.* 1. Sentiunt vero alii hunc nostrum Manilium non ortum fuisse e patricia *Manliorum*, sed plebeja *Maniliorum* familia. Plebis enim tribunatum gessisse Manilios constat vel ex illo Manilio, cujus legem Cicero prætor suasit, qua Mithridaticum bellum Cn. Pompejo mandabatur. Præterquam, quod auctore Festo in verbo *Manliæ*, *Manliæ gentis patriciæ decreto nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum affectasset, damnatus necatusque est.* Consulatum gessit anno 604, cum L. Marcio Censorino, juxta Cassiodo-

dorum initio belli Punici tertii, Ita enim Cic. ad *Attic. lib.* *12. epist. 5. Et vide, quæso, L. Libo, ille qui de Ser. Galba, Censorinone, & Manilio, an T. Quintio, M. Acilio coss. Tribunus plebis fuerit.* Sic quoque *in Bruto cap.* 27. *Nam & quæstiones hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, C. L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio Coss. tulit.* Meminit quoque ejus Cic. *lib.* 4. *Epist.* 16. *ad Att.*

Exstant volumina scripta, Manilii monumenta] Summum fuisse eum Ictum testatur Cic. 1. *de orat.* ubi de veris Ictis sermonem habens, in eorum quoque numero Manilium collocat. Atque de ejus auctoritate ita *in* 3. *de orat. Meminerunt illi Sext. Ælium, M. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro: quod erat insigne, eum, quia id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam, ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur: non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique negocio aut officio referretur, &c.* Fundatorem Pomponius juris civilis appellat, ejus doctrinæ meminit Paulus *in l.* 3. *§.* 3. *ff. de acquir. vel omitt. posse.* Tres libros eum de jure civili reliquisse testatur Pomponius, verum supr. annotavimus septem legendum esse, quam lectionis mutationem tot ejus monumenta, quæ longe prædictum numerum trium librorum superasse verissimum est, sequendam satis affirmant. Composuit præterea quasdam leges de venalibus vendendis Manilianas dictas, quarum quoque mentionem facit Cic. 1. *de orat. c.*58. *Nec quisquam* inquit *est eorum, qui, si jam sit edescendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges ediscere.* Item Varro de Manilii actionibus *lib.* 2. *cap.* 7. *Emptio*, inquit, *equina similis fere ac boum, & asinorum, quod eisdem rebus in emptione dominum mutatur; ut in Manilii actionibus sunt perscripta.*

§. 40. *Ab his profecti sunt* Publius Rutilius Rufus, *qui Romæ consul, & Asiæ proconsul fuit*: Paulus Virginius: *&* Quintus Tubero *ille Stoicus, Pansæ auditor, qui & ipse consul. Etiam* Sextus Pompejus *Gnæi Pompeji patruus fuit eodem tempore: &* Cœlius Antipater, *qui historias conscripsit: sed plus eloquentiæ, quàm scientiæ juris operam dedit, etiam* Lucius Crassus, *frater Publii Mucii, qui* Mucianus *dictus est, hunc Cicero ait Jurisconsultorum disertissimum.*

P*Ublius Rutilius Rufus*] Fuit hic P. Mucii discipulus, quoad juris civilis addiscendam disciplinam. Scribit enim Cic. 2. *de off. ejus adolescentiam ad opinionem & innocentiæ, & juris scientiæ P. Mucii commendasse donum.* Philosophus vero fuit Stoicus, in Bruto *cap.* 30. testatur Cic. *eum fuisse virum doctum, Græcisque litteris eruditum, Panætii auditorem, & prope perfectum in Stoicis: quorum peracutum, & artis plenum orationum genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accoummodatum, imitatur.*

Quam,

Quamobrem inter summos oratores non videtur recensendus: jejunas enim ejus orationes fuisse dicit Cicero, verum de jure multa preclara ejus opera fuêre, magnumque munus de jure respondendi sustinebat. Ejus meminit Ulpianus *in l.* 10. §. 3. *ff. de usu & habitat.* Ubi inquit. *Utrum autem unius anni sit habitatio, an usque ad vitam, apud veteres quæsitum est? & Rutilius donec vivat, habitationem competere ait: quam sententiam & Celsus probat libro octavo decimo digestorum.* Vide *& l.* 3. §. 9. *ff. de penu legat.* Sic quoque *in l.* 1. §. 2. *ff. de arbor. cædend. Si arbor ædibus alienis impendeat, utrum totam arborem jubeat Prætor adimi, an vero id solum, quod super excurrit, quæritur? Et Rutilius ait, a stirpe excidendam, idque plerisque videtur verum.* Variæ in eum fuêre collocatæ in Repub. dignitates; Quæstura, Prætura & consulatus. Imo & tribunus militaris fuit sub Scipione, testante Appiano. *de bellis Hispan. cap.* 305. *Scipio*, inquit, *Rutilio Rufo, tum tribuno militum (qui etiam harum rerum historiam edidit) imperat, ut assumptis quatuor equitum turmis, hostium impetum propulset.* Quæstor fuit Quintii Prætoris in Asia, ut refert Asconius Pædian. in *divinat.* Præturam eum gessisse docet Ulpianus *in l.* 1. §. 1. *ff. de bon. libert.* ubi inquit, *Et quidem prius Prætor Rutilius dixit &c.* Consulatum obtinuit anno V. C. 648. Postquam jam ante repulsam passus fuerat, competitorem habens Æmilium, quem sibi prelatum adeo ægre tulit, ut eum in judicium vocaret, at ille absolutus, ambitus adversarium accusavit, in quo judicio accidisse tradit Cic. ut Scaurus accusator ostenderet in Rutilii tabulis litteras. A. F. P. R. dicere *actum fide Rutilii*; Rutilius autem: *ante factum, post relatum:* C. Cannius æques Rom. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis litteris declarari: Quid ergo inquit Scaurus? *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.* Cic. 2. *de orat. lib.* 2. Quamvis autem hic esset vir optimus & innocentissimus, ita ut nemo Cicerone testante, neque integrior, neque sanctior esset in civitate, tamen

men adverſariorum calumniis oppreſſus eſt : ſumma enim ejus integritas atque innocentia damnationis exiliique ſui cauſa fuit. De eo enim ita Liv. *Epitom.* 70. *P. Rutilius vir ſummæ innocentiæ, quoniam legatus C. Mucii proconſulis a publicanorum injuriis Aſiam defenderat, inviſus equeſtri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exilium miſſus eſt.* Et Flor. *l.* 3. *c.* 17. *Senatus, exilio Metelli, damnatione Rutilii, debilitatus, omne decus majeſtatis amiſerat.* Et apud Vellej. *lib.* 2. *P. Rutilium virum non ſæculi ſui ſed omnis ævi optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu civitatis damnaverunt.*

Verum intergritate & virtute ſua adeo ſibi conciliaverat Aſiæ populos, ut ipſi Aſiam petenti omnes provinciæ illius civitates legatos ſeceſſum ejus operientes obviam miſerunt. Exulare aliquis hoc loco, an triumphare juſtius dixerit: Valer. *lib.* 2. *cap.* 10. Eum autem Smyrnæos ſibi civem addidiſſe tradit Tacit. 4. *Annal. cap.* 43. Atque cum ei Syllana victoria reditus in patriam offerretur, maluit, nequid contra leges faceret, in exilio remanere, quam ad ſuos revertere lares. Valer. *lib.* 6. *cap.* 4. Quamobrem Ovid. *De Ponto lib.* 1. *eleg.* 3.

Et grave magnanimi robur mirare Rutili,
Non uſi reditus conditione dati.
Smyrna virum tenuit, non Pontus & hoſtica tellus;

Ab amico conſolatus, quod brevi ad penates ſuos rediret, *Quid tibi*, inquit, *malè feci, ut mihi pejorem reditum, quam exitum optares, malo ut patria exilio meo erubeſcat, quam reditu mæreat.* Librorum, quos reliquit meminit Atheneus, eumque refert hiſtoriam rerum Romanarum ſcripſiſſe *in lib.* 6. *δειπνοσοφιστῶν*, *cap. ult.* & Vell. *in lib.* 2. *cap.* 2. Scripſit & de vita ſua libros aliquot, compoſuit & orationes quasdam, inter quas, de *modo ædificiorum*, quam recitaſſe ſenatui & populo Auguſtum tradit Suet. *in ejus vita cap.* 89. Eum ſcil. in finem, ut luxus inhiberetur, & incendia amoverentur. Hinc Strabo. *lib.* 5. dicit conſti-

tu-

tutum fuisse ab Augusto, nequis ædes altius quam septuaginta pedes tolleret. Quam altitudinem ad 60. pedes reduxit Trajanus Imperator teste Aurel. Victor. *in Epitom.* ubi ait. *Quibus omnibus Trajanus per exquisita remedia plurimum opitulatus est; Statuens ne domorum altitudo sexaginta superaret pedes, ob ruinas faciles, & sumptus, si quando alia contingerent, exitiosos.* Hinc Ulpianus *in l.* 1. §. 17. *ff. de noni oper. nunc.* inquit, *Nuntiamus autem, quia jus aliquod prohibendi habemus, aut si quid contra leges, edictave Principum, quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiet.*

Paulus Virginius] Quis nam hic fuit Paulus Virginius non constat. Locum hunc depravatum putat Muretus non absque ratione. Alii pro Paulo Virginio, reponunt Scaurum Vigellium, quem una cum aliis Stoicæ disciplinæ addictum, & cum Panætio vixisse, Cicero tradit 3. *de orat. cap.* 21. *Quid est*, inquit, *quod aut Sext. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit M. Vigellius, de virtute hominum Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere.* Verum quicquid de hoc disputamus mera divinatio est & conjectura: ideoque ad certiora advertere animum consultius erit & utilius.

Et Quintus Tubero ille Stoicus] Addit Pomponius *ille Stoicus*, ut scil. discerneretur ab aliis, qui ejusdem fuêre nominis. Meminit enim Valer. *lib.* 4. *cap.* 9. G. Ælii Tuberonis, generis Æmilii Pauli, qui Persam regem vicit & captum in triumphum duxit. De eo quoque Plinius *lib.* 33. *cap.* 11. ubi dicit. Hunc Tuberonem, *cum legati Ætolorum in consulatu prandentem in fictilibus adissent, missa ab his vasa argentea non accepisse, neque aliud habuisse argenti ad supremum vitæ diem, quam duo pocula, quæ L. Paulus senex, ei ob virtutem devicto Perseo donasset.* Alter Pauli Æmilii nepos de quo nobis jam sermo. Tertius qui filio operam dedit, de quo infra §. 46. Fuit igitur noster L. Pauli

Pauli nepos. Ita enim Cic. in *Bruto cap.* 31. *Et quoniam Stoicorum facta est mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat: sed ut vita, sic oratione durus, incultus horridus. Itaque honoribus majorum respondere non potuit.* Avunculum habuit Africanum minorem, ut testatur quoque Cic. cum inquit *cit. loc. Qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi sui testimonium, vacationem augures, quo minus judiciis operam darent, non habere.* Ex hoc Ciceronis loco evincimus errare Pomponium, quod consulem hunc nostrum Tuberonem fuisse tradit: quoniam ait Cicero eum honoribus majorum non potuisse respondere. Equidem anno V. C. 586. Q. Ælium, hujus patrem consulem fuisse in fastis invenimus. Auditorem Panætii (ita enim scribendum, non Pansæ) vocat Pomponius, a quo disciplina Stoica imbutus, eam in omnibus suis actionibus & moribus expressit, atque secundum eam vitam instituit, ita ut merito Pomponius eum *Stoicum* appellet. Quæ durioris vitæ degendæ ratio, cum ea, quam colebat disciplina congruens, ei sine dubio obstitit, quod ad consulatum non fuerit admissus: idque eo verosimilius, quod cum aliquando Prætoriis comitiis candidatus in campum L. Paulo avo & P. Africano avunculo nixus, descendisset, eandem ob causam repulsa inde notatus abierit. Ita enim Valer. *l.* 7. *cap.* 5. *n.* 1. *Q. Ælius Tubero, a Q. Fabio Maximo, epulum populo nomine P. Africani patri sui dante, rogatus ut triclinium sterneret: lectulos Punicanos & pellibus hædinis stravit: & pro argenteis vasis Samia exposuit. Cujus rei deformitate sic omnes offendit, ut cum alioqui vir egregius haberetur, comitiisque Prætoriis candidatus in campum P. Paulo avo, & P. Africano avunculo nixus descendisset, repulsa inde notatus abierit.* Ita quoque Cic. *pro Murana. Fuit eodem ex studio vir eruditus apud patres nostros & honestus homo & nobilis Q. Tubero. Is cum epulum Q. Maximi Africani patrui sui*

nomine populo Romano daret. Rogatus est a Maximo, ut triclinium sterneret: cum esset Tubero ejusdem Africani sororis filius: atque ille homo eruditissimus Stoicus stravit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, & non divini hominis Africani mors honestaretur. Hujus in morte celebranda graviter tulit populus Rom: hanc perversam sapientiam Tuberonis: itaque homo integerrimus, civis optimus, cum esset L. Pauli nepos, P. Africani, ut dixi, sororis filius, his hædinis pelliculis Prætura dejectus est. Parsimoniam hujus multis locis celebrat Seneca, atque eam nobis imitandam proponit. vid. *epist.* 95. & 109. Inter juris peritos merito eum recenset Pomponius. Ita enim Agell. *lib.* 1. *cap.* 22. *M. autem Cicero in libro, qui in scriptus est de jure civili in artem redigendo, verba hæc posuit:* Nec vero scientia juris majoribus suis Q. Ælius Tubero defuit, doctrina etiam superfuit. *in quo loco,* superfuit, *significare videtur*, supra fuit & præstitit, *superavitque majores suos doctrina sua superfluenti, tum & nimis abundanti. Disciplinas enim Tubero Stoicas & dialecticas percalluerat.* Summam ejus fuisse in jure auctoritatem videre est *in l.* 7. *ff. de supellect. leg.* Meminit ejus quoque Javolenus in *l.* 77. *ff. de contrah. emp.* Et Ulpianus *l.* 13. *§.* 30. *ff. de action. empt. & vend.* Quibus ex legibus colligit Bertandus eum de jure venditionis aliquid scripsisse, quod admodum verisimile est, propter toties allegatam in materia venditionis a jureconsultis ejus sententiam.

Sextus Pompejus.] Hunc Cicero in Bruto ait præstantissimum ingenium contulisse ad summam juris civilis, & ad perfectam Geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Fratrem habuit Cn. Pompejum Strabonem magni Pompeji patrem, quem consulem fuisse anno V. C. 669. cum L. Porcio Catone in Fastis videre est.

Et Cœlius Antipater.] Cic. *in Brut. cap.* 26. eum ait fuisse, ut illis temporibus, scriptorem luculentum, juris valde peritum, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Eloquen-

quentiæ tamen teste Pomponio majorem, quam juris scientiæ operam dedit. Historias conscripsisse multas, verum sine nitore & palæstra; ita enim Cic. *de ll. Fannii autem ætate conjunctus Antipater paulo inflavit vehementius, habuitque vires agrestes ille quidem atque horridas, sine nitore & palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent.* Et alibi. *Cælius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione, & tractu orationis leni ab æquabili perpolivit illud opus, sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit dolavit, vicit tamen superiores.* Imperator tamen Adrianus, vetusti generis dicendi studiosus, eum Salustio præferebat, ut testatur Spartianus in *Adriano. cap.* 16. *Amavit* inquit, *præterea genus dicendi vetustum, controversias declamavit. Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Salustio Cælium prætulit.* Ex eo multa Gellius, Priscianus, Charisius. Meminit Quinctilianus cujusdam Cælii, quem inter oratores recenset, verum an idem ille de quo Pomponius, certo affirmare non auderem. De eo ita, *Multum ingenii in Cælio, & ei præcipue in accusando multa urbanitas, dignusque vir, cui & mens melior & vita longior contigisset. Inveni, qui Cælium præferrent omnibus; inveni, qui Ciceroni crederent, eum nimia contra se calumnia sanguinem perdidisse. Sed est sancta & gravis oratio, & castigata & frequenter vehemens quoque. Imitator autem est Atticorum, fecitque illi properata mors injuriam, si quid adjecturus, non si quid detracturus fuit.*

Etiam Lucius Crassus.] potius Licinius Crassus. Apud Gell. *lib.* 1. *cap.* 13. legimus a Sempronio Asellione, & plerisque aliis historiæ Romanæ scriptoribus traditum, eum quinque habuisse rerum bonorum maxima & præcipua; quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod Jurisconsultissimus, quod Pontifex Maximus; Maximum quoque oratorem nuncupat eum Cic. *in Brut. c.* 36. & *c.* 38. ita de eo disserit. *Equidem, quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse*

tuiſſe perfectius, erat ſumma gravitas, erat cum gravitate junctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non ſcurrilis lepos. Latinè loquendi accurata, & ſine moleſtia diligens elegantia: in diſſerenda mira explicatio: cum de jure civili, cum de æquo & bono diſputaretur, argumentorum & ſimilitudinum copia. Imo in explicanda æquitate nihil eo copioſius. *Ita enim multa tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutiſſimum Q. Scævolam, & in jure, in quo illa cauſa vertebatur, paratiſſimum, obrueret argumentorum, exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſularibus, cauſa illa dicta eſt, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut & juris peritorum eloquentiſſimus Scævola putaretur.*

Et Paulo infra: *Noli, inquam, Brute, exiſtimare, his duobus quidquam fuiſſe in noſtra civitate præſtantius. Nam, ut paulo ante dixi, conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterum conſultiſſimum fuiſſe, ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe, ſtatuere ut tamen non poſſes utrius te malles ſimiliorem. Craſſus erat elegantium parciſſimus, Scævola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in ſumma comitate habebat etiam ſeveritatis ſatis: Scævolæ multa in ſeveritate de erat tamen comitas.* Conſulatum geſſit anno V. C. 658. cum Q. Scævola Cic. in *Brut. cap.* 64. cum quo omnes magiſtratus geſſiſſe præter tribunatum & cenſuram idem teſtatur: L. Licinii Craſſi oratoris, & Q. Mucii Scævolæ Pontif. Max. oratoris ac Icti conſulum meminit Aſcon. Pædian: in *Cornel.* Hiſce conſulibus lata eſt lex Licinia & Mucia de regendis in ſua civitate ſociis. Cum enim ſumma cupiditate civitatis Romanæ Italici populi tenerentur, & ob id magna pars eorum pro civibus Romanis ſe gereret, neceſſaria lex viſa eſt, ut in ſuæ quiſque civitatis jus redigeretur, verum ea lege ita alienati animi ſunt principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima cauſa belli Italici, quod poſt triennium exortum eſt, fuerit. Sic quoque 3. *off. cap.* 11. *Nam eſſe pro cive, qui civis non ſit, rectum*

ctum est non licere: quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus & Scævola: usu vero urbis prohibere peregrinos, sane inhumanum est. Proconsul, cum in Gallia rem bene gessisset, eamque ob causam triumphum postulasset, non impetravit ut tradit Cic. *l.* 1. *de invent.* ubi inquit *L. Licinio Crasso cos. quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri neque certo duce, neque eo nomine, neque eo numero præditos, ut digni essent hostes qui populi Rom. esse dicerentur; quod tamen excursionibus latrociniis infestam provinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam redit: triumphum ab Senatu postulat.* Verum is ipsi denegatus fuit, ut satis manifeste testatur Cic. *in orat. contra L. Pison.* ubi inquit, *Eadem cupiditate vir summo ingenio præditus C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit: eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit.* Ubi ita Pædianus. *Crasso autem collega fuit Q. Scævola Pontifex: qui cum animadverteret, Crasso, propter summam ejus in repub. potentiam ac dignitatem, Senatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit reipub. magis quam collegæ habere rationem: ac, ne fieret, S. C. intercessit. Sed idem provinciam, cujus cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, deposuerat, ne sumptui esset ærario.*

---

§. 41. *Post hos* Quintus Mucius *Publii filius, Pontifex maximus jus civile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo.*

Q. *Mucius Publii filius*] De Publio Mucio, cujus hic filius, supra egimus. Avum habuit P. Scævolam, qui

qui consulatum gessit cum M. Lepido anno V. C 578. ut testantur Cassiodori annales. Fuit autem hic noster juris disciplinâ florentissimus, hinc toties ejus in jure mentio, neque rarior apud Ciceronem. Orator non infacundus. De eo enim ita Cic. 1. *de orat. cap.* 39. *Cum Q. Scævola, æqualis, & collega meus, homo omnium, & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentiaque acutissimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium jurisperitissimus &c.* Vide etiam quæ supr. de Crasso annotavimus. Et *in Brut. magnum juris civilis usum apud Scævolam fuisse tradit.* Et *cap.* 44. *eod. Nam Scævolæ dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam.* Sic quoque *cap.* 52. *eod. Quare quis ex populo, cum Q. Scævolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut exspectaret, aut posse fieri putaret?* In principio Lælii, sive de amicitia dialogi, eum appellat Romanæ civitatis unum ingenio & justitia præstantissimum. Summæ justitiæ qua præstitit exemplum tradit Cic. 3. *off.* 15. ubi inquit. *Q. quidem Scævola, P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cujus emptor erat, semel indicaretur, id que venditor ita fecisset, dixit, se pluris æstimare: addidit centum millia.* Gell. *lib.* 1. *cap.* 9. dicit eum juris scientia celebrem fuisse. Sapientissimum consulem appellat eum Cic. 3. *off. cap.* 11. eo potissimum quod summus erat juris consultus. Juris enim prudentes sæpissime sapientes dicebantur. Recenset quoque eum inter veteres Juris conditores Gellius *lib.* 4. *cap.* 1. quam juris civilis scientiam tanquam gentilem hereditatem accepisse merito Bertrandus ait: cum in ea familia permultos fuisse juris disciplina eruditissimos legimus, de P. Mucio, de M. Mucio augure sæpe sermonem habet Cic. *in Bruto*, & ubique utriusque summam juris prudentiam prædicat. Hujus enim domum propter mirabilem juris scientiam, qua peditus

erat

erat oraculum fuisse totius civitatis testatur Cic. *in Bruto*. Qui tot præclaras possidebat animi dotes, merito in repub. a minoribus ad summos honores, quos jure suo quodammodo sibi vindicare poterat, evectus fuit. Ita ut omnes gesserit magistratus, a Tribunatu initium faciens. Tribunus enim plebis fuit anno post, quo functus eo magistratu erat L. Crassus: eoque in rostris sedente suasit Serviliam legem Crassus: verum de ejus tribunatu nequicquam audisse se scribit Cic. *in Bruto cap.* 43. In omnibus aliis magistratibus collega Crassi fuit, excepta censura; eum enim magistratum neminem unquam Scævolarum petiisse tradit Cic. *eod.* Ædilitate magnificentissima cum L. Crasso functus est, ut videre est apud Cic. 3. *off. cap.* 16. Et cum eodem consulatum gessit anno 658. postquam anno V. C. 653. in prætura collegæ fuissent. Deinde Proconsul Asiam provinciam sortitus, *eam tam sancte, tamque fortiter, obtinuit; ut senatus deinceps in eam provinciam ituris magistratibus, exemplum atque formam officii Scævolam decreto suo proponeret*, teste Valerio *lib.* 8. *cap.* 15. Quare & ejus provinciæ cives in honorem & memoriam proconsulis, diem festum publicum instituerunt, quem MUCIA appellarunt, ut refert Ascon. Pædian. *in divin. Cic.* Tandem quoque Pontifex Max. creatus est: de quo magistratu dicere ei mos erat, Pontificem neminem bonum esse, nisi qui jus civile cognosset. Cic. 2. *de leg.* Quemadmodum universa hujus viri sanctissimi vita, ita quoque mors illustris fuit. Orta enim inter Syllam & Marium contentione, cum Syllæ partibus favere crederetur, instigante Mario filio tum cos. Damasippi Prætoris jussu omnis nobilitas convenit. Obsessaquæ curia, sic de senatu, quasi de carcere qui jugularentur educti. Vell: *lib.* 2. *cap.* 26. *Damasippus prætor Domitium, Scævolam etiam pontificem maximum & divini humanique juris autorem celeberrimum, velut faventem Syllæ partibus, in Curia Hostilia trucidavit.* Tum Scævola fugiens & vestales amplexus aras, in Curia Hostilia

C. Fimbriæ juſſu trucidatus eſt, cadavere in flumen abjecto. Licet Valerius *lib.* 9. *cap.* 11. non occiſum ſed vulneratum ſolum modo velit; cum inquit, *Non tam atrox eſt C. Fimbriæ factum & dictum; ſed ſi per ſe æſtimetur, utrumque audaciſſimum: is egerat, ut Scævola in funere C. Marii jugularetur: quem poſtquam ex vulnere recreatum comperit, accuſare ad populum inſtituit. Interrogatus deinde quid de eo ſecus dicturus eſſet, cui pro ſanctitate morum ſatis digna laudatio reddi non poſſet: reſpondit, ſe objecturum illi, quod parcius corpore telum recepiſſet.* Cicero tamen eum occiſum aperte teſtatur *in orat.* pro *Q. Roſcio Amer.* ubi inquit, *Quo Pop. Rom. nihil vidit indignius niſi ejus viri mortem, quæ tantum potuit, ut omnes cives ſuos perdiderit & afflixerit, quos quia ſervare per compoſitionem volebat, ipſe ab iis interemptus eſt.* De interitu hujus magni viri ita canit Lucanus *lib.* 2. *vers.* 126.

Te quoque neglectum violatæ Scævola dextræ
Ante ipſum penetrale Deæ, ſemperque calentes
Mactavere focos: parvum ſed feſta Senectus
Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.

De ejus magni viri morte ita Auguſt. de *civit. Dei lib.* 3. *cap.* 28. *Mucius Scævola Pont. Max. quoniam nihil aliud apud Romanos, nihil templo Veſtæ ſanctius habebatur, aram ipſam amplexus, occiſus eſt: ignemque illum qui perpetua cura virginum ſemper ardebat, ſuo pene ſanguine extinxit.* Huic ICto plurima juris prudentia Romana accepta ferre debet, quæ ſingulari commentario complexus eſt Balduinus, de *Juris prudentia Muciana.* Ab eo cautio Muciana, cujus paſſim in jure mentio. *l.* 79. *§.* 2. *ff. de cond. & demonſt. Qui poſt Mucianam cautionem legatum accepit, ſi contra cautionem aliquid fecerit, ſtipulatione commiſſa, etiam fructus, heredi reſtituit: hoc enim legatarius & in exordio cavere cogitur.* Et *§.* 3. *eod. Quamvis uſufructus, cum morietur legatarius, inutiliter legetur, tamen cautionis Mucianæ remedium, uſufructu quoque ſub conditionem alicujus non faciendi locum habet.*

Scri-

Scripſit quoque libros O'PΩ'N ut conſtat ex indice Juſtiniani. Compoſuit præterea, ut Pomponius affirmat, libros decem & octo, quibus jus civile, quod antea confuſe & præpoſtere, nullaque docendi ratione adhibita ab anterioribus in jure civili traditum erat, in artem redegit. Ad quos libros notavit ICtus Pomponius, ut apparet ex inſcriptione *l. 39. ff. ad L. Aquil.* Et *lib. 40. ff. de action. empt. & vend.* Ad eoſdem quoque libros notaſſe videtur Servius, ut videre eſt in *l. 3. §. 6. ff. de penuleg.* Unde apud Gell. *lib. 4. cap. 1. Præterea de penu adſcribendum putavi, Servium Sulpicium in reprehenſis Scævolæ capitibus ſcripſiſſe, Sejo Ælio placuiſſe non quæ eſui tantum & potui forent, ſed tus quoque & Cæreos in penu eſſe.*

---

§. 42. *Mucii auditores fuerunt complures: ſed præcipuæ auctoritatis* Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus Papirius, Gajus Juventius, *ex quibus Gallum maximæ auctoritatis apud populum fuiſſe Servius dicit: omnes tamen hi à Servio Sulpicio nominantur, alioquin per ſe eorum ſcripta non talia exſtant, ut ea omnes adpetant: denique nec verſantur omnino ſcripta eorum inter manus hominum.*

ſed Servius libros ſuos complevit : pro cujus ſcriptura, ipſorum quomemoria habetur.

AQuilius Gallus] Cajus Aquilius Gallus eques Romanus Plin. *lib.* 7. *cap.* 1. a Q. Mucio Pontifice Max. jus civile didicit: In quo maxime exercitatus fuit, dicit eum Tullius in *Bruto* hominem acutum & exercitatum, qui promptam & paratam in agendo & reſpondendo celeritatem obtinuit, quo contigit, ut apud populum Romanum maximæ fuerit auctoritatis auctore Pomponio, ſummis laudibus eum proſequitur Cic. *in orat.* pro *Cæcinn.* ubi inquit; *Hoc loco per commode accidit, quod non adeſt is, qui paulo ante affuit, & adeſſe nobis frequenter in hac cauſa ſolet, vir ornatiſſimus C. Aquilius. Nam ipſo præſente, de virtute ejus & prudentia timidius dicerem, quod & ipſe pudore quodam afficeretur ex ſua laude, & me ſimilis ratio pudoris a præſentis laude tardaret. Cujus auctoritati dictum eſt ab illa cauſa concedi nimium non oportere. Vereor de tali viro ne plus dicam, quam vos aut ſentiatis, aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, nunquam ejus auctoritatem nimium valere, cujus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perſpexerit: qui juris civilis rationem, nunquam ab æquitate ſejunxerit: qui tot annos ingenium, laborem, fidem ſuam populo Romano promptam expoſitamque præbuerit: qui ita juſtus & bonus vir eſt, ut natura non diſciplina conſultus eſſe videatur: ita peritus ac prudens, ut ex jure civili non ſcientia ſolum quædam, verum etiam bonitas nata videatur: cujus tantum eſt ingenium ita prompta fides, ut quicquid inde haurias, purum, liquidumque te haurire ſentias.* In evolvendis digeſtorum libris multa nobis occurrunt Aquilianæ juris prudentiæ veſtigia, ut in *l.* 6. §. 2. *ff. ſi ſervit. vind. l.* 17. §. 6. *ff. de action. empt.*

l. 30.

l. 30. *§.* 40. *ff. de legat.* 1. Et *l.* 29. *§.* 1. *ff. de legat.* 3. aliisque pluribus locis. Ab eo quoque ſtipulationes Aquilianæ denominatæ, quarum formulam deſcribit Florentinus in *l.* 18. *§.* 1. *ff. de acceptil.* Et Juſtinianus in *§.* 1. *inſt. quibus mod. toll. oblig.* Huic autem juris diſciplinæ ſuſtinendæ adeo ſeſe tradidit, ut veroſimile eſt ejus gratia conſulatum nunquam petiiſſe. Cæterum prætura functus eſt, in qua collegam habuit M. Tullium Ciceronem, quo tempore apud Ciceronem de pecuniis repetundis quærebatur, & de ambitu apud C. Aquilium cauſa dicebatur. Hinc appellat eum Tullius collegam & familiarum ſuum. Cic. *Pro Cluent. Quid mea de pecuniis repetundis? Quid C. Aquilii, apud quem nunc de ambitus cauſa dicitur.* Et in *Topic. Solebat Aquilius collega & familiaris meus, cum de littoribus ageretur, quæ omnia publica eſſe vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid eſſet littus ita definere, qua fluctus eluderet.* Et in 3. *offic. cap.* 14. *Sed quid faceret? nondum Aquilius, collega & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipſis cum ex eo quæretur, quid eſſet dolus malus: reſpondebat, cum eſſet aliud ſimulatum, aliud actum.* Sic quoque 3. *de nat. Deor. Inde everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo malo, quod C. Aquillius familiaris noſter protulit. Quem dolum idem Aquillius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum.* Celebre autem eſt illud æquitatis & juſtitiæ, quam profeſſus eſt juris noſter verus ſacerdos Aquillius, exemplum, quod memoriæ prodidit Valer. *lib.* 8. *cap.* 2. ubi inquit, Quod cum *C. Viſellius Varro gravi morbo correptus, trecenta millia nummum ab Otacilia Laterenſi, cum qua commercium libidinis habuerat, expenſa ferri ſibi paſſus eſt; eo conſilio, ut ſi deceſſiſſet, ab heredibus eam ſummam peteret, quam legati genus eſſe voluit, libidinoſam liberalitatem debiti nomine colorando. Evaſit deinde Viſellius ex illa tempeſtate adverſus vota Otaciliæ. Quæ offenſa, quod ſpem prædæ ſuæ morte non maturaſſet; ex amica obſe-*

quenti,

quenti, subito districtam fœnerationem agere capit, nummos petendo; quos ut fronte inverecunda, ita inani stipulatione captaverat. De qua re C. Aquillius, vir magnæ auctoritatis, & scientia juris civilis excellens, judex adductus, adhibitis in consilium principibus civitatis, prudentia & religione sua mulierem reppulit. Domum habuit, ut scribit Plinius *lib.* 17. *cap.* 1. in colle Viminali omnium consensu multo pulcherrimam ea ætate.

L. Lucilius Balbus.] Meminit hujus Lucilii Balbi Cicero in *Bruto. cap.* 42. ubi eum vocat hominem doctum & eruditum, juris peritissimum considerata tarditate præditum. Cujus sub auspiciis juri civili operam dedit Servius Sulpitius, a quo discipulo maxime videtur illustratus: Errat autem Rutilius quod hunc idem putat, quem Cicero in libris de *natura Deorum* disputantem introducit: qui in Stoica disciplina tantos fecerat progressus, ut cum, excellentibus in eo genere Græcis compareretur. De utroque sermonem habet Cic. *ad Attic. lib.* 8. *epist.* 9. illum majorem, hunc minorem sive juniorem vocat. *Sed hæc omittamus* (inquit) *augemus enim dolorem retractando. VI. Kalend. vesperi Balbus minor.* (Cui Cornelius nomen fuit) *ad me venit &c.* & Paulo infra; *Balbus quidem major ad me scribit &c.* Fuit hic patruus minoris; vid. quoque Plin. *lib.* 5. *cap.* 5. & Cic. *epist.* 7. *lib.* 10. *ad famil.*

Sextus Papyrius.] Numeratur quoque a Pomponio Sextus Papyrius inter auditores Q. Mucii, hujus scripta quidem non extant per se, ut inquit noster ICtus; eaque inter manus hominum non versantur, verum ea Servius in libros suos traduxit. Qua ratione Sexti cæterorumque Mucii auditorum, qui in hoc recensentur § memoriam ab obligatione vindicavit.

Cajus Juventius.] Putat Corasius legendum T. Juventius, idque Tullii authoritate. Ejus mentionem facit Cic. *in Bruto. c.* 48. ubi inquit, *In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pene frigidus:*

dus: sed & callidus, & in capiendo adversario versutus, & praeterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius, *meus fere aequalis, in dicendo non minus exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit.*

---

§. 43. Servius *cum in causis orandis primum locum, aut pro certo post Marcum Tullium obtineret, traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui pervenisse: cumque eum sibi respondisse de jure Servius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse, & à Quinto Mucio responsum esse, nec tamen percepisse: & ita objurgatum esse à Quinto Mucio: namque eum dixisse, turpe* esse patricio, & nobili, & causas oranti, jus in quo versaretur ignorare: *ea velut contumelia Servius tractatus, operam dedit juri civili: & plurimum eos, de quibus locuti sumus,*

au-

audiit: institutus à Balbo Lucilio: instructus autem maximè à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinæ. Itaque libri complures ejus exstant Cercinæ confecti. Hic cum in legatione periisset, statuam ei populus Romanus pro Rostris posuit: & hodieque exstat pro Rostris Augusti, hujus volumina complura exstant: reliquit autem propè centum & octoginta libros.

SErvius Sulpicius] Ser. Sulpicius. Q. F. Lemonia, Rufus (tot enim habuit cognomina, ut patet ex Cicerone, *Philipp.* 9.) ex antiquissima nobilissimaque Romæ Sulpitiorum familia oriundus fuit. Is in prima Juventute se totum eloquentiæ exercitationibus, Philosophiæque studiis dedit, in quibus ut majores indies faceret progressus, Rhodum cum Cicerone sese contulit, ita enim Cic. *in Brut. cap.* 41. *Et ego, de me, inquam, dicere nihil est necesse: de Servio autem & tu probe dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. Nam & in iisdem exercitationibus ineunte ætate fuimus; & postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset & doctior.* Votique sui compos factus est, cum, ut inquit Pomponius, in causis orandis primum locum, aut certe post M. Tullium, obtinue-

nuerit. Verum hac gloria non contentus, cum inde rediit, ad juris disciplinam excolendam applicuit animum, in qua maluit esse primus, quam in eloquentia Ciceroni æqualis. *Videtur mihi*, inquit Cic. *dict. loc. in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus.* Nec fefellit opinionem eventus, quippe longe omnium, non ejusdem modo ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili principem esse ei contigit. Ita Cic. *in Bruto. cap.* 41. *Hic Brutus, Aintu? inquit, etiam Q. Scævolæ Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum & apud Scævolam, & apud multos fuisse: artem in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam præterea ei didisset artem, quæ doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre deinde distinguere, postremo habere regulam, qua vera & falsa judicarentur, & quæ quibus positis essent, quæque non essent consequentia.* Et mox. *Recte, inquam, intelligis, sed adjunxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam, quæ ex scriptis ejus quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest.* Et Philipp. 9. *Nam reliqua Servii Sulpicii vita multis erit, præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata, semper illius gravitatem, constantiam, fidem, præstantiam, in republica tuenda curam, atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quædam & incredibilis, & pene divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Servio Sulpicio non sunt comparandi.* Juris civilis auctorem, & virum bene literatum vocat eum Gell. *lib.* 2. *cap.* 10. Quintilianus *juris antistitem* appellat *lib.* XI. *cap.* 1. *inst. orat.* Objurgationem Q. Mucii causam fuisse refert Pomponius, quæ Servium impulit, ut juri civili daret operam, uti in hoc nostro videre est § ad quam re-

reprehensionem Mucii quidam respexisse volunt Ciceronem *in oratore* cum inquit, *Quid est turpius, quam legitimarum & civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sit legis & civilis juris ignarus.* Honores multi in eum fuêre collati, Quæsturam cum L. Muręna petiens obtinuit, provinciamque sortitus est Hostiensem non tam gratiosam & illustrem, quam negotiosam & molestam, ut ait Cic. Pro *Muræna.* Deinde Prætor renunciatus, quæstionem peculatus exercuit, ut testatur Cic. *pro Muræna*, ubi præturam Servii describit. *Quid tua sors? tristis, atrox, quæstio peculatus: ex altera parte lachrymarum & squaloris: ex altera plena catenarum atque judicum. Cogendi judices, inviti retinendi contra voluntatem. Scriba damnatus, ordo totus alienus, Syllana gratificatio reprehensa: multi viri fortes, & prope pars civitatis offensa est, lites severe æstimatæ, Cui placet obliviscitur: cui dolet, meminet. Postremo tu in provinciam ire noluisti.* Postea vero Consulatum petens, & L. Murenam competitorem habens, ab eo superatus est, quod adeo ægrè tulit, ut eum ambitus accusaverit, verum defensus a Cicerone, hujus criminis absolutus est. Attamen consulatum obtinuit cum M. Claudio Marcello anno V. C. 702. ut Dio, Cassiodorus, Plutarchus testantur. Et Liv. *Epitom.* 108. *In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit, creatis coss. Ser. Sulpitio & M. Marcello.* Sic quoque Lentulûs in *epist.* ad Senatum *l.* 12. *ad famil. Fœdere quoque, quod cum his, M. Marcello, Ser. Sulpicio renovatum erat: quo juraverant Rhodii, eosdem hostes se habituros, quos S. P. Q. R.* Anno ante consulatum, turbata jam repub. interrex creatus est, atque sine collega, consulem declaravit Pompejum ad V. Ralend. Martias, ex Senatus sententia.

Institutus a Balbo Lucilio: Instructus autem maxime a Gallo Aquilio, qui fuit Cercinæ] De duobus hisce juris peritis quibus in jure civili usus est Servius, statim egimus, verum opinatur Corasius & Muretus, pro *Cercina*, hic legendum

dum Cecinna, sive Cecina, quia non verosimile est Gallum Aquilium, a quo potissimum institutum Servium Pomponius tradit; tam procul Roma abfuisse, ut Cercinnam insulam incoleret, qui in litibus Romæ judicandis perpetuò occupatus erat. Est enim Cercina insula in Africa, teste Mela. *lib.* 2. *cap.* 7. *In Africa*, inquit, *contra majorem Syrtim Euteletos, contra minoris promontoria, Meninx & Cercina.* Verum errat Corasius, dum Cecinnam dicit oppidum in Etruria, & agro Volaterrano, non procul a Pisis, a Cecinna fluvio, qui muros alluit, sic appellatum: nuspiam enim talis oppidi denominatio, neque apud Melam, neque alios Geographos occurrit, quod legisse me memini. Legimus apud Plin. de fluvio Cecinna *l.* 3. *cap.* 4. Verum oppidi, quod a fluvio denominationem haberet, nulla fit mentio, quare nihil mutandum alii censent; idque eo magis, quod jurisconsultus hic bis *Cercinæ* mentionem facit, & hujusmodi repetitio deliberationem præsupponat.

Hic cum in legatione periisset] Cæsare mortuo, cum Mutinæ Decium Brutum obsideret M. Antonius, ut ab inceptis desisteret, & ad saniorem rediret mentem, Senatus decrevit, ut tres legati mitterentur ad Antonium, qui a desperatis illum consiliis ad pacem & sanitatem revocarent. Quorum in numero fuit Ser. Sulpitius. Qui quamvis illam legationem ob adversam valetudinem potius declinare voluisset, attamen amore patriæ eam suscepit. Verum ingravescente indies in itinere morbo, priusquam ad Antonium pervenisset, prope castra ejus vitam cum morte commutavit, Quamobrem contendit Cicero *Philipp.* 9. opponente sese Publio Servilio, ut ei statuam pro rostris poneretur. *Reddite igitur*, inquit, *Patres conscripti, ei vitam, cui ademistis, vita enim mortuorum in memoria vivorum est posita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inscii misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis in obscurabit oblivio.*

Statuam ei populus R. pro rostris posuit.] Hanc ei statuam non ponendam censuit, ut statim diximus, Publ. Servilius, propterea quod hic honos iis tantum debebatur, qui ferro in legatione essent interfecti, contra vero sentiebat Cicero. *Ego*, inquit, *P. C. sic interpretor sensisse majores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quærendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monumentum extare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla majorum quærenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum.* Et in fine, *Quas ob res ita censeo. Cum Ser. Sulpicius, Qu. F. Lemonia, Rufus, difficillimo Reip. tempore, gravi periculosoque morbo affectus, auctoritatem Senatus, salutemque reipub. vitæ suæ præposuerit, contraque vim, gravitatemque morbi contenderit, ut ad castra Antonii, quo Senatus eum miserat, perveniret: isque cum jam prope castra venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in maximo reipub. munere: ejusque mors consentanea vitæ fuerit, sanctissime honestissimeque actæ, in qua sæpe magno usui reipub. Ser. Sulpicius & privatus & in magistratibus fuerit, cum talis vir ob rempub. in legatione mortem obierit, Senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in Rostris ex hujus ordinis sententia statui, circumque eam statuam locum gladiatoribus, ludisque liberos, posterosque ejus quaque versus pedes quinque habere, quod is ob remp. mortem obierit, eamque ob causam in basi inscribi: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter, ambove, si eis videbitur, quæstoribus urbis imperent, ut eam basim statuamque faciendam, & in Rostris statuendam locent: quantique locaverint, tantam pecuniam redemtori solvendam, attribuendamque curent. &c.* De Rostris hic nihil dicemus, cum de iis egimus ad *§. 4. h. t.*

Hujus volumina complura extant: reliquit autem prope centum & octoginta libros.] Horum complures Cercinæ confectos tradit Pomponius. Imprimis fecit notas ad Q. Mucii

cii Scævolæ ſcripta, quarum meminit Paulus in *l.* 30. *ff. pro Socio. Servius*, inquit, *in notatis Mucii ait, nec poſſe ſocietatem ita contrahi, &c.* Scripſit præterea de dotibus librum ſingularem, de quo Gell. *lib.* 4. *cap.* 4. *Sponſalia in ea parte Italiæ, quæ Latium appellatur, hoc more atque jure ſolita fieri ſcripſit Servius Sulpicius in libro, quem ſcripſit de dotibus.* Et Neratius in *l.* 8. *ff. condict. cauſ. dat. Quod Servius in libro de datibus ſcribit, &c.* Compoſuit & de *Teſtamentis* libros duos, ut ex Gellio perſpicimus *l.* 6. *c.* 12. Niſi in eo loco malis legere de *deteſtandis ſacris*, ut putat Scaliger in notis ſuis ad *Feſtum.* Cujus opinionem amplecti nequeo, quia ibi de teſtamentis ſermonem habens Gellius, ſcil. qua ratione *teſtamentum* verbum duplex eſſe ſcripſerit Ser. Sulpicius, veroſimile eſt hanc Servii ſententiam in libris, quos de teſtamentis compoſuit, atque ubi de iis ſpecialiter tractavit, inveniſſe. Propriaque illa teſtamenti Etymologia, quam ex libris Servii refert Gell. quod eſt mentis conteſtatio, ad teſtamentariam materiam pertinet. Ad *Edictum* quoque libros duos compoſuit, quos ad Brutum inſcripſit, eos perquam breviſſimos fuiſſe teſtatur Pomponius in *fin. ſequent.* §. Hinc Ulpianus *in l.* 5. *ff. de inſt. act. Nam & Servius libro primo ad Brutum ait &c.* Reſponſa ejus plurima in digeſtis occurrunt, relata potiſſimum ab Alpheno & Mela. Præclarum ejus reſponſum extat in *l.* 21. *ff. de negot. geſt.* ubi inquit Paulus. *Nam & Servius reſpondit (ut eſt relatum apud Alphenum libro trigeſimo nono Digeſtorum) cum a Luſitanis tres capti eſſent, & unus ea conditione miſſus, uti pecuniam pro tribus adferret, & niſi rediſſet, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, iſque reverti noluiſſet, & ob hanc cauſam illi pro tertio quoque pecuniam ſolviſſent, Servius reſpondit æquum eſſe, Prætorem in eum reddere judicium.* Ejus reſponſum quoque refert Pomponius in *l.* 57. *ff. de leg.* 3. Ad leges duodecim tabb. quoſdam ſcripiſſe commentarios colligi poſſe videtur ex *l.* 237. *ff. de verb. Sig.*

 §. 44. *Ab*

§. 44. *Ab hoc plurimi profecerunt: ferè tamen hi libros conſcripſerunt:* Alfenus Varus, Gajus, Aulus Ofilius, Titus Cæſius, Aufidius Tucca, Aufidius Namuſa, Flavius Priſcus, Gajus Atejus, Pacuvius, Labeo Antiſtius, Labeonis Antiſtii pater, Cinna, Publicius Gellius. *Ex his decem, libros octo conſcripſerunt, quorum omnes qui fuerunt, libri digeſti ſunt ab Aufidio Namuſa in centum quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius, ex quibus Varus & conſul fuit: Ofilius in equeſtri ordine perſeveravit, is fuit Cæſari familiariſſimus: & libros de jure civili plurimos, & qui omnem partem operis fundarent, reliquit: nam* de legibus Vi-

Vicesimæ *primus conscripsit, de jurisdictione: idem edictum prætoris primus diligenter composuit. nam ante eum Servius duos libros ad Brutum per quam brevissimos ad edictum subscriptos reliquit.*

A*B hoc plurimi profecerunt*] Enumerat hic Ictus discipulos, qui juris civilis disciplinam a Servio didicerunt, ejusque sub auspiciis tantos in ea fecerunt progressus, ut omnes fere libros conscripsisse testatur Pomponius, maximum argumentum & prudentiæ, & doctrinæ Servii.

Alphenus Varus] P. Alphenus Varus, Cremonæ natus, dignus ut inter Servii discipulos numeretur, tum propter doctrinam, cum etiam summam auctoritatem, quam sibi paraverat; rerum antiquarum non incuriosus, ut tradit Gell. *lib.* 6. *cap.* 5. Diu in natali solo sutrinam exercuit si Acronio antiquo Horatii interpreti fidem habeamus. De eo Horatium cecinisse putant *lib.* 1. *Sat.* 3.

— — — Alphenus vafer omni
Abjecto instrumento artis clausaque taberna,
Sutor erat; sapiens operis sic optimus omnis.
Est opifex, sic rex solus.

Quia abjecta arte, clausaque taberna Romam se contulit, & Sulpicio Icto operam dedit, tandemque in juris scientia ita excelluit, ut vel consulatum obtinuerit. Anno enim V.C. 754. cum Pub. Vinucio consulatum gessit. Vafrum eum appellat Horatius ob astutiam & sagacitatem & vafritiem, subtilitatemque ad jus interpretandum aptam. Sic Cic. *lib.* 1. *de nat. Deorum. Chrysippus*

qui Stoicorum somniorum vaferrimus habetur interpres. [*Vafer* ut tradunt Grammatici, quasi valde *Afer*, propter insitam genti Africanæ calliditatem. Hoc quoque nomen juri apposuit Horat. *lib.* 2. *Sat.* 2.

—— —— — *Nos expulit ille,*
Illum aut nequities, aut Vafri inscitia juris.

Vafrum jus dicit, inquit Guliel Grot. quia magna ejus pars tunc temporis in cautionibus & formulis consistebat, quas qui optime callebat, sæpe superior erat adversario. Scripsit digestorum libros quadraginta, ut ex indice Justinianeo perspicimus, libri trigesimi quarti meminit Gell. *lib.* 6. *cap.* 5. Et Paulus *l.* 21. *ff. de negot. gest.* Hos libros Paulus in epitomen redegisse perspicimus ex inscriptione *l.* 30. *&* 31. *ff. locat. & l.* 44. *ff. de evict.* cujus inscriptio, *Alphenus libro secundo digestorum a Paulo Epitomatorum. l.* 45. *ff. eod.* Præterea constat eum quoque scripsisse collectaneorum sive conjectaneorum libros quatuor, Gell. *lib.* 6. *cap.* 5.

C. *Aulus Ofilius*] Libenter eorum opinioni subscribo, qui Cajum prænomen Ofilii esse asseverant, expuncta virgula, quæ post Cajum ponitur, idque eo magis, quod numerus denarius sibi non constaret, si quis Cajum hoc loco in jurisconsultorum numero habendum existimaret. Fuit hic noster C. Aulus Ofilius equestris dignitatis, Servii Sulpicii auditor, a quo jus civile didicit, atque vivente adhuc Servio summam auctoritatem habuit in respondendo, adeo ut litigantes eum juxta Servium consulerent, ut colligimus ex Cic. *ad fam. lib.* 7. *epist.* 21. ubi inquit, *Silii causam te docui, is postea fuit apud me, cum ei dicerem, tibi videri sponsionem illam nos sine periculo facere posse, si bonorum Turpiliæ possessionem, Q. Cæpio Prætor ex edicto suo mihi dedit, negare ajebat Servium, tabulas testamenti esse eas quas instituißet is, qui factionem testamenti non habuerit; hoc idem Offilium dicere, tecum se locutum negabat: meque rogavit, ut se & causam suam tibi commendarem.* Vixit autem

Octa-

Octavii Cæsaris imperio, cui familiarissimus fuit, quo tempore & floruit Trebatius, qui quamvis juris peritissimus, eo tamen Ofilium doctiorem fuisse tradit Pomponius, §. 45. Reliquit libros de jure civili plurimos, qui omnem partem operis fundarent, *de legibus vicesimæ*, de *jurisdictione*, ad *Edictum Prætoris*, ut patet ex *l.* 1. *ff. ne quis eum qui in jus voc.* ad quod eum diligenter scripsisse notat Pomponius. Nam ante eum Servius duos libros ad Brutum per quam brevissimos ad edictum subscriptos ediderat. Præterea libros *actionum* reliquit ad minimum sexdecim, quippe sexti decimi fit mentio in *l.* 3. §. 5. *&* 8. *ff. de penu leg.* & juris partiti libros quinque, ut videre est in *l.* 55. §. 1. *ff. de legat.* 3. Ad Atticum quoque scripsisse colligimus ex *lib.* 234. §. 2. *de verb. sig.* pariterque ex eo perspicimus eum in proprietate verborum indaganda admodum occupatum fuisse. Hujus uxor fuit Clodia, quam Plin. *lib.* 7. *c.* 48. refert vixisse 115 annos, & quindecies enixam fuisse.

Titus Cæsius] De hoc jurisconsulto nihil certi affirmari potest, ignotus enim plane; refert inter oratores Marc. & Sext. Cæsios Tullius. Scripsit quoque ad P. Cæsium literas Cicero, tanquam ad jurisconsultum & patronum *lib.* 13. *Epist.* 5. *ad fam.* Verum ea ad hunc nostrum nihil pertinent, cum ob nominis diversitatem, tum etiam ob temporis rationem.

Aufidius Tucca.] Quisnam hic fuerit Aufidius Tucca non certo constat: num idem ille fuerit, qui superfuit Virgilio, ab eoque heres ex parte scriptus fuit, admodum dubito, idque eo magis, quod prænomen ei fuit Plotius, ut Donatus annotavit. Mentio quoque fit in annalibus C. Servilii Tuccæ, quem anno V. C. 469. cum L. Cæcilio Metello consulem fuisse legimus, verum prænominis disparitas non patitur, ut illud de nostro Tucca intelligamus. Itaque cum divinare non possimus, quis nam fuerit hic noster Aufidius Tucca, de quo Pomponius habet sermonem, lectoris arbitrio litem dicidendam relinquimus.

Aufidius Namusa] Hujus mentio in pandectis passim fit, allegatur ejus auctoritas ab Ulpiano & Paulo in *l.* 5. §. 7. *ff. commod. Nam & si servum tibi tectorem commodavero, & de machina cecideris, periculum meum esse Namusa ait*: Et *l.* 2. §. 6. *ff. de aqua & aqua pluv. arcend. Apud Namusam relatum est &c.* Ab eo ait Pomponius condiscipulorum suorum scripta in centum quadraginta libros digestos fuisse.

Flavius Priscus] Hic fides habenda Pomponio, nihil enim certi de hoc jurisconsulto affirmari potest, supra de C. Flavio commentati fuimus, verum id mimine ad hunc nostrum referri potest. Itaque quisnam hic fuerit, iterum lectori divinandum relinquimus.

Cajus Attejus Pacuvius] Etiam & hic ignotus.

Labeo Antistius, Labeonis Antistii pater] Labeonum nomen a labiorum magnitudine familiæ inditum, ut a Naso Nasones, vid. Plin. *lib.* 11. *cap.* 37. Et Donat. in *Eunucho* Teren. *act.* 2. *scen.* 3. Fuit autem hic Antistius Labeo pater sapientiæ nomine illustris, qui Cæsare relicto, Pompejum secutus est, obtruncato Cæsare, Brutum. Tantique fuit animi, ut post aciem Pharsalicam Bruto & Cassio cæsis, ipsis superesse nolens sibi mortem invenit. Ita enim Appian. *de bell. civ. lib.* 4. *Labeo item vir notæ sapientiæ, pater Labeonis ejus, qui nunc quoque inter juris consultos celebratur, effossa in tentorio ad sui corporis modum fovea, ubi reliqua servis mandavit, uxori quoque & libris scripsit quæ voluit, & literas servis commisit: fidissimum autem ex his dextra prehensum circum egit, ut mos est Romanis libertas facientibus: moxqne gladium ei dedit, & jugulum præbuit. Et huic quidem tentorium pro sepulchro fuit.*

Cinna] De hoc jurisconsulto nihil quicquam certi affirmari potest, existimat Bertrandus idem illum esse, quem Cassiodorus in Chronicis tradit consulem fuisse cum L. Valerio anno V. C. 758. temporibus Augusti Cæsaris, Servii enim discipulum, ea ætate vixisse, certum est. Cui opi-

nioni

nioni quoque Corasius subscribit. Verum quæcunque hi jurisconsulti adferunt argumenta, examinat Gulielm. Grotius, atque ea huic nostro convenire non posse satis apertè ostendit. Quod de consule Cinna dicitur apud Senecam, qui anno 758. consul fuit, id L. Cinnæ tribuendum arbitratur, qui in Cæsarem conjuraverat. Idque eo magis, quod eum appellat stolidi ingenii virum, quod in jurisconsultum nostrum non quadrat. Quemadmodum alius quoque ab eo est Cinna Poëta, qui Smyrnam scripsit, cujus meminit Catullus *Epigram.* 96.

Smyrna mei Cinnæ nonam post denique messem.
Quam capta est, nonamque edita post hiemem:

Verum si noster vixit tempore Augusti, ut quidam tradunt, & hunc Poëtam ante Augusti ævum vixisse ex commentariis, quos in Smyrnam Cinnæ sub Augusto Grammaticus L. Crassitius Pasides scripserit, constat, sequitur hunc alium a nostro fuisse. Suet. *de illustr. gram.* In jure civili nostrum versatum fuisse ostendunt ejus scripta, quorum meminerunt jurisconsulti Javolenus in *l.* 40. *§.* 1. *ff. de condit. & demonst.* & Ulpianus in *l.* 6. *ff. de ritu Nupt.*

Publicius Gellius] Non conveniunt inter se doctores neque de prænomine, neque cognomine hujus jurisconsulti. In Pandectis Florentinis legitur *Publicius Gellius*, quam lectionem, qui oppugnant, dicunt Publicii nomen, itemque Gellii diversarum familiarum esse cognomina, & consequenter jungi non posse; quod falsum esse ostendit Gulielm Grotius *de vitis Ictorum l.* 1. *cap.* XI. ex Valerio Max. *lib.* 9. *cap.* 14. ubi Publicii cujusdam libertini mentio fit. Et ex *l.* 24. *ff. quando dies leg. ced.* ubi Publicius prænominis loco est. Et Ulpianus *l.* 18. *ff. de stat. hom.* ubi D. Adrianus Publicio Marcello rescripsisse dicitur. Hotomanus Publicola Gellius legendum censet, ut sit L. Gellius Publicola, quem Cic. *in Brut. cap.* 47. dicit non tam vendibilem esse oratorem, quam ut nescires quid ei deesset: *nec enim* inquit *erat indoctus, nec tardus ad cogitandum, nec*

Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis. Verum ut quidam ad hunc Ciceronis locum summa cum ratione annotarunt, ex eo colligi non potest, de L. Gellio Publicola sermonem Tullium habere, quoniam nulla hujus prænominis sive nominis fit mentio; Quemadmodum nec ex eo evinci potest, eum jurisconsultum fuisse. Et quid si eum jurisconsultum fuisse concedamus, ut inquit Grotius, *cit. loc. ut tamen is auditor Servii & Vari aliorumque qui sub Augusto floruerunt coævus fuerit temporum ratio non permittit. Subjungitur enim a Cicerone L. Craßo & Marco Antonio & reliquis prioris ævi oratoribus, quod si ita est, non potuit a Servio proficere iste Gellius qui aliquot ante Ciceronis consulatum annis & consul & censor fuit, ut ex fastis videre est.* Pub. Rutilius *de vet. Ictorum vitis.* & eum secutus Corasius ad h.t. malunt legere Publium Cæcilium, quam Publicium Gellium, sed qua nixi autoritate incertum. Aliquoties Cæcilii apud Gellium fit mentio, cum Cæcilii poëtæ *lib.* 17. *cap,* 21. tum Senatoris *lib.* 7. *cap.* 14. ubi pro C. Acilio Senatore, Cæcilio reponendum quidam annotarunt. De Sexto Cæcilio jurisconsulto sermonem habet *lib.* 20. *c.* 1. eumque in disciplina juris atque legibus populi Romani noscendis interpretandisque, scientia, usu auctoritateque illustrem fuisse testatur. Verum de hoc nostro Gellium intelligi non posse ex eo satis constat, quod ejus fuit coetaneus, quo familiariter usus est Gellius & consequenter floruit sub Trajano, adeoque eum ex Servii auditoribus non fuisse manifestum est. Itaque ne hisce immoremur diutius, eorum amplectimur opinionem, qui Florentinam lectionem tuentes, hunc nostrum Publicium Gellium idem illum affirmant, cujus fit mentio toties in jure, ut in *l.* 2. *§.* 8. *ff. ad S. C. Tertyll.* ubi inquit Ulpianus, *Sed si sint sui heredes, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus an mater admittatur, utputâ abstinuit se hereditate,* Et Modestinus *l.* 51. *§.* 1. *ff. de cond. & demonst. Heredi decem dare jussus, & liber esse, & hæredis heredi dando perveniet*

veniet ad libertatem : quod non similiter in legatarii persona custodiri, Publicius scribit.

---

§. 45. *Fuit eodem tempore &* Trebatius, *qui idem Cornelii Maximi auditor : fuit* Aulus Cascelius, Quintus Mucius *Volusii auditor : denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem ejus reliquit hæredem : fuit autem quæstorius : nec ultrà proficere voluit, cum illi etiam Augustus consulatum offerret. ex his Trebatius peritior Cascelio, Cascelius Trebatio eloquentior fuisse dicitur, Ofilius utroque doctior. Cascelii scripta non exstant, nisi unus liber Benedictorum. Trebatii complures : sed minus frequentantur.*

Et *Trebatius*] C. Trebatius Testa, Cornelii Maximi auditor, ut Pomponius testatur, Labeonis præceptor, eques Romanus, summa in jure civili scientia præditus fuit. Cicerone admodum familiariter usus fuit, in cujus amici-

amicitiam fidemque adhuc adolescens sese contulerat, ostendunt id ipsum tot Ciceronis ad eum scriptæ literæ, ut & liber *Topicorum* ad eundem missus. Vel quoque Cajum Trebatium familiarem suum appellat *l.* 4. *ad famil. epist.* 1. Ciceronis quoque commendatione ad Cæsaris familiaritatem est admissus. Quam autem sincera fuerit ea commendatio perspicimus ex *epist.* 5. *ad fam. lib.* 7. ad Cæsarem scripta. *Mitto igitur* inquit, *ad te Trebatium, atque ita mitto, ut initio mea sponte, post autem invitatu tuo mittendum duxerim. Hunc mi Cæsar, sic velim omni tua comitate complectare, ut omnia quæ per me possis adduci ut in meos conferre velis, in unum hunc conferas: de quo tibi homine hæc spondeo, non illo vetere verbo meo, quod, cum ad te de Milone scripsissem, jure lusisti: sed more Romano, quo modo homines non inepti loquuntur; probiorem hominem, meliorem virum, pudentiorem esse neminem.* Et ad ipsum Trebatium ita scribit epistola sequenti, *In omnibus meis epistolis, quas ad Cæsarem aut ad Balbum mitto, legitima est accessio commendationis tuæ, nec ea vulgaris, sed cum aliquo insigni indicio meæ erga te benevolentiæ.* Hac itaque singulari commendatione in intimam Cæsaris pervenit familiaritatem, adeo ut ei Cæsar tribunatus commoda, sive stipendia, demto labore militiæ, deferret; Quæ contempsisse scribit Cicero propter urbis & urbanitatis desiderium, quo tenebatur, quas ineptias reprehendit in eo Cicero, eique persuadit, ut eas deponat, itaque paulatim Cæsaris benevolentia & Ciceronis adhortationibus substitit in castris. Orto postea civili bello, Cæsaris semper secutus partes, ipsumque Ciceronem sollicitare vehementer non destitit, ut vel Cæsaris partes amplecteretur, vel in Græciam se conferret. Plut. *in vita* Cic. Ita ut miretur jure Rutilius, Zasium credidisse Trebatium insigni inter optimates dignitate secutum Pompejanas partes, inter ventu Ciceronis restitutionem a Cæsare impetrasse, ac tum demum illa obtinuisse commodo, de quibus jam locuti. Idem Cæsarem refert Suet. *in*

Cæ-

Cæsare cap. 78. patribus universis conscriptis, cum plurimis honorificentimisque decretis, adeuntibus se, sedentem pro æde Veneris genetricis admonuisse, ut assurgeret, quam admonitionem ægre ferens Cæsar minus familiari vultu Trebatium respexit. Quam insignis despecti Senatus contumeliam jure autores inter præcipuas Cæsarianæ necis causas referunt, Fuit autem, ut de eodem refert Cicero in jure civili summa ejus scientia, & singularis memoria. *lib.*7. *epist.*5. *ad fam.* qua propter eum *duxiße familiam* inquit, id est, ut interpretantur comentatores, tanti ejus scientia apud alios fuit ponderis & momenti, ut ceteri ejusdem disciplinæ cultores eum sequerentur tanquam ducem & auctorem. Ita 4. *de finib.* dicet Cicero *sententiam ducere familiam*, quæ majorem vim habet & majoris est ponderis, & quasi caput aliarum: ita enim inquit: *Sed primum illud vide gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit, honestum quod sit, id solum esse bonum, honesteque vivere bonorum finem: &c.* Magnam itaque Trebatii auctoritatem in jure prædicat, cum familiam eum duxisse affirmet. Plurima fit ejus mentio in Digestis, licet ejus sententia sæpius rejiciatur. Citatur in *l. unic.* §. 1. *ff. de offic. Quæst. l.* 18. §. 3. & 4. *ff. de dol. mal. l.* 33. *ff. de rei vind. l.* 9. §. 7. *ff. de usufr. l.* 6. §. 6. *ff. comm. divid.* & passim plurimis aliis in legibus. Scribit Ulpianus *in l.* 21. *ff. de furt.* Trebatium exercuisse vulgarem illam quæstionem, *an is, qui ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat an vero ejus tantum, abstulit? Ofilius totius acervi furem eße putat: nam & qui aurem alicujus tetigit, inquit* Trebatius, *totum eum videri tetigisse, proinde & qui dolium aperuit, & inde parvum vini abstulit, non tantum ejus, quod abstulit, verum totius videtur fur eße. Sed verum est* (inquit Ulpianus) *in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt.* In ejus modi furtorum quæstionibus enodandis ac dissolvendis Trebatium occupatum fuisse confirmat quoque Cic. *in epist.*

22. *ad*

22. *ad fam. lib.* 7. ubi inquit ab eo inter Schyphos agitatam fuisse controversiam. *Possetne heres , quod furtum antea factum esset, furti recte agere.* Notandum quoque quod non solum commendatione Ciceronis in intimam Cæsaris pervenerit familiaritatem, verum & eum Cæsare interfecto non minimum apud Octavium Augustum tenuisse locum: Utpote qui Trebatii potissimum suasu codicillorum usum recepit,ut ipseImperator Justinianus tradit *§.1.inst.deCodicil.* idque propter summam, qua in jure pollebat, auctoritatem.

Aulus Cascelius Quintus Mucius Volusii auditor] Quis hic fuerit Q. Mucius Volusius,cujus auditorem nostrum Cascellium fuisse tradit Pomponius, non constat, ideoque hunc locum tanquam corruptum varii auctores varie emendarunt, Antonius Augustinus Quintii Mucii Volusii auditorem legendum putavit, quam lectionem & probat Magnus Cujacius, sed qua auctoritate mihi non liquet, cum nuspiam apud auctores legisse me memini Muciorum familiæ Volusii cognomen inditum. Præterquam quod Volusius nomen gentis fuerit, ut putat Balduinus, qui Volusium Metianum Jurisconsultum multis posteriorem fuisse tradit, & consequenter huc referri non posse: Alii putant Q. Mucii Scævolæ auditor legendum,quod probabilius videtur. Verum rectius emendavit statim allegatus auctor, *Quinti Mucii & Volcatii auditor*, ita ut duos habuerit in jure præceptores: ac primo præceptore usus Scævola, postea eo mortuo Volcatii auditor fuit. Mucii discipulum fuisse testatur satis aperte Pomponius,tradensCascelium in honorem illius scil. præceptoris Mucii, nepotem ejus testamento reliquisse heredem. Deinde enim non Volusium sed Volcatium audivisse affirmat Plinius *lib. 8. cap.* 40. ubi inquit, *Apud nos Volcatium nobilem, qui Cascelium jus civile docuit, asturcone e sub urbano redeuntem, cum advesperavisset, canis a grassatore defendit.* In quibusdam editionibus legitur Cæselium, sed malè; fuit autem noster Cascelius Trebatio & Ofilio æqualis, verum quemadmodum Trebatius fuit Cascellio peritior

ritior & Ofilius utroque doctior, ita Cascellius eloquentia & Trebatium & Ofilium superavit, uti testatur Pomponius, habebatur tamen in pretio noster ICtus; Ita enim Ammian. Marcel. *l.* 30. *c.* 4. *Hi ut altius videantur jura callere, Trebatium loquuntur, & Cascellium, & Alfenum, & Auruncorum Sicanorumque jam diu leges ignotas, cum Evandri matre adhinc sæculis obrutas multis.* Et Horat. *de art. Poët. vers.* 371.

——— —— ——— Consultus juris, & actor
Causarum mediocris, abest virtute diserti
Messallæ, nec scit quantum Cascellius Aulus.
Sed tamen in pretio est.

Jurisconsultum miræ urbanitatis & libertatis fuisse testatur Macrob. Saturnal. *lib.* 2. *cap.* 6. *Cascellius* (inquit) *jurisconsultus urbanitatis miræ libertatisque habebatur, præcipue tamen is jocus ejus innotuit: Lapidatus a populo Vatinius, cum gladiatorium munus ederet, obtinuerat ut ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse vellet. Forte his diebus Cascellius consultus a quodam an nux pinea pomum esset, respondit;* Si in Vatinium missurus es, pomum est. *Mercatori deinde, quemadmodum cum socio navim divideret interroganti respondisse traditur:* Navim si dividis; nec tu nec socius habebitis. De libertate nostri ICti ita Valer. *lib.* 6. *cap.* 2. *A. Cæsellius,* (Cascellius legendum) *vir juris civilis scientia clarus, quam periculose contumax: Nullius enim aut gratia, aut auctoritate compelli potuit, ut de aliqua earum rerum, quas trium viri dederant, formulam componeret. Hoc animi judicio victoriarum beneficia extra omnem ordinem legum ponens. Idem, cum multa de partibus Cæsaris liberius loqueretur, amicique, ne id faceret, monerent: Duas res quæ hominibus amarissimæ videntur, magnam sibi licentiam præbere respondit; senectutem & orbitatem.* Quod attinet ad dignitates quibus ornatus fuit, ultra quæstoriam dignitatem proficere noluit, cum illi etiam Augustus consulatum offerret, propterea fortasse, ut Rutilius conjecturatur, quod presentem reipub. statum, in quem

ejus

ejus jam inciderat ætas, accipiendis a Tyranno magistratibus probare vellet a viro, in libera civitate & nato & ad virilem usque ætatem innutrito. Scripsit varia, verum ea non extant, nisi unus *Benedictorum* liber. Ad quem librum pertinere vult Bertrandus *l.* 158. *ff. de verb. sig.* Et *§.* 7. *l.* 1. *ff. quod vi aut clam.* Ejus mentionem in digestis sæpissime ICti faciunt, & præcipuè Javolenus *l.* 39. *ff. de vulg. & pupill. subst. l.* 40. *ff. de cond. & demonst. & passim.* Notandum hic, plane ab hoc nostro ICto diversum esse Cæsellium illum cujus mentionem facit Agell. *lib.* 2. *cap.* 16. quem antiquarum lectionum comentarios scripsisse tradit. Quemadmodum & alius quoque fuit Cascellius ille prædiator de quo Valer. *lib.* 8. *cap.* 12. ad quem Q. Scævola legum clarissimus & certissimus vates, consultores rejiciebat.

---

§. 46. Post hoc quoque Tubero *fuit, qui Ofilio operam dedit: fuit autem patricius, & transiit à causis agendis ad jus civile, maximè postquam Quintum Ligarium accusavit, nec obtinuit apud Cajum Cæsarem. Is est Quintus Ligarius: qui, cùm Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare non permisit, nec aquam haurire, quo nomine eum accusavit, & Cicero*

defen

defendit. exſtat ejus oratio ſatis pulcherrima, quæ inſcribitur, pro Quinto Ligario. Tubero doctiſſimus quidem habitus eſt juris publici, & privati: & complures utriuſque operis libros reliquit: ſermone etiam antiquo uſus affectavit ſcribere: & ideo parum libri ejus grati habentur.

P*Oſt hoc quoque Tubero fuit, qui Ofilio operam didit.*] L. Tuberone patre nobili & patricio noſter natus fuit, primum orator fuit, deinde ad cauſas agendas animum applicuit. Itaque adoleſcens, Q.Ligarium coram Cæſare accuſavit, defendente eum Cicerone. Quod ad accuſandum Q. Ligarium Tubero deſcenderit, eo contigiſſe tradit Pomponius, quod Ligarius non permiſiſſet, cum Africæ oram teneret, infirmum Tuberonem applicare nec aquam haurire. Cæſar qui hanc deſcribit Hiſtoriam *lib.* 1. *de bell. Gall.* tradit non Q. Ligarium, ſed Accium Varum, Tuberonem venientem Utinam cum navibus portu atque oppido prohibuiſſe. *Et cum*, inquit, *in Africam veniſſet*, (ſcil. L. Tubero) *invenit in provincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum amiſſis cohortibus protinus ex fuga in Africam pervenerat, atque eam ſua ſponte vacuam occupaverat, delectuque habito duas legiones effecerat, hominum & locorum notitiam, & uſus ejus provinciæ nactus. Aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Utinam cum navibus Tuberonem*

ronem portu atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in terram patitur, sed sublatis anchoris excedere eo loco cogit. Nullum hic quidem verbum de Q. Ligario Tuberonem prohibente portu atque oppido, quamobrem putat Bertrandus, eam non fuisse causam Tuberoni apud Cæsarem Ligarium accusandi, quam affert Pomponius, sed eam potius summam accusationis fuisse, quam Quintilianus refert *lib.* XI. Scil. quod Ligarius, cum jam bello civili Cæsariano jactabatur Resp. non Cæsaris partes amplexus fuerat, verum cum Repub. contra Cæsarem senserat. Neque pro Cn. Pompejo, inter quem inquit & Cæsarem dignitatis fuerat contentio, cum salvam utrique Rempub. vellent; sed pro Juba atque Afris inimicissimis populo Romano stetisset. Certissimum est, quod, cum Q. Ligarius non obtineret provinciam, ut tradit Cæsar, non potuerit prohibere Tuberonem cum navibus Uticam venientem portu, & consequenter non fuit causa accusationis, quam Tubero contra Ligarium suscepisse tradit Pomponius. Aliter describit hanc historiam Cicero in *orat. pro Ligario.* Scil. quod ante exortum inter Cæsarem & Pompejum bellum, Q. Ligarius cum Considio Consule legatus in Africam profectus a Considio abeunte, propter spectatam ejus virtutem ei Provinciæ vel invitus præficeretur: Bellum interea civile exarsit. Quamobrem ii qui in Africa erant, ducem quærebant, qui summæ rerum præesset. Cumque Ligarius ad patrios revertere lares properans, summum declinaret imperium, Accius Varus intervenit illudque libentissime arripuit. Interea Tubero qui castra Pompeji sequebatur, a Senatu in Provinciam missus est, quem adventantem Ligarius, ut inquit Pomponius *applicare non permisit, nec aquam haurire.* Itaque relictis Africæ oris in Macedoniam ad Pompejum redire coactus fuit. Finitis autem bellis civilibus, Tubero filius eum accusavit apud Cæsarem, non sine spe victoriæ fretus offensa Cæsaris in illum, verum patrocinante eum Cicerone,

ne, tantum valuit facundia, ut Cæsar Ligarium absolverit, quamvis eum damnandi certum jam cæpisset consilium. Alii ex Ciceronis oratione colligunt P. Accium Varum missum fuisse cum imperio, ut Q. Ligario succederet, postque ejus adventum aliquamdiu in provincia mansisse. Interea Senatum Pompejo faventem L. Tuberonem ad eam obtinendam provinciam misisse: Verum eum cum navibus Uticam venientem, Accium Varum portu atque oppido prohibuisse, ut ex Cæsare perspeximus, atque hinc Tuberonis in Ligarium odium & ira, qua impulsus eum apud Cæsarem in foro pro tribunali sedentem accusavit.

Verum nuspiam in oratione pro *Ligario* scribit Cicero Accium Varum ex S. C. in Africam missum, sed plane contrarium ex Ciceronis verbis colligimus, cum inquit, *Interim P. Accius Varus, qui Prætor Africam obtinuerat, Uticam venit, ad eum statim concursum est, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferatur.* Itaque summum imperium facto quidem sed non jure sibi vindicaverat P. Accius Varus, attamen quia de facto illud arripuerat atque obtinebat, merito si quid Tuberoni contigisset, quod contra jus fasque erat, id ipsum non Ligario, utpote qui jam deposuerat imperium, verum Accio Varo imputari debuisset. Unde Tuberonem, inquit Cicero, venisse in Africam jam occupatam scil. ab Accio, propterea fortasse Cæsar de Ligario quanquam & eodem tempore, quo jam summum imperium Accius habebat in Provincia, restiterat, nullum habet sermonem, *de bell. Gal. cit loc.* quia deposito imperio ibi commorabatur tanquam privatus, & consequenter si non fuerit in Provinciam receptus Tubero cum filio ægrotante, verum portu atque oppido prohibitus, auctor hujus prohibitionis summum istius Provinciæ obtinens imperium Varus, non vero Ligarius, qui eo se abdicaverat, nominari debuit. Quemadmodum Cæsar facit, describens rem uti gesta

 est.

est. Itaque nullam video inter Cæsarem & Ciceronem dissensionem, cum testentur utrique Ligarium culpa vacuum. Cæsar quia apertè Accium Varum auctorem prohibitionis nominat; Cicero quia Ligarium, licet fuerit eadem tempestate in Provincia, fecisse negat, ut ex pulcherrima oratione, quæ inscribitur pro *Ligario*, quæ una est ex tribus orationibus Ciceronis, quæ Cæsarianæ vocantur, perspicimus; lectu sane digna; tanta enim in ea dicendi vis, tanta facundia, ut, quanquam Cæsar certum ut diximus, jam cæperat consilium damnandi Ligarium, absolutus tamen sit ab ipso Cæsare Ligarius. De facundissima hac oratione ita Plutarch. *in vita Ciceronis*. *Perhibent* (inquit) *quum accusaretur Ligarius, quod hostis Cæsaris fuisset, defendente reum Cicerone, dixisse ad amicos Cæsarem, quid obstat quin Ciceronem tanto intervallo audiamus dicentem, quando istum quidem jam dudum constat improbum hominem & hostem nostrum esse? Postea vero quam Cicero dicere orsus mirificè eum movit, variisque affectibus & mira gratia ejus progressa est oratio, colorem identidem Cæsaris faciem variasse, perspicuumque fuisse omnibus eum animi motibus versatum. Denique ubi pugnam Pharsalicam orator attigit, fuisse usque adeo permotum, ut toto corpore tremuerit, ac libelli aliquot, quos tenebat manibus, ei exciderint, Ligarium igitur expugnatus crimine absolvit.* Hæc ipse confirmat Cicero *Epist.* 14. *ad fam. lib.* 6. *Cum fratres* (inquit) *& proquinqui tui jacerent ad pedes, & ego essem locutus, quæ caussa, quæ tuum tempus postulabat: non solum ex oratione Cæsaris, quæ sane mollis & liberalis fuit: sed etiam ex oculis & vultu, & multis præterea signis, quæ facilius perspicere potui quam scribere, hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus non dubia esset.* Cum autem Ciceronis facundia plus apud Cæsarem valuisset, quam Tuberonis oratio, ita ut absolutus fuerit à Cæsare Ligarius, Q. Tubero inde a causis agendis transiit ad jus civile, ut tradit Pomponius, & A. Ofilio operam dedit, doctissimusque habitus est cum publici tum etiam

priva-

privati juris. Nimirum hoc vult Pomponius, Tuberonem non amplius causidici sed jurisconsulti munere functum. Notandum hic distinctionem esse, ut ex Cicerone aliisque scriptoribus manifestum est, inter Causidicos & Jurisconsultos: Causidici qui causas in foro agebant: Jurisconsulti, qui de jure respondebant, dicebantur. Memini me nuper hanc distinctionem legisse apud Lactantium de *mortibus persecutorum*, quem inter alios commentatores, notis suis doctissimis illustravit *Vir Nobilißimus & Amplissimus Gysb. Cuperus*, cujus summa eruditio & in publicis negotiis tractandis mira solertia atque prudentia, nominis famam per totum terræ orbem circumtulit, eumque ut civem de patria optime meritum, & cotidie bene merentem, ad summum honoris dignitatisque evexit fastigium: apud dictum inquam scriptorem atque in nobilissimi viri ad eundem locum notis annotavi illam distinctionem, ita enim Lactantius *cap.* 22. *Eloquentia extincta, causidici sublati, jureconsulti aut relegati, aut necati.* Ad quem locum Vir Amplissimus, *Recte hos distinguit; quia illi causas in foro vel judiciis agebant; hi vero de jure respondebant, uti vel ex Cicerone patet, & Hotomanni libello, quem Jurisconsultum inscripsit.* Servii Sulpitii filiam sibi matrimonio junxit, ex qua filiam suscepit, quæ mater fuit Cassii Longini. Consulatum gessisse colligi posse videtur ex Plinio & fastis Capitolinis, anno 742. cum *Paulo Fabio Maximo*, temporibus Augusti. Meminit ejus consulatus Plin. *lib.* 8. *cap.* 17. Idem *Q. Tuberone, & Fab. Maximo coss. IV. Nonas Majas, Theatri Marcelli dedicatione, tigrim primus omnium Romæ ostendit in cavea mansuefactum.* Meminit quoque consulatus Frontinus de *Aquæductibus*, traditque exemplum Senatusconsulti tunc facti, de eorum officio & insignibus, qui aquis publicis præfuturi essent.

Dion. anno V. C. 743. consulis Q. Ælii Tuberonis & Fabii Maximi mentionem facit *lib.* 54. *cap.* 370. Scripsit autem noster libros complures cum publici tum etiam

privati juris. Verum quia sermone antiquo usus affectavit scribere: parum ejus libri grati habentur ut inquit Pomponius. Gell. *lib.* 14. *cap.* 2. tradit eum quoque scripsisse quædam præcepta super officio judicis. Scripsit præterea historias ut ex eodem Gellio colligi potest *lib.* 6. *cap.* 4. & *lib.* 10. *cap.* 18. ubi inquit C. TUBERO (lege Q. *Tubero*) *Historiarum primo scripsit Servium Tullium regem populi Romani, cum illas quinque classes juniorum, census faciendi gratia, instituerit, pueros esse existimasse, qui minores essent annis septendecim: atque inde ab anno septimodecimo, quod idoneos jam esse reipub. arbitraretur, milites scripsisse: eosque ad annum quadragesimum sextum juniores, supraque eum annum seniores appellasse.*

---

§. 47. *Post hunc maximæ auctoritatis fuerunt* Atejus Capito, *qui Ofilium secutus est:* & Antistius Labeo, *qui omnes hos audivit: institutus est autem à Trebatio. Ex his Atejus consul fuit. Labeo noluit, cùm offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, (&) honorem suscipere: sed plurimum studiis operam dedit: & totum annum ita diviserat: ut Romæ sex mensibus cum studiosis esset,*

esset, sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina: ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt: nam Atejus Capito in his, quæ ei tradita fuerant perseverabat: Labeo ingenii qualitate, & fiducia doctrinæ, qui & cæteris operis sapientiæ operam dederat, plurima innovare instituit, & ita Atejo Capitoni Massurius Sabinus *successit, Labeoni* Nerva, *adhuc eas dissensiones auxerunt. Hic etiam Nerva Cæsari familiarissimus fuit: Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publicè primus scripsit: posteaque hoc cœpit beneficium dari à Tiberio Cæsare, hoc tamen illi concessum erat. Et, ut*

obiter sciamus, ante tempora Augusti publicè respondendi jus non à principibus dabatur: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant, neque responsa utique signata dabant: sed plerumque judicibus ipsi scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. Primus Divus Augustus, ut major juris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate ejus responderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cœpit: & ideo optimus princeps Hadrianus, cùm ab eo viri prætorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis, hoc non peti, sed præstari solere: *& ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se, populo ad respondendum se præpararet. Ergo Sabino concessum est à Tiberio Cæsare,*

ſare, ut populo reſponderet, qui in equeſtri ordine jam grandis natu, & ferè annorum quinquaginta receptus eſt: huic nec amplæ facultates fuerunt: ſed plurimum à ſuis auditoribus ſuſtentatus eſt. Huic ſucceſſit Cajus Caſſius Longinus, *natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Ser. Sulpitii: & ideo proavum ſuum Servium Sulpitium appellat. hic conſul fuit cum Quartino, temporibus Tiberii, ſed plurimum in civitate auctoritatis habuit, eo uſque donec eum Cæſar civitate pelleret. expulſus ab eo in Sardiniam, revocatus à Veſpaſiano, diem ſuum obiit. Nervæ ſucceſſit* Proculus. *fuit eodem tempore* & Nerva filius: *fuit & alius* Longinus *ex equeſtri quidem ordine, poſtea ad præturam uſque pervenit,*

ſed Proculi auctoritas major fuit. nam etiam plurimum potuit, appellatique ſunt partim Caſſiani, *partim* Proculejani: *quæ origo à Capitone, & Labeone cœperat. Caſſio* Cælius Sabinus *ſucceſſit, qui plurimum temporibus Veſpaſiani potuit. Proculo* Pegaſus, *qui temporibus Veſpaſiani præfectus urbi fuit. Cælio Sabino* Priſcus Javolenus. *Pegaſo* Celſus, *patri Celſo,* Celſus filius, *&* Priſcus Neratius: *qui utrique conſules fuerunt: Celſus quidem & iterum. Javoleno Priſco* Aburnus Valens, *&* Tuſcianus, *item* Salvius Julianus.

ATtejus Capito] Quemadmodum, ut ſupra retulimus, Labeones a magnitudine Labeorum, a naſo Naſones, ita a Capite Capitones dicti fuêre. Ex hac familia oriundus noſter Attejus Capito, maximæ auctoritatis Juriſconſultus, ut inquit, Pomponius, qui una

una cum Labeone sub Augusto floruit, pervenitque ad imperium usque Tiberii. Patrem habuit Capitonem virum Prætorium, avum centurionem Syllanum, Ita enim Tacit, *lib.* 3. *Annal. cap.* 75. *Et Capito Attejus, de quo memoravi principem in civitate locum studiis civilibus adsecutus; sed avo centurione Sullano, patre prætorio: consulatum ei acceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium iisdem artibus præcellentem dignatione ejus magistratus anteiret. Namque illa ætas duo pacis decora simul tulit. Sed Labeo incorrupta libertate, & ob id fama celebratior. Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur.* Consulatum de quo hic Tacitus cepit inter suffectos anno V. C. 759. Cal. Julii ut testatur inscriptio in lapide prisco Romæ.

C. ATEJO CAPITONE. C. VIBIO. POSTHUMO COS.

Summi obsequii & singulare adulationis exemplum eodem Taciti libro legimus *cap.* 70. *L. Ennium* (inquit) *equitem Romanum, majestatis postulatum, quod effigiem Principis promiscuum ad usum argenti vertißet, recipi Cæsar Tiberius inter reos vetuit, palam aspernante Attejo Capitone, quasi per libertatem; non enim debere eripi patribus vim statuendi, neque tantum maleficium impune habendum; sane lentus in suo dolore esset; reipub. injurias ne largiretur. Intellexit hæc Tiberius, ut erant magis, quam ut dicebantur; perstititque intercedere.* Aliud exemplum huic non dissimile refert Suet. *de illustribus Grammaticis cap.* 22. Ubi cum Pomponius Marcellus sermonis latini exactor molestissimus, ex oratione Tyberium reprehendisset, affirmavit Capito esse illud Latinum, & si non esset, futurum certè jam inde. Verum a *Pomponio* responsum. *Mentitur* (inquit) *Capito, Tu enim Cæsar civitatem dare potes hominibus, verba non potes.* Vel ut alii habent cod. *verbis non potes*, ita legendum censet quoque Bertrandus. Ejusmodi adulationes in causa fuêre quod ei Augustum consulatum acceleravit ut tradit Tacitus. Fuit hic, ut dicere incepimus, Juris-

risconsultus maximæ auctoritatis, præterea publici privatique juris erat peritissimus, ut testatur Gellius *lib.* 10. *cap.* 20. Pontificii juris inter primos eum peritum scribit Macrob. *lib.* 7. *Satur. cap.* 13. Verum, ut inquit Tacit. 3. *annal. cap.* 70. *Eo insignitior infamia fuit, quod humani divinique juris sciens, egregium publicum, & bonas domi artes dehonestavisset.* Hanc autem insignem juris scientiam ab Ofilio, de quo supra quædam delibavimus, acceperat, atque in iis quæ ei a præceptore suo tradita fuerant constanter perseverabat, quo contigit, ut, quemadmodum diversam a Labeone vitæ rationem habebat, ita quoque diversam ab eo sectam constitueret. Scripsit libros multos, quorum passim mentio apud Gellium: de Pontificio jure quinque certe libros composuisse apud eundem videre est *lib.* 4. *cap.* 6. Et Festus in dictione *mundus.* Ex quo & illa descripta quæ referuntur a Macrobio *lib.* 7. *cap.* 13. *Saturn.* de annuli gestatione, deque deorum formis annulis non insculpendis. *Si volentibus vobis erit*, inquit, *in medium profera, quæ de hac causa apud Atejum Capitonem Pontificii juris inter primos peritum legisse meminit, qui, cum nefas esse sanciret deorum formas insculpi annulis, eousque processit, ut cur in hoc digito vel in hac manu gestaretur anulis non taceret.* Scripsit præterea libros plurimos *conjectaneorum* Citatur enim ab Gellio *lib.* 14. *cap.* 7. liber ducentesimus quinquagesimus nonus conjectaneorum. *Sed quod*, ait inquit, *senatusconsultum duobus modis fieri solere, aut conquisitis sententiis, aut par discessionem: parum convenire videtur cum eo, quod Atejus Capito in conjectaneis scriptum reliquit. Nam in libro ducentesimo quinquagesimo nono Tuberonem dicere ait, nullum Senatusconsultum fieri posse, discessione non facta. Quia in omnibus Senatusconsultis, etiam in iis quæ per relationem fierent, discessio esset necessaria: idque ipse Capito verum esse affirmat.* Meminit quoque eorum, *lib.* 20. *cap.* 2. ubi de vocabulo *Siticinum*, *Nos autem* (inquit) *in Capitonis Ateji conjectaneis invenimus, Siticines appel-*

pellatos, qui apud sitos canere soliti essent, hoc est vita functos & sepultos, eosque habuisse proprium genus tubæ, a ceterorum differens. Et *lib.* 2. *cap.* 24. *Legi adeo nuper in Capitonis Atei conjectaneis Senatus decretum vetus C. Faunio & M. Valerio Messala coss. factum; &c.* *Collectaneorum* quoque libros aliquot reliquit: liber nonus ab Gellio citatur, qui inscriptus fuit *de judiciis publicis.* Nec non librum singularem de *officio Senatorio* eodem Gellio teste *lib.* 4. *cap.* 10. *Sed ipsum*, inquit, *Capito Atejus in libro, quem de officio Senatorio composuit, scriptum reliquit.* Eum de jure *sacrificiorum* quoque scripsisse testatur Macrob. *Saturn. lib.* 3. *cap.* 10. Præterea & epistolarum, quas scripsit, mentio fit apud Gell. *lib.* 13. *cap.* 12. Idem sermonem habet de litteris cujusdam Sinnii sive ut emendant alii *Asinii* Capitonis *lib.* 5. *cap.* 20. & 21. ex quo perspicimus plures fuisse Capitonis familias. Sic apud Tacit. *§.* 4. *annal. cap.* 36. Fontejum Capitonem Asiæ proconsulem, insontem renunciatum, ubi compertum esset ficta in eum crimina, per Vibium Serenum. Alius quoque est L. Fontejus Capito, qui anno V. C. 811. cum C. Vipsanio Aproniano consul fuit Nerone imperante, de quo Juvenalis *Satyr.* 13. *vers.* 17.

Stupet hæc, qui jam post terga reliquit.
Sexaginta annos. Fontejo consule natus.

De quo Tacit. *Avaritiam Fonteji Capitonis adimendis assignandisque suæ militiæ ordinibus integre mutaverat, nec consularis legati mensura.* Meminit ejus consulatus Plin. *lib.* 7. *cap.* 21. dum inquit, *Nuperque Fontejo, & Vipsanio consulibus annos novem genitum puerum a meridie ad vesperam 75 millia passuum cucurrisse.* Fuit & alius C. Fontejus Capito consul anno V. C. 764. cum Germanico Cæsare, quem consulatum male nonnulli nostro Jurisconsulto attribuunt: vid. Phig. *annal.* anno V. C. 758. & 765.

Et Antistius Labeo] Est hic filius istius Labeonis cujus supra

supra meminimus §. 44. & sane dignus tanto patre fuit filius, cujus adauxit gloriam & propriis virtutibus familiam suam illustriorem & clariorem reddidit: *Fortesque creari fortibus & bonis* suo confirmavit exemplo, atque paterna premens vestigia, juris civilis excolendæ disciplinæ sese totum tradidit, C. Trebatii præceptore usus, cujus sub auspiciis tantos in ea fecit progressus, ut publice tractandam susceperit, idque tanto cum fructu, ut ipse Capito ejus adversarius non in doctrina, verum in tota vitæ instituendæ & agendæ ratione fateri necesse habuerit, *Labeonem Antistium legum atque morum Pop. Rom. jurisque civilis apprime doctum fuisse. Sed agitabat hominem libertas quædam nimia atque vecors: usque eo ut D. Augusto jam principe, & Remp. obtinente ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod justum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset.* Gell. *lib.* 13. *cap.* 12. Non potuit scil. secundum illud Ciceronis, necessitati cedere & tempori inservire, quod tamen semper sapientis fuisse affirmat. Ejusmodi tunc temporis reipub. facies erat, ut quanto quis servitio promptior, opibus & honoribus extolleretur, ut inquit, Tacit. 1. *annal. cap.* 2. Verso enim civitatis statu, nihil usquam prisci & intergri moris: verum omni exuta æqualitate jussa principis aspectabant; ex cujus jam unius nutu arbitrioque pendebant. Libertate sublata & priscæ reipub. legibus abolitis aut elusis, *Omnes ruere in servitium Consules, Patres, Eques, & quanto quis illustrior tanto magis falsi & festinantes.* Tacit. *eod. cap.* 3. Verum quanquam respub. servitute premebatur, animum tamen liberum ab omni servitio & adulatione præseferebat Labeo, & in omnibus sive dictis sive factis & totius vitæ cursu declarabat, se in ipsa servitute libertate frui, cujus exemplum legimus apud Gellium dicto *cap.* 12. *lib.* 13. ubi refert quid Labeo per viatorem a tribunis plebis vocatus responderit. *Quum a muliere*, inquit, *quadam tribuni plebis adversum eum aditi Gellianum ad eum misissent, ut veniret & mulieri responderet;*

ret: jussit eum, qui missus erat, redire, & tribunis dicere, jus eos non habere neque se neque alium quenquam vocandi; quorum moribus majorum tribuni plebis prehensionem haberent, vocationem non haberent. Posse igitur eos venire & prendi se jubere, sed vocandi absentem jus non habere. Simile libertatis exemplum tradit Suet. in Augusto. *cap.* 54. ubi inquit. *Antistius Labeo Senatus lectione, cum vir virum legeret, M. Lepidum hostem olim ejus, & tunc exulantem legit, interrogatusque ab eo an essent alio digniores,* suum quemque judicium habere, *respondit.* Hæc immodicæ libertatis usu factum, ut Horatius eum in gratiam Augusti insanum prædicare non dubitaverit. *lib.* 1. *Serm. Satyr.* 3. hisce versibus.

Si quis eum servum patinam qui tollere jussus,
Semesos pisces, tepidumque ligurierit jus.
In cruce fustigat, Labeone insanior, inter
Sanos dicatur? quanto hoc furiosius atque
Majus peccatum est.

Eum intra præturam stetisse tradit Tacit. cui fidem habeo; quanquam Pomponius testetur consulatum suffectum ei obtulisse Augustum. Ita enim Tacit. 3. *annal. Capitoni consulatum acceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium iisdem artibus præcellentem dignatione ejus magistratus anteiret: & postea illi quod Præturam intra stetit commendatio ex injuria, huic quod consulatum adeptus est odium ex invidia oriebatur.* Non enim verosimile est eum Augustum ad summum in repub. honoris culmen promovere voluisse, qui præsentem reipub. statum abnuens, ejus imperium abjiciendi & rempub.in pristinam libertatem asserendi animum, si occasio sese obtulisset, non obscure declaraverat. Quamvis honores sæpissime mutent mores, ejusmodi tamen mutationem in Labeonem nostrum virum constantem & nulla honorum vel dignitatum cupidine agitatum casuram sperare non poterat Augustus. Quanquam si boni civis officium implere voluisset, præsentem reipub. tueri statum & con-

fir-

firmatum reddere ipsi imcumbebat: omni enim regiminis mutatio periculosa & multis obnoxia imcommodis, vixque ea contigit sine summo reipub. detrimento; propterea quod omni penitus sublato imperio, tanquam fundamento suo destituta tota corruit societatis civilis sive reipub. fabrica, summaque omnium rerum inducitur confusio, & ad vetus relabitur Chaos resp. id est belli statum, in quo homo homini lupus, alter alterius imminet exitio, bona diripit, facultates, possessessiones invadit, quo statu nullum pejus imperium fingi vel excogitari potest: ita ut merito statuamus, aliquam potius perferendam dominationem quamvis maxime importunam vel invisam, quam ut abjiciendo durum servitutis & Tyrannicæ potestatis sive dominationis jugum, semetipsos cives in libertatem & beatiorem vitæ conditionem assererere conentur, ne, dum mutatione imperii sive regiminis sese a tot malis liberare nitantur, iisdem magis immergantur ac obruantur. Quemadmodum enim navis sine gubernatore maris fluctibus huc illuc agitatur, eorumque vi sæpissime ad scopulos appulsa dissolvitur atque summergitur; ita quoque resp. dissoluto imperii vinculo, tot imbelluæ multitudinis male compositis desideriis huc illuc jactatur, & in tot scopulos impingit, ut, antequam per tam multa rerum discrimina in portum rejicitur, naufragium patiatur sæpissime, & omnium miseriarum summergatur oceano. *Ferenda* regum *ingenia, neque usui crebras mutationes*, apud Tacit. *annal.* 12. Et idem *cap.* 4. *Hist.* 8. *Bonus civis meminit temporum quibus natus est, quam civitatis formam patres avique instituerunt: ulteriora miratur, præsentia sequitur, bonos principes voto expetit, qualescunque tolerat.* Quippe & apud Plutarch. legimus, nulla reipub. forma non melior est bello civili. Hæc illis dicta sunto, qui novarum rerum cupidi, omnes suas cogitationes ad Regna respub. perturbandas atque dilacerandas, ad omnia tum sacra tum profana permiscenda, cogitationes convertunt; Quamobrem multa sum-

summorum imperantium facta quasi reipub. maxime damnosa & noxa interpretantur, quæ nullam alicujus detrimenti, quod reipub. allatura in vulgus disseminant, præ se ferunt speciem; Ejusmodi momi tanquam perturbatores societatis civilis considerari debent, & consequenter e repub. ejiciendos atque penitus extirpandos esse, nullus dubito quin omnes boni cives mecum censeant. Verum ut ad Labeonem nostrum revertamur, quoniam testatur Agellius nimiam ejus libertatem ex illibata & constanti animi sanctitate atque integritate profectam fuisse, si qua in re oblitus fuerit obsequii & officii, quod Augusto tanquam suo legitimo Principi debebat, condonandum id viri nimio, quo ad pristinam conservandam libertatem ferebatur, amori & studio, atque severis moribus, quos in totius vitæ cursu præ se tulit. Quare in adulationem neque submissus fuit, neque voluntatem Principis, licet moderatissimi, juris auctoritate sanctiorem habere potuit: Quæ incorrupta morum integritas & vitæ degendæ ratio Labeoni famam quidem conciliavit, verum ad summos honores aditum præclusit, eo tamen cum fructu, ut ob id fama fuerit celebratior; spernebat honores, modo procul a negotiis studiis inservire poterat, quorum magis cura, quam honorum ambiendorum cupiditate tenebatur. Hinc totum ita diviserat annum, ut sex menses cum studiosis esset, sex mensibus secederet, & conscribendis libris operam daret, ut refert Pomponius: Ita quoque olim Demosthenem locum ad scribendum procul ab hominum oculis strepituque remotum sibi delegisse testatur Plutarchus. Et ita omnes, qui seriis rebus & conscribendis libris operam dare voluêre, solitudinem & secessum quęsiverunt: quemadmodum enim merulæ in remotis tesquis frigultiunt, & lusciniæ in solutidine Africanæ canticum adolescentiæ garriunt, & olores apud avios fluvios carmen senectæ meditantur, ita omnis scriptorum chorus solitudinem & nemora amat, ut animus curis vacuus, ad scribendum & meditandum

magis aptus esset; Juxta illud Horatii *lib. 2. Epist. 2.*

Præter cetera me, Romæ ne poëmata censes
Scribere posse, inter tot curas, totque labores?
Hic sponsum vocat: hic auditum scripta, relictis
Omnibus officiis: cubat hic in colle Quirini,
Hic extremo in Aventino visendus uterque.
Torquet nunc lapidem, nunc ingens machina tignum:
Tristia robustis luctantur funera plaustris.
Hac rabiosa fugit canis, hac lutulenta ruit sus.
I nunc & versus tecum meditare canores.
Scriptorum chorus omnis amat nemus, & fugit urbes:
Rite cliens Bachhi &c.

Verum in hoc otio & secessu nihil minus quam otiosus fuit noster Labeo, ut testantur tot volumina, quæ eum reliquisse ad numerum quadraginta, tanquam assidui laboris testimonia, scribit Pomponius: Reliquit autem commentarios ad ll. XII. tab. ut ex Gellio perspicimus *lib.7. cap.15. & lib. 20. c. 1. Noct. Att.* Scripsit præterea libros πιθανῶν sive probabilium, vel verisimilium, quos in epitomen redegit Ictus Paulus, ut patet ex inscriptione *l. fin. ff. si serv. vind. & l.10. ff. ad leg. Rhod. de jactu.* Meminit quoque Gellius *lib. 13. c. 10.* librorum *posteriorum*, qui post mortem ejus editi sunt, *quorum librorum*, inquit, *tres continui tricesimus octavus, & tricesimus nonus & quadragesimus pleni sunt id genus rerum, ad enarrandam & illustrandam linguam latinam conducentium.* Ad Edictum Prætoris quoque scripsisse idem affirmat *eod. loc.* Cum pergit, *Præterea in libris, quos ad Prætoris Edictum scripsit, multa posuit partim lepide atque argutè reperta; sicut est, quod in quarto ad Edictum libro scriptum legimus;* Soror, *inquit*, appellata est, quod quasi seorsum nascitur, separaturque ab ea domo, in qua nata est, & in aliam familiam transgreditur. Et libri primi ad Edictum meminit Ulpianus *l. 1. §. 5. ff. de fugitiv.* Libros quoque quam plurimos scripsit tam de officio Prætoris urbani quam peregrini; Meminit Ulpianus libri primi Prætoris

toris Urbani, *l.* 19. *ff. de V.S.* Et libri trigesimi primi Prætoris peregrini *l.* 9. §. 4. *ff. de dol. mal.* Fuit quoque auctor epistolarum aliquot, *Labeo libris epistolarum ait* &c. inquit Pomponius *l.* 30. §. 1. *ff. de usucap.* De jure Pontificio libros quoque quindecim vel plures scripsisse legimus apud Festum in verbo *Sistere*, ubi 15 libri mentionem facit, & in dictione *spurcum*, ubi librum decimum citat. Idem sermonem habet de Antistii Labeonis mortis causa stipulatione, cum inquit, *Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quæ ita fit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut quidam dixerunt, cujus stipulationis mors fuit causa.* Notandum hic, Labeonem non tantum florentissimum fuisse ætatis suæ jurisconsultum, verum & in aliis bonis artibus exercitatum fuisse, ut Gellius testatur *l.* 13. *c.* 10. cum inquit, *Labeo Antistius juris quidem civilis disciplinam principali studio exercuit & consulentibus de jure publicè responsitavit, cæterarum quoque bonarum artium non expers fuit, & in grammaticam sese atque dialecticam litterasque antiquiores altioresque penetraverat, Latinarumque vocum origines rationesque percalluerat, eaque præcipuè scientia ad enodandos plerosque juris laqueos utebatur.* Quod & Festus Grammaticus affirmat satis cum Secespitam nobis ex Labeone sic describit. *Secespitam esse Antistius Labeo*, ait, *cultrum ferreum oblongum, manubrio rotundo eburneo, solido, vincto ad capulum auro argentoque, fixum clavis æneis ære Cyprio, quo flamines, Flaminicæ virgines, Pontificesque ad sacrificia utuntur. Eadem alias dicitur, qua in sacrario utuntur. Sacraria namque in templis, reticulo æneo olim sepiebantur, in quo tubæ relictæ sunt, per quas manibus sacra tangere licet.* Hinc contigit, quod fiducia doctrinæ & ingenii qualitate plurima innovare voluerit, ut refert Pomponius, quæ ab aliis non iisdem artibus imbutis non animadversa, vel prætermissa fortasse fuerant. Quia vero in multis dissentiebat Labeo a Capitone, quos duo ejusdem ætatis decora vocat Tacitus, hinc se-

ctæ excitatæ. Capitonis partes secutum esse narrat Pomponius *Massurium Sabinum*, deinde *Cassium Longinum*, cui successerit *Cælius Sabinus*, ut huic *Javolenus* & *Javoleno Julianus*: Labeonis partes amplexi tuêre *Nerva*, deinde *Proculus*, cui *Pegasus* successerit, ut huic *Celsus*, & *Celso Neratius*. Frequens est in Pandectis harum dissensionum & sectarum mentio, multaque passim vestigia, quæ diligenter notare oportet, qui ad juris civilis disciplinam excolendam sese applicuit, propterea quod multis difficultatibus & juris nodis & laqueis ea observatio nos liberabit.

Massurius Sabinus] Hujus mentionem facit Atheneus *lib.* 5. quo libro fere nihil aliud Massurii Sabini sermones continentur. Fuit in jure civili maxime exercitatus, ita ut summa ejus esset auctoritas, de quo idem auctor *lib.* 14. *Masurius vir longe optimus & sapiens, qui & interpres legum fuit nulli secundus, & musicis assiduam operam navavit, instrumentaque artis ejus tractavit feliciter.* Meminit ejusdem Persius 5. *Satyr. vers.* 88.

Vindicta, postquam meus a Prætore recessi,
Cur mihi non liceat, jußit quodcunque voluntas,
Excepto, si quid Masuri rubrica vetavit?

Et Arrianus *lib.* 4. *in Epict. Enchrid.* quando inquit *potius obtemperandum naturæ legibus, quam Masurii*: Pro toto juri civili præstantissimum jurisconsultum nominavit: Sermonem quoque de eo habet Plin. *lib.* 7. *cap.* 5. Quem locum integrum ad verbum Gellius transcripsit *lib.* 3. *c.*16. Ita Plin. *Masurius auctor est, L. Papirium Prætorem, secundo hærede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mater partum se XIII mensibus diceret tulisse: quoniam nullum certum tempus pariendi statum videretur.* Idem Gellius *lib.* 14. *cap.* 2. *Atque in rerum quidem diffisionibus comperendinationibusque & aliis quibusdam legitimis ritibus, ex ipsa lege Julia & ex Sabini Maßurii & quorundam aliorum jurisperitorum commentariis commoniti & adminiculati sumus.* Sabinum hic solum nominat, tanquam summæ auctoritatis

tis virum, & cæteris longe præstantiorem. Sic quoque ejus refert sententiam *lib.* 5. *cap.* 19. *Libertinos vero ab ingenuis adoptari quidem jure posse Massurius Sabinus scripsit &c.* Et *lib.* 10. *cap.* 15. *Massuris Sabinus scripsit &c.* Et ita ubique tanquam summi jurisconsulti ejus auctoritatem & sententiam prodit. Natalium splendore non admodum illustris fuit, verum ipse virtute sua propriisque meritis familiam clariorem illustrioremque fecit: Ex plebe enim natus ob virtutem & juris civilis eximiam cognitionem atque admirandam scientiam jam grandis natu, & fere annorum quinquaginta equestri ordini adscriptus est auctore Pomponio. Exiguæ adeo ei facultates fuêre, ut plurimum ab ejus auditoribus sustentatus fuerit. Impetravit hic noster a Tiberio Cæsare facultatem publica auctoritate de jure respondendi, atque ita responsa sua non viva voce, verum litteris obsignata dedit, qua ratione dicit Pomponius eum publice scripsisse. Notandum enim quod ante Augusti tempora respondendi jus, non a Principibus dabatur; sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant, neque responsa signata dabant, sed plerumque judicibus ipsi scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant. Primus Divus Augustus, ut major juris auctoritas haberetur, constituit ut ex auctoritate ejus responderent, & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cepit, testante Pomponio: Hinc Imperator *§.* 8. *inst. de jur. nat. Responsa Prudentum*, vocat *sententias & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere.* *Nam*, addit Imperator, *antiquitus constitum erat, ut essent qui jura publice interpretarentur, quibus a Cæsare jus respondendi datum est, qui jurisconsulti appellabantur; quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judices recedere a responso eorum non liceret, ut est constitutum.* Interjecto vero tempore scribit Pomponius optimum Principem Hadrianum pristinum morem in usum revocasse: itaque cum viri Prætorii ab eo peterent, ut sibi liceret respondere, re-

ſcripſit eis, hoc non peti ſed præſtari ſolere, & ideo, ſi quis fiduciam ſui haberet, delectari ſe: populo ad reſpondendum ſe prępararet. Nullum magiſtratum eum geſſiſſe veroſimile eſt, propterea quod nullius meminit; quamvis Bertrandus ex antiquo nummo, cujus inſcriptio eſt

SABINUS TURPILIANUS IIIVIR.

aſſeveret eum Triumvirum fuiſſe, idque eo magis, quod noſter Maſſurius floruit tempore Tiberii Cæſaris, ut teſtatur Pomponius, & ipſe quoque Tiberii meminit *lib.* 2. *Memorabilium*, ut apud Gellium relatum eſt. Hic autem Triumvir inquit Tiberii ſeculo vixit. Turpilianus enim collega conſul fuit anno urbis conditæ DCCCXIII cum Pæto, ut Cuſpianus & Caſſiodorus teſtantur XXIII. annis tantum poſt mortem Cæſaris. Verum erroris eum facile convincit Guiel. Grotius, cum inquit, neminem auctorum Sabino noſtro cognomen Turpiliani appoſuiſſe, neque in dicta inſcriptione Maſſurii nomen legitur. Præterea ex faſtis conſularibus manifeſtum eſt illum, qui anno V. C. DCCCXIII conſul fuit, in quo collegam habuit Cæſonium Pætum, non Sabinum, verum Petronium Turpilianum nominatum. Deinde teſtatur Pomponius Caſſium Longinum noſtro Sabino ſucceſſiſſe, qui jam anno V. C. 764. conſul ſuffectus fuit & deinde iterum anno 783. conſul renunciatus, cum M. Vinutio Quartimo, imperante Tiberio, ita ut ſub Tiberio jam ſupremum obiiſſe diem videatur Sabinus, & conſequenter tot annis poſt obitum Tiberii conſul eſſe non potuerit. Cum autem noſter ſummus eſſet Juriſconſultus, ita ſcripta, quæ reliquit, apud poſteros magnæ fuêre auctoritatis. Scripſit autem *juris civilis libros tres*, qui in indice Juſtinianeo recenſentur. In quibus & de furto quædam tradidiſſe colligimus ex Gellio *l.* 11. *c. fin.* ubi inquit, *Manifeſtum autem furtum eſt*, ut ait *Maßurius, quod deprehenditur dum fit; faciendi finis eſt, quum perlatum eſt, quo ferri ceperat.* Sic etiam *lib.* 4. *cap.* 1. *Maſſurius autem Sabinus in libro juris civilis ſecundo, etiam quod jumentorum cauſa apparatum eßet, quibus*

quibus dominus uteretur, penori attributum dicit. De officiis eorumque gradu quædam ſcripſiſſe in libro tertio juris civilis auctor quoque Gell. *lib.* 5. *cap.* 13. ubi ait, *Maſſurius autem Sabinus, in libro juris civilis tertio, antiquiorem locum hoſpiti tribuit, quam clienti. Verba ex eo libro hæc ſunt. In officiis apud majores ita obſervatum eſt, primum tutelæ, deinde hoſpiti, deinde clienti, tum cognato, poſtea affini, de qua cauſa fœminæ viris potentiores ſunt habitæ, pupillarique tutelæ muliebris prælata: etiam adverſus quem affuiſſent, ejus filii tutores relicti in eadem cauſa pupillo aderant.* Eum præter libros, qui in indice Juſtinianeo habentur, quoque commentarios de *indigenis* compoſuiſſe tradit idem Gell. *lib.* 4. *cap.* 9. ubi inquit, *Maſſurius autem Sabinus in Commentariis, quos de indigenis compoſuit, Religioſum, inquit, eſt, quod propter ſanctitatem aliquam remotum ac ſepoſitum a nobis eſt. Verbum a relinquendo dictum, tanquam cærimoniæ a carendo. Faſtorum* quoque libros aliquot ſcripſit, ut apud Macrob. *lib.* 1. *Saturn.* videre eſt: *Memorabilium* complures. *lib.* 144. *ff. de* V. S. Citat Gellius librum ſeptimum & undecimum memoralium *lib.* 4. *cap.* 20. *& lib.* 5. *c.* 6. Meminit Nonius Marcellus in verbo *Strigoſus* libri XVII ejuſdem Maſſurii Sabini, quem putat memorabilium Bertrandus eo fundamento, quod tot libros non ediderit, niſi memoralium. Vide quoque Plin. *lib.* 16. *cap.* 18. *& lib.* 15. *cap.* 29. 30. Præterea compoſuit libros ad *Edictum Prætoris*, quorum quintus citatur a Icto Paulo *l.* 18. *ff. de oper. libert. Suo victu veſtituque operas præſtare debere libertum, Sabinus ad Edictum Prætoris Urbani libro* 5. *ſcribit.* Scripſit quoque *librum adſeßoriorum*, *l.* 5. *§.* 8. *ff. de injur.* Et ad Vitellium libros ſcripſit quam plures *l.* 45. *ff. de leg.* 3. Reſponſorum quoque ſecundus liber citatur a Calliſtrato *l.* 4. *ff. ad L. Rhod. de jactu.*

Nerva] M. Coccejus Nerva, vir Senatorii ordinis, omnis divini humanique juris ſciens, Labeoni ſucceſſit, ejus ſecutus in jure diſciplinam, cum Sabino veteres Labeo-

nis ac Capitonis dissensiones auxit. Patrem habuit Coccejum Nervam, qui anno V. C. 717. cum L. Gellio triumvirali dominatu consulatum gessit, idem ille, qui, ut tradit Appianus *lib.*5. *de bell.civ.* conciliandæ pacis causa inter Antonium & Cæsarem sese interposuit. Nostrum consulatu quoque functum tradit Tacit. *lib.*4. *annal. c.* 58. quanquam ejus consulatus fasti nullam mentionem faciant: Unde dicendum videtur eum suffectum fuisse: Quamobrem nullum annum in commentariis conficit: Refert tamen Guiel. Grot. *de vitis jurisc.* tempus gesti ab eo consulatus, quod ex veteri inscriptione apud Smetium relata se eruisse tradit, quæ ita habet

Ti. Cæsar. Divi Augusti. F. Augustus
Pont. Max. Imp. VIII. Tribun. Pot. XXIV.
Dedit, C. Vibio Rufino M. Coccejo
Nerva Coss.

Unde discimus, inquit, *Jurisconsultum nostrum circa nonum Tiberii annum, qui ordinarios consules habet C. Asinium suffectum fuisse. Cum enim eo anno, quo Augustus obiit, Tiberius XV Tribunitiæ potestatis annum egerit, sicut ex fastis constat, sequitur, ut ad numerum, quem inscriptio præ se fert, explendum, novem omnino anni de Tiberii imperio sint adjiciendi.* Fuit hic noster avus Nervæ Imperatoris, ipse scientia juris illustris, ut tradit Front. *lib.* 2. *de aquaduct.* ubi & ipsum inter curatores aquarum urbis Romæ nominat, quam curationem Tiberius post Satrium Rufum demandavit S. Cornelio Cethego, & L. Vitellio Varrone Coss. habebat enim Tiberius eum sibi conjunctissimum. Quamobbrem Cæsarem in Campaniam proficiscentem solus ex senatoribus secutus fuit. Ita enim Tacit. *lib.* 4. *annal. cap.* 58. *Profectio arto comitatu fuit: unus Senator consulatu functus, Coccejus Nerva, cui legum peritia.* Interjecto vero tempore, cum jam consuetudinem Tiberii, qui omnia cæde & libidine replevisset, ferre amplius non poterat, vir integer & priscæ probitatis, consilium moriendi cepit, in-

tegro

tegro ſtatu, & corpore illæſo. Ita enim Dion. 58. *Nervaque conſuetudinem Tiberii præterea non ferens, cauſæ aliæ, tum quod a Cæſare latas leges de contractibus, is renovaturus erat, velut occaſiones anguſtæ fidei, & multorum tumultuum præbituras, multum hortante Tiberio, ut animum ſuum explicaret, nullo dato reſponſo, vitam abſtinentia finivit, quare motus Tiberius rem fœnerariam temperavit.* De eodem quoque Tacit. *lib.* 6. *annal. cap.* 26. cum inquit, *Haud multo poſt Coccejus Nerva continuus principis, omnis divini humanique juris ſciens, integro ſtatu, corpore illæſo, moriendi conſilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum; adſidere, cauſas requirere, addere preces, fateri poſtremo, grave conſcientiæ, grave famæ ſuæ, ſi proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret: averſatus ſermonem Nerva, abſtinentiam cibi conjunxit. Ferebat ignari cogitationum ejus, quanto propius mala Reipub. viſeret, ira, & metu, dum integer, dum intentatus, honeſtum finem voluiſſet.* Scripſit in jure quoſdam libros, verum eorum non conſtat numerus. *l.* 2. *§.* 28. *ff. ne quid in loco pub.* Videtur quædam ſcripſiſſe de *uſufructu*, quantum colligi poteſt ex *l.* 13. *§.*7. *ff. de uſufruct.* ubi inquit Ulpianus, *Sed, ſi ædium uſusfructus legatus ſit, Nerva filius, & lumina eum immittere poſſe ait: Reſponſa* quoque ejus referuntur in Pandectis ſæpiſſime, quæ ab aliis juriſconſultis refelluntur aliquando, ut videre eſt *in l.* 3. *ff. de uſufr. earum rer.* aliquando & deridentur, ut in *l.* 9. *ff. in quibus cauſ. pign. tacit.* ubi inquit Paulus in fin. *Et deriſus Nerva Juriſconſultus, qui per feneſtram monſtraverat ſervos detentos ob penſionem, liberari poſſe.*

G. Caſſius Longinus] Caſſianorum familia Romæ vetuſta atque illuſtris fuit, eaque patricia non plebeja ut vult Bertrandus, quamvis Taciti teſtimonio munitus, ſemper habita, ex hac oriundus noſter, natus ex filia Tuberonis, quæ fuit neptis Servii Sulpitii, quamobrem proavum Servum Sulpitium appellat, ut tradit Pomponius. Fuit hic noſter Conſul temporibus Tiberii, cum Quartino, teſte

Pomponio, quem erroris convincere tentat Lipsius in suis notis ad Tacit. Ita enim Tacitus 6. *annal. cap.* 15. *Ser. Galba, L. Sulla coss. diu quæsito quos neptibus suis maritos destinaret Cæsar, postquam instabat virginum ætas, L. Cassium & M. Vinicium legit. Vinicium oppidanum genus. Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cætera equestri familia erat, mitis ingenio & comtæ facundiæ. Cassius plebei Romæ generis, verum antiqui honoratique, & severa patris disciplina eductus, facilitate sæpius quam industria commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio Juliam, Germanico genitas conjungit.* Ad hunc locum ita Lipsius. *Ita rectè*, inquit, *estque ille qui consul cum M. Vinucio Quartino fuit anno urbis* 783. Atque ejusmodi argumentis & rationibus hanc sententiam suam adstruit, quando ita pergit. *Nam Suetonius disertè notat Drusillam collocatam L. Caßio Longino consulari: Pomponius de origine juris manum adiit viris magnis, qui scribenti credunt, C. Cassium Longinum illum, qui jurisconsultus, consulem fuisse cum Quartino Tiberii temporibus. Atque censent hunc ipsum esse, qui progener Cæsari nunc factus. Mihi cautio est ne temerè credam homini, etiam alias fallaci. Erras. Non est hic, Pomponi, juris Antistes ille, quem censes. Primum quia Tacitus inter elogia morum generisque, laudem ei nullam tribuit juris: deinde quia prænominibus diversi. Lucius hic est; Cajus ille tuus, constanti veterum scripto. Cassiodorus ecce L. Cassium, & M. Vicinium coss. nominat. Suetonius in Cajo, L. Cassium Longinum: Et Tacitus in hoc loco. Diversi vita etiam & morte. Jurisconsultus ille in honore sub Claudio fuit, Syriam administravit, pulsus a Nerone, per Vespasianum rediit, & omne illud tempus vixit: iste sub Cajo proconsul Asiæ, & monentibus sortibus caveret Cassium, a Tyranno occisus est. Denique quid respondes ad illud Taciti, facilitate sæpius quam industria commendabatur? demit ecce illi industriam, ingenium: & audeant dicere, hæc convenire in magnum illum Sacerdotem.* Hæc vir eruditione & doctrina florentissimus Justus Lipsius. Verum fugit me, quamobrem

obrem nostri Pomponii de C. Cassio Longino sermo, ei ita stomachum moverit: Quippe nullus dubito, quin Pomponius noster, si cum Lipsio in eundem sermonem incidisse ipsi contigisset, ejus de L. Cassio Longino sententiam amplexus fuisset, nec ille fortasse Pomponii opinionem rejecisset. Facile Lipsio concedimus, alium esse & diversum a nostro, de quo Tacitus, quod tum prænomen, tum uxor, quam in matrimonio habuit, & id genus alia, quæ de eo prædicat Tacitus, declarant. Quod & Suet affirmat, appellans quoque Lucium Cassium virum consularem, *in vita Calig. cap.* 24. cum inquit, *Ex his Drusillam vitiasse virginem prætextatus adhuc creditur. Atque etiam in concubitu ejus quondam deprehensus ab avia Antonia, apud quam simul educabantur. Mox Lucio Cassio Longino consulari collocatam abduxit, & in modum justæ uxoris propalam habuit.* Ita ut quidem verosimile sit anno 782 Lucium Cassium Longinum consulem fuisse cum Vinucio; Et forte idem hic fuit, quem postea Caligula proconsulem Asiæ, occidendum delegavit. Verum ex hisce non perspicimus errorem, cujus Pomponium Lipsius accusat: Non enim is M. Vinicium collegam dat Cassio Jurisconsulto, sed Quartinum, quem a Vinicio diversum fuisse, ex eo satis constat, quod huic Vinicio neque a Tacito, neque in Fastis, neque a Vellejo sive a quoquam alio, Quartini nomen tribuatur; Consules ergo simul *L. Caßius Longinus*, & *M. Vinicius*, & quidem ordinarii. Rursus consules C. Cassius jurisconsultus, & Quartinus, sed suffecti. Et quid si demus, inquit Guiel. Grotius. M. Vinicium nomen Quartini habuisse, potuit idem diversis temporibus L. Cassii Longini & C. Cassii Jurisconsulti in consulatu fuisse collega. Neque mirum id cuiquam videri potest in tanta suffectorum consulum multitudine, præsertim cum in Fastis Cassiodori tertio anno, postquam M. Vinicius & L. Cassius eum gesserunt honorem, iterum Vinicii & Longini nomen occurrat. Cum interjecto tempore Claudius Cæsar rerum summa potiteretur, Cassium

Sy-

Syriæ Provinciæ præfecit, ut teſtatur Joſephus *lib. 20. cap. 1. Defuncto rege Agrippa*, inquit, *ſicut ſuperiore volumine diximus, Claudius Cæſar miſit ſucceſſorem Marſo Caſſium Longinum, memoriæ regis amici hoc tribuens, a quo vivo adhuc per literas ſæpe rogatus fuerat, ut Marſum amoveret ab adminiſtratione rerum Syriæ.* Qua in Provincia cum eſſet, tunicam talarem, & ſacerdotalem ſtolam, quam ſolum ſummum pontificem induêre fas eſt, in Caſtellum Antonianam deponere voluit, Cæſaris mandatum de hac re Hieroſolymitanorum primatibus exponens, ut eſſet in Romanorum poteſtate, quemadmodum olim fuerat. Joſeph. dict. loc. Attamen poſtea Cæſar Claudius interveniente Agrippa Juniore, permiſit Judæis, ut ſacræ ſtolæ cuſtodiam haberent. Ex eo potuit fere prædicari, quod legimus apud Livium de Sempronio: *Bello quoque bonus habitus, ad cætera, quibus nemo ea tempeſtate inſtructior civis habebatur, congeſtis omnibus humanis a natura fortunaque bonis, nobilis idem ac dives erat: forma viribuſque corporis excellebat, facundiſſimus habebatur. ſeu cauſa oranda, ſeu in Senatu & ad populum ſuadendi locus eſſet: juris Pontificii peritiſſimus; ſuper hæc bellicæ quoque laudes, conſulatus compotem fecerat.* Quippe ita de Caſſio noſtro Tacitus 12 *annal. cap. 11. Datum poſt hæc C. Caſſio, qui Syriæ præerat, deducere juvenem ad ripam Euphratis. Ea tempeſtate Caſſius cæteros præeminebat peritia legum. Nam militares artes per otium ignotæ, induſtrioſque ac ignavos pax in æquo tenet, Attamen quantum ſine bello dabatur, revocare priſcum morem, exercitare legiones, cura, proviſu deinde agere, ac ſi hoſtis ingrueret. Ita dignum majoribus ſuis, & familia Caſſia ratus, per illas quoque gentes celebrata.* Non legibus itaque tantum armatus, ſed & armis quoque decoratus, ut utrumque tempus & bellorum & pacis rectè poſſet gubernari, ut inquit Imperator *in proem. inſt.*) facile ſibi in civitate ſummam conciliavit auctoritatem, atque ad ſummos honores aditum patefecit. Quæ fortaſſe nimia auctoritas Neroni

roni ſuſpecta, cauſa fuit, ut eum civitate ejecerit. Paulo tamen ſeveriorem fuiſſe, quam iſta ferebant tempora, ex Tacito perſpicimus *lib.* 14. *c.* 43. qui memorat eum in Senatu ſeveram in Pedanii ſecundi, præfecti urbis, a ſervo ſuo interfecti, reliquam, quæ ſub eodem tecto manſitaverat, familiam, ſententiam protuliſſe: obtinebat enim ex vetere more, ut domino occiſo omnem familiam ad ſupplicium agi oporteret, idque etiam libera Repub. Quem priſcæ ſeveritatis ritum firmavit S. C. Silanianum ſub Auguſto, quo cautum refert Ulpianus *l.* 1. *ff. ad S. C. Silanian.* Quod, *cum aliter nulla domus tuta eſſe poſſit, niſi periculo capitis ſui, cuſtodiam domini, tam ab domeſticis, quam ab extraneis, ſervi præſtare cogantur, S. C. introducta ſint de publica quæſtione a familia necatorum habenda.* Quare Paulus 3. *ſentent. Domino occiſo, de ea familia quæſtio habenda eſt, quæ intra tectum fuit, vel extra tectum cum domino, eo tempore quo occidebatur.* Hinc in *l.* 1. *§.* 31. *ff. eod. Cum dominus in itinere eſſet occiſus, de his, qui una cum eo fuerunt, cum occideretur, vel cum una fuiſſent profugerunt, ſupplicium ſumendum eſt.* Huic Neronianum Senatusconſultum amplius adjecit, ut, occiſa uxore, etiam de familia viri quæſtio habeatur; idemque ut juxta uxoris familiam obſervetur, ſi vir dicatur occiſus, Paulus *dict. loc.* quod quamvis durum videatur, attamen ita ſcriptum eſt. Quare & ipſe Caſſius ſententiam ſuam hiſce verbis finit; *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur.* Tandem noſter luminibus orbatus eſt, quam calamitatem & altera excepit, ſcil. in inſulam Sardiniam ejus deportatio, quanquam luminibus captus infenſum tamen Neronis animum effugere non poterat: Quæ omnia deſcribit Tacit. *annal.* 16. *cap.* 7. *&* 8. ita enim: *Mortem Poppææ ut palam triſtem, ita recordantibus lætam ob impudicitiam ejus ſævitiamque, nova inſuper invidia Nero complevit, prohibendo C. Caßium officio exequiarum, quod primum indicium mali, neque in longum dilatum eſt. Sed Silanus*

lanus additur. Nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis, & gravitate morum, Silanus claritudine generis, & modesta juventa præcellebant. Igitur missa ad Senatum oratione, Removendos a Rep. utrosque, *disseruit: Objectavitque Cassio,* quod inter imagines majorum etiam C. Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam: DUCI PARTIUM: Quippe semina belli civilis, & defectionem a domo Cæsarum quæsitam. Ac ut memoria tantum infensi nominis ad discordias uteretur, adsumpsisse L. Silanum Juvenem genere nobilem, animo præruptum, quem novis rebus ostentaret. *Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum ejus Torquatum,* tanquam disponeret jam imperii curas, præficeretque rationibus & libellis & epistolis libertos! *inania simul & falsa. Nam Silanus intentior metu, & exitio patrui ad præcavendum exterritus erat.* Inducit post hac vocabulo indicum, qui in Lepidam Cassii uxorem, Silani amitam, *incestum cum fratris filio, & diros sacrorum ritus confingerent &c. Tunc* (inquit) *Senatusconsulto Caßio & Silano exilia decernuntur; de Lepida Cæsar statueret. Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, & Senatus jus exspectabatur.* Ultima hæc verba variis ab auctoribus emendantur modis; *Huic vulneri,* inquit, *Lipsius ad hunc locum, non medeor. Palmerius legit* (ita ab Hieronimo Berchemio accepi, veteri meo amico) *Senatus jussus exspectabatur.* Franciscus Medices *& senectus ejus exspectabatur.* Vetranius ita scriptum legit, *Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius e Senatus jussu* spectabatur, id est ex Senatus decreto. Haud scio (inquit) damnato Cassio quale jus Senatus exspectaretur. Franciscus Medices, ut diximus, legendum putabat, & *Senectus ejus exspectabatur:* id est, ut senectute caderet, contra quam acciderat Silano, cujus senectus non exspectata fuit. Alii potius legendum volunt: *& exitus ejus exspectabatur.* Hoc est timebatur, ne Centurionem Nero ad cædem ejus mitteret, ut in Silanum factum fuerat, & ut moris erat tunc, ad fugien-

giendam invidiam civitatis. Quidam delenda hæc verba opinantur, quoniam & ſine his oratio ſatis integra: eaque nullo modo ad ſententiam aptari poſſe putant, niſi hunc in modum trajiciantur: *Tunc Senatusconſulto Caſſio & Silano exilia decernuntur, de Lepida Cæſar ſtatueret. Et Senatus ocius exequebatur: Deportatuſque in inſulam Sardiniam Caſſius. Silanus tanquam Naxum &c.* Nonnulli iterum ea verba retinenda omnino putant, neque temerè delenda, verum pro vocabulo *&*, *nec* reponunt, atque legunt, *nec Senatus jus exſpectabatur*, id eſt, probabatur: *ſpectari* enim ſæpius pro *probari* uſurpatum legi affirmant, in qua ſignificatione occurrit apud Ciceronem, 3. *in Verr. cap.* 78. ubi inquit. Ex omni pecunia, quam aratoribus ſolvere debuiſti, certis nominibus deductiones fieri ſolebant: primum *pro ſpectatione, & Collybo: Deinde pro neſcio quo cerario.* Et in eadem ſignificatione apud Virgilium aliosque probatæ notæ veterum monumentorum auctores.

—— —— Sunt nobis fortia bello
Pectora: Sunt animi, & rebus ſpectata juventus.

Virgil. 8. *Æneid.* 12. id eſt experimentis probata, decennali ſcilicet prælio, Servius. Et Terent. *Adelph. act.* 5. *Scen.* 5.

Nam is mihi profecto eſt ſervus ſpectatus ſatis.

ſic quoque *Andr. in prolegom.*

Poſthac quas faciet de integro Comœdias
Spectandæ, an exigendæ vobis ſint prius.

Spectandæ id eſt *probandæ.* Idem quoque *act.* 1. *Scen.* 1. *verſ.* 64.

— —— — Enimvero ſpectatum ſatis,
Putabam, & magnum exemplum continentiæ.

Spectatum id eſt *probatum.* Hanc lectionem orationis ſenſui cæteris magis conjunctiorem putant, atque ſenſum eſſe, Senatusconſulto Caſſium & Silanum exilio quidem eſſe damnatos, verum Neronem Senatus jus ſive judicium non ſpectantem vel probantem Caſſium in inſulam Sardiniam

niam deportaſſe, Silanum vero per Centurionem interfici juſſiſſe, atque ita rejeciſſe Neronem ſenatus decretum, ſententiamque mutaſſe: *exilium* enim & *deportatio in inſulam*, diverſa ſunt. Exilii enim nomen generale eſt *l.* 5. *ff. de interd.* quippe & pro relegatione nonnunquam ſumitur, quæ pœna mitior eſt deportatione; relegati enim in inſulam in poteſtate ſua liberos retinent, quia & alia omnia jura ſua retinent: tantum enim eis inſula egredi non licet, & bona quoque ſua omnia retinent. *l.* 4. *ff. eod.* Deportatio autem adimit civitatem Romanam *l.* 6. *ff. eod. l.* 2. *§.* 17. *ff. de pœnis.* Nec in Silani cauſa judicium Senatus a Nerone probatum, cum eum exilio a ſenatu damnatum, morte punivit. Guiel. Grotius ita locum emendat, *Nec Senatus juſſus expectabatur.* Atque hac ratione vulneri mederi poſſe exiſtimat. Hoc enim voluit Tacitus, ait, poſtquam Senatusconſulto exilium generali vocabulo Caſſio eſſet decretum, non præfinito certo aliquo loco,intra quem ſe contineret, quem ſenatus ſuo arbitrio reſervaverat, milites Neronianos Caſſium juſſu Principis, non expectato Senatus imperio, in peſſimi Cæli inſulam, quo certius periret, deportaſſe. Sardinia enim peſtilentia aëris infamis erat, hinc Martial. *lib.* 4.

——— —— —— Cum mors
Venerit in medio Tibure Sardinia eſt.

Videor mihi quaſi in alium terrarum orbem delatus, quando hanc Criticorum turbam, quacum mihi res eſt, intueor, & plane alienam perſonam induo, quoties cenſoris agendi neceſſitas mihi imponitur; itaque qua me potiſſimum ratione expediam non video, & fateri neceſſe habeo, hanc opinionum varietatem me adeo fluctuantem efficere, ut quo me vertam, neſciam: utpote quæ mihi majorem difficultatem puriant, quam ipſe textus, quem emendandum ſuſcepêre delicati atque acuti noſtri ſcioli, verborum aucupes diligentiſſimi & ſeveri, qui in emendandis & interpretandis

dis auctoribus eorumque scriptis dilacerandis totum vitæ spatium consumunt, & vix aliquid sese profecisse putant, nisi unum vel alterum cujusdam scriptoris verbum, vel sensum emendando, obscuriorem sæpissime vel magis multilatum, vel plane transformatum, id est ex alieno suum effecêre, quem nobis pro auctoris genuino sensu vel propriis verbis obtrudunt. Verum hæc ideo a me dicta non sunto, quasi nullam emendationem vel interpretationem admittere vellem, neutiquam sane; eam enim quandoque summe necessariam arbitror, verum maneat usus & tollatur abusus, nimiaque ista licentia, quam sibi quidam censores & Critici arrogant, limitetur. Eam nemini concedendam, neutiquam vero Theologo in divinis explicandis literis, & Jurisconsulto in legibus interpretandis censeo; ne divinæ scripturæ authoritas ab humano pendeat arbitrio, vel incerto eoque arbitrario utamur jure; & jus novum quotidie constituatur. Memini me nuper non plane a me dissentientem, verum erudite admodum & docte de æffrenata hac quorundam criticorum & censorum libertate audivisse disputantem, Virum Consularem, amplissimis functum & etiamnum fungentem in civitate nostra Trajectina honoribus, ejusdemque quondam nomine consessui ordinum generalium, qui Hagæ comitis est, delegato; nunc vero illustribus & potentibus Dioceseos Ultrajectinæ ordinibus a secretis, D. *Paulum Voet van Winßen*, Virum, inquam, in omni disciplinarum genere exercitatum, & in publicis gerendis negotiis promptum, cujus e jucundissima consuetudine, quoties eâ uti mihi licet, semper doctior discedo. Sed ad rem redeamus, fateor hæc Taciti verba aliqua indigere emendatione, nisi dictionem &, idem significare dicamus quod *quamvis*, ita ut verborum sensus posset ejusmodi admitti, *Et deportatus in insulam Sardiniam Cassius, & Senatus jus expectabatur*, id est *quamvis Senatus jus* sive decretum *expectabatur*, de certo scil. loco, intra quem sese contineret Cassius. Vel ut superius annotavimus loco dictionis

&, voculam *nec*, reponere poſſumus, & quia levis tantum hæc emendatio, ad ſenſus intellectum ſufficiens, eam cæteris præferendam exiſtimavimus; Ita ut verborum ſenſus ſit: *Deportatusque in inſulam Sardiniam Caſſius, nec Senatus jus expectabatur*, id eſt deportavit eum in dictam inſulam Nero, antequam Senatus jus ſive decretum de certo aliquo loco Caſſii exilio deſtinato ad eum veniſſet: decreverat quidem Senatus exilium Caſſio, verum locum exilii non eodem decreto ſtatuerat, ſed ſuo reſervaverat arbitrio. Cum autem ſummo adverſus Caſſium Cæſar Nero odio flagraret, ideoque nihil magis quam ejus interitum cuperet; eum in dictam inſulam, cujus peſſimum eſt Cælum, deportavit, non exſpectato Senatus jure ſive decreto, fortaſſe quia conjiciebat Senatum ad mitiorem inclinaturum pœnam Caſſio infligendam, & conſequenter vel ipſum exilium mitigaturum, vel exilii locum æquiorem decreturum. Verum non reſpondit voto Neronis rerum eventus, ſupervixit enim ei Juriſconſultus noſter, & a Veſpaſiano revocatus diem ſuum obiit, ut Pomponius teſtatur, relinquens poſteris glorioſam ſui memoriam, ut apud Plin. legimus, *lib.7. epiſt. 24. Lætor*, inquit, *etiam quod domus aliquando C. Caſſii, hujus qui Caßianæ Scholæ princeps & parens fuit, ſervi & domino non minori. Implebit enim illam Quadratus meus, ut decebit, rurſusque ei priſtinam dignitatem, celebritatem, gloriamque reddet, cum tantus orator inde procedet, quantus ille juriſconſultus.* Multa noſter doctrinæ & eruditionis ſuæ reliquit documenta, quæ abunde teſtantur ſummum eum fuiſſe Juriſconſultum; juris civilis enim decem aut plures fortaſſe compoſuit libros; decimum librum citat Ulpianus in *l.* 70. *§.* 2. *ff. de uſufruct.* Et octavi fit ſæpius mentio eod. tit. in *l.* 7. *§.* 3. & *l.* 9. *§.* 5. Et ex eodem fortaſſe libro deſumpta, quæ refert Ulpianus *l.* 17. *§.* 1. *eod.* Ad hoſce libros quædam annotaſſe Ariſtonem ex allegatis legibus perſpicimus, quemadmodum quoque Javolenum feciſſe conſtat ex *l.* 28. *§.* 1. *ff. de ſtatulib.* Præ-

terea

terea Cassium ad Vitellium notas scripsisse testatur Ulpianus in *l.* 12. *§.* 27. *ff. de instr. vel instrum.*

Proculus] Quemadmodum Cajus Cassius Sabino, ita Nervæ Proculus successit, & uterque doctrinam, quam diversæ sectæ antecessores Sabinus & Nerva professi sunt, tanquam sibi a diversæ disciplinæ Principibus Attejo nimir. Capitone, & Antistio Labeone summæ auctoritatis Jurisconsultis per manus traditam, magna constantia & mirabili perseverantia amplexi fuerunt foveruntque. Proculus dictus; quia a patre peregrinante a patria procul natus. *Proculis, qui foris agente patre natis*, Alexand. ab Alexand. *genial. dier. lib.* 1. *cap.* 10. Vide quoque Festum in verb. *Proculum.* Quisnam hic fuerit Proculus noster, cum plures ejusdem nominis extiterint, sub judice lis est, nisi illum eundem esse vellemus affirmare, qui Othonis partes sequutus, ab eo jam rerum potito, Præfectus Prætorio creatus est. Eum appellat Tacitus Licinium Proculum, *virum pravum, callidum, urbanæ militiæ impigrum, bellorum insolentem.* Ita enim Tacit. 1. *Hist. cap.* 82. *Manipulati allocuti sunt Licinius Proculus, & Plotius Firmus Præfecti* scil. Prætorii, quippe *cap.* 46. ejusdem libri, tradit auctor Plotium Firmum & Licinium Proculum, Prætorii Præfectos sibi legisse milites. Et idem auctor *cap.* 87. *ejusd. lib. Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio prætorii præfecto. Is urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus & callidus, bonos & modestos anteibat.* Sic quoque 2. *Hist. cap.* 33. *Otho pronus ad decertandum. Frater ejus Titianus, & præfectus Prætorii Proculus, imperitia properantes, fortunam & deos & numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus testabantur.* Et *cap.* 39. *Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum præfectum. Celsus & Paullinus, cum prudentia eorum ne-*

nemo uteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur. Tribuni centurionesque ambigui, quod spretis melioribus deterrimi valebant. Putat Guiel: Grotius nostrum Proculum, de quo Pomponius, diversum ab eo, cujus Tacitus meminit, fuisse, ejusque prænomen fuisse Sempronium, non vero Lucinium: quod tamen certo affirmare vix possumus, quoniam de eo nihil Jurisconsultus noster, & quantum conjecturis assequi possumus, idem ille noster, cujus tot locis mentionem facit Tacitus, idque eo potissimum, quod tradit Pomponius eum plurimum potuisse, ideoque ejus majorem quam cæterorum, quibuscum uno eodemque tempore vixit Jurisconsultis, auctoritatem fuisse; quippe alterius ejusdem nominis Jurisconsulti, qui tanta auctoritate polluit, nuspiam apud authores mentio fit, nisi quod temporibus Alexandri Cæsaris alium quoque Proculum summæ auctoritatis Jurisconsultum floruisse tradat Lamprid. *in vita Alexand.* Verum eum Papinianus vocat discipulum & Alexandri familiarem, ac socium, quæ nostro non conveniunt prædicata, utpote qui successit Nervæ, vixitque multis ante eum seculis temporibus scil. Neronis. Sempronium Proculum, de quo in *l.* 47. *ff. de leg.* 2. hujus nepotem fuisse verosimile est. Quem consuluit, tanquam non levem juris authorem, ut eum Divi fratres appellant *l.* 17. *ff. de jure patron.* cujus summa authoritas Proculianæ sectæ nomen dedit. Scripsit autem Proculus *epistolarum* libros octo, qui in indice Justinianeo recensentur, vel potius undecim reliquit, ut ex plurimis legum in digestis inscriptionibus perspicimus: ita *l.* 69. *ff. de contrah. empt.* cujus inscriptio *Proculus lib.* 11. *epistolarum.* Eadem quoque inscriptio *l.* 12. *ff. de præscript. verb.* & *l.* 17. *ff. de pact. dotal.* Composuisse præterea notas in quosdam Labeonis libros colligimus ex *l.* 10. *§.* 1. *ff. de neg. gest.* & *l.* 69. *ff. de cond. & demonst.* ubi inquit ICtus Gajus, *Si ita expressum erit, Titio si voluerit, do lego, apud Labeonem Proculus notat, non aliter ad hæredem legatarii pertinere, quam si ipse le-*

legatarius voluerit ad se pertinere, quia conditio personæ injuncta videtur. Notavit vero ad Proculum Ursejus Ferox, ut colligi potest ex *l.* 11. *§.* 2. *ff. de aqua & aqu. pluv.* *Apud Ferocem Proculus ait. &c.*

Nerva Filius] Floruit eodem tempore, ut inquit Pomponius, & Nervæ filius, quem patrem fuisse existimant M. Cocceji Imperatoris, qui imperium Romanum optimè administravit. Tacitus 15. *annal. cap.* 72. meminit Cocceji Nervæ prætoris designati, *quem ita a Nerone elatum testatur, ut super triumphalem in foro imaginem, apud palatium quoque ejus sisteret.* Quod ad nostrum pertinere Guiel. Grotius temporum seriem affirmare tradit. Ulpianus testatur, eum adeo felicis ingenii fuisse, ut decem & septem annos natus publice de jure responsitaverit. *l.* 1. *§.* 3. *ff. de postul.* *Pueritiam*, inquit, *dum minorem annis decem & septem, qui eos non in totum complevit, prohibet postulare; quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum, qua ætate, aut paulo majore fertur Nervæ filium de jure responsitasse*, Nominatur in jure frequenter, ac sæpius citatur. Scripsit autem *libros de usucapionibus*, ut testatur Papinianus *l.* 47. *ff. de acq. possess.* Plura de eo nuspiam memorantur.

Fuit & alius Longinus ex equestri quidem ordine] Ex hisce verbis satis perspicimus, qua fuerit origine natus Cassius Longinus, de quo supra quædam commentati sumus; utpote quæ aliquam ad eum relationem habent, quasi dicere vellet Pomponius, quamquam hic noster Longinus ex Equestri quidem ordine quoque originem ducit, alius & diversus tamen est ab eo, de quo ante diximus. Ad Præturam eum pervenisse testatur Pomponius, itaque & diversus ab Consule Cassio Longino, cujus jam vitam, qui collegam in consulatum habuit Quartinum, descripsimus. Diversus quoque ab eo, cujus meminit Tacitus, quem plebeji generis Drusillam uxorem duxisse 6. *annal. cap.* 15. & Suet. consularem fuisse affirmat. Cum autem nuspiam plura, quam

quæ de eo tradit hic Pomponius, inveniamus, neque de scriptis ejus, sive responsis aliisque ejus monumentis nec nobis plura addendi vel de eo prædicandi est facultas.

Cassio Cælius Sabinus successit] Non minimæ hic auctoritatis Jurisconsultus Longino successit, qui sub Vespasiano plurimum potuit, ob singularem juris civilis scientiam, qua præcellebat: quæ & in causa fuit, quod sibi Othonis quoque voluntatem & benevolentiam conciliavit, ut qui consulatum & quidem bimestrem in eum contulit, ut Tacitus testatur *Hist. lib.* 1. *cap.* 77. *Cælio ac Flavio Sabinis, in Julios, Ario Antonio & Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellio quidem victor intercessit.* Notandum post bella civilia honores & magistratus festinatos ac vulgatos, & interjecto tempore eo indignitatis prolapsos honores & consulatus, ut Commodo imperante in unum annum viginti quinque consules crearentur. Meminit nostri Jurisconsulti quoque Gell. *lib.* 7. *cap.* 4. *Cum,* inquit, *Pileatos servos venum solitos ire, quorum nomine venditor nihil præstaret, Cælius Sabinus jurisperitus scriptum reliquit. Cujus rei causam esse ait, quod hujusmodi conditionis mancipia insignia esse in vendundo deberent, ut emtores errare & capi non possent.* Quæ verba videntur desumpta ex libro, quem scripsit de Edicto Ædilium, cujus mentionem facit Gell. *lib.* 4. *cap.* 2. quoniam in eo de vendundis mancipiis tractare maxime subjectæ materiæ consentaneum est. Quam conjecturam a vero non alienam esse confirmat Jurisconsultus Gajus *l.* 20. *ff. de Ædil. edict.* auctoritatem Cœlii Sabini allegans, in quæstione *de redhibendo mancipio.* Notandum vero aliquando simpliciter Cœlium, nonnunquam etiam Cæcilium in digestis appellari, interdum addito cognomine Sabino, quod ideo dictum volo, ne sibi quis persuaderet, de alio sermonem habere Ulpianum in *l.* 1. *§.* 7. *ff. quando de pecul. act. annal. & l.* 17. *§.* 1. 6. 7. 8. 12. 13. 15. 16. *& l.* 38. *§.* 7. *&* 11. *ff. de Ædilit. Edict.* Et Venulejum in *l. ult. §.* 2. *ff. eod.* & Papi-

pinianum, cum ejus quoque meminit in *l. 72. §. 7. ff. de cond. & demonst.* addito nomine *Sabino.*

Pegasus] Proculum excepit Pegasus tanquam ejusdem disciplinæ, cujus princeps Antistes Labeo erat, successor & defensor; floruit temporibus Cæsaris Vespasiani, sub quo consul fuit, sed suffectus cum Pusione, quando Senatusconsultum, quod ab eo Pegasianum nomen habet, conditum est, cujus meminit Justinianus Imperator *inst. de fideicom. hæred. §.5. Sed quia*, inquit, *hæredes scripti, cum aut totam hæreditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso & Pusione consulibus Senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur.* Nec obstat quod horum consulum nomina non inveniantur in fastis, quippe cum suffecti non ordinarii consules erant; ideoque eorum nomina in fastos non fuisse relata, nihil est quod miremur. Quemadmodum nec in illis reperiuntur Trebellius Maximus & Annæus Seneca, de quibus consulibus idem ait Justinianus Inst. eod. §.4. Cum inquit, *Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo & Annæo Seneca consulibus Senatusconsultum factum est.* Quod Trebellianum a consule Trebellio dictum. Verum postea Justinianus Pegasianum Senatusconsultum in Trebellianum transfudit, ut inquit ipse Imperator *§. 7. Inst. eod.* ubi & rationem & causam hujus transfusionis reddere Imperatori placuit, cum inquit, *Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas, quam difficultas placet, ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque Senatusconsulti, placuit, exploso Senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, ut ex eo fideicommissariæ hæ-*

reditates restituantur. Eodem imperante Vespasiano præfectus urbi fuit noster Pegasus, atque etiam ad Domitianum imperio devoluto, quod perspicimus ex Juvenali Poëta Sat. 4. *vers.* 77.

——— ——— — Rapta properabat ab olla
Pegasus, attonitæ positus modo villicus urbi:
Anne aliud tunc Præfecti? quorum optimus, atque
Interpres legum sanctissimus, omnia quanquam
Temporibus diris tractanda putabat inermi
Justitia.

Villicus dubiam hic habet significationem; vel enim pro custode urbis sumitur, quippe villicus proprie appellatur villæ gubernator, unde a villa villicus nomen habet. Hinc villicus dicitur servus, (ut M. Cato & L. Columella tradunt) qui villam gubernat, aut præest pago, & totius rei rusticæ curam habet. Villicus, ut ait M. Varro de *re rust.* primo agri colendi causa constitutus est, atque appellatus a villa, quod ab eo in eam convehuntur fructus, & evehuntur quum veniunt. Quare ita quoque interpretari Poëtę mentem possumus, quasi significare vellet, Romam jam non esse urbem suis gaudentem commodis ac legibus, sed villam esse, ejusque Præfectum villicum, extraneum, rusticum, non civem Romanum, quippe ob nimiam Neronis crudelitatem omnes honores & dignitates viluerant, nec licebat cuivis dignę fungi officio. Ad hæc verba *Villicus urbi* Pithœus eleganter, sub Nerone urbis præfecturam jacuisse dicit, quasi scilicet urbs ipsa jam tum esset villa Principis & vilico traderetur. Primam tamen significationem cæteris præferrem, in qua occurrere videtur apud Cic. in Orat. pro *Cn. Planco. cap.* 62. ubi magistratus, quasi Reipub. villicos id est custodes, præfectos, magistros appellat, quando inquit, *Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui cum professi fuerint, satisfacere non possunt: non in his, qui abfuisse ab istis studiis confitentur virtus,*

tus, probitas, integritas, in candidato non lingua volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Nos in mancipiis parandis quamvis frugi hominem, si pro fabro aut pro textore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo sequuti sumus, forte nesciverit. Sin autem quem villicum imponeremus, quem pecori praeficeremus, nihil in eo nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus. Sic Populus Rom. deligit magistratus, quasi Reipub. villicos: in quibus si qua praeterea est ars, facile patitur: sin minus, virtute eorum & innocentia contentus est. De scriptis ejus nihil certi constat, citatur aliquoties in Digestis a Jurisconsultis, ut ab Ulpiano in *l.* 7. *§.* 1. *ff. de Senat.* & ab eodem in *l.* 41. *ff. de acquir. rer. dom.* sic etiam a Pomponio, Gajo, Papiniano, Paulo, aliisque juris auctoribus.

Priscus Javolenus] Coelio Sabino *Priscus Javolenus* sive Jabolenus successit, ut Pegaso *Celsus* scil. in eadem tradenda & explicanda juris disciplina; floruit autem temporibus Hadriani Trajanique, atque ad Antonii Pii imperium pervenisse Rutilius & Bertrandus ex quodam Capitolini loco *in Antonini vita* colligunt, cum inquit Antonium Pium *multa de jure sanxisse, usumque fuisse Jurisperitis, Vinidio Vero, Salvio volente, Volusio Metiano, Ulpio Marcello & Jaboleno.* Verum autumat Guielm. Grotius, Capitolinum de alio Jaboleno, quam de nostro, fortasse de ejus filio sermonem habere; vix enim credibile putat nostrum, quem scribit Plinius *lib.* 6. *epist.* 15. dubiae sanitatis fuisse, per totum imperium Hadriani viginti & amplius annis ea vixisse valetudine, ut successori ejus consilia praebere capax fuerit, ut ex dicto Capitolini loco perspicimus. Functum hunc nostrum in Africa & Syria proconsulatu colligit Bertrandus, ex *l.* 5. *ff. de manumis. vind.* Ubi ita Julianus, *An apud se manumittere possit is, qui consilium praebeat, saepe quaesitum est? Ego quum meminissem Iavolenum praeceptorem meum, & in Africa & in Syria servos suos manumisisse, cum consilium praeberet, exemplum ejus secutus, & in Praetura*

& consulatu meo quosdam ex servis meis vindicta liberavi, & quibusdam Prætoribus consulentibus me idem suasi. Ex quibus constat inquit Jabolenum magistratum in Africa & Syria gessisse; cum tantum hi, qui magistratum gererent, consilium præbere possent manumittere volentibus, & servos manumittere, vid *l. 2. ff. de offic. ejus cui mand.* Præterea comparationem instituit Julianus, quasi dicere vellet se iisdem fungentem magistratibus, quos præceptor suus Javolenus gesserat, ejus exemplum secutum idem fecisse, scil. & consilium præbuisse & servos suos manumisisse: quippe cum manumissio majoribus tantum competebat magistratibus, non poterat Julianus hic allegare exemplum Javoleni, quod imitandum sibi proposuerat, nisi & ipse majorem gessisset magistratum. Unde Glossa quoque annotat ad dictam legem, Javolenum iisdem functum fuisse magistratibus, quos se gessisse Julianus tradit, id est, & Prætorem & consulem fuisse. Ex eadem lege constat Jurisconsulto nostro Julianum præceptore usum fuisse, postea vero dubiæ sanitatis fuisse, & ut nonnulli volunt vix mentis compotem, ex supra dicta Plinii epistola. Cum enim Passienus Paulus elegos recitaret, & ita cepisset dicere, *Prisce Iubes. Ad hoc Iavolenus Priscus, (aderat enim ut Paulo amicissimus) ego vero, non jubeo, Cogita qui risus hominum, qui joci, est omnino Priscus dubiæ sanitatis: interest tamen officiis, adhibetur consiliis, atque etiam jus civile respondet: quo magis quod tunc fecit, & ridiculum & notabile fuit.* Scriptis claruit plurimis, extant ejus quindecim libri ex Cassio, quorum passim in legibus fit mentio; ex decimo quinto desumpta *l. 114. ff. de verb. sig. Epistolarum* libros quatuordecim conscripsit. Et ex quartodecimo desumpta lex *l. 56. ff. de cond. & demonst.* Ad Plautum quinque composuit, ex quinto descripta lex 83. *ff. de V. S.* In Epitomen quoque redegit Labeonis posteriores libros, ut constat ex indice Justinianeo, & multis inscriptionibus: Imo & notas ad eos scripsisse, videtur colligi posse ex *l. 42. ff. de liberal. caus.*

Pe-

Pegaso, Celsus Pater Celso Patri, Celsus Filius.] Floruit hic Celsus Pater temporibus Trajani, a quo tanto in honore habitus est, ut ei statuam erexerit. Celsus filius patris meminit in *l.* 29. *ff. de legat.* 2. eumque in consilio Duceni Veri Consulis fuisse refert, atque responsum patris de ejusmodi quæstione in dicto consilio proposita memorat, ut, cum Otacilius Catulus filia ex asse hærede instituta, liberto ducenta legasset, petiissetque ab eo, ut ea concubinæ ipsius daret, & libertus vivo testatore decessisset: & quod ei relictum erat, apud filiam remansisset; quærebatur an filia id fideicomissum retinere posset, an concubinæ, cui relictum erat, reddere teneretur? & respondit Celsus filiam cogi posse, ut præstet fideicommissum concubinæ, atque itum in sententiam suam. Ejus quoque meminit Ulpianus in *l.* 3. *§.* 7. *ff. cond. caus. dat.* ubi & sententiam atque responsum ejusdem quoque refert. Hujus filius dictus fuit *P. Juventius Celsus* ob summam in jure scientiam clarus. Is teste Pomponio bis consulatum gessit, primum imperante Trajano adeptus, collegam habens, ut quidam ex fastis affirmare volunt, Crispinum, anno 863 sive 865, Cassiodoro teste; Verum observandum ejus Celsi, cujus Cassiodorus meminit, alium fuisse prænomen ideoque diversum a nostro, quod perspicimus ex tabula Maphæorum ab Onuphrio prolata, quæ ita habet

L. PUBLIBLIO CELSO II. C. CLODIO CRISPINO COSS. ID. APRIL.

Quæ inscriptio eo magis de alio intelligenda videtur, quod in illa de II. ejus consulatu agatur, in quo collegam habuit *Q. Iulium Balbum*, non vero *Crispinum*. Præterquam quod & prænomine ab nostro differt, fortasse idem ille, qui cum *Palma Pigrino* & *Lusio*, sub imperio Adriani, Bays, senatu jubente invito tamen Adriano occisus est, propter insidias, quas Cæsari parasse dicebatur, Spartianus in *Adriano*. Fuit itaque noster potius consul suffectus, quamobrem nulla in fastis primi consulatus mentio. Alte-

rum

rum consulatum gessit sub Hadriano, in, quo, ut modo diximus, collegam habuit *Q. Iulium Balbum*, ut ex inscriptione veteris marmoris Romæ reperti refert Bertrandus, & ex Senatusconsulto istis temporibus facto constat: quod Senatusconsultum habemus in *l.* 20. *§.* 6. *ff. de hæred. petit.* ubi ita scriptum, *Pridie idus Martias Quintus Iulius Balbus, & Publius Iuventius Celsus, Titius Aufidius, Oenus Severianus consules &c.* Præter consulatum præturam quoque gessisse auctor est Plin. *lib.* 6. *epist.* ubi contentionem Celsi cum Licinio Nepote describit. Bertrandus præterea ex veteris marmoris inscriptione, quam apud Rusilium & Brissonium videre est, colligit, eum Antonini Imperatoris attigisse tempora, atque eum officio & munere promagistri in libellis Imperatori oblatis subscribendis functum fuisse. Adrianum vero Imperatorem Juventium in consilio habuisse testatur Spartianus *in ejus vita*. *Quum judicaret*, inquit, *in consilio habuit non amicos suos aut comites solum, sed jurisconsultos, & præcipue Iulium Celsum, Salvium Iulianum, Neratium Priscum, aliosque, quos tamen Senatus omnis probasset.* Legendum autem pro Julio Juventium, ut viri docti ante nos annotarunt. Libros complures composuit. *Digestorum* enim libros scripsit 39. Ipse meminit libri sui 36 & 37. *l.* 29. *&* 30. *ff. de legat.*2. Præterea reliquit *epistolarum* libros undecim, ut perspicimus ex *l.* 3. *§.* 1. *ff. de minor.* *Commentariorum* quoque libros septem, & *quæstionum* 19 composuit, Ulpianus enim meminit libri noni decimi quæstionum, & commentariorum septimi *l.* 19. *ff. de aur. argen. mund. leg.* Fuit autem æquitatis & veritatis summus cultor & amator, unde ex ejus ore illa justitiæ definitio, quod *jus sit ars æqui & boni. l.* 1. *ff. de just. & jur.* Imo adeo æquitatis observantissimus fuit, ut & patris sui sententiam tanquam ab æquitate alienam corrigere palam non veritus fuerit, ut constat ex *l.* 3. *§.* 7. *ff. de cond. caus. dat.* Ad eum quoque pertinent, quę refert Paulus in *l.* 91. *§.* 3. *ff. de verb. oblig.*

cum

cum inquit, *Et Celsus adolescens scribit eum, qui moram fecit in solvendo Sticho, quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quæstionem de bono & æquo, in quo genere plerumque sub auctoritate juris scientiæ perniciose erratur.* Imo & ipsum Senatum aliquando contra bonum & æquum aliquid statuentem, increpuisse auctor est Plin. *lib.* 3. *epist.* Sane optandum esset, ut omnium, qui juri operam navant, & imprimis eorum qui justitiam administrant, menti altius impressum esset illud axioma, *stricto juri æquitatem semper præferendam*; summum enim jus summa injuria, ut inquit Cicero, ἀκριβοδίκαιον appellat Aristoteles, id est jus exactius duriusque. *Leges res preclaræ sunt: sed qui eas accuratius, quam par est, intuetur calumniator est.* Hinc apud Colum. *lib.* I. *Nec sane est nobis vindicandum quicquid licet. Nam summum jus antiqui summam putabant crucem.*

Priscus Neratius] Hic Celsi patris in jure disciplinam sive velis Labeonis principis ejusdem, doctrinam amplexus est. Virum animi dotibus præclarum & juris imprimis scientia excellentem, sub Trajano & Hadriano Imperatoribus floruisse perhibet Pomponius; Quanti eum existimavit Trajanus, constare potest ex *l. fin. ff. si quis a parent. manumis.* ubi ejus potissimum consilio Imperatorem usum fuisse legimus. Imo adeo eum existimavit, ut frequentem opinionem fuisse scribat Spartianus *in ejus vita*, Imperatori id animi fuisse, ut eum, non Adrianum successorem relinqueret, multis amicis in hoc consentientibus, usque eo ut Prisco aliquando dixerit, *commendo tibi provincias, si quid mihi fatale contigerit.* Id ipsum tamen non alienavit Hadriani jam summa rerum potiti ab eo animum, verum & ejus quoque in administranda repub. consilio usus est, eumque summo in honore habuit, atque eodem imperante consulatum gessit, in quo collegam habuit Annium. Verum ut constat ex *l.* 6. *ff. ad L. Cornel. de sicar.* ubi inquit ICtus, *Is qui servum castrandum tradiderit, pro par-*

te dimidia multatur ex Senatusconsulto, quod Neratio Prisco & Annio Vero coss. factum est. Scripta hic noster reliquit plurima. *Membranarum* libri extant 7. ut constat ex inscriptione *l.* 18. *ff. de in rem verso. Responsorum libri* 3. meminit libri primi Ulpianus in *l.* 3. *ff. de usufr. accres. Regularum* libri quindecim. Ex libro tertio desumpta est *l.* 2. *ff. de confirm. tut.* ex quarto *l.* 2. *ff. de servit. rust. præd.* Ex quinto & sexto. *l.* 15. *ff. de acquir. rer. dom. l.* 40. *ff. de usurp. & l.* 13. *ff. de acquir. rer. dom.* Ex decimo *l.* 118. *ff. de legat.* 1. Præterea *epistolarum* libros edidit quatuor. Quarti meminit Ulpianus *l.* 12. *§.* 43. *ff. de instr. vel instrum. leg. Denique Neratius lib.* 4. *Epistolarum Marcelli fratri respondit. &c.* Fit quoque mentio epistolæ Neratii ad Aristonem in *l.* 19. *§.* 2. *ff. locat. cond.* Librum etiam de *nuptiis* scripsisse testatur Gellius *lib.* 4. *cap.* 4. *in fine. Hæc eadem*, inquit, *Neratius scripsit in libro, quem de nuptiis composuit.* Eundem quoque ad *Plantium* libros composuisse, tradit Ulpianus in *l.* 5. *ff. de servit. præd. rust.* Colligitur etiam ad *Priscum Fulcinium* quasdam scripsisse notas, ex *l. penult. ff. de mortis caus. donat.*

Aburnus Valens] Pandectæ Florentinæ legunt *Aburnius*; alii *Eburnius*. Fuit hic Javoleni successor, diversus ab eo Valente, quo consule Domitianus occisus traditur. Floruisse quidam opinantur nostrum sub Adriani & D. Pii imperio, ex Capitolini loco in vita *Pii*, *cap.* 12. ubi inquit, *Multa de jure sanxit, ususque est jurisperitis, Vindio Vero, Salvio Valente &c.* Neque obstat inquit Grotius, quod eum Salvium Valentem nuncupat Capitolinus, potuit enim eidem *Salvius Aburnius Valens nomen esse.* Salvio cuidam Valenti Divum Pium rescripsisse testis est Ulpianus in *l.* 7. *§.* 2. *ff. de accus. Iisdem* (inquit) *criminibus, quibus quis liberatus est, non debet Præses pati, eundem accusari: & ita Divus Salvius Valenti rescripsit.* Libri, quos reliquit, in Indice habentur. *Fideicomissorum* septem scripsit, ut constat ex inscriptione *l.* 15. *ff. de annu. leg.*

ad quos pertinent, quæ legimus in *l.* 78. *§. 6. ff. de legat. 3. Actionum* quoque libros compoſuiſſe, & quidem ſeptem vel plures videtur colligi poſſe ex inſcriptione *l. fin. ff. ut in poſſeſſ. legat. eatur.* Meminit ejus Paulus in *l.* 82. *§. fin. ff. de legat. 2. Servo alieno*, inquit, *poſſe rem domini legari Valens ſcribit.* Et *l.* 78. *ff. penult. ff. de legat. 3.* aliisque in locis.

Tuſcianus] Quiſnam hic fuerit, nuſpiam legitur, itaque nec de eo nihil dicere vel annotare poſſumus: putant hic Fuſcianum aliquem poſſe intelligi; meminit Tryphonius conſtitutionis D. Pii ad Tuſcium Fuſcianum Numidiæ legatum in *l. 7. ff. de legat. præſtand.* verum an hæc ad noſtrum referri debeant, cujus nomen mutatum volumus, mera conjectura eſt, ideoque nihil de eo certi affirmare poſſumus; erubeſcimus enim ſine lege vel teſtimonio veterum aliquo monumentorum auctore loqui.

Salvius Julianus] Facile Jurisconſultorum princeps, quamobrem nonnulli Græci ſcriptores ipſum quoque appellant τ̀ νομεθετlω, & fortaſſe eum Juſtinianus eadem de cauſa in indice, primum obtinere locum voluit, cognomento Severus, origine Mediolanenſis, nobiliſſima oriundus familia, proavus Didii Juliani, ut refert Spartianus in ejus vita, cum inquit, *Didio Juliano, qui poſt Pertinacem imperium adeptus eſt, proavus fuit Salvius Julianus, bis conſul, præfectus urbi, & jurisconſultus. Quod magis eum nobilem fecit.* Tanta in exiſtimatione ſemper habita fuit Jurisprudentia. Ipſe conſulatus ſui, ſicut & præturæ ſuæ meminit in *l. 5. ff. de manumiſ. vind.* Quo autem anno V. C. conſulatum geſſit, non ſatis conſtat: volunt nonnulli eum D. Pio imperante conſulatu functum fuiſſe cum Torquato tertium, ut apud Caſſiod. in *Chron.* Ad tempora enim D. Pii vixiſſe perſpicimus ex *l.* 18. *ff. quod met. cauſ.* ubi de Imperatore Tito Antonino ſermonem habet, quem tum temporis adhuc in vivis fuiſſe ex eo conſtat, quod Imperatorem eum appellat. Verum an primus hic fuerit

ejus

ejus consulatus, quem sub imperio D. Pii gessit, dubitari posset, quippe, ut inquit Guielm. Grotius, non possum induci ut credam eum, cujus tanta sub Hadriano fuit celebritas, tam sero consulatum obtinuisse; potius itaque crediderim suffectum sub dicto Imperatore gessisse honorem. Cujus & consiliarium fuisse ex supra allegato Spartiani in *vita Hadriani*, loco ostendimus. Fuit autem discendi cupiditate adeo inflammatus, ut eam solam optimam vivendi rationem ducens, etiam agens annum octavum & septuagesimum, memor semper fuerit ejus sententiæ, qui dixisse fertur. *Etsi alterum pedem in tumulo haberem, non pigeret aliquid addiscere. l. 20. ff. de fideicom. libert.* Non mirum itaque nostrum Jurisconsultum ea discendi aviditate agitatum, tantos in juris civilis excolenda disciplina fecisse progressus, ut summæ autoritatis Jurisconsultus evaserit; ita ut in consilio semper eum habuerit Hadrianus, testante Spartiano, nomenque ejus magnæ semper apud antiquos commendationis fuerit. Hinc aliquando ab ipsis Imperatoribus *amicus*, *clarissimus* vir appellatur. Sub Hadriano autem perpetuum Edictum composuit, egregium & tanto Jurisconsulto dignum, summæ juris scientiæ, qua præditus fuit, singulare argumentum, & specimen, unde a Justiniano *legum & Edicti perpetui subtilissimus conditor l. 2. §. 18. Cod. de veter. jur. enucl.* & in *l. 10. Cod. de cond. indeb. summæ auctoritatis homo, & prætorii Edicti perpetui ordinator* dicitur. Et in *l. 15. Cod. de usufr. summus juris scientiæ auctor*, & in *l. 5. Cod. de bon. quæ liber. tantæ existimationis & disertissimus jurisperitus*, in *Novell. 87. sapientissimus* vocatur. Quantum autem laboris & studii impenderit, ut ex tot sparsis annuis Prætorum Edictis, perpetuum & nullis mutationibus obnoxium conderet Edictum, facile perspicere potest, qui ad jus civile addiscendum animum applicuit. De hisce prætorum Edictis, quæ Prætores initio magistratus solebant proponere, in quibus admonebant cives, quomodo de singulis controversiis

jus

jus dicturi esse in suo magistratu, qui anno finiebatur: quamobrem a Cicerone annuas leges edicta vocari, diximus in prima nostrarum exercitationum parte, ad §. 10. Cujusmodi Edicta perpetua quidem vocantur, scil. respectu eorum, quæ pro ut res incidit, quæ apud ipsos in jure agebatur, ponebantur. *d. l.* 7. *ff. de jurisd.* quorum in numero habetur edictum peremptorium, cujus meminit Ulpianus in *l.* 68. *ff. de judic.* Ex hisce Prætorum Edictis non tantum perpetuum quoddam Edictum composuit Julianus, verum etiam clausulas quasdam, quæ novæ dicuntur, de suo addidit, ut perspicimus ex *l.* 3. *ff. de conjung. cum emancip. lib.* Quemadmodum & quædam eis detraxit, quæ necessaria vel forte non magis in usu erant, quædam etiam immutavit. Tradit enim Gell. *lib.* 10. *cap.* 15. verba Prætoris Edicti perpetui de Flamine Diali & de Sacerdote Vestæ in hunc modum concepta. SACERDOTEM. VESTALEM. ET. FLAMINEM. DIALEM. IN. OMNI. MEA. JURIS. DICTIONE. JURARE. NON. COGAM. Quæ hodie in Edicto perpetuo non habentur. Mutationis exemplum habemus in *l. ff. de commod.* ubi inquit Ulpianus, Ait Prætor, *Quod quis commodasse dicetur, de eo judicium dabo. Hujus Edicti interpretatio non est difficilis: unum solummodo notandum, quod qui Edictum concepit* (quæ verba ad Julianum pertinent, qui & ejus conditor quoque appellatur, ut mox annotavimus) *commodati fecit mentionem, cum Pacuvius utendi fecit mentionem.* Et in *l.* 1. *ff. quod met. caus.* Ait Prætor: *Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo.* Olim ita dicebatur: *Quod vi metusve causa.* Quod autem ad scripta ejus attinet, sunt ea multa & plurima. *Digestorum* libri, qui & *Edictorum* libri dicuntur, utpote in quibus late explicavit, quæ Edicto perpetuo continebantur, numerantur nonaginta, ut patet ex indice, vel si fidem habeamus inscriptioni *l.* 31. *ff. de ll.* excrevit eorum numerus ad 93, ad quos Scævolam quasdam

notas ſcripſiſſe colligi poſſe videtur ex *l.* 10. *§.* 1. *ff. de peric. & commod. rei vend.* Scripſit etiam ad *Urſinum Ferocem* libros quatuor. Vid. *l.* 28. *ff. de act. emp. & vend. De ambiguitatibus* unum, ad *Minucium* libros ſex compoſuit, ut ex inſcriptione videre eſt *l.* 29. *ff. de act. emp. & vend. l.* 61. *ff. de rei. vind.* Ad Edictum quoque ſcripſiſſe conſtat ex *l.* 1. *ff. de his. qui not. infam.* Meminerunt autem ejus innumeris in legibus omnes fere juriſperiti. Atque ad eum ſcripſerunt notas, ut *Scævola* ex l.l. ſtatim allegata *ff. de peric. rei. commod. rei. vend.* itemque *Marcellus* & *Paulus l.* 16. *ff. de pecul.* & *l.* 4. *ff. de Reſcind. vend.* & *Mauricianus l.* 7. *§.* 2. *ff. de pact.* ut & *Africanus l.* 19. *ff. ad S.C. Vellej.* Quoniam vero in ſummi hujus juriſconſulti vitæ commemoratione, (quamquam & plurimi iique maximi viri memorantur in indice, quorum non meminit Ictus) ſubſiſtit hic Pomponius, cum ad ejus Hiſtoriam tantum commentati ſimus, & nobis hic finem imponendum arbitramur, ſi quis cæterorum Juriſconſultorum vitas & Hiſtoriam deſiderat, adeat *Bertrandum*, *Rutilium*, *Grotium*, & inſpiciat *Ælium Lamprid. Spartianum*, *Vopiſcum*, *Capitolinum*, aliosque ſcriptores, viros doctrina & eruditione florentes, & a nobis ſæpius laudatos, in quibus paſſim veterum Juriſconſultorum Hiſtoriam deſcriptam lector inveniet.

FINIS.

ER-

E R R A T A.

PARTIS II.

PAg. 13. lin. ult. leg. *obedientem*. p. 19. lin. 18. leg. *vel delendum*. p. 20. lin. 13. leg. *Senatum*. & lin. penult. leg. *Zonaras*. p. 21. lin. 24. leg. *inter quas virgas*. p. 23. lin. 20. leg. *Gellii*. & lin. 30. leg. *Gellius*. p. 29. lin. 14. leg. *Servilium*. p. 30. lin. 23. leg. *licentiam*. p. 49. lin. 14. leg. *Latii*. p. 64. lin. 31. leg. *voce*. p. 65. lin. 15. leg. *Huic*. p. 82. lin. 17. leg. *cui*. p. 92. lin. 31. leg. *ex argento &c*. p. 93. lin. 17. *difficillimus*. p. 99. lin. 27. leg. *crebrior*. p. 123. lin. 4. leg. *discrimen*. p. 146. lin. 32. leg. *orationis*. p. 178. lin. 20. leg. *finiatur*.

E R R A T A.

PARTIS III.

PRæfat. pag. 4. lin. 9. leg. *internecino*. p. 38. lin. 26. adde. *cap*. 4. *n*. 9. p. 44. lin. ult. leg. *præditus*. p. 54. lin. 6. leg. *Ostiensem*. p. 87. lin. 2. leg. *noxia*. p. 92. lin. 24. leg. *Quartino*. pag. 98. lin. 14. leg. *De eo*. pag. 102. lin. 14. leg. *se posse*. ead. lin. 32. leg. *pariant*.

Quod si plura menda irrepserint, ea candidi lectoris dexteritati corrigenda relinquimus.